

Névtani Értesítő

43.

Budapest
2021

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FARKAS TAMÁS: Alkalmazott névtan. Kutatási terület, irányok és lehetőségek	9
JÓZAN ILDIKÓ: „Idegen szülöttet [...] csempész a családi név alá”. Név és nevek a fordítás irodalmi megközelítéseiben	31
BENYOVSZKY KRISZTIÁN: A név mint paratextus a műfordítás gyakorlatában	45
PARAPATICS ANDREA: Idegen tulajdonnevek ejtése a magyar szinkronban. Szinkronszínészek attitűdjei és tapasztalatai	69
BAUKO JÁNOS: Fordítás és kétnyelvű névszemiotikai tájkép	81
BENŐ ATTILA: Román intézménynevek magyarítása Erdélyben	101
BARTOS-ELEKES ZSOMBOR: Múltidéző utcaneveink. Kolozsvár és Brassó az utóbbi másfélszáz évben	113
SZÓKE MELINDA: 11. századi nyomok az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben	135
RESZEGI KATALIN: Metonimikus helynévadás	145
PETRES CSIZMADIA GABRIELLA – BÁRCZI ZSÓFIA: A meseregény írói névadásának jellegzetességei	167
TAKÁCS JUDIT: A családnévhasználat jellegzetességei a viccek szövegtípusában	183

MŰHELY

BÁRTH M. JÁNOS: Helynevek Bács-Kiskun megyéből. Egy torzóban maradt névtár közzétételi munkálatai	199
FARKAS TAMÁS – HAUBER KITTI: Beszámoló a 27. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról	207
A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2020-ban: MIKESY GÁBOR: Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján; SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA: Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen	215

KÖNYVSZEMLE

HEGEDŰS ORSOLYA: Martyna Gibka: Literary Onomastics. A Theory [Irodalmi névtan. Elméleti megközelítés]	225
OLÁH BENCE ATTILA: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea – Heltai János Imre szerk.: Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet	229
SARNYAI VIVIEN: Oliviu Felecan ed.: Onomastics between Sacred and Profane [Névkutatás a szent és a profán között]	231
WALDHAUSER SZIMONETTA: Marietta Calderón – Sandra Herling Hrsg.: Namenmoden syn- und diachron [Névdívatok napjainkban és a történetiségben]	234
HAUBER KITTI: I. M. Nick: Personal Names, Hitler and the Holocaust. A Socio-Onomastic Study of Genocide and Nazi Germany [Személynevek, Hitler és a holokauszt. A népirtás és a náci Németország névszociológiai vizsgálata]	237

HAINDRICH HELGA ANNA: Németh Gabriella szerk.: A névmódosítás mint közfeladat	241
BALOGH ROLAND JÓZSEF: Luisa Caiazza – Iman Nick eds.: Shifting Toponymies. (Re)naming Places, (Re)shaping Identities [Változó helynévállomány. Helyek (át)nevezése, identitások (át)formálása]	243
SZÓKE MELINDA: Sebestyén Zsolt: Kárpátalja helységnevei	245
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2021-ben beérkezett magyar névtani kiadványok	248
 FOLYÓIRATSZEMLE	
WENDL DÁVID: <i>Onoma</i> 54. (2019)	249
BALOGH ROLAND JÓZSEF: <i>Names. A Journal of Onomastics</i> 68. (2020)	251
FÁBIÁN ZSUZSANNA: <i>Rivista Italiana di Onomastica</i> 26. (2020)	253
PÓCZOS RITA: <i>Namenkundliche Informationen</i> 112. (2020)	256
KENYHERCZ RÓBERT: <i>Onomastica</i> 64. (2020)	259
BAUKO JÁNOS: <i>Acta onomastica</i> 61. (2020)	261
SLÍZ MARIANN: <i>Вопросы ономастики</i> 16. (2019)	264
SLÍZ MARIANN: <i>Вопросы ономастики</i> 17. (2020)	270
GYÖRFFY ERZSÉBET: <i>Namn och bygd</i> 108. (2019)	274
 MEGEMLÉKEZÉS	
JUHÁSZ DEZSŐ: Szabó József (1940–2021)	277
MIKESY GÁBOR: Földi Ervin (1931–2021)	279
 TÁJÉKOZTATÓ	
Szerzőink figyelmébe	281
Számunk szerzői	286

CONTENTS

ARTICLES

FARKAS, TAMÁS: Applied onomastics. Research areas, directions and opportunities	9
JÓZAN, ILDIKÓ: “Smuggling an illegitimate child [...] into the family.” Name and names in literary approaches to translation	31
BENYOVSZKY, KRISZTIÁN: Names as a paratext in the practice of literary translation	45
PARAPATICS, ANDREA: Pronunciation of foreign proper names in Hungarian dubbing. Attitudes and experiences of voice actors	69
BAUKO, JÁNOS: Translation and the bilingual name semiotic landscape	81
BENŐ, ATTILA: Translation of Romanian institutional names to Hungarian in Transylvania	101
BARTOS-ELEKES, ZSOMBOR: The street names of Cluj/Kolozsvár and Braşov/Brassó in the last 150 years	113
SZŐKE, MELINDA: Clues to the 11 th century from the 1019 Zalavár charters	135
RESZEGI, KATALIN: Metonymic toponymy	145
PETRES CSIZMADIA, GABRIELLA – BÁRCZI, ZSÓFIA: Characteristics of literary name-giving in fairy tale novels	167
TAKÁCS, JUDIT: Characteristics of surname use in jokes	183

ONOMASTICS AND EVENTS

BÁRTH M., JÁNOS: Toponyms from Bács-Kiskun county. Publication of a fragmentary onomasticon	199
FARKAS, TAMÁS – HAUBER, KITTI: Report on the 27 th International Congress of Onomastic Sciences	207
PhD theses on onomastics defended in 2020: MIKESY, GÁBOR: Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján [Geographical names on maps. Investigations in Hungarian microtoponyms using maps as sources]; SZILÁGYI-VARGA, ZSUZSA: Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen [Toponym-sociological studies in two Romanian-Hungarian settlements]	215

BOOK REVIEWS

HEGEDŰS, ORSOLYA: Martyna Gibka: Literary Onomastics: A Theory	225
OLÁH, BENCE ATTILA: Ágota Fóris – Andrea Bölcskei – János Imre Heltai eds.: Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet [Language, Culture, Identity. Research on Applied Linguistics in the 21 st -century Information Space. Vol. IV. Sociolinguistics, Onomastics, Historical Linguistics]	229
SARNYAI, VIVIEN: Oliviu Felecan ed.: Onomastics between Sacred and Profane	231
WALDHAUSER, SZIMONETTA: Marietta Calderón – Sandra Herling Hrg.: Namenmoden syn- und diachron [Name Fashions in Synchrony and Diachrony]	234

HAUBER, KITTI: I. M. Nick: Personal Names, Hitler and the Holocaust. A Socio-Onomastic Study of Genocide and Nazi Germany	237
HAINDRICH, HELGA ANNA: Gabriella Németh ed.: A névmódosítás mint közfeladat [Name Modification as Public Service]	241
BALOGH, ROLAND JÓZSEF: Luisa Caiazzo – Iman Nick eds.: Shifting Toponymies. (Re)naming Places, (Re)shaping Identities	243
SZÓKE, MELINDA: Zsolt Sebestyén: Kárpátalja helységnevei [The Settlement Names of Transcarpathia]	245
Books on Hungarian onomastics received in 2021	248

REVIEWS ON PERIODICALS

WENDL, DÁVID: <i>Onoma</i> 54. (2019)	249
BALOGH, ROLAND JÓZSEF: <i>Names. A Journal of Onomastics</i> 68. (2020)	251
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: <i>Rivista Italiana di Onomastica</i> 26. (2020)	253
PÓCZOS, RITA: <i>Namenkundliche Informationen</i> 112. (2020)	256
KENYHERCZ, RÓBERT: <i>Onomastica</i> 64. (2020)	259
BAUKO, JÁNOS: <i>Acta onomastica</i> 61. (2020)	261
SLÍZ, MARIANN: <i>Вопросы ономастики</i> 16. (2019)	264
SLÍZ, MARIANN: <i>Вопросы ономастики</i> 17. (2020)	270
GYÓRFFY, ERZSÉBET: <i>Namn och bygd</i> 108. (2019)	274

IN MEMORIAM

JUHÁSZ, DEZSÓ: József Szabó (1940–2021)	277
MIKESY, GÁBOR: Ervin Földi (1931–2021)	279

INFORMATION

To our authors	281
Contributors of this issue	286

TANULMÁNYOK

Alkalmazott névtan

Kutatási terület, irányok és lehetőségek*

1. Bevezetésképpen

1.1. A tulajdonnevek kategóriája és ennek egyes képviselői egyaránt kihívást jelentenek az elméleti nyelvészetként és az alkalmazott nyelvészetként emlegetett területek művelői számára. A jellemző, s egyúttal sokféleképpen (köztük igencsak ellentétes módokon is) megítélt problémakörök közé számos kérdés tartozik. Így a tulajdonnév mibenlétének, jelentésének, a nyelvi rendszerben, illetve a nyelvelírásban meglévő, illetve betöltendő helyének kérdése; egyebek mellett a tulajdonnevek fordíthatóságának vagy szótárazhatóságának problematikája; de számos gyakorlati kérdést vet fel akár csak a hagyományos utónév-könyvek vagy az online utónévkeresők témája is.

A tulajdonnevek problémakörének termékeny megközelítéséhez a tulajdonneveket mindenesetre olyan nyelvi elemekként érdemes értelmeznünk, melyek gazdag jelentésszerkezettel és sokféle funkcióval, s egyúttal erős szociokulturális beágyazottsággal, illetve dimenzionális (időbeli, térbeli és a nyelvhasználat humán dimenziójához egyaránt kapcsolódó) meghatározottsággal rendelkeznek. Ehhez a szűkebb értelemben vett (ti. rendszer)nyelvészetén túlmutató (makrolingvisztikai, kontextuális nyelvészeti) megközelítést, illetve funkcionális nyelvészeti szemléletmódot (ide értve a dimenzionális nyelvészetét is) kell, illetve célszerű alkalmaznunk. Ez egyúttal az alkalmazott nyelvészet számára is szükséges és megfelelő elméleti háttérrel biztosíthat. (Vö. HOFFMANN 2012, FARKAS 2014a, ill. LADÁNYI 2010, KUGLER 2020.) Témánkat e kiindulópontok előfeltételezésével közelítjük meg a továbbiakban.

1.2. A jelen tanulmány (korábbi változatának konferencia-előadásként való) elkészítését az Alkalmazott Névkutatás című konferenciasorozat idején, Tíz év távlatából alcímet viselő, 2021 októberében megrendezett alkalma motiválta. A konferenciasorozat jubileumi eseménye kívánatosá tette, hogy az adott kutatási területre, annak problematikájára, aktuális helyzetére tágabb perspektívából és összefoglaló jelleggel is figyelmet fordítsunk. Azzal együtt is, hogy hasonló célkitűzésű összefoglalás készült korábban RAÁTZ JUDIT-nak köszönhetően e szakterületről (RAÁTZ 2015). Itt hivatkozott áttekintése lehetővé teszi

* Készült a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az ELTE Tematikus Kiválósági Program „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” elnevezésű pályázatának keretében.

ugyanakkor, hogy – a szükségszerű ismétlések mellett – egyes részletekről ezúttal csupán vázlatosabban esszen szó.

Az alkalmazott névtan területének e felmérése aktuális lehet ugyanakkor HOFFMANN ISTVÁN Magyar névkutatás: irányok és perspektívák című friss áttekintésének a szempontjából is. Ez szintén 2021 őszén hangzott el előadásként egy másik rendezvényen, a Magyar Nyelvtudományi Társaság tisztújító közgyűlésén, s jelen tanulmánnyal párhuzamosan lát napvilágot a Magyar Nyelv hasábjain (HOFFMANN 2021). Tekintve, hogy ennek keretében HOFFMANN az alkalmazott névtan tárgyalására közelebbről nem tér ki, bár arra maga is fontos részterületként hivatkozik (HOFFMANN 2021: 387), névkutatásunk aktuális helyzetét bemutató előadásához a jelen írás egyfajta kiegészítésként is szolgálhat.

1.3. Tanulmányom mindenekelőtt az alkalmazott nyelvészet és az alkalmazott névtan mibenlétének, illetve viszonyrendszerének problematikáját tárgyalja. Ezután fordítja figyelmét az alkalmazott névtan mint szakterület bemutatására. Előbb a tudományos szintéren való megjelenéséről, művelésének fórumairól, kereteiről szól; azt követően főbb területeiről, illetve jellemző témaköröiről és újabb eredményeiről ad áttekintést. Nem törekedhet teljességre, részletekbe menő tárgyalásra és elemzésekre, de a főbb szempontokra és témakörökre összpontosítva igyekszik összképét nyújtani a hazai és nemzetközi szinten is további fejlődés előtt álló szakterületnek és az általa megnyitott lehetőségeknek.

2. Alkalmazott nyelvészet és alkalmazott névtan

2.1. Az alkalmazott nyelvészet mibenlétével kapcsolatban eleve sokféle felfogás ismert. A részletekben itt el nem merülve, de hogy az alkalmazott névtan problematikáját ezek fényében értelmezhesük, fő kiindulópontjaim ez ügyben a következőképpen összegezhetők. (A lehetséges megközelítések változatosságára és változásaira l. pl. KIEFER et al. 2001, SIMIGNÉ FENYŐ 2003: 13–42, RAÁTZ 2015.)

Az alkalmazott nyelvészet gyakorlati, hasznos, közérdekű nyelvészet, mely a felmerülő egyéni, társadalmi, technikai stb. kérdések, igények, problémák megválaszolására, megoldására törekszik. Olyanokéra, amelyek a nyelvvel, nyelvhasználattal kapcsolatosak, illetve a nyelvészeti ismeretek, módszerek, elméletek alapján megközelíthetőek. Megjegyzendő, hogy az alkalmazott nyelvészeti kérdéseket a nyelven kívüli tényezőkhöz is szoros szálak fűzik, így az inter-, illetve a multidiszciplinaritás is fontos szerephez jut velük összefüggésben. Az alkalmazott nyelvészet elmélet és gyakorlat között közvetít, s mindkettővel szoros kapcsolatban áll. Elméleti és alkalmazott nyelvészet között – ha használjuk is ezeket a címkeket – éles határok nem rajzolhatók, s ugyanez mondható el az alkalmazott nyelvészeti kutatások és a gyakorlati alkalmazások összefüggéséről.

A különböző megközelítések szerint az alkalmazott nyelvészet csak nyelvészeti alapon megoldható, vagy egyúttal nem nyelvészeti alapú, de nyelvi jelenségekhez kapcsolódó kérdésekkel is foglalkozik. Bizonyos megközelítésben az alkalmazott nyelvészet fogalma alá egyes nyelvészeti szakterületek sorolandók be, más értelmezésben azonban bármely nyelvtudományi részdiszciplína alkalmazott vetületei értendők alatta. Hangsúlyozandó, hogy – különösen az utóbbi, termékenyebbnek ítélt megközelítésmódot követve – folyamatosan bővülő, formálódó, több szempontból is nyitott területnek tekinthetjük.

Az eddig elmondottak nyomán az alkalmazott névtan fogalmát egyrészt a névtan felől – ahogyan az alkalmazott nyelvészetét a nyelvészet irányából –, másrészt pedig az alkalmazott nyelvészet felől – hasonlóan ahhoz, ahogyan a névtant a nyelvtudomány oldaláról (l. pl. HOFFMANN 2015) – közelíthetjük meg. Az alkalmazott nyelvészet imént sorra vett fő vonásait természetesen is vonatkoztathatjuk az alkalmazott névtan területére is.

2.2. Az alkalmazott névtani jellegű problémák tehát összetett viszonyrendszerben értelmezhetők.

1. ábra: Az alkalmazott névtani kérdések viszonyrendszere

Az ábra az adott gyakorlati problémát a középpontba állítva szemlélteti mindezt. Szempontunkból elsősorban arra utalva, hogy milyen lehetséges, miképpen megnevezhető irányokból közelíthetünk egy-egy konkrét alkalmazott névtani jellegű kérdéshez és annak megoldásához. A nyilak hegye arra is emlékeztetni kíván, hogy ezek a kapcsolatok valójában kétirányúak, ti. az egyes problémák tanulságai ezekben a relációkban, e területek számára egyaránt hasznosíthatók lehetnek. A számba vett különböző területek közt természetesen szintén vannak közvetlen kapcsolatok, de ezekre, valamint e területek elhatárolásának problematikájára az ábra nem próbál kitérni.

A fentebbi ábrát azért is bocsátottam előre, hogy ennek alapján hívjam fel a figyelmet: egy-egy konkrét problémával többféle irányból közelítve, tehát azt többféleképpen keretezve foglalkozhatunk. Egyazon probléma megfogalmazódhat például nyelvészeti vagy névtani, szociolingvisztikai vagy szocioonomasztikai, illetve alkalmazott névtani kérdésként – amiként megfogalmazódhatott korábban is nyelvvelései, alkalmazott nyelvészeti vagy alkalmazott névtani feladatként –, ami a maga értelmében, természetesen, másodlagos kérdésnek számít (vö. GRÉTSY 1973: 473). Fordítsuk azonban figyelmünket most csupán a névtani megközelítésre, a névtan szakterületnek belső tagolódása alapján.

Hová soroljuk a névkutatás keretein belül például a terminológia problematikáját, melyet az alkalmazott nyelvészet egyik jellegzetes részterületének szokás tekinteni? Több névtani összefoglaló munkában – s köztük olyanokban, melyeknek alkalmazott

névtani fejezetük is van – a szakterületi terminológia kérdéseit az általános névtan témakörén belül találjuk meg, névelméleti összefüggései és jelentősége okán (l. HOFFMANN 2003: 53–55, SLÍZ 2015: 101–103). Avagy: hol tartjuk számon a tulajdonnevek fordításával kapcsolatos tanulmányokat? Kézenfekvő módon az alkalmazott névtan, esetleg azonban az általános névtan területén is (l. SLÍZ 2015: 97–99, ill. RAÁTZ 2015: 236–237 is). A névfordítás témaköre legjellemzőbben a szinkrón névkutatás, de olykor a történeti névtan hatókörébe sorolható, hiszen problematikája akár történeti anyagra, illetve a vizsgált anyag történetiségére is vonatkoztatható (vö. az alkalmazott nyelvtörténet fogalmával; SZENTGYÖRGYI 2020). Ami pedig a névtan területének további, hagyományosan legjellemzőbb tagolódását, ti. a névfajták szerinti felosztását illeti, vizsgálata a személy- vagy a helynévkutatás, illetve a további névfajták kutatásának részterületére is besorolható lehet. (A névfordítások tényleges szakirodalmára kivevítve mindezeket l. SLÍZ 2015: 98–99.) Az utóbbi megközelítés kapcsán az, hogy a gyakorlati kérdésfelvetések az ún. egyéb névfajták kutatásában a leginkább meghatározók (HOFFMANN 2021: 387), több tényezővel magyarázható; tulajdonképpen arra mutat rá, hogy a nem alkalmazott jellegű kutatások e névfajtáknál hiányoznak (magyar viszonylatban különösen) a leginkább.

Az iménti, talán mellékesnek vagy kitérőnek tűnő fejtegetés abból a szempontból releváns számunkra, hogy a szóban forgó szakterület, ti. az alkalmazott névtan „láthatóságát”, speciális részterületként való azonosítását érinti. Mindez jelen esetben a terület áttekinthetőségét és felmérését, ami pedig jóval fontosabb: annak fejlődését is számottevő mértékben befolyásolhatja.

2.3. Az alkalmazott névtani megközelítés egyrészt ott merülhet fel, ahol a tulajdonnevek, illetve használatuk kérdései képezik magát a megoldandó problémát. Ilyen problémakört jelent például, nyilvánvaló módon, a nevek szótári feldolgozása, helyesírásuk szabályozása vagy a fordíthatóságuk (l. RAÁTZ 2015: 235–237 is). Az alkalmazott névtan kérdése másrészt ott merülhet fel, ahol a tulajdonnevek egy alapvetően nem nyelvi jellegű probléma megoldásának lehetséges (segéd)eszközeiként használhatók fel. Ilyen esetekként értelmezhetők például azok, melyekben a genealógia támaszkodik a személynevek tanúságtételére, vagy a történeti tájrekonstrukció, illetve a környezetvédelem a helynevekre (l. pl. RAÁTZ 2015: 231, PINKE–SZABÓ 2011).

További konkrét példaként gondoljunk a személynevek lehetséges társadalmi és származási, illetve etnikai-kulturális csoportokra utaló jellegére. Alkalmazott névtani kérdésnek számíthat egyrészt a névhasználattal összefüggő diszkrimináció tanulmányozása, illetve a kiküszöbölésére szolgáló intézkedések megalapozása. Alkalmazott névtani vonatkozásának tekinthetjük másrészt azokat a tevékenységeket is, melyekben a csoportosajátos személynévhasználat vagy akár az ezekre vonatkozó kollektív névsztereotípiák például a genetikai vizsgálatokban, illetve a diszkriminációkutatásban nyújtanak módszertani segítséget. (A problémakorról l. még később, ill. FARKAS 2015a.) Az említett példák egyúttal a névtan lehetséges segédtudományi szerepére mutatnak rá.

3. Az alkalmazott névtan szakirodalmi megjelenése

3.1. Az alkalmazott névtan mint szakterület az alkalmazott nyelvészeti összefoglaló munkákból gyakorlatilag hiányzik. A nemzetközi névtani kézikönyvekben önállóan, explicit

módon ugyancsak nem jelenik meg, de nem is marad ki belőlük: inkább implicit módon, egyes névfajták és bizonyos kérdéskörök, a névtan más tudományterületekhez való kapcsolatainak tárgyalása során merül fel bennük (l. pl. EICHLER et al. eds. 1995–1996, AINIALA–SAARELMA–SJÖBLOM 2012, HOUGH ed. 2016).

Az alkalmazott névtan az alkalmazott nyelvészet irányából mindenestre kevésbé szembetűnő szakterületet képez, mely inkább a névtan felől látszik megközelíthetőnek.¹ Ugyanakkor az alkalmazott névtan a jelenkori nemzetközi névkutatáson belül is kifejezetten kevés figyelmet kapó területnek tűnik (vö. pl. NICK 2018: 57) – amellet is, hogy a gyakorlatias jellegű kutatások korántsem hiányoznak a napjaink névanyagával összefüggő munkálatokból (vö. FARKAS 2015b: 32–33).

3.2. A továbbiakban a magyar névkutatás színtereire fordítva figyelmünket elsőként azt érdemes számba venni, hogy miképpen jelent meg az alkalmazott névtan a hazai névtudományi konferenciák előadásainak, illetőleg reprezentatív értékűnek tekinthető konferenciaköteteinek az anyagában (részletesebb áttekintésükre l. RAÁTZ 2015: 228–229). Már csak azért is, mert a szakterület első figyelemre méltó hazai bemutatkozására is ezek kapcsán, mégpedig a II. névtudományi konferencián került sor, 1969-ben. Önálló tematikus egységként, kilenc előadással jelentkezett (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970: 325–371), melyek alapvetően a tulajdonnevek és az államigazgatás, illetve a hivatalosság, a névadás és névváltoztatás, a névszótárak és további érintett szakterületként a térképészet témaköreit érintették. Ezek élén – emblematis módon, több problémakörre kiterő és a leginkább kidolgozott áttekintésként – LŐRINCZE LAJOS Névtudomány és államigazgatás című (1970) tanulmánya áll. Az alkalmazott névtan azonban a későbbi országos névtudományi konferenciák programjában sem tért vissza önálló tematikus egységként, bár többük megnyitója, illetve zárzava utalt a terület jelentőségére, és akár egyes plenáris, de legalábbis egyes szekcióelőadásai – ha kimondatlanul is – alkalmazott névtani problematikához kapcsolódhattak (bővebben l. RAÁTZ 2015: 228–229).

A 2000-es évek elejétől azonban napvilágot látott néhány olyan figyelemreméltó kötet, mely a maga témakörén belül az alkalmazott névtan kérdésköreinek is külön figyelmet szentelt. Ilyennek tekinthetjük A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője című tanulmánykötetet, melyben egy Névkultúra című fejezet is helyet kapott (BALÁZS szerk. 2004. 1: 329–402). Ennek hat tanulmánya a hivatalos hely(ség)nevek, a vasúttal kapcsolatos tulajdonnevek, a határon túli névpolitika, illetve átfogóbban is a jelenkori névkultúra témaköreit tárgyalja. Ugyanakkor HOFFMANN ISTVÁN tudománytörténeti áttekintésének, a Magyar helynévkutatás 1958–2002 című kötetnek az utolsó fejezete az Alkalmazott helynévkutatás cím alatt tárgyalja a jelzett területet (HOFFMANN 2003: 217–228). Ezen belül a hivatalos helynégnévadás, térkép és név, az utcánévadás, valamint a név és iskola, azaz oktatás témaköreit, illetve szakirodalmát veszi számba a szakterületről.

A Magyar névkutatás a 21. század elején című, néhány éve megjelent tanulmánykötet (FARKAS–SLÍZ szerk. 2015) az alkalmazott névtan területét és témaköreit, illetve újabb szakirodalmát ugyancsak önálló fejezetben, mégpedig a névkutatás más részterületeihez hasonlóan és azokkal egyenrangúan veszi számba (RAÁTZ 2015). RAÁTZ JUDIT itt úttörő

¹ Ez valójában nem is meglepő, vö. akár annak a megállapításnak a logikájával, miszerint a névkutatók többet adhatnak hozzá például a tulajdonnév grammatikájának a leírásához, mint általában a grammatika kutatói (Long 1969: 107).

jelleggel² rajzol átfogó igényű képet a magyar alkalmazott névkutatásról, az alábbi témakörökre térve ki: név és genealógia; név és jog; név és művészetek (irodalmi névadás); név és informatika; név és helyesírás; név és fordítás; névhasználat, névízlés, névkultúra; név és iskola, névtani ismeretterjesztés.

A magyar névkutatás bibliográfiája, melynek anyaga az *Onomastica Uralica* sorozatának egyes kötetekben jelent meg, szintén önálló fejezetben veszi számba az e témakörbe tartozónak tekintett magyar szakirodalmat (HLAVACSKA–TÓTH ed. 2001, HLA VACSKA–KOVÁCS ed. 2017), s ennek révén nemcsak a kapcsolódó publikációkról, de az alkalmazott névtan lehetséges tematikai gazdagságáról is megalkotja a maga képét.

Az említett munkák mellett néhány olyan monográfiát és tanulmánykötetet is számba vehetünk immár a 21. század első két évtizedéből, melyek témája az alkalmazott névkutatás körébe sorolható. Mellettük alkalmazott névtani tematikájú előadások, illetve tanulmányok, folyóiratcikkek egyre bővülő sorával számolhatunk, melyeknek korántsem egyedüli, de jellemző publikációs fóruma a *Névtani Értesítő* folyóirat. Ezek jellemzőbb témaköreire a későbbiekben, az alkalmazott névkutatás főbb területeinek számbavétele kapcsán térek majd vissza. Előbb azonban fordítsuk figyelmünket az alkalmazott névkutatás művelésének jellemző színtereire.

4. Az alkalmazott névtan fórumai, művelésének háttere

4.1. Egy tudományos részdiszciplína, így az alkalmazott névtan aktuális szakmai jelenlétével kapcsolatban is fontos kérdés, hogy miképpen van képviselve a kapcsolódó szakterület(ek) konferenciáinak világában.

A magyar alkalmazott nyelvészet legrepresentatívabb konferenciasorozatának, a MANYE-kongresszusoknak a keretében nemegyszer hangzottak el alkalmazott névtani vonatkozású előadások különböző szekciók keretében. Először azonban a 2019-ben megrendezett 27. MANYE-kongresszus alkalmával került be az alkalmazott névtan az előzetesen tervezett és meghirdetett szekciók, illetve témakörök sorába (vö. OLÁH 2021); a gyakorlatot a következő kongresszus is folytatta. Az Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferenciák sorozata nem nevesíti a szakterületet a meghirdetett témakörök közt, és idevágó előadások sem jellemzik ezeket. Az alkalmazott nyelvészet szélesebb merítésű egyetemi hallgatói konferenciáin mindenesetre elő-előfordulnak alkalmazott névtani vonatkozásokkal bíró előadások, ahogyan egyébként, alkalmilag, további szakterületek konferenciáin is.

A nemzetközi névkutatás reprezentatív konferenciasorozatának számító, háromévente megrendezett ICOS-kongresszusok programjában rendszerint nem kapott helyet önálló alkalmazott névtani szekció, a vonatkozó témák más szekciók keretében jelentek meg. A 2017-ben Debrecenben megrendezett 26. kongresszuson viszont az egyik plenáris előadás témája mellett a szekciók sorában, továbbá az öt tematikus szimpózium egyikeként – egy kerekasztal-beszélgetéssel kiegészítve – is megjelent az alkalmazott névtan a programban (FARKAS 2017: 144). A rákövetkező, ez idáig utolsó ICOS-kongresszus viszont visszatért a korábbi, az alkalmazott névtani témákat különböző szekciók anyagába soroló – szakmailag természetesen ugyancsak legitim – gyakorlathoz. A nemzetközi szinten ugyanakkor

² Itt hivatkozhatunk a teljesség kedvéért egy alkalmazott nyelvészeti tanulmánykötetben korábban megjelent, A névtan és az alkalmazott nyelvészet kapcsolódási pontjai címet viselő rövid közleményre (NEMESNÉ KIS 2004) is, mely azonban megközelítésmódját, fókuszáltságát és tényleges tartalmát tekintve is kevésbé járulhatott hozzá a problémakör tisztázásához.

olyan szakmai konferenciákat is láthatunk megvalósulni, amelyek az alkalmazott névkutatás egyik vagy másik területét állítják a fókuszba (név és jog, tulajdonnevek a gazdasági életben, nevek és turizmus stb.).

A magyar névkutatás hagyományosan legfontosabb seregszemléinek, az országos névtudományi konferenciáknak a programjában – a fentebb már említett módon, az 1969. évi II. konferenciának a kivételével – nem kapott önálló figyelmet a tárgyalt szakterület. Hasonló megállapítást tehetünk általában az országos névtudományi konferenciák megrendezése közötti időszakokban megtartott kisebb formátumú, illetve az utóbbi egy-másfél évtizedben megindított tematikus névtani konferenciasorozatoknak a vonatkozásában is. Alkalmazott névtani problémákkal persze ezek keretében is találkozhatunk, esetleg a konferenciaprogram fókuszába is állítva. Utóbbira példa a Nyitrán 2013-ban egy kutatási programhoz kapcsolódóan megrendezett Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában című rendezvény (BAUKO–BENYOVSZKY szerk. 2013) vagy A nyelvföldrajztól a névföldrajzig című konferenciasorozat Nevek a nyelvpolitikai küzdőterben alcímű 2019-es alkalma (VÖRÖS szerk. 2019).

4.2. A magyar alkalmazott névkutatásnak 2012-től azonban saját konferenciasorozata is van, melynek egyes alkalmai évi rendszerességgel kerülnek megrendezésre. Eredetileg Névtan és terminológia címmel indult, majd Alkalmazott Névkutatás címen folytatódott, minden évben valamely alkalmazott névtani problémakört emelve ki és állítva figyelmének középpontjába. A konferenciasorozat szervezői az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság; a korábbi konferenciaalkalmak közreműködője volt továbbá a Károli Egyetem Terminológiai Kutatócsoportja és a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa. A konferenciasorozat helyszínét kezdetben a Károli Egyetem, majd a szervezésben közreműködő két egyetem felváltva biztosította, illetve biztosítja. Az egyes konferenciákon elhangzott előadások írott változatai többnyire a Névtani Értesítőben, esetleg pedig önálló kötetbe rendezve látnak azután napvilágot.

Az első konferenciaalkalom, amint a címe is utalt rá, a névtani terminológia problematikáját állította a középpontba (bővebben l. BÖLCSKEI–FÖRIS 2012). A tematika azonban gyorsan bővült. A konferenciasorozat alapvető célkitűzésévé a szakterület lehetséges kutatási kérdésköreinek és irányainak, a más szakterületekkel való kapcsolódási pontoknak és az együttműködési lehetőségeknek a felmérése, illetve bemutatása vált. Fontos jellemzői közé tartozik az interdiszciplináris, illetve multidiszciplináris megközelítésmódok alkalmazása mellett a teljes magyar nyelv-, illetve névközösség alkalmazott névtani problémáira irányuló figyelem, az anyaországon kívüli magyar közösségekre, ugyanakkor a hazai kisebbségekre is kiterjedő érdeklődés. A konferenciasorozat eddigi alkalmainak (al)címei a kitűzött témaköröket jelzik: 2012: Névtan és terminológia; 2013: Névtan és egységesítés; 2014: Névtan, fordítás és terminológia; 2015: Személynevek és államigazgatás; 2016: Nevek és identitás; 2017: Nevek és szótárak; 2018: Tulajdonnevek megítélése, kezelése, használata; 2019: Tulajdonnevek: tudományos és laikus alkalmazások; 2020: A tulajdonnevek fordítása; 2021: Tíz év távlatából.³ A sorozat a 2021-ben megrendezett 10. alkalmán

³ A konferenciasorozat egyes alkalmait, illetve a konferenciaprogramokat lásd a szervezésben együttműködő tanszékek honlapján: <https://btk.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologiai-kutatocsoport-termik/nevtan-es-terminologia>, illetve <https://nyelvtort.elte.hu/content/alkalmazott-nevkutatás.t.20167?m=6479> (2021. 10. 11.).

túl a továbbiakban is folytatódik, a tárgyalat témakörök és a nemzetközi látókör bővítését remélhetőleg egyaránt folytatva.

4.3. Ez az alkalmazott névtani konferenciasorozat egy 2011-ben lényegében spontán módon megalakult alkalmazott névtani munkacsoport tevékenységének eredménye. Néhány, egymást régebről jól ismerő, a két említett egyetemen dolgozó kolléga együttes gondolkodásából született meg, részben közös vagy egymással összhangban tervezett kutatási irányokhoz kapcsolódóan. A jellemző kiindulópontot a magyar és a nemzetközi névtani terminológia elméleti és gyakorlati problematikája és az ezzel való tervszerű foglalkozás jelentette (vö. FARKAS 2014b: 15, 19), amelyhez azután a konferenciasorozat megindítása, majd mellé a tematika bővülése kapcsolódott. Az ELTE–KRE specializált munkacsoportja a Hajdú Mihály nevével fémjelzett Névkutató Munkaközösség hagyományaihoz hasonlóan kevésbé formalizált módon – többek közt konkrét pályázatoktól függetlenül – működik.

Az alkalmazott névtan különböző problémaköreivel névkutatók, a nyelvészet egyes részterületeinek művelői és más tudománysszakok képviselői foglalkoznak. A jelenkori tudományos kutatást és a kutatói életpályákat jellemző specializálódás – emellett, hogy a névtanra összességében is vonatkoztatható (HOFFMANN 2021: 387) – az alkalmazott névtant ugyancsak érinti: egyes kollégák kutatási profiljuk, szakmai munkásságuk meghatározásakor immár konkrétan, nevesített módon utalnak e szakterületre is. A magyar alkalmazott névtani kutatások eredményei a hazai és a nemzetközi szakmai szinten egyaránt megjelennek és gyarapodnak.

Az alkalmazott névtan művelői különböző, elsősorban egyetemi kutatóhelyeken működnek. Ennek kapcsán érdemes utalni a szakterület felsőoktatási jelenlétére, amelynek általában a névtan vonatkozásában is erősen behatárolt lehetőségei vannak. Alkalmazott névtan című tantárgy létezik ugyanakkor az ELTE-n az Alkalmazott nyelvészet MA keretében annak 2009-es indulása óta, de hasonló című kurzust választhatnak újabban a Miskolci Egyetem magyartanár szakos hallgatói is. Az alkalmazott névkutatás egyes témái természetesen további egyetemi kurzusok anyagában is megjelenhetnek az egyetemi képzések keretei közt. (A témakőről tágabban l. FARKAS 2015c.)

4.4. A magyar névkutatásnak – számos más, többnyire európai országhoz képest – részleges, illetve bizonyos értelemben hiányos tudományos intézményrendszer áll a rendelkezésére (JUHÁSZ 2015, vö. FARKAS 2015b). Értelemszerűen ez vonatkoztatható összességében az alkalmazott névtan területére is, melynek specializált fórumai – akárcsak az európai névkutatásban – kevésbé vannak.

A különböző tulajdonnévfajtaikkal kapcsolatos gyakorlati feladatokat ellátó szakmai testületeknek azonban nemzetközi összehasonlításban számos típusa és lehetősége van (l. pl. FARKAS 2015: 24, 25–26, WALKOWIAK 2016: 87–89, NYSTRÖM 2018: 67–70). Magyar viszonylatban is léteznek olyan hivatalos jellegű, illetve interdiszciplináris szakmai együttműködésen alapuló testületek, amelyek bizonyos gyakorlati, alkalmazott névtani feladatkörök szakmai szempontokat figyelembe vevő ellátására lettek országos szinten életre hívva. Nagyobb hagyományokkal, a 19. század végére visszanyúló előzményekkel rendelkezik közülük a földrajzi nevek gondozása. A napjainkban működő Földrajzinév-bizottság alapvető tevékenysége a Magyarországon hivatalosan használatos földrajzi nevek megállapításával összefüggő feladatokra irányul, illetőleg ezek egy részére korlátozódik (vö.

HOFFMANN 2003: 219–220, BÖLCSKEI 2012: 94–96, MIKESY G. 2016).⁴ A másik fontos terület az utónevek problematikája jelenti. A hivatalos utónévválasztás, az anyakönyvezhető utónevek különösen nagy társadalmi figyelmet kiváltó kérdéskörével az Utónévbizottság foglalkozik, a névnapok (köztük az újabb nevek névnapjainak) kérdésével pedig a Naptári Bizottság (RAÁTZ 2015: 234, 236).⁵ Más névtípusokra, illetve alkalmazott névtani kérdésekre (például a hivatalos családnév-változtatások elbírálására) vonatkozólag hasonló, országos szintű testületek működéséről nem adhatunk számot. Az itt említett és hasonló ügyek kapcsán akár egy átfogó jellegű, országos névbizottság megszervezése mellett is szólhattak (vagy szólhatnának) érvek (vö. MIKESY S. 1959), hasonló testület azonban ma sincs, és korábban sem létezett.

5. Az alkalmazott névtan témaköreinek problematikája

5.1. Az alkalmazott névtan értelmezése, kérdései, hangsúlyai sokat változtak, s az utóbbi időkben is változóban vannak. A már többször emlegetett II. magyar névtudományi konferencia által jellemezhető időszakban, az 1970 körüli években például egyúttal a magyarországi nyelvművelés korabeli „széles koncepciója” alá lehettek jórészt besorolhatók a „gyakorlati névtudományi feladatok”, illetve az „alkalmazott névtan” is (SZÉPE 1971: 269, GRÉTSY 1973: 472–473). Az ezredfordulót követő évek pedig, melyek a hazai névkutatás történetében is újabb korszakot nyitottak (HOFFMANN 2021: 386), a kutatási paletta további kibontását, az alkalmazott névtan nagyfokú erősödését és gazdagodását eredményezték.

5.2. A szakterület körülhatárolásának, lehetséges megközelítéseinek, illetve önálló meghatározásának kérdéseiről a korábbiakban már esett szó. A legfontosabbakra visszautalva: az alkalmazott nyelvészet oldaláról, annak területeihez kapcsolódóan, vagy a névtan részeről, a névkutatás alkalmazott vetületeként közelítjük-e meg; illetve: a névkutatás területén belül miképpen helyezjük el a részben vagy egészben ide kapcsoló problémaköröket.

Mint láthattuk, önmagában ez utóbbi sem egyszerű, illetve egyértelmű kérdés. HOFFMANN ISTVÁN többször hivatkozott friss tanulmányát idézve „az alkalmazott onomasztikai kutatások körébe tartozik [...] például a térképi névhasználat kérdése vagy a mai keresztnévadás, a családnév-változtatás vagy az irodalmi névadás vizsgálata” (HOFFMANN 2021: 387). A térképi névírás könnyebben besorolhatónak látszik az alkalmazott névtan keretei közé (vö. HOFFMANN 2003: 222–224, MIKESY G. 2019 is). A mai keresztnévadás vizsgálata azonban, véleményem szerint, önmagában elsősorban a szinkrón személynévkutatás témakörébe illeszthető, a családnév-változtatások újabb kutatásának⁶ fő hangsúlyai pedig az újmagyar kori személynév-történet vizsgálatán vannak, miközben persze mindkét témakörhöz szorosan kapcsolódnak alkalmazott névtani megközelítések és vonatkozások is (vö. N. FODOR 2015: 127–128,

⁴ L. továbbá a bizottság aktuális honlapját: <https://kormany.hu/miniszterelnokseg/foldrajzinevbizottsag> (2021. 11. 03.).

⁵ Az előbbiről a működési kereteit biztosító Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapján találunk további információkat: <http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/alapelvek.html> (2021. 11. 03.).

⁶ A 20. század derekától, de főleg a rendszerváltás környékétől számíthatóan; azt megelőzően valóban a korabeli névváltoztatások gyakorlati kérdései álltak a középpontban (vö. KOZMA 2007, FARKAS 2009).

SZILÁGYI-KÓSA 2015: 145–150, RAÁTZ 2015). Az írói névadás témakörét hagyományosan külön névtani részterületként tartjuk számon (vö. pl. T. SOMOGYI 2015, HOUGH ed. 2016: 295–367), ám adott nézőpontból alkalmazott névtani problémakörként is közelíthetünk hozzá.

További, gyakorlati példát idézve: különböző alkalmazott névtani témakörök lehetséges többfelé tagolódását láthatjuk a már hivatkozott magyar névtani bibliográfiákban (HLAVACSKA–TÓTH ed. 2001, HLAVACSKA–KOVÁCS ed. 2017) – jellemző, ám aligha elkerülhető módon.

5.3. Ha az egyes névtani jelenségek felől közelítjük meg a kérdést, az ezekre vonatkozó ismereteink sokféle irányban lehetnek alkalmazhatók. A személynevek lehetséges etnikai háttérre mutató volta például a névviselők származására, nyelvhasználatára, szociokulturális háttérére, életkörülményeire, identitására, szokásokra, attitűdökre stb. utalhat. Korántsem egyértelműen, de nagyobb sokaságra vonatkoztatva láthatólag többé-kevésbé mégiscsak alkalmazhatónak tűnő módon; különösen más, biztosabb információforrások híján. Ilyenekre látunk példákat a névtörténeti, illetőleg népiségtörténeti kutatásokban, újabban akár a genetika területén is. A felhasználási célok, a lehetséges irányok és az alkalmazási területek palettája azonban jóval változatosabb. A megszokottabb alkalmazott nyelvészeti vonatkozásokon lényegesen túlmutató felhasználási területeket idézve a nemzetközi gyakorlatból: társadalmi folyamatok és jelenségek (pl. diszkrimináció és kulturális elfogultság, migráció, népességföldrajz és szegregáció) vizsgálata, közfeladatok ellátása (pl. területfejlesztés, egészségügyi szolgáltatások javítása, nemzetbiztonság), gazdasági, üzleti és politikai tevékenységek (pl. befektetői csoportok megcélzása, célzott marketing), interkulturális kommunikáció stb.⁷ (A témakőről részletesebben l. FARKAS 2015a.)

Ez a fajta, önmagában igen tanulságos sokszínűség mindenesetre lényegesen megnehezíti az adott megközelítésből a vizsgált szakterület módszeres áttekintését.

5.4. Az említett nehézségeket figyelembe véve az alábbiakban elsősorban az alkalmazott nyelvészet jellemző részterületei és problémakörei szerint igyekszem az alkalmazott névkutatás főbb témaköreit felvillantani, illetve a vonatkozó újabb és leginkább jellemző magyar szakirodalommal példázni. Az itt következőkben az elmúlt két évtized, azaz a 2000-es évek elejétől számított időszak néhány fontosabb, illetve tájékoztató értékűnek tekinthető (monografikus, gyűjteményes jellegű, illetve áttekintő igényű, a kapcsolódó szakirodalomhoz továbbvezető, esetleg új, jellemző példát szolgáltató) munkájára hivatkozom csupán. Az alkalmazott névtani szakirodalom korábbi, de részletesebb felméréseként utalok itt RAÁTZ JUDIT hasonló szemléletű, de nagyobb merítésű tanulmányára is (RAÁTZ 2015). A fontosabb témaköröket elsősorban nem az egyes tulajdonnévfajták, illetve jellemző problematikájuk szerint (ennek lehetőségére a helynevek kapcsán l. HOFFMANN 2003: 217–228), hanem a tulajdonnévfajtákra együttesen kiterjedő igénnyel veszem számba. Az egyes konkrét témák egymáshoz is több-kevesebb szállal kapcsolódhatnak.

Ami az alkalmazott névtan területeinek és feladatainak pontosabb meghatározását és kidolgozását illeti, az a hazai és a nemzetközi kutatások számára egyaránt továbbgondolandó problémakört jelent (vö. RAÁTZ 2015: 228). A feladat alapvető nehézségeit jól jelzik azonban az alkalmazott nyelvészet területeinek áttekintését célzó feldolgozások is.

⁷ Gyakorlati hasznosíthatóságukat egyebek mellett a kapcsolódó nyelvtechnológiai fejlesztések és profitorientált vállalkozások működése is igazolja (FARKAS 2015a: 192–194).

6. Jellemző témakörök

6.1. Meglehetősen karakterisztikus és igen produktív alkalmazott névtani területet jelentenek a nyelvi tervezés, nyelvpolitika, nyelvi jogok és a tulajdonnevek kapcsolatai, azaz a névtervezés, névpolitika, névjog egymással is összefüggő kérdéskörei; a névadás, névhasználat, névváltoztatás és a hivatalosság összefüggései, szabályozásuk problematikája; a nyelvi menedzselés elméletének, közelebről a névmenedzselésnek a megközelítésében (vö. LANSTYÁK 2015) a tervezett névalakítás témaköre. (RAÁTZ többször hivatkozott tanulmányában szintén a legnagyobb terjedelemben tárgyalt alkalmazott névtani területként; 2015: 232–234.) E területhez kapcsolódik – a korábbiakban már említettek szerint, s tanulságos módon – egyes alkalmazott névtani feladatkörök ellátásával megbízott testületek, bizottságok működése is.

Több, e témakörökbe vágó, önállóan megjelent kiadvánnyal számolhatunk az elmúlt időszakból, melyek szerzői azonban elsődlegesen a jogtudomány felől közelítik meg témájukat. A névjogról széles körű és átfogó jellegű, több névfajtára kiterjedő áttekintésben ír (a szólás-szabadság mellé társítva) könyvében NAVRATYIL ZOLTÁN (2015). A személynévjog területéről ad alapos és módszeres történeti és szinkrón áttekintést, elemzést MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN (2013), míg egy szűkebb problémakör, a magyar állampolgárságért folyamodó külföldi állampolgárok névmódosításának kérdéseiről és kezeléséről tájékoztat gyakorlatias módon egy közelmúltban megjelent kiadvány (NÉMETH szerk. 2020). Egy további speciális kérdéskör, az államnevek problematikája szintén egy kisebb kötetben nyert feldolgozást (TAKÁCS 2015).

Az említett önálló kiadványok mellett nyelvészek, illetve névkutatók számos tanulmánya tárgyalja a szóban forgó témakörök különböző szempontjait, részleteit, az egyes névfajtákkal sajátosan összefüggő kérdéseit (l. RAÁTZ 2015: 232–234). Magyarországi viszonylatban a legjellemzőbb témákat a hivatalos személynevek kérdésköre: elsősorban a keresztnévviselés, a házassági névviselés, kisebb mértékben pedig a családnév-változtatás problematikája, jogi szabályozási háttere és ennek elméleti és gyakorlati összefüggései jelentik. Mellettük a hivatalos helynevek (széles palettájukhoz vö. MIKESY G. 2016) összességében kevesebb szakmai figyelmet kaptak, bár például az utcanévek (utcanévadás és -változtatás) ugyancsak jelentős érdeklődést kiváltó területet képeznek. Különösen jellemző kérdéskört alkot viszont a kisebbségi, ti. határon túli magyar tulajdonneveket, azok állományát, nyelvpolitikai összefüggéseit, standardizálásának kérdéseit, illetve az anyanyelvi névtervezés lehetőségeit és szempontjait érintő témák összessége. Ezek a személynevek és a helynevek, sőt az intézménynevek területén is jellemző problémaköröket alkotnak (áttekintő igénnyel l. pl. LANSTYÁK 2015, BAUKO 2019: 63–90, VÖRÖS 2019). A vonatkozó kutatások mellé, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak, illetve az egyes országokban működő nyelvi irodáinak és munkatársainak révén, egyúttal közvetlen gyakorlati feladatok járultak: kiemelten a névhatártalanítás programja, azaz a Kárpát-medencei magyar helynévanyag (újra)standardizálására irányuló, továbbá az államnyelvű intézménynevek magyar megfelelőivel kapcsolatos hasonló teendők is.⁸ A helynév-standardizáció témaköre egyébként különösen jó példa arra, hogy hányféle szinten és módon – az ENSZ erre szakosodott szervezetének, illetve szakbizottságainak munkájáig – jelent ez megoldandó feladatokat a témakör szakértői számára (vö. BÖLCSKEI 2012, FALUDI 2013).

⁸ Az ezekről is szóló tanulmányok mellett l. a kapcsolódó internetes oldalakat: <http://termini.nytud.hu>, <http://termini.nytud.hu/index.php/korabbi-programok/helynevek>, http://sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf (2021. 10. 11.).

Az említett témakörök egyúttal mai névkutatásunk egyik legdinamikusabban fejlődő területének, a szocioonomasztikának a hatókörébe tartoznak, mely szakterület első monografikus jellegű feldolgozásai (BAUKO 2015, 2019; GYÖRFFY 2018) szintén az utóbbi évek kutatásainak köszönhetően jelentek meg.

6.2. A tulajdonnevek fordítástudományi problematikájának vizsgálata az ezredfordulót követő időszakban kapott – a nemzetközi és a hazai kutatásokban egyaránt – nagy lendületet, újszerű és érdemi figyelmet, sokoldalú megközelítéssel. Önálló kötetekkel is számolhatunk a témakörben, közelebről hazai tudományos cím-, illetve fokozatszerző eljárások alapjául szolgáló, idegen nyelven készült munkákkal. VERMES ALBERT PÉTER angol nyelvű értekezése (2005a, magyar nyelvű összefoglalását l. VERMES 2005b) a tulajdonnevek fordításának azóta is jellemző kiindulási pontként szolgáló tipológiáját vezette be a szakirodalomba. SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ német nyelven megjelent kötetének (2021) pedig bár nem egyedüli, de lehangsúlyosabb témakörét képezi a nevek fordításának problematikája. Mindkét munka magyar nyelvi párú vizsgálatokon alapszik, s a nemzetközi szintén is jól látható eredményekkel szolgál.

A témakör sok szerző érdeklődését keltette fel, alkalmilag vagy tartósan, s ennek köszönhetően számos önálló tanulmány született és születik a témakörben, különböző szempontok, műfajok, névfajták, nyelvpárok stb. vonatkozásában vizsgálódva (ezekre l. SLÍZ 2015: 97–99, ill. 2019: 14–16). A szóban forgó tematika köré már több kisebb névtani konferencia szerveződött: egy nyitrai rendezvény (l. BAUKO–BENYOVSZKY szerk. 2013), valamint a korábbiakban említett alkalmazott névtani konferenciasorozat két alkalma is (2014, 2020); az utóbbiakon elhangzott előadások jó része később a Névtani Értesítő hasábjain (köztük a jelen folyóiratszám oldalain) látott írott formában napvilágot. A terület kutatásától mindenesetre az elkövetkezőkben is számos eredményt várhatunk.

6.3. A tulajdonnevek lexikográfiai feldolgozásának kérdéskörét a gyakorlatban elsősorban az elkészült új névszótári munkák fémjelzik. Történeti és szinkrón személy-, illetve helynévszótárak – ti. a legfontosabb névfajták vonatkozásában, továbbra is – szép számmal készültek a tárgyalt időszakban, köztük fontos tematikai és lexikográfiai újításokat képviselő munkák is. Módszeresebb számbavételüktől és elemzésüktől itt szükségszerűen el kell tekintenünk, a terület áttekintésére azonban több, részben új és speciális fókuszú tanulmányhoz utalhatjuk a részletek iránt érdeklődőket (átfogó igénnyel l. FARKAS 2012; a történeti hely-, ill. személynévszótárak témakörében pedig KOVÁCS É. 2020, ill. N. FODOR 2020). További gyakorlati vonatkozásaik miatt külön érdemes utalni itt az újszerű típusokat képviselő, online elérhető, illetve informatizált lexikográfiai jellegű munkák körére (vö. FARKAS 2020a: 128–131), s más szempontból a névtani ismeretterjesztés hangsúlyozott igényével készült szótárakra (így enciklopédikus személynévszótárainkra: KnE., CsnE.). Különösen kiemelendők alkalmazott névtani szempontból a kifejezetten praktikus célokat szolgáló névszótári típusok. Legreprezentatívabb képviselőik az utónévkönyvek, illetve -portálok általában (RAÁTZ–SASS 2013, FERCSIK–RAÁTZ 2017), speciálisan pedig a többnyelvű, a hazai vagy a határon túli kisebbségi névhasználatot támogató, új keresztnévszótári típust képviselő kiadványok (vö. NEKU., J. KOVÁCS 2018; ezek problémakörére l. RAÁTZ 2005, BAUKO 2016). Mellettük említendő továbbá a helységnev-azonosító szótárak kategóriája (LELKES 2011³).

Az egyes névszótári munkák mellett azonban több olyan tanulmány is született újabbban, amely a tulajdonnevek lexikográfiai feldolgozásának problematikáját elméleti, illetve általánosabb igényrel és nézőpontból igyekezett vizsgálni. Ilyen tematikájú kiadványként kell kiemelnünk a nemrég megjelent, 14 tanulmányt magába foglaló, Tulajdonnevek és szótárak című kötetet (FARKAS–SLIZ szerk. 2020). Egyes fejezeteinek szerzői a problémakör alapvető elméleti és gyakorlati kérdéseit, a tulajdonnevek egynyelvű, illetve többnyelvű szótárakban való megjelenését, jellemző névszótári típusokat, a magyar tulajdonnevek más nyelvek szótáraiban való kidolgozását, valamint egyes, névtani szempontból fontos köznévtípusok szótári feldolgozásának lehetőségeit tárgyalják. A névtani lexikográfia újabb szakirodalmából külön megemlítendőnek gondolom továbbá, hogy témái közt, a maga tanulságaival együtt, megjelenik a laikus, illetve dilettáns munkák vizsgálata is; ezek a legismertebb és legnépszerűbb névszótári típus, azaz a keresztnévszótárak, s újabbban az online utónévkeresők összességében létező palettáját nagymértékben jellemzik (FARKAS 2019, SLIZ 2020; a problémakörhöz vö. RAÁTZ 2014: 709 is).

6.4. A tulajdonnevek helyesírásának kérdései a helyesírás témakörén belül is elég speciális, a névtani ismeretek bevonását nagymértékben igénylő területet jelentenek. Jól mutatja ezt már első megközelítésben az, hogy újabb helyesírási szabályzatainknak legerjedelmesebb fejezete a kifejezetten a tulajdonnevek írásáról szóló rész; ennek megfelelője az Osiris Helyesírás (OH.) 2004-ben megjelent kézikönyvszerű kidolgozásában a szöveges magyarázó részeknek egyenesen a negyedét teszi ki (amellett, hogy egyéb kapcsolódó kérdéseik további fejezetekben kaptak helyet). További szemléletes példát kínál a földrajzi nevek helyesírásának problematikája, mely valamivel korábban kapott különálló kiadványban újabb kidolgozást (FNH.).

A nevek alapvető szociokulturális meghatározottsága a névtípusok és a névanyag nagyfokú változásérzékenységét is eredményezi, ami az újabb szabályozások számára külön feladatot jelent. A tulajdonnevek helyesírásának szabályozását a névkutatás elméleti eredményeire támaszkodva, az aktuális nyelvhasználat névtani tényei és új jelenségei alapján, valamint az ezeknek megfelelő példázás révén érdemes tovább alakítani (bővebben l. FARKAS 2008). Erre került sor az akadémiai szabályzat legutóbbi kiadásának elkészítése során is, többek közt egyes szabálypontok módosítása, részletesebben tárgyalandó névfajták és -típusok, valamint frissített példasorok segítségével. A jelenleg érvényes, 2015-ben napvilágot látott 12. kiadás (AkH.¹²) megjelenését egyes részletkérdésekkel foglalkozó cikkek (ezekre l. RAÁTZ 2015: 236) tanulságai és egy nyilvános vitanap kapcsolódó előadásai, illetve hozzászólásai (bővebben l. FERCSIK 2008) előzték meg. A szabályzat alapvető névtani szempontjairól, illetve változtatási típusairól külön áttekintés is olvasható (LACZKÓ 2016).

6.5. Ami a névtannak a közoktatásban való megjelenését illeti, a névtani ismeretek jellemzően csak érintőlegesen, illetve indirekt módon – nem utolsósorban a helyesírásuk problematikája révén – kapnak helyet e szintéren (vö. RAÁTZ 2015: 238, KECSKÉS 2018). Ettől függetlenül több olyan tanulmány született az itt tárgyalt időszakban is, mely a névtani ismeretek iskolai keretek közötti átadásának különböző – tantárgyi keretben gondolkodó vagy a tantárgyköziségre építő, többek közt új módszereket és munkaformákat igénybe vevő, kreatív – lehetőségeit, tartalmi-módszertani kérdéseit tárgyalja (újabb számbavételükre is l. KECSKÉS 2018, TAKÁCS–RAÁTZ 2020). Külön említést érdemel mellettük

egy anyanyelvi kompetenciafejlesztő munkafüzet (FERCSIK 2014), melynek tartalmát teljes egészében a fentebb már hivatkozott Keresztnevek enciklopédiájához (KnE.) kapcsolódó feladatok alkotják.

Ide kapcsolódó témakör egyúttal a névkutatás képviselője a felsőoktatásban: a graduális képzésekben való – részleges, illetve speciális – jelenléte, valamint – a hazai névkutatás fellendülésében meghatározó szerepű – doktori iskolákban való megjelenése; ezek kapcsán a szakterület felsőoktatási tankönyveinek, illetve ezek hiányának kérdése. (A probléma-körre l. FARKAS 2015c.)

6.6. A névtani ismeretterjesztés és a névkultúra hagyományosan népszerű témakörei elsősorban a rövidebb közlemények műfajában vannak jelen a szakterület irodalmában. Szemléletes példáját képviselték ezeknek a Nyelv és Tudomány ismeretterjesztő portál cikkei, melyek közt viszonylag nagy számban akadtak a tulajdonnevek témakörével kapcsolatos hosszabb-rövidebb írások (többéves anyagának áttekintésére l. HAINDRICH 2013). Hasonló jellegű cikkek természetesen más kiadványokban, rendszeresen például az Édes Anyanyelvünk hasábjain is jelennek meg. A névtani tematika középpontba állítására a széles körben meghirdetett anyanyelvi pályázatok esetében is többször került sor (BALÁZS–GRÉTSY szerk. 2010, 2013). Az interneten elérhető, önálló névtani ismeretterjesztő oldal indítására szintén ismerünk példákat,⁹ sikeres működtetésük viszont csak folyamatos háttér-munkával lehet biztosítható.

A névkultúra fogalma alatt hagyományosan a névtani ismeretterjesztés tematikájával is érintkező, de azon jóval túlmutató, a szinkrón névkutatás és az alkalmazott névtan más kérdéseivel ugyancsak összefüggő, azonban bizonytalan kontúrokkal rendelkező kérdéskört érthetünk (vö. FARKAS 2004, RAÁTZ 2015: 237–239). A problémakör relevanciájának megfelelően tért ki rá, a korábbiakban már említett módon, a magyar nyelvi kultúra jelene és jövője című munka egy külön fejezetében (BALÁZS szerk. 2004. 1: 329–402). Ebben több szerző speciális fókuszú vagy szélesebb nézőpontú – az alkalmazott névtan területének jó részét lefedni igyekvő – tanulmányai kaptak helyet.

Olyan jellegű ismeretterjesztő összefoglalás ugyanakkor, mint korábban KÁLMÁN BÉLA közismert, több kiadást megért *A nevek világa* (1989⁴) vagy HAJDÚ MIHÁLY *Magyar tulajdonnevek* (1994) című, oktatási segédkönyvnek készült munkája volt, nem készült az elmúlt bő két évtizedben. Hasonlóan ismeretterjesztő jellegű, de jóval szűkebb tematikájú kiadványként így SLÍZ MARIANN *Személynevek a középkori Magyarországon* (2011) címmel megjelent kis kötetére utalhatunk ezúttal. A névszótárak, legalábbis a család- és keresztnévszótárak körében viszont szintén számolhatunk a kifejezetten az érdeklődő nagyközönség és a névtani ismeretterjesztés szempontjait figyelembe vevő újabb szakmunkákkal is (KnE., CsnE.).

6.7. A névtan és a számítógépes nyelvészet közös érdeklődési területének tekinthetjük elsősorban az információkinyeréssel, közelebről az automatikus tulajdonnév-felismeréssel (áttekintően l. SIMON 2008) összefüggő, illetve a kapcsolódó további (pl. a gépi fordítás terén jelentkező) nyelvtechnológiai feladatok ellátását. A tulajdonnevek sajátosságaira vonatkozó ismereteket itt a nyelvtechnológusok hasznosíthatják a különböző jellegű gyakorlati alkalmazásokban (l. pl. PAJZS 2015). Más típusú és érdekes kérdéskört jelenthet viszont

⁹ <https://www.facebook.com/utonevek.utonevportal>, <https://nevallomas.blogspot.com> (2021. 10. 11.)

akár a különféle (bár nem feltétlenül szakmai alapokon álló) névgenerátorok problematikája is (vö. BÖLCSKEI 2020b, PALLAGI 2020).

A másik oldalról nézve, az informatika különösen sok lehetőséget biztosít a névkutatás különböző területei számára. Ide sorolhatók általában a korpuszépítéssel és -elemzéssel, a lexikográfiai jellegű feladatok ellátásával, ilyen típusú alkalmazások kidolgozásával, a térinformatika bevonásával összefüggő lehetőségek. Ezek azonban már inkább a névkutatás alkalmazott nyelvészeti jellegű eszköztárát, módszertanát gazdagítják, s elsősorban ebben az értelemben tekintendők alkalmazott névtani területnek. Az itt említett irányok, lehetőségek mindegyikére látunk jó példákat az utóbbi időszak névkutatásából, és ígéretes további perspektívákkal is számolhatunk. (Összefoglalóan I. RAÁTZ 2015: 34–35; FARKAS 2020a, kül. 128–131, ill. 2020b: 26–28; HOFFMANN 2021: 394, 397.)

6.8. A névtan és a terminológia kapcsolódási pontjai, a már hivatkozott módon, elsősorban elméleti szempontból látszanak fontosnak. Több áttekintő jellegű, illetve elmélet- és problémaorientált tanulmány született a névkutatás terminológiájának témaköréből az utóbbi időszakban, összefüggésben a korábban már ugyancsak említett alkalmazott névtani munkacsoport tevékenységével is. Közülük szempontunkból itt elsősorban azok a munkák a különösen figyelemre méltók, melyek a névkutatás terminológiáját egyúttal a terminológia szakterületének korszerű elméleti és módszertani ismereteivel, illetve eszköztárával közelítették meg (pl. BÖLCSKEI 2017, 2020a).

Az ide kapcsolódó munkálatok legjellemzőbb eredménye az az angol–magyar kétnyelvű kiadvány, mely a nemzetközi és a magyar névtani terminológiai kutatások történetének áttekintése mellett két reprezentatív nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változatát adja közre, illetve ezek elkészítésének tartalmi–módszertani kérdéseit elemzi (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017). A kötet ezáltal a gyakorlati terminológiai tevékenységre ad egyúttal példát a névkutatás területéről. Ehhez kapcsolódik a magyar névkutatók szerepvállalása is az ICOS, azaz a Nemzetközi Névtudományi Társaság terminológiai munkacsoportjában.¹⁰ A névtani terminológiai tevékenységek eredményei elsősorban a névkutatás területén, emellett a különböző diszciplínákat, valamint alkalmazási területeket érintő, illetőleg a különböző nyelvek közötti szakmai érintkezésben nyerne alkalmazást.

6.9. Az alkalmazott névtan jellemzőbbnek tűnő témaköreinek bemutatását a névkutatás és a marketing érintkezési területét képező márkázás (branding) megemlítésével zárjuk. Ide tartozik legkézenfekvőbb módon a márkanevek problematikája, mely nemrég immár (alkalmazott) nyelvészeti megközelítésű monografikus feldolgozásban is részesült (KOVÁCS L. 2019²). Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a márkázás fogalma, mely a tulajdonnév sajátos, összetett jelentésszerkezetének és funkcióinak gazdagságán alapul, s elsősorban bizonyos hozzáadott értékre utal, nem csupán ezzel a tulajdonnévfajttal hozható összefüggésbe. Hasonlóképpen értelmezhető a helynevek, intézménynevek, akár személynevek stb. szempontjából (helymárkázás stb.), sőt adott értelemben, illetve szempontból „mindenre, ami nagybetűvel kezdődik” (vö. PAPP-VÁRY 2013¹: 49). A márkázás témakörének ilyen szemléletű – bár a magyar névtani szakirodalomban még kevésbé ismert – megközelítésével a hazai szinten is már önálló kötetek sora foglalkozik (pl. PAPP-VÁRY 2013¹, ill. a szerző további hasonló művei).

¹⁰ <https://icosweb.net/about-icos/icos-terminology-group> (2021. 10. 11.)

7. Záró megjegyzések. A tulajdonnevekkel kapcsolatos legkülönbözőbb gyakorlati kérdések, feladatok, problémák kezelése a névkutatók, az alkalmazott nyelvészek és további szakterületek képviselői szempontjából egyaránt releváns témakört jelent. Az erre irányuló, az elmúlt időszakban megnövekedett figyelem az alkalmazott névtan karakteresebb megjelenését, megerősödését is magával hozta. Ez, egyebek mellett, a kutatók és diszciplínák közötti további, egyaránt gyümölcsöző – és pedig a névkutatás és az alkalmazott nyelvészet oldaláról egyaránt kézenfekvő – együttműködések kiépítését is elősegítheti és motiválhatja. Az elkövetkező évtizedektől a hazai és nemzetközi szinten mindenestre egyaránt az alkalmazott névtan további, jelentős fejlődését remélhetjük és várhatjuk.

Hivatkozott irodalom

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2012. *Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics*. Studia Fennica Linguistica 17. Finnish Literature Society, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/sflin.17>
- AKH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BALÁZS GÉZA szerk. 2004. *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* 1–2. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ szerk. 2010. *Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében*. Anyanyelvápolók Szövetsége – Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ szerk. 2013. *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarazatai*. Anyanyelvápolók Szövetsége – Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2015. *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- BAUKO JÁNOS 2016. Alkalmazott névtudomány, anyanyelvi keresztnévtervezés Szlovákiában. *Magyar Nyelvőr* 140: 267–278.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4891109>
- BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk. 2013. *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- BÖLCSKEI ANDREA 2012. Helynevek standardizációja: alapelvek, terminológiai kérdések a nemzetközi és a magyar gyakorlatban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 85–102.
- BÖLCSKEI, ANDREA 2017. Két nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változata. In: BÖLCSKEI, ANDREA – FARKAS, TAMÁS – SLÍZ, MARIANN szerk., *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and international onomastic terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. 49–61. <https://doi.org/10.26546/5061110.8>
- BÖLCSKEI ANDREA 2020a. Néhány újabb névtudományi terminusról. *Publicationes Universitatis Miscolcinensis. Sectio Philosophica* 24/1: 66–79.
- BÖLCSKEI ANDREA 2020b. Névgenerátorok az üzleti életben. In: FÖRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA – HELTAI JÁNOS IMRE szerk., *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 69–77. <https://doi.org/10.1556/9789634545385>

- BÖLCSKEI, ANDREA – FARKAS, TAMÁS – SLÍZ, MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and international onomastic terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA 2012. Névtan és terminológia. *Névtani Értesítő* 34: 125–126.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. A Magyar Nyelv Kézikönyvei 17. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- EICHLER, ERNST et al. eds. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- FALUDI ANDREA 2013. Névtan és egységesítés: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. *Névtani Értesítő* 35: 231–235.
- FARKAS TAMÁS 2004. Névkultúránk helyzete és változásai. In: BALÁZS GÉZA szerk., *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* 1–2. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 1: 383–402.
- FARKAS TAMÁS 2008. Hozzájárulás az új akadémiai helyesírási szabályzat tervezetének a tulajdonnevek írásával kapcsolatos szabálypontjaihoz. *Magyar Nyelvőr* 132: 407–416.
- FARKAS TAMÁS 2009. Szempontok, irányok, feladatok és lehetőségek a családnév-változtatások vizsgálatában. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások története az időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 11–27.
- FARKAS, TAMÁS 2012. Proper Name Dictionaries in Hungary. In: FÁBIÁN, ZSUZSANNA ed., *Hungarian Lexicography II. Monolingual and Special Dictionaries*. Lexikográfiai füzetek 6. Akadémiai Kiadó, Budapest. 307–329.
- FARKAS TAMÁS 2014a. Dimenzionális szemlélet a névkutatásban. Általános kérdések és a családnév-kutatás példája. *Névtani Értesítő* 36: 9–22.
- FARKAS, TAMÁS 2014b. Onomastic Terminology in Hungarian – Situation, Problems and Needs. In: TORT I DONADA, JOAN – MONTAGUT I MONTAGUT, MONTSERRAT eds., *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. / Names in daily life. Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences [Barcelona, 2011]*. Biblioteca Tècnica De Política Lingüística 11. Generalitat de Catalunya, Barcelona. 14–20. <https://doi.org/10.2436/15.8040.01.3>
- FARKAS TAMÁS 2015a. Családnév és etnikum: utak és lehetőségek a magyar és a nemzetközi alkalmazott névtani kutatásokban. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan nyelvföldrajz. A 2015. május 28–30-i alsóöri névtani tanácskozás előadásai*. Imre Samu Nyelvi Intézet Kiadványai V. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Unterwart/Alsóőr–Budapest. 187–211.
- FARKAS TAMÁS 2015b. A nemzetközi névkutatás és magyar kapcsolatai. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 23–47.
- FARKAS TAMÁS 2015c. A névtan a felsőoktatásban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest. 358–367.
- FARKAS TAMÁS 2017. Beszámoló a 26. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról. *Névtani Értesítő* 39: 143–148.

- FARKAS TAMÁS 2019. Keresztnévszótárak és utónévportálok. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névöldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely. 63–80.
- FARKAS TAMÁS 2020a. Nevek, névterek, névadatbázisok – névkutatói megközelítésben. Gondolatok és észrevételek a Nemzeti Névtér programjának kapcsán. In: SZABÓ PANNA – SZÉKELYNÉ TÖRÖK TÜNDE szerk., *Hagyományok és kihívások VIII. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2019*. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Budapest. 125–144. https://doi.org/10.21862/HagyKihiv_2019.125
- FARKAS TAMÁS 2020b. A tulajdonnevek szótári feldolgozásának alapkérdései. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 11–36. <https://doi.org/10.26546/4892373.2>
- FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2015. *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.
- FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2020. *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4892373>
- FERCSIK ERZSÉBET 2008. Változások és változtatások a tulajdonnevek helyesírásában. Az AkH.¹² vitanapjának tulajdonnevekkel foglalkozó előadásáról és a hozzászólásokról. *Névtani Értesítő* 30: 227–230.
- FERCSIK ERZSÉBET 2014. *Keresztnevek. Munkafüzet a Tinta Könyvkiadó Keresztnevek enciklopédiája című kiadványához*. Anyanyelvi Kompetenciafejlesztő Munkafüzetek 3. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2017. *Örök névnapló. A mai magyar keresztnevek legteljesebb gyűjteménye*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- FNH. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE, *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- N. FODOR JÁNOS 2015. Történeti személynévkutatás. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 115–144.
- N. FODOR JÁNOS 2020. A történeti személynévszótárak. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 145–164.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1973. Nyelvművelésünk és az Anyanyelvi Bizottság. *Magyar Tudomány* 80: 468–476.
- GYÓRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névtankönyvtár Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HAINDRICH HELGA ANNA 2013. Névtani kérdések a nyest.hu-n. *Névtani Értesítő* 35: 237–243.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Magyar tulajdonnevek*. Szende Aladár: A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak című könyv tematikus füzetek 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HLAVACSKA, EDIT – KOVÁCS, ÉVA ed. 2017. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Hungarian Language 2000–2016*. Onomastica Uralica 9. Debrecen University Press, Debrecen.
- HLAVACSKA, EDIT – TÓTH, VALÉRIA ed. 2001. Hungarian. In: HOFFMANN, ISTVÁN ed., *Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages*. Onomastica Uralica 1a–b. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, Debrecen–Helsinki. 1b: 295–427.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtankönyvtár Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.

- HOFFMANN ISTVÁN 2015. A névtan és a társtudományok. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–22.
- HOFFMANN ISTVÁN 2021. Magyar névkutatás: irányok és perspektívák. *Magyar Nyelv* 117: 385–402. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.4.385>
- HOUGH, CAROL ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>
- JUHÁSZ DEZSŐ 2015. A magyar névkutatás tudományos fórumai, intézményei, tudományos jelenléte. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 49–61.
- KÁLMÁN BÉLA 1989⁴. *A nevek világa*. 4., átdolgozott kiadás. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- KECSKÉS JUDIT 2018. Névtudományi ismeretek az újgenerációs, 5–12. osztályos Magyar nyelv tan- könyvekben. Az újratervezés lehetőségei a nemzeti alaptanterv tervezete tükrében. *Névtani Értesítő* 40: 13–27. <https://doi.org/10.29178/nevter.2018.1>
- KIEFFER FERENC et al. 2001. Az alkalmazott nyelvészet fogalma, területei. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 1/1: 5–16.
- KNÉ. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT, *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfi- nevek*. A Magyar Nyelv Kézikönyvei 16. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- KOVÁCS ÉVA 2020. A történeti helynévszótárak. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdon- nevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 133–144. <https://doi.org/10.26546/4892373.8>
- KOVÁCS LÁSZLÓ 2019². *Márka és márkanev. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetősé- gek, kihívások*. 2., átdolgozott kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 197. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- J. KOVÁCS MAGDA 2018. *Magyar–román, román–magyar összehasonlító keresztnévszótár / Dicționar comparativ maghiar–român, român–maghiar al numelor de botez*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- KOZMA ISTVÁN 2007. A családnév-változtatás társadalmi funkciói és személyes motivációi Magyar- országon a 19–20. században. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvés- zeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.)*. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 131–145.
- KUGLER NÓRA 2020. Az alkalmazott nyelvészet és az elméletek. In: FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI AND- REA – HELTAI JÁNOS IMRE szerk., *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 85–90. <https://doi.org/10.1556/9789634545385>
- LACZKÓ KRISZTINA 2016. A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában. *Névtani Értesítő* 38: 181–191.
- LADÁNYI MÁRIA 2010. Az alkalmazott nyelvészet lehetséges funkcionális nyelvészeti háttéréről. In: GECSŐ TAMÁS – KISS ZOLTÁN – TÓTH SZERGEJ szerk., *TI és MI. Alkalmazott nyelvészet és interdiszciplinaritás*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 102. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 100–105.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2015. Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problé- mák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: VÖRÖS FERENC – MISAD KATALIN szerk., *Od jazykovej geografie ku geografii mien V. Interenické vzťahy / A nyelvöldrajztól a névföldraj- zig V. Interenikus kapcsolatok*. Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 43–75.

- LELKES GYÖRGY 2011³. *Magyar helységnev-azonosító szótár*. Argumentum – KSH Könyvtár, Budapest.
- LONG, RALPH B. 1969. The Grammar of English Proper Names. *Names* 17: 107–126.
- LŐRINCZE LAJOS 1970. Névtudomány és államigazgatás. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 325–337.
- MÉGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN 2013. *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*. Dignitas Iuris Debreceni Iskola. A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Gondolat Kiadó közös sorozata 12. Gondolat Kiadó, Budapest.
- MIKESY GÁBOR 2016. Földrajzi nevek a közigazgatásban. *Névtani Értesítő* 38: 101–112.
- MIKESY GÁBOR 2019. *Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján*. Doktori (Phd) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2019.181>
- MIKESY SÁNDOR 1960. Országos Névbizottság. In: PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 67–68.
- NAVRATYIL ZOLTÁN 2015. *Gondolatok névjegről, szólásszabadságról*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest.
- NEKU. = S. DAVID EMESE szerk., *Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyve*. Aranyhal Kiadó, Budapest, 2004.
- NEMESNÉ KIS SZILVIA 2004. A névtan és az alkalmazott nyelvészet kapcsolódási pontjai. In: TÓTH SZERGEJ – FÖLDES CSABA – FÓRIS ÁGOTA szerk., *Lexikológiai és lexikográfiai látkép. Problémák, paradigmák, perspektívák*. Fasciculi Linguistici Series Lexicographica 3. Generalia, Szeged. 125–128.
- NÉMETH GABRIELLA szerk. 2020. *A névmódosítás mint közfeladat*. Az Országos Fordító- és Fordítás-hitelesítő Iroda kiadványai 1. Offi Zrt., Budapest.
- NICK, IMAN M. 2018. Linguistic Identity Matching. *Names* 66: 56–58. <https://doi.org/10.1080/0027738.2017.1304101>
- NYSTRÖM, STAFFAN 2018. Place-name policies in Scandinavia and elsewhere. *Onomastica Uralica* 14: 65–82.
- OH. = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- OLÁH BENCE ATTILA 2021. Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet. [Ismertetés.] *Névtani Értesítő* 43: 229–230.
- PAJZS JÚLIA 2015. Tulajdonnevek felismerése az Európai Média Monitor magyar moduljának fejlesztésében. *Névtani Értesítő* 37: 239–244.
- PALLAGI ANNA LIZA 2020. Álnevek bővületében. Online álnévgenerátorok vizsgálata. *Névtani Értesítő* 42: 199–212. <https://doi.org/10.29178/nevter.2020.12>
- PAPP-VÁRY ÁRPÁD 2013¹. *A márkanév ereje. Szempontok a sikeres brandépítéshez*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- PINKE ZSOLT – SZABÓ BEATRIX 2011. Az Európai Táj Egyezmény történet- és helynévtudományt érintő vonatkozásai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 213–223.
- RAÁTZ JUDIT 2005. Nemzetiségi utónévkönyvek. [Ismertetés.] *Névtani Értesítő* 27: 322–328.
- RAÁTZ JUDIT 2014. Globalizációs és identifikációs jelenségek a mai magyar keresztnévadásban. In: LADÁNYI MÁRIA – VLADÁR ZSUZSA – HRENEK ÉVA szerk., *Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák I–II. A XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*

- (*ELTE BTK Budapest, 2013. március 26–28.*) előadásaiból készült tanulmánykötet. A MANYE Kongresszusok Előadásai 10/1–2. MANYE – Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2: 708–715.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.
- RAÁTZ JUDIT – SASS BÁLINT 2013. *Utónévkereső [béta]*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <http://corpus.nytud.hu/utonevportal>
- SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA 2003. *Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe*. Miskolci Egyetem, Miskolc.
- SIMON ESZTER 2008. Nyelvészeti problémák a tulajdonnév-felismerés területén. In: SINKOVICS BALÁZS szerk., *LingDok 7. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged. 181–196.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynevek a középkori Magyarországon*. Attraktor, Máriabesnyő.
- SLÍZ MARIANN 2015. Általános névtani kérdések. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 93–114.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/nevter.2019.1>
- SLÍZ MARIANN 2020. A laikus keresztnévszótárak. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 165–184. <https://doi.org/10.26546/4892373.10>
- T. SOMOGYI MAGDA 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- SENTGYÖRGYI RUDOLF 2020. Hasznos nyelvtörténet? Bevezetés az alkalmazott nyelvtörténetbe. In: FÖRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA – HELTAI JÁNOS IMRE szerk., *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 79–84. <https://doi.org/10.1556/9789634545385>
- SZÉPE GYÖRGY 1971. Az alkalmazott nyelvészet ügye. *Magyar Nyelv* 67: 262–270.
- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2015. Mai személynevek kutatása. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 145–164.
- SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ 2021. *Bewegte Eigennamen. Namenintegration and Namentranslation im Sprachenpaar Deutsch-Ungarisch*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- TAKÁCS JUDIT – RAÁTZ JUDIT 2020. Névtan és drámapedagógia: hogyan tanítsunk névtani ismereteket? In: LUDÁNYI ZSÓFIA – JÁNK ISTVÁN – DOMONKOSI ÁGNES szerk., *A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból*. EKE Liceum Kiadó, Eger. 111–124. <https://doi.org/10.17048/pelikon2018.2020.111>
- TAKÁCS PÉTER 2015. *A rózsza neve: Magyar Köztársaság*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- VERMES, ALBERT PÉTER 2005a. *Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis*. Doktori Értekezések 21. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005b. *Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis*. *Névtani Értesítő* 27: 311–314.
- VÖRÖS FERENC 2019. Kárpát-medencei névpolitikai seregszámla. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelv- földrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely. 17–61.

- VÖRÖS FERENC szerk. 2019. *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely.
- WALKOWIAK, JUSTYNA B. 2016. *Personal Name Policy. From Theory to Practice*. Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu 4. Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu, Poznań. <https://doi.org/10.14746/9788394601720>

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS, Applied onomastics. Research areas, directions and opportunities

As an introduction, the study discusses the state of applied linguistics and applied onomastics, their connections with each other, and other disciplines. First, the concept of applied onomastics is approached from the perspective of applied linguistics and onomastic studies. It then examines the appearance and presence of applied onomastics in the scientific arena and the literature, the framework and forums of the discipline in Hungary, including the conference series Applied Onomastics (formerly: Onomastics and Terminology) held annually since 2012. Next, the study emphasizes the possible connections of selected onomastic phenomena and problems and then describes the characteristic subjects of applied onomastics, offering examples of recent Hungarian results. Questions touched upon include: name planning, name policies, names and officiality; translation of proper names; names and lexicography; names and orthography; onomastics in education; dissemination of onomastic knowledge; onomastics and informatics; onomastics and terminology; onomastics and marketing, branding.

„Idegen szülöttet [...] csempész a családi név alá”

Név és nevek a fordítás irodalmi megközelítéseiben*

1. Ha összegeznénk a fordítás történetét a magyar kultúrában, szellemi örökségben, akkor a név általános, sokoldalú és a nevek fordításának gyakorlati kérdései milyen szerepet kapnának benne, hogyan és mikor kerülnének elő? A másik oldalról nézve a kérdést: a fordítás történeti vizsgálata a név problematikájának milyen aspektusaira világítana rá? Nem könnyű, sőt jelen pillanatban talán lehetetlen is pontos választ adni ezekre a kérdésekre. Talán kevésbé a névkutatás eredményei akadályozzák a tisztánlátást, mint a fordítással foglalkozó tudományok sajátosságai; elsősorban az egymástól való elzárkózásuk, valamint az, hogy valójában nem tudjuk, mi minden került magyar nyelven fordításban az olvasók kezébe. Azaz: mikor, ki, mit és miért fordított? Hogyan jutottak el ezek a fordítások az olvasókhoz? Kik voltak az olvasók? Hogyan gondolkodtak a kultúra szereplői a fordításról? Milyen hatást gyakoroltak a fordítások? Ezeket a kérdéseket még lehetne és kellene is szaporítani. Mindenesetre egyelőre nem látni tisztán, hogy abban a történeti összefüggésben, amely ezeket az alapvető kérdéseket azért teszi föl, hogy leírja, mikor mit jelentett a fordítás a magyar kultúrában, a név összetett problematikája milyen szerepet kapna. Önálló fejezetet kellene-e neki szentelnünk, esetleg a korszakok vagy a különböző (jogi, történeti, botanikai, irodalmi stb.) szövegtípusok fényében akár többet is? Vagy talán külön problémakörként nem emelkedne ki, de átszóné a történetet, hiszen a nevek kérdése éppenhogy nem elválasztja, hanem történetileg is összeköti a fordítás különböző gyakorlatait. Több kérdéskörhöz kapcsolódva bújna tehát újra és újra elő, és a történet több aspektusát is sajátos fénybe helyezné? Ha a próba kedvéért csak egy tudományterületre szűkítem a kérdést: az irodalom, az irodalmi fordítás történeti vonatkozásában mit mutatna meg, ha a név sokoldalú problematikáját venném kiindulópontul? Erre is csak időleges és részleges választ tudnék most adni, és vállalva a tévedés lehetőségét, ezt próbálom a továbbiakban összefoglalni. Nem annyira a fordítók gyakorlatát vagy bizonyos eljárásokat igyekszem itt vizsgálni, hanem azt, hogy az irodalmi fordításról való gondolkodásban, a fordítás irodalmi megközelítéseiben milyen szerepet tölt be a név, vagyis a tulajdonnév (elsősorban a személynév) gondolata.

2. Ha most láthatnék neki, hogy összegezzem a magyar nyelvű fordítás történetét, akkor mintaként az YVES CHEVREL és JEAN-YVES MASSON főszerkesztésében készült francia fordítástörténetet (*Histoire des traductions en langue française*, 2012–2019) használnám, mely nem az irodalom szűkebb, hanem a szellemi örökség átfogó kereteiben vizsgálja a fordítás szerepét a francia nyelvű írásbeliség kezdeteitől a mai napig. Nem választja el tehát a nem irodalmi fordítást az irodalmiától, hanem abból indul ki, hogy a fordítás gondolatának és gyakorlatának mélyén van valami közös, amiben minden szöveg osztozik. Még hozzá az, hogy az egyik nyelvből a másikba való áttétel egy (vagy több) személy (fordító) közreműködésével valósul meg, akik a munkájukat annak fényében végzik, ahogyan ők

* SZÁSZ 2008: 172.

maguk és a kortársaik gondolkodnak arról a típusú szövegről, amelyet fordítanak, valamint a fordításról magáról. Ez a történet a fordítóból, az ő munkájából indul ki, és azt vizsgálja, hogy mit jelent a fordítás az adott szellemi környezetben, a fordítónak és a fordításnak milyen státusza, szerepe, hatása van, mik jellemzik stb. A nyelvváltásnak, a közvetítő személynének és a társadalmi, jogi, kulturális kontextusnak a szerepét tehát minden fordításban egyformán döntőnek tekinti a szöveg műfajától, típusától, céljától stb. függetlenül. Azt vallja, hogy valamennyi fordítás (elvből) ugyanúgy, azaz a maga módján formálta a fordítás gondolatát, valamint a legtágabban értett kultúrát és gondolkodást, azt a(z) anyanyelvi szellemi környezetet, amelyben olvasói éltek. Ebben a felfogásban a fordítások az anyanyelvi (egyazon nyelvhez kötődő) szellemi örökségnek valóban (az adott nyelven született szövegekkel, művekkel) egyenrangú összetevői, elválaszthatatlan részei, a nyelvi hagyománynak és a fordítás gondolatának nélkülözhetetlen közvetítői. A történet végső soron azt próbálja áttekinteni, hogy az egyes fordítások milyen szerepet és hogyan játszottak (játszanak) ennek az „egynyelvi” szellemi örökségnek a formálásában.

A közel hatezer oldalas összefoglalás névmutatója mintegy hétezer fordítót sorol fel, és szerkesztői legfontosabb eredményüknek éppen a megnevezést tekintik: azt, hogy a történeti áttekintéssel a fordítók szellemi teljesítményét – konkrét és átvitt értelemben is – nevesítik. Láthatóvá tesznek olyan adatokat (szövegeket, szövegtípusokat, műveket, személyeket, vitákat, gondolatokat), melyek közül sok kívül maradt a nemzeti szempontú irodalom- és kultúrtörténeti érdeklődési terepén.

Bár kétségtelenül tanulságos volna, de a francia történeti összefoglalás részletesebb módszertani vizsgálatára e tanulmány keretei között nem vállalkozhatok.¹ Itt csak egy hipotézist állítanék fel, amelyet az alapkoncepciója ösztönzött, és egy hasonló magyar összefoglalás kiindulópontjával szolgálhatna.

Ha a magyar szellemi örökség kereteiben a nevek fordításának kérdését vizsgálánk, amely fontos és releváns aspektus lenne a hosszú és változatos magyar fordítástörténet szempontjából, eredményeink valószínűleg elég határozottan alátámasztanák a francia koncepciót: azt, hogy a fordítás történeti vizsgálatában nem érdemes a tudománysszakok, műfajok vagy szövegtípusok szerint elkülönített részekben gondolkodni, mert azok hasonló tapasztalatokkal szembesítenek. A nevek fordításának gyakorlati és elméleti kérdése tehát inkább összeköti, mintsem elválasztja a különböző szövegtípusokat. Természetesen ennek ellenére a névfordítás kérdéskörét lehet az irodalom szűkebb terepén maradva is vizsgálni; a továbbiakban erre kísérletet is teszek. De úgy látom, hogy az irodalom saját(os) nézőpontján alapuló megközelítések, sem az elméletibbek, sem a gyakorlatiasabbak nem választhatók el élesen és nem különböznek gyökeresen a név szerteágazó, különböző tudományterületekből kiinduló felfogásaitól. A „nevek fordítása multidiszciplináris téma” (SLIZ 2019: 15), és ezt a jellegét akkor is megtartja, ha az irodalom szó hálót a név és/vagy a vizsgálata köré. Hadd tegyem még hozzá, hogy mindez nem zárja ki, hogy tudományterülettől, műfajtól és szövegtípustól függően legyenek bizonyos különbségek a nevek fordításának gyakorlatában. És azt sem, hogy ha az irodalom szemszögéből vizsgáljuk a nevek fordításának átfogó kérdését, más szempontok kerüljenek előtérbe, kapjanak nagyobb vagy kisebb hangsúlyt, mint ha példának okáért az oklevéltan vagy a jogi szakszövegek kereteibe ágyazzuk a kérdést.

¹ Annyit talán mégis érdemes megjegyezni, hogy a nevek kérdése nem alkot önálló fejezetet egyik kötetben, azaz a francia fordítástörténet egyik korszakában sem.

3. Az irodalom, a fordítás (mint gyakorlat és mint szöveg, mű), valamint a név is történeti fogalom, felfogásuk és értelmezésük korról korra változik, és elválaszthatatlan a kultúra aktuális állapotaitól. Így viszonyuk is különféle, és definiálni, elméleti síkon megragadni mindháromat csak a történeti változataik fényében lehet. Az irodalmi fordítás vizsgálatát az is nehezíti, hogy a *műfordítás* szóhoz, amellyel általában jelölik, kimondva vagy kimondatlanul, de ma is széles körben egy olyan irodalomkoncepció tapad, mely egyfelől irodalmi és nem irodalmi merev szembeállításán alapul, másfelől ellent is mond az alapját képező irodalomfogalomnak.

A magyar örökségben az irodalom más tudományzakoktól elkülönülő és esztétikai kritériumokhoz kötött (de később és folyamatosan változó) fogalma és maga a név (a megnevezés) a 19. században annak az írásbeli kultúrának a következményeként és fejleményeként rögzül, melyet a korábbi századokban (a latinból áttemelt szóval) *literatura* név foglalt össze (l. RÁKAI 2005: 43). Ez is arra mutat, hogy az irodalom és magyar fordítási gyakorlatai és elméletei nem a 19. században kezdenek formálódni, hanem a megelőző évszázadok során, az anyanyelvű írásbeliség születésétől fogva, még hozzá nem kis részben annak köszönhetően, hogy (és ahogy) a különböző tudományzakok szövegeit fordítják. A 19. századtól létrejövő és önálló sodó irodalomtörténet-írás az irodalom fogalmát olyan szövegekre is kiterjesztette, melyek a név születése, az elnevezés előtt keletkeztek. Az 1830-as években kialakult *műfordítás* szó viszont a fordítás révén alkotott irodalmi műveknek kezdett önálló kereteket, viszonyítási pontokat kijelölni (l. JÓZAN 2009: 57), de sajátos – mindig változó, alakuló, jellemzően hallgatólagos, az eredeti és a fordítás esztétikai megítélését mindig alapul vevő – szempontrendszerrel szűkítette az irodalom és a fordítás halmazainak közös terébe sorolható művek körét. Ennek eredményeképp saját előzményeit, különösen a fordításokat, sokszor nem vagy csak bizonyos feltételekkel, korlátokkal vette számba az irodalom műveinek sorában. A 20. században, de leginkább a második világháborút követő periódusban irodalmi és nem irodalmi fordításnak a merev szembeállítás, a műfordításnak mint valami nagyon eltérő, a nem irodalmi szövegek fordításától gyökeresen különböző területnek a gondolata nyert teret a magyar szellemi életben, részben a magyar műfordítás egyre hangsúlyosabbá váló kultuszának következtében, részben talán nem függetlenül a kultúra politikai irányításának hatásaitól.

A műfordítás szűk fogalmára épülő irodalomtörténet és -tudomány nem foglalkozott összefüggően, kiterjedtebben a nevek fordításának kérdésével, aminek egyik oka talán az lehetett, hogy e téren jelentős hasonlóságot észlelt az irodalmi és a nem irodalmi művek gyakorlatában. És még egy ok miatt. A műfordításról való gondolkodás (elméletek, kritikák, viták) fő terepét, kiindulópontját javarészt a kisebb lírai műfajok jelentették; a drámák fordításával kevesebben, a prózai műfajokkal még sokkal kevesebben foglalkoztak. A nevek megjelenésének aránya és szerepük a három műnem alkotásaiban viszont éppen ezzel a sorrenddel ellentétes: a legnagyobb szerepet általában a prózai műfajokban játsszák, a drámákban általában valamivel kisebbet, a lírai alkotásokban pedig összehasonlíthatatlanul kisebbet. Természetesen ez egy rendkívül elnagyolt állítás, és ha számszerűleg nehezen is volna cáfolható, annál jogosabban lenne a szemére vethető, hogy mindhárom műnemben vannak jelentős művek, melyeknek a fordítása és sorsa nem választható el a nevek fordításának kérdésétől.² Ráadásul a fordítási gyakorlatok tapasztalatai ezen a téren az elméleti

²A prózai műfajokból könnyű közismert eseteket említeni. Felidézhetjük például Karinthy Frigyes *Micimackóját* és Kosztolányi Dezső Lewis Carroll-fordítását (Évike Tündérszágban) mint amelyeknek a recepciója (közel kilencven éve történelmi!) különösen szorosan kötődik a névfordítás

gondolkodás logikájával erősen szembemennek, hiszen paradox módon a gyakran merev jelölőként (ZVOLENSZKY–BARÁNY 2013: 152) felfogott tulajdonnév egyedi azonosító szerepe, rögzítettsége és megváltoztathatatlansága révén éppen a lírai alkotásokat látták az irodalom terén a tulajdonnév nyelvi szerkezetéhez és helyzetéhez hasonlónak. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY a fordíthatatlanság kérdését vizsgálva finoman érzékelteti ezt az elgondolásbeli párhuzamot: „Mondhatnók, hogy a jelentő fontossága miatt a költészet nyelve némileg emlékeztet a tulajdonnév lényegére” (SZEGEDY-MASZÁK 2008: 227).

Érdemes még hozzátenni, hogy az irodalomtudomány, mely a 20. század végére felülvizsgálta, állandó reflexió tárgyává tette és a kultúra szövegeinek tágabb keretébe helyezte az irodalom fogalmát, ezzel egy időben pedig egyre fontosabbnak tartotta az irodalomban is az identitás nyelvi megnyilvánulásainak, idegen és saját nyelvben tükröződő viszonyainak, az irodalom társadalmi aspektusainak, más kulturális gyakorlatokkal való összefüggésének vizsgálatát, tulajdonképpen ösztönösen került el és hagyta reflektálatlanul a névfordítás kérdését. Pedig név, irodalom és fordítás éppen ezen aspektusok mentén találnak leginkább egymásra. Az irodalomtudomány alakulása, illetve a névfordítás vizsgálatának elmaradása talán a fent kifejtett hipotézist is alátámasztja. Azt, hogy a nevek fordításának kérdése kétségtelenül fontos az irodalomban, mégsem sajátosan irodalmi problematika, vagyis csak ritkán válik azzá. Úgy értem, hogy nem attól válik, vagy csak bizonyos esetekben válik attól kérdéssé vagy problémává, hogy a név az irodalom kontextusába kerül. Azok a művek, melyekben mégis ez történik, rendkívül érdekesek. De a továbbiakban nem ezekkel szeretnék foglalkozni, hanem megpróbálom vázlatosan bemutatni, hogy a név kérdése mikor, miért és hogyan vált az irodalmi fordítás megközelítésének kulcsává.

4. A névadás, a megnevezés a fordítás egyik legalapvetőbb funkciója. A magyar írásbeliség kezdetétől fogva a bibliai és vallási szövegek, a történeti munkák, a görög–latin kultúra szövegeinek fordítása megszámlálhatatlan köz- és tulajdonnevet honosított meg a nyelvben. Nekik köszönhető, hogy a Biblia magyarul *Biblia*, hogy Odüsszeusz *Odüsszeusz*, de néha *Ulysses* is, hogy Babilon nem *Bábolna*³ (viszont bizonyára sokak képzetében távol esik Bábeltől), és hogy a *metafora* magyarul „csak” egy szókép, nem a fordításnak

kérdéséhez, de a Harry Potter-könyveket is, amelyeknek a magyar fogadtatásában óriási szerepet játszott (játszik) a nevek kreatív és sikeres fordítása. A drámák közül Oscar Wilde *Bunburyjét* (The Importance of Being Earnest) említhetném, amelyben egy köznévi szónak (*earnest* ’őszinte, komoly’) és a főhős azonos hangzású keresztnévének (*Ernest*) az összefonódása, a tulajdonnév köznévi jelentésének és viselője jellemének szembenállása, valamint köznévi és tulajdonnévi felcserélhetőségének játéka a mű cselekményének a legfontosabb katalizátora. A lírai alkotások közül már sokkal nehezebb vagy talán lehetetlen is olyan közismert eseteket felidézni, amelyeknek a recepciójában jelentős szerepet játszik a névfordítás kérdése. Olyan példát viszont nem is keveset találhatunk, amikor a nevek kihívást jelentenek a fordítóknak. Itt akár Homérosz *Iliászát* vagy Dante *Isteni színjátékát* is említhetném, vagy Poe versei némelyikét (pl. *Ulalume*, *Lenore*), *Villontól* a *Ballade des dames du temps jadis* címűt, illetve Christian Morgenstern abszurd versei közül néhányat, és a sor bizonyára még hosszan folytatható. Mindezek tehát csak ötletszerűen kiragadott példák, és tudomásom szerint a névfordítás kérdését középpontba helyezve, átfogóbban nem foglalkozott velük az irodalomtudomány.

³ SÁNDOR ISTVÁN nem tartja helyesnek, hogy a földrajzi neveket a magyar nyelvű könyvekben latin alakban használják, ezért 1808-ban magyarosításukra tesz javaslatokat, hozzátéve, hogy „ezen Neveket tsak mutatólág adom elő, és senkit sem erőltetek elfogadásokra”. A *Babilon* névre három

a neve stb. Jóval későbbi fordítók miatt hívjuk ma leggyakrabban *bugyor*-nak a pokol részeit, és nem *babó*-nak a *hobbit*-ot, *Micimackó*-nak *Winnie*-t (*Winnie-the-Pooh*-t) és *Leiter Jakab*-nak (vagy *leiterjakab*-nak) a félrefordítást.⁴ A sort végtelenül lehetne folytatni köz- és tulajdonnevekkel; az utóbbiak közül olyanokkal is, melyek fordításon (vagy akár irodalmi művek fordításán) keresztül jutottak be a magyar nyelvbe, és köznevesültek. De a további példák helyett itt inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy (különösen) a tulajdonnevekre vonatkozó fordítói döntések és szokások alapvető szerepet játszottak és játszanak a saját (magyar) és az idegen határainak elképzelésében, az anyanyelvi (illetve az egy nyelvhez tartozó) és az idegen kultúra körvonalainak kijelölésében. Említhetnék két közismert példát is, melyek ezt élesen bizonyítják: a *May Károly* és *Verne Gyula* neveket olyan sokáig és következetesen használták ezekben a magyarosított alakokban, hogy sokan még a közelmúltban is magyar íróknak képzelték őket.⁵ Ennek a jelenségnek az alaposabb vizsgálata számos adalékot hozhatna a névfordítás kultúrtörténetéhez. Ha erre e tanulmányban nem is vállalkozhatok, arra viszont érdemes figyelni, hogy a névnek ezt az elválasztó, határjelölő funkcióját⁶ az irodalmi fordításról való gondolkodás milyen sokrétűen, milyen összetett kontextusokat működésbe hozva és a tulajdonnév metaforizálhatóságát is kihasználva tette a fordításról való gondolkodás alakzatává. A továbbiakban ennek néhány megnyilvánulását veszem górcső alá.

5. Az irodalom az a terep, ahol egy mű más nyelven való megjelentetésével nemcsak a szerző teszi kockára a nevét a közönség előtt, hanem a fordító is. A szerző és a fordító nevének viszonyai és változatai az irodalmi fordítás kulcskérdései. Egyik oldalról a tulajdonjogi fogalmával állnak szoros összefüggésben, másik oldalról a szerzői pozíció (funkció) birtoklásának komoly vagy játékos szándékával. E két szempont hol szorosabban, hol lazábban függ össze. Mindenesetre mindkettő arra a gondolatra megy vissza, hogy a szöveget

alakot javasol (*Bábol*, *Bábolna*, *Babilónia*), melyek közül az első kettő nem aratott sikert, és nem rögzült a használatban (SÁNDOR 1808: 220–222).

⁴ A *bugyor* ezt a jelentését Babits Mihály Dante-fordításában kapta; a *babó* Szobotka Tibornak, a *Micimackó* Karinthy Frigyesnek, a *Leiter Jakab* Ágai Adolfnak köszönhető.

⁵ A két szerző nevének magyaros formáját maguk a generációról generációra öröklődő könyvek, az olvasói emlékezet és a könyvkiadás tartotta és tartja fenn még mindig. Meglepő, de a *Verne Gyula* forma szerepel például a borítón a Nyolevan nap alatt a föld körül 2008-as kiadásán, mely a Népszabadság Zrt.-nél jelent meg, sőt az Urbis Kiadó 2020-as kiadásán is; A félvér című regényt 2015-ben a Hermész Média Kft. jelentette meg *May Károly* név alatt. Az olvasói emlékezet és nosztalgia nem bírálható, ha magyaros formában idézi fel e neveket, de a könyvkiadói eljárás felvet kérdéseket, hiszen a szerzők nevének efféle magyarítása már akkor is korszerűtlennek számított, amikor Kosztolányi (1936 januárjában) emellett kardoskodott (l. KOSZTOLÁNYI 1999).

⁶ „A családnevet [...] nem egyszerűen nyelvi, hanem nyelvi-kulturális kategóriának kell tekintenünk” (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018: 54), és ez a keresztnevekre is vonatkoztatható, legalábbis az irodalom szövegeinek esetében bizonyára. Ez azt jelenti, hogy a személynevek a más nyelvekkel, kultúrákkal való szembesítés lehetőségét is hordozzák. Történeti nézőpont is bizonyítja ezt: a névváltoztatás intézményét ennek a határnak a nyelven belüli érzékelhetősége hívta életre és tartja fenn. Elválasztó, határjelölő funkcióról azt feltételezve beszélek, hogy az irodalom szövegeinek, műveinek szerzői saját nyelvi logikájuk alátámasztására, annak fényében választják (tudatosan vagy ösztönösen) a neveket, melyek így a műben a saját és az idegen gondolatának felidézését és határaik kijelölését is szolgálják.

létrehozó (leíró) személy és a szöveg viszonya olyan, mint a teremtő (Teremtő) és a teremtmény vagy a szülő és a gyermek viszonya: életadás. Amikor fordításról van szó, annyival bonyolultabb a dolog, hogy a teremtés/születés megismétlődik vagy megkettőződik, azaz a fordító – ha birtokba nem is veheti, de – magáénak érezheti és tudhatja, amit megszült/megteremtett. Ráadásul mivel a teremtmény/gyermek a nyelvben ölt testet, ha másik nyelvbe viszik át, akkor kényszerűen testet vált (vagy másik metaforával, megengedőbben fogalmazva: öltözetet vált). A fordító úgy teremtője/szülője a szövegnek, hogy (jogilag) nem veheti a nevére. A szöveg elbirtoklása bűn lenne, plágium. Ez a szó eredeti alakjában a latinban éppen ’gyermekrablás’-t jelentett, a fordítás gondolatát pedig a kisajátítás elutasításának jeleként a legrégebbi idők óta kíséri. A szerzői név a plágium évezredes gondolata és (jóval későbbi, modern) jogi fogalma támogatásával fedte el vagy tette – szinte minden korban – alárendelt tényezővé a fordító nevének megjelenítését és sokszor a fennmaradását is.

A másik oldalról – a teremtmény szemszögéből vizsgálva és a közösséghez tartozást kifejező családnév jelentésével, azaz a név társadalmi jelölő funkciójának⁷ gondolatával kiegészülve – a fordító sok okfejtésben reked kívül a társadalmi-jogi berendezkedés, végső soron a társadalom keretein. Ha a fordító, mondja SZÁSZ KÁROLY, „vagy meg nem értésből, vagy szándékosan”, de „más eszmét, vagy azt más összefüggésben, másképp” részletez, hiába „lehet, hogy szépet, jót tán fölül az eredetin is adott, de mást [adott]; s oly bünt követett el, mint ki idegen szülöttet, habár a legszebbet, a legjobb származását csempész a családi név alá” (SZÁSZ 2008: 172).

6. RÁJNIS JÓZSEF hetven évvel korábbi (1789/2008) írásának is az „idegen szülött családi névre vétele” a központi gondolata. Azért érdemel ez a vitairat⁸ kiemelt figyelmet, mert a tulajdonnév több funkciójának, valamint metaforizálhatóságának kihasználásával, szó szerinti és metaforikus jelentés több aspektusú szembeállításával teremt összetett kontextust ahhoz, hogy a fordító munkáját és a fordítás fogadó kultúrába való beilleszkedését megvizsgálja. Arról a munkáról gondolkodik tehát RÁJNIS, amelyet a fordító végez az eredeti szövegen. A gondolatmenet nem a fordítás előtt álló szövegből és a fordító ehhez mért feladatából indul ki, tehát nem a forrásszövegből, mint BATSÁNYI, hanem a kész fordításból, a célszövegből. Az eltérő igénnyel vagy eltérő célból készült fordítások különbözőségét egy példabeszéddel szemlélteti, melynek főhőse egy *Martin Berger* nevű német fiú, aki apjával éppen Erdélyben utazik, amikor az apa meghal. Az árvát először „Rab Mihály, egy erdélyi parasztember” fogadja be, aki őt „magyar nyelvre szoktatja; de, maga is hosszú körmű, szennyes, durva paraszt lévén, a gyermeknek hosszú körmeit el nem metélgeti, a szennyességével semmit sem gondol, és a büntetéstől tartván, a német ruháját meg nem változtatja”, a nevét sem (ez és az alábbiak: RÁJNIS 1789/2008: 47–48). Ezt követően „Közfalvi Ferenc, egy magyarországi tisztességes parasztgazda” fogadja fiává, akivel Magyarországra költözik. A gazda a fiú „hosszú körmeit elmetélgeti, az arcáját, a kezeit megmosztatja, az üstökét fősűvel felszoktatja; gatyába, magyar ümögbe, nadrágba,

⁷ A társadalmi jelölő funkciót itt úgy értem, hogy a tulajdonnevek társadalmi-kulturális beágyazottságra is utalnak, és ez a szociokulturális jelentés is a lényegükhöz tartozik (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018: 54). E jelentések az irodalom szövegeiben, műveiben és értelmezésük során is fontos, nem mellőzhető szerepet játszanak.

⁸ BATSÁNYI JÁNOS és RÁJNIS JÓZSEF pengeváltása (1787–1789) a magyar irodalom első nagy nyilvános vitája volt a fordításról (I. JÓZAN 2009: 40–48).

szürdoldmányba, bocskorba öltözteti, és csakót tesz a fejére. A gyermek rövid üdő múltván jobban tanulja a magyar nyelvet, és már igaz magyarnak tartatik.” A neve is megváltozik: *Hegyi Márton* lesz. Ezután azonban a „magyarrá lett árva” találkozik „egy nemes és gazdag, de magtalan úr”-ral, Jelesfi Lászlóval, aki „megszereti ezt az árva gyermeket, s bőven megadván Közfalvi Ferencnek azt, amit reája költött, úri házába vezeti, fiává fogadja, Jelesfi Mártonnak nevezi; nemes ifjúhoz illő csizmát, nadrágot, dolmányt, övet, mentét készített számára, csinoson felöltözteti, kardocskát is köt az oldalához, és kalpagot tesz a fejére. Azután szebb magyarságra és mindenféle tudományra taníttatja”, míg nem „a magyarrá lett árva nemcsak az igaz, hanem a jeles magyarok közé is számláltatik”. RÁJNIS a tanulást is megfogalmazza: „Mártin Berger az eredeti írásnak, Rab Mihály fordítónak, Közfalvi Ferenc a közfordítónak és Jelesfi László a jeles fordítónak eleven képe.” Nem a művek magyar környezetbe helyezését szemlélteti tehát példabeszédével, hanem azt, hogy a különböző igénnyel, céllal készülő fordítás az eredménye szempontjából különféle lehet, a fordításméret terminusaival szólva: attól a fordítástól, melyet a leggyakrabban a szoros, egyszerű, „iskolai” jelzőkkel jelölnek, a műfordításig vagy fordításműig⁹ terjedhet.

A három különböző fordítót beszélő nevek jelölik (*Rab Mihály, Közfalvi Ferenc, Jelesfi László*). Ezek egyfelől társadalmi és jogi viszonyrendszerbe állítják a fordítót és a fordítást: a három társadalmi réteget is megjelenítve, azaz egy hierarchikus viszonyrendszer felidézésével utalnak a fordító helyzetére és a fordítás kultúrán belüli szerepére vagy elhelyezhetőségére, a történetük pedig a fordítói munka jogi kontextusát is földézi. Másfelől, illetve ezzel egyidőben pedig természetesen három fordítótípusra utalnak, ahogy azt RÁJNIS maga is felfejti legutóbb idézett mondatában.

A fordítandó művet szimbolizáló árva sorsának változását a másik nyelvbe átkerülő név használatának (fordításának) három külön esetével jelöli RÁJNIS. A társadalmi hierarchiában személyiségjegyeinek, kiváló képességeinek köszönhetően egyre feljebb kerülő fiú alakja mesebeli toposzt idéz; a névválasztás is összhangban áll ezzel. Ugyanakkor ahogy a népmesei jellegű történet példabeszéddé alakul, úgy változnak a névre vonatkozó műveletek, melyeket RÁJNIS a példaszzerűség érdekében alkalmaz. Ezzel párhuzamosan pedig a név jelentéskörei és értelmezési lehetőségei is bővülnek, és mivel a példázatoság azt jelenti, hogy a történet egyszerre értelmezhető egy konkrétabb („szó szerintibb”) és egy elvontabb (metaforikusabb vagy szimbolikusabb) síkon, az olvasásban és értelmezésben előre haladva a mesei hős névváltásaiból érthető meg, hogy a példázat síkján az ő neve is beszélő név.

A fiú eredeti neve (*Mártin Berger*), vagyis az eredeti művet is szimbolizáló név utal ugyan társadalmi helyzetre is, de a származási helye, vagyis az eredeti kultúra szemszögéből egyszerű, motiválatlan, leíró névnek tekinthető. Amikor Rab Mihály (parasztember = fordító) házába, vagyis „kezei közé” kerül, tehát – a példázat síkján – a nyelv- és kultúraváltás, illetve a fordítás először történik meg, az idegen névforma változatlanul hagyása (*Mártin Berger*) fenntartja ezt a jelentést is, de arra is utal, hogy a fogadó közegben, vagyis fordított mű olvasása során idegenszerűség érzékelhető. Amikor Közfalvi Ferenc

⁹ A *fordításmű* terminust elsősorban azért használom, hogy elhatárolódjak a *műfordítás* szóhoz tapadt leegyszerűsítő gondolatoktól, gondolati sémáktól, közhelyszerű megállapításoktól (hűség, fordítás vs. ferdítés, szép hűtlen stb.). Azokat a műveket nevezem fordításműnek, melyek irodalmi alkotásként olvashatók, és nyelvközi áttétel során keletkeztek, vagy ennek a látszatát igyekeznek kelteni (l. JÓZAN 2009: 14).

(parasztgazda = közfordító) fogadja be a fiút, a fogadó kultúrába való beilleszkedést és az idegenszerűség megszűnését a családi név köznévi értelmének fordításával és a keresztnév magyar alakjának használatával (*Hegyi Márton*) jelzi RÁJNIS. A névváltás itt tehát fordítás útján történik. Ez az a művelet, azaz a név változtathatósága, fordíthatósága, amely (mint fentebb már jeleztem) azt is egyértelművé teszi, hogy a példázat szintjén már az eredeti nevet is beszélő névnek kell tekinteni. Harmadik lépésben viszont, tehát amikor Jelesfi László (nemes = jeles fordító) „úri házába” kerül a fiú, a névváltást csak akkor lehet a (név)fordítás esetének tekinteni, ha a történetet a példázat síkján, a név változásainak viszonyrendszerében olvassuk.

Ha a nevet a konkrét szövegtől elvonatkoztatva, önmagában vagy legfeljebb a történetbeli viselője felől vizsgáljuk, akkor a *Jelesfi Márton* név nyelvi jellemzői nem különböznek a *Márton Berger*-étől. A történet nézőpontjából viszont az utóbbi az előbbivel szemben (és itt az ellentét nagyon fontos) csak akkor értelmezhető beszélő névként, ha (és amikor már) a szereplő által viselt másik két nevet is ilyenként értette meg az olvasó. Akkor viszont már nem tehet mást, muszáj korábbi olvasatát, értelmezését módosítania, bővítenie. Ez meg is történik az olvasás lineáris menetében azon a ponton, amikor a második név (a *Hegyi Márton*) révén az olvasó megérti, hogy a név mellé a szövegben szimbolikus értelem is társul, és ez a név köznyelvi szerepét felülírja, maga alá kényszeríti. RÁJNISnál ez azért különösen érdekes, mert a három név között az olvasás lineáris menetében előre haladva létrejövő viszony, melyet az tesz lehetővé, hogy beszélő nevek képekké tehetőek, úgy példázza a fordítás kérdését, hogy a *Márton Berger* néven végzett három művelet közül leginkább csak egy, a *Berger Hegyi*-vé alakítása nevezhető viszonylag könnyen fordításnak. Természetesen mivel fordításról szóló szövegről van szó, a Rab Mihály nevéhez kötődő műveletet, az eredeti alak megtartását lehet zéró fordításként is olvasni, míg a Jelesfi Lászlóéhoz köthetőt például adaptációként. Én ettől azért tartózkodnék, mert a fordításnak két olyan végletét jelölik ezek sokak számára, melyek véglet mivoltuk révén azt sugallják, hogy a köztes esetek rangsorolható fokozatokat jelentenek. Ebben nem hiszek. RÁJNIS gondolatmenete számomra inkább azért fontos, mert arra enged következtetni, hogy a névfordítás kérdése akkor válik az irodalmi mű sajátos problémájává, ha a név jelentésképző hatalma az értelmezés többsíkú játékába kényszeríti a befogadót az eredeti mű olvasása során. Tehát akkor, ha a név révén a szöveg éppen azt bizonyítja, ami az irodalmi nyelvhasználatot a nem irodalmitól elválasztja: azt, hogy az irodalmi mű nemcsak használja a nyelvet, hanem vissza is hat rá, alakítja is. RÁJNISnál is ez történik, amikor a példázat a hagyományos nyelvi szerepükben, funkcióikban és azokból ki is mozdítva használja a neveket.

7. Az irodalmi fordításról való gondolkodás (az elmélet) nyelve erősen metaforikus. Eredeti szöveg és fordítás viszonyát, mint RÁJNIS példája is mutatja, gyakran jelenítik meg öltözet és név egymással is összefüggő metaforái, melyek a név és a fordítás társadalmi és kulturális meghatározottságát emelik ki.

A művek szereplőit jellemző öltözet és név összefüggő problémája kortól és nyelvtől függetlenül a fordítás gyakorlati síkján is meghatározó kérdés volt, s ha az idő előrehaladtával, a társadalmi és kulturális változásokkal, az egységesülő világgal (különösen a 20. század során) egyre többet és többet veszített is súlyából, teljes mértékben nem számolódott fel. A 18–19. századi magyar fordításhagyományban azonban még meglehetősen sokszor vált kérdéssé: az öltözetet és a nevet az identitás egymással összefüggő

külső jegyeinek tekintették, ahogy azt színdarab- és prózafordítások kapcsán írt kritikák is bizonyítják.¹⁰ A művek magyar kontextusba, környezetbe helyezését („honosítás”, „adaptálás”), s ennek eszközeként a szereplők neveinek magyarosítását a 19. század első negyedétől egyre kevésbé fogadta pozitívan a kritika. SZONTAGH GUSZTÁV 1839-ben nem veti el teljesen ezt a gyakorlatot, de „hátralépés”-nek nevezi az ilyen fajta „nemzetiesítés”-t, mert eredményeképpen „a’ lefordított darabok’ caracterei ellenkezésben állanak az öltözetekkel ’s neveikkel” (SZONTAGH 1839: 325). Egy másik kritika egy frissen bemutatott francia vígjátékról, melyet Fánchy Lajos fordított „színünkre alkalmazva szabadon”, még egyértelműbben rámutat az ellentétre, melyet SZONTAGH is kifogásolt. „A’ rendkívül érdekes és nem belső becs nélküli darabon kívül, a’ nem pongyola és nem is aggódva válogatott, hanem a’ vígjátékhoz illő, csinosan szabad és könnyű öltöztetésben gyönyörködünk” – kezdi írását a kritikus, s így folytatja: „Szontagh Gusztáv kikelne a’ honosítás ellen, ’s ez esetben talán nem épen minden ok nélkül, mert a’ viszonyok’ mértéke más itt, más Franciaországban. De ez ármányok és hazudságok, ez erkölcsi haszontalanság és kiváltságosak’ önefedése, nálunk is előfordul mint mindenütt, hol színészet van. Visszásnak csak gróf Fényhalmi Gyulát találtuk; vannak nálunk is ilyenféle chevaliers d’industrie, de azokkal minket más osztályok szoktak szerencsésíteni, pedig a’ drama’ tárgyait a’ normális állapotok teszik: ’s mihelyt a’ költő e’ körből kitér, már nagy motívumokat kívánunk. Nálunk nincs is annyi gróf és báró mint Franciaországban, hol egy időben csak magától az embertől függött, milly czímet metszessen kártyájára; ’s így valami de-Eadem úr jobban illet volna helyébe.” (N. n. 1840: 106.)¹¹

8. A 19. század második harmadára a nemzeti identitás megőrzésének, erősítésének a gondolata még fontosabbá vált. A fordításnak az a fajta honosító-nemzetiesítő tendenciája, mely az idegen művek magyar környezetbe helyezését jelenti (s melynek eszköze név és öltözet megváltoztatása), egyre jobban visszaszorult, és az idegenszerűség¹² fokozatosan kezdte elveszíteni elutasító értelmét: a fordításoktól egyre inkább az idegen (mű, szerző, világ) megismerését várták. Ezzel egyidőben a szerzői név az életmű egységét és megbontathatatlanságát kezdte szimbolizálni. A 19. század végére „az igazi Goethe, és mindaz, amit e név fémjelez” (WILAMOWITZ-MOELLENDORF 2007: 168) életmű és életrajz egységét jelentette. Goethe nevét ebben az idézetben csereszabatosnak tekinthetjük, ugyanis közkeletűvé vált a gondolat, hogy a fordításnak is ezt az egységet: eredeti mű és szerző megbontathatatlan kapcsolatát kell szolgálnia. Eredeti és fordítás viszonyának meghatározására, a fordításnak a jelölésére, megnevezésére, illetve a magyar irodalom alkotásainak a kanonikus irodalomakéval való összemérésére és a magyar irodalom világirodalmi beágyazásának jelölésére

¹⁰ Valószínűleg a gondolat közkeletűségét jelzi, hogy 1850-ben a Hölgyfutár egyik cikkírója gúnyosan „névruhá”-ról beszél írásában, melyben névfordításokkal is játszik nagyon szellemesen (LAJOS 1850: 337–338).

¹¹ A megírandó magyar fordítástörténet egyik érdekes kérdése lehetne, hogy ez a névmagyarosítás, amely ugyanúgy jelenthetett magyaros nevekkel való felcserélést, mint – ha a név lehetővé tette – névfordítást, valójában milyen körben (milyen típusú műveknél, szövegeknél) alkalmazott módszer volt, és milyen egyéb kérdésekkel, kontextusokkal (kiadó/kiadás, színpad, közönség stb.) függött össze.

¹² Nem a nyelvi kifejezőmódra értve, mely esetében a magyarosság, nemzetiesség még erősebb szempont maradt, hanem arra a világra, amelyet a mű, a szerző az olvasók elé tár.

egyre többször használták az antonomázia alakzatát (ami ma is kedvelt eszköz, ha egyre avítasabb hatást is kelt).¹³

A 19. századtól fogva a fordítást gyakran mint *a magyar Shakespeare-t*, *Molière-t* vagy *Goethé-t* stb. említik. Ez a kifejezés részben attól válik antonomáziává, hogy használója tudomást vesz a fordítóról (hiszen a *magyar* jelző a szerzői névhez társított nyelv és eredet, valamint a fordítás nyelvének különbségét hangsúlyozza), nevét mégis láthatatlanná teszi a szerzői névvel. A másik oldalról pedig attól, hogy ez a jelölésforma – akár más jelzőkkel is társulva (pl. *az igazi Villon*) – hasonlítást, viszonyítást fejez ki és vezet be, ezzel keltve disszonanciát az értékelt szöveg nyelve és a megnevezett személy között. A metaforikus áthidalásnak, a fordításról való gondolkodás nyelvének az antonomázia is az egyik gyakran használt eszköze. Ennek révén a név (az idegen név) a teljes megismerhetőség, hozzáférhetőség, visszaállíthatóság, visszaidézhetőség nyelvhatárokat is átívelő vagy felrúgó ideáját és ideálját hordozza.

Erdemes megjegyezni, hogy az antonomázia hatalmát alááshatja, ha a fordító neve legalább olyan erős hívószóvá válik, mint az eredeti szerzőé. 1837-ben egy kritikus Schiller „remek szomorú játéka”, a Stuart Maria „Kovacsóczy urnak nem legszerencsésebb fordítmánya szerint” történet bemutatója után jegyzi meg: „A’ színház betöltésére vagy ürességére a’ szerzőnek ’s fordítónak neve is nagy befolyással van; azért az igazgató az illyesekre is vigyázóbb legyen” (KLESTINSZKY 1837: 14). A jó vagy rossz értelemben figyelmet érdemlő, vagy a mű sajátos értelmezésére felhívó fordítások nem engedik, hogy a fordító nevét egy nyelvi alakzat elzárja. Például Arany János, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Nádasy Ádám és mások fordításai jelentőségüknél és történeti szerepüknél fogva nem teszik lehetővé, hogy a fordító nevét *a magyar Shakespeare* típusú összevonással eltakarjuk. A nyelvi kifejezés síkján az alakzatot felváltó birtokos szerkezet (például *Szabó Lőrinc Villon-fordítása*, *Babits, Kosztolányi* vagy *Nádasy Shakespeare-fordítása*) és a fordító láthatóvá váló neve megszünteti a szerző és a fordító közötti alá- és fölrendeltségi viszonyt. Az antonomázia hatalmának megszűnése és a fordító nevének

¹³ KEMÉNY GÁBOR úgy látja, hogy „a körülírás alakú antonomázia a 19. század második felétől inkább csak a publicisztika és a szónoklat hatáskeltő eszközeként fordul elő. Később is, egészen napjainkig megőrzött valamit szónokias, illetőleg újságírói jellegéből” (KEMÉNY 2014: 261). Érdekes, hogy a fordításokról való gondolkodás és beszéd a 20. században is rendszeresen fordult ehhez az eszközhöz. Hogy csak egy szembeszökő példát említsek, MÉSZÖLY DEZSŐNEK *Az igazi Villon* címmel 1993-ban kiadott könyve, melynek felét versfordítások, másik felét tanulmányok teszik ki, egyrészt a francia költő életének (életrajzának) és életművének egységét próbálja „helyreállítani” vagy létrehozni: egyik oldalról ez indokolja a kötet címválasztását is. Ilyen értelemben viszont *az igazi Villon* csak jelzős szerkezetként értelmezhető, és nem antonomasztikus alakzat. Antonomázia attól lesz, hogy (másrészről) a címmel MÉSZÖLY egy sor fordító nevét helyettesíti, mindazokét (közük persze nem utolsósorban a sajátját), akik Faludy György Villon-verseivel szemben (François Villon balladáit Faludy György átköltésében), sőt többnyire azokkal nyíltan szembehelyezkedve a fordítás pontosságában, hűségében, az eredeti megismételhetőségében hisznek, azt tartják szem előtt. Erdemes még hozzátenni, hogy *az igazi Villon* kifejezés a fordításművekre utaló értelmében 1940 tavaszán (talán márciusában) indult útjára egy kritikából, mely Szabó Lőrinc Villon-fordításairól szólt, és saját fordításaira alkalmazva maga Szabó Lőrinc is azonnal átvette (l. SZABÓ 2008: 147–149, 703–705). A kifejezés, mint a MÉSZÖLY-könyv is bizonyítja, egészen a 20. század végéig kísért a magyar Villon-fordításokat.

kiemelkedése az irodalomban és az irodalomtudományban elsősorban az 1980-as évek után lezajlott változások következménye, melyek nyelv és szubjektum viszonyának a 20. században végbement átértelmezéséből indultak ki.¹⁴

Végezetül csak röviden szeretném megemlíteni, hogy ugyanezeknek a változásoknak lett a következménye, hogy a név problematikája az irodalom elméleti megközelítéseinek középpontjába került.¹⁵ Ezek pedig egyik oldalról a „ki a szerző?”, azaz a szerzői név kérdése, a másik oldalról pedig a név szemiotikája felől jutottak el egyenesen és következetesen oda, hogy név és fordítás problémáját egymás tükrébe állították. Mindkettőben a nyelv sajátos, egyedi jelenségét látták. Amikor a név fogalmát az irodalmi műre terjesztették ki, elsősorban azt jelezték, hogy a mű olyan entitás, és úgy áll a nyelvben, mint a név. Abból indultak ki, hogy a szöveg attól válik művé, hogy nyelvi forma és jelentés olyan megbonthatatlan szerkezetet alkot benne, mint jelölő és jelölt a névben. A név a világ nyelv általi megragadhatatlanságának, a megnevezés defektusának ellenpontjaként tűnt föl, s mint az isteni szó révén elért jelentés vagy mint az identitás megbonthatatlan, ezért nyelvről nyelvre hordozható jele került az irodalmi műről és a fordításról való gondolkodás homlokterébe.

9. A fordítás történeti vizsgálatai arra mutatnak, hogy irodalmi és nem irodalmi, azaz más típusú szövegek fordítási gyakorlatai szorosabb kapcsolatban állnak egymással, mint ahogy azt a 20. századi kultúratudományok korábban feltételezték. Ezt a névfordítás magyar irodalmi és nem irodalmi gyakorlatai, stratégiái, változatai is alátámasztják akkor is, ha az irodalmi mű kontextusa sok esetben kétségtelenül sajátos fénybe helyezi a nevet (neveket), és bizonyos esetekben olyan eljárásokra ösztönzi a fordítókat, melyek a nem irodalmi szövegekben ritkán tapasztalhatók vagy szokatlanok. Ekkor nem a fordító vagy a fordítás cselekszik, hanem a név viselkedik másként, mégpedig azért, mert szöveg (mű) és nyelv viszonya más az irodalomban, mint a kultúra más szövegeinél, és a fordítás ezt a másságot, a névnek a nyelvhez való sajátos viszonyát igyekszik fenntartani és közvetíteni.

A név fogalma és jelensége ugyanakkor a fordítás magyar irodalmi megközelítéseiben, elméleteiben jelentős szerepet játszott és játszik a mai napig. Erre mutat például az, hogy a névfordítás gyakorlati tapasztalatai (név és öltözet „magyarítása”) a 19. századtól fogva fordítás és identitás összefüggésének átgondolását ösztönözték (A NÉV ÖLTÖZET metafora közbenjárásával). A fordításról való gondolkodás erősen metaforikus nyelvben

¹⁴ Itt egy érdekes ellentmondás csúcsosodik ki. A fordító nevének előtérbe kerülését és az olyan fogalmi antonomáziák ritkulását, gyengülését, mint a *magyar Shakespeare*, éppen a kortárs irodalomnak azok a játékaik ösztönözték, amelyek a szerzői nevek felcserélésében öltöttek testet. Gondolhatunk itt az álfordításokra (amikor a szöveg szerzője úgy tesz, mintha fordító volna) vagy a fordító nevének arra a fajta kiemelkedésére, mint amilyen például Csehy Zoltán kötete, a Hárman az ágyban vagy Kovács András Ferenc Kavafiszja (Hazatérés Hellászból. Kavafisz-átiratok) esetében történik, ahol a fordító neve kerekedik felül egy eredetileg más szerzői névhez vagy nevekhez kapcsolódó korpuszon. Ugyanakkor az a szerzői gesztus, hogy a tulajdonnevet egy másik tulajdonnév váltja fel, meglátásom szerint nem nyit utat az antonomáziának, egyrészt azért, mert maga a felcserélődés nem olyan trópus vagy alakzat, amely tulajdonnév és köznévi viszonyban jön létre, másrészt pedig azért, mert ezek a játékok szerzői „hibrididentitásokat” (NÉMETH 2012: 94) hoznak létre. A név felcserélése tehát valójában nem helyettesítést végez (nem tesz láthatatlanná valakit vagy valamit), hanem egymás mellé helyez, elegyít.

¹⁵ Lásd például a Helikon folyóirat A Név hatalma című számát (1992/3–4), valamint GÉRARD GENETTE (1992), JACQUES DERRIDA (1993, 1995, 2007) és MICHEL FOUCAULT (2000) írásait.

az antonomázia alakzata kapott jelentős szerepet eredeti és fordítás, szerző és fordító nehezen megragadható viszonyának megjelenítéseiben. Ezek az észrevételek azonban pusztán hipotézisek, de talán kiindulópontot jelenthetnek név és fordítás összefüggéseinek, kapcsolatainak kiterjedtebb történeti vizsgálatához a magyar szellemi örökségben.

Hivatkozott irodalom

- CHEVREL, YVES – MASSON, JEAN-YVES dir. 2012–2019. *Histoire des traductions en langue française* 1–4. Verdier, Paris.
- DERRIDA, JACQUES 1993. No apocalypse, not now. In: DERRIDA, JACQUES – KANT, IMMANUEL, *Minden dolgok vége*. Századvég–Gond, Budapest. 112–147.
- DERRIDA, JACQUES 1995. Kivéve a név. In: DERRIDA, JACQUES, *Esszé a névről*. Jelenkor, Pécs. 51–106.
- DERRIDA, JACQUES 2007. Bábel – térítők. In: JÓZÁN ILDIKÓ – JENEY ÉVA – HAJDU PÉTER szerk., *Kettős megvilágítás*. Balassi Kiadó, Budapest. 268–308.
- FOUCAULT, MICHEL 2000. Mi a szerző? In: FOUCAULT, MICHEL, *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 119–147.
- GENETTE, GÉRARD 1992. A szerzői név. *Helikon* 38: 523–535.
- JÓZÁN ILDIKÓ 2009. *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések*. Balassi Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2014. Az antonomázia helye a nyelvi képek családjában. *Magyar Nyelv* 110: 257–265.
- KLESTINSZKY LÁSZLÓ 1837. [Cím nélkül]. *Honművész* 5/2: 14–15.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ 1999. Zweig István és Alexander Petőfi. In: Uő, *Nyelv és lélek*. Osiris Kiadó, Budapest. 262–264.
- LAJOS 1850. Parisi levelek XX. *Hölgyfutár* 1: 337–338.
- NÉMETH ZOLTÁN 2012. PM/2. Posztmodern műfordítási eljárások a magyar irodalomban. In: Uő, *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 84–94.
- N. n. 1840. Pesti nemzeti játékszíni zsebkönyv 1840-dik évre. Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz, (a') pesti magyar színészársaság' sűgőji. Laborfalvi Róza k. a. és Fánysz úr' arczképeikkel. Budán, a' m. k. egy. bet. 1840. 16r. 175 lap. Aranyszegetű csinos kötésben 1 ft 20 kr ep. *Figyelmező az egyetemes literatura körében* 7: 105–107.
- RÁJNIS JÓZSEF 1789/2008. Magyar Virgilius. Toldalék, melyben a Magyar Virgiliusnak szerzője a Kassai Magyar Múzeumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás mesterségének rēguláiról való ítéletét kinyilatkoztatja. In: JÓZÁN ILDIKÓ szerk., *A műfordítás elveiről. Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Balassi Kiadó, Budapest. 42–59.
- RÁKAI ORSÓLYA 2005. Az irodalom fogalma és a közösség gyakorlata. In: GYÖRGY PÉTER – KISS BARBARA – MONOK ISTVÁN szerk., *Kulturális örökség – társadalmi közélet*. Országos Széchényi Könyvtár – Akadémiai Kiadó, Budapest. 40–51.
- SÁNDOR ISTVÁN 1808. A' Nemzetek, Országok, Tájok, Hegyek, Vizek, Várok, és Városok Neveik. *Sokféle* 12: 220–222.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt>.2019.1
- SLÍZ MARIANN – P. TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018. Családnév és etnikai kategorizáció. A magyar családnév kategóriája az anyaországban és kisebbségi helyzetben. *Névtani Értesítő* 40: 53–75. <https://doi.org/10.29178/NevtErt>.2018.3

- SZABÓ LŐRINC 2008. Vallomások. Naplók, beszélgetések, levelek. Szerk. HORÁNYI KÁROLY – KABDEBŐ LŐRÁNT. Osiris Kiadó, Budapest.
- SZÁSZ KÁROLY 2008. A műfordításról, különös tekintettel Shakespeare és a Biblia fordítására. In: JÓZAN ILDIKÓ szerk., *A műfordítás elveiről. Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Balassi Kiadó, Budapest. 167–187.
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2008. Fordítás és kánon. In: Uő, *Megértés, fordítás, kánon*. Kalligram, Pozsony. 202–234.
- SZONTAGH GUSZTÁV 1839. Eredeti játékszín. Kiadja a magyar tudós társaság. Hetedik kötet. Az atyátlan. Szomorújáték 5 felv. Irta Tóth Lőrincz. Budán, 1839. n12r. 140 lap. Velínen, csinos borítékba fűzve, 36 kr. ep. *Figyelmező az egyetemes literatura körében* 3: 321–326.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH VON 2007. Mi a fordítás? In: JÓZAN ILDIKÓ – JENEY ÉVA – HAJDU PÉTER szerk., *Kettős megvilágítás*. Balassi Kiadó, Budapest. 167–182.
- ZVOLENSZKY ZSÓFIA – BÁRÁNY TIBOR 2013. Szükségyszerűség és megnevezés: Kripke fordítva. *BUKSZ* 25: 151–162.

JÓZAN ILDIKÓ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9374-6191>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

ILDIKÓ JÓZAN, “Smuggling an illegitimate child [...] into the family” Name and names in literary approaches to translation

The study formulates hypotheses for a more extensive historical examination of the connections and relations of names and translation within the Hungarian cultural heritage. It highlights that literary and non-literary (that is, of other types of texts) translation practices are more closely related than previously suggested by the cultural sciences of the 20th century. This is supported by the practices, strategies, and versions of Hungarian literary and non-literary translations, although the context of a literary work often puts a special emphasis on the name (proper names) and in some cases encourages methods that are rare or unusual in non-literary texts. In this case, however, it is not the translation or the translator that acts differently, but the name, because the relationship between text (work of art) and language is different in literature than in other cultural texts, and the translation seeks to maintain and mediate this relationship. Hungarian literary studies have not dealt extensively with the issues of name translation. However, the concept and phenomenon of names has played and continues to play a significant role in thinking about literary translation (in theories of literary translation). This is illustrated, for example, by how practical experiences with translating names, like the “translation” (Magyarization) of names and costumes in plays, encouraged a rethinking of the relationship between translation and identity beginning in the 19th century (through the metaphor of A NAME AS CLOTHING). In addition, the highly metaphorical language of translation studies was deeply influenced by *autonomasia* (*Hungarian Shakespeare*, *Hungarian Molière* etc.), which played a significant role in depicting the elusive relationship between original and translation, author and translator.

A név mint paratextus a műfordítás gyakorlatában*

1. Bevezetés. Tanulmányomban a szerzői név és a szereplői név fordításával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozom (az álneveket és a beszélő neveket is érintve), mégpedig a műfordítás kontextusában. Megközelítésmódom sajátosságát az adja, hogy a névre – a forrásszöveg és a célszöveg vonatkozásában egyaránt – alapvetően úgy tekintek, mint az irodalmi művet keretező, helyettesítő és azzal értelmezői viszonyt létesítő paratextusra. Ahhoz, hogy vizsgálódási szempontjaim konkrét formát ölthessenek, elengedhetetlen a paratextualitás fogalmának és interdiszciplináris hatókörű kutatási irányainak ismertetése.

2. A paratextualitás fogalma, funkciói, kutatási irányai. A paratextualitás fogalmát GÉRARD GENETTE (1982) vezette be az irodalomelméletbe, mégpedig a szövegek közötti kapcsolatok általa kidolgozott tipológiájának részeként. Könyvének első fejezetében a következő elemeket nevezte meg a szövegek paratextusaként: „cím, alcím, belső címek; előszók, utószók, bevezetők, előljáró beszédek stb.; lapszéli, lapalji, hátsó jegyzetek; mottók; illusztrációk; mellékelt szórólap, címszalag, borító és számos más járulékos jel, sajátkezüleg vagy mások által bejegyezve, melyek a szövegnek egy (változó) környezetet teremtenek, sőt olykor kommentárt is, hivatalosat vagy félhivatalosat” (GENETTE 1996: 84). Ezenkívül még ugyanott hozzátette, hogy a mű piszkozatai, vázlatai és tervei szintén működhetnek paratextusként. Öt évvel később e kiterjedt és változatos kapcsolatterület – elsősorban teoretikus – vizsgálatának önálló kötetet szentelt (GENETTE 1987, ill. 1997), melyben kibővítette, pontosította és rendszerezte az elemzendő jelenségek körét. Új elemnek számítanak a kiadói paratextusok és a szerzői név (ez utóbbi fejezet magyarul: GENETTE 1992). A paratextusokat ötféle – térbeli, időbeli, szubsztanciális, pragmatikai és funkcionális – szempontból osztályozta. A térbeli elhelyezkedés felől nézve megkülönböztetett külső és belső paratextusokat, azaz epitextusokat (pl. interjú- vagy naplórészletek a borítón) és peritextusokat (pl. előszó, fejezetcímek, jegyzetek). A datálás szempontjából GENETTE fontosnak tartotta elkülöníteni azokat a paratextusokat, amelyek még a szerző életében vagy halála után születtek, illetve azokat, amelyek az első kiadást megelőzően, annak integráns részeként vagy már csak a későbbi újrakiadásokban jelentek meg. A tipológia egyik fontos – hatástörténeti távlatból nézve – előremutató, horizonttágító mozzanata, hogy nemcsak verbális, hanem ikonikus, tehát vizuális kifejezőeszközöket és műfajokat is magában foglal (illusztráció, tipográfiai jellemzők). A pragmatikai dimenzió keretében egyfelől a szerző, a kiadó vagy más személyek által írott-alkotott, másfelől a személyes és nem nyilvános paratextusok szétválasztása történik meg. A különböző funkciók a felsorolt típusok jellegéből következnek (pl. informálás, felhívás, ajánlás, értelmezés), rendszerezésük a francia teoretikus szerint éppen ezért egyedi és induktív megközelítést kíván meg, amely tekintetbe veszi az egyes paratextusok rendeltetését, valamint az irodalmi műfajok és beszédmódok specifikumait is.

* Jeney Éva emlékének.

A genette-i paratextualitás a későbbiekben, a vele szemben megfogalmazott kritikus észrevételek és kisebb-nagyobb korrekciók mellett is – vagy olykor éppen azért – produktív, továbbfejleszthető és adaptálható koncepciónak bizonyult az irodalomtudományi kutatások számos területén, de azon túl is. Elméleti és történeti irányú vizsgálódások megkezdését, illetve folytatását egyaránt inspirálta, nagyban hozzájárulva bizonyos szerzői vagy irányzati poétikák, kor- és műfajtipikus stratégiák feltárásához, befogadásmódjuk jobb megértéséhez, továbbá a paratextusok és különböző ideológiák közti összefüggések tisztázásához (KÁLMÁN C. 2009). Önálló kötetek foglalkoznak például az ókori római irodalom (JANSEN ed. 2014), a középkor (BROWN-GRANT et al. eds. 2019) és a reneszánsz (SMITH-WILSON eds. 2011) irodalmának paratextusaival. Emellett számos érdekes esettanulmány szól a modern irodalom klasszikus alkotásainak kiadástörténetéről, és természetesen a populáris irodalom műfajainak és műveinek jellegzetes paratextualizáló tendenciáiról is (KESERŰ 2014, KÁLAI 2019). Különösen izgalmasak azok a szövegelemzést a képelemzéssel sikeresen összekapcsoló írások, melyek egyes regények könyvborítóira, azok verbális és vizuális mozzanatainak kölcsönhatására fókuszálnak (SONZOGNI 2011, BERTRAM-LEVING eds. 2013). A borító azért is válhat kiemelt elemzési objektummá, mert általában több és többféle paratextus gyűjtőhelyeként funkcionál, s így – az olvasás szempontjából – egy fokozottan ingergazdag közeget képvisel (a borítóelemzés módszertani kérdéseiről interdiszciplináris kitekintéssel l. SZCZEŒNIÁK 2011, LACHMAN 2012).

A paratextualitás vizsgálata mára messze nem korlátozódik csak az irodalomra és az írásbeliség egyéb formáira, mivel paratextusok más művészeti ágakban és az új médiumokban is jelen vannak, s hasonló rendeltetéssel bírnak. Tükrözi ezt a vonatkozó szakirodalom azon szelete, mely a kutatást kiterjesztette a sajtó, a televízió, a rádió és az internet (LOEWE 2007), illetve a populáris médiakultúra és a rajongói közösségek területére is (GRAY ed. 2010, GERAGHTY ed. 2015).

Az előbb mondottakból már részben következik az eddigi és a leendő vizsgálódások interdiszciplináris jellege is. A paratextusok vizsgálata feltételezi, sőt nemegyszer elkerülhetlenné teszi az irodalom- és szövegelméleti, a filológiai, az intermediális, a könyvészeti (formátum, vizuális dizájn) és a kereskedelmi szempontok együttes bevonását, mégpedig egy olyan kommunikációelméleti keretben gondolkodva, amelyben a szerzői és az olvasói szándék mellett számolni kell a kiadó, a terjesztő, a szerkesztő, az illusztrátor vagy valamely külső szakértő (pl. utószót jegyző kritikus) szerepével is. A paratextualizáció folyamatát ugyanis, ennek megfelelően, a szöveg témáján és műfaján túl számos további tényező befolyásolja: a társadalmi-kulturális helyzet (központosított könyvkiadás, cenzúra, szabad piac, divátáramlatok), a kiadók és terjesztők által alkalmazott marketingeljárások jellege (profí, amatőr), a szerző státusza és a kiadvány jellege (elsőkönyves, sikerszerző, klasszikus), a befogadók tulajdonságai (kompetencia, érdeklődési kör, életkor) és az egyes paratextuális elemek természete és funkciója (MÜLLEROVÁ 2010a: 469). Ez utóbbiak közül a legfontosabbak az informálás, felhívás, ajánlás, meggyőzés, csábítás, útmutatás és az elvárások felkeltése. Ez egyúttal rávilágít arra, hogy a paratextusok nemcsak az érdeklődés felkeltésében és az esztétikai beállítódás, recepciós ráhangolódás kialakításában érdekeltek, hanem az olvasók/fogyasztók vásárlói viselkedésének befolyásolásában is (MÜLLEROVÁ 2010b: 65).

A paratextualitásról való gondolkodás, miként azt a vele kapcsolatban kialakult leggyakoribb metaforák is kellőképpen tükrözik (küszöb, keret, perem, híd, előszoba, membrán), olyan alapvető kérdések körül forog, amelyek a művek elhatároltságával függnek össze

(kezdet és vég, kinn és benn, centrum és periféria), és megválaszolások csak látszólag tűnik magától értetődőnek (MÜLLEROVÁ 2010b: 65, JAMBOR 2018). A paratextusok nagy része az átmenetiség, a köztesség, az áttűnések ambivalens határsávját képviseli, amely révén szemantikai kölcsönhatások és cserefolyamatok sora valósul meg, s ez számos esetben alapvető kihatással van a szöveg vagy a kép értő befogadására. Éppen ezért a leíró szempontok helyett sokkal inkább olyan hermeneutikai megközelítések váltak egyre hangsúlyosabb szöveggé a kutatásban, amelyek a mű és paratextusainak egymásra vonatkoztatásban rejülő értelmezői potenciált igyekeztek kiaknázni, kibontani.

Érvényes ez a fordítástudományra is, amelyben a koncepció szintén visszhangra talált. Mára több olyan tanulmánykötet is napvilágot látott, amely kimondottan a paratextusok műfordításban betöltött szerepét firtatja, elemzi a legkülönbözőbb korszakok, műfajok, nyelvek és irodalmak vonatkozásában (GIL-BARDAJÍ et al. eds. 2012, PELLATT ed. 2013, ALBACHTEN–GÜRÇAĞLAR eds. 2019). Számos írás mutat rá a paratextusok értelmezésorientáló szerepére, kiemelve egyúttal a célszöveg fogadtatására kifejtett hatásuk jelentőségét. A paratextusok mind a forrásszöveg, mind a célszöveg, mind pedig azok tágabb, irodalmi és kulturális kontextusainak megismerése és összevetése szempontjából értékes forrásanyagoknak bizonyulhatnak. Vizsgálható, hogy a forrásszöveg paratextuális jellemzői közül mi kerül át a célszövegbe, s mi nem, mi és hogyan alakul át. Ez bizonyos esetekben külső beavatkozások lenyomatait őrzi, gyakran ugyanis épp a paratextusok „esnek áldozatul” a politikailag motivált, valamely ideológia melletti elkötelezettségből eredő torzító eljárások alkalmazásának (PINGPING 2013). Ugyancsak érdeklődésre tarthatnak számot a hozzáadott, tehát a fordító vagy a kiadó által betöltött paratextusok. Különösen a fordító által létrehozott, nemegyszer a könyv részét képező jegyzetek, elő- vagy utószók, műhelynaplók fogalmazznak meg „erős” olvasatokat, kínálnak fel markáns megközelítési szempontokat a célszöveg befogadójának. De legalább ennyire így van ez a neves kritikusok, irodalomtörténészek vagy írók által jegyzett tanulmány- vagy esszéértékű utószók esetében is, melyek ezen túl az eredeti szerzőjéről alkotott kép (imídzs) kialakításában és áthagyományozásában is döntő szereppel bírnak (SUMMERS 2017). Adott fordításmű megítélését azonban a fordító személye, szakmai vagy erkölcsi reputációja is befolyásolhatja (WARDLE 2012), s ugyanez érvényes az illusztrátor vonatkozásában is. Ez pedig különösen akkor válik szembetűnővé, ha a neve kiemelt helyet foglal el a külső paratextusok valamelyikén, elsősorban a borítón, amelyet egyébként (az illusztrációhoz hasonlóan; PEREIRA 2008) az interszemiotikai fordítás példájaként is tárgyal a szakirodalom (SONZOGNI 2011). Külön vizsgálat tárgyát képezhetik éppen ezért a fordító diszkurzív jelenlétének, „láthatóságának” (vagy éppen láthatatlanságának) a jelei, illetve ezzel összefüggésben a gender szempontok nyomatékosítása vagy marginalizálása is (VON FLOTOW ed. 2011, BATCHELOR 2018: 36–37).

A szóba jöhető kutatási témák és módszerek sora még folytatható volna. De már az eddig felvázolt elméleti kontextusokból nagyrészt kirajzolódni látszik a paratextusoknak az a köre, amelyek az alkalmazott névkutatás, közelebbről az irodalmi névadás és a műfordítás szempontjából érdeklődésre tarthatnak számot. Ide tartozik egyfelől a szerző, a fordító, az illusztrátor, az elő- vagy utószó írójának, illetve a kiadó vagy sorozat nevének megjelenítésmódja, helyzete és funkciója (és mindezen nyelvi elemeknek a hierarchikus viszonya), a kézzel írott, személyes ajánlások névtani vonatkozásai, másfelől a címben, alcímben és a belső címekben megjelenő nevek, különösen a személy- és helynevek poétikai jelentéstöbblete. S bármelyik típusról legyen is szó, nemcsak a nevek írásmódja érdemel figyelmet, hanem azoknak mint nyelvi látványelemeknek a vizuális minőségei

(betűtípus, nagyság, térbeli elhelyezkedés), s tágabban a képi és nyelvi paratextusok borítón megvalósuló összjátéka is.

Tanulmányomban a populáris irodalom és a huszadik századi magyar irodalom, kiemelten Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső és Rejtő Jenő által írt regények idegen nyelvű kiadásainak borítóit veszem górcső alá, ezekben vizsgálom a szerzői név és a szereplői név fordításának különféle eseteit és eljárásait. A bevezetőben ismertetett szakirodalmi háttér szempontrendszerével összhangban nemcsak e két kulcsfontosságú verbális paratextus alakváltozatainak feltérképezésére és a fordításuknál alkalmazott módszerek bemutatására törekszem, hanem – amennyiben ez indokoltnak látszik – bizonyos vizuális összetevők (tipográfia, borítókép) értelmezésére és a filológiai kontextuson túlmutató ideológiai és kereskedelmi tényezők – olykor kritikai – mérlegelésére is.

3. A szerzői név a fordításban. A műfordítások szerzői nevei azokban az esetekben válnak névtani és irodalmi szempontból egyaránt érdekes vizsgálódási objektummá, amikor írásmódjukban az eredeti alakhoz képest olyan változás következik be, amely a forrásszöveg nyelvi-kulturális környezetének, a szerző személyének vagy nemzeti hovatartozásának beazonosítását teszi kérdésessé, szándékosan vagy önkéntelenül félreérthetetővé. A névváltoztatás (legyen szó elhagyásról, cseréről vagy átírásról) ilyenkor egyformán lehet a fordítottságot kiemelő vagy éppen elfedő eljárás, amely a célkultúra névhasználati hagyományaira és korjellemző paratextualizációs gyakorlatokra is fényt vet. A 19–20. század fordulóján például azért szaporodtak meg az irodalmi plágiumvíták, mert „a nem éppen szabatosan kezelt paratextuális jelzések miatt az idegenből vett szövegek tulajdonképpen szabadon kisajátíthatókká váltak. Noha a budapesti lapoknál a legtöbb alkalommal közölték az eredeti szöveg szerzőjének és a fordítónak a nevét is, még itt is megesett, hogy egy tárcanovella mellett csak a cím és egy hasonló jelzés volt olvasható: 'Angolból'. Igaz, a vidéki lapokban közölt fordítások sok esetben csak azzal 'azonosíthatók' be, hogy a szereplőik külföldi neveket viselnek.” (WIRÁGH 2019: 399.) A szerzői név mint paratextus viselkedését a magyar irodalom szlovák és cseh fordítás-történetéből felhozott példákon keresztül szemléltetem.

Néhány magyar író és költő szlovák és cseh nyelvű fordításköteteinek példája megerősíti azt az – európai kultúrkörben – általánosnak mondható tapasztalatot, hogy a családnév az állandóbb, változatlan elem, a keresztnév pedig a változó, mely jobban ki van téve a domesztikáció eljárásainak. Az előbbi tehát az átvitel, az utóbbi a modifikáció szélső pólusához áll közelebb (SLÍZ 2019: 21). Láthatóvá válik továbbá az is, hogy a szerzői név írásmódját nemcsak a korfüggő névhasználati gyakorlat, hanem az alkotó vagy az életmű kanonikus pozíciója is befolyásolhatja. Az 1940-es és 50-es években még találkozhatni olyan kiadásokkal, amelyeken a magyar név az eredeti változatban és sorrendben szerepel: ilyen a Légy jó mindhalálig 1936-os cseh kiadása (Móricz 1936) vagy a Nero, a véres költő 1942-es, ugyancsak cseh fordítása (Kosztolányi 1942). József Attila válogatott verseinek szlovák kiadása 1952-ből szintén ezt a gyakorlatot követi (József 1952), olyannyira, hogy a fordító, Ján Smrek a belső címlapon, a Curriculum vitae-ben és a fordítói jegyzetekben is így használja a nevet. Ugyanígy járt el két évvel korábban az Ady Endre-versválogatás esetében is (Ady 1950). Ez a maximális átvitelt preferáló eljárás nem mondható általánosnak a korban, sőt inkább kivételesnek számít: más magyar írók nevének írásmódja általában a szlovák nyelv szabályait követi (keresztnév + családnév). Csak feltételezem, hogy ez az eljárás a három szerzőnek a hazai és a fordítói kánonban elfoglalt helyével

magyarázható, az érintetlenül hagyott név a jelentőségüket hivatott aláhúzni. Némiképp ezt látszik igazolni Ján Smrek azon következtetlensége is, hogy az Ady-versekben már nem tartja magát ehhez az elvhez, sőt a sorrendcsere mellett még a keresztneveket is szlovákosítja: Quasi-list k *Žigmundovi Móricažovi* [Levél-féle Móricz Zsigmondhoz], Kmotor *Tomáša Esze* [Esze Tamás komája], Na hostine *Juraja Dózsua* [Dózsa György lakomáján] (a kiemelések tőlem: B. K.).

A szerzői név eredeti, forrásnyelvi alakjának változatlan használata a fordításmű paratextusaiban József Attila és Móricz Zsigmond esetében annyiban okozhat(ott) egy kis zavart, hogy – mivel esetükben látszólag két-két keresztnév párosításáról van szó – az irodalmi kérdésekben nem annyira tájékozott szlovák és a cseh olvasó okkal hihette az *Attilá*-t és a *Zsigmond*-ot a családnévnek.

A forrásnyelvi igazodás helyett gyakoribbnak mondható a célnyelvi igazodás, ami a keresztnév megváltoztatását eredményezi – elsősorban a huszadik század első felében megjelent kiadványokban. A Podolíni kísértet Emil Boleslav Lukáč által 1941-ben készített szlovák fordításának külső és belső borítóján, valamint a szöveget megelőző szerzői portréban egyaránt *Július Krúdy*-ként szerepel *Krúdy Gyula* neve (Krúdy 1941). Ugyanez a regény 1977-ben Júlia Vilikovská fordításában már *Gyula Krúdy* név alatt jelent meg (Krúdy 1977). Kuriózumszámba megy az Édes Anna 1969-ben megjelent szlovák fordításának esete (Kosztolányi 1969). A védőborítón a szerző keresztnéve szlovákul szerepel: *Dezső* helyett *Dezider*. Ez még nem volna annyira különös. Az impresszum után azonban, felettből szokatlan módon, egy erre vonatkozó szabadkozás olvasható: „Arra kérjük e könyv olvasóit, bocsássák meg nekünk, hogy a borítón szlovákul tüntettük fel a szerző nevét” (saját fordításom: B. K.). A bocsánatkérés önmagában is furcsa, ami viszont még inkább azzá teszi, hogy a könyv minden többi helyén (a belső címlapon, az impresszumban, sőt a védőborító gerincén is) magyar alakkal szerepel a szerző neve. Ma már nagyon nehéz kideríteni, mi lehetett az öncenzúra hátterében, pusztán technikai, nyomdai baki vagy annál több. Az ellentmondásos szerzői névhasználat (valamint a cím) eredőjét minden valószínűség szerint az 1939-ben megjelent cseh fordításban sejthetjük, mely – miként azt egy korabeli fordításkritika is megerősíti (OPRAVIL 1939) – szintén módosított keresztnévvel (*Desider*) jelent meg (Kosztolányi 1939). Nem kizárt, hogy az első cseh kiadás készítőire viszont a német fordítói gyakorlat hatott: A véres költő német címlapján szintén *Desider* szerepel (Kosztolányi 1929). A 2. cseh kiadás 1974-ben már az eredeti – ha nem is hibátlan – keresztnévvel és címmel látott napvilágot: *Dezső Kosztolányi: Anna Édešová* (Kosztolányi 1974).

A Krúdy- és a Kosztolányi-példa a fordítói műveletek történeti meghatározottságára világít rá: ami a 30-as és 40-es években még természetes eljárás volt, azt a 60-as évek végén már magyarázni, sőt mentegetni kellett.

Kosztolányihoz visszatérve: a németen kívül az angol és a francia fordítások is olykor célnyelvi változattal helyettesítik a szerző keresztnévét (*Desider*, *Désiré*). A francia névváltozat sajátos pikantériája, hogy a magyar irodalom és kultúra kontextusában nem hat idegennek, hiszen a *Desiré* a barátok és a családtagok között használt beceneve volt Kosztolányi Dezsőnek. A bizalmas elnevezés idővel közkinccsé lett, s a költőt jelölő alternatív névvé vált. Jól tükrözi ezt például a 2009 óta megrendezett szabadkai nemzetközi színházi fesztivál neve (*Desiré Central Station*), S. GORDÁN KLÁRÁNAK a művész vajdasági kultuszát feldolgozó, *Desiré* című monográfiája (2010) vagy Arany Zsuzsanna Kosztolányiról írott életregénye (2016), melynek címében szintén ez a név szerepel: *Desiré kalandjai*. A regény ugyancsak beszédes nevet viselő narrátora (Nicolas Sztavrogin) rögtön az első fejezetben

magyarázatát adja a nevekkal való játéknak: „Nekem is francia a művésznevem, mint Desirének, aki valójában nem is Desiré, hanem »csak« Dezső. Kosztolányi. Ő magyar, én pedig orosz, ám lélekben mindketten franciák vagyunk.” (Arany 2016: 7.)

Amennyiben a fordítás tágabb értelmezéséből indulunk ki, ami magába foglalja a jelrendszerek közötti transzformációt is (interszemiotikai fordítás vagy transzmutáció: JAKOBSON 1969, extratextuális fordítás: TOROP 2002: 597), akkor a szerzői név jelentésbeli fordítására is hozhatunk példát. Ezek a köznévi jelentéssel rendelkező név teljes vagy részleges vizualizációjaként jönnek létre, leggyakrabban illusztráció, piktogram vagy logó formájában. Ilyenkor tehát a nyelvi jeleket vizuális jelekkel fordítják vagy értelmezik (át). FRANCESCA TANCINI a viktoriánus kor legjelentősebbnek tartott illusztrátorának és könyvkészítőjének, Walter Crane-nek a munkásságából hoz fel erre egy szemléletes és kreatív példát. Crane kihasználta, hogy családneve beszélőnév (a *Crane* az angolban ’daru’-t jelent, mégpedig, akárcsak a magyarban, madarat és emelőszerkezetet egyaránt), ezért az általa illusztrált gyermekkönyvek borítójára egy olyan – mai értelemben vett – logót alkotott, amelyben a név betűi, illetve a madár és az emelő motívumai kapcsolódnak össze egy rébuszszerű alakzatba. Ezt következetesen, afféle nevet helyettesítő vizuális szignóként kezdte el használni, ami aztán – népszerűségének és elismertségének növekedésével – fokozatosan márkanév, mai szóhasználattal élve brand lett. Crane egyébként az illusztrációkon is előszeretettel jelenítette meg magát darumadárként, s hozta játékba keresztnévének bizonyos vizuális attribútumait is: azt például, hogy a *W* a repülő madár sziluettjére emlékeztet (TANCINI 2013).

4. Álnevek a fordításban. Az álnévhasználat mindenekelőtt a rejtőzködés és a misztifikáció eszköze, amelyhez a szerzők különféle indítatásokból folyamodhatnak. A műfordítás vonatkozásában egyrészt a névválasztásban és névalkotásban érvényesülő fordítói eljárások miatt érdemel figyelmet, másrészt a szerepjáték pragmatikájának szűkebb, személyes háttere és tágabb, intézményes és kulturális környezete kapcsán. Különösen a második esetben válik elengedhetlenné a konkrét kiadások paratextusainak bevonása a vizsgálatba. A kérdéskört a továbbiakban a populáris irodalom köréből származó példákon keresztül demonstrálom.

Gyakran tapasztalt jelenség ebben a közegben, hogy a szerző vagy teljesen elrejtőzik az álnév mögött, s nem találjuk nyomát sem a külső, sem a belső címlapon, vagy pedig – félig áttetsző formát öltve – a fordító álarcában lép színre. A mű ilyenkor álfordításként prezentálódik. A titkolózó névadás (KOVALOVSKY 1934: 37) mindkét formája mögött hol kényszer, hol üzleti érdek, hol poétikailag motivált szerzői szerepjáték húzódik meg, s e tényezőktől is függ az álnév „átlátszóságának”, megfejthetőségének a foka. Az álnév olykor jelentésbeli fordítás eredménye (pl. *Erdődy János – Alec Forest, Farkas Gábor – Gabriel Wolf*), ami megkönnyíti a szerző személyének beazonosítását, máskor áttételesebben, hangzásbeli asszociációk mentén képződik meg a kapcsolat a valódi név és az álnév között, olykor pedig – mindenekelőtt a keresztnévek esetében – ezt a célnyelvi ekvivalenssel történő behelyettesítés teszi nyilvánvalóvá. Amikor látszólag sem jelentésbeli, sem hangalaki kapcsolat nincs a két névfajta között, akkor nem beszélhetünk fordításról, jöllehet a névválasztás ilyenkor sem teljesen önkényes, s meghatározott irányú, műfaji, tematikai vagy kulturális asszociációk felkeltésében érdekelt.

Hangsúlyozni kell, hogy mind az eredeti, mind a fordításművek esetében elsősorban a kiadó kompetenciája, hogy ezeket az összefüggéseket különféle paratextuális elemek segítségével az olvasók tudára adja, vagy – átgondolt marketingstratégiát folytatva – éppen

hogyan elhallgassa. Ahogyan az alább tárgyalandó művek is mutatják majd, az álnevek használata gyakran olyan félrevezető etnikai konnotációk sugalmazását célozza meg, amely növelheti az adott könyv eladhatóságának esélyeit. Ilyenkor a tulajdonnév hamis etnikai identitásjelként működik (a tulajdonnevek etnikai identitásjelölő funkciójáról l. pl. BAUKO 2014: 82–84).

A két világháború között virágzó ponyvairodalom szerzői önépítésének közismert eljárása volt az idegen vagy idegenesen (elsősorban angolosan, de olykor franciásan vagy németesen) hangzó álnevek használata a magyar írók részéről. A kiadóknak anyagi érdekük fűződött hozzá, hogy minél tovább titokban tartsák az álnevek mögött rejtőző hazai szerzők személyét. Azért, mert ahogy a korszak egyik szereplője, aktív írója fogalmazott: „Azt hisszük és a régi olvasó is azt hitte, hogy a külföldi holmi jobb, mint a hazai. A kiadó könnyebben adhatta el a hangzatos idegen névvel jelzett kisregényt.” (ERDŐDY 1989: 414.) A magyar szerzők általában több álnevet is használtak, amelyek nemcsak műfajjelölő funkciót tölthettek be, hanem a kiadvány típusától függően is változtak. Ezt bizonyítja HALÁSZ PÉTER vallomása, amely ezen felül arra is rávilágít, hogy szűkebb szakmai körökben azért ismertek voltak/lehettek az álnevek használói: „P. Shering néven tízfilléres regényeket írtam, H. Pinkerton néven félpengősöket, P. Deeds néven pengős regényeket. Vagy a keresztnemem, vagy a vezetéknevem kezdőbetűit megtartottam, nem hiúságból, de azért, mert mi, a szakma dolgozói ilyen apró csalafintaságokból ismertük föl egymást.” (HALÁSZ 1989: 247.) A külföldi szerzőre utaló álnév az adott sorozat presztizsét is emelte. A könyvkiadók ezért olykor maguk kérték a népszerűbb írókat a gyakoribb névváltásra, „hogy minél bővebbnek tűnjék a kollekció” (RAPCSÁNYI 1989: 7). Utólag persze fény derült a szerepjátékra, s ma már e korszak írói álneveinek nagy részét „dekódolta” a szakirodalom; bár azért vannak még fehér foltok, megfejtésre váró vagy kétséges identitású nevek. Erre hozok fel néhány tanulságos példát.

GRÓB LÁSZLÓ okkal gyanakszik arra, hogy a *Charles Baldwin* név *Seress Albin*-t rejti, aki három regénynél is fordítóként szerepel (nem mellesleg a két név anagrammatikus összecsengése is gyanús), személyéről azonban, mint írja, semmit sem sikerült kiderítenie (GRÓB 2015: 115). Ugyanez a helyzet az *A. Carvell* és *William Walton* által jegyzett kemény krimik fordítóival kapcsolatban is (GRÓB 2015: 126; a szerzői nevek feltételezhetően magyar szerzők álnevei). A franciásan hangzó *Louis Lucien Rogger* név alatt megjelent, s francia környezetben is játszódó nyolc krimi GRÓB Aczél Lajoshoz köti, aki magát a belső címlapon fordítóként, *Aczél/Aczél László* néven tüntette fel. A részben Georges Simenonhoz, részben Rejtő Jenőhöz is hasonlított szerzőt dicsérendő jegyzi meg: „végre hajtottá azt a bravúrt, hogy valódi francia detektívregényeket írt magyar nyelven, amelyeket aztán kiadtak franciául Franciaországban” (GRÓB 2015: 84). Épp ezen a nyomon indult el KÁLAI SÁNDOR, akinek külföldi forrásokra is támaszkodó, izgalmas, új adatokkal szolgáló fordítás- és sajtótörténeti kutatásából az derül ki, hogy ezek a regények két magyar szerző, Aczél Lajos és Aigner László közös alkotásai: „először Berlinben, majd Budapesten és Párizsban dolgoznak együtt, s nemcsak riportokat, hanem fikciós alkotásokat is készítenek/írnak” (KÁLAI 2016: 275–276). Ebből következően veti fel a francia bűnügyi irodalom és popkultúra magyar szakértője azt a hipotézist, hogy „az álnévben a Louis keresztnév Aczél, míg a Lucien Aignert jelöli” (KÁLAI 2016: 275–276). A közös írás mikéntjére vonatkozó információkkal – filológiai adatok híján – azonban már nem tud szolgálni.

Vizsgálódásunk szempontjából fontos adalék, hogy a magyar szerzőpárosnak két regénye is megjelent csehül (Az üldözött holttest, Halálkabin), mégpedig olyan kiadásokban

(Rogger 1936, 1937), amelyek nem tüntették fel sem az eredeti címet, sem azt, hogy milyen nyelvből történt a fordítás (csak a fordító nevéből lehetett/lehetne esetleg következtetni erre). Éppen ezért, a hiányos paratextusok miatt a korabeli olvasó könnyen gondolhatta azt, hogy külföldi, minden valószínűség szerint francia író művével van dolga. Az üldözött holttest esetében ezt a benyomást a párizsi miliő is erősíthette. Egyáltalán nem biztos, hogy véletlenül vagy merő hanyagságból maradtak el az említett bibliográfiai adatok. Azon túl ugyanis, hogy a korabeli cseh detektívirodalomban a titkolózó álnévhasználat szintén bevett eljárás volt (JAREŠ–MANDYS 2019: 60–62), a fordítást közreadó kiadónak – a magyarhoz hasonlóan – ugyancsak „jól jött”, ha francia, nem pedig magyar regényként adhatta el a két krimi.

Az egzotizáló névadási hagyomány és a kollektív szerzőség folytonosságára mutat rá KESERŰ JÓZSEF a magyar fantasyirodalom kapcsán, amelynek szerzői – szintén elsősorban piaci okokból – a 90-es évektől kezdve gyakran angolosan hangzó nevek alatt jelentették meg regényeiket, novelláikat. Hozzáteszi, hogy az „internetkorszak előtt ugyanis nem volt olyan egyszerű kideríteni, hogy kit rejt a John Caldwell név (Nemes Istvánt), vagy kicsoda valójában Raoul Renier (Kornya Zsolt)” (KESERŰ 2016: 93). A műfaj és a korabeli írói gyakorlat érdekes vonásaként említi a többszerzős művek létrejöttét, amelyekben olykor szintén nehéz megbecsülni az egyéni teljesítmények arányait: „a Wayne Chapman nevet sokáig Gáspár András és Novák Csanád használták, majd miután utóbbi távozott a honi fantasy-életből, a Wayne Chapman név egyedüli örököse Gáspár András lett. Azt azonban, hogy első közös művükben, *A Halál havában* című regényben mit írt az egyikük és mit a másik, talán csak ők tudnák megmondani.” (KESERŰ 2016: 93.) A sikeres identifikáció még akkor sem garantált, ha tudjuk, kit rejt az álnév: „Bár köztudott, hogy Jeffrey Stone valójában Nemes István egyik írói álneve a sok közül, ám éppen tőle tudjuk, hogy a trilógiát valójában hárman írták (rajta kívül Kornya Zsolt és Rác Mihály)” (KESERŰ 2016: 93).

A *Leslie L. Lawrence* vagy a *T. O. Teas* könnyen dekódolható nevek, mivel az első esetben az eredeti magyar név (*Lőrinc L. László*) célnyelvi megfelelővel történő behelyettesítéséről van szó, a második esetben pedig a vezetéknevből (*Tótisz*) alkotott szójáték tölt be hasonló funkciót, azaz kelti – a hangalakon és írásmódon keresztül – egy angol szerzői név benyomását. Persze ettől még az újdonsült olvasó paratextuális többletinformációk híján „bedőlhet” a játéknak, s külföldi szerző műveként olvashatja az adott regényt. Ugyanez talán még fokozottabban érvényes a belőlük készült fordítások olvasóira, akik általában nélkülözik a hazai, tehát a forrásirodalmi kontextus ismeretét, s alapvetően a könyvön és a könyvben feltüntetett bibliográfiai adatokra hagyatkoznak. Azok pedig nem minden esetben kielégítőek. Mindkét említett magyar szerző egyes műveinek szlovák és cseh kiadása – csak a borító alapján ítélve – könnyen félrevezetheti a (felületesebb) befogadót, mivel nem utal a szerző valódi nevére. Az Őld meg pusztá kézzel cseh fordításának például az impresszumában szerepel csak – zárójelben, kisebb betűkkel – *Tótisz András* neve (T. O. Teas 1991).

Szerb Antal 1942-ben – minden valószínűség szerint – zsidó származása miatt kényszerült *A. H. Redcliff* álnév alatt megjelentetni VII. Olivér című regényét, saját magát a belső borítón fordítóként tüntetve fel. A névválasztásban sem hazudtolta meg ironikus alkatát, hiszen a fiktív szerzői név Ann Radcliffe-nek (1764–1823), a gótikus regény angol klasszikusának nevére hajaz, akiről egyébként népszerű világirodalom-történetében néhány – nem éppen elismerő – mondatban maga is megemlékezik. Az álnévhasználat ebben az esetben azonban a mű mondandója szempontjából sajátos többletjelentéssel bír: a több tekintetben Rejtőt idéző humoros történet ugyanis a szerepjátékról, a szélhámoságról szól, arról tehát,

hogyan szereplők másnak adják ki magukat, mint amik valójában. A név hamisságát az első kiadás borítója és belső címlapja vizuálisan is tükrözi: az arisztokratikus származásra utaló VII. át van húzva. Mintha ez az áthúzás a fölötté szereplő (ál)névre is árnyékot vetne, s finoman jelezné a szerzői funkció fiktív mivoltát (Szerb 1942). A következő kiadások címlapjáról már eltűnik az álnév és az áthúzás is, s az egyes fordítások azóta is kizárólag Szerb Antal neve alatt jelentetik meg a regényt.

A más, ismert szerző nevét idéző álnév megválasztása az ironikus utalás mellett lehet a hódolat kifejezésének eszköze is. Laura Grimaldi 1956-ban *Alfred Grim* álnéven jelentette meg első bűnügyi regényét (*Attento poliziotto*), melyet aztán több nyelvre is lefordítottak. A keresztnév a thriller mestere, Alfred Hitchcock, a családnév pedig a Grimm-testvérek iránti elismerés és csodálat jeleként értelmezhető, akárcsak egyéb, később használt pszeudonimjeinek elemei is (*Alfred Pomarick*, *Alfred Pomarici*) (TROVI 2002: 197). Korántsem elhanyagolható mozzanatot a névválasztás motivációit illetően, hogy számos angol nyelvű krimiklasszikus olasz fordítójáról és szerkesztőjéről van szó, aki íróként maga is ebben a műfajban alkotott jelentőset Patricia Highsmith, Ruth Rendell vagy Thomas Harris irodalmi nyomvonalán haladó bűnügyi pszichothrillerjeivel (a Hannibal például az ő fordításában olvasható olaszul). A játékos utalás mellett a gender szempont is közrejátszhatott a névalkotásban: ebben az időben ugyanis még felettlébb alulrepresentált volt ennek az alműfajnak a női képviselője (főként Olaszországban), s egy debütáló író elfogadtatásának csak jót tehetett egy ilyen előkelő irodalmi és filmes áthallásokat mozgósító férfinéven „bevetése”.

5. Rejtőző nevek. Különösen érdekes a fenti szempontokból nézve a ponyva aranykorának legnépszerűbb és legtöbbet fordított szerzője, Rejtő Jenő, illetve művei különböző nyelvű paratextusainak összehasonlító vizsgálata. A születési név (*Reich Jenő*), a művésznév (*Rejtő Jenő*) és az álnevek (*P. Howard*, *Gibson Lavery*) hármasságából kifolyólag regényeinek mind a magyar, mind az idegen nyelvű kiadásai nagyon változatos képet mutatnak a névhasználat terén.

Ahogy azt THURÓCZY GERGELY (2016: 9) megállapította, a személyes iratokban *Reich Jenő*, esetleg *Rejtő-Reich* szerepelt, a magyar ponyva klasszikusa tehát „hivatalosan sosem változtatta a nevét Rejtőre”, így az megmaradt írói névnek. A *Rejtő* név választását az idézett monográfus nem tartja véletlennek; viselőjének rejtőzködésre, érzelmi elleplezésre és hirtelen visszavonulásra hajlamos természetével magyarázza, és a következőképpen minősíti: „Sajátos, talányos – és jóval ritkább, mint a Reich –, ugyanakkor nem extravagáns (ugyanaz mondható el Howardról és Laveryről is – bezzeg regényeiben fantáziája tobzódott a különleges elnevezésekben!)” (THURÓCZY 2016: 97). A *Rejtő* első nyilvános előfordulása 1924-re tehető, s a szerző ezután következetesen ezen a néven jelentette meg színpadi műveit, kisregényeit, novelláit és újságcikkeit, valamint valódi és álfordításait is. Ez utóbbira az első kalandregényei szolgáltattak példát (A pokol zsoldosai, Menni vagy meghalni, Az elveszett cirkáló), amelyek *P. Howard* álnéven jelentek meg, s Rejtő Jenő fordítóként van bennük feltüntetve.

A *P. Howard* – *Rejtő Jenő* névpár együttélése sajátos evolúción megy keresztül; jól látható ez az egyes kiadások külső paratextusainak tipográfiáján és a borító vizuális elrendezésén. A *P. Howard* többéves kezdeti egyeduralma, majd domináns pozíciója fokozatosan csökken a *Rejtő Jenő* név előtérbe kerülése és fölülkerekedése következtében. A hierarchia ilyen irányú megfordulását THURÓCZY a fogság metaforáján keresztül adja vissza. Míg Az ellopott futár 1941-es kiadásának borítóján „az álnév kétszer akkora betűmérettel bír, mint

az igazi, egymás alá szedve”, addig a Piszkos Fred közbelép-en (1941), illetve az el nem készült, de a kiadó által beharangozott Parancs, az parancs című regényen a kisebb méretű betűvel szedett *Rejtő* „P. Howard belsejében foglal helyet, mintegy onnét szándékszik kitörni” (THURÓCZY 2016: 178). A megkerült cirkáló 1943-as, posztumusz kiadásán pedig a *Rejtő Jenő* már „kétszer akkora betűkkel van szedve, mint a zárójel (!), P.-jétől megfosztott Howard” (THURÓCZY 2016: 179).

Nem véletlen, hogy épp 1941-től kezdve bukkannak fel kétnevű borítók a könyvpiacra, hiszen ekkor válik nyilvánvalóvá a széles körű nyilvánosság számára, hogy P. Howard azonos Rejtő Jenővel. „Nem afféle nyílt titok volt, az olvasóközönség valóban nem tudta – igazság szerint nem is érdekelte, ki írja a kiváló könyveket” (THURÓCZY 2017: 13)¹. Innen nézve a *P. Howard* egyfajta fedőnév volt, sokkal inkább az, mint a *Rejtő*, amelyet N. TÓTH ANIKÓ minősít ekképpen (N. TÓTH 2015: 19). A szerző halála után megjelent kötetek alaposan összehavarták a névhasználatot. Ahogy az a Rejtő-művek bibliográfiájából kiderül, a saját neve alatt megjelent műveket utólag álnéven adták közre, az álnéven megjelenteknél viszont feltüntették a *Rejtő* nevet is, hol zárójelben, hol az első helyen.

Mіндеzen előtörténet ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy a Rejtő-regények különféle nyelvű fordításaiban a szerzői névhasználat felettebb változatos képet mutat, s nem mindig fedezhetők fel a következetesség jelei akár egy adott nyelven, akár egy sorozat részeként megjelent darabok verbális paratextusaiban sem, sőt szélsőséges esetben a szerzői név írásmódja egy könyvön belül is eltéréseket mutat. A jelenség teljes körű feltérképezése – tekintettel a fordítások nagy számára – önálló tanulmányokat igényelne. Az alábbiakban az angol, német, olasz, francia, szlovák, cseh és finn kiadások választott példáin keresztül a tipikus fordítói és kiadói megoldásokat tekintem át, mégpedig három szempontból: 1. Melyik név van feltüntetve a borítón? 2. Milyen a nevek és névelemek sorrendje? 3. Változott-e a név írásmódja? A rövid kutatás megerősítette a belső paratextusok bevonásának szükségességét is, mivel nem egy esetben a belső címlapon, az előszóban vagy az impreszumban eltérő vagy kiegészítő nyelvi adatokkal is találkozunk.

Az esetek többségében egy név van feltüntetve a borítón, *Rejtő Jenő* (pl. olasz, szlovák, cseh, francia) vagy *P. Howard* (német, szlovák); az előbbi, ahogy majd látni fogjuk, különféle átiratokban. Két szlovák fordítás esetében szerepel csak a *Paul Howard* változat (Howard 2002, 2003), amelyre tudomásom szerint nincs példa a magyar kiadások történetében. Az ismeretlen névadó a fiktív családnévhez egy fiktív keresztnévet ötlött ki. A betűjel ily módon történő „nevesítésére” feltételezhetően a hitelesítés fokozása érdekében lehetett szükség. Azzal viszont már nem biztos, hogy számolt a kiadó, hogy az internetes keresés (Wikipédia²) a kíváncsibb olvasókat ahhoz az 1971-ben született ír származású újságíróhoz, regényíróhoz irányítja majd, aki – minő véletlen – humoros regények, színpadi művek szerzőjeként vált ismertté. Nem véletlenül vetem fel ezt a lehetőséget, az említett két szlovák kiadás ugyanis sem a külső, sem a belső paratextusokban nem tartalmaz információkat a szerző személyére és az eredeti mű címére, nyelvére vonatkozólag. Egyedül a fordító nevét (*Peter Hajdúk*) adja meg, ami érdekes mód szintén álnév, Oleg Logvinov bújik meg mögötte, aki egyébként *László Orosz* néven is publikált. Csupán a könyv alapján

¹ E szennációszámba menő leleplezést a korabeli antiszemita sajtó a szerző és általában a ponyva lejáratására használta fel, ami aztán közvetlenül Rejtő Jenő munkaszolgálatához, majd halálához vezetett. (Erről részletesen l. THURÓCZY 2016: 182–193.)

² [https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Howard_\(writer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Howard_(writer)) (2021. 11. 20.)

tehát nemcsak Rejtő Jenő neve marad rejtve a magyar vagy a humoros ponyvairodalomban kevésbé jártas olvasók előtt, hanem az is, hogy – a név sugallatával ellentétben – nem angol, hanem magyar nyelvű regény fordítását tartja a kezében. A *Paul Howard* név alatt megjelent szlovák fordításokhoz végezetül még annyit fűznék hozzá, hogy – noha ez sincs feltüntetve az impresszumban – újrakiadásokról van szó, így aztán a – kissé ugyan megváltozott – cím vagy a fordító nyomán haladva, néhány kattintás után viszonylag gyorsan eljuthatunk Paul Howard író szerzőtől Rejtő Jenőhöz.

A magyar szerző mindkét neve a Henrietta Whitlock és a Bálint Kacsóh készítette angol fordításokén jelenik meg. Az első esetben a *P. Howard* van zárójelben, a második esetben a *Rejtő Jenő*. Ez utóbbi gyakorlatot követi A három testőr Afrikában 2019-es finn kiadása is.

Megállapítható, hogy – az említett két szlovák példát kivéve – egyik esetben sincs szó titkolózó névhasználatról. A szerző művészneve (*Rejtő*) nem marad rejtve az olvasó előtt, mivel az impresszum vagy a szerkesztői, illetve fordítói előszó feloldja az álnevet. A német Rejtő-sorozat minden kötetében olvasható: „P. Howard ist ein pseudonym von Jenő Rejtő.” A tizennégy karátos autó francia fordításában a Reich Lipóttól származó mottó magyarázataként zárójelben ott áll: „un soldat qui connaissait l'écrivain Jenő Rejtő, sous son pseudonyme Monsieur Howard” (Rejtő 2016). A legrészletesebb névmagyarázattal Az előretolt helyőrség angol fordítója, Bálint Kacsóh szolgál, aki nemcsak a *P. Howard* és *Rejtő* nevek kapcsolatát tisztázza, utalva a kiadói stratégia szerepére és az utóbbi beszélő névi mivoltára, hanem a szerző születési nevét (*Reich*) is megemlíti (Rejtő 2014: ix-x).

Amennyiben a *Rejtő Jenő* név szerepel a borítón, a névelemek sorrendje általában követi a célnyelv szabályait, s a keresztnév áll elől (*Jenő Rejtő*). Kivételt képeznek bizonyos szlovák és olasz kiadások, melyek nemcsak a sorrend, hanem az írásmód tekintetében is az eredeti, hibátlan magyar névváltozatot adják.

A *Rejtő Jenő* név a vizsgált fordítások borítóin ötféleképpen jelenik meg: *Rejtő Jenő*, *Jenő Rejtő*, *Jenő Rejtő*, *Jenő Rejtő*, *Jeno Rejto*. Az utolsó három alakváltozatban minden valószínűség szerint a célnyelv fonémaállományából hiányzó *ő* vezethetett névtorzításhoz, de némely esetben része lehetett benne bizonyos technikai nehézségeknek is. Bálint Kacsóh Az előretolt helyőrség angol fordításához írott előszóban említi, hogy az Amazon Kindle-alkalmazása nem teszi lehetővé bizonyos betűkarakterek megjelenítését, ezért arra kényszerült, hogy a szerző nevében a magyar hosszú *ő* helyett az *o*-t használja (innen a *Jenő Rejtő*) (Rejtő 2014).

A névmutálódást olykor pusztá figyelmetlenség is okozhatja. Jól példázza ezt a Vesztegzár a Grand Hotelben 1967-es szlovák fordítása (Karanténa v Grand Hoteli), mely egy kalandos és bűnügyi történeteket megjelentető regényújságban látott napvilágot (Rejtő 1967). A címlapon *Rejtő Jenő* szerepel, az impresszumban már *Jenő Rejtő*, az első fejezet élén, a címet övező illusztráció részeként újból *Rejtő Jenő*, az eredeti kiadás adatait tartalmazó végjegyzetben pedig *Jenő Rejtő* áll.

6. Címszereplők neve a fordításban. Egy szereplő nevének címbe emelése nyomatékos értelmező gesztus a szerző részéről: jelzése annak, hogy az illető valamilyen szempontból fontos szerepet tölt be az adott történetben. E fókuszba állítás következtében megnő a rá vonatkozó szöveghelyek jelentősége, a befogadó kitüntetett figyelmet szentel majd nekik, s a mű globális értelmére vonatkozó egyéni olvasatát is nagymértékben rá való tekintettel fogalmazza meg. Számos esetben a címszereplő és annak neve a szöveg afféle kulcsjelölőjévé, konnotációk gazdag, szerteágazó forrásává válik. Már csak ezért is kell

körültekintően eljárnia a fordítóknak az irodalmi alakok személynevének átültetésekor, különösen ha azok – pars pro toto – a forrásművet helyettesítő paratextusokként is funkcionálnak. Ahogy JENEY ÉVA (2010: 11) írja: „Kultúránként (nyelvenként) és koronként változó, milyen megoldást választ a fordító a nevek átvételéhez/átviteléhez, behelyettesítéséhez, átalakításához (Winnie-the-Pooh mint Micimackó) vagy fordításához.” A továbbiakban elsősorban a behelyettesítés és az átalakítás eljárásaira hozok példákat, ugyanis ezek igénylik és világítják meg leginkább a fordító leleményességét, illetve bizonyos névhasználati és fordítástörténeti hagyományok, tendenciák érvényesülését.

Viszonylag gyakori jelenség, hogy a fordítók az antonomázia megoldásához folyamodnak, tehát a személynevet körülírással helyettesítik. Így lesz a *Jane Eyre*-ből *A lowoodi árva*, a *Rebecca*-ból *A Manderley-ház asszonya*, a *Tess of the d'Urbervilles*-ből *Egy tiszta nő* vagy az *Édes Anna*-ból *Slúžka 'Szolgálólány'*. Minden ilyen megoldás, miként azt a felsorolt példák is szemléltetik, (elő)értelmezésnek tekinthető, mivel a címszereplő jellemének, élethelyzetének, sorsának vagy cselekménykörének valamely aspektusát állítja előtérbe. Charlotte Brontë klasszikusa esetében például a szülők elvesztésének tragédiája kerül előtérbe, ezért *A lowoodi árva* cím „nagyobb kifejező erővel bír, jobban felkelti az érdeklődést, mint a puszta személynév” (DÖRGŐ 2017).

Bizonyos szempontból ennek fordítottja a névbetoldás, amikor az eredeti cím nem tartalmaz nevet, a fordító viszont valamilyen megfontolásból pótolja ezt a „hiányt”: kiegészíti a címet a szereplő nevével. Ennek az egyik oka az lehet, hogy „húzónévről” van szó, tehát korábbi művekből már ismert, népszerű hős nevééről, amely ily módon, a sorozatba tartozás jelzésén keresztül eladhatóbbá teheti a művet. Agatha Christie regényeinek korai magyar fordításaiban több példát is találunk arra, hogy a fordító vagy belekomponálta a címbe Hercule Poirot nevét, vagy – teljesen önkényes módon – egy általa kiötlött, „nevesített” címváltozattal állt elő (ez a gyakoribb). Az előbbire példa a *Poirot és az ABC* (The ABC Murders), az utóbbira pedig az *Hercule Poirot téved?* (Three Act Tragedy), a *Poirot mester* (The Mysterious Affair at Styles), a *Poirot mester bravurja* (The Murder of Roger Ackroyd), a *Poirot gyanúba esik* (Death in the Clouds) vagy a *Poirot kétjutáson* (Death on the Nile). A vonatkozó kiadói dokumentumok vagy a fordítói szerződések vizsgálata nélkül eldönthetetlen, hogy ezek a változtatások a fordító saját kezdeményezéséből vagy kiadói nyomásra születtek-e.

A szorosabb értelemben vett fordításra leginkább természetesen a beszélő nevek esetében lehet szükség, főként „ha az általuk sugallt jelentés nem érzékelhető akkor, ha az eredeti alakot egyszerűen áttemelik a célnyelvbe” (SZEGEDY-MASZÁK 2010: 82). Móríc Zsigmond *Árvácska*-ja ilyennek tekinthető, mivel egy olyan ragadványnévről van szó, amely egy virágnév konnotációján keresztül viselőjének élethelyzetére (egyedüllétére, kiszolgáltatottságára) utal. A regény egyébként kitűnő szlovák fordítása *Sirôtka* címmel jelent meg (Móríc 1957a). Szerencsés egybeesés, hogy a Viola wittrockiana népies neve a szlovákban is egyezik az árvaságot kifejező (nőnemű) főnévvel (*sirôtka*). A mű tolmácsolója, Elena Androvičová a regényben szereplő többi beszélő név (*Szennyes*, *Verő*) jelentését is megmagyarázta lábjegyzet formájában. A cseh nyelvben viszont hiányzik az ibolyafélék családjába tartozó virágnév és az árvaság közötti jelentéskapcsolat; ez is lehetett az oka, hogy a regény filmadaptációját – az 1957-es fordítással ellentétben (Móríc 1957b) – más címen (*Chudobka*) forgalmazták. A *chudobka* a százsorszép (Bellis perennis) népi neve, és szó szerint ’szegényké’-t jelent, tehát ugyancsak jól jellemzi a megnevezett regényszereplő élethelyzetét.

Bizonyos esetekben a fordító egyszerre több eljárást is érvényesíthet a címek tolmácsolásakor. Móricz említett regényének francia fordítója, Gara László (vagy a kiadó) az átvétel és az értelmező körülírás ötvözése mellett döntött: *Árvácska – La petite de l'assistance* (Móricz 1954). Az Édes Anna új, Karol Wlachovský által készített szlovák fordítása *Sladká vrahyňa* 'Édes gyilkos' címmel jelent meg 2015-ben (Kosztolányi 2015). A cím a jelentésbeli fordítás, a körülírás és az átalakítás jegyeit egyaránt magán viseli, ez viszont csak a könyv paratextusainak alapos vizsgálatakor válik nyilvánvalóvá. A *Sladká vrahyňa* a borító címlapján és annak gerincén, valamint a keménykötésű könyv külső címlapján és gerincén olvasható. Egyedül a belső címlapon és hátul, az impresszumban szerepel a cím alatt zárójelben és kisebb betűvel az eredetit követő cím, a szereplő nevének szlovák írásmódjával: *Anna Édešová*. Wlachovský tehát oly módon hozott létre antonomáziát, hogy a címszereplő köznévi jelentéssel bíró családnévét „belefordította” a címbe, miközben Annát a regénycselekménybe tragikus fordulatot hozó tett elkövetőjeként identifikálta. (A *vrahyňa* nőnemű főnév, tehát már a címből nyilvánvaló a gyilkos neme.) Ennek is be tudható, hogy több könyvportál a krimik vagy a thrillerek között kategorizálja Kosztolányi művét. A zárójeles kiegészítéssel ugyanakkor a fordító felismerhetővé és beazonosíthatóvá tette a regényt a célközönség számára, mivelhogy az 1974-ben, mint említettem, ezen a címen jelent meg csehül. Az *Anna Édešová* tehát nemcsak a fiktív magyar személynév szlovákosított változata, hanem egy másik fordításműre tett utalás is.

Még több összefüggés tárul fel előttünk, ha a könyvborító dizájnját is bevonjuk az elemzésbe. A borítón a cím piros, a folyóírást imitáló betűtípussal van szedve, s itt-ott kopott, töredezett, mintha lepergett volna a festék egy épület vagy tábla feliratáról. A második szó jelentéstartalma azonban önkéntelenül is a vért asszociálja, ilyenformán aztán a „betüromlás” a megalvadság és elkétség jeleként (is) értelmezhető. A borítón ezenkívül egy fiatal, nagyjából húsz-harminc év körüli nő egész alakos képe látható, egy elmosódott híd körvonalaival a háttérben. A címet ilyenkor – térbeli pozíciójától függetlenül – hajlamosak vagyunk képfeliratként olvasni, vagy legalábbis valamiféle kapcsolatot találni közte és a képen ábrázolt látvány között. Ebben az esetben, legalábbis látszólag, a spontán rátekintés időintervallumában a nőnemű köznévi lehet a segítségünkre a figura beazonosításához. A figyelmes szemügyre vétel után azonban, a cselekmény háttérismeretét is mozgósítva, okkal bizonytalanodunk el. A nőalak öltözete, diszkrét sminkje, nyílt tekintete, magabiztos, férfias testtartása (földig érő ballonkabát zsebébe sülyesztett kéz), kézitáskát, kesztyűt és csomagokat szorongató keze alapján ugyanis sokkal inkább gondolhatunk egy polgári középosztályból származó emancipált dolgozó nőre, mintsem egy korabeli, kötelességtudó vidéki cselédre. A kép és a cím értelmező összekapcsolását a színekkel való játék is erősíti és bonyolítja egyúttal, mely – ha csak közvetetten is – utal Édes Anna személyére. A fekete-fehér fotón a száj vöröse ki van emelve, mintegy a rúzs imitációjaként. Innen nézve a piros betűs cím töredezett írásmódja az ajakra kent rúzs rovátkáit is eszünkbe juttathatja. A száj illetően kiemelés – az érzékiség nyomatékosításán túl (mely ugyancsak jelentőséggel bír Anna sorsa szempontjából) – metonimikusan (térbeli érintkezéssel) a cím első szavának, az *édes*-nek a jelentésköréhez utal bennünket. E motívumnak a regényben betöltött szerepével korábban részletesen foglalkoztam, rámutatva arra, hogy ebbe éppúgy beletartozik a kedvesség, az anyai gondoskodás, mint a kacérság, az érzékiség vagy a profánizált szakralitás (BENYOVSZKY 2010). Ugyanitt utaltam a regénycím francia (*Anna la douce*) és spanyol (*Anna la dulce*) fordítására is, amelyek Wlachovsky megoldásával szemben megőrizték a keresztnévet, s a lefordított családnévet magyarázó, körülíró funkciót betöltő köznévi transzformálták ('Anna, az édes').

7. Intertextuális név és műfordítás, avagy Bovarynétől Bovary úrig. Az intertextuális fiktív nevek olyan, szemantikailag terhelt nyelvi egységek tekinthetők, amelyek visszatérő, ismétlődő természetükből adódóan szűkebb (írói életmű) vagy tágabb (műfaj, nemzeti irodalmak, világirodalom) szövegcsoportok közti kapcsolatokat hoznak létre, s azokon keresztül komplex asszociációkat mozgósítva jelölik ki az olvasás és (újra)értelmezés lehetséges irányait (vö. BENYOVSZKY 2018: 279, PÁJI 2018: 288–289, VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 34). Ez csak fokozódik abban az esetben, ha kiemelt pozíciójú paratextussá, például címmé vagy alcímmé válnak. A műfordítás szempontjából hálás nyelvi elemnek minősülnek, hiszen az irodalmi-kulturális közvetítés hathatós eszközeként működnek: implicit, utalásos jelentéstartalmuk kezére játszhat a fordítónak, lehetőséget adva neki a tömörítő kifejezőmódra. Mindez persze csak akkor éri el a célját, ha a közönség részéről számolni lehet a név által jelölt szöveg vagy szövegcsoport (pl. sorozat), illetve az irodalmi karakter ismertségével. A továbbiakban egy Móricz-regény kiadás- és fordítástörténetén keresztül, verbális és vizuális paratextusainak elemzését is bevonva világítom meg a szövegközi jelentésteremtésben rejlő szerzői és fordítói megoldások kifejezési lehetőségeit.

Móricz Zsigmond 1917-ben *Bovary úr* címmel adta ki *Az Isten háta mögött* (1911) című regényét, némileg rövidített szöveggel, az *Érdekes Újság Legjobb Könyvek* című sorozatának nyitódarabjaként. A borítón nagy, piros betűkkel szerepel a cím, alatta zárójelben, jóval kisebb betűkkel az eredeti. A korabeli olvasó tehát rögtön tisztában lehetett azzal, hogy nem új műről, hanem újrakiadásról van szó. A Végh Gusztáv készítette borító ezen felül a kép és a felirat ellentétével is szembesítette: a kettős cím alatt ugyanis egy piros kendős női portré látható. Ennek a megértéséhez az alább kifejtendő szöveg- és névmagyarázat szolgáltattat majd támpontokat, de röviden annyi már most előrebocsátható, hogy a szereplői viszonyváltozások és az irányadó cselekményfordulatok szempontjából nem a címbe emelt férfinak, hanem a feleségének van központi szerepe a történetben.

A címváltoztatás nem önkényes: ellenkezőleg, a szöveg által kódolt, hiszen a regényben többször is utalás történik Flaubert klasszikus művére, konkrétan pedig a Veres Pál és Charles Bovary, illetve Veresné és Emma Bovary közti párhuzamra. A két mű közötti intertextuális kapcsolatokat részletesen tárgyalta a szakirodalom (KULCSÁR SZABÓ 1996, STRIBIK 2001, BEKE 2004, GINTLI 2004, DOBOS 2015, SAGATA 2019); ezeket most a névadás sajátosságait kiemelve igyekszem némileg kiegészíteni, árnyalni.

A történet helyszínére, a képzeletbeli felvidéki kisvárosba, Ilosvára áthelyezett albiró az, akinek köszönhetően az említett szövegközi összefüggés explicit formát ölt. Ő az ugyanis, akiben egy sörözés alkalmával, a helyi viszonyokkal való ismerkedésnek a kezdetén felötlik a francia regény emléke: „Az albiró elgondolkozva nézett a két tanítóra. Bovarynéra gondolt, akinek az esete oly egyszerű volt, de amely nem fog ismétlődni soha. Nincsen olyan nagy nő a kisvárosban... Ahhoz, hogy valaki olyan arányúvá fejlődjék, ahhoz valami nagy kultúra kell... Micsoda karikatúrája ez a világ, amiben élünk, a karikatúrának... Ez már a közönségesség. Az unalmas, egyszerű közönségesség... Hol vannak azok a színek, hangulatok, amiket a francia kisváros ködös emléke a könyvön keresztül, meghagyott... Ott színe, illata van az életnek... De itt olyan józan, olyan szimpla minden... nem lehet valami közönségesebb, mint egy házasságtörés ebben a társaságban...” (Móricz 1969: 23.) Ebből kifolyólag szólítja aztán a tanítót tréfából háromszor is *Bovary úr*-nak, aki viszont – a regényt nem ismervén – nem érzékeli az ebben rejlő maró iróniát (bár annyit megsejt, hogy „az idegen név valami kicsinylést jelent” [Móricz 1969: 117]), és kicsit ingerülten reagál az átnevezésre. A beszédp partnere kénytelen is szabadkozni, miközben azért továbbra

sem mond le a férfi ugratásáról: „Ez a név már valóságos rögeszmém. Semmit sem jelent...” (Móricz 1969: 127). Veres tanító korlátoltságát jól érzékelteti a regény zárлата: „Kár azért a fiatalemberért – s búcsúzóra megemelte a kalapját. – Bizisten a nevét se tudom. Ő se tudta az enyémet. Mindig valami *Bovari úrnak* szólított, pedig többször mondtam neki, hogy Veres Pál vagyok. Ami mégis nagy különbség!” (Móricz 1969: 252; a kiemelés tőlem: B. K.) Érdemes felfigyelni a név megváltozott írásmódjára. Míg az albíró szölamában Móricz következetesen a francia névalakot használja, addig a tanítóében a helytelen, némileg „magyarított” átíratot. Ez egyfelől jelzi a szereplő irodalmi műveletlenségét, másfelől pedig – metapoétikai kiszólásként – nyomatékosan teszi azt, hogy a Madame Bovary magyar(os) változatáról, újraírásáról van szó.

Érdekes, hogy a szerző a címben egy harmadik, kompromisszumos névalakot használ (*Bovary*), amely úgy őrzi meg a név idegenségét, hogy közben jelzi a magyaros ejtésmódot. A név domesztikációjának újabb fokozatát képviseli a *Bovári úr*: ezen a címen készült tévéjáték Móricz kisregényéből 1976-ban, Dömölky János rendezésében.

A szereplő nevének négyféle írásmódja (*Bovary, Bovari, Bovary, Bovári*) tehát az idegenszerűség eltérő fokozatait juttatja kifejezésre, miközben jelzi a név viselőjének jellemét, műveltségi szintjét és narratív szerepkörét, illetve utal az irodalmi, nyelvi és kulturális transzpozíció tényére is. A névlánc kiindulópontját képező *Bovary/Bovári úr* Az Isten háta mögött című regény fikciós világán belül megszülető, így kétféle értelemben is irodalmi ragadványnév: olyan, amivel viselője nem tud azonosulni, elhatárolódik tőle, mert önkényes átnevezésként éli meg. Ebben a minőségében ugyanakkor a szövegközi utalás ismeretében beszélő névnek is tekinthető: az irodalmi mesék hőseihez hasonlóan (PETRES CSIZMADIA 2015: 81–82) a francia orvos családneve egy szerepkört társít a magyar figurához. Ez pedig azért is különösen érdekes, mert miként az közismert, a *Bovary* már Flaubertnél is hagyományos értelemben vett beszélő név: a francia ’ökör, szarvasmarha’ (*bovin*) és a vele társítható egyéb kifejezések bújnak meg benne, plasztikusan utalva viselőjének nehéz felfogására, elhízott testalkatára és komótos mozgására, kérődző evésére és arra, hogy felszarvazott férj az illető (LÓRINSZKY 2003: 734). (Veres Pál leginkább ezen utolsó szempontból mutat rokonságot vele.) Ráadásul a regény nyitójelenetében a név a rossz artikuláció következtében nevetség forrásává lesz. Az osztályba újonnan érkező Charles Bovary többek között azért is válik osztálytársai gúnyolódásának céltáblájává, mert izgatott, hadaró beszéde miatt nem lehet érteni a nevét. S amikor végül a tanár harmadszori felszólítására is megismétli, kirobban az osztályból a nevetés: „Erre az *új gyerekek* elszántan eltátotta a száját, és elordította magát, ahogy a torkán kifért, mintha hívna valakit: – *Sárbovári!*” (Flaubert 2018: 7).

Talán a címváltoztatás is közrejátszhatott abban, hogy ez a kiadás olyan magas példányszámban kelt el: „Bovary úr (sic!) című regényemet 1917-ben háromszor nyomták újra, összesen 175.000 példányban. Játssza fogyott el. Egy példány sem maradt belőle” – írja Móricz 1932-es naplóbejegyzésében (idézi: SZILÁGYI 2013: 706). Nem nehéz belátni, hogy itt nemcsak pusztán filológiai kérdéstről van szó, hanem egy átgondolt és sikeresnek bizonyuló kiadói stratégiáról. Móricz a néven keresztül mozgósította az addigra már magyarul is hozzáférhető világirodalmi klasszikus emlékezetét a közönség Flaubert-t ismerő tagjaiban (Ambrus Zoltán fordítása 1904-ben jelent meg), ezzel mintegy előirányozva a szöveg összehasonlító olvasását. Amiben azért, tegyük hozzá, volt némi kockázat is, hiszen ilyen esetekben a szerző olyan megmérettetésnek teszi ki a regényét, amely nem feltétlenül válik annak javára: a Bovaryné legalább annyira megvilágíthatja a Bovary úr tematikai és narratív jellegzetességeit, mint amennyire árnyékba boríthatja őket. Ez utóbbi

esetre szolgál példaként ZAYMUS GYULA 1917-ben megjelent bírálata. A Caysz álnéven publikáló konzervatív kritikus egyenesen a csapdába csalt olvasó pozíciójából fogalmaz meg lesújtó véleményt a regényről, elmarasztalva azt nyelvi ízléstelensége, hatásvadász érzékisége, a jellemek erkölcselensége és a kisvárosi élet meghamisító ábrázolása miatt: „Móricz Zsigmond lépet állított fel a szegény magyaroknak »Bováry úr« címmel [...] A buzgó olvasó meglátva a címet, hasonló klasszikus munkának vette, de mennyire csalódott. Mérges levegőjű lápvilágot kapott” (ZAYMUS 1958: 355).

De a *Bováry úr* cím más értelemben is felhívásnak tekinthető: arra tesz javaslatot, hogy a történetet Veres Pál szemszögéből olvassuk. A regény recepciótörténete ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy ez az interpretációnak csak egy, s nem is feltétlenül a legproduktívabb iránya, hiszen legalább annyira van szó Veresné vagy Veres Laci regényéről (SZILÁGYI 2013: 199). A szöveg összetettségét és a kompozíció kiegyensúlyozottságát bizonyítja, hogy nehéz megmondani, „vajon a Veres-házaspár történetébe íródik-e bele Laci regénye, vagy éppen megfordítva: Laci történetének értelmezését gazdagítják a körülötte kibomló sorsok” (SZILÁGYI 2013: 189). A regénynek tehát legalább három főszereplője van, ami egyúttal az értelmezés három kitüntetett sarokpontjának feleltethető meg.

A férfit jelölő címértékű név és a borítón figuráló női portré ellentéte szintén a Bovarynéval összevetve nyer feloldást és ezáltal sajátos értelmet. Ahogyan LÖRINSZKY ILDIKÓ kifejti, a francia cím (*Madame Bovary*) a romantikus regények konvencióival szemben „a címszereplőt mint feleséget azonosítja, Emma társadalmi státusát, s bizonyos értelemben kifosztottságát jelzi: egy olyan értékrendet tükröz, amelynek Emma nem tud megfelelni, s amelyben a nő kizárólag mint hitves és anya kaphat helyet” (LÖRINSZKY 2003: 733). Innen nézve a *Bováry úr* még tovább megy a „fosztogatásban”, hiszen törli a címből a női főszereplő nevét, s a férj nevét teszi meg egy nagymértékben a nőről (is) szóló, reá fókuszáló történet nyelvi jelölőjének. A női arckép ennek az elhagyásnak és hangsúlyáthelyezésnek a kiigazítása; egyfajta vizuális jóvátétel.

Mindezeket számba véve felvetődik a kérdés, hogy a regény fordítói mennyiben követték Móricz példáját, s éltek-e az intertextuális név hordozta előnyökkel. Három olyan fordítást ismerünk, amely kihasználta a Flaubert-párhuzamban rejlő lehetőséget. A cseh fordítás *Pan Bovary* címmel jelent meg 1974-ben, nem mellékesen egy olyan borítóval, amelyen szívekkel keretezett házaspár fényképszerűen beállított rajza található (Jiří Říha munkája): a férfi ül, a nő szorosan mellette áll, de mondhatjuk úgy is, hogy fölé magasodik, társa vállára helyezve a kezét (Móricz 1974). A Ruth Futaky készítette újabb német fordítás 1999-ből a *Herr Bovary* címet viseli (Móricz 1999). Az első német átültetés 1922-ben látott napvilágot *Hinter Gottes Rücken* címmel Horváth Henrik fordításában, amely tehát az első, eredeti címváltozatból indult ki. Az már némileg meglepő, hogy 1930-ban ugyanígy jártak el a regény francia fordítói, Gara László és Marcel Largeaud is (*Derrière le dos de Dieu* – Móricz 1930), s e fordítás 2016-os újrakiadása változtatta csak meg a címet, nyilván az eladhatóság esélyeit növelendő, a Flaubert-szereplő nevére (*Monsieur Bovary*).³ Jóllehet azt feltételeznénk, hogy egy ilyen „ziccert” nem hagy ki a fordító, hiszen az intertextuális névnek köszönhetően a befogadó irodalom közismert művén keresztül teheti könnyebben hozzáférhetővé egy Franciaországban kevésbé ismert magyar író regényét a francia célköz-

³Az ugyanannál a svájci kiadónál (La Baconnière) megjelent 2018-as változatban is már ez a cím szerepel. A regény francia kiadástörténetével kapcsolatos dilemmák feloldásáért Kányádi Andrásnak tartozom köszönettel.

zönség számára. Ez már csak azért is növelhette volna a Móricz műve iránti érdeklődést és akár a kedvezőbb fogadtatás esélyeit is, mert – miként arra JÓZAN ILDIKÓ (2013: 98–99) rámutatott – a francia nyelvben idegennek ható magyar frazéma megtartása és szó szerinti átültetése is egyik oka volt annak, hogy a fordítást értetlenséggel fogadta a korabeli kritika.

8. Az írói márkanév mint álnév. A név mint paratextus fordításorientált kutatása nemcsak a szerzői vagy a szereplői nevek fordítási stratégiáira terjed ki, hanem magába foglal olyan névhasználati, nemegyszer kimondottan névmanipulációs gyakorlatokat is, amelyek alapvetően befolyásolják a szerzői név és a fordítói név státuszát, s ezáltal valamelyest a fordításmű olvasói megítélését és irodalmi besorolását is.

Gyakran vagyunk a tanúi az irodalomban annak, hogy a népszerűség bizonyos szintje után egy-egy író neve márkanévvé, a termék jellegét és minőségét garantáló irodalmi védjeggyé válik. Különösen elterjedt jelenség ez a populáris irodalomban, ahol a szerző neve szorosan összeforr egy műfajjal vagy egy szereplővel. Egy angol bűnügyi regény magyar fordításának példáján keresztül azt igyekszem szemléltetni, hogy miként válhat ez a szerzői funkció elbizonytalanításának eszközzé, s ezáltal bizonyos ideológiák kifejezőjévé.

Sophie Hannah a Christie-örökösök felkérésére és azok jóváhagyásával írta meg *A monogramos gyilkosság* című Poirot-regényét, amely új életet lehel a világhírű detektív figurájába⁴ (Hannah 2015). A Christie-regények poétikáját követő, 2014-ben megjelent történetből sorozat lett, mely azóta már a harmadik kötetnél tart. A keletkezés körülményeinek ismerete szükséges ahhoz, hogy a magyar kiadás borítóját helyesen tudjuk értelmezni. Ellenkező esetben ugyanis az olvasó nevek sokaságával szembesül, melyek formája és térbeli elrendezése zavarba ejtő hatást kelt, nem teszi ugyanis egyértelművé a szerepek és funkciók beazonosítását. A cím alatt Agatha Christie aláírásának közismert, védett logóként működő képe látható, alatta pedig a felirat: „Hercule Poirot új esete”. Könnyen gondolhatja tehát a krimifilológiában kevésbé jártas olvasó azt, hogy egy új, eddig még nem publikált Christie-regényt tart a kezében. E benyomást erősítheti az író korábbi műveit (*Az ABC-gyilkosságok*, N vagy M) idéző cím is. Egyvalami nem illik a képbe, de az is csak a borító figyelmesebb szemügyre vétele után tűnik fel. A cím fölött egy másik szerzői név is olvasható, igaz, sokkal kevésbé kihívó, a háttérbe jobban beolvadó színű és kisebb méretű betűkkel: *Sophie Hannah*. Két szerzője volna a könyvnek? – teheti fel magában a kérdést az olvasó. Netán Christie befejezetlenül maradt történetének társszerzőjét vagy közreadó szerkesztőjét takarja a másik, sokkal kevésbé ismert név? Tegyük fel, hogy ezután az olvasó megfordítja a könyvet. A hátsó borítón a „Poirot visszatér!” felkiáltással kezdődő mondat után a cselekmény rezüméje olvasható ezzel a zárómondat: „Sophie Hannah igazán nagy kihívást jelentő, új esettel lepte meg a világ leghíresebb belgáját.” A háttérben, mintegy a szöveg alatt azonban szintén ott van – még ha kicsit diszkrétebb kivitelezésben is – Agatha Christie aláírása, jobb felső sarkában az eredetiség betűjelével: ®.

A leírás alapján tehát látható, hogyan lebegteti a regény magyar kiadója a mű szerzőségét. (Tegyük hozzá, hogy ugyanezt tapasztaljuk az eredetin kívül a szlovák, cseh, lengyel, olasz, spanyol, portugál, francia, német, svéd és finn kiadások borítóin is). Különösen érdekes a sokszorosított Christie-aláírás működtetése: míg az elülső borítón inkább pecsétként, a hátsón vízjelként viselkedik. Mindkét esetben ugyanaz azonban a funkciója: az eredetiség hitelesítése. Márka, védjegy; olyan, mint egy túlvilági jóváhagyás, mely azt sugalmazza:

⁴ Ennek részleteiről az író nő számol be egy interjúban (HANNAH 2015).

ezt akár Agatha Christie is írhatta volna. Ugyanezt a gyakorlatot követi aztán a sorozat második darabjának magyar kiadása (Hannah 2016), illetve a kiadváltást követően a harmadik rész megváltozott dizájnú borítója is (Hannah 2019).

Névtani szempontból az a paradox helyzet állt tehát elő, hogy a kettős szerzőség benyomását keltő borítón a márkanévként, marketing célzattal használt *Agatha Christie* álnévként, vagy ha tetszik, hamis szerzői névként lepleződik le. Az általános gyakorlattól eltérően nem egy képzeletbeli alakot megnevező fiktív névről van szó, hanem egy valaha létező, az adott műfajban kanonikusnak számító személy neve válik a – nem irodalmi, hanem kereskedelmi érdekű – maszkos játék alapjává. Ezt hivatott megerősíteni a *Hercule Poirot* intertextuális szereplői név feltüntetése, illetve az a könyv végén szereplő lista, amely „A szerzőtől az Európa Könyvkiadónál a közelmúltban megjelent” felirat alatt adja közre – nem Sophie Hannah, hanem Agatha Christie regénycímeit.

A nevekkel mint paratextusokkal való ilyenén manipuláció jól tükrözi annak a – nem is annyira a háttérben meghúzódó – szerzői ideológiának a működését, amely az eredeti mű megszületését és borítójának kivitelezését is irányította. E szerint a Christie-örökösök jogot formál(hat)nak az író által teremtett szereplőre (Hercule Poirot-ra), aki Christie szellemi tulajdonaként csak olyan regényben térhetett vissza, amely a jogtulajdonosok tetszését elnyerte.

Többről van itt szó, mint hódolatértékű irodalmi pastiche-ról, ahogy ezt az első fejezet megelőző epitéxtus, az ajánlás kifejezi („Agatha Christie-nek”). Poszthumusz kolonizációnak nevezném ezt a kiadói stratégiát, mely egy újonnan megjelent művet egy másik író márkanévének égisze alatt prezentál, s ezzel őt bizonyos mértékig társalkotóvá emeli, a valódi szerzőt pedig azzá degradálja. De – FOUCAULT meglátásából kiindulva – fogalmazhatunk úgy is, hogy itt a szerzői névben rejlő klasszifikációs funkció kihasználásáról, sőt az ezzel való visszaélésről van szó, amely az irodalmi diskurzus keretei között a birtokbavétel tárgyát képező regénynek kiemelt státuszt biztosít. A francia filozófus szerint a szerzői név egyik specifikuma más tulajdonnevekkel szemben az, hogy „lehetővé teszi bizonyos számú szövegek csoportosítását, elhatárolását, közülük egyesek kizárását, s e szövegek másokkal való szembeállítását.” Az azonos név alá besorolt művek összetartozását, eltérő vonásaik ellenére is, „az egyneműség, a leszármazás, a hitelesítés, a kölcsönös magyarázat vagy a közös felhasználás” viszonylatai határozzák meg (FOUCAULT 2000: 126). Úgy vélem, az ismertetett példában a borító épp azt kívánja sugalmazni, hogy az *Agatha Christie* és a *Sophie Hannah* szerzői név által jelölt szövegek viszonya eleget tesz mindezen kritériumoknak.

Némileg hasonló jelenségre figyelhetünk fel – csak éppen a fordítói névhasználat terén – a *Jane Eyre* 1918-ban megjelent magyar szövegváltozata esetében, amelyen Karinthy Frigyes van feltüntetve fordítóként. Az angol regény magyar fordítástörténetét vizsgáló DÖRGŐ TIBORNak viszont kételyei vannak az adat hitelességét illetően, mivel „ismeretes, hogy az író nem tudott angolul, de a nevét figyelemfelkeltés céljából a kiadók szívesen alkalmazták”. Karinthy Ferenc visszaemlékezésére hivatkozik, aki szerint az író testvére, „Karinthi Leontina Emília végezte a fordítói munkát, aki gyakran tanítványaival munkacsoportban dolgozott”. Ezért – a szöveg stílusának egyenetlenségéből is kiindulva – feltételezi, hogy „többben is dolgoztak a fordításon: egyikük Karinthy nővére, a további szerző(k) a tanítványok köréből kerülhettek ki, valamint lehetséges, hogy maga az író is a mű egy részét javította” (DÖRGŐ 2017). A *Karinthy Frigyes* név – közismertsége okán (hiszen az *Így írtok ti és a Tanár úr kérem* megjelenése után vagyunk már) – nemcsak a figyelemfelkeltés eszköze lehetett, hanem márkanévként a fordítás irodalmi rangját volt hivatott garantálni.

Ugyanez történt a Tom Sawyer kalandjainak 1936-ban, a Révainál megjelent magyar fordítása esetében is. Mark Twain regényének fordítójaként – hasonló megfontolásokból – az első példányokban szintén Karinthy Frigyes neve szerepelt, akinek a fordítói munkához nem sok köze volt. A tényleges fordító, Koroknay István jogbitorlási perrel fenyegette meg a kiadót, s csak ennek volt köszönhető a gyors névkorrekció. A kanonikus szerzői név és persze a kereskedelmi érdek erejét azonban jól mutatja, hogy Karinthy lektorként továbbra is ott szerepelt az impresszumban („A fordítást átnézte Karinthy Frigyes”), mint ahogy számos későbbi kiadásában is. A Révai Kiadóban akkoriban lektorként működő SCHÖPFLIN GYULA az eset ismertetése kapcsán a következő, gúnyosan szkeptikus megjegyzést teszi: „Hogy valóban átnézte-e, avagy csak fölvette a honoráriumot, arra borítsunk leplet” (SCHÖPFLIN 1978: 1008).

9. Befejezés. A paratextusokként alkalmazott valós és fiktív személynevek a „tényleges” szöveget körülvevő, keretező elemek, melyek az értelmező elméleti felfogásától függően tekinthetők vagy a mű integráns részének, vagy ahhoz csak lazán kapcsolódó könyvészeti függelékeknek. Mindkét esetben olyan verbális és vizuális jelekről van szó, melyek nemcsak helyettesítő, eligazító, rávezető és előreutaló funkciót töltenek be, azaz nem kizárólag indexekként, hanem olykor képzetgazdag életrajzi, etnikai, lélektani, irodalomtörténeti vagy művészetközi konnotációk széles körét magukba sűrítő és a befogadóban mozgósító ikonokként vagy szimbólumokként is működnek. A fordításművek névalapú paratextusai annyiban speciálisak, hogy ezeket a funkciókat és hatásokat nemcsak a kéznél levő célszöveg, hanem a távollevő forrásszöveg (és mindkettő tágabb irodalmi és kulturális környezete) irányában is kifejtik. A bemutatott példák arról győzhetek meg bennünket, hogy ez a funkcionális sokféleség akkor tárul fel a maga összetettségében, ha – a névszemiotikai tájkép elemzési gyakorlatához hasonlóan (BAUKO 2015) – tekintetbe vesszük a szöveg és a név jelhordozójának materiális tulajdonságait is, azaz egyfelől a nyomtatott (vagy esetenként a digitális) könyv, különösen a borító nyelvi és képi elemeinek jelentésteli konstellációját, másfelől a feltüntetett névadatok írásmódját, azok tipográfiai jellegzetességeit is (a betűk mérete, alakja, színe, térbeli elrendezése).

Felhasznált források

- Ady, Endre 1950. *Básne*. Ford. Smrek, Ján. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- Arany Zsuzsanna 2016: *Desiré kalandjai. Nicolas Sztavrogin életrajza*. Művészetek Háza, Veszprém.
- Flaubert, Gustave 2018. *Bovaryné*. Ford. Poór Judit. Európa, Budapest.
- Hannah, Sophie 2015. *A monogramos gyilkosságok*. Ford. Molnár Eszter. Európa, Budapest.
- Hannah, Sophie 2016. *A zárt koporsó*. Ford. Molnár Eszter. Európa, Budapest.
- Hannah, Sophie 2019. *A háromnegyed rejtélye*. Ford. Merényi Ágnes. Helikon, Budapest.
- Howard, Paul 2002. *Traja mušketieri na Prekliatom pobreží*. Ford. Hajdúk, Peter. Epos, Ružomberok.
- Howard, Paul 2003. *Traja mušketieri v Afrike*. Ford. Hajdúk, Peter. Epos, Ružomberok.
- József, Attila 1952. *Nie ja volám*. Prel. Smrek, Ján. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- Kosztolányi, Desider 1929. *Der blutige dichter*. Ford. Klein, Stefan I. Meltrin-Verlag, Baden-Baden.
- Kosztolányi, Desider 1939. *Služka*. Ford. Novomeský, Laco. Melantrich, Praha.
- Kosztolányi, Dezider 1969. *Služka*. Ford. Šándor, Viktor. Obzor, Bratislava.
- Kosztolányi, Dezső 1974. *Anna Édešová*. Ford. Novomeský, Laco. Práce, Praha.

- Kosztolányi, Dezső 1942. *Krvavý básnik Nero*. Ford. Kodet, Jan. Evropský literární klub, Praha.
- Kosztolányi, Dezső 2015. *Sladká vrahyňa*. Ford. Wlachovský, Karol. Marenčin PT, Bratislava.
- Krúdy, Gyula 1977. *Podolínske strašidlo*. Ford. Vilikovská, Júlia. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- Krúdy, Július 1941. *Podolínske strašidlo*. Ford. Lukáč, Emil Boleslav. Spolok Transcius, Liptovský Sv. Mikuláš.
- Móricz, Zsigmond 1930. *Derrière le dos de Dieu*. Ford. Gara, László – Largeaud, Marcel. Connaitre, Genève.
- Móricz, Zsigmond 1936. *Bud' dobrý až do smrti*. Ford. Straka, Antonín. L. Mazáč, Praha.
- Móricz, Zsigmond 1954. *Árvácska – La petite de l'assistance*. Ford. Gara, Laszló. Les Amis du livre, Genève.
- Móricz, Zsigmond 1957a. *Sirôtka*. Ford. Androvičová, Elena. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava.
- Móricz, Zsigmond 1957b. *Zbojník – Sirotek*. Ford. Zadražilová, Míla – Reinerová, Magda. SNKLHU, Praha. 211–331.
- Móricz Zsigmond 1969. *Az Isten háta mögött*. Madách Könyvkiadó, Bratislava.
- Móricz, Zsigmond 1974. *Pan Bovary*. Ford. Valentová, Anna. Lidové nakladatelství, Praha.
- Móricz, Zsigmond 1999. *Herr Bovary*. Ford. Futaky, Ruth. Corvina, Budapest.
- Móricz, Zsigmond 2016. *Monsieur Bovary*. Ford. Gara, László – Largeaud, Marcel. La Baconnière, h. n.
- Rejtő, Jenő 1967. *Karanténa v Grand Hoteli*. Ford. Logvinov, Oleg. Smena, Bratislava.
- Rejtő, Jenő 2014. *The Frontier Garrison*. Ford. Kacsoh, Balint. eTalon Press, h. n.
- Rejtő, Jenő 2016. *L'Automobile de 14 Carats d'Or*. Ford. Lewinski, Evguenia. CreateSpace Independent Publishing Platform, h. n.
- Rogger, Louis Lucien 1936. *Byt k pronájmutí*. Ford. Rýparová, Helena. Románová příloha Pestrého týdne, Praha.
- Rogger, Louis Lucien 1937. *Kabina smrti*. Ford. Rýparová, Helena. Románová příloha Pestrého týdne, Praha.
- Szerb Antal 1942. *VII. Olivér*. Széchenyi Művészeti és Irodalmi R.T., Budapest.
- T. O. Teas 1991. *Vražedné karate*. Přel. Ziegová, Pavla. Melantrich, Praha.

Hivatkozott irodalom

- ALBACHTEN, ÖZLEM BERK – GÜRÇAĞLAR, ŞEHNAZ TAHIR eds. 2019. *Perspectives on Retranslation. Ideology, Paratexts, Methods*. Routledge, New York – London.
- BATCHELOR, KATHERINE 2018. *Translation and Paratexts*. Routledge, New York – London.
- BAUKO JÁNOS 2014. A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY Krisztián szerk. 2014. *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra–Budapest. 78–97.
- BAUKO JÁNOS 2015. Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. *Névtani Értesítő* 37: 179–194.
- BEKE JUDIT 2004. Komikum és/vagy elátkozottság. *Tiszatáj* 58/7: 31–36.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2010. Anna, te édes. *Literatura* 36: 52–66.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2018. Névtorzítás és alappárhuzam a krimiirodalomban. *Magyar Nyelv* 144: 278–287. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2018.3.278>
- BERTRAM, JOHN – LEVING, YURI eds. 2013. *Lolita – The Story of a Cover Girl. Vladimir Nabokov's Novel in Art and Design*. Print Books, Blue Ash.

- BROWN-GRANT, ROSALIND – CARMASSI, PATRIZIA – DROSSBACH, GISELA – HEDEMAN, ANNE D. – TURNER, VICTORIA – VENTURA, IOLANDA eds. 2019. *Inscribing Knowledge in the Medieval Book. The Power of Paratexts*. Studies in Medieval and Early Modern Culture 66. Walter de Gruyter GmbH, Berlin–Boston. <https://doi.org/10.1515/9781501513329>
- DOBOS ISTVÁN 2015. Egyszólamúság vagy együtthangzás? *Irodalomtörténet* 96: 34–45.
- DÓRGÓ TIBOR 2017. Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai. *Napút Online* 2017/11. <http://www.naputonline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/> (2021. 01. 31.)
- ERDŐDY JÁNOS 1989. Mindenki gyanús. In: RAPCSÁNYI LÁSZLÓ szerk., *A fehér démon és más bűnügyi történetek*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest. 406–414.
- FOUCAULT, MICHEL 2000. Mi a szerző? In: Uő, *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 119–147.
- GENETTE, GÉRARD 1982. *Palimpsestes*. Éditions du Seuil, Paris.
- GENETTE, GÉRARD 1987. *Seuils*. Éditions du Seuil, Paris.
- GENETTE, GÉRARD 1992. A szerzői név. *Helikon* 38: 522–535.
- GENETTE, GÉRARD 1996. Transztextualitás. *Helikon* 42: 82–90.
- GENETTE, GÉRARD 1997. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GERAGHTY, LINCOLN ed. 2015. *Popular Media Cultures. Fans, Audiences and Paratexts*. Palgrave, London.
- GIL-BARDAJÍ, ANNA – ORERO, PILAR – ROVIRA-ESTEVA, SARA eds. 2012. *Translation Peripheries. Paratextual Elements in Translation*. Peter Lang, Bern.
- GINTLI TIBOR 2004. Bovary úr vagy Bovaryné? *Szabolcs–szatmár–bereg Szemle* 39: 413–422.
- S. GORDÁN KLÁRA 2010. *Desiré. Kosztolányi kultusza a Vajdaságban*. Szabadkai Egyetem, Szabadka.
- GRAY, JONATHAN ed. 2010. *Show Sold Separately. Promos, Spoilers, and Other Media Paratexts*. New York University Press, New York.
- GRÓB LÁSZLÓ 2015. *A magyar detektívregény fénykora 1930–1948*. Attraktor Kiadó, Budapest.
- HALÁSZ PÉTER 1989. Átmeneti élet. In: RAPCSÁNYI LÁSZLÓ szerk., *A fekete kastély rejtélye és más kém-történetek*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest. 247–252.
- HANNAH, SOPHIE 2015. *Nem akartam, hogy Poirot twitterezzen*. https://konyvesmagazin.hu/kritika/nem_akartam_hogy_poirot_twitterezzen.html (2021. 11. 02.)
- JAKOBSON, ROMAN 1969. Fordítás és nyelvészet. In: Uő, *Hang–jel–vers*. Gondolat, Budapest. 372–382.
- JAMBOR, JÁN 2018. Paratextualita – predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí? Aktuálne otázky výskumu paratextov. *Philologia* 28: 77–87.
- JANSEN, LAURA ed. 2014. *The Roman Paratext. Frame, Texts, Readers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- JAREŠ, MICHAL – MANDYS, PAVEL 2019. *Dejiny české detektivky*. Paseka, Praha.
- JENEY ÉVA 2010. Nem ér a nevem! A név mint kicsinyítő tükör. In: BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Fordítás és kétnyelvűség az irodalomban*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 7–19.
- JÓZAN ILDIKÓ 2013. A közvetítés kulisszái. Megjegyzések fordításról és kultúrpolitikáról. *Partitúra* 8/1: 93–101.
- KÁLAI SÁNDOR 2016. Egy elfelejtett krimiszerző(páros?): Louis Lucien Rogger. In: BIRÓ ANNAMÁRIA – BOKA LÁSZLÓ szerk., *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2*. Partium Kiadó – reciti, Nagyvárad–Budapest. 273–283.
- KÁLAI SÁNDOR 2019. Textusok és paratextusok. Az írott és a képi kód összjátéka magyar bűnügyi regénysorozatokban. In: HORVÁTH MÁRTA – SZABÓ ERZSÉBET szerk., *Hogyan olvasunk krimi? Új perspektívák a detektívtörténet kutatásában*. Ráció, Budapest. 281–299.

- KÁLMÁN C. GYÖRGY 2009. Paratextusok és ideológia. *Literatura* 35: 405–417.
- KESERŰ JÓZSEF 2014. Térképek a fantasy-irodalomban. *Prae* 2014/3: 6–22.
- KESERŰ JÓZSEF 2016. Brandek a magyar fantasy-irodalomban. *Alföld* 12: 91–97.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KULCSÁR SZABÓ ERNŐ 1996. Beszédaktus, szerepkör, ironia. Az Isten háta mögött mint elbeszélés. In: Uő, *Beszédmód és horizont*. Argumentum, Budapest. 157–186.
- LACHMAN, MAGDALENA 2012. Okładkowy stan posiadania (w literaturze najnowszej). *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja* 2012/6: 101–117.
- LOEWE, IWONA 2007. *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- LŐRINSZKY ILDIKÓ 2003. Korszerűtlen szempontok a Bovaryné olvasásához. *Nagylilág* 48: 727–744.
- MÜLLEROVÁ, LENKA 2010a. Paratexty a česká literatura. In: FEDROVÁ, STANISLAVA ed., *Česká literatura v intermedialní perspektivě*. Akropolis, Praha. 463–475.
- MÜLLEROVÁ, LENKA 2010b. Knižní paratextová strategie českých překladů Raymonda Queneaua. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 2: 63–74.
- OPRAVIL, ANTONÍN 1939. Služka. (Édes Anna). *Naše řeč* 23: 249–254.
- PAJ GRÉTA 2018. A név mint intertextuális nyelvi egység az Esti Kornél-novellákban. *Magyar Nyelv* 114: 288–301. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2018.3.288>
- PELLATT, VALERIE ed. 2013. *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation*. Cambridge Scholars, Cambridge.
- PEREIRA, NILCE M. 2008. Book Illustration as (Intersemiotic) Translation. Pictures Translating Words. *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal* 53: 104–119. <https://doi.org/10.7202/017977ar>
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA 2015. Bujdosó mesehősök. Az irodalmi mesék kölcsönzött szereplőinek álnevei. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*. Belianum, Banská Bystrica. 77–88.
- PINGPING, HOU 2013. Paratexts in the English Translation of the Selected Works of Mao Tse-tung. In: PELLATT, VALERIE ed., *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation*. Cambridge Scholars, Cambridge. 33–49.
- RAPCSÁNYI LÁSZLÓ 1989. A törvény nevében. In: Uő szerk., *A fehér démon és más bűnügyi történetek*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest. 5–9.
- SAGATA, MACIEJ 2019. Pochwała bowaryzmu w powieści „Az Isten háta mögött” („Za plecami Pana Boga”) Zsigmonda Móricza. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica* 49: 255–264. <https://doi.org/10.18778/1505-9057.49.14>
- SCHÖPFLIN GYULA 1978. Közélet és magánélet. Az irodalom peremén IV. *Irodalomtörténet* 60: 998–1029.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- SMITH, HELEN – WILSON, LOUISE eds. 2011. *Renaissance Paratexts*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SONZOGNI, MARCO 2011. *Re-Covered Rose. A Case Study in Book Cover Design as Intersemiotic Translation*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/z.169>
- STRIBIK FERENC 2001. Élet Az Isten háta mögött. In: FENYŐ D. GYÖRGY szerk. *A kifosztott Móricz?* Krónika Nova, Budapest. 186–226.

- SUMMERS, CAROLINE 2017. *Examining Text and Authorship in Translation. What Remains of Christa Wolf?* Palgrave Macmillan, Cham.
- SZCZĘŚNIAK, KATARZYNA 2011. Okładka i obwoluta książki jako przedmiot badań interdyscyplinarnych. *Toriúnskie Studia Bibliologiczne* 4/2: 29–41. <https://doi.org/10.12775/tsb.2011.015>
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2010. A fordítás határai: tulajdonnév, cím, közmondás. In: JENEY ÉVA szerk., *Szó és betű szerint a világ*. Balassi Kiadó, Budapest. 79–95.
- SZILÁGYI ZSÓFIA 2013. *Móricz Zsigmond*. Pesti Kalligram, Budapest.
- TANCINI, FRANCESCA 2013. L'artista in vetrina. Strategie di autopromozione nell'editoria seriale d'autore. *E/C – Rivista dell'Associazione Italiana di Studi Semiotici* 13: 39–53.
- THURÓCZY GERGELY 2016. *A megtalált tragédia*. Szépmíves Könyvek, Budapest.
- THURÓCZY GERGELY 2017. Gyöngy a kommersz szemétdombján. *Korunk* 28/3: 3–15.
- TOROP, PEETER 2002. Translation as translating as culture. *Sign Systems Studies* 30: 593–605.
- N. TÓTH ANIKÓ 2015. Álnév és maszk: elmélet és gyakorlat. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*. Belianum, Banská Bystrica. 11–23.
- TROVI, LUCA 2002. *Tutti i colori del giallo*. Marsilio, Venezia.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018. *Az írói névadás sajátosságai Karinthy Frigyes művei alapján*. Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4890065>
- VON FLOTOW, LUISE ed. 2011. *Translating Women*. University of Ottawa Press, Ottawa.
- WARDLE, MARY LOUISE 2012. Alice in Busi-Land. The Reciprocal Relation Between Text and Paratext. In: GIL-BARDAJÍ, ANNA – ORERO, PILAR – ROVIRA-ESTEVA, SARA eds., *Translation Peripheries. Paratextual Elements in Translation*. Peter Lang, Bern. 27–43.
- WIRÁGH ANDRÁS 2019. Utánközlés, címvariáns, plágium. A századforduló irodalmi tömegtermelésének változatai. *Literatura* 45: 392–406.
- ZAYMUS GYULA 1958. Bováry úr. In: TÓTH DEZSŐ – VARGA KÁLMÁN szerk., *Kortársak Móricz Zsigmondról I. Tanulmányok és kritikák (1900–1919)*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 355–356.

BENYOVSZKY KRISZTIÁN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0753-2718>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

KRISZTIÁN BENYOVSZKY, Names as a paratext in the practice of literary translation

The study examines issues related to translating an author's name and character names when these are considered paratexts. The introduction briefly describes the interdisciplinary context of study into paratextuality, pointing to the research areas emerging at the intersection of literary theory, translation studies, and onomastics. The paper then analyzes the translation methods used in the case of authors' names, pseudonyms, title characters, and intertextual names in separate sections, focusing on publications of popular literature and 20th-century Hungarian prose, especially Zsigmond Móricz, Dezső Kosztolányi and Jenő Rejtő in foreign languages. Following the criteria described in the literature review, the study examines verbal paratexts and the visual paratexts of the covers (typography, cover image).

Idegen tulajdonnevek ejtése a magyar szinkronban

Szinkronszínészek attitűdjei és tapasztalatai*

1. Bevezetés. Több ország gyakorlatával szemben a Magyarországon vetített, eredetileg idegen nyelven készült filmipari termékek döntő része máig kap magyar szinkront és narrációt a rajzfilmekről és animációs filmekről kezdve a különféle dokumentumfilmeket át a kisebb közönséget vonzó rövid- és művészfilmekig és a világhírű kasszasikerekig, legyen szó akár állami vagy kereskedelmi televíziókban, mozikban játszott, akár lemezen megvásárolható vagy az online streaming csatornákon elérhető filmekről, sorozatokról.

Noha az angollal mint világnyelvvvel kapcsolatos pozitív attitűdök, illetve a nyelv és más idegen nyelvek ismeretét illető elvárások miatt egyre kedveltebbé válik a külföldi filmek, sorozatok eredeti vagy más idegen nyelven és/vagy felirattal történő megtekintése, ez egyelőre csupán egy szűkebb rétegre, általában a fiatalokra jellemző. Sokan kikapcsolódás közben is a nyelvtudásukat kívánják fejleszteni, míg másokat az (is) motivál az általuk értett idegen nyelv hallgatásában, hogy elkerüljék a lefordíthatatlan szójátékokból adódó problémákat, a félreértett, divatjamúlt szlengszavakkal, esetleg nyelvtanilag hibásan magyarított szövegeket. Megint másokat viszont éppen az hátráltatna az értelmezésben vagy a kikapcsolódásban, ha nem hallgathatnák anyanyelvükön a külföldi műsorokat: sokan nem is értenék az adott nyelvet, a felirat olvasásához több időre lenne szükségük, vakoknak és gyengénlátóknak pedig lehetőségük sincs erre (az ő számukra készült további audio kísérőszövegről, azaz kiegészítő narrációról l. magyarul HUTTERER 2010). A külhoni és külföldön élő első- vagy többgenerációs magyarok és gyermekeik számára pedig éppen a magyar szinkron jelentheti az anyanyelv, illetve származásnyelv megtartásának egyik kulcsát.

Bármelyik fenti vagy további csoportba is tartozzon valaki, a kérdés, amellyel nyelvi szempontból is szükséges foglalkozni, szinte valamennyi magyar beszélőt érinti. A magyar anyanyelvű beszélők nagy része szinte kizárólag szinkronizált filmekben keresztül találkozik dramatizált szöveggel, stilizált beszéddel; sok esetben ez a kulturális fogyasztás egyetlen forrása. A különféle átfogó vizsgálatok évről évre magasabb óraszámot jelölnek meg, amelyet a fiatal nemzedékek tagjai, de akár az idősebbek is valamilyen képernyő előtt töltenek. Ilyenkor a magyar nyelven készült műsorok mellett a nézők számos szinkronizált vagy narrált sorozatot, dokumentum-, rajz- és egyéb külföldi filmet is megtekintenek. A European Broadcasting Union 2017-es elemzése szerint az adott évben Magyarországon akár 4-5 órát is eltöltöttek az emberek naponta a tévéképernyő előtt (vö. W1), a Standard Eurobarometer 2017 őszi felmérése alapján pedig a Magyarországon mindennap tévénézők aránya 84% (vö. SE88) (a kérdéstről l. még PETRÓCZI-FŐZŐ 2019: 16, SEREG 2020: 7–8). A magyar mozik évente összesen több milliárd forintos bevételre tesznek szert; 2018-ban

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

például 15 629 169 látogatótól 21 980 225 652 forint bruttó jegybevételük volt Magyarországon (vö. W2), s a megtekintett produkciók nagyobb része szintén szinkronizált volt. Kétségtelen tehát, hogy a szinkronizált/narrált műsorok kezdettől fogva hatással vannak a felnőttek és a gyerekek többségének (nyelvi) szocializációjára, nyelvhasználatára is (l. még SEREG 2020). Eközben azonban a stúdiók szabályozatlan piaci versenye, valamint ezzel összefüggésben a gyors, olcsó és gyakran ellenőrizetlen fordítások miatt az utóbbi években általánosan leromlott a szinkronizált tartalmak (nyelvi) minősége (erről a szakma oldaláról l. RAJKAI 2019: 2).

A jelen tanulmányban is tárgyalt kutatás ezt a témakört, pontosabban a magyar szinkronizálás és narrálás nyelvi minőségét vizsgálja meg a magyar szinkronszakma aktív bevonásával, az idegen tulajdonnevek szinkronizált, illetve narrált tartalmakban való ejtésére koncentrálva. A 2019 nyarán indult, többlépcsős, átfogó céllal készülő vizsgálat első szakasza magyar szinkronszínészek nyelvi attitűdjeit méri fel. Ennek általános eredményeit egy, a későbbiekben megjelenő másik tanulmány ismerteti, míg az itt közölt írás a fenti, tulajdonneveket érintő, az adatközlők beszámolóiban rendkívüli hangsúlyt kapó problémára fókuszál. Az alaptéma azonossága miatt a két írás bevezetője, a szakirodalmi összefoglaló és a kutatás módszertanának bemutatása értelemszerűen hasonló.

2. Szakirodalmi háttér. A hangosfilmek szinkronizálására már a második világháború előtt is történtek próbálkozások. 1951-ben megalakult a Magyar Szinkronfilmgyártó Vállalat (1957-től Pannónia Filmstúdió), amely már önálló stúdióval bírt, 1962-től pedig a Magyar Televízió is elkezdte szinkronizálni a tartalmait saját stúdiójában (vö. DALLOS 2018). A magyar nyelvű szinkronok azóta is stúdiókban készülnek: a PETRÓCZI–FÖZŐ szerzőpáros átfogó elemzése szerint ma „nagyjából 15 professzionális szinkronstúdió” működik (amelyek közül egyébként háromhoz köthető a megrendelések kb. 70%-a) (PETRÓCZI–FÖZŐ 2019: 16).

A szinkronizált tartalmak – tulajdonképpen nyelvi adaptációk – létrehozása összetett folyamat, számos szereplő munkájának az eredménye. A szinkron előkészítői a produkciós vezető, a dramaturg-fordító és a gyártásvezető, készítői a szinkronrendező, a hangmérnök és a szinkronszínészek, a vágó pedig a hangmérnökkel, a rendezővel és a produkciós vezetővel együtt az utómunkálatokat végzi. Az egyes feladatrészekben ideális esetben külön-külön munkatársak dolgoznak rendezőasszisztens segítségével, ám ma már gyakran egyetlen ember végzi a rendező, a hangmérnök és a vágó feladatát. A végtermék egy olyan új, összefüggő hangsáv, amelyben a fordítás alkalmazkodik a kép és az eredeti szájmozgás adta keretekhez, és az ez alapján felmondott szöveg illeszkedik az eredeti hangokhoz, zajokhoz, háttérzenéhez. Az így elkészült szinkront a megrendelők – műszerszolgáltatók, forgalmazók – beépítik saját audiovizuális termékeikbe és szolgáltatásaikba.

Az egyes munkaszakaszok minősége mind-mind befolyásolja a végtermék minőségét. A gyenge fordítás például negatívan hat a színészek teljesítményére, de a stúdiók felszereltségén is sok múlhat. A jobb minőség szinte minden munkaszakasznál több anyagi ráfordítást igényel, ezért nem minden tartalomhoz készül a legmagasabb színvonalú szinkron. A szinkron elkészítésére szánt idő egyre rövidül, például azért, mert a digitalizáció miatt jóval közelebb került egymáshoz egy film nemzetközi és magyar bemutatójának az időpontja. Az eredeti tartalom előállításának emellett óriási anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy semmi se szivároghasson ki sem a fordítóktól, sem más szinkronológusoktól. Ezért a stúdiók sokszor olyan verziót kapnak az eredeti filmből, amelyen szinte semmi más nem látszik a szereplők száján kívül, ez pedig mindenki munkáját jelentősen megnehezíti.

A színészek általában „blattolnak”, azaz előzetes próba nélkül mondják fel a szöveget, miközben fejhallgatóból hallják az eredetét. A kisebb stúdiókban gyakran egészen egyszerű problémák nehezítik a munkát, például a szűk tér és a levegőtlenység. A szinkronszínészek díjazása az elmúlt két évtized során nem változott, ami az inflációs hatások miatt voltaképpen csökkenést jelent. A konkrét megbízás béréről gyakran nem esik szó a felkérés során. A színvonal csökkenését okozhatja az is, hogy a népszerű és tapasztalt, általában színművészként is dolgozó szinkronszínészek túl olyanok is dolgoznak a szinkronban, akik kevesebb kompetencia birtokában kevesebb bérért is elvállalják a szerepet. Ez azért is történhet meg, mert a munkába állásnak ma már semmilyen bemeneti követelménye nincs.

A magyar szinkronipar helyzetének a bemutatása még hosszan folytatható volna (részletesen és minden szempontra kitérően I. PETRÓCZI–FŐZŐ 2019), ez azonban nem célja a tanulmánynak. Itt csupán néhány olyan szempontról esett szó, amelyek betekintést engedtek a vizsgált közösség munkakörülményeibe, és a nyelvi minőségre is hatással lehetnek.

A szinkronizált tartalmak nyelvezetével elsősorban fordítástudományi kutatások foglalkoznak hazai és nemzetközi kontextusban egyaránt. SEREG JUDIT (2020) a szinkronnyelv anyanyelvi nyelvhasználatra gyakorolt hatását is vizsgálta disszertációjában 13–16 éves magyar fiatalok körében, emellett pedig felnőtt, laikus és hivatásos (de nem audiovizuális) fordítók viszonyulását is kutatta a célnyelvi normáktól való eltéréssel, illetve az interferáló elemek elfogadottságával kapcsolatban (erről részben I. még POLCZ 2012). E munkák tehát szociolingvisztikai vonatkozásoktól sem mentesek, ám célkitűzéseiknél fogva nem a szinkronológusokra, hanem a befogadókra, és nem általános magyar nyelvi jelenségekre, hanem a fent említettekre fókuszálnak. A magyar szinkronszakma képviselőinek nyelvi attitűdjéről a legjobb tudomásom szerint ez idáig nem készült felmérés.

Mivel az eddigi kutatások évtizedek óta foglalkoznak a különféle alkotásokban megjelenő tulajdonnevek fordításának gyakorlatával, illetve nehézségeivel (ezek bemutatásához, valamint a *fordítás* mint terminus használata elleni érvekhez és egy lehetséges modellhez I. SLÍZ 2019), nem maradt el az audiovizuális tartalmak nyelvezetének ilyen szempontú vizsgálata sem. Érinti a témát VERMES (2015: 18) és SLÍZ (2019: 21–22) is, míg FARKAS TAMÁS (2007) teljes cikke olyan, hibásnak tekinthető fordítási megoldásokat vizsgál filmszinkronokban és filmek felírataiban, valamint műsorújságban vagy digitális műsorszolgáltatásban megjelenő ismertető szövegekben, amelyek „az adott nyelvi alakulat jelentését aránytalanul – az optimális hasonlóság elvét megsértve – legalábbis torzítják, esetleg teljesen meg is másítják, ezzel nehezítve, illetve akadályozva a helyes megértést” (FARKAS 2007: 169). A tanulmány számba veszi a fordítás során alkalmazandó műveleteket és a lehetséges hibatípusokat is, konkrét példákkal szemléltetve. Fontos feladata például a fordítónak, hogy a tulajdonnevet akként is értelmezze, hogy megfelelően határozza meg annak referenciális értékét, és hogy megfelelő fordítási műveletet válasszon. A cikk több olyan televíziós példát hoz a szinkronnyelvből (és további, írásos adatokat), amikor a fordító hibázott. A jelen tanulmányban vizsgált és idézett adatközlők egy másik hibalehetőségre is rávilágítanak a tulajdonnevek kapcsán: amikor azokat tévesen és/vagy egyazon alkotáson belül többféleképpen, következtelenül kell ejteniük.

3. Célok és hipotézisek. A kutatás általános célja, hogy objektív módon, több oldalról közelítve vizsgálja meg a mai magyar szinkron és narrálás nyelvi minőségét, továbbá az eredmények alapján akár javaslatokat is megfogalmazzon a szakma képviselői számára. Az első szakasz a szinkronszínészek nyelvi attitűdjeit mutatja be azzal a céllal, hogy választ

kapjunk a következő kutatói kérdésekre: Miként vélekednek az alanyok általában véve a nyelvhasználatról és a munkájuk során felolvasandó szövegek nyelvi minőségéről? Milyen, a felolvasandó szövegek nyelvi minőségének problémáihoz vezető nehézségekkel szembesülnek a munkájuk során? A kapott szövegek mely nyelvi problémáira reagálnak munkájuk során és hogyan? Milyen mértékben függ tőlük a létrejövő produkció nyelvi minősége?

A jelen dolgozat ezen belül az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos elvárásokra, gyakorlatokra, tapasztalatokra, nehézségekre és problémákra összpontosít. Célja bemutatni, milyen folyamatok vezethetnek azokhoz az esetekhez, amikor egy szinkronizált vagy narrált tartalomban nem a legmegfelelőbb vagy egyenesen hibás, az eredeti hangsávban használttól vagy akár a magyar hangsáv különböző részeiben, illetve szereplőnként eltérő ejtésforma hallható. Mindezeket az adatközlőktől idézett érzékletes példákkal is szemléltetem.

4. Anyag és módszer. A kutatás elsődleges módszere a kérdőív. A későbbiekben, a válaszok feldolgozása és elemzése után mélyinterjúk is készülnek a szakma néhány képviselőjével önkéntes alapon. Ezekben lehetőség nyílik a kérdőíves válaszokban értelemszerűen csak röviden bemutatott tényezők, példák részletesebb kifejtésére, további szempontok körüljárására. Fontos adalékot jelentenek majd a passzív megfigyeléssel szinkronstúdiókban gyűjtött spontán nyelvi adatok is. A két kiegészítő módszerrel való anyaggyűjtés szervezése a kutatás indulása óta folyamatban van, ám megvalósítására csupán a koronavírus okozta világjárvány leküzdése után lesz lehetőség.

A kérdőív összeállításában és kitöltésében, miként a kutatás minden lépésénél a kezdetektől az eredmények megvitatásáig, hathatós segítséget nyújtott Rajkai Zoltán színművész, a budapesti Katona József Színház társulatának tagja, aki az egyik legtöbbet foglalkoztatott szinkronszínészként a Szinkron Alapszervezet, azaz a Színházi Dolgozók Szakszervezetén belül önkéntesen létrehozott érdekképviseleti szervezet elnöke is. Ezúton köszönöm még Csöre Gábornak, a Thália Színház színművészenek és a szinkronszakma másik jól ismert színészenek, továbbá Vági Eszter színházi nevelési szakembernek a kérdőívhez és a tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeit. Az, hogy a kutatás a szinkronszakma legnépszerűbb, díjazott, színművészként is dolgozó képviselőinek szellemi és erkölcsi támogatásával történik, jelentős mértékben csökkenti az olyan kockázati tényezőket, mint az adatközlők elérése, a passzív megfigyelés megszervezése vagy a témakörben való jártasság kérdése. A jelenleg 350 tagot tömörítő Szinkron Alapszervezet minden lehetséges eszközzel törekszik a szinkronizálás feltételeinek javítására, elősegítve ezzel a magyar szinkron színvonalának emelkedését, az értékes, minőségi munka kibontakozását (W3; l. még RAJKAI 2019). Az első és a további rész kutatások elvégzése, majd az eredmények mielőbbi és minél szélesebb körű publikálása e gyakorlati cél megvalósításához is hozzá kíván járulni.

A szinkronszínészeknek készült kérdőív első része az adatközlők szocioökonómiai státuszát mérte fel, olyan specifikus kérdéseket is magába foglalva, mint például: Hány évet dolgozott eddig szinkronszínészként, narrátorként? Szinkronszínészi, narrátori munkája mellett milyen gyakran szerepel más produkciókban? stb. A további kérdések anyanyelvi attitűdjeikre és a munkájukkal kapcsolatos nyelvi tapasztalataikra irányultak nyílt és zárt végű, direkt és indirekt kérdések formájában.

A jelen íráshoz a következő kérdésekre adott válaszok szolgáltatott adatokat: Mekkora nehézséget okoz az Ön számára az idegen tulajdonnevek vagy más idegen nyelvű kifejezések kiejtése munkája során? Milyen nyelvi jelenségek zavarják a legjobban a szinkronszínészi, narrátori munkája során a felolvasandó szövegekben? Mit tesz, ha az Ön

számára zavaró jelenségekkel találkozik a felolvasandó szövegben? Mennyire érzi szükségét annak, hogy szinkronszínészként jelezze a magyar nyelv használatával kapcsolatos problémáit munkatársainak? stb.

A kérdőív online formában készült el Google Forms szoftver használatával, és az ahhoz vezető linket osztottuk meg többször is a magyar szinkronszínészeket tömörítő zárt Facebook-csoportban és levelezési listájukon 2020 tavaszán. Tekintettel arra, hogy egy viszonylag kis létszámú és nehezen elérhető közösségről van szó, sem reprezentatív, sem rétegzett mintavételre nem volt lehetőség, így tehát véletlenszerű mintával dolgoztunk. Előrebocsátom, hogy a kérdőívet kitöltő szinkronszínészek válaszaiban gyakran előfordul a szinkronrendezők és a dramaturg-fordítók munkájának kritizálása. A kutatás eredményeit közlő jelen és további tanulmányok nem tűzték ki célul az ő pellengérré állításukat, sem az általánosítást, csupán bemutatják, hogy a szinkronszínészek szemszögéből milyen tényezők vezethetnek a vizsgált nyelvi kérdések minőségének problémáihoz. A kutatás egy következő szakasza, éppen a szélesebb körű rálátás érdekében, az említett további szinkronrendezőket sem elhallgató, részletesen kifejtett válaszait.

5. Eredmények

5.1. Az általános eredményekről röviden. A kérdőívet 2020 tavaszán néhány hét leforgása alatt 69 magyar szinkronszínész töltötte ki, ez a becslések szerint (vö. PETRÓCZI-FÖZŐ 2019: 17) az összes magyar szinkronhang kb. 10-12%-a (a szerzőpáros felmérése szerint legkevesebb 600, legfeljebb 700 főnyi magyar szinkronhanggal számolhatunk ma). A szakmának a vizsgálat iránti nyitottságát az is mutatja, hogy az adatközlők számos elismerő megjegyzést fűztek a kérdőívhez, és sokan önként megadták az elérhetőségeiket mélyinterjúk készítéséhez. Ezúton köszönöm meg a kérdőív kitöltőinek a segítségét, a negatívumokat sem elhallgató, részletesen kifejtett válaszait.

A kapott minta a résztvevők személyes adatai alapján a véletlenszerűség ellenére is változatos képet mutat. 44 férfi és 25 nő töltötte ki a kérdőívet, akik közül a legtöbben Budapesten, tizenötön pedig az agglomerációban élnek. A legtöbben Budapesten nevelkedtek, nagyjából egyharmaduk pedig a magyar nyelvterület különféle pontjairól származik, ketten a határon túlról. Az adatközlők többsége 26–45 (27 fő), illetve 46–65 év közötti (32 fő), hárman 18–25 év közöttiek és heten 66 éves kornál idősebbek. A legtöbben (38 fő) legalább 25 éve dolgoznak szinkronszínészként, ebből hatan több mint 50 éve. 22 fő 25-nél kevesebb, de legalább 10 éve szinkronszínész, 9 fő pedig kevesebb mint 10 éve. Van olyan résztvevő, aki csupán egy éve, a legtapasztaltabb adatközlő viszont 57 éve volt szinkronszínész a kitöltés időpontjában. A válaszadók közel fele többször szerepel színpadon, mint szinkronszínészként, 14 fő pedig soha. Soha nem dolgozik sorozatokban 25 fő, egyéb produkciókban (pl. műsorvezetés és konferálás televíziós műsorokban, gálaesteken; önálló előadást; hangoskönyv felolvasása; moderálás; rendezés; műsorszerkesztés) pedig 28 fő. Az adatközlők közel felének gyakran, illetve a legtöbbször egy napra esik szinkronszínészi feladatainak elvégzése más előadóművészeti tevékenységével. 5 fő kivételével minden válaszadó járt beszédtechnika-tanárhoz vagy beszédtrénerhez, általában a képzésük részeként. Beszámolóik szerint az órák tudatosabbá tették őket saját nyelvhasználatukat illetően is.

Miként a bevezető már utalt rá: a kutatás általános eredményeit egy külön tanulmány ismerteti, jelen írás csupán az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos adatokra összpontosít. Előljáróban érdemes megemlíteni, hogy az adatközlők döntő része a mindennapi

kommunikációjában és a felolvasandó szövegekben is magas elvárásokat állít a nyelvhasználatlaltal szemben. Volt, aki a műveletlenséggel és „a jellem igénytelenségével”-vel kapcsolta össze a helytelen nyelvhasználatot, valaki nyelvművelőként, más egyenesen „nyelvtannáci”-ként utalt magára a kérdéssel kapcsolatban (utóbbiról l. pl. SHERMAN–ŠVELCH 2014). Amint az más kutatási eredmények alapján (pl. LANSTYÁK 2007, PARAPATICS 2020) várható volt, néhányan a regionális változatokat is „nyelvtani hiba”-ként értelmezik, az adatközlők többsége azonban elfogadja a nyelvjárási változatokkal szemben (legalábbis amelyekről tudják, hogy az) és általában az idiolektusokkal szemben (a nyelvváltozatok és a film viszonyáról angol nyelvű kontextusban l. pl. BOBERG 2018, DUDEK 2019, ELLIOTT 2000, SZENTGYÖRGYI 2021).

Többen hangsúlyozták a szakma és a mindennapi élet elkülönítését:¹ „A hétköznapi beszédben sokkal több dolgot nézek el másoknak, mert nem a szakmája”; „Mert a szép, tiszta magyar beszédre törekszem én is. Nem baj ha valaki máshogy beszél, de a tvből, csak nyelvtanilag, beszédtechnikailag helyes szinkront halljon” (a „helyes-helytelen” nyelvhasználati minősítésről a nyelvművelés területéhez kapcsolódóan l. pl. HELTAINÉ NAGY 2012). Megkérdeztem, milyen nyelvi jelenségek zavarják az adatközlőket a legjobban a szinkronszínészi, narrátori munkájuk során felolvasandó szövegekben (az előre megadott válaszok közül több is jelölhető volt). Az első három helyen a mondat szerkezet hibái (61 jelölés), a pontatlan vagy helytelen szóhasználat (56), valamint a fordítási hibák, félrefordítások kategóriája áll (54). Viszonylag sok, 39 jelölés érkezett az idegen tulajdonnevek, kifejezések ejtésére vonatkozó problémákra, vagyis az összes adatközlő 57%-a választotta ezt az opciót (is). Az adatokból világos képet kapunk arról, hogy a válaszadók szigorúan kezelik a felolvasandó szövegben észlelt nyelvi hibákat, és egy-két kivételtől eltekintve valamennyien fontosnak tartják, hogy ezt jelezzék is a munkatársak számára.

A megbeszélést azonban nem mindig követheti javítás: 13 fő arról is beszámolt, hogy gyakran a hibás verziót kell felolvasnia. Az indokok pedig a következők: „Van, hogy az igényességet felülírja a megbízói elvárás, hogy nem lehet eltérni a leirtaktól egy betűvel sem”; „Próbálok jelezni, és sokszor egyet is értünk a kollégákkal. Ilyenkor kijavítjuk a szöveget. Néha azonban a megrendelő ragaszkodik az eredeti szöveghez, így nem javíthatjuk ki”.

5.2. Az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos problémák. Az idegen tulajdonnevek, szavak, kifejezések ejtésével kapcsolatban többféle nehézséget is megneveztek az adatközlők a nyílt végű kérdésekre adott válaszaikban, példáikban. A legkevesebbszer említett probléma maga a kiejtés képessége volt. Volt, akinek saját bevallása szerint mind-egyik idegen nyelv szavaival előfordulnak nehézségei, mert anyanyelvén kívül egyetlen egyen sem tanult soha, de a többség számára nem problémás az angol, német és latin szavak, nevek kiejtése. Például: „Ha nem angol vagy nem általánosan ismert nevekkal találkozom, akkor okoz némi nehézséget. Ekkor jön a rendező felelőssége, hogyan ejtjük azt a szót”. Többen említették a francia, a spanyol, vagy más, ritkábban előforduló idegen nyelv tulajdonneveinek a kiejtésével kapcsolatos problémát: „Néha az idegen nyelvű szavak vagy tulajdonnevek kiejtése nehezebb hangkapcsolatokat eredményez”; „egy kacifántos lengyel tulajdonnév, nem biztos, hogy elsőre sikerül”; „Ismeretlen szónál szokatlan a kiejtés, ezt ki kell gyakorolnom (elmondom párszor egymás után)”; „Szinkronnál sokszor előfordul, hogy egy szövegrész tele van idegen szavakkal illetve tulajdonnevekkel. Ez a folyamatos

¹ Az adatközlők válaszait változatlan helyesírással idézem, csupán az elmaradt ékezeteket pótolom szükség szerint a megértés könnyítésére.

olvasás rovására szokott menni nálam, így több időt vesz igénybe a szövegrész felmondása. Főleg akkor ha ráadásul még bebeszélve sem vagyok. :D (pl: reggel 8)”. A bevezetőben említett tényezők miatt azonban joggal feltételezhetjük, hogy nincs mindig elég idő a kiejtés tökéletesítésére (sem).

Akadtt példa a fentiek ellenkezőjére is, amikor a szinkronszínésznek megvolt, illetve meg lett volna a tudása a név megfelelő ejtéséhez, mégsem tehetette: „Szinkronrendező kérjen tanácsot, ha nem tud valamit. Franciából érettségiztem. Ne javítson ki!” A fordítók ugyanis kiejtési listát is adnak a rendező és a színészek számára, amely eredeti célja szerint a munkájukat segíti, a gyakorlatban azonban sokszor előfordul az adatközlők beszámolóí szerint, hogy a lista nem helyénvaló kiejtést javasol, pontosabban ír elő. A színészek pedig hiába észlelik ezeket a hibákat felolvasás közben (ha észlelik), a rendező és/vagy a megrendelő elvárásai miatt nem térhetnek el tőle, még akkor sem, ha hangalámondás esetén még a néző is hallja az eredeti és a magyar hangsávban alkalmazott kiejtés közötti különbséget. „Ahogy a szereplő maga használja azt érdemes követni.” „Fordítón múlik, milyen kiejtési listát ad. Aztán meg a rendezőn, hogy ő mit kér. Én pedig hiába voltam francia-angol szakos, azt teszem, amit kérnek, mert itt én »csak« végrehajtó vagyok.” „Dramaturg ír egy kiejtési listát fejből, rosszul, nem meghallgatva az eredetit és a rendező ragaszkodik a rosszhoz.” „Gyakran kapunk trehány, használhatatlan kiejtési listát, sokszor fordul elő, hogy bármilyen európai nyelv használatánál, az amerikai angol kiejtést írják elő, ami - ha hajlandó lennék rá - az én munkám minőségét tenné tönkre, az én ázsiómat rontaná.” Olyan is előfordul, hogy hiányzik a listából egy felolvasandó idegen szó ejtésének javaslata, holott „[r]ögtön a kérdéses szó után, vagy akár helyett kéne lennie a kiejtési formának”.

Az idegen tulajdonnevek ejtéséhez kapcsolható következő nehézség, amikor a szinkronszínésznek ugyanazt a nevet (általában személynevet) többféleképpen kell ejteniük az adott produkciótól függően, tehát nem rögzíthetik magukban csupán egyféleképpen. „Sokszor sokféleképpen kell kiejteni ugyanazt a személynevet, földrajzi nevet. Pl. Robert - [rábört], [robört] stb.”; Arra a kérdésre válaszolva, hogy ez milyen gyakran fordul elő velük, egytől ötig tartó Likert-skálán (ahol az egy „Soha”, az öt „A munkáim döntő többségében előfordul ilyen”) 18 adatközlő jelölte az ötös számot és további 24 a négyest, 14 pedig a hármast. A 69-ből 46 fő fontosnak tartja egy egységes gyakorlat kialakítását, természetesen a nyelvi diverzitás szem előtt tartásával, hiszen ugyanazt a nevet valóban többféleképpen ejthetik különféle nyelvekben, nyelvjárásokban. „Számomra az a fontos, hogy egy adott produkcióban mindenki ugyanúgy mondja a tulajdonneveket. Ez különböző produkciók esetében eltérhet. Tehát, ha X munka során az a kérés, hogy »Mári«-nak ejtsem a nevet, akkor ott mindenki »Mári«-nak ejtse, ha »Y« munka során az a rendező kérése, hogy »Meri« legyen a kiejtés, akkor abban a produkcióban konzekvensen úgy ejtse minden, abban a produkcióban résztvevő kolléga a kért nevet”. Többen kiemelték egy konszenzus kialakításának az igényét a híres emberek nevének ejtéséhez, például: „Egy ismert ember neve csak egy módon hangozhat el”; „Mindig az adott film dönti el, hogy hogyan ejtenek egy nevet. Kivéve olyan evidenciákat, amik beültek a magyar kultúrába. Pl. Einstein - Ájnsztín”. Megesik, hogy egy keresztnév produkcióként változó ejtését nem az eredeti hangsáv nyelvváltozatához való igazodás motiválja, hanem pusztán a rendező személyes megszokásán múlik: „Egyik rendező a Mary nevet Méri-nek, másik Meri-nek kéri. Ugyanez a Rodger névnel. Rodzser-Rádzsör. Richard névnel Ricsárd-Ricsöd-Ricsörd. Rengeteg hasonló probléma van”.

Mindezen túl valamennyi adatközlő azt fogalmazta meg a témával kapcsolatban a legjelentősebb problémaként, amikor egyazon produkcióban hangzik el többféleképpen ugyanannak

az idegen névnek az ejtése. Ez a beszámolókat szerint sokszor abból fakad, hogy ugyanannak a sorozatnak a különböző részeit különböző rendezők vezetésével szinkronizálják, vagy a különböző részeket más fordítók fordítják, akik különböző kiejtési listát adnak a színészek számára. Ilyenkor „[h]a a rendező emlékszik, hogy eddig hogy volt, felülbírálja, a színész talán még nem is találkozott addig az adott név kiejtésével. Nincs, aki összehangolja.” Mindezek mögött pedig, mint általában, az idő- és pénzszüke áll. Ezért történhetek meg a következő esetek is az adatközlőkkel: „Egy alkalommal egy adott sorozatot egyszerre több stáb is vett párhuzamosan a leadási idő szűkösége miatt. Előfordult, hogy egy tulajdonnév kiejtését nem egyformán kérték, így többféle kiejtéssel lett rögzítve egyazon sorozatban, mivel a fordítók is párhuzamosan dolgoztak és más-más kiejtési lista került a stábokhoz”; „Sorozat más-más epizódja más-más rendezővel - más kiejtéssel!”; „Sajnos ha egy sorozat »megrendelőt«... stúdiót, rendezőt vált, még »nyomós« sorozatoknál is előfordul, hogy eddig Börnadett volt valaki, a negyedik évadtól, -csak mondtam valamit- Bernadett... Igen! Értem! Se a világ nem dől össze, se senki nem mondott se fel, se le, mert így lett,... de engem zavar!! [...] 2hónap múlva még szólnak hogy mégiscsak Börnadett lett... ki kéne javítani”; „Sajnos akár tekercsenként változó sokszor a kiejtés a rögzített anyagban”; „Három szereplő ejtette másként egy jelenetben az adott nevet, és nekem egy 4.-et kellett mondanom”; „A film elején rossz kiejtéssel felvett idegen szó/kifejezés után nekem rendre rosszul kell ejtenem ugyanazt, mivel már nem hívják vissza az előttem ott járt színészt kijavítani”. Mivel az újabb kutatási eredmények szerint a tulajdonnevek tárolása és előhívása eleve nehezebb, mint a közsavaké (a kérdés magyar nyelvű összefoglalásához l. RESZEGI 2014), a fent bemutatott esetek a minőségromlásra túl egy további, valójában felesleges nehézséghez is vezethetnek a nézők – és a szinkronszínészek – számára.

Az adatközlők személyes, olykor indulatoktól sem mentes beszámolóit és a többi adatból kimutatható eredmények alapján megállapítható, hogy a vizsgált közösség tagjai munkáik nyelvi minőségét még úgy is személyes felelősségüknek érzik, hogy – láthattuk – valójában nem az ő feladatuk volna, és nincs is mindig lehetőségük a javításra. „Nem adhatnak le adásban hibás mondatokat, hiszen ha mi a TV-ben így használjuk, az átlag ember így jegyzi meg. Ha helytelenül hallja, ez rögzül, akkor így is használja majd”; „Nagy szerepe van/lehet a szinkronnak, hogy jóra tanítsa az embereket, főleg a fiatalokat. Ha valami hibásan megy ki, az nagy károkat okozhat. Szerencsére ezt sok esetben a rendező is így gondolja és igényes ezzel kapcsolatban, úgyhogy nyitott rá, hogy kijavítsuk. Van, aki nem annyira rugalmas, bár az is igaz, hogy vannak olyan szövegek, ahol én is szívesen elmondanám úgy, ahogy le van írva, hogy lássák a »fenti« dolgozók, hogy mennyire rossz és lépjenek ez ügyben. De erre még sose volt példa. Vagy, ami még rosszabb lenne, hogy fel sem tűnik nekik”.

6. Következtetések és kitekintés. A szinkronszínészek körében készült kérdőíves vizsgálat nem csupán választ adott a kutatói kérdésekre, hanem olyan további, az eredeti hipotézisek felállításakor nem nevesített jelenségekre is rávilágított, mint amilyen a jelen tanulmány témáját is szolgáltatta. A személyes beszámolókat révén betekintést nyerhettünk abba, hogy milyen problémák fordulhatnak elő az audiovizuális tartalmak magyar hangsvárájában

² Egy tekercs egy kb. 30, olykor 40–50 másodperces szövegrészlet jelent. A szinkronrendezők ekkorára tagolják a teljes forgatókönyv párbeszédeseit. Ez a bérézés egyik mértékegységét is adja a percdíj mellett.

elhangzó idegen tulajdonnevek kiejtésakor, és milyen tényezők, munkafolyamatok vezethetnek e problémákhoz. A megkérdozett adatközlők döntő részét zavarják a felolvasandó szövegekben talált nyelvi problémák, így az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatosak is. Ezek jelzését a munkatársak számára fontosnak tartják, ám többen beszámoltak arról, hogy a javaslataiknak nem mindig ad helyt a szinkronrendező, vagy önkényes alapon, vagy megbízói elvárások miatt (l. pl. PETRÓCZI–FŐZŐ 2019: 57). Vagyis bár az adatközlők egyértelműen személyes felelősségérzetüknek adnak hangot a nézők elé kerülő szövegek nyelvi minőségét illetően, ez gyakran nem tőlük függ. A kapott eredményeket várhatóan nem módosítják nagy mértékben, inkább megerősítik a közeljövőben felvenni kívánt mélyinterjúk, és bizonyára még több saját élménybe és a minőségi munkát nehezítő még több tényezőbe engednek majd közelebbi betekintést. Ugyanez várható a szinkronstúdiókban részt vevő megfigyeléssel gyűjtendő adatoktól is.

A vizsgálat csupán az első szakasza egy átfogó kutatásnak, amely az eredmények különféle módokon való közlése, újszerűsége mellett komplex társadalmi haszonnal is bírhat. Egyfelől tudatosabbá tehetné a fogyasztókat a szinkronizált audiovizuális tartalmak nyelvezetével kapcsolatban. Másfelől nagyban hozzájárulhat a magyar szinkron minőségbiztosítási rendszerének jelenleg is folyamatban lévő kialakításához, nyelvi kérdéseinek tudományos igényű megvitatásához. Ez nemcsak a (fejlődni vágyó) szinkronstúdiók számára jelenthet segítséget, hanem végeredményben a nézők javát is szolgálná (akiknek sok esetben választásuk sincs a hangsávot illetően): az (anya)nyelvi kompetenciáikat is fejleszthetnék a jó minőségű szinkronizált tartalmak. Addig pedig a szinkronszínészek részéről, sok esetben (bár nem az összesben), az történik, ahogyan egy adatközlő fogalmazott: „átírjuk, stílust adunk neki, vagy meghallgatjuk az eredetét, hogy rájőjjünk, miről is van szó. Elvégezzük a fordító munkáját. Vagy pírulva felolvassuk”.

Hivatkozott irodalom

- BOBERG, CHARLES 2018. New York City English in film. Phonological change in reel time. *American Speech* 93: 153–185. <https://doi.org/10.1215/00031283-6926135>
- DALLOS SZILVIA 2018. *Magyar hangja. A szinkronizálás története*. Nap Kiadó, Budapest.
- DUDEK, ANNA 2019. Dialectically-marked proper nouns in audiovisual translation. An analysis of the English subtitles to *The Peasants*. *Beyond Philology* 16/4: 195–225. <https://doi.org/10.26881/bp.2019.4.08>
- ELLIOTT, NANCY C. 2000. Rhoticity in the Accents of American Film Actors. *A Sociolinguistic Study*. *Voice and Speech Review* 1: 103–130. <https://doi.org/10.1080/23268263.2000.10761390>
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET 2012. Nyelvhasználati minősítések, a *helyes-helytelen* a tanácsadói gyakorlatban. *Magyar Nyelvőr* 136: 394–407.
- HUTTERER, CLAUD-MICHAEL 2010. Audio Description (AD), avagy hogyan teszik hozzáférhetővé az audiovizuális információkat vakok és gyengén látók számára. *Fordítástudomány* 12/1: 63–70.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2007. A nyelvi tévhitekről. In: DOMONKOSI ÁGNES – LANSTYÁK ISTVÁN – POSGAY ILDIKÓ szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 154–173.

- PARAPATICS ANDREA 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 209. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PETRŐCZI ANDREA – FÖZŐ ZSOLT 2019. *A magyar szinkronipar működése*. Hétfá Kutatóintézet és Elemző Központ, Budapest.
- POLCZ KÁROLY 2012. *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- RAJKAI ZOLTÁN 2019. *Bevezető a magyar szinkron világába*. SZÍDOSZ – Szinkrón Alapszervezet, Budapest. <https://bit.ly/2WkpfEv> (2021. 08. 02.)
- RESZEGI KATALIN 2014. A tulajdonnevek pszicho- és neurolingvisztikája. Vizsgálati szempontok és modellek a tulajdonnevek feldolgozásáról. *Névtani Értesítő* 36: 133–147.
- SEREG JUDIT 2020. *A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>
- SE88 = *Standard Eurobarometer 88. Media Use in the European Union. Report*. Autumn 2017. Survey requested and co-ordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication. European Union. 2018. <https://bit.ly/3cdVesM> (2021. 08. 02.)
- SHERMAN, TAMAH – ŠVELCH, JAROSLAV 2014. „Grammar Nazis never sleep”. Facebook humor and the management of standard written language. *Language Policy* 14: 315–334. <https://doi.org/10.1007/s10993-014-9344-9>
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- SZENTGYÖRGYI SZILÁRD 2021. Akcentusokkal kapcsolatos sztereotípiák a valós és a virtuális térben. A művelt angol köznyelvi kiejtés szerepe az amerikai filmiparban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21/1: 173–189. <https://doi.org/10.18460/ANY.2021.1.011>
- VERMES ALBERT PÉTER 2015. A kontextus szerepe a tulajdonnév fordításában. *Névtani Értesítő* 37: 9–24.
- W1 = https://europapont.blog.hu/2018/10/31/tevenezes_eu (2021. 08. 02.)
- W2 = <http://filmforgalmazok.hu/category/eves-osszesites> (2021. 08. 02.)
- W3 = <https://szinkronalapszervezet.hu/informacio> (2021. 08. 02.)

PARAPATICS ANDREA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1711-0885>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

ANDREA PARAPATICS, Pronunciation of foreign proper names in Hungarian dubbing Attitudes and experiences of voice actors

The paper investigates Hungarian voice actors' attitudes to the language quality of texts they have to read for dubbing and narrating foreign language audiovisual products as part of an overall study that is theoretically and practically supported by the most popular voice actors of present-day Hungary and the trade union of Hungarian voice actors. Besides summarizing some general results, the study focuses on a research topic emphasized by many participants: the problems of the pronunciation of foreign proper names in Hungarian dubbing and narration. The results are based on survey-answers from 69 Hungarian voice actors with different personal and professional backgrounds. The

participants name many factors that affect the final quality of the products and reveal many negative examples of topics presented in the paper. Since most foreign language audiovisual products released for Hungarian television, cinemas, film theatres, and even to the Hungarian consumers of online streaming services are dubbed or narrated in Hungarian, and this being the only accessible way of watching these products for most people, the quality of their language should be studied, regardless of the dichotomy of attitudes on watching audiovisual products in Hungarian or original (or other) languages. The results and the dissemination of these can help develop a quality assurance system for Hungarian dubbing that serves many millions of consumers.

Fordítás és kétnyelvű névszemiotikai tájkép*

1. A névszemiotikai tájkép fogalma és kutatása. A tulajdonnevek nyilvános térben való vizuális reprezentációját névszemiotikai tájképnek nevezem. A névszemiotikai tájképet a névtáblákon, a köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken (pl. falfelületeken, sírköveken, plakátokon, tablókön) szereplő tulajdonnevek, valamint a nevekre utaló, neveket kísérő extralingvális jelek (pl. embléma, fénykép, rajz, szobor) alkotják.

A névszemiotikai tájkép leírása a szocioonomasztika egyik újabb, dinamikus fejlődő területe, amely a feliratokban megjelenő vizuális névhasználatot érinti. A névszemiotikai tájkép a nyelvi tájkép szerves részét alkotja. A nyelvi tájkép fogalmát magyarázó meghatározások is magukba foglalják a tulajdonneveket. A LANDRY–BOURHIS szerzőpáros szerint az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják (LANDRY–BOURHIS 1997: 25). Ebben a meghatározásban a tulajdonnévfajták közül a névtáblákon megjelenő hivatalos hely- és intézménynevek szerepelnek, de a névszemiotikai tájképbe a személynevek, illetve egyéb névfajták, a nem hivatalos tulajdonnevek és az extralingvális (nyelven kívüli) jelek is beletartoznak.

A nyelvi tájkép fogalmát e tanulmány óta számos kutató újraértelmezte. TÓDOR ERIKA-MÁRIA szerint „a nyelvi tájkép egy adott időben és térben, egy adott politikai és szociokulturális kontextusban megfigyelhető nyelvi magatartásforma írásos és képi, multimodális diskurzusként történő megnyilvánulása” (TÓDOR 2019: 18). „A tágabb értelmezés szerint a kutatások magukban foglalják az olyan kiegészítő elemek, mint például a fotók, dokumentumok, névjegyek vagy épp a termékek címkézésének vizsgálatát, valamint akár az öltözködésben, táplálkozásban, zenében, építészetben megjelenő azon szimbólumokét, amelyek az adott nyilvános térben élő emberek révén formálják a nyelvi tájképet” (CSERNICKÓ 2016: 91).

A névszemiotikai tájkép kutatása interdiszciplináris jellegű, egyaránt merít a nyelv-, fordítás-, történet-, jog-, földrajztudomány, szemiotika, szociológia, pszichológia stb. eredményeiből. A kutatás fontos része a terepmunka, a nyelvi adatok dokumentálásához fényképfelvételeket készítenek a kutatók a tulajdonneveket tartalmazó névtáblákról, egyéb felületekről, a nevekre utaló extralingvális jelekről. Az elemzésbe érdemes bevonni, ha egy névtáblán vagy egyéb felületen a betűkön kívül más jelzések (pl. arcképek, termékábrázolások) is vannak, valamint fontos figyelembe venni a térbeliséget is, a feliratok elhelyezését, színét, nagyságát és egyéb jellemzőit (l. SCOLLON–SCOLLON 2003, GORTER ed. 2006, JAWORSKI–THURLow eds. 2010, GORTER – MARTEN – VAN MENSEL eds. 2012, SATINSKÁ 2013, TÓTH 2013, DAVID–MÁCHA 2014, LÁBUS–VRBÍK 2018). A névszemiotikai tájképben a nyelvi ideológiák konkretizálódnak (vö. SHOHAMY 2006, LANSTYÁK 2015). „A nyelvi ideológiák kutatása annak elemzését jelenti, hogy a táblákat állítók, a táblákat olvasók milyen nyelven

* Készült a Tempus Közalapítvány ösztöndíjának támogatásával, a VEGA 1/0316/21-es számú, Jednoduchý a organizovaný jazykový manažment v podmienkach slovensko-maďarskej dvojjazyčnosti na Slovensku (Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben) megnevezésű projekt keretében.

kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelvválasztást, a feliratok szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezését illetően” (BARTHA–LAIHONEN–SZABÓ 2013: 16).

A többnyelvű nyelvterületeken vizsgált nyelvi (és névszemiotikai) tájképpel foglalkozó nemzetközi szakirodalom kutatástörténetét DURK GORTER (2013) *Linguistic Landscapes in a Multilingual World* című tanulmányában olvashatjuk. A Kárpát-medence kisebbségi magyarok által lakott területein folytatott nyelvtájkép-kutatásokat SZOTÁK SZILVIA (2016: 54–59) *Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában* című disszertációjában, valamint TÓDOR ERIKA-MÁRIA (2018) *A vizuális nyelvhasználat vizsgálata magyar nyelvterületeken* című tanulmányában tekintette át. A kisebbségi magyar nyelvterületek nyelvi tájképével foglalkozó publikációk nagy része érinti a vizuális tulajdonnév-használat kérdéskörét is (vö. HORONY–OROSZ–SZALAY 2012; LAIHONEN 2012, 2013, 2014, 2015a, 2015b–2016; BARTHA–LAIHONEN–SZABÓ 2013; SZOTÁK 2013, 2015, 2016, 2018; VUKOV RAFFAI 2013; MISAD 2014; HIRES-LÁSZLÓ 2015; KARMACSI 2017; LAIHONEN–CSERNICSKÓ 2017; PRESINSZKY 2018; CSERNICSKÓ 2019; TÓDOR 2019; SZABÓMIHÁLY 2020). Egyes tanulmányok a névszemiotikai tájkép elemzésére fókuszálnak (l. BAUKO 2015a, 2015b, 2015c, 2015d, 2017, 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, 2019c, 2019d, 2020, 2021a, 2021b; CSOBÁDY 2018; ANGYAL 2019, 2020; POKSTALLER 2020).

2. A névszemiotikai tájképet befolyásoló tényezők. A tulajdonnevek vizuális reprezentációját a nyilvános térben számos tényező befolyásolja. A névszemiotikai tájkép az idő, tér és társadalom dimenziójától függően dinamikusan változik. Kétnyelvű környezetben a névszemiotikai tájképben az adott területen használatos két nyelvhez tartozó, valamint egyéb nyelvű tulajdonneveket láthatunk. A kétnyelvű névpároknaál az esetleges fölrendelt-alárendelt viszony a tulajdonnevek vizualizálásában, térbeli viszonyában is mutatkozik: a többségi névalakok előnyt élveznek a kisebbségi névformákkal szemben, a névtáblákon a hatalmi helyzetben lévő nyelve általában felül vagy elől van, illetve nagyobb méretű lehet. Kétnyelvű környezetben, amennyiben az egyik nyelv kisebbségi helyzetben van, az e nyelven feltüntetett tulajdonnevek (egyéb feliratok) növelik a kisebbségi nyelv presztízsét, identitásjelölő funkciójuk van, etnikai szimbólumoknak tekinthetők.

A névszemiotikai tájkép kialakításában az állam(igazgatás), az önkormányzatok, a vállalkozói és a civil szféra is szerepet játszik. Az állam a nyelv- és névpolitika által szabályozza a hivatalos tulajdonnevek vizuális megjelenítését (vö. ZALABAI szerk. 1995, KONTRA 2017, CSERNICSKÓ 2019, VÖRÖS 2019). Fontos szerepet töltenek be az adott település nyelvi és névszemiotikai tájképének kialakításában az önkormányzatok is, amelyeknek kompetenciájába tartozik például az utcanevek jóváhagyása, önkormányzati rendelet(ek)ben való közzététele, a hivatalos helység-, utca- és intézménynévtáblák nyilvános térbe való kihelyeztetése. A kisebbségi tulajdonneveknek (elsősorban a helység- és utcaneveknek, állami intézmények neveinek) nyilvános térben való megjelenítését, illetve annak módját az államhatalom által jóváhagyott jogszabályok írják elő, de vannak olyan szabályozatlan területek is, ahol a tulajdonnevek nyelvi megformálása szabad választás kérdése. A vállalkozók a saját vállalkozásuknak szabadon választhatnak nevet, de csak olyat, amely még nem fordul elő a cégjegyzékben, és minden egyes vállalkozásnak egyedi névvel kell rendelkeznie. A magánintézmények (vendéglők, üzletek, vállalatok stb.) esetében a feliratkészítőktől, vállalkozókon is múlik a nevek vizuális megjelenítése a névtáblákon vagy egyéb felületeken, melyeken gyakran a tulajdonnévre utaló nem verbális jelek (pl. logók) is megjelennek. A civil szférához tartozó névmegjelenítések nincsenek szabályozva, a természetes

személyektől, civil szervezetektől függ a tulajdonnév vizualizálásának a módja (pl. egyéni névtáblák, névjegykártyák, sírfeliratok). A nyelvi aktivisták (pl. a Kétnyelvű Dél-Szlovákia, Kétnyelvű Gömör és Nógrád civil szervezetek) felhívhatják a figyelmet a kisebbségi nyelven történő vizuális névhasználat fontosságára (vö. OROSZ 2013).

3. Fordítás és névszemiotikai tájkép. A vizualizált nyelvnek a nyelvtanulásban, nyelvvelsajátításban is lényeges szerepe van. A kétnyelvű feliratok nyilvános térben való megjelenése egyrészt erősíti az anyanyelv szerepét, másrészt segíti az államnyelv elsajátítását is. A nyelvi tájképet szemlélő személyek a kétnyelvű feliratról elsajátíthatják például a hely- és intézménynevek magyar megfelelőjét, illetve megismerkedhetnek a magyar hely- és intézménynevek államnyelvi párjával.

A névszemiotikai tájképben megjelenő kétnyelvű tulajdonnévpárok a fordítás szempontjából is elemezhetőek. A kétnyelvűség és fordítás szorosan összefügg egymással (bővebben l. LANSTYÁK 2004). A többnyelvű névszemiotikai tájkép vizsgálata nemcsak a szociolingvisztika kutatási területe, hanem a transzlatológia számára is fontos adalékokkal szolgál. A kétnyelvű névszemiotikai tájképben a tulajdonnevek fordításának módja figyelhető meg. A kétnyelvű névtáblák értelmezésében fontos a történelmi, politikai, szociokulturális összefüggések megértése, a látható kép létét meghatározó okozati háttér feltárása, a megfelelő nyelvi (kétnyelvű) kompetencia.

Kisebbségi környezetben a tulajdonnevek nagy része két (vagy több) párhuzamos nyelvi formában él. A kétnyelvű névpárokon kívül sok olyan tulajdonnév is létezik, amelynek a másik nyelvben nincs megfelelője, illetve a két nyelvben azonos alakban használatos. A tulajdonnév lefordítása ugyanannak az egyedi denotátumnak a megjelölése más nyelv eszközeivel (J. SOLTÉSZ 1967: 281, 1979: 118). A tulajdonnevek másnyelvű megfelelőinek megalkotásakor fordítási műveletekre is szükség van. A tulajdonnevek fordítása a forrásnyelvből a célnyelvbe történik, a fordítónak a forrás- és célkultúrában is kompetensnek kell lennie (SLÍZ 2019: 16). A nevek másik nyelvbe történő átültetésekor az alkalmazható műveletek a fordítás teljes hiányától (a névalak változtatás nélküli átvitelétől a forrásnyelvből a célnyelvbe) a névforma erőteljes átalakítását eredményező modifikációig terjedő skálán helyezkedhetnek el (BÖLCSKEI 2010: 246).

A tulajdonnevek fordításának kérdéskörével számos kutató foglalkozott, a gazdag vonatkozó szakirodalmat utóbb SLÍZ MARIANN (2015, 2019) tekintette át tanulmányaiban. A tulajdonnevek fordítása többféle fordítási művelet révén történhet (vö. KLAUDY 1994, 2007, 2018; VERMES 2005; FARKAS 2007, 2009; OLOŠTIK 2007; BAUKO 2010, 2012; PÓCZOS 2010; TÖRÖK 2010, 2012; ANGYAL 2013; BÁRCZI 2013; BAUKO–BENYOVSZKY szerk. 2013; BENYOVSZKY 2013; HEGEDŰS 2013; SLÍZ 2014, 2019; DITRÓI 2017; SZILÁGYI-KÓSA 2020):

1. Átvitel – a fordítás hiánya, az eredeti névforma meghagyása, ami alatt a névnek a forrásnyelvi szövegből a célnyelvi szövegbe eredeti alakjában, változás nélkül történő beillesztését értjük.

2. Átírás – a fordítandó név alakjának (hangzásának, írásképeinek) átírása, a célnyelv jellemzőihez történő igazítása.

3. Névmegfeleltetés – a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi megfelelővel való behelyettesítése. Ekkor a fordító a már meglévő célnyelvi megfelelőt rendeli hozzá a forrásnyelvi névhez.

4. Jelentésbeli tükör- vagy részfordítás – a forrásnyelvi névnek (tükörfordítás) vagy a név egy részének (részfordítás) jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása.

5. Teljes vagy részleges modifikáció – a fordítandó név legerőteljesebb átalakítása, annak más megnevezéssel való helyettesítése a célnyelvben: az egyes nyelvekben eltérő motivációval keletkezett kétnyelvű tulajdonnévpárok; a tulajdonnév közszóra cserélése, körülírása, kihagyása; a forrásnyelvi név információtartalmának részleges módosulása a célnyelvben a névrész(ek) hozzáadásával (explicitáció) vagy kihagyásával (implicitáció).

A tulajdonnév fordításáról szorosabb értelemben a jelentésbeli fordítás kapcsán beszélhetünk. Az átvitel, a teljes vagy részleges modifikáció során a forrásnyelvi nevet vagy névrészt nem fordítják le a célnyelvre; az átírás csak a forrásnyelvi név hangalakjának célnyelvbe való adaptációját szolgálja; a névmegfeleltetés esetében a már (pl. névszótárakban, névjegyzékekben) meglévő, célnyelvben ismert megfelelő feltüntetéséről van szó. Az említett kategóriák nem választhatók el élesen egymástól, hiszen a név fordítása során kombinálódhatnak, illetve átfedést mutathatnak: például a több névrészt tartalmazó forrásnyelvi név célnyelvi megfelelőjének megalkotásakor az egyik névrész jelentésbeli fordítás útján, a másik névrész átvittel vagy átírással is keletkezhet; a részleges modifikáció során explicitációval vagy implicitációval keletkezett neveknél megfigyelhető a jelentésbeli részfordítás is. Az egyes kategóriáknak (az átvitelt kivéve) további alkategóriákra való bontása a vizsgált többnyelvű korpusztól függően alakulhat.

A továbbiakban a fordítás és a névszemiotikai tájkép közti összefüggéseket a szlovákiai magyar településeken¹ 2014-től napjainkig gyűjtött képi adatbázisomból vett példák segítségével szemléltetem.

3.1. Fordítás és személynév-szemiotikai tájkép. A személynév-szemiotikai tájképben azon feliratok értelmezhetők a fordítás szempontjából, melyeken az adott személynév a különböző nyelvű kontextusban több nyelvi változatban, illetve hibrid (nyelvi vegyes) formában is megjelenik. Egyes táblákon az eredeti, anyakönyvezett, forrásnyelvi névalak mellett a másodlagos, nem anyakönyvezett, célnyelvi névalak is fel van tüntetve. Gyakran történelmi, szociokulturális ismeretek, anyakönyvekből származó adatok is szükségesek a személynév forrásnyelvi alakváltozatának megállapításához.

A személynevek vizuális megjelenítését, feliratokon való feltüntetésének módját Szlovákiában nem szabályozza törvény,² ezért a névszemiotikai tájképben variábilis névalakkal találkozhatunk. Kisebbségi környezetben a kétnyelvű emléktáblákon, névjegykártyákon, egyéb feliratokon is megfigyelhető a kettős személynévhasználat.³

¹ Szlovákiában a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú, többször módosított törvény értelmében, ha a Szlovák Köztársaság nemzeti kisebbséghez tartozó, adott településen állandó lakhellyel rendelkező állampolgárai két, egymást követő népszámlálás szerint a település lakosságának legalább 20%-át alkotják, e helységben minden feliratot fel lehet tüntetni a kisebbség nyelvén is. A törvény legutóbbi, Tt. 287/2012. sz. módosításában már a 15%-os kvóta szerepel, ez a 2021-es szlovákiai népszámlálástól számítódik majd.

² A keresztnév- és családnévről szóló 1993. évi 300. számú és az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. számú, többször módosított törvények a személynevek anyakönyvezését szabályozzák Szlovákiában.

³ A szlovákiai magyarokra jellemző a kettős személynévhasználat, vagyis a család- és keresztnévnek (egyes nyelvekhez kötődő) kétféle alakváltozatban való használata. Magyar nyelvű kontextusban a magyar névformákat részesítik előnyben, a szlovák nyelvet elváró kontextusban pedig a többségi nyelvhez alkalmazkodó névalakokat használják.

Azon kétnyelvű emléktáblákon, melyeken a személynév csak egyszer van feltüntetve, elkerülük a név másik nyelvre való fordítását. A személynév mintegy összeköti a magyar és szlovák nyelvű szöveget, a család- és keresztnév kizárólag magyaros formában használatos. A Gimesen látható Kodály-emléktáblán az arcplakett alatt található személynév (*Kodály Zoltán*) megelőzi a szlovák és magyar szövegrészt, így feleslegessé válik más alakváltozatban való ismétlése: *Kodály Zoltán / 1882–1967 / svetoznámy maďarský hudobný skladateľ, / pedagóg a etnomuzikológ / v rokoch 1906–1916 zbieral ľudové piesne v Jelenci / a világhírú magyar zeneszerző, / zenepedagógus és népzene kutató / 1906–1916 között népdalokat gyűjtött Gimesen / obec Jelenec / Gimes község önkormányzata / 2017.*

A személynév kétnyelvű feliraton való többszöri előfordulása az adott nyelvhez való igazítását eredményezheti. A forrásnyelvi magyar család- és keresztnévalakok a szlovák kontextusban a célnyelvhez igazod(hat)nak. Ez érintheti a névsorrend megváltoztatását, a keresztnév másnyelvű megfelelőjének feltüntetését, a családnév írásképeinek megváltozását, a személynév szlovák toldalékokkal való beépítését a szövegek környezetébe.

Az azonos névalak eltérő névsorrenddel párosulhat. A névtáblákon, feliratokon az adott személynév szlovák szövegek környezetben általában szlovákos sorrendben (keresztnév + családnév), a magyar kontextusban magyaros sorrendben (családnév + keresztnév) szerepel. A szakolcai gimnázium épületén található magyar nyelvű emléktábla például arról tanúskodik, hogy 1911–1913 között az intézményben tanított Juhász Gyula magyar költő, akinek neve az azonos méretű szlovák nyelvű táblán fordított sorrendben látható: *Gyula Juhász.*

A fordított névsorrenden kívül gyakori, hogy a kétnyelvű emléktáblán a keresztnévnek a szövegek környezettől függően a szlovák és a magyar nyelvben használatos alakváltozata is fel van tüntetve. Szímón, a Jedlik Ányos Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában lévő kétnyelvű emléktáblán a keresztnév másnyelvi párjának feltüntetése figyelhető meg: *Vedcovi a vynálezcovi v oblasti fyziky / Štefanovi A. Jedlikovi / 1800–1895 / venujú vďační rodáci. / A hálás utókor falunk szülöttjének / Jedlik Á. Istvánnak / 1800–1895 / feltalálónak és fizikusnak.* A füleki várban található emléktáblán gróf II. Koháry István várkapitány és országbíró neve a szlovák szövegrészben *Štefan Koháry II.* alakváltozatban szerepel. Érsekújvárbán egy kiállítás hirdető táblán is a nyelvi kontextus befolyásolta a névalak megjelenítését: *Výber z tvorby Ladislava Sándora / Válogatás Sándor László alkotásaiból.* Ipolyság egyik kétnyelvű emléktábláján a tábla felső részében látható a *Berczeller György / Juraj Berczeller* személynévalak, majd ezt követi a szlovák és magyar nyelvű szöveg. Ekelén, a magyarországi folyók vízszabályozásának főmérnöke, Vargha János tiszteletére emelt kétnyelvű emléktáblán a szlovák nyelvű szöveg megelőzi a magyar megfelelőjét. A személynév elsőként szlovák toldalékkal épül be a szlovák szövegek környezetébe, emiatt megcsonkul a *Vargha* családnév (*Jána Varghu*). A magyar szövegrészben magyarul, anyakönyvezett formában szerepel a család- és keresztnév (*Vargha János*).

A családnév alakja is megváltozhat a nyelvi kontextustól függően. A komáromi közjegyzői hivatal tábláján többször szerepel a személynév: *NOTÁR / JUDr. Leila Baštrnáková / notársky úrad JUDr. Leily Baštrnákovéj / közjegyzői hivatal – JUDr. Baštrnák Leila.* A szlovák szövegek környezetben a családnév alapalakjához a szlovákban használatos, a néviselő női nemére utaló *-ová* családnévképző kapcsolódik (*Baştrnák + -ová < Baštrnáková*). A magyar szövegrészben magyaros sorrendben és formában szerepel a családnév. Megfigyelhető, hogy a *JUDr.* titulus minden esetben fel van tüntetve a név előtt. A szlovákban következetesen használják a név mellett a megszerzett titulusok rövidítését, és ennek hatására a szlovákiai magyarok magyar kontextusban is gyakrabban feltüntetik a tudományos

fokozatot jelölő névkiegészítőket, mint a magyarországi magyarok. A női családnév nyelvi kontextustól függő változata figyelhető meg Taksony község egyik, figyelmeztetést tartalmazó kétnyelvű feliratán is, melyen kétszer szerepel a személynév. A szlovák nyelvű szöveget követi az *Ing. Marta Mészárosová* névforma, a magyar szöveg után a *Mészáros Márta* névalak látható. A kettős személynévhasználat a családnév (*Mészárosová / Mészáros*) és a keresztnév (*Marta / Márta*) szlovák és magyar nyelvhez kötődő, kétféle alakváltozatban való használatában mutatkozik meg. Az *Ing.* titulus csak a szlovákok névalakban jelenik meg, a magyar névváltozat előtt elmarad, s az *Ing.* titulushoz megfelelő *mérnök* szó sem áll a név mögött.

A magyar–szlovák keresztnévpár névtáblán való feltüntetése hibrid, nyelvileg vegyes névformát eredményezhet. Az Érsekújváriban lévő Thain János Múzeum (Múzeum Jána Thaina) épületén látható emléktáblán a *Ján Thain János* névforma szerepel. A két keresztnév közé ékelődik a családnév, az első helyen áll a magyar keresztnév szlovák névpárja (*Ján*), ezt követi a családnév (*Thain*), majd a magyar keresztnév (*János*). A hibrid, két nyelv névelemeiből álló névalak egyszerre idézi fel a személynév szlovák (*Ján Thain*) és magyar (*Thain János*) változatát is. Kétnyelvű emléktáblán hasonló példát találhatunk a szlovák–magyar keresztnévpár egy névalakban való előfordulására Ipolyságon (*Ludovít Simonyi Lajos*) és Komáromban is (*František Lehár Ferenc, Karol Harmos Károly*). A keresztnév magyar és szlovák megfelelője egyszerre, egy névalakban (pl. *Ernest Kocsis Ernő*) szerepelhet névjegykártyákon, szórólapokon, nyomtatott kiadványokon is.

A személynév-szemiotikai tájképben kétnyelvű ragadványnév is előfordulhat. Egy választási plakáton a roma származású önkormányzati jelölt a család- és keresztnévének feltüntetésén túl a magyar ragadványnevét szlovákra is lefordította: *Gömöri Obama / Gemeský Obama* (Barack Obama egykori amerikai elnök családneve után).

3.2. Fordítás és helynév-szemiotikai tájkép. A helység- és utcanévtáblákon megjelenő magyar–szlovák névpárok a fordítási műveletek különféle fajtáit mutatják. A tanulmányban közölt névpárok közül a magyar helynevek az elsődlegesek (forrásnyelvek), de a továbbiakban a névtáblákon szereplő (szlovák / magyar) névsorrend szerint közlöm a példákat.

3.2.1. A helységnevek használatát, vizualizálását a névtáblákon a névtörvények szabályozzák. Az 1994. évi 191. számú táblatörvény szerint a kisebbségek lakta települések helységnevtábláján a hivatalos szlovák megnevezés alatt a kisebbségiek által használt másnyelvű változat is helyet kap, ha a helyi kisebbség meghaladja a lakosság 20%-át. Ezen települések jegyzékét az 1999. évi 221. számú kormányrendelet (módosítva a 2011. évi 534. számú rendelettel) tartalmazza. A 9/2009-es belügyminisztériumi rendelet 19/2018-as módosítása értelmében 2019-ben kezdték kihelyezni az azonos méretű helységnevtáblákat a szlovákiai kisebbségi településeken: a felső táblán található fekete keretben, fehér alapon és fekete nyomtatott nagybetűvel a szlovák helységnevet; alatta egy önálló, azonos méretű névtáblán szerepel kék keretben, fehér alapon és fekete nyomtatott nagybetűvel a magyar településnév.

A szlovákiai magyar településeken lévő kétnyelvű helységnevtáblákon történetileg a magyar helységnevet az elsődleges, s a szlovák névpár a másodlagos. A társadalmi, nyelvpolitikai változások befolyásolták a szlovák névpárok keletkezését. Csehszlovákia megalakulását követően az 1920-as településnevek használatát szabályozó törvény értelmében a belügyminisztérium az olyan települések számára, amelyekben a kisebbségi állampolgárok számaránya meghaladta a 20%-ot, kisebbségi nyelvű és „csehszlovák” helységnevet is jóváhagyhatott.

A szlovákiai magyarlakta települések szlovák nevének megállapítása a szlovák helynévképzési szabályokat figyelembe véve, többféle névfordítási művelet (átvitel, átírás, jelentésbeli tükrözés vagy részfordítás, teljes vagy részleges modifikáció) segítségével történt. Az 1948-as helységnévrendezés során Szlovákiában 710 – zömmel magyar – település szlovák nevét változtatták meg. 1989 után az önkormányzatok arra törekedtek, hogy a magyar névhez jobban hasonlító szlovák hivatalos névre (többnyire az 1920-ban megállapított helységnévre) változtassák a település nevét (bővebben I. SZABÓMIHÁLY 2011).

Szlovákiában több olyan magyarlakta település létezik, amelynek magyar és szlovák megnevezése azonos, a szlovák névpár átvitel útján keletkezett. Az átvitel során az eredeti névforma megmarad, a név a forrásnyelvből a célnyelvbe változás nélkül kerül. Az ugyanazon államnyelvi (célnyelvi) és kisebbségi (forrásnyelvi) helységnévalak két önálló névtáblán szerepel: *Bajka / Bajka; Virt / Virt; Zalaba / Zalaba* stb.

A célnyelvhez igazítás során a magyar helységnév írásképét is megváltoztathatták. A forrásnyelvből a célnyelvbe való átíráskor a célnyelv fonémaállományát vették alapul az egyes szlovák helységnévek megalkotásakor: *Imeľ / Imely; Iža / Izsa; Lúčka / Lucska; Padán / Padány; Tornaľa / Tornalja* stb.

A jelentésbeli fordításnál a névnek (tükrözés) vagy a név egy részének (részfordítás) fordítása történik. A tükrözéssel keletkezett helységnévpárok az egyes nyelvekben jelentésbelileg megfelelnek egymásnak: *Dedina Mládeže / Ifjuságfalva; Dolný Chotár / Alsóhatár; Figa / Füge; Horná Kráľová / Felsőkirályi* stb. A részfordítás során az egyik névrész jelentésbeli fordítása figyelhető meg, a másik névrész átvitelrel vagy átírással kerül át a célnyelvbe, illetve fordítása el is maradhat: *Blatná 'sáros' na Ostrove⁴ / Sárosfa; Čierna Voda 'fekete víz' / Feketenyék; Kráľ 'király' / Sajószentkirály; Mostová 'hidas' / Hidaskürt; Nové Zámky 'új vár' / Érsekújvár; Studená 'hideg' / Medveshidegkút; Veľká 'nagy' Paka / Nagypaka; Zemianska 'nemes' Olča / Nemesócsa; Zlatná 'aranyos' na Ostrove / Csallóköz aranyos* stb.

A forrásnyelvi magyar név információtartalmának részleges modifikációja figyelhető meg a célnyelvben egy névrész kihagyásakor (implicitáció) vagy hozzáadásakor (explicitáció): *Dvory nad Žitavou 'Zsitva feletti' / Udvard, Pohronský 'Garam menti' Ruskov / Oroszka* stb.

A teljes modifikációval keletkezett szlovák helységnévek a magyar névpárral nincsenek jelentésbeli összefüggésben, eltérő névadási motivációval keletkeztek. A szlovák helységnév nem a magyar név fordításával, hanem mesterséges névadás útján jött létre: *Hurbanovo* (Jozef Miloslav Hurban szlovák író családneve alapján) / *Ógyalla; Kameničná* 'köves' / *Keszegfalva; Kolárovo* (Ján Kollár szlovák író családneve után) / *Gúta; Sládkovičovo* (Andrej Sládkovič szlovák író családnevéből) / *Diószeg; Štúrovo* (Ludovít Štúr szlovák reformkori politikus családneve alapján) / *Párkány; Nový Život* 'új élet' / *Illésháza* stb.

Egyes települések névszemiotikai tájképében megjelenhetnek a település korábbi, szlovák nyelvben használatos névpárjai. *Hurbanovo / Ógyalla* város egyik épületén, ahol egykor hengermalom működött, látható a *Stará Ďala* felirat, amely a település 1948 előtt használatos szlovák neve volt, és jelentésbeli fordítás (az első névrész tükrözés) és a második névrész célnyelvi átírása révén jött létre az *Ógyalla* megnevezésből. *Tešedíkovo / Pered* településen a Kétnyelvű Dél-Szlovákia mozgalom aktivistái a szlovák nyelvű helységnévtáblát lecserélték az 1948 előtt használatos *Pered* megnevezésre.⁵

⁴ A *Csallóköz* szlovák megfelelőjeként a *Žitný ostrov* (szlk. *ostrov* 'sziget') használatos.

⁵ A *Tešedíkovo* tábla helyére kitett *Pered* táblát eltávolította a közútkezelő (<https://uj szo.com/kozelet/leszereltek-a-kdsz-tablait>; 2021. 11. 05).

A szlovák törvényhozás az érvényes helyi népszavazások után is elutasította az önkormányzat helységnév-változtatási kérvényét (a település szlovák és magyar nyelvű megnevezése azonos – *Pered / Pered* – lett volna). A helyi lakosok többsége nem értett egyet az 1948-as hatósági névadással, amely során szlovák történelmi személyiségről (Samuel Tešedík/Tessedik Sámuel, 1742–1820, evangélikus lelkész, pedagógus, pedagógiai és gazdasági szakíró) nevezték el a falut.

A névszemiotikai tájképben nem hivatalos helységnévváltozatok is előfordulhatnak. A helységnév fordításának alapjául az élőnyelvben használatos névalak szolgálhat. Mivel a szlovákiai és magyarországi *Komárom* Trianon óta két szomszédos település azonos magyar hivatalos neveként létezik, előfordul, hogy a kétnyelvű feliratok magyar nyelvű részében a szlovákiai *Komárno* helységnévet *Észak-Komárom*-nak vagy *Révkomárom*-nak fordítják, s a magyarországi város nevét (a két település földrajzi elhelyezkedéséből adódóan) *Dél-Komárom* alakváltozatban tüntetik fel.

3.2.2. Az 1999. évi 184. számú kisebbségi nyelvhasználati törvény szerint a települések az utcaneveket és más helyi földrajzi neveket kisebbségi nyelven is feltüntethetik. A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának 2003. évi 31. számú határozata is rendelkezik az utcák és más közterületek megjelöléséről. A magyarlakta települések önkormányzatai által jóváhagyott kétnyelvű utcaneveket a vonatkozó önkormányzati rendeletek is tartalmazzák. A kétnyelvű utcanévtáblákon az első helyen általában a szlovák név szerepel, és alatta áll a magyar név. Azokon a településeken, ahol a magyar nemzetiségű lakosok száma van többségben, rendszerint a magyar elnevezések az elsődlegesek, majd ezeket fordítják le államnyelvre.

A közszóból származó utcanevek esetében jellemző a jelentésbeli fordítás, a magyar köznevek szlovák nyelvre való fordítása. Példaként említjük Imely községet (Komáromi járás), ahol a 43 magyar–szlovák utcanévpár többsége köznévi eredetű, és tükörfordítással keletkezett (a névtáblákon az első helyen a szlovák név áll, és alatta található a magyar névpár, de az elsődlegesek a magyar nyelvű helynevek voltak): *Agátová ulica / Akácfa utca*; *Cintorínska ulica / Temető utca*; *Dlhá ulica / Hosszú utca*; *Dolná ulica / Alsó utca* stb.

A köznévből származó utcanévpárokat feltüntető táblákon jelentésbeli részfordítás is megfigyelhető: pl. *Tržničné námestie* 'piactér' / *Lúdpiac tér* (Komárom).

Az adott utcában megmaradhat a régi és új utcanévtábla is: Komáromban a régebbi *Ulica Malá Jarková / Kis ér sor* névtáblán a földrajzi köznevek nem felelnek meg egymásnak (a *sor* szlovák megfelelője *rad*). Az újabb, *Malá Jarková ulica / Kis ér utca* táblán ez javítva van, de a magyar névszerkezet hatására a szlovák névszerkezet is megváltozik, a jelző megelőzi a jelzett szót. A magyar földrajzi köznévi utótag ritkábban hiányzik a magyar utcanévből: általában akkor marad el, ha a helyi lakosok által használatos élőnyelvi, régi helynévből származik: pl. *Piesočná ulica* 'homokos utca' / *Homokok* (Naszvad).

Az utcanévtáblákon az adott településen használatos tájszók is megjelenhetnek, melyek fordítása problémát okozhat. Kürt községben a *kangyi* tájszó 'görbe; görbe mellékutca' jelentésben használatos. A tájszó a helyi kétnyelvű utcanévtáblákon is megjelenik: *Malá krivá / Kis kangyi*; *Velká krivá / Nagy kangyi*. A *kangyi* szlovák fordítása a szó jelentéstartalmát adja vissza: *krivá* 'görbe'.

Az utcanévtáblán néha megjelenhetnek olyan jelek is, amelyek a név fordításával, jelentésbeli megfeleltetésével függnek össze: pl. a *Parná ulica / Gőz utca* (Komárom) névtáblán

hosszabb ideig be volt festve fehér színnel a szlovák megnevezés *Par* része,⁶ így az utcanévtáblán a *ná ulica / Gőz utca* volt látható. A *gőz* szó szlovák megfelelője a *para*, s a lexéma jelentése motiválhatta a nevet részben lefestő személy cselekedetét: a szlovák megnevezés egy része így „eltűnt a gőzben”.

A célnyelvhez való igazítás, az átírás, névmegfeleltetés a személy- és helynévből származó kétnyelvű utcanévtáblákon figyelhető meg.

A személynévi eredetű szlovák–magyar utcanévtáblákon megjelenik a kettős személynévhasználat, ami elsősorban a fordított névsorrendben és a keresztnévek szlovák nyelvi megfelelőjének feltüntetésében mutatkozik meg: *Alžbetínske námestie / Erzsébet tér* (Dunaszerdahely); *Ulica Jána Fábryho / Fábry János utca*; *Ulica Kolomana Mikszátha / Mikszáth Kálmán utca* (Rimaszombat); *Ulica Matúša Csáka / Csák Máté utca* (Komárom); *Námestie Jozefa Blaskovicša / Blaskovics József tér* (Imely) stb. A történelmi személyiségekről elnevezett kétnyelvű szlovák–magyar utcanévtáblán a családnev az egyes nyelvekhez igazodó alakváltozatban szerepelhet: pl. *Ulica Jána Husa / Husz János utca* (Komárom). Egyes, személynevet tartalmazó névtáblákon a szlovák névpárban a keresztnév kezdőbetűjét tüntetik csak fel, hogy megelőzzék a név célnyelvhez való igazítását: *Ulica Á. Jedlika / Jedlik Ányos utca*; *Ulica G. Czuczora / Czuczor Gergely utca*; *Ulica I. Madácha / Madách Imre utca*; *Ulica K. Nagya / Nagy Károly utca* (Komárom). A keresztnév helyett a szlovák névtáblán katonai tisztséget jelölő szó, rövidítés is lehet: *Námestie gen. Klapku* (*gen.* = *generál* ’tábornok’) / *Klapka György tér* (Komárom). Az irodalmi művek szereplőiről elnevezett utcanévtáblán részfordítással is találkozhatunk: pl. *Ulica Zlatého ’arany’ muža ’férfi’ / Aranyember utca*⁷ (Komárom).

A helynévi eredetű kétnyelvű utcanévtáblákra jellemző, hogy a standard magyar–szlovák helységnévpárok jelennek meg rajtuk: *Bajčská ulica / Bajcsi utca*; *Bohatská ulica / Bagotai utca*; *Hurbanovská ulica / Ógyallai utca* (Imely) stb. Arra is van példa, hogy a településnévre utaló magyar megnevezés az élőnyelvben⁸ használatos rövidített formában látható a táblán: *Novozámocká cesta / Újvári út* (Érsekújvár / Nové Zámky felé vezető út). A kétnyelvű névszemiotikai tájképben olyan magyar utcanévtáblák is voltak a közelmúltban, melyeken a szlovák tulajdonnévnek nem a standard magyar névmegfelelőjét tüntették fel. Érsekújvárban egyes helységnévi eredetű utcanévtáblákban a magyar megnevezésben is megmaradt a szlovák névforma: *Banskobystrická ulica / Banská Bystrica-i utca*; *Bratislavská ulica / Bratislavai út*. 2019-ben történt változás e téren, standard helységnévformákkal helyettesítették a szlovák névpárokat: *Banskobystrická ulica / Besztercebányai utca*; *Bratislavská ulica / Pozsonyi út*. Az *ulica* ’utca’ névrész szlovák párja helytelenül szerepel a névtáblán (az *út* szlovákul *cesta*). Érsekújvárban több hasonló utcanévtábla látható, melyen az *utca*

⁶ A táblát idővel megtisztították a festéktől, de a felirat *Par* részén jelenleg is látszik halványan a fehér szín.

⁷ Jókai Mór Aranyember című regényét a szlovák nyelvű fordításokban kétféleképpen tüntetik fel: *Zlatý človek* ’aranyember’, *Zlatý muž* ’aranyférfi’. A magyar és szlovák nyelvben az *ember* szó ’férfi’ jelentésben is használatos.

⁸ Az élőnyelvi névhasználat hatással lehet a helynév újabb alakváltozatának vizuális megjelenítésére is: Komáromban például a magyar *Holt-Vág* víznev a névtáblákon szlovákul *Mŕtve rameno Váhu* ’a Vág holt ága’ alakban jelenik meg, de a csónakkölcsönzést, rendezvényeket népszerűsítő plakátokon, a tóparton lévő feliraton a magyar név megfelelőjeként a szlovákban élőnyelvben használatos, szlengszerű *Mŕtvák* megnevezés látható.

földrajzi köznévfelhasználásuk helytelenül az *út* névrészt tüntetik fel: *Bajčská ulica / Bajcsi út, Komárňanská ulica / Komáromi út*.

Előfordul, hogy a magyar utcanévet, illetve utcanévreszt nem fordítják le szlovákra, hanem a magyar névalakot adaptálják a szlovák megnevezésbe is. Bátorkeszi településen a *Alsó-Rohamteri utca* szlovák névpárja *Dolnorohamterska ulica*, a *Felső-Rohamteri utca* szlovák megfelelője *Hornorohamterska ulica*. Az *Alsó* és *Felső* névrészeket lefordították szlovákra, de a *Rohamteri* névrészt már nem, csak a magyar *-i* képzőt helyettesítették a szlovák *-ska* képzővel (*rohamter* + *-ska*). A névtáblákon a szlovák utcanévek *Dolnorohamterská ul.*, *Hornorohamterská ul.* alakváltozatban láthatók. A szóvégi hosszú magánhangzó feltüntetése a név élőnyelvben való használatát mutatja, a szlovák nyelv szabályai szerint a szavakban ugyanis nem szerepelhet egymást követően két hosszú vokális, a másodiknak rövidnek kell lennie.

Teljes modifikációval ritkábban találkozunk a kétnyelvű utcanévtáblákon; ezen névpárok eltérő motivációval keletkeznek az egyes nyelvekben. Perbete községben (vö. BELÁN 2003) több olyan szlovák–magyar utcanévpár van, amelyek különböző névadási indítékekkel jöttek létre: *Dlhá ulica* 'hosszú utca' / *Túlsó kertek alja* (a főút túlsó oldalán lévő kertek alatt található utca); *Družstevná ulica* 'szövetkezeti utca' / *Sivatag utca* (a falu legszélső utcája, a közeli határ poros és száraz volt, mint a sivatag); *Nádražná ulica* 'állomás utca' / *Sallai utca* (Nagysalló felé vezető utca); *Nový rad* 'új sor' / *Váczy sor* (Váczy József kántortanító, az egykori katolikus elemi iskola igazgatója építtette az elsők között e falurészen); *Obchodná ulica* 'üzlet utca' / *Kiskocsmaköz* (egykor kiskocsma működött az utcában, a faluban nagykocsma is üzemelt); *Revolučná ulica* 'forradalmi utca' / *Sanghaj* (egykor a falutól távol eső részben szegény emberek éltek, ezen a részen 1929-ben osztottak ki házhelyeket vagyontalan munkásoknak); *Robotnícka ulica* 'munkás utca' / *Cigányváros* (az ott lakó cigányok után); *Ružová ulica* 'rózsa utca' / *Berencsik köz* (a közben lakó család családneve alapján); *Vojnická ulica* 'bátorkeszi⁹ utca' / *Erőszak utca* (a község kisajátította és házhelyeknek eladta a református egyház tulajdonában lévő telkeket). Perbetén a szocializmus idejében használatos szlovák utcanéveknek a jelentésüknek megfelelő magyar névpárjuk volt. A rendszerváltozást (1989) követően a helyi képviselő-testület meghagyta az említett szlovák utcanéveket, de a magyar utcanévpárjukat megváltoztatta. A perbetei önkormányzat az utcák élőnyelvben használatos, korábbi magyar megnevezéseinek a hivatalos használatát, névtáblákon való feltüntetését hagyta jóvá.

Az egyes utcanévek szlovák megfelelőjének megállapításával kapcsolatban az önkormányzatok néha fordítókhoz, polgári társulásokhoz, egyéb intézményekhez (pl. szlovákiai egyetemek magyar tanszékeihez) fordulnak tanácsért. A magyar név szlovák névpárjának meghatározása nem mindig egyszerű, így különféle névjavaslatok is történhetnek. Példaként egy magyar utcanév lehetséges szlovák neveire tett javaslatot közlök. Nagykapos egyik utcanévtábláján a magyar *Pólyi-domb utca* megnevezés szlovák névpárjaként az *Ulica Pólyiho kopec* névalak volt feltüntetve. A képviselő-testület javaslatára szakvéleményt kértek a magyar utcanév szlovák fordításával kapcsolatban, melyet a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének oktatója, SZABÓMIHÁLY GIZELLA (2019) dolgozott ki: „A *Pólyi-domb utca* lehetséges szlovák nevei. Az utcának adandó szlovák név attól függ, hogyan értelmezzük a *pólyi* szót. A szó 'nádbuga' értelmezése a földrajzinév-adási szokások, hagyomány, valamint az *-i* képző jelentése

⁹ A *Bátorkeszi* (ma: *Bárorové Kosihy*) egykori szlovák névmegfelelője *Vojnice* volt.

ismeretében nem nagyon valószínű. Földrajzi névben nem szokott előfordulni növény valamely részének, csak a növénynek (mint) egésznek neve, s ez tipikusan *-s* képzőt kap: *nádas, füzes, csalános, barackos, szilvás* stb. Az *-i* képző általános jelentése 'valakihez, valamihez tartozó' (pl. valahonnan származó, valaminek a része), ha tehát a névben a *pólyi* szó 'nádbuga' értelemben szerepelne, akkor a *Pólyi-domb* jelentése ez volna: 'nádbugához tartozó domb'. Mindezek alapján valószínűbb, hogy a *pólyi* szó tulajdonnév, pontosabban családi név, ugyanis *Pólyi* családnevű személyekre nagy számban van példa Kelet-Szlovákiából. A név valószínűleg *Pólyi* falu (ma *Pol'ov* néven Kassa egyik kerülete) nevével függ össze. A lehetséges szlovák nevek: a) Ha a *pólyi* szó személynév, akkor jó az *Ulica Pólyiho kopec*. b) Ha nem minősítjük személynévként, akkor véleményünk szerint elhomályosult jelentésű köznévként (nyelvjárási szó) lehetne minősíteni, s ekkor lehetséges szlovák megfelelői: *Ulica Pólysky/Pójsky/Pól'sky kopec; Ulica pod Pólyskym/Pójskym/Pól'skym kopcom* (ha valóban alatta húzódik). Ha nincs a magyar szóra írott forrás, elképzelhető a *Póji-domb* írásmód is, ez esetben a szlovák változatban is ilyen írásmóddal szerepelne. c) Ha esetleg a 'náddal benőtt domb' értelmezést fogadjuk el, s a *nád* köznevet le kívánjuk fordítani, akkor meg kellene állapítani, hogy pontosan milyen növény nő a dombon. Alább látható három kép¹⁰ (mind a három valamilyen nádfélét ábrázol, de a nevük más): 1. Pálka širokolistá – *Typha latifolia* – Széleslevelű gyékény, 2. Trst' obyčajná – *Phragmites australis* – Közönséges nád, 3. Sitina rozložitá – *Juncus effusus* – Szittyó. A szlovákban ezek közül a növények közül valójában egyik neve sem szokott előfordulni földrajzi nevekben, ettől függetlenül elképzelhetők az ilyen nevek (ha a *kopec* szót kihagyjuk): *Trstinová ulica, Šachorová ulica* (a *Cyperus* nemzetségbe tartozó *šachor* alapján; a *Páلكová ulica* névre nem találtunk példát). A *Sitina* önmagában egy domb neve, amely az autópálya-alagútról lett nevezetes, ezért félő, hogy ha az *Ulica Sitina* nevet kapná az utca, akkor az említett alagúttal hozná összefüggésbe.¹¹

3.3. Fordítás és intézménynév-szemiotikai tájkép. A szlovákiai magyar településeken az intézménynevek feliratokon való megjelenítése csak az állami intézmények (pl. iskolák, hivatalok) esetében van szabályozva, a magánintézményeknél (pl. vendéglő, cég) nincs efféle előírás, szabadabb a névhasználat.

3.3.1. Az állami intézményeken a kétnyelvű szlovák–magyar névtáblák dominálnak. A magyar nyelvű megnevezés – ugyanakkora nagyságú betűkkel, illetve azonos betűtípussal szedve – többnyire az intézmény szlovák neve alatt található.

Az oktatási intézmények nevének feltüntetését az oktatásügyi államigazgatásról és az iskolák önkormányzatáról szóló, 2003. évi 596. számú törvény szabályozza. A kisebbségi iskolák megnevezésében az iskola tanítási nyelvét és az iskola fajtáját államnyelven és az adott kisebbség nyelvén is fel kell tüntetni.

Az 1989-es rendszerváltozást követően több szlovákiai magyar iskola vette fel az intézménynévbe valamely, a régióhoz kötődő vagy a magyar történelemből ismert magyar személyiség nevét. A kétnyelvű iskolanevekben a magyar személynévalakok az államnyelvi név esetében fordított névsorrendben és a szlovák kontextusba helyezés eredményeképpen szlovák toldalékokkal vannak feltüntetve. A fordítás általában nem érinti a család- és a keresztnév

¹⁰ A képeket nem közlöm – B. J.

¹¹ A szöveg rendelkezésemre bocsátásáért Szabó Mihály Gizellának tartozom köszönettel.

formáját, nem történik meg a család- és keresztnév célnyelvhez való igazítása. Az iskola megnevezésének egyéb névrészei (az iskola fajtája, tanítási nyelve) jelentésbeli fordítás révén jelennek meg: pl. *Gymnázium a základná škola Sándora Máraiho s vyučovacím jazykom maďarským / Márai Sándor Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium és Alapiskola*¹² (Kassa); *Základná škola s vyučovacím jazykom maďarským Alberta Molnára Szencziho / Szenczi Molnár Albert Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola* (Szenc). Előfordul, hogy a magyar iskola-név nem utal a tanítási nyelvre, szemben a szlovák névpárral: pl. *Základná škola Lajosa Pongráca s vyučovacím jazykom maďarským / Pongrácz Lajos Alapiskola* (Ipolyság).

A személynév célnyelvhez való igazításának (átírásának, névmegfeleltetésének) példája az érsekújvári *Gymnázium Petra Pázmána s vyučovacím jazykom maďarským / Pázmány Péter Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium* kétnyelvű névtábláján látható. A szlovák helyesírás szabályzata szerint a történelmi személyek nevét adaptálni kell a szlovák nyelvbe, át kell írni a szlovák nyelv helyesírásának alapelvei szerint (*Pázmány Péter / Peter Pázmán*). A *Gymnázium Hansa Selyeho Komárno s vyučovacím jazykom maďarským / Selye János Magyar Tannyelvű Gimnázium Komárom* megnevezésben a keresztnév kétféle alakváltozata (*Hans / János*) a világhírű stresszszakutató osztrák–magyar származására utal. A kettős személynévhasználat megjelenik publikációiban is: a magyar nyelvű tanulmányokban *Selye János* alakban, az idegen nyelvűek esetében *Hans Selye* formában tüntette fel nevét.¹³ A *Súkromná základná umelecká škola Sylvie Czafrangóovej / Czafrangó Sylvia Magán Művészeti Alapiskola* névtáblán a női családnév kétféle alakváltozatban szerepel (*Czafrangóovej [a Czafrangóová név toldalékolt változata] és Czafrangó*).

A hivatalos kétnyelvű iskolanev részét képezheti a helységnév: pl. *Základná škola Lajosa Tarczyho s vyučovacím jazykom maďarským Chotín / Tarczy Lajos Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola Hetény*; *Základná škola Gyulu Lőrincza Kameničná / Lőrincz Gyula Alapiskola Keszegfalva*. A magyar–szlovák helységnévpárokat az 1999. évi 221. számú (a 2011. évi 534. számú rendelettel módosított) kormányrendeletben szereplő kétnyelvű helységnévjegyzék szerint kell feltüntetni.

A kétnyelvű oktatási intézmények közszóból származó nevei jelentésbeli fordítás révén jönnek létre: pl. *Materská škola Sedmokráska 'hétszerszép' / Százszorszép Óvoda* (Komárom); *Stredná odborná škola rozvoja vidieka / Vidékfejlesztési Szakközépiskola, Sportové Gymnázium / Sportgimnázium* (Dunaszerdahely).

Az egyéb állami intézmények (hivatalok, múzeumok, könyvtárak, művelődési és egészségügyi központok stb.) esetében a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló, 1999. évi 184. számú, többször módosított törvény¹⁴ értelmében minden feliratot fel lehet tüntetni a kisebbség nyelvén is. A szlovákiai magyar településeken az állami intézmények nevei többnyire szlovák–magyar kétnyelvű táblán jelennek meg, s a fordításuk az iskolanevekhez hasonlóan célnyelvhez való igazítással és jelentésbeli fordítással történik: pl. *Jókaiho divadlo v Komárne / Komáromi Jókai Színház*; *Mestské kultúrne stredisko Kráľovský Chlmec / Városi Művelődési Központ Királyhelmecc*; *Okresný úrad Šaľa / Járási*

¹² Az *alapiskola* 'általános iskola' a szlovák *základná škola* tükörfordításaként keletkezett.

¹³ A kutató keresztneve egyéb formákban is megjelenik Komárom névszemiotikai tájképében. A róla elnevezett egyetem szlovák megnevezésében rövidített (*J.*) formában szerepel: *Univerzita J. Selyeho / Selye János Egyetem*. A szlovák utcanévtáblán a *János* keresztnév szlovák névmegfelelője (*Ján*) látható: *Ulica Jána Selyeho / Selye János utca*.

¹⁴ Módosítva a Tt. 287/2012. sz. törvényével.

Hivatal Vágsellye; Obecny úrad Čilizská Radvaň / Községi Hivatal¹⁵ Csilizradvány stb. Egyes hivatalok, kórházak épületében a különféle osztályok megnevezései is kétnyelvűek, rendszerint jelentésbeli fordítás útján, tükörfordítással keletkeznek: *Bytové oddelenie / Lakásügyi Osztály; Referát plánovania a účtovania / Tervezési és Könyvelési Osztály; Klinika vnútorného lekárstva / Belgyógyászati Klinika, Oftalmologické oddelenie / Szemészeti Osztály stb.*

A magyar intézmények esetében a magyar megnevezés megelőzheti a névtáblán a szlovák névpárját, a forrásnyelvi magyar név célnyelvi megfelelője tükörfordítással jön létre: pl. *A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete / Kultúrny inštitút Maďarskej republiky; Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület / Jókaiho všeobecnozdelačacie a múzejné združenie* (emléktáblákon a név rövidített változata is látható: *Jókai Egyesület / Jókaiho združenie*); *Magyar Alkotó Művészek Szlovákiai Egyesülete / Spolok maďarských tvorivých umelcov na Slovensku; Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – CSEMADOK / Maďarský spoločenský a kultúrny zväz na Slovensku* (a névhasználók többsége nem ismeri az intézmény teljes nevét, csak a mozaiknévi CSEMADOK [*< a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete*] megnevezést használja); *Szövetség a Közös Célokért / Združenie za spoločné ciele*.

3.3.2. A magánszférába tartozó intézményekre (pl. üzletek, hotelek, éttermek, vállalatok) a szlovák–magyar kétnyelvű megnevezések kevésbé jellemzőek, az egy nyelvű (szlovák, magyar, angol vagy egyéb idegen eredetű) feliratok dominálnak, a névadásban pedig nagyobb a szabadság, bármilyen szó intézménynévvé válhat.

A privát szférába tartozó intézmények kétnyelvű megnevezései tipikusan jelentésbeli fordítás útján születnek: *Lodiar / Hajós* (üzletközpont); *Hostinec U Čierneho Psa / Fekete Kutya Vendéglő* (a vendéglő elé kihelyezett táblán angol alakváltozatban is: *Black Dog Pub*); *Stará kréma / Öreg Kocsmá; Zlatá ryba / Aranyhal* (horgászület) stb.

4. Összegzés. A nyelvi tájkép szerves részét alkotja a névszemiotikai tájkép, amely a névtáblákon, köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken megjelenő tulajdonneveket, valamint a nevekre utaló, neveket kísérő extralingvális jeleket foglalja magába. A névszemiotikai tájképben megjelenő kétnyelvű tulajdonnévpárok a fordítás szempontjából is elemezhetők. A többnyelvű névszemiotikai (és nyelvi) tájkép vizsgálata a transzlatológia számára is fontos adalékokkal szolgál. A tanulmányban a fordítás és a névszemiotikai tájkép közti összefüggéseket a szlovákiai magyar településeken gyűjtött képi adatbázisomból vett példák segítségével szemléltettem.

A tulajdonnév vizuális megjelenítése a szlovákiai magyar településeken névfajtaktól függően különbözők. A személynevek feliratokon való feltüntetésének módját nem szabályozza törvény, ezért a névszemiotikai tájképben többféle névalakkal találkozhatunk. Ezzel szemben a kétnyelvű helynevek (helység- és utcanevek) vizualizálását a névtáblákon névtörvények szabályozzák. Az intézménynevek feliratokon való megjelenítése csak az állami intézmények (pl. iskolák, hivatalok) esetében van szabályozva, a magánintézményeknél (pl. vendéglő, cég) nincs efféle előírás, szabadabb a névhasználat: elvileg bármilyen formájú és nyelvű névalak megjelenhet vizuálisan.

¹⁵ A községi hivatal kifejezés a szlovák *obecny úrad* tükörfordítása. Magyarországon a *polgármesteri hivatal* megnevezés használatos.

A tulajdonnevek fordítása többféle fordítási művelet révén történhet: 1. átvitel – a fordítás hiánya, az eredeti névforma meghagyása; 2. átírás – a forrásnyelvi név írásképeinek célnyelvhez igazított átírása; 3. névmegfeleltetés – a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi megfelelővel való behelyettesítése; 4. jelentésbeli tükör- vagy részfordítás – a forrásnyelvi névnek vagy a név egy részének jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása; 5. teljes vagy részleges modifikáció – a fordítandó név más megnevezéssel való helyettesítése a célnyelvben, a tulajdonnév közszóra cserélése vagy körülírása, a forrásnyelvi név információtartalmának részleges módosulása a célnyelvben a névrész(ek) hozzáadása (explicitáció) vagy kihagyása (implicitáció) által.

A személynév-szemiotikai tájképben a személynév kétnyelvű feliraton való többszöri megjelenésekor a célnyelvhez igazítás figyelhető meg. A személynévek célnyelvi változata átvitel, átírás vagy névmegfeleltetés útján keletkezett. A névtáblákon a forrásnyelvi magyar család- és keresztnévalakok szlovák kontextusban való előfordulása eredményezheti az eltérő névsorrendet (pl. *Juhász Gyula / Gyula Juhász*), a keresz- és családnév másnyelvi megfelelőjének feltüntetését (pl. *Mészáros Márta / Marta Mészárosová*), a hibrid, nyelvi-egyes (pl. *Ján Thain János*) névalakok létrejöttét és a személynév szlovák toldalékokkal való beépítését a szövegkörnyezetbe (pl. *Vargha János / Jána Varghu*).

A kétnyelvű helynév-szemiotikai tájkép arról tanúskodik, hogy a forrásnyelvi magyar helynevek célnyelvi szlovák párja különböző fordítási műveletek révén született. A szlovák helynévpárok megalkotásában szerepet játszott az átvitel (pl. *Baka / Baka*), átírás (pl. *Tornaľa / Tornalja*), jelentésbeli tükör- és részfordítás (pl. *Tupá / Tompa; Nové Zámky 'új vár' / Érsekújvár*), valamint a teljes (pl. *Kolárovo / Gúta*) és részleges (pl. *Dvory nad Žitavou 'Zsitva feletti' / Udvard*) modifikáció. A többnyelvű helynévjegyzékek segítségével szolgálnak a fordítóknak, akik a már meglévő célnyelvi megfelelőt névmegfeleltetéssel rendelik hozzá a forrásnyelvi névhez.

A magyar utcanévek célnyelvre való fordításakor főképpen jelentésbeli fordítással találkozunk, ami abból adódik, hogy az utcanévek domináns része köznévi eredetű (pl. *Bažantia ulica / Fácán utca*). Mivel az utcanévek személy- és helynevekből is származhatnak, a célnyelvi változatok átírás (pl. *Bajčská ulica / Bajcsi utca*) és névmegfeleltetés (pl. *Námestie Jozefa Blaskovicsa / Blaskovics József tér*) útján is létrejöhetnek. Ritkán találunk a kétnyelvű utcanévállományban eltérő névadással, teljes modifikációval keletkezett névpárokat (pl. *Ružová ulica 'rózsza utca' / Berencsik köz*).

Az intézménynév-szemiotikai tájkép azt mutatja, hogy az állami intézmények (iskolák, hivatalok, múzeumok, könyvtárak, művelődési és egészségügyi központok stb.) nevei többnyire kétnyelvűen szerepelnek a névtáblákon, de a magánszférába tartozó intézményekre (pl. üzletek, hotelek, éttermek, vállalatok) az egynyelvű (gyakran angol) nevek a jellemzőbbek. A kétnyelvű intézménynévpárok elsősorban jelentésbeli fordítás útján keletkeznek (pl. *Stredná odborná škola rozvoja vidieka / Vidékfejlesztési Szakközépiskola*). Az intézménynevek gyakran személy- és helynévi névrészt is tartalmaznak, amelyek átírással vagy névmegfeleltetéssel (pl. *Gymnázium Petra Pázmána s vyučovacím jazykom maďarským / Pázmány Péter Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium*) jelenhetnek meg a másik nyelvben.

Hivatkozott irodalom

- ANGYAL LÁSZLÓ 2013. Sáros vármegye helységnevei a szlovák fordítások tükrében (Cuius regio, eius nomen?). In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 68–85.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2019. Rimaszombat/Rimavská Sobota névszemiotikai tájképe. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely. 105–118.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2020. Fülek/Fil'akovo névszemiotikai tájképe. *Tanulmányok* 1: 21–32. <https://doi.org/10.19090/tm.2020.1.21-32>
- BÁRCZI ZSÓFIA 2013. Alicek, Alizok és Évikék. Lewis Carroll Alice's Adventure is [sic] Wonderland című regénye névanyagának magyar fordításairól. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 176–183.
- BARTHA CSILLA – LAIHONEN, PETTERI – SZABÓ TAMÁS PÉTER 2013. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3: 13–28.
- BAUKO JÁNOS 2010. Hegynévhasználat a fordítás és kétnyelvűség tükrében. In: BAUKO JÁNOS szerk., *Bilingvizmus és fordítás. Arany A. László születése 100. évfordulójának tiszteletére*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 19–29.
- BAUKO JÁNOS 2012. Magyar–szlovák hegynévpárok a Magas-Tátrában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3: 69–86.
- BAUKO JÁNOS 2015a. Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. Kisebbségi névtörvények és vizuális tulajdonnév-használat Szlovákiában. *Névtani Értesítő* 37: 179–194.
- BAUKO JÁNOS 2015b. Kétnyelvű névszemiotikai tájkép. In: BARTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUSZANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 323–334.
- BAUKO JÁNOS 2015c. Tulajdonnév – kép – hatalom. In: GAÁL ZSUSZANNA főszerk., *Nyelvészet, művészet, hatalom. Írások Tóth Szergej tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged. 231–244.
- BAUKO JÁNOS 2015d. *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- BAUKO JÁNOS 2017. Tulajdonnevekre utaló extralingvális jelek a névszemiotikai tájképben. In: HAJBA RENÁTA – TÓTH PÉTER szerk., „A véges végtelen”. *Tanulmányok Vörös Ferenc 60. születésnapjára*. Savaria University Press, Szombathely. 13–26.
- BAUKO JÁNOS 2018a. Komárom (Komárno) névszemiotikai tájképe. In: TÓDOR ERIKA-MÁRIA – TANKÓ ENIKŐ – DÉGI ZSUSZANNA szerk., *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet I*. Scientia, Kolozsvár. 55–70.
- BAUKO JÁNOS 2018b. Állatok a kétnyelvű névszemiotikai tájképben. In: SZIRMAI ÉVA – TÓTH SZERGEJ – ÚJVÁRI EDIT szerk., *Állati jelek, képek és terek II*. Jel-Kép-Tér sorozat 3. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 207–219.
- BAUKO JÁNOS 2019a. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4891109>

- BAUKO JÁNOS 2019b. Propriálno-semiotický obraz bilingválnych obcí Slovenska. In: CHOMOVÁ, ALEXANDRA – KRŠKO, JAROMÍR – VALENTOVÁ, IVETA eds., *Konvergenie a divergenie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia*. Veda, Bratislava. 138–148.
- BAUKO JÁNOS 2019c. Névszemiotikai tájkép – társadalom – identitás. *Hungarológiai Közlemények* 4: 61–77. <https://doi.org/10.19090/hk.2019.4.61-77>
- BAUKO JÁNOS 2019d. Kisebbségi nyelvpolitika és névszemiotikai tájkép. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely. 89–104.
- BAUKO JÁNOS 2020. Minority language policy and bilingual name semiotic landscape in Slovakia. *Hungarian Studies* 34/1: 60–72. <https://doi.org/10.1556/044.2020.00006>
- BAUKO JÁNOS 2021a. Research and Teaching of the Bilingual Onymic Landscape at the Hungarian Institute of Constantine the Philosopher University in Nitra. In: GÓMEZ CHOVA, LUIS – LÓPEZ MARTÍNEZ, ANTONIO – CANDEL TORRES, IGNATIO eds., *14th annual International Conference of Education, Research and Innovation*. IATED Academy, Valencia. 1992–1998.
- BAUKO JÁNOS 2021b. Úradné a neúradné vlastné mená v bilingválnej onymickej krajine. *Jazykovedný časopis* 72/1: 124–141. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0018>
- BAUKO JÁNOS – BENOVSZKY KRISZTIÁN szerk. 2013. *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- BELÁN ERNŐ 2003. *A Kukukkhegytől a Paskomig. Fejezetek Perbete község történetéből és néprajzából*. KT Kiadó, Komárom.
- BENOVSZKY KRISZTIÁN 2013. Fordított névsorolvasás. Az Egyperces novellák irodalmi névadása a szlovák fordítás tükrében. In: BAUKO JÁNOS – BENOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 133–146.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 245–262.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2016. A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények* 3/3: 91–105.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2019. *Fények és árnyak. Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Audor-Shark, Ungvár.
- CSOBÁDY CSILLA 2018. Jablonca és Szilice névszemiotikai tájképe. In: PRESINSZKY KÁROLY – HLAVINOVÁ TEKELIOVÁ, DOMINIKA szerk., *Cesty k vede – Utak a tudományhoz VII*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 31–40.
- DAVID, JAROSLAV – MÁCHA, PŘEMYSL 2014. *Názvy míst. Pamět, identita, kulturní dědictví*. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava.
- DITRŐI ESZTER 2017. *Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. A helynévminták összevető analízise statisztikai megközelítésben*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 40. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közzsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.
- FARKAS TAMÁS 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? Fordítástudomány* 11/2: 22–35.
- GORTER, DURK ed. 2006. *Linguistic Landscape. A New Approach to Multilingualism*. Multilingual Matters, Clevedon–Buffalo–Toronto.
- GORTER, DURK 2013. Linguistic Landscapes in a Multilingual World. *Annual Review of Applied Linguistics* 33: 190–212.
- GORTER, DURK – MARTEN, HEIKO F. – VAN MENDEL, LUK eds. 2012. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Palgrave Macmillan, Hampshire.

- HEGEDŰS ORSOLYA 2013. Tulajdonnév-használat Terry Pratchett Korongvilág-regényeiben. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 167–175.
- HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA 2015. Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: MÁRKU ANITA – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Audor-Shark, Ungvár. 160–185.
- HORONY ÁKOS – OROSZ ÖRS – SZALAY ZOLTÁN 2012. *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Jelek a térben 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- JAWORSKI, ADAM – THURLOW, CRISPIN eds. 2010. *Semiotic landscapes: Language, image, space*. Continuum, London.
- KARMACSI ZOLTÁN 2017. A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: MÁRKU ANITA – TÓTH ENIKŐ szerk., *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. „RIK-U”*, Ungvár. 54–60.
- KLAUDY KINGA 1994. *Bevezetés a fordítás elméletébe és gyakorlatába*. Scholastica, Budapest.
- KLAUDY KINGA 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 68. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KLAUDY KINGA 2018. Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24/2–3: 5–16.
- KONTRA MIKLÓS 2017. Megjegyzések kétnyelvű magyarok hely- és személyneveiről. *Névtani Értesítő* 39: 33–40.
- LÁBUS, VÁCLAV – VRBÍK, DANIEL 2018. *Toponyma v krajině a možnosti jejich výzkumu*. Technická univerzita v Liberci, Liberec.
- LAIHONEN, PETTERI 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 27–49.
- LAIHONEN, PETTERI 2013. Csíkszentdemokosi nyelvi tájkép. *Székelyföld* 17/7: 157–177.
- LAIHONEN, PETTERI 2014. Hungarian private linguistic landscape in South-West Slovakia. In: LAAKSO, JOHANNA ed., *Dangers and developments. On Language Diversity in a Changing World*. Studies in European Language Diversity 34. Research consortium ELDIA c/o, European Language Diversity for All, Mainz–Wien–Helsinki–Tartu–Mariehamn–Oulu–Maribor. 86–106.
- LAIHONEN, PETTERI 2015a. Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: LAITINEN, MIKKO – ZABROVSKAJA, ANASTASSIA eds., *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions*. Peter Lang, Berlin. 171–198. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-05170-4/21>
- LAIHONEN, PETTERI 2015b. Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian Town in Slovakia. In: WACHTARCZYKOVÁ, JANA – SATINSKÁ, LUCIA – ONDREJOVIČ, SLAVOMÍR eds., *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca 8*. Veda, Bratislava. 280–301.
- LAIHONEN, PETTERI – CSERNICKÓ ISTVÁN 2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3: 50–81.
- LANDRY, RODRIGUE – BOURHIS, RICHARD Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16: 23–49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- LANSTYÁK ISTVÁN 2004. Fordítástudomány és kétnyelvűség. *Fordítástudomány* 6/1: 5–27.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2015. Nyelvalakítás–névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: VÖRÖS FERENC – MISAD KATALIN szerk.,

- A nyelvöldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok.* Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 43–75.
- MISAD KATALIN 2014. Mutatvány Dunaszerdahely intézményeinek vizuális nyelvhasználatából. In: GRÓF ANNAMÁRIA – N. CSÁSZI ILDIKÓ – SZOTÁK SZILVIA szerk., *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 243–253.
- OLOŠTIAK, MARTIN 2007. *Jazykovoštruktúrny a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (anglické vlastné mená v slovenčine).* Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov.
- OROSZ ÖRS 2013. Egy új fenomén – anyanyelv-használati mozgalmak. In: TÓTH KÁROLY szerk., *Nyelvi jogok. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában I.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 311–316.
- PÓCZOS RITA 2010. *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 18. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- POKSTALLER JUDIT 2020. Somorja névszemiotikai tájképe. In: PRESINSZKY KÁROLY – VARGOVÁ, ZUZANA szerk., *Cesty k vede – Utak a tudományhoz IX.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 29–40.
- PRESINSZKY KÁROLY 2018. Hogyan festenek nyelvi tájképeink? (Adatközlői vélekedések a vizuális nyelvhasználatról Szlovákiában). In: TÓDOR ERIKA-MÁRIA – TANKÓ ENIKŐ – DÉGI ZSUZSANNA szerk., *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet I.* Scientia, Kolozsvár. 71–82.
- SATINSKÁ, LUCIA 2013. Bratislivos Prešburg: Napjaink Pozsonya nyelvi tájképének többnyelvűsége. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 15/2: 89–108.
- SCOLLON, RON – SCOLLON, SUZIE WONG 2003. *Discourses in Place. Language in the Material World.* Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203422724>
- SHOHAMY, ELANA 2006. *Language policy. Hidden agendas and new approaches.* Routledge, London.
- SLÍZ MARIANN 2014. *Személynevek fordítása kései ómagyar kori okleveleinkben. Magyar Nyelvjárások* 52: 73–88.
- SLÍZ MARIANN 2015. Általános névtani kérdések. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 93–114.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2019.1>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1967. A tulajdonnevek lefordíthatósága. *Magyar Nyelvőr* 91: 280–292.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2011. Variabilitás a helységnevek körében – okok és megoldási lehetőségek. In: SZABÓMIHÁLY GIZELLA – LANSTYÁK ISTVÁN szerk., *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. Nyelv.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 437–450.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2020. Jazyky a aktéri v jazykovej krajine obcí na slovensko-maďarskom etnicky zmiešanom území na Slovensku. *Jazykovedný časopis* 71/3: 297–320. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0001>
- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2020. Tulajdonnevek a kulturális szótárakban. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 109–130. <https://doi.org/10.26546/4892373.7>
- SZOTÁK SZILVIA 2013. Nyelvi tájkép az Őrvidéken. In: FEDINEC CSILLA – ILLYÉS ZOLTÁN – SIMON ATTILA – VÍZI BALÁZS szerk., *A közép-európaiság dicsérete és kritikája.* Kalligram Kiadó, Pozsony. 515–537.

- SZOTÁK SZILVIA 2015. Családnevek és kétnyelvűség az örvidéki temetőekben. Alsóőr. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan névföldrajz*. UMIZ Imre Samu Nyelvi Intézet, Unterwart/Alsóőr–Budapest. 131–145.
- SZOTÁK SZILVIA 2016. *Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- SZOTÁK SZILVIA 2018. A nyelvítájkép-kutatás mint az alkalmazott nyelvészet egyik legújabb kutatási területe. *Hungarológiai Közlemények* 1: 30–42.
- TÓDOR ERIKA-MÁRIA 2018. A vizuális nyelvhasználat vizsgálata magyar nyelvterületeken. In: TÓDOR ERIKA-MÁRIA – TANKÓ ENIKÓ – DÉGI ZSUZSANNA szerk., *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet I*. Scientia, Kolozsvár. 111–124.
- TÓDOR ERIKA-MÁRIA 2019. *Hétköznapi kétnyelvűség. Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolákban*. Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest.
- TÓTH SZERGEJ 2013. *Nyelv, kép, hatalom*. Alkalmazott Nyelvészeti Mesterfüzetek 4. 2., javított kiadás. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- TÖRÖK TAMÁS 2010. Magyar helynevek – szlovák térképek. Zorbalja és az Alsó-Ipoly mente magyar helynevei szlovák térképeken. In: BAUKO JÁNOS szerk., *Bilingvizmus és fordítás. Arany A. László születése 100. évfordulójának tiszteletére*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 111–125.
- TÖRÖK TAMÁS 2012. Helynevek és fordítástudomány. A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 117–132.
- VERMES, ALBERT PÉTER 2005. *Proper names in translation. A relevance-theoretic analysis*. Doktori Értekezések 21. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen.
- VÖRÖS FERENC 2019. Kárpát-medencei névpolitikai seregszámla. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőterben*. Savaria University Press, Szombathely. 17–61.
- VUKOV RAFFAI ÉVA 2013. A kódolt identitás mint a nyelvi tájkép alapeleme. In: BERÉNYI JÁNOS szerk., *Tudományos diszkurzusok. Konferenciakötet. Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2013*. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Újvidék. 178–184.
- ZALABAI ZSIGMOND szerk. 1995. *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

JÁNOS BAUKO, Translation and the bilingual name semiotic landscape

The name semiotic landscape is an integral part of the linguistic landscape and examines proper names that appear on name signs, inscriptions in public spaces, various surfaces, and extralingual signs referring to names. Bilingual proper name pairs that appear in the name semiotic landscape can also be analyzed in terms of translation. The study of the bilingual name semiotic (and linguistic) landscape also provides important information for translatology. The author illustrates the connections between the translation and the bilingual semiotic landscape of personal, place, and institution names with examples taken from an image database collected in Hungarian settlements in Slovakia. The analyzed proper names were translated through several translation operations: 1. transfer – no trans-

lation, using the original form of the name; 2. transcription – adapting the spelling of the source language name to the target language; 3. name matching – replacing the name to be translated with the conventional target language equivalent; 4. partial or loan translation of meaning – translating the source language name or part of the name with target language elements that correspond to their meaning; 5. full or partial modification – a major transformation of the name to be translated, its replacement by another name in the target language; changing the proper name into a common noun or with periphrasis; partial modification of the information content of the source language name in the target language by adding (explicitation) or omitting (implication) parts of the name.

Román intézménynevek magyarítása Erdélyben

1. Az intézménynevek fordításának kérdései a kisebbségi kétnyelvűség kontextusában. Ismert, hogy Romániában az egyetlen hivatalos nyelv a román. Ezt kizárólagos jelleggel fogalmazza meg Románia jelenleg érvényes alkotmányának 148. paragrafusa, és egyértelműen szabályozza, hogy az erre vonatkozó rendelkezés nem változtatható meg, azaz más nyelv nem nyerhet hivatalos jogi státust (FÁBIÁN 2017, PÉNTEK–BENŐ 2020: 113). Ennek következtében bizonyos állami, közigazgatási információk, terminusok és nevek alapértelmezés szerint elsődlegesen románul érhetők el. E rendelkezés és az ezt követő organikus törvények korlátozó előírásainak következtében a nem román anyanyelvű állampolgárok nyelvi jogai nem érvényesülhetnek teljes mértékben (BENŐ–PÉNTEK 2016), és a kisebbségi kétnyelvűségi helyzet „fordítási kényszerhelyzet”-ként adott.

Romániában a földrajzi és az intézménynevek területén is az államnyelvi alak a hivatalos névforma. Ez kodifikált és rendszerint egységes használatú a többségi nyelvben. Mivel a közvélekedésben a kétnyelvű kompetenciához magától értetődően kapcsolódik a fordítói készség, kétnyelvűségi kontextusban természetesnek tekintik azt a helyzetet, amelyben „mindenki fordít”. Ez viszont azt eredményezi, hogy rögtönzött, nem ellenőrzött név- és terminusfordítások jönnek létre, s ugyanannak a névnek vagy kifejezésnek többféle fordítását alkalmazzák a regionális köznyelvi diskurzusokban. A fordítások egy része szakszerűtlen, a szó szerinti tükröztetést követi anélkül, hogy a magyar köznyelvi formához igazodna. Így lesz például a román *Sindicatul Învățămanului Preuniversitar* névből *Egyetem Előtti Oktatás Szakszervezete* a standard jellegű *Közoktatási Szakszervezet* megfelelőjeként. Ilyen módon a standard megnevezésektől eltérő szokatlan névformák jönnek létre, amelyek interferenciahatásokat és regionális színezetű régiesebb nyelvi formák érvényesülését jelzik.

Tanulmányomban élőnyelvi, internetes írott sajtónyelvi szövegek alapján az intézménynevek fordítási módjait vizsgálom az erdélyi magyar–román kétnyelvűség kontextusában, utalva a kisebbségi helyzetből fakadó nyelvtervezési feladatokra és az eddigi korpusztervezési eredményekre is. A vizsgált szövegkorpusz helyi és regionális szintű erdélyi magyar sajtótermékekre terjed ki. Az idézett nyelvi adatok az elmúlt tíz évben (2011–2021 között) megjelent írott nyelvi szövegekből származnak, amelyek bizonyos mértékben tükrözik az erdélyi magyar regionális köznyelv sajátosságait. Ugyanakkor felhasználtam a Termini magyar–magyar szótár és adatbázis (TMNySZA.) vonatkozó erdélyi adatait is.

2. Fordítási, megfeleltetési problémák

2.1. Az intézménynevek fordítási kérdései. Köztudott, hogy az intézménynév rendszerint többemű, gyakran leíró jellegű, logikai tartalommal rendelkező, többnyire köznévi elemekből álló, de tulajdonnévi funkcióban használatos nyelvi forma. Ilyenként komplex fordítási és névhasználati kérdéseket vet fel. Fordítástechnikai szempontból egyaránt utal a tulajdonnevek és a köznevek átültetési problémáira: a megfeleltetés és a specifikus névalkotás

jelenségére. Más tulajdonnévfajták fordításától eltérően az intézményneveknél sokkal nagyobb mértékben előtérbe kerül az összetett névalak fogalmi jelentése, a jelölt intézmény szerepére, funkciójára történő utalás. A tulajdonnevek fordítására vonatkozó eddigi, magyar vonatkozású vizsgálatok többnyire a személynevek (FARKAS 2009, FARKAS–SLÍZ 2013) és a helynevek különböző típusainak (BÖLCSKEI 2010; DOMÁNY 2019; GERCSÁK 2015, 2020) célnyelvi megvalósulásait elemezték, illetve elméleti, módszertani vonatkozásait összegezték (SLÍZ 2019). Az intézménynevek magyar fordítása kissé háttérbe szorult; főleg az EU-s intézménynevek kapcsán került elő (DRÓTH 2000). A mai Magyarországgal szomszédos magyar nyelvterületeken a kiterjedt, népi kétnyelvűség kontextusában érvényesülő intézménynevek fordítási vonatkozásait még kevésbé vizsgálták (SÁROSI-MÁRDIROSZ 2014). MISAD KATALIN a szlovákiai (felvidéki) magyar intézménynév-használat kérdéseit, gondjait a nyelvi tervezés és a nyelvi kodifikáció kontextusában elemzi (MISAD 2011, 2012), és megállapításai, javaslatai más kisebbségi régióban is érvényesíthetők.

A fordítás módjára vonatkozó alapkérdések egyike a fordítás kötött vagy szabadabb jellege. KLAUDY KINGA a használati szempontból kötött kifejezéseket „kemény” szövegrészeknek nevezi, és közéjük sorolja az intézményneveket és a terminusokat. Ezek azok a nyelvi formák, amelyeknél a fordítónak rendszerint „nincs játéktere, nincs választása”, azaz nem dönthet szabadon egyik vagy másik hasonló jelentésű és szerkezetű nyelvi forma használatában (KLAUDY 2007: 248–249). Ilyen helyzetben a névhasználati konvenció normatív jelleggel adott, és a fordító számára nem választás kérdése az *Európai Tanács* vagy *Európa Tanács*, az *Európai Parlament* vagy *Európa Parlament* alkalmazása, hanem magától értetődő igazodást jelent az adott regiszterben szokásos névhasználatához.

Ez a fordítási kérdés kisebbségi kétnyelvűségű helyzetben, az anyanyelv korlátozott használatának kontextusában összetettebbé válik, mivel a normatív magyar nyelvi névformák nem magától értetődően adóttak, és nem mindig világos, hogy melyik névváltozat tekinthető normatívnak. Vagyis rendszerint az a helyzet áll fenn, hogy az államnyelven egységesnek mondható egy adott intézmény nevének használata, míg a nem hivatalos, kisebbségi nyelven igen nagyfokú variabilitás figyelhető meg. Emiatt a közéleti diskurzusokban nemritkán rögtönzött, alkalmi, esetleg kifogásolható intézménynév-fordítások születnek, amint ezt az írott sajtónyelvi szövegek is jelzik.

Az intézménynevek fordítása a kétnyelvű kompetencia és a fordítói gyakorlottság mellett megfelelő mértékű szaktudást is igényel, hiszen a megnevezés módja nem mindig tükrözi az adott intézmény funkcióját, működési sajátosságait. Jól példázza ezt a *Directia Națională Anticorupție* (DNA) név, amelyet az avatatlan fordító hajlamos *igazgatóság*-ként magyaráítani, a szervezet alapszavának első szótári jelentését követve. Pl. „A belügyminisztérium keretein belül működő *Országos Korrupcióellenes Igazgatóság* május 30-án ünnepli fennállásának 15. évfordulóját a belügyminisztérium személyzete körében tevékenykedő korrupciót megelőző és leküzdő struktúra.”¹ „Az *Országos Korrupcióellenes Igazgatóság*, amelynek feladata a korrupciós bűncselekmények esetében a nyomozás és a vádképviselés. Élén egy főügyész áll.” (Kiemelések tőlem – B. A.)² Mivel azonban ügyészségi jogkörrel működő intézményről van szó, amelyben ügyészek tevékenykednek, akik indokolt esetben rendőri kísérettel letartóztatási parancsot is végrehajthatnak, az intézmény nevét célszerű

¹ <https://ziarharghita.ro/hu/directia-general-a-anticoruptie-implineste-15-ani-de-activitate> (2020. 05. 21.)

² <http://e-justice.europa.eu> (2020. 06. 14.)

inkább *Országos Korrupcióellenes Ügyészség*-nek fordítani. Ha nem ismerjük pontosan egy adott intézmény funkcióját, nem is tudjuk jól lefordítani a nevét, hiszen a megnevezésből nem mindig lehet egyértelműen kikövetkeztetni a jogkörét, funkcióját. Tehát az is figyelembe kell vennünk, hogy az eredeti és a fordított intézménynév funkcionálisan is egyenértékű legyen, hogy mindkét nyelven ugyanazokat a fogalmi kategóriákat idézze fel. A *Centrul Român pentru Promovarea Comerțului* név értelem szerinti fordítása például *Román Kereskedelemfejlesztő Központ* lenne, csak hogy ez az intézmény kizárólag a külkereskedelem fejlesztéséért tevékenykedő intézményre utal, ezért a fordítás jelezheti ezt a specifikus rendeltetést a *Román Külkereskedelem-fejlesztő Központ* megnevezéssel.

A megfelelő nyelvi és fogalmi értelmezésen túl egy-egy intézménynév magyarítása két-nyelvű terminológiai ismereteket is feltételez, hiszen enélkül nem lehet szakszerűen fordítani ezt a névtípust. Bizonyos speciális intézménynevekben ugyanis a névelemek terminusok lehetnek, így szakfordítási kérdéseket vetnek fel. Ezt jelzik például adatok: *Inspeția de Stat pentru Controlul Cazanelor, Recipientelor sub Presiune și Instalațiilor de Ridicat – Kazánok, Magas Nyomású Tartályok és Emelőszerkezetek Állami Felügyelete; Institutul de Stat pentru Testarea și Înregistrarea Soiurilor – Termesztett Növényfajták Ellenőrző és Nyilvántartó Intézete; Gruparea de Jandarmi Mobilă – Csendőrségi Bevetési Csoport.*³

A hosszabb, felsoroló jellegű román megnevezések magyar fordításában némelykor természetesen csökken a terjengősség, azaz nem fordítandó le a név minden egyes eleme, mivel az ilyen esetekben a névadási módok explicitiségének nyelvek szerinti normatív különbségéről is szó van, amint a fentebb idézett névjegyzék adatai is jelzik: *Agenția Națională pentru Reglementarea Achizițiilor Publice* (szó szerinti fordításban: 'Nemzeti Ügynökség a Közbeszerzések Szabályozására') – *Országos Közbeszerzési Hivatal; Inspectoratul Teritorial pentru Calitatea Semințelor și Materialului Săditor* ('Területi Felügyelőség a Magok és Szaporítóanyagok Minőségéért') – *Területi Vetőmag-minősítő Felügyelőség; Serviciul Public Comunitar pentru Eliberarea și Evidența Pașapoartelor Simple* (Közösségi Közszolgálat az Egyszerű Útlevelek Kibocsátására és Nyilvántartására) – *Megyei Útlevelesztály*.

A román intézménynevek magyarítása az erdélyi közéletben gyakran következtelen, többféle változatban élő névalakokat eredményez a bevezetőben jelzett korlátozott nyelvhasználati lehetőségek, valamint az ad hoc fordítások elterjedtsége miatt. A továbbiakban ezeket a fordítási problémákat veszem számba megféleltetési jelenségek és problémák szerint.

2.2. Fordítási szakszerűtlenségek. A fordítás gyakorlatából ismert az a jelenség, amikor a nem hivatásos fordító egy adott jövevényszót a többségi vagy forrásnyelvi jelentésvonatkozás szerint használ. A hamis barátok, vagyis a hasonló hangalakú, de a különböző nyelvekben eltérő jelentésű szavak érintkezése főleg a görög és latin eredetű nemzetközi szavaknál figyelhető meg, mivel ezek használata szemantikailag nem egységes, nyelvenként eltérő fogalmi vonatkozások érvényesülhetnek.⁴ Ilyen jelenségnek tekinthető Erdélyben a *gimnázium* 'általános iskola' értelemben való használata a román *gimnaziu* megfelelő jelentésének alkalmazásával. Ez a jelentéskölcsönzés melléknévként (*gimnaziumi*) is megmutatkozik

³ Az adatok a javasolt magyar fordításaikkal együtt az MN.-ből származnak.

⁴ A *hamis barát* terminus értelmezésével kapcsolatban lásd a kapcsolódó szakirodalmat (H. VARGA 2013: 5–8, MÁNY 2017). Itt említjük meg, hogy MAGYARI SÁRA egy kisebb kiadványt állított össze Hamis barátok a magyar és a román nyelvben – szószedet címmel (MAGYARI főszerk. 2016), amelyek tartalmazzák az ilyen jellegű gyakori „szótévesztéseket”.

az intézménynevek elemeként: *Aurel Vlaicu Gimnáziumi Iskola, Zsoboki Gimnáziumi Iskola, 1-es sz. Gimnáziumi Iskola, Petri Mór Gimnáziumi Iskola, Speciális Gimnáziumi Iskola* (a névformákban tükröztetett román kifejezés: *școală gimnazială* 'általános iskola').

Hasonló módon, tükröfordítással és jelentéskölcsozónésszel alakult ki a 'főgimnázium' jelentésű *nemzeti kollégium* megnevezés bizonyos középiskolák típusának jelölésére a román *colegiu național* megnevezési minta hű követéseként, amint ezt a következő oktatási intézmények nevei jelzik: *Unirea Nemzeti Kollégium, Kölcsey Ferenc Nemzeti Kollégium, Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium*. Ez a megnevezési mód hasonlóképpen félreértéshez vezethet, hiszen a románul nem tudó beszélő számára nem feltétlenül világos, hogy főgimnáziumról van szó.

Amint ezekből a névhasználati jelenségekből látható, a probléma nem csupán fordítási kérdés, hanem a regionális köznyelvet érintő, a nyelvi tájképet is meghatározó intézmény-név-használati jelenség. Némelykor a névelemként megjelenő nemzetközi szó jelentése nem különbözik a standard fogalmi vonatkozástól, mégis szokatlan névformák jöhetnek létre. Ilyen, a román és a nemzetközi nyelvek hatásával magyarázható jelenség a *technikai* melléknév megjelenése a műszaki egyetemek és ahhoz kapcsolódó intézmények nevében, amint ezt az internetes sajtónyelvi szövegek jelzik: *Kolozsvári Technikai Egyetem, Kolozsvári Technikai Egyetem Szenátusa, Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Tudományos és Technikai Egyetem, Technikai Egyetem Diákszövetsége*.

2.3. Tükörszerkezetek. A tartalmi tükrözttetéssel, szó szerinti fordítással keletkezett intézménynevek nemritkán eltérnek a magyarországi standard nyelvi formáktól. Az erdélyi beszélők számára viszont nem tűnnek idegennek, mivel rendszerint nem tartalmaznak idegenszerű elemeket, beépültek a regionális köznyelvi használtba. Ezek gyakoriságát jelzi az, hogy erdélyi írott sajtónyelvi szövegekből nagy számban adathozhatóak tulajdonnévi és köznévi használatban egyaránt: *Cégnylvántartó Hivatal* 'cégbíróság' < rom. *Oficiul Registrului Comerțului* (SÁROSI-MÁRDÍROSZ 2020); *Fertőző Betegségek Kórháza* 'járványkórház' < rom. *Spitalul de Boli Infecțioase, Klinikai Kórház* 'oktatókórház' < rom. *Spitalul Clinic; Megyei Sürgősségi Kórház* 'baleseti kórház; traumatológia' < rom. *Spitalul Județean de Urgență; Sürgősségi Esetek Felügyelősége* 'katasztrófavédelmi felügyelőség' < rom. *Inspectoratul pentru Situații de Urgență (IGSU)*.⁵

2.4. Államspecifikus intézménynevek fordítása. Az olyan, államspecifikus intézménynevek magyarítása, amelyeknek nincs közvetlen és azonos funkciójú megfelelője a magyar írott standard nyelvváltozatban, többféle fordítási kérdést vet fel. Ez a jelenség a kultúraspecifikus reáliák (KLAUDY 1997) vagy xenizmusok (BAKOS 1991) fordításának jelenségköréhez tartozik (SLÍZ 2019: 14), általánosabb keretben pedig a kultúraközi kommunikáció esetének is tekinthető. Leginkább a reáliaként jelentkező közigazgatási és igazságszolgáltatási intézménynevek magyarítása jelenthet megfeleltetési problémát (BENŐ 2020). Ilyennek mondható a francia intézményrendszer követésére utaló *Institutul Național al Magistraturii* összetett névalak magyarítása, amelyben elsősorban a *magisztrátus* terminus fordítása okoz gondot. Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy a *magisztrátus* latin eredetű szó a közmagyar 'városi hatóság', 'tisztségviselő, hivatalnok' jelentéséhez képest eltérő referencialitásban érvényesül, hanem egy sajátos, Magyarországon nem létező intézménytípust nevez meg.

⁵ E nevek használatát példamondatokkal és stílusminősítésekkel jellemzi a TMNySZA.

Romániában az a személy válhat bíróvá vagy ügyésszé, aki a jogi egyetemi diplomát megszerelve felvételt nyer a fent megnevezett magisztrátusi hivatalba, és eredményes záróvizsgálással fejezi be a kétéves képzést, majd a bírói vagy ügyészi kinevezésével a *magisztrátus* tagjává válik. Tehát az intézménynév a funkcióját tekintve egyszerre jelöl szakirányú képzést biztosító intézményt és szakmai testületet. Mivel a névnek nincs kodifikált magyar megfelelője, az erdélyi magyar sajtónyelvben többféle fordításváltozatban is megjelenik: *Magisztrátusok Országos Intézete*, *Országos Magisztrátusi Intézet*, *Magisztrátus Nemzeti Intézete*. Az intézet működését egy bíróból, ügyészekből és az igazságügy-miniszterből álló, önálló intézetet alkotó testület felügyeli (*Consiliul Superior al Magistraturii*). Az intézet hierarchiáját tekintve leginkább a magyarországi Országos Bírói Tanácshoz hasonlítható, de a funkciója és tagsága jóval szélesebb körű. Ennek az intézménynévnek is többféle magyar fordításváltozata van az erdélyi magyar írott nyelvhasználatban: *Legfelsőbb Magisztrátusi Tanács*, *Legfelsőbb Igazságügyi Tanács*, *Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács*, *Legfelsőbb Bírói Tanács* (BENŐ–PÉNTEK 2018: 66–67).

Ugyanilyen specifikus romániai intézmény a francia közigazgatási mintát követő prefektusi hivatal (rom. *prefectură*). A megyei szintű kormány megbízott intézményének magyar fordításában szintén megfigyelhetjük a változatok sokféleségét, a regionális névhasználati variabilitást: *Prefektusi Hivatal*, *Prefektusi Intézet*, *Főispánság*, *Prefektúra*.

Ez a jelenségkör egyben egy adott regiszter hiányzó vagy nem egységes használatú terminusának pótlását, egységesítést teszi szükségessé. E korpusztervezési feladat megvalósításához elengedhetetlenül szükség van a már használatos nyelvi formák értékelésére (MISAD 2011: 63–64). A jelzett intézménynév-használati következetlenségek, ad hoc fordítások alkalmazása a felvidéki magyar nyelvváltozatokban is megfigyelhető (BAUKO 2019: 79–80).

Az intézménynevek fordítása szempontjából ide tartozik bizonyos intézménytípusok nevének eltérő, azaz nyelvspecifikus forrás-, illetve célnyelvi használati módja is. A román *agenția* szó alapjelentésének például megfelel a magyar *ügynökség* megnevezés. Csakhogy a románban az *agenția* nemcsak kimondottan közvetítő szerepet betöltő intézményekre vonatkozik, hanem sokkal szélesebb körű a használata: 'hatóság', 'hivatal', 'leányvállalat, fiálilé' értelemben is alkalmazzák (DEX.). Ezért a fordításban nem használható automatikusan az *ügynökség* szó azokban az intézménynevekben, amelyekben a román megnevezésben szerepel az *agenția* névelem, csak ott, ahol az intézmény funkciója közvetítő jellegű, ezért a *modifikáció*-nak nevezett átváltási művelet (SLIZ 2019: 20) alkalmazása elkerülhetetlen: ***Agencia* Națională Anti-Doping – Országos Dopping Elleni *Hatóság*; *Agencia* Națională de Administrare Fiscală – Adó- és Pénzügyi *Hivatal*; *Agencia* Națională de Transplant – Országos Transzplantációs *Intézet*; *Agencia* pentru Dezvoltare Regională – Regionális Fejlesztési *Ügynökség*; *Agencia* Română pentru Investiții Străine – Külföldi Befektetések Romániai *Ügynöksége*; *Agencia* Teritorială a Taberelor și Turismului Școlar – Ifjúsági és Diáktáborok Megyei *Hivatala* (MN).**

A szó szerinti fordítás, a forrásnyelvi terminustól való elszakadás hiánya (SÁROSI-MÁRDIROSY 2014: 111) az erdélyi magyar írott nyelvi névhasználatban következetlen, nem pontos fordításváltozatokat eredményez. Így az *agenția* névelemet tartalmazó román intézménynevek megfeleltetéseiben a fentebb jelzett magyar névváltozatok mellett a szoros fordítás eredményei is megjelennek: *Agencia Națională Anti-Doping*: „Fél évvel a Brassói Corona női kézilabdacsapatánál kiobbant botrány után az *Országos Doppingellenes Ügynökség* (ANAD) meghozta a döntést a sportolók és a hivatalos személyek

eltiltásáról.”⁶ *Agenția Națională de Administrare Fiscală*: „A Nemzeti Pénzügyi Ügynökség közli az érdekeltekkel, hogy március 10-én 17 órától március 14-én 8.30 óráig a vámhatóság integrált informatikai hálózata fejlesztés miatt nem lesz elérhető.”⁷ *Agenția Națională de Transplant*: „Az Országos Transzplantációs Ügynökség közösségi oldalán közzétettek szerint az illetőt január 12-ről 13-ra virradó éjszaka szállították be a váradi sürgősségi kórházba...”⁸ (Kiemelések tőlem – B. A.)

2.5. Megőrzött régiségek a névformákban. Ismert, hogy a Magyarországgal szomszédos nyelvterületek 1989 előtti több évtizedes politikai, kulturális és nyelvi elszigeteltsége olyan regionális köznyelvek kialakulásához vezetett, amelyekben az államnyelvi hatás mellett régebbi köznyelvi formák megőrzése is megfigyelhető, amint ezt a TMNySZa. adatai is dokumentálják. Ezek a megőrzött régiségek olyan lexikai egységek, amelyek korábban standard nyelvi formaként a magyar nyelvterület egészen használatosak voltak, és jelenleg a külső nyelvi régiókban természetes névelemként érvényesülnek az intézmények megnevezési rendszerében, mint például az *inasiskola* a két- vagy hároméves képzést biztosító szakiskola megnevezésére. Az ÉrtSz. szerint az *inasiskola* 1945 előtt bizalmas stílusértékű köznyelvi szó volt. Hasonló módon regionális köznyelvi elemnek tekinthető lexikai egységek a következő régies alakok (megőrzött régiségek): *firma* ’cég’; *internátus* ’diákotthon, kollégium’, *kaszárnya* ’laktanya’; *katedra* ’egyetemi, főiskolai tanszék’. Ezek a TMNySZa. szerint nemcsak Erdélyben használatosak (gyakran standard formaként), hanem szinte valamennyi külső régióban (vö. BENŐ–LANSTYÁK 2019). Ilyennek tekinthető a névelemként is jelentkező *tanügyminisztérium*, amelynek a mai magyarországi köznyelvi megfelelője az *oktatási minisztérium*. A *tanügy* szó korábbi általános elterjedtségét jelzi az Erdélyi magyar szótörténeti tár (SZT.) megfelelő címszava, a második világháború előtti oktatási szakfolyóiratok címe (*Magyar Tanügy, Protestáns Tanügyi Szemle, Tanügyi Újság*) és jogi dokumentumok korábbi megnevezései (*tanügyi törvény, tanügyi rendelet*). Az ÉrtSz. is utal arra, hogy 1945 előtt hivatalos stílusértéke volt a *tanügy* szónak. A romániai oktatási minisztériumra a román megnevezéseinek változását követő magyar megnevezések névformái rendszerint ezt a névelemet alkalmazzák: *Nemzeti Tanügyi és Kutatási Minisztérium, Tanügyi és Kutatási Minisztérium, Román Tanügyminisztérium, Tanügyi Minisztérium*.

Ugyanezt a jelenséget szemlélteti a ’kollégium, diákotthon’ jelentésű *bentlakás* névelem erdélyi használata. A szó korábban a közmagyar természetes megnevezése volt, jóllehet az ÉrtSz. némileg általánosabb jelentését rögzíti: „azon a helyen, annak az intézménynek az épületében való lakás, ahová vkit munkája, hivatása, szolgálata v. tanulmányainak végzése köt (pl. iskola, diákotthon, internátus, kórház stb.)” A megnevezés erdélyi előfordulását a következő intézménynevek szemléltetik fordított és önálló alkotású névalakulatokban: *Bányai János Műszaki Kollégium Bentlakás, Csíkszeredai Csángó Bentlakás, „Dimitrie Cantemir” Egyetemi Bentlakás, Micskei Sámuel Bentlakás, Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium Bentlakás, Unitárius Egyetemi Bentlakás*. A megnevezés hivatalos nyelvi regiszterben való megmaradásának a kétnyelvű környezet nyelvi variabilitása és a román

⁶ <https://sport.szekelyhon.ro/kezilabda/brassoi-doppingbotrany-tobb-mint-egy-evre-tiltottak-el-akezilabdazokat#> (2021. 06. 14.)

⁷ https://www.3szek.ro/load/cikk/89460/mi_hol_mikor (2021. 03. 19.)

⁸ <https://www.erdon.ro/kozelet/helyi-kozelet/egy-csaladban-tragedia-negy-masikban-uj-esely-2609304> (2021. 06. 19.)

ekvivalens (*internat*) jelentésének belső helyviszonyra utaló szemléletbeli hasonlósága is hozzájárulhatott.⁹ Hasonló indítéka lehet az ÉrtSz. szerint „elavulóban levő” *internátus* szó köznyelvi regiszterben való megőrzésének. Az *internátus* többnyire köznévként használatos, tulajdonnévi elemként való megjelenésre csak két adatot találtunk az erdélyi internetes írott nyelvi használatban: *Szent László Internátus*, *Caritas-internátus*. A közvetett vagy közvetlen államnyelvi hatás lehetőségét a bizalmas nyelvhasználatban jelentkező *internát* hangalaki kölcsönszó jelzi, amely a Termini-szótár adatai szerint valamennyi külső régióban használatos régies, népies vagy bizalmas stílusértékben. Az *internátus* ~ *internát* szó használati értékére nézve megemlítenéd, hogy *intri* rövidítéses alakban a diákszlengben is elterjedt, és már köznyelvi használatban is jelentkezik, amint az alábbi rovat- és cíkcímek jelzik: *Események az intri életében*; *Évkezdés az intriben*; *Kilencedikesektől volt hangos az intri*.¹⁰

3. Korpusztervezési kérdések. A bemutatott jelenségek azt jelzik, hogy Erdélyben a román intézménynevek magyar fordítására és használatára nagyfokú következtelenség és variabilitás jellemző az ismert kétnyelvűségi és kisebbségi jogi helyzet következményeként. A névhasználati egységesítés, harmonizáció, kodifikáció olyan nyelvtervezési, korpusztervezési feladat, amelynek irányítását Erdélyben többek között a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet is vállalta.¹¹ A nyomtatott és elektronikus sajtó területén dolgozók által jelzett névhasználati problémák megoldására az Intézet – együttműködve a Nemzeti Kisebbségkutató Intézettel és a kérdés iránt érdeklődő szociológusokkal – összeállította a leggyakoribb román állami intézménynevek listáját, és ajánlott egyenértékűnek tekinthető magyar névformákat (MN.). Ez a kétnyelvű névtár nyelvészek, szociológusok, hivatalnokok együttműködésének eredményeként olyan szakszerű és egységes fordítási, megfeleltetési megoldásokat ajánl, amelyek lehetővé teszik a romániai intézménynevek következetesebb magyar használatát, figyelembe véve az állam- és nyelvspecifikus sajátosságokat is. A mintegy kétszáz intézménynevet felsoroló lista szerepelteti a minisztériumokat és kormánysszerveket; a végrehajtó hatalomtól független országos állami intézményeket; a minisztériumoknak alárendelt fontosabb országos intézményeket; valamint a megyei, regionális államigazgatási szerveket. Az adattár bevezetője egyértelműen jelzi létrejöttének indítékát: „A magyar nyelv hivatalos ügyintézésben történő használatát nagyban nehezíti, és egyben a magyar anyanyelvű polgárok számára hátrányos helyzetet jelent, hogy az egyes állami intézmények neveinek nincs egységes magyar változata.” A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete által is terjesztett intézményi névtár ismertté vált az erdélyi magyar újságírók számára, és forrásként használják is a közéleti jelenségeket ismertetve. Az intézménynév-használatra vonatkozó ajánlás hatását jelzi, hogy fontos erdélyi magyar sajtótermékek figyelembe veszik, alkalmazzák a kétnyelvű adattár magyar megnevezéseit: így például a korábban említett *Agenția Națională de Administrare Fiscală* intézménynévre utalva több megyei és regionális napilap, internetes újság és elektronikus sajtó következetesen az *Adó- és Pénzügyi Hivatal* megnevezést használja,

⁹ A megőrzött régiség és a kétnyelvűség kisebbségi helyzet összefüggésével kapcsolatban l. BENŐ-LANSTYÁK 2019.

¹⁰ <http://www.adyliceum.ro/szervezodes/internatus/esemenyek-az-intri-eleteben>; <https://www.csikygergelyarad.ro/?p=7290>; <https://www.csikygergelyarad.ro/?p=20508> (2021. 06. 13.)

¹¹ www.sztanyi.ro (2021. 04. 22.)

ahogy ez a kétnyelvű névjegyzékben megjelenik, és nem a szó szerint fordításból következő *Adó- és Pénzügyi Ügynökség-et*.¹²

Ugyancsak a korpusztervezés és a kodifikáció ügyét szolgálva jelentek meg azok a román–magyar, magyar–román vonatkozású kétnyelvű szótárak, amelyek a szaknyelvi terminusokon túl a köznyelvi névhasználat tekintetében is tájékoztatást nyújtanak: az oktatásterminológiai (BENŐ et al. szerk. 2009, FAZAKAS–TÓDOR szerk. 2015), közigazgatási (FAZAKAS főszerk. 2002, BENŐ et al. szerk. 2004) és gazdasági szótárak (FAZAKAS szerk. 2005, FAZAKAS–SOMAI szerk. 2008). E lexikográfiai kiadványok mindegyike regisztrál intézményneveket is. A Román–magyar oktatásterminológiai szótár (BENŐ et al. szerk. 2009) például külön tulajdonnévi adattárként közli az erdélyi középfokú oktatási intézmények névsorát románul és magyarul, ily módon kiegészítve az oktatás vonatkozásában az állami intézménynevek említett kétnyelvű névtárát.

További korpusztervezési feladat a könnyen kereshető internetes nyelvi adatbázisok létrehozása, a már megjelent kétnyelvű szakszótárak integrálása. Ez lehetővé tenné a könnyű és gyors elérhetőséget, és viszonylag kevés erőfeszítéssel megvalósítható lenne lexikográfiai anyaguk folyamatos frissítése, korszerűsítése. A végső cél lehetne ebből a szempontból az egyes területek szaknyelvi szókincsének két- vagy többnyelvű strukturált internetes adatbázisokban való megjelenítése (BENŐ–PÉNTÉK 2018).

4. Következtetések. A bemutatott fordítási és nyelvhasználati jelenségek egyértelművé teszik, hogy az intézménynevek magyarítása (szak)fordítási, terminológiai és nyelvtervezési feladatkör. Fordítási kérdésként gyakorlati készséget, magas szintű kétnyelvűséget feltételez, és annak szükségét jelzi, hogy a kompetenciák tiszteletben tartásával elsősorban (szak)fordítók vagy a fordításhoz megfelelően értő személyek magyarítsanak a közéleti diskurzusok számára. Szaknyelvi és terminológiai kontextusban az intézménynév fordítása az egyes szakterületek és szaknyelvek megfelelő ismeretét feltételezi, amelynek hiányában szakszerűtlen és félreérthető magyarítások jöhetnek létre. Nyelvtervezési problémaként elsődlegesen a korpusztervezést érinti, de feltételezi a státustervezéssel összefüggő nyelvi jogok bővítését, az anyanyelvhasználat körének kiterjesztését is. A terminológiatestervezés vonatkozásában figyelembe kell vennünk, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvhasználat tekintetében inkább harmonizációra lenne szükség, a külső régiók szintjén pedig szabványosításra. A szabványosítás ugyanis egyetlen terminusra történő csökkentést jelent, a harmonizáció pedig a sokféleség, a variabilitás összehangolását, a terminusok stabilizálását (FÓRIS 2020: 20).

Hivatkozott irodalom

- BAKOS FERENC 1991. Az idegen szavak egy sajátos csoportja: a xenizmus. *Magyar Nyelv* 87: 306–312.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4891109>

¹² Aradi Hírek, Bukaresti Rádió, Főtér, Háromszék, Heti Új Szó, Magyar Szó, Népújság, Szatmári Friss Újság, Székelyhírmondó, Székelyhon, Transindex.

- BENŐ ATTILA 2020. Terminology and language planning for Hungarian spoken in Romania. In: VANČO, ILDIKÓ – MUHR, RUDOLF – KOZMÁCS, ISTVÁN – HUBER, MÁTÉ eds., *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. Peter Lang Verlag, Berlin–Wien. 113–126.
- BENŐ ATTILA – BECZE ORSOLYA – ERDÉLY JUDIT – NAGY ZSUZSANNA – ÖRDÖG-GYÁRFÁS ESZTER – SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA szerk. 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- BENŐ ATTILA – FAZAKAS EMESE – SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA szerk. 2009. *Román–magyar oktatás-terminológiai szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- BENŐ ATTILA – LANSTYÁK ISTVÁN 2019. Megőrzött régiség és kontaktushatás. In: É. KISS KATALIN – HEGEDŰS ATTILA – PINTÉR LILLA szerk., *Nyelvelmélet és kontaktológia 4*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Budapest–Piliscsaba. 13–26.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS 2016. Hungarians in Transylvania: Language policy and mainstream language ideologies in Romania. In: SLOBODA, MARIÁN – LAIHONEN, PETTERI – ZABRODSKAJA, ANASTASSIA eds., *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries. Two Decades after the Regime Change*. Peter Lang Publishing Group, Frankfurt am Main etc. 185–206.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS 2018. A terminológia stratégiai szintjei és feltételei Erdélyben. In: FÓRIS ÁGOTA – BÓLCSKEI ANDREA szerk., *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan – Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 59–72.
- BÓLCSKEI ANDREA 2010. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet: magyar és angol helynévtípusok kontrasztív vizsgálatának gyakorlati tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok 5*: 245–262.
- DEX. = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Red. COTEANU, ION – MAREȘ LUCREȚIA. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
- DOMÁNY BARBARA 2019. Magyar helynevek olasz térképeken és útleírásokban. *Névtani Értesítő 41*: 41–50. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.2>
- DRÓTH JÚLIA 2000. Legyen egységes az EU terminológiája! *Magyar Nyelvőr 124*: 287–297.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára 1–7*. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- FÁBIÁN GYULA 2017. Jogi keretek. In: BÁRDI NÁNDOR – ÉGER GYÖRGY szerk., *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 270–276.
- FARKAS TAMÁS 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? Fordítástudomány 11/2*: 22–35.
- FARKAS, TAMÁS – SLÍZ, MARIANN 2013. Translating Family Names in Hungarian. A Diachronic Survey. *AHEA: E-Journal of the American Hungarian Educators Association 6*. <http://ahea.net/e-journal/volume-6-2013/11>
- FAZAKAS EMESE főszerk. 2002. *Román–magyar közigazgatási szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- FAZAKAS EMESE szerk. 2005. *Román–magyar gazdasági szótár*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár.
- FAZAKAS EMESE – SOMAI JÓZSEF szerk. 2008. *Magyar–román gazdasági szakszótár*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár.
- FAZAKAS EMESE – TÓDOR ERIKA szerk. 2015. *Magyar–román oktatás-terminológiai szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- FÓRIS ÁGOTA 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Károli könyvek. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- GERCSÁK GÁBOR 2015. Magyar tőnevek angol fordítása. *Névtani Értesítő 37*: 77–81.

- GERCSÁK GÁBOR 2020. Hogyan hivatkoznak angolul földrajzi neveinkre? In: NYOMÁRKAY ISTVÁN – NAGY SÁNDOR ISTVÁN szerk., *Etimológia és jelentésfejlődés*. MTA Modern Filológiai Társaság, Budapest. 48–62.
- KLAUDY KINGA 1997. *Fordítás I. Bevezetés a fordítás elméletébe*. Scholastica Kiadó, Budapest.
- KLAUDY KINGA 2007. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: KLAUDY KINGA, *Nyelv és fordítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 242–252.
- MAGYARI SÁRA főszerk. 2016. *Hamis barátok a magyar és a román nyelvben: szószedet*. Partium Kiadó, Nagyvárad.
- MÁNY DÁNIEL 2017. Hamis barátok az orvosi szaknyelvben: francia, angol, magyar összehasonlító elemzés. *Porta Lingua* 2017: 129–136.
- MISAD KATALIN 2011. Intézménynév-standardizálás kisebbségi helyzetben. A szlovák iskolatípusok magyar nevének megállapítása. In: MISAD KATALIN – CSEHY ZOLTÁN szerk., *Nova Posoniensia. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve*. Szenczi Molnár Albert Egyesület – Kalligram Kiadó, Pozsony. 58–73.
- MISAD KATALIN 2012. A szlovákiai intézmények magyar nevének standardizálásáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 51–67.
- MN. = *Magyar neve? Romániai állami intézménynevek magyarul*. 2009. http://sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf (2021. 12. 10.)
- PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Könyvkiadó, Kolozsvár–Budapest.
- SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA 2014. Az intézménynevek használatának sajátosságai a romániai magyar audiovizuális médiában. In: PLETL RITA szerk., *Nyelvi norma és nyelvhasználati sajátosságok a romániai magyar audiovizuális médiában*. Ábel Kiadó – Scientia Kiadó, Kolozsvár. 110–138.
- SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA 2020. Az erdélyi magyar jogi nyelvben megjelenő szaknyelvi terminusok vizsgálata a román nyelvi hatás szempontjából. In: BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk., *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában*. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 11. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy. 129–144.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben. *Névtani Értesítő* 41: 14–40. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–14. Főszerk. SZABÓ T. ATTILA etc. Kriterion Könyvkiadó etc., Bukarest etc., 1975–2014.
- TMNySzA. = *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*. Főszerk. BENŐ ATTILA – LANSTYÁK ISTVÁN. Termini Kutatóhálózat. <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=bemutatas> (2021. 06. 30.)
- H. VARGA MÁRTA 2013. Barátkozunk a magyar nyelv hamis barátaival (is)! Javaslat egy szótár összeállítására. *THL2* 1–2: 5–14.

BENŐ ATTILA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6931-2999>

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**ATTILA BENÓ, Translation of Romanian institutional names
to Hungarian in Transylvania**

The study examines the translation methods used in the translation of institutional names and their common language use within the context of Hungarian-Romanian bilingualism in Transylvania, noting the language planning tasks that arise from minority status and the results of corpus design so far. The presented translation and language use phenomena emphasize that translating institutional names in minority status is a task for (professional) translation, terminology, and language planning. Within translation, it presupposes practical skills and a high level of bilingualism. In the technical and terminological context, the translation of the name of an institution presupposes an adequate knowledge of the individual fields and languages, in the absence of which unprofessional and ambiguous translations may be created. As a language planning problem, it primarily concerns corpus planning and presupposes the expansion of language rights related to status planning and expanding the scope of using vernacular languages.

Múltidéző utcaneveink

Kolozsvár és Brassó az utóbbi másfélszáz évben

1. Bevezetés. Az erdélyi városok közterületnevei¹ a középkori, kora újkori névadásoktól a 19. század közepéig nagyjából változatlanok voltak. Az utóbbi másfélszáz évben viszont rendszeresen cserélődtek: impériumok, rendszerek, etnikai viszonyok változásait követték. A tanulmány az erdélyi városok közterületneveinek történetébe pillant bele, leginkább e releváns időszakokkal foglalkozik, a kiegyezéstől (1867) napjainkig.

A használt szakkifejezések tisztázása után Kolozsvár és Brassó belvárosi közterületneveinek változásait veszem górcső alá: ezek rendelkeznek a legmélyebb gyökerekkel, ezek a nyelvi tájkép lehangsúlyosabb építőelemei. Nem vizsgáltam a teljes belvárosi névanyagot, csak a nagyobb méretűeket, amelyekre a legteljesebb az adatbőség (akár kevésbé részletes várostérképen is szerepeltek, jól olvasható névvel). Kolozsváron 19, Brassóban 13 közterületnév került az adatbázisba (1–4. ábra).²

Kolozsvár az észak-erdélyi, Brassó a dél-erdélyi városokra lehet minta.³ Az észak-erdélyi nagyvárosok (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmárnémeti), továbbá Arad 1910-ben 73–95% közötti magyar többséggel rendelkeztek. Az előbbi négy város 1940–1944 között ismét Magyarország része volt, 2011-ben az 50–78%-os román többség mellett meghatározó a 15–44%-ot kitevő magyar közösségük. A dél-erdélyi nagyvárosok (Brassó, Nagyszeben, Temesvár) háttere más: 1910-ben háromnyelvűek voltak (németek 26–50%, magyarok 22–43%, románok 10–28% között). E három város és Arad a második világháború alatt nem tért vissza Magyarországhoz. Ma a 80–90%-os román lakosság mellett elenyésző bennük a magyar kisebbség⁴ (KSH 1912, INSSE 2011).

¹ A tanulmányban – a nyelvi változatosság érdekében – a *közterületnév* és az *utcanév* fogalmakat szinonimaként használom, az utóbbi is tartalmazza tehát a tereket, hidakat stb.

² A 2. és 4. ábrák tartalmazzák a vizsgált 19 kolozsvári, illetve 13 brassói belvárosi közterület névváltozatait. Az abban a korszakban megjelent új nevek félkövérel szerepelnek. A funkcionális-semleges nevek fehér, a funkcionális-emlékeztető nevek halványzürke, a szimbolikus-semleges nevek középzürke, a szimbolikus-emlékeztető nevek pedig sötétzürke alapon jelennek meg.

³ A jelenkori Erdély helynévváltozásairól, benne a városok közterületnév-adásának történetéről áttekintés: BARTOS-ELEKES (2005, 2013). Ugyanezen téma monarchiakori szakaszának részletes elemzése: BEREZ (2017).

⁴ Kolozsvár 63 ezres lakosságának 82%-a magyar, 14%-a román anyanyelvű volt 1910-ben. A város az 1956-os népszámláláskor még magyar többségű volt (anyanyelv tekintetében 50%-kal), 1966-tól már román. 1992-ben a 329 ezres lakosságának 77%-a román, 23%-a magyar anyanyelvű volt. Brassó 1880-ban még német relatív többségű volt, 1890-ben kerültek a magyarok relatív többségbe (34%-kal). 1910-ben a 41 ezres városban 43% volt magyar, 29% román és 26% német anyanyelvű. A magyar relatív többség 1930-ban még megvolt, 1941-re pedig már a románság került többségbe (58%-kal). 1992-ben a 324 ezres városban 89% volt a románok, 10% a magyarok, 1% a németek aránya. (VARGA E. 1998–2002.)

Kolozsvár esetében a fő forrásom a város történeti helynévtára volt (Asztalos 2004), illetve a korszakok kiemelkedő várostérképei⁵ (történetüket l. BARTOS-ELEKES 2012); hasznos volt GAAL (2001) várostörténete is. Brassó esetében kiindulópont volt a HANNAK (1999) munkájára alapozó tanulmány (RUS 2001). A város történeti névtára (Kovács 2013) mellett leginkább várostérképek⁶ segítették munkámat.

A fejezetek felépítése ugyanaz: az adott történelmi korszakban bemutatom Kolozsvár és Brassó esetét. Az alfejezetbeli elemzés első felében a megőrzött és a megváltoztatott neveket figyelem. A nevek megváltoztatása alatt csak a névadó motívum cseréjét értem. Megőrzött névnek tekintem azokat az eseteket is, amikor a hivatalos név nyelve változik, de megmarad a névben kifejezett jelentés (pl. a kolozsvári *Egyetem utcából* 1919-ben *Str. Universităţii*, majd 1940-ben ismét *Egyetem utca* lett) – ebben az esetben az adott nyelvű ‘Egyetem utca’ név tovább élt, aktuális maradt, csak státust váltott a hivatalos és kisebbségi szintek között. A helyesírási módosulásokat, az írásmód alakváltozásait sem tekintem változásoknak (pl. *Johannes Gasse*, *Johannissgasse*).

A tanulmányban leginkább csak a hivatalos⁷ nyelvű alakot használok, bár utcanév-táblákon bizonyos időszakokban szerepeltek a más nyelvű névváltozatok is. A közterület-nevek esetében a helyi hivatalos (korábban a helyi ügykezeléssel azonos nyelvű) nevet dőlt betűvel jelzem, a magyar nyelvű megfelelőjüket pedig ‘apoztrófok’ között adom meg – függetlenül attól, hogy mennyire voltak ez utóbbiak létező névváltozatok. Legerősebb helyzetük akkor volt, amikor kisebbségi egységesített névváltozatként akár várostérképen és utcanévtáblán is ki voltak írva (de postacímzésnél nem voltak használatban). Ha csak saját fordításaim, akkor élő névnek nem nevezhetők, bár annak idején az egyes közösségek szintén lefordíthatták és használhatták őket. A kisebbségi névváltozat és a fordítás között tehát óriási a különbség, de közöttük számtalan árnyalat van, ahol a határt nehéz meghúzni: levélcímzések, várostérképek, utcanévtáblák, egyéb írott források, szóbeli alakok elterjedését kellene figyelni – ebben a rangsorban.

Az elemzés második felében a belváros adott korszakbeli neveit csoportosítom következetesen ugyanazon, alább tárgyalt kategóriák szerint.

⁵ Bodányi 1869, Mach 1894, Posner 1902, Csányi 1917, Bortuş 1931, Klösz 1942, Cluj 1958, Beuran–Poenaru 1980, Agát–Topográf 1996, OSM 2020.

⁶ Kronstadt 1887, 189?, 1911; Braşov 1911, 1922, 1934, 194?; Brassó 1912; Oraşul Stalin 1950; Murgu 1963, 1967; Pop–Princz 1974; Popa–Covali 1991; OSM 2020.

⁷ A vizsgált időszak előtt – a latin mellett – Kolozsváron magyarul, Brassóban németül folyt az ügykezelés, függetlenül attól, hogy országos, illetve tartományi szinten a törvényhozás nyelve többnyire a latin volt, majd a 19. század közepétől – rövid német kitéréssel – a magyar. Ezt követően már az impériumváltozások mentén egyértelműen követhetők a román, illetve a magyar nyelv hivatalos voltának cseréi (BARTOS-ELEKES 2013: 80–89). E többnyelvű városokban a közterületeknek több névváltozatuk alakult ki. Miután közülük az egyik hivatalos névvé lépett elő, árnyékában a többi név nemzetiségi, kisebbségi nyelvű névváltozatként tovább élt, de kevésbé láthatóan. Ez utóbbiak várostérképeken a legritkább esetekben szerepeltek: csak Brassóról készültek ilyen várostérképek, csak a dualizmusban (BARTOS-ELEKES 2013: 135–136). E kisebbségi nevek az utcanévtáblákon már hosszabb időszakokban voltak kiírva: Brassóban 1887–1950 között, Kolozsvárt 1945–1964 között. További időszakokban köznyelvi alakjukat egyéb írott forrásokból állíthatjuk össze.

2. Terminológia. A természetes (közösségi) névadás mellett a – leginkább a közterületnevekre és főleg újabban jellemző – mesterséges (hivatalos) névadásra már SZABÓ T. ATTILA (1946: 3–5) is felhívta a figyelmet, a mesterséges névadás beszélő és néma neveit is említve: az előbbi leírja az utcát, az utóbbi hallgat róla. LŐRINCZE LAJOS 1947-es munkája (LŐRINCZE 1967: 23–24) nyomán terjedt el a magyar szakirodalomban a természetes/mesterséges névadás fogalom- és terminuspár. MEZŐ ANDRÁS (1982: 26–38) jelezte, hogy a szakma nem használja következetesen e fogalmakat, keveri a kategóriákat. A két névadás közötti különbséget ezért tovább részletezte, illetve kiegészítette az előbbi fogalompárt a motivált és motiválatlan nevek kettősével (MEZŐ 1982: 28). A MEZŐ-féle négyes csoportosítást magam még egy fogalompárral egészítettem ki korábbi munkámban az alapján, hogy a név politikai rendszerekhez való köthetőség szempontjából semleges vagy emlékeztető tartalmú (BARTOS-ELEKES 2016).

Ezek alapján e dolgozatban a közterületneveket – akár bármely más földrajzi nevet – háromféle szempont szerint csoportosítom: a) a névadás jellege, b) a név és az objektum kapcsolata, illetve c) a név és politikai rendszer kapcsolata szerint.⁸ Jelen tanulmányban az alábbi fogalmakat használom e csoportokra (példaként Kolozsvár főterének magyar megnevezéseit használom).

A névadás lehet természetes vagy mesterséges jellegű. Természetes a névadás, ha a név népi, közösségi, ösztönös alkotás, amely hosszabb időszak alatt alakult ki. A középkortól kezdve a kolozsvári főter megnevezése például *Nagy piac* volt; e nevet az első írásos említése óta ismerjük, de hamarabb alakulhatott ki. Ha viszont a névadás egyéni (leginkább hatósági/hivatalos, ritkábban kiemelkedő személy alkotta), tudatos, akkor azt mesterségesnek tekintem. A város főterét például a hatóság többször átnevezte: a monarchia utolsó évtizedeiben és a második világháború alatt *Mátyás király tér* volt, a két világháború

⁸ Az erdélyi városok közterületneveit vizsgáló írárok különféle csoportosításokat használnak, eltérő szakkifejezéseket használnak e fogalmakra. A *természetes* és *mesterséges névadás* kettőse szerepel így (BARTOS-ELEKES 2005: 7–11, ERŐSS 2018), de *elnevezés* vs. *hivatalos név*-ként (VIGH 1996: 11), *népi* vs. *hatósági/hivatalos névadás*-ként is (Asztalos 2004: 29–36, BURA 2007: 8–26). Angolul a *natural* vs. *artificial naming* kifejezések (BENEDEK – BARTOS-ELEKES 2009: 99–103), továbbá a *vernacular/spontaneous origin* vs. *official invention / artificial name* terminusok fedik a fogalompárt (BERECZ 2017: 171). A *motivált* vs. *motiválatlan* páros szerepel így (BARTOS-ELEKES 2005: 10–11, ERŐSS 2018), de *beszélő* vs. *néma nevek*-ként (Asztalos 2004: 29–36) is. Angolul a *functional* vs. *symbolic name* kifejezésekkel (BENEDEK–BARTOS-ELEKES 2009: 99–103, BARTOS-ELEKES 2016: 39) találkozunk, továbbá a francia szakirodalomból honosított *funkcionális* vs. *szimbolikus nevek*-kel (BERECZKY 2018). A *semleges* vs. *emlékeztető* fogalompár angolul a *neutral* vs. *commemorative name* kifejezésekkel jelenik meg (BARTOS-ELEKES 2016: 39). Közülük az utóbbit BURA (2007: 8–26) *politikai indítékú nevek*-nek; ERŐSS (2018) román/magyar *konnotációjú nevek*-nek, akár *kommemoratív nevek*-nek is hívja; BERECZKY (2018) pedig *utaló nevek*-nek, pontosabban motiváltságuk függvényében *funkcionális utaló* vagy *szimbolikus utaló nevek*-nek. BERECZ (2017: 170–171) összevonja az utóbbi két fogalompárt. A hatósági neveket két nagy csoportra osztja: a *decorative name* inkább a valamelyest motivált, főleg semleges neveket takarja, míg a *commemorative name* kifejezés a többnyire motiválatlan, emlékeztetőpolitikai neveket fedí. A nemzetközi, azaz leginkább angol nyelvű szakirodalom sem egységes, a szerzők eltérő fogalmakat rendelnek a nevek kategóriáihoz (BERG–VUOLTEENAHO eds. 2009, CSIKI–BARTOS-ELEKES eds. 2009, JORDAN–WOODMAN eds. 2016).

között és jelenleg *P-ța Unirii* 'Egyesülés tér', a második világháborútól a forradalomig *P-ța Libertății* 'Szabadság tér'.

Az objektum és a név kapcsolata alapján a természetes névadás mindig motivált (funkcionális), a mesterséges névadás viszont ritkábban az, inkább motiválatlan (szimbolikus). Az előbbi az objektummal (hellyel) kapcsolatos név, az utóbbi a helytől független.⁹ Motivált a név, ha kideríthető a kapcsolat az objektum és a név között, vagyis ha az objektum determinálja a nevet. A motivált név a közterület méretére, alakjára, helyzetére, fekvésére, korára, minőségére, irányára, jellegzetes épületére, építményére, szerepére, lakóinak nyelvére, foglalkozására utal; mesterséges névadás esetében a motívumok köre kiegészülhet a közterület történetére való utalással is (ismert személy szülő- vagy lakhelye volt az utcában, adott történelmi esemény kapcsolódik a közterülethez). Mivel a motivált név az objektum névadáskori jellegzetességéről, szerepéről mesél, találkoznak a *beszélő név*, *funkcionális név* megnevezéseivel is. Az említett közterület például évszázadokon keresztül Kolozsvár nagyobbik piaca volt, így a *Nagy piac* egyértelműen motivált (funkcionális) név. Azonban a piac elköltöztetésével és dísztérré alakításával a név elvesztette motiváltságát. Ekkor adták a *Mátyás király tér* nevet a térre tervezett lovas szobor alapján. Mivel a tér egy leendő jellegzetességéről kapta a nevét, a név motiváltsága csak a névadást követően vált érzékelhetővé. Az ilyen jellegű összefüggések hiányában az ötletszerű nevek motiválatlanok. A motiválatlan név nem mond az objektumról semmit, mást jelképez, ezért használatos a *néma név*, *szimbolikus név* megnevezése is. A közterület neve olyan tulajdonnév (ismert személy neve, messze fekvő földrajzi részlet neve), köznévi (növény, állat, tárgy, foglalkozás, elvont fogalom) vagy akár számnév, dátum, amely nem köthető a közterülethez. Ilyen a tér jellegétől független *P-ța Unirii* 'Egyesülés tér' és *P-ța Libertății* 'Szabadság tér'; mindkét név motiválatlan (szimbolikus). Az, hogy a főtermek e román neveket adták az adott korszakban, arra utal, hogy a névadók milyen jelképet tartottak a legrangosabbnak.

Érdemes a közterületneveket politikai rendszerhez való köthetőségük szerint is csoportosítani. A semleges név rendszerektől független (akár a *Nagy piac*, akár a felszabadulást követően elnevezett, de végül is univerzális értéket közvetítő *P-ța Libertății* 'Szabadság tér'). Az emlékeztető (kommemoratív) név politikai indítékú, emlékeztetpolitikai utalású, rendszerfüggő: a város főterének egykori neve (*Mátyás király tér*) – akárcsak az ott emelt szobor – a város szülőttének, a magyar királynak az emlékeztetét erősíti, újabb neve pedig a város tágabb környezetének Romániával való egyesülésére emlékeztet (*P-ța Unirii* 'Egyesülés tér').

Leegyszerűsítve a helyhez (a megnevezett közterülethez) kötődő nevet rezsimtől függetlennek tekintik, a rezsimfüggő neveket pedig a helytől függetlennek. Valójában e kettő mellett még további két összekapcsolódási lehetőség is van: vannak helyhez és rendszerhez is kapcsolódó nevek, illetve olyanok, amelyek függetlenek a helytől és a rendszertől is. A kolozsvári főter négy neve a négy kategóriának felel meg. Míg a természetes névadás a) funkcionális-semleges nevet alkot leginkább (*Nagy piac*), addig a mesterséges névadásnál további három kategóriapárral dolgozhatunk: b) funkcionális-emlékeztető (*Mátyás király tér*), c) szimbolikus-semleges ('Szabadság tér'), d) szimbolikus-emlékeztető ('Egyesülés tér').

⁹ A *motivált* = *funkcionális* neveket, illetve a *motiválatlan* = *szimbolikus* neveket egymás szinonimájának tekintem e dolgozatban. A *funkcionális* vs. *szimbolikus* kettőst használom inkább, mert így a két eltérő fogalmat két, egymástól határozottan eltérő megnevezés írja le.

3. A kezdetektől a kiegyezésig (1867-ig). Kolozsváron és Brassóban a 14–15. századtól kezdve kialakultak az utcák, terek megnevezései. Ezek természetes névadás eredményei voltak, funkcionális nevek. Kolozsváron latin, magyar és német alakjaikat ismerjük; Brassóban inkább a latint és a németet, majd a román és a magyart is.¹⁰

Kolozsvári névadó motívumok: a közterület fekvése (*Közép u.*), kivezető iránya (*Monostor u.*, *Torda u.*, *Híd u.*), jellegzetes épülete (*Szentegyház u.*), szerepe (*Nagy piac*, *Kis piac*, *Széna u.*), a lakók nyelve (*Magyar u.*), foglalkozása (*Szappan u.*).

Brassói névadó motívumok: a közterület kora (*Neugasse* 'Új utca'), iránya (*Purzengasse* 'Kapu utca'), épülete (*Klostergasse* 'Kolostor utca', *Kirchhof* 'Templom udvar', *Burggasse* 'Vár utca'), szerepe (*Rossmarkt* 'Lópiac'). E motívumok nagyjából¹¹ változatlanok voltak a 19. századig. (Asztalos 2004, Kovács 2013.)

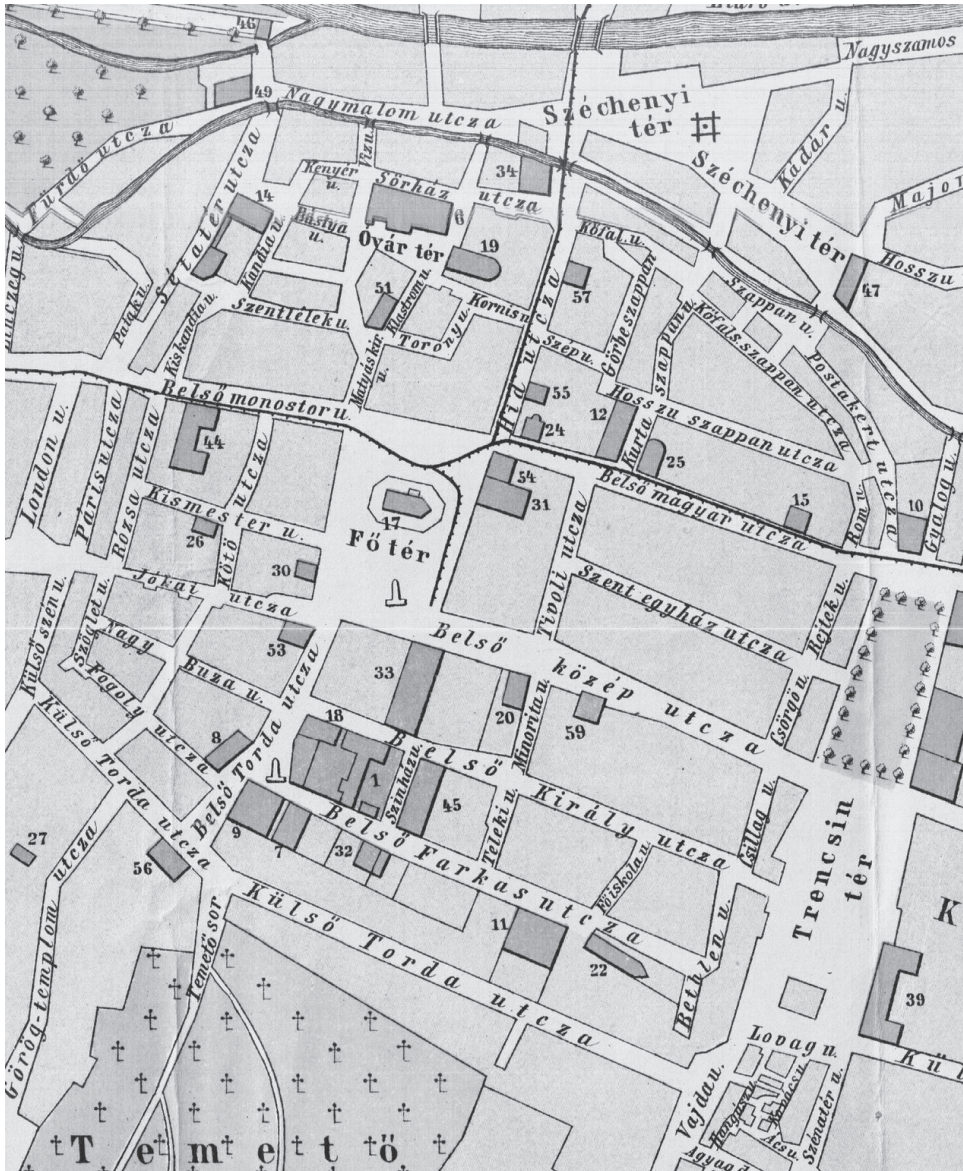
4. Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918). Ebben az időszakban felállították a telekkönyvet, áttértek a házak tizedenkénti házszámozásáról az utcánkéntira, és kitették az utcanévtáblákat. Ez utóbbival az utca több névváltozata közül az egyiket kiemelték, azaz névegységesítés történt; innentől a város nyilvántartotta az utca megnevezését (itt még csak a természetes névadás elfogadása történt). Ez a lépés Kolozsváron 1869-ben történt meg, magyar nyelvű névtáblákkal; Brassóban 1887-ben, magyar–német–román névtáblákkal. Az egyre bővülő városokban új utcák nyíltak, a városok vezetése egyre rendszeresebben döntött az új utcák neveiről, döntéseit pedig hivatalos utcanévjegyzékben rögzítette. Eleinte még elfogadta a természetes elnevezéseket, később azonban megváltoztatta a régi utcák elnevezéseit is: ezzel kezdődött el a mesterséges névadás korszaka.¹²

¹⁰ A nevek átvételeit minimálisan érzékeltetve a legkorábbi írásos forrásból ismert kolozsvári, illetve brassói utcanév adott nyelvű legkorábbi változatait és a forrás időpontjait adom meg. A kolozsvári Híd utca: *platea pontis* (1362), *Hydwcha* (1440) és *Bruckgass* (1564). A brassói Kapu utca: *platea Porticae* (1476), *Portzen gasse* (1525), *Ulija Săcuilor* (1831) és *nagy-útca* (1873). (Asztalos 2004, Kovács 2013.)

¹¹ A változatlan többség mellett a következőkben felsorolom a vizsgált nevek változásait. Kolozsvári sajátosság volt, hogy az utcanév előtaggal bővült ki (a vizsgáltak közül 6 esetben): a városfalon belüli szakasz lett a *Belső*, a városfalon kívül folytatódó szakasz pedig a *Külső*; pl. *belső Farkas Vcza* (először: 1667). Kolozsvárt csak egy esetben változott a motívum, de ez is a név kopásából következő átértelmezéssel magyarázható: a *Széna utca* a 16. századtól leginkább *Szén utca*-ként szerepelt: *Szén*-ként először 1574-ben (*zenwcha*), *Széna*-ként utoljára 1747-ben (*Széna utza*). A korszak legvégén Kolozsváron az óvárbeli *Kis piac*, illetve a központi *Nagy piac* szerepel a forrásokban *Óvár tér*, illetve *Fő tér* néven is. A brassói többnyelvűség sajátossága, hogy ugyanannak az utcának eltérő motívumú nevei alakultak ki egymás mellett, ezek a névváltozatok pedig átkerültek a másik nyelvbe is. Ezek közül az egyik utca névváltozatai még az utcanévtáblák korában is eltérő motívumú névvel szerepelt: magyarul *Kolostor utca*, németül *Klostergasse*, románul azonban *Str. Vamei* 'Vám utca' (Kronstadt 1911, Brassó 1912, Braşov 1911). A magyar és német név motívuma az egykori domonkos kolostor volt, a román névnek pedig a Havasalföld felőli vám. Korábbi brassói eltérő motívumú névváltozatok: a *Nonnengasse* 'Apáca utca' magyarul inkább *Széles utca*-ként volt ismert; a *Purzengasse* 'Kapu utca' szerepelt még 'Nagy utca', 'Úri utca', 'Rézműves utca' jelentésű nevekkel is különféle nyelveken (Asztalos 2004, Kovács 2013).

¹² Az erdélyi utcanevek egységesítésének és a mesterséges (hatósági) névadásnak a kezdő dátumáról l. BEREZC (2017: 208) táblázatát.

1. ábra: Kolozsvár belvárosa – többségében természetes névadású utcanevek
(Mach 1894)

2. ábra: Kolozsvári utcanévváltozások

1867	1894/1898/1899	1919/1933	1940
1 (Belső-) Farkas u.	Farkas u.	1923 Str. Kogălniceanu	1940 Farkas u.
2 (Belső-) Király u.	Király u.	1923 Str. I. C. Brătianu	1940 Király u.
3 (Belső-) Közép u.	1899 Deák u.	1923 Str. Regina Maria	1940 Deák u.
4 (Belső-) Magyar u.	1899 Kossuth u.	1923 Calea Victoriei / 1933 Calea M-șal Foch	1940 Kossuth u.
5 (Belső-) Monostor u.	1898 Unió u.	1923 Str. Memorandumului	1940 Unió u.
6 (Belső-) Torda u.	1899 Egyetem u.	Str. Universității / 1937 Str. Ion I. C. Duca	1940 Egyetem u.
7 Fogoly u.	Fogoly u.	1923 Str. I. Gorun	1940 Fogoly u.
8 Híd u.	1898 Wesselényi u.	1923 Calea Regele Ferdinand	1940 Wesselényi u.
9 Hosszú Szappan u.	1899 Brassai u.	1923 Str. B. L. Pop	1940 Brassai u.
10 Kismester u.	(Kis)mester u.	1923 Str. Bob	1940 Kismester u.
11 Kispiac / Óvár tér	1899 Karolina tér	P-ța Carolina	Karolina tér
12 Külső Torda u.	1899 Petőfi u.	1923 Str. Avram Iancu	1940 Petőfi u.
13 Nagypiac / Fő tér	1899 Mátyás kir. tér	1923 P-ța Unirii	1940 Mátyás kir. tér
14 Sőr(ház) u.	1914 Báthori u.	1923 Str. Consiliului Național	1940 Báthori u.
15 Szappan u.	Szappan u.	1923 Str. Xenopol	1940 Szappan u.
16 Szén(a) u.	1894 Jókai u.	1923 Str. N. Iorga	1940 Jókai u.
17 Szénapiác	1904 Szt. György tér	P-ța Sf. Gheorghe / 1933 P-ța Gh. Sion	1940 Szt. György tér
18 Szentegyház u.	Szentegyház u.	1923 Str. Maniu	1940 Szentegyház u.
19 Szentlélek u.	Szentlélek u.	1923 Str. Filipescu	1940 Szentlélek u.

1945	1948	1958/1962/1964	1990/1995/1999	
1945 Str. Kogălniceanu	Str. Kogălniceanu	Str. Kogălniceanu	Str. Kogălniceanu	1
1945 Str. 23 August	Str. 23 August	Str. 23 August	1990 Str. I. C. Brătianu	2
1945 Str. Regina Maria	1948 Str. Molotov	1958 Str. Dr. Petru Groza	1990 B-dul Eroilor	3
Str. Kossuth	Str. Kossuth	1964 B-dul Lenin	1990 B-dul 21 Decembrie 1989	4
1945 Str. Regele Mihai I	1948 Str. 30 Decembrie	Str. 30 Decembrie	1990 Str. Memorandumului	5
Str. Universității	1948 Str. Pușkin	1964 Str. Universității	Str. Universității	6
1945 Str. Wesselényi	Str. Wesselényi	1964 Str. Potaișsa	Str. Potaișsa	7
1945 Str. Dózsa Gy.	Str. Dózsa Gy.	Str. Gh. Doja	1999 Str. Regele Ferdinand	8
Str. Brassai	Str. Brassai	Str. Brassai	Str. Brassai	9
1945 Str. Bob	Str. Bob	1964 Str. Prahova	1999 Str. Bob	10
P-ța Carolina	1948 P-ța Dimitrov	1964 P-ța Muzeului	P-ța Muzeului	11
1945 Str. A. Iancu + Str. Petőfi	Str. A. Iancu + Str. Petőfi	Str. A. Iancu + Str. Petőfi	1990 Str. Avram Iancu	12
1945 P-ța Libertății	P-ța Libertății	P-ța Libertății	1999 P-ța Unirii	13
Str. Báthori	Str. Báthori	1964 Str. Poștei	1999 Str. Petrovici	14
1945 Str. Gutenberg	Str. Gutenberg	1964 Str. Tipografiei	Str. Tipografiei	15
Str. Jókai	Str. Jókai	1964 Str. Napoca	Str. Napoca	16
P-ța Sf. Gheorghe	P-ța Sf. Gheorghe	1962 P-ța Păcii	1995 P-ța Blaga	17
1945 Str. 6 Martie	Str. 6 Martie	Str. 6 Martie	1990 Str. Maniu	18
1945 Str. Fadrusz	Str. Fadrusz	1964 Str. Petroșani	1999 Str. Fulicea	19

A magyar többségű Kolozsváron 1899-ben látványos volt ez a határkő. A belvárosi 19 névből a korszak végére 7 maradt változatlan. A 12 új név (amelyekből a legtöbbet 1899-ben alkottak) többnyire magyar vonatkozású emlékeztető név volt, esetleg Habsburg- vagy egyházi vonatkozású (*Karolina tér*; *Szent György tér*).

A háromnyelvű, német helyett magyar relatív többségűvé vált városban, Brassóban a mesterséges névadásra való áttérés kevésbé észrevehető. Kisebb mértékű volt a változtatás mértéke, és iránya is más volt: nem az országos magyar, hanem a helyi szász jelleget emelték ki. Előbb 1887-ben változtattak meg 4 belvárosi nevet, majd 1902-ben még 1 nevet cseréltek le. Így a dualizmus ideje alatt a belvárosi 13 névből 8 maradt változatlan, és 5 új nevet alkottak. Ez utóbbiakból az első névváltoztatási hullám szülöttei szász vonatkozású, helytörténethez kapcsolódó nevek voltak, a második kör névadása pedig Habsburg-motívumú.

3. ábra: Brassó belvárosa – többségében természetes névadású utcanevek (Kronstadt 1890-es évek)

A 8 változatlan, funkcionális-semleges név mellett (*Burggasse* ~ *Vár u.*) az első hullámban 4 név változott. Ebből 1 szintén funkcionális-semleges maradt: a *Heilighleichnamsgasse* 'Szentlélek utca' névadó motívuma már rég nem létezett, a Szentlélek-kápolnát még a reformáció után megszüntették; a dualizmus elején megnyitott árvaház révén 1887-től *Árvaház utca* lett az új neve. Az új nevek közül 3 már funkcionális-émlékeztető lett. A Fekete templom melletti korábbi *Kirchhof* 'Templom udvar' új neve *Honterus udvar* lett. A motívum a szász reformátor egykori munka- és sírhelye volt, és a név motivációja tovább erősödött azáltal, hogy 1898-ban a névadó szobrát is felállították e téren. A második körben létrejött név már új kategóriát nyitott, szimbolikus-émlékeztető volt: a főtér az uralkodó nevét vette fel (*Ferenc József tér*).

4. ábra: Brassói utcanévváltozások

1867	1887/1902	1920/1926
1 (Markt)Platz	1902 Ferenc József tér	1920 P-ța Libertății
2 Burggasse	Vár utca	Str. Castelului
3 Fischmarkt+Kotzenmarkt	1887 Hirscher utca	Str. Hirscher
4 Heiligleichnamsgasse	1887 Árvaház utca	Str. Orfanilor / 1926 Str. Mureșenilor
5 Johannisgasse	Szt. János utca	Str. Sf. Ioan
6 Kirchhof	1887 Honterus tér	P-ța / Curtea Honterus
7 Klostergasse/Zollgasse	Kolostor utca	Str. Vămii / 1923 Str. Pr. Carol / 1926 Str. Regele/Voievodul Mihai
8 Neugasse	Új utca	Str. Nouă / 1926 Str. Tache Ionescu
9 Nonnengasse	1887 Weiss utca	Str. Weiss
10 Purzengasse	Kapu utca	1918 Str. Regele Carol
11 Rossmarkt	Lópiac	Târgul Cailor / 1926 Str. Barițiu
12 Schwarzgasse	Fekete utca	1920 Str. Regina Maria
13 Spitalsgasse	Kórház utca	1920 Str. Brătianu

1945	1947	1966	1990/1991	
1945 P-ța 23 August	P-ța 23 August	P-ța 23 August	1990 P-ța Sfatului	1
1945 Str. Pavlov	Str. Pavlov	1966 Str. Castelului	Str. Castelului	2
1945 Str. Luxemburg Roza	Str. Luxemburg Roza	1966 Str. Ciucașului	1990 Str. Hirscher	3
Str. Mureșenilor	1948 Str. Gorki Maxim	1966 Str. Poarta Șchei	Str. Poarta Șchei	4
Str. Sf. Ioan	1947 Str. Maiakovski	Str. Maiakovski	1990 Str. Sf. Ioan	5
1945 Curtea Bisericii Negre	Curtea Bisericii Negre	Curtea Bisericii Negre	1991 Curtea Honterus	6
Str. Voievodul Mihai	1948 Str. 7 Noiembrie	Str. 7 Noiembrie	1991 Str. Mureșenilor	7
1945 Str. Tcacenco Pavel	Str. Tcacenco Pavel	1966 Str. Cerbului	Str. Cerbului	8
1945 Str. Armatei Roșie	Str. Armatei Roșie	Str. Armatei Roșii	1990 Str. Armatei Rom. / 1991 Str. Weiss	9
Str. Regele Carol	1947 Str. Republicii	Str. Republicii	Str. Republicii	10
Str. Barițiu	Str. Barițiu	Str. Barițiu	Str. Barițiu	11
Str. Regina Maria	1948 Str. Bălcescu	Str. Bălcescu	Str. Bălcescu	12
Str. Brătianu	1947 Str. Molotov	1966 Str. Postăvarului	Str. Postăvarului	13

5. Román Királyság (1918–1947) és Magyarország (1940–1944)

5.1. 1918–1940. A két világháború közötti, magyar többségű Kolozsváron az új román hatóság 1919-ben szinte az összes utcanevet lecserélte (csak 3 név maradt változatlan, 16 új név született). A korszak végén, a harmincas években e 3 névből 2 szintén új nevet kapott, tehát csak a *Karolina tér* név élte túl a huszontkét évet. Az alábbiakban az elemzést a hosszabb ideig érvényes, 1919–1933 közötti nevekkkel végeztem el.¹³

Mindhárom (jó ideig) változatlan név funkcionális volt. A magyarból román tannyelvűvé vált egyetem utcája, az *Egyetem utca* nevét megőrizték (*Str. Universității*), de ez maradt a korszak egyetlen (természetes névadású) funkcionális-semleges neve. A funkcionális-emlékeztető nevek közül két, nem kifejezetten magyar vonatkozású emlékműről elnevezett tér maradt meg (*P-ța Carolina*, *P-ța Sf. Gheorghe*). Az új, mesterséges nevek mind emlékeztető nevek lettek. Közülük négynek volt kapcsolata az utcával, tehát az előbbieket mellett ezek is a funkcionális-emlékeztető nevek csoportját gyarapítják. A hajdani *Unió utca* a korábbi névadó épületről, de annak már nem magyar, hanem román vonatkozásáról kapta a nevét: a Memorandum-per helyszíne alapján *Str. Memorandumului* lett. A korábbi *Petőfi utca* új neve az előzőhöz hasonló mértékben volt motivált: már nem a szálló magyar lakójáról, hanem az utca egy másik épületének román lakójáról nevezték el (*Str. Avram Iancu*). A nevek nagyobbik részénél, 12-nél viszont nem találtam konkrét

¹³ A két világháború közötti kolozsvári és brassói magyar nyelvű napilapok közterületnév-használatáról l. SÓFALVI (2009: 97–113).

kapcsolatot az utcával, ezek tehát szimbolikus-emlékeztető nevek: a jelentősebb utcák névadója a román királyi család lett (*Calea Ferdinand, Str. Regina Maria*), de a többi is román személyiségről lett elnevezve (pl. *Str. Kogălniceanu*). Újdonság, hogy megjelent az elvont fogalom mint névadó (*P-ța Unirii* 'Egyesülés tér', *Calea Victoriei* 'Győzelem út').

A harmincas évekig Brassó megőrizte háromnyelvű jellegét, magyar relatív többséggel. A kolozsvári gyors és erőteljes névváltoztatásokhoz képest Brassóban lassabban és kevésbé módosultak a nevek, de ugyanabba az irányba változtak, az új névadók itt is leginkább román személyiségek voltak. A háromnyelvű utcanévtáblák maradtak, de román–német–magyar sorrendben. Korábban is módosítottak neveket, de csak 1926-ra alakult ki a belvárosban az új névanyag, amely 5 korábbi és 8 új névből állt.

A változatlan nevek – Kolozsvárhoz hasonlóan – mind funkcionálisak voltak. Közülük 2 semleges, még középkori, természetes név román megfelelője (*Str. Castelului* 'Vár utca', *Str. Sf. Ioan* 'Szt. János utca'), illetve 3 százsz helytörténeti vonatkozású, emlékeztető név a dualizmusból (*P-ța Honterus, Str. Hirscher, Str. Weiss*). Az új nevek közül csak 2 tekinthető funkcionális-emlékeztetőnek (pl. a brassói újságíró-történészről elnevezett *Str. Barițiu*). A többi új név (6) szimbolikus-emlékeztető: a névadók itt is a királyi család tagjai (*Str. Regina Maria*) és további román személyiségek (*Str. Brătianu*), a főtér pedig itt is elvont fogalomról kapta a nevét (*P-ța Libertății* 'Szabadság tér').

5.2. 1940–1944. A két város története eltért a második világháború alatt. Kolozsvár viszatért Magyarországhoz négy évre, így az impérium- és rendszerváltozások miatt egyetlen évtizeden belül háromszor is nagy arányban lecserélték az utcaneveit. 1940-ben a központban újra teljes mértékben visszaálltak a dualizmus nevei, a belvároson kívül pedig a *Hitler, Mussolini* és *Horthy* jelent meg új közterületnévként. Ez volt az utolsó időszak, amikor a belváros középkori neveiből néhány még hivatalos volt (pl. *Farkas utca*). Brassó ezzel szemben Romániánál maradt, etnikai szerkezete viszont két ízben is jelentősen változott. Először 1940 körül: ekkoriban a magyarok száma a kétharmadára csökkent, a románok száma pedig két és félszeresére nőtt két népszámlálás között, s ezzel már román abszolút többségű város lett. A másik változás 1944 körül történt: ekkor a német lakosság aránya feleződött meg.

5.3. 1944–1947. Kolozsváron 1945-ben újra módosultak a nevek, de ez eltért az addigi (1919-es és 1940-es) névredezéstől. Az előző névváltoztatások ugyanis szinte teljes mértékűek voltak, és csak az állam kultúráját vették figyelembe. Ebben a rövid időszakban azonban mértéktartóan, egyensúlyozóan módosítottak a neveken, és az új nevekkel együtt széles kör, mindkét nyelv és több politikai rendszer képviseltette magát az eddig nem jellemző kétnyelvű utcanévtáblákon. A kirekesztés helyett tehát a széles spektrumú elfogadás lett a jellemző (bár nagyon rövid időre). Az 1940-től érvényes nevek közül 7 név változatlan maradt: nemcsak az eddigi túlélő funkcionális-emlékeztető *P-ța Carolina* 'Karolina tér' csoportja, hanem a még dualizmusban keletkezett szimbolikus-emlékeztető *Str. Kossuth* és *Str. Jókai* is; ez utóbbiak a két világháború között a *Calea Victoriei* 'Győzelem út' és *Str. Iorga* nevet viselték. 12 új név jelent meg, amelyek széles palettát képviseltek. Egyrészt két világháború közötti nevek születtek újra (a *Farkas utca* ismét *Kogălniceanu* lett), másrészt 9 új nevet alkottak. Az új nevek között jellegzetes, hogy a főtér már nem az egyesülésre, hanem a szabadságra hívta fel a figyelmet (*P-ța Libertății* 'Szabadság tér'). A város többnyelvűségének, múltjának elfogadására kitűnő példa, ahogy a korábbi *Petőfi*, majd *Avram Iancu* utcák neveiből mindkettőt megőrizték, kettévágyva az utcát. A paritásos

elv mögötti felszínesség abban a paradoxonban mutatkozik meg, hogy Petőfi szállóhelyének szakasza lett a *Str. Avram Iancu*, az utóbbi lakóházának házsora pedig a *Str. Petőfi* részt alkotta. Az újonnan alkotott további nevek bal- és jobboldaliak is voltak, románok és magyarok is: a korábbi (funkcionális) *Wesselényi* utcát átnevezték *Str. Dózsa György-re*, de a báró nevét átmentették egy kisebb utcába (mivel ez utcához nem volt köze, így ezt a nevet már szimbolikusként kezeljük); a *Str. Regele Mihai* által az előbbi parasztfelkelő és a király utcanévtáblái a főtérsarkán találkoztak; a még királyságban működő, de már kommunista kormány megalakulásának dátuma pedig szintén névtáblára került (*Str. 6 Martie*).

Összességében 1 név maradt funkcionális-semleges (*Str. Universităţii*). 6 közterület 7 neve (a 'Petőfi utca' kettéosztottsága miatt) alkotta a funkcionális-émlékeztető nevek csoportját: az utca vagy tér magyar (*Str. Petőfi*), román (*Str. Avram Iancu*), egyházi (*P-ța Sf. Gheorghe*) és Habsburg (*P-ța Carolina*) vonatkozásainak emlékét őrizte. 12 név pedig szimbolikus-émlékeztető volt: román (*Str. Kogălniceanu*) és magyar személyiségek (*Str. Kossuth*), elvont fogalmak (*P-ța Libertății*) és dátumok (*Str. 6 Martie*), amelyeknek nem volt konkrét kapcsolatuk a közterülettel (a közterületek méretükhöz, fontosságukhoz „méltó” nevet kaptak).

Brassóban is változtak a nevek 1945-ben, de másképpen. Kolozsváron a két világháború között tűntek el a magyar vonatkozású nevek, és 1940-ben úgy születtek újra, hogy 1945-ben csak csökkentették a számukat. Brassóban a szász nevek végigélték a korábbi időszakot, viszont ekkor tűntették el őket. A brassói változásokkal 7 név maradt meg, 6 név változott: dualizmuskori szász helyörténeti személyiségek nevét cserélték le, főleg orosz, szovjet, illetve kommunista jellegűekre.

A belvárosban egyetlen, a középkor óta stabil névadó motívum maradt meg (*Str. Sf. Ioan*). Ezen kívül még egy név sorolható a funkcionális-semleges nevek csoportjába: ezt ekkor alkották, felhasználva a közterület középkori nevét (az egykori *Kirchhof* új neve a *P-ța Honterus* helyett a *Curtea Bisericii Negre*, azaz a 'Fekete templom udvara' lett). 9-re nőtt a szimbolikus-émlékeztető nevek csoportja: egyrészt továbbra is fennmaradtak a királyi család nevei (*Str. Regina Maria*), másrészt az új nevek mind orosz, szovjet, illetve kommunista vonatkozásúak voltak. A főtér, az addigi *P-ța Libertății* nevének 'szabadság' jelentését konkretizálták a felszabadulás dátumára (*P-ța 23 August*). További új nevek: *Str. Pavlov*, *Str. Roza Luxemburg*, *Str. Armatei Roșie* 'Vörös Hadsereg utca' stb.

6. Román Népköztársaság (1947–1965). A népköztársaság kikiáltása után, 1948-ban ismét módosultak a nevek – Kolozsváron immár harmadjára az évtizedben: eltűntek a királyi család tagjainak a nevei, helyettük orosz, illetve szovjet személyiségek nevei kerültek a névtáblákra (*Str. Pușkin*, *Str. Molotov*). Az 1945-ös nevekhez képest ugyanakkor csak 4 név módosult.

Ebben az időszakban már nem volt funkcionális-semleges név a városközpontban (el-süllyesztették az addigi egyetlen ilyen 'Egyetem utcá'-t is). A funkcionális-émlékeztető csoport 5 közterület 6 nevéből állt (az előzőek a 'Karolina tér' nélkül). A nevek többsége (14 név) szimbolikus-émlékeztető volt, tehát nem volt kapcsolat a név és az utca között. Az utcák szinte mind személyekről lettek elnevezve: az ötvenes években nagyjából fele-fele román–magyar lakosságú Kolozsváron a központban 8 magyar, 3 román, 3 orosz, illetve szovjet vonatkozású személynév szerepelt.

A Brassóban az 1945-ben megjelent orosz, illetve szovjet vonatkozások aránya 1948-ban megnövekedett, 1950-ben pedig a város nevét is *Orașul Stalin-ra*, azaz 'Sztálinváros'-ra

változtatták (1960-ig viselte e nevet).¹⁴ Az 1948-as változásokkal a belvárosban 7 utca neve maradt változatlan (a *Str. Barițiu* kivételével az összes többi 1945-ben kapta a nevét). 6 új utcanév keletkezett: a királyi neveket cserélték le, és további orosz, szovjet, illetve kommunista jellegű neveket tettek hivatalossá. Ezzel párhuzamosan az addigi háromnyelvű utcanévtáblákat egynyelvűekre cserélték 1950-ben.

Kolozsvárhoz képest Brassóban a második világháború végéig a középkori vagy dualizmuskori funkcionális neveknek még jó arányban megvolt a folytonossága, de az 1945-ös és 1948-as változásokkal gyökeresen új névanyag jelent meg, erős szovjet jelleggel: két lépésben, egyetlen utcanév kivételével, az összes vizsgált nevet lecserélték. Tehát Kolozsvárhoz képest erősebb volt a csere, és sokkal meghatározóbbá vált a szovjet kapcsolat. Csak két funkcionális név volt ebben a korszakban: az egyik semleges (*Curtea Bisericii Negre* 'a Fekete templom udvara'), a másik emlékeztető (*Str. Barițiu*). Tehát szinte az összes név szimbolikus-emlékeztető volt; közülük a nagy többség, szám szerint 9 orosz, szovjet, illetve kommunista vonatkozású (*Str. Gorki* és *Str. Maiakovski*, illetve *Str. 7 Noiembrie* és *Str. Molotov*); csak 1 román (*Str. Bălcescu*) és 1 fogalom (*Str. Republicii* 'Köztársaság utca').

7. Román Szocialista Köztársaság (1965–1989). Romániát a szovjet csapatok 1958-ban hagyták el, és Kolozsvár is nagyjából ekkor veszítette el a magyar többségét. E két esemény az 1958–1964 közötti kolozsvári névváltozásokon is megfigyelhető: 8 név változatlan maradt, 11 név pedig újonnan keletkezett, és érvényben is maradt a korszak végéig, 1989-ig. A Szent György-szobor 1961-es áthelyezése miatt a *P-ța Sf. Gheorghe* 'Szent György tér' név motiváltsága már nem volt látható, csak a helytörténetből deríthető ki. Rá egy évre, 1962-ben a nevet is eltávolították a tér névtábláiról. Az ezzel együtt lecserélt 11 név az előbbi egyházi vonatkozású mellett főként magyar (5, pl. *Kossuth* és *Jókai*), valamint orosz, illetve szovjet (3) vonatkozású volt. Ugyan nem számítom a lecserélt nevek közé, de ezzel összefügg, hogy 1964-ben a *Str. Dózsa György* utcanévben a személynév magyar változatát a román váltotta fel: *Str. Gheorghe Doja* lett. Az addig kétnyelvű utcanévtáblák szintén ekkor lettek egynyelvűek. Az új 11 név többsége semleges név volt; közülük 5 név új névkategóriát nyitott, az addig a belvárosban elő nem forduló szimbolikus-semleges neveket. A további új nevek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy bár az orosz, illetve szovjet belvárosi neveket mind eltüntették, azért pótolták hiányukat a *B-dul Lenin* névadással. A funkcionális-semleges nevek közé 3 sorolható: a dualizmuskori Egyetem utca visszakapta a nevét román megfelelőjében (*Str. Universității*), két másik ilyen jellegű nevet ekkor alkottak (pl. a Történeti Múzeum tere lett a *P-ța Muzeului* 'Múzeum tér'). 2 közterületnek (a kettéosztottság miatt) 3 neve funkcionális-semleges volt (*Str. Brassai*, *Str. Avram Iancu*, *Str. Petőfi*). Eddig a belvárosban nem látott kategóriát alkotott az 5 szimbolikus-semleges név, amelyek egy részében az utcához nem köthető földrajzi név jelent meg: pl. a Zsilvölgyi bányavidék központjának neve (*Str. Petroșani*) vagy ókori római név (*Str. Napoca*, *Str. Potaișsa*). Ugyan semlegesnek tekintetem e neveket, de a névadásokkal kapcsolatos, hogy a város hivatalos *Cluj* neve is 1974-ben bővült a szintén ókori római *-Napoca* taggal. Ilyen jellegű nevek ekkor terjedtek el a város külső kerületeiben is, a felépülő lakótelepeken, hiszen nehéz a hirtelen létrejött utcahálózat esetében funkcionális neveket alkotni. A szimbolikus-emlékeztető nevek csoportját 9 név alkotta: fogalmak (*P-ța Păcii* 'Béke tér'), dátumok, személyiségek (pl. *Str. Dr. Petru Groza*).

¹⁴ Brassó ötvenes évekbeli nevééről I. LÁSZLÓ-HERBERT (2003).

Az 1960-as években Brassóban is hasonló változások történtek: 8 név maradt meg, 5 változott. Orosz, illetve szovjet nevek tűntek el, és itt is ekkor jelent meg a vizsgált nevek között az utcához nem köthető, de ideológiamentes szimbolikus-semleges kategória. A változtatások eredményeképpen 3 név volt funkcionális-semleges: újra névtáblára került a középkori *Vár utca* román megfelelője (*Str. Castelului*), ekkor alkották a Bolgárszegi kapu felé vezető utca *Str. Poarta Schei* 'Bolgárszegi kapu utca' nevét. A funkcionális- emlékeztető nevek csoportját továbbra is csak a *Str. Barişiu* képviselte. Az új kategóriában, a 3 szimbolikus-semleges név között főleg a környező hegységekről elnevezett utcákat találunk: *Str. Ciucaşului* 'Csukás utca', *Str. Postăvarului* 'Keresztényhavas utca'.¹⁵ 6 név alkotta a szimbolikus- emlékeztető nevek csoportját, közülük 3 még mindig orosz, illetve szovjet vonatkozású maradt.

8. Románia (1989-től). Kolozsváron a forradalmat követően több lépésben változtattak a neveken (1989, 1995, 1999). A vizsgált nevek közül csak 7 név maradt meg, 12 változott. A 12 új név nagyrészt régi-új név, a két világháború közötti neveket élesztették fel 7 esetben. Ennek részeként az 1945 óta megsztott *Str. Petőfi* és *Str. Avram Iancu* egyesült, és az egész utca ismét a *Str. Avram Iancu* nevet vette fel, a megszűnt belvárosi *Str. Petőfi* helyett pedig egy külvárosi utcát kereszteltek el a költőről. Így a látszat nem szenvedett csorbát, a magyar nevek aránya a statisztikában nem romlott, de valójában egy hagyományos, funkcionális nevet cseréltek szimbolikusra, a helytörténetet figyelmen kívül hagyva. A további új nevek motívuma a forradalom volt: pl. *B-dul Eroilor* 'Hősök útja', *B-dul 21 Decembrie 1989*.

A belvárosban kétféle csökkent a funkcionális-semleges nevek száma (a dualizmuskori eredetű *Str. Universităţii* és a hatvanas évekbeli *P-ţa Muzeului*). A funkcionális- emlékeztető nevek csoportja 7-re nőtt: ezek közül egy magyar vonatkozású, a polihisztor iskolája mögötti, szintén dualizmuskori *Str. Brassai*. Új motívumot használtak a könyvtáros Lucian Blagáról elnevezett Egyetemi Könyvtár előtti tér megnevezésében (*P-ţa Blaga*). 3 nevet sorolhatunk a szimbolikus-semleges nevek közé (pl. *Str. Napoca*). A maradék 7 név szimbolikus- emlékeztető név; a két világháború közötti motívumok (király, egyesülés) mellett újdonság a forradalom (*B-dul Eroilor*).

Ha a mai nevek korát vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy Kolozsvár belvárosában ma már nincsen középkori gyökerű utcanév. A ma hivatalos utcanevek közül 2 még a dualizmusból maradt ránk, ezek a legrégebbiek, pl. a funkcionális-semleges *Egyetem utca*, majd

¹⁵ A Csukás-hegység, Keresztény-havas (vagy hozzájuk hasonló távoli helyek) nevét tartalmazó utcaneveket a szimbolikus-semleges nevekhez sorolom be. Nem funkcionálisak, hiszen az utcák nem kötődnek a helyekhez, mást jelképez a nevük. Semlegesnek tekinthetők, emlékeztető voltuk csak áttételes. Érdemes arra gondolni, hogy mikor és mely térségből válogatták ki a távoli helyneveket az utcatáblákra. Kolozsvár északnyugati részén az 1930-as években a román történelmi tájegységek névbokra alakult ki (*Calea Banatului*, *Str. Basarabia*, *Str. Bucovina*, *Str. Crişana*, *Str. Dobrogei*, *Calea Maramureşului*, *Str. Moldovei*, *Str. Munteniei*, *Str. Olteniei*, *Str. Transilvaniei*). Helyettük ugyanebben a városrészben 1940-ben a történelmi Magyarország városairól alakítottak ki névbokrot (*Arad utca*, *Budapesti utca*, *Kassai utca*, *Pécsi utca*, *Pozsonyi utca*, *Szebeni utca*, *Szegedi utca*, *Temesvári utca*). Az 1950-es években visszatértek Románia tájegységeire, de az akkor már Szovjetunióhoz tartozó Besszarábiáról és Bukovináról elkeresztelt utcák nem kapták vissza a régi nevüket.

Str. Universităţii élte túl leginkább a rendszereket.¹⁶ Az ideológiailag legjobban felvállalt korszak a két világháború közötti Nagy-Romániáé. 8 mai név keletkezett ekkor: román emlékeztető nevek mind, és nagyobb részük a megnevezett közterülethez konkrétan nem kötődik, tehát szimbolikus (pl. *P-ţa Unirii* 'Egyesülés tér'). A hatvanas évekből 4 név maradt fenn, ezek mind semlegesek (pl. *P-ţa Muzeului* 'Múzeum tér'), többségük szintén szimbolikus (pl. *Str. Napoca*). A forradalom után 5 név keletkezett: ezek mind az emlékeztető nevek csoportját egészítik ki (pl. *B-dul Eroilor*).

Brassóban szintén több lépésben változtattak a neveken (1990, 1991, 2000), kisebb mértékben: 7 név maradt változatlan, 6 név változott. A város ugyanakkor Kolozsvártól eltérő utat választott: míg Kolozsváron inkább Nagy-Románia idejének szimbolikus-emlékeztető utcaneveit hozták vissza, addig Brassóban inkább a helytörténethez kötődő funkcionális-semleges nevek kerültek előtérbe. A 6 új névből 4 esetben 1945-ig hivatalos neveket élesztettek fel: az egyik középkori gyökerű (*Str. Sf. Ioan* 'Szt. János utca'), a másik három a dualizmusban keletkezett, illetve annak megfelelője (*Curtea Honterus*, *Str. Hirscher*, *Str. Weiss*). A felélesztett nevek mellett újat is alkottak az előbbieket szellemében: az egykori városháza körüli főtér, amelynek a közösség az egykori piaci funkciójáról adta a nevét (*Marktplatz*), aztán a nevével a hatóság egymást váltó rendszerek kiemelkedő szimbólumaira emlékeztetett (*Ferenc József tér*, *P-ţa Libertăţii*, *P-ţa 23 August*), felvette az új *P-ţa Sfatului*, szó szerint 'Tanács tér', értelme szerint 'Városház tér' nevet. A tér a piaci funkcióját már rég elvesztette, de ma is meghatározó épülete a régi városháza, románul *Casa Sfatului*, a 'tanácsház'.

Így a brassói belvárosban a nevek többsége funkcionális. 4 név funkcionális-semleges: az előbb tárgyalt, forradalom utáni főtér mellett kettő középkori gyökerű (*Str. Castelului* 'Vár utca', *Str. Sf. Ioan* 'Szt. János utca'), egy pedig hatvanas évekbéli (*Str. Poarta Şchei* 'Bolgárszegi kapu utca'). 5 név funkcionális-emlékeztető: közülük három újraélesztett dualizmuskori szász név (pl. *Curtea Honterus*), kettő román helytörténeti vonatkozású (pl. *Str. Bariţiu*). További 3 név szimbolikus-semleges: az utcához nem kötődik, de a városkörnyékhez igen (környező hegységek nevei, pl. *Str. Postăvarului* 'Keresztényhavas utca'). Csak 2 olyan név van a belvárosban, amely szimbolikus-emlékeztető, és szerte az országban megtalálható (pl. *Str. Republicii*).

A nevek korát figyelve: Brassó belvárosában ma is használatban van 2 középkori utcanév folytatása (*Str. Castelului*, *Str. Sf. Ioan*). E két funkcionális-semleges név mellett funkcionális-emlékeztető nevek vannak érvényben: a dualizmusból 3 szász helytörténeti vonatkozású (pl. *Curtea Honterus*), a két világháború közötti időszakból csak 1 román helytörténeti vonatkozású (pl. *Str. Bariţiu*). A második világháború utáni időszakból 2 szimbolikus-emlékeztető nevet számolhatunk össze (pl. *Str. Republicii*) és 3 semleges nevet. Ez utóbbiak köthetők akár az utcához (a funkcionális *Str. Poarta Şchei*), akár a város környezetéhez (a szimbolikus *Str. Postăvarului*). A forradalom után 2 név keletkezett, köztük a funkcionális-semleges *P-ţa Sfatului*.

¹⁶ Szigorúan értelmezve nem az eredeti utcanév maradt meg, csak az eredeti motiváció ('egyetem utca'), hiszen az utca hivatalos nevének nyelve magyar helyett román lett. Vagy fogalmazhatunk úgy is, hogy az *Egyetem utca* név megmaradt, csak hivatalos név helyett kisebbségi névvé vált, hiszen a magyar közösség a román nyelvű hivatalos név helyett annak magyar megfelelőjét használja. A román hivatalos névvel azonos jelentésű magyar kisebbségi név használatát erősíti az is, hogy a név egyúttal történelmi név is, tehát megegyezik az egykori magyar hivatalos névvel.

9. Összefoglalás

9.1. Terminológia. A közterületnevek eredeti célja a földrajzi tájékozódás segítése; ezért alakultak ki az utca jellegzetességét megmintázó funkcionális (motivált) nevek. Bár az évszázadok alatt a közterület jellege megváltozott, e funkcionális–semleges nevek inkább fennmaradtak, így a közterület névadáskori múltját idézik (a *Nagy piac* lehet akár egy díszter neve is). Ezek a nevek eleinte közösségi alkotások, azaz természetes nevek voltak, később a mesterséges (hatósági) névadások is alkothattak ilyen neveket. A funkcionális–emlékeztető nevek szintén múltidézők, de már inkább a közterülethez köthető személyre vagy eseményre vonatkoznak, vagy ezek ottani emlékműveihez (szobrukhoz). A rendszerek változásával a múltból más-más szelet válhat fontossá, így e nevek már kevésbé stabilak, mint a semlegesek. Például ugyanazon kolozsvári épület falai között mondták ki Magyarország és Erdély unióját 1848-ban, mint amelyhez a román politikai elit elleni 1894-es Memorandum-per kötődik, így az utca neve előbb *Unió utca* volt, majd *Str. Memorandumului*. A funkcionális nevek tehát az utca jellegének, történetének elbeszélői. A 19. század végétől megjelenő emlékeztető nevek esetében az utca valamely szereplője vagy története legalább ürüggyel szolgált a névadáshoz, de a név már részben az elnevezők világgképét közvetítette.

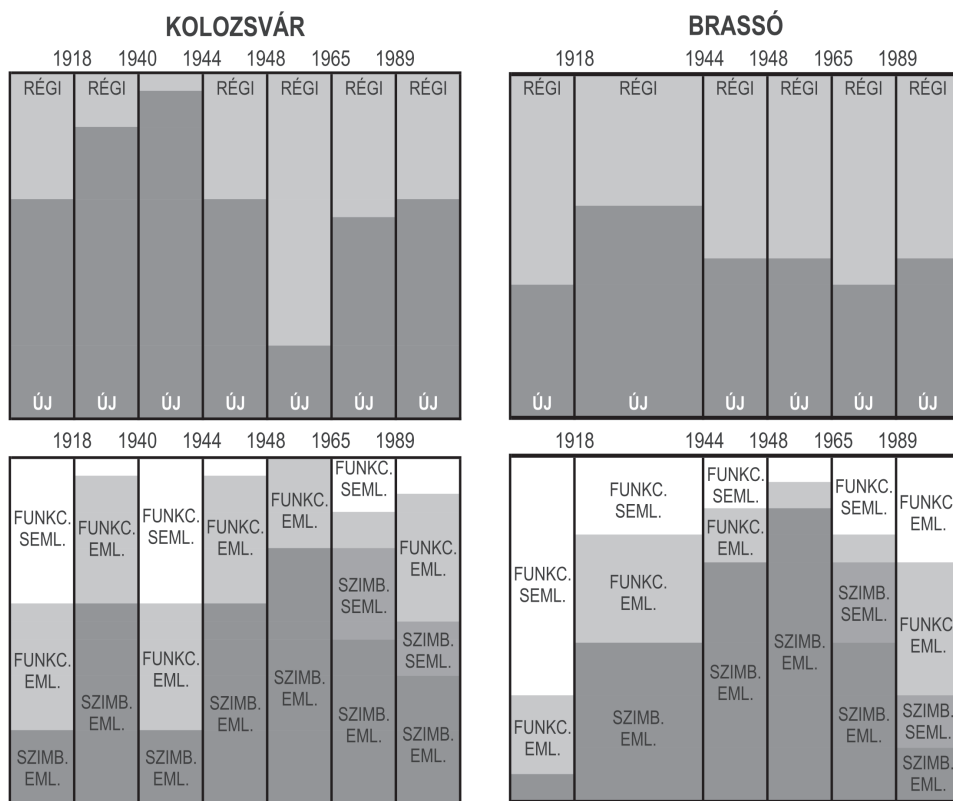
Ha az elnevező hatalmi rendszer csak a saját képére festi át az utcanevet, akkor a név szimbolikus (motiválatlan); az utca jellegzetességével (helyzetével, méretével), esetleg a fogalom „rangjával” arányos. Az utcanevek már nem eredeti céljuknak, a földrajzi tájékozódásnak tesznek eleget, hanem a várostörténetben segítenek eligazodni, pontosabban azok elfogadott rétegeiről mesélnek, és hallgatásukkal takargatják a háttérbe szorított időszakokat.¹⁷ Néha a névváltoztatások egymásra rétegződése miatt egymással akár ellentétes ideológiák szimbólumait is közvetíthetik. A szimbolikus-emlékeztető nevek esetében a függés nyilvánvaló, így a hatalmak változásával párhuzamosan az őket jellemző utcanevek is cserélődnek (pl. *Deák utca*, *Str. Regina Maria*, *Str. Molotov*, *Str. Petru Groza*). A 20. század második felétől megjelenő szimbolikus–semleges nevek esetében a függés maximum áthallásos, mértéke alacsony (pl. ókori római települések neveinek beemelése a *-Napoca* utótaggal kiegészített nevű város utcanévhálózatába), vagy ténylegesen független (Brassó körüli hegységekről elnevezett utcák). Többször névbokrot alkotnak, így a legkorábbi névadások földrajzi tájékozódást segítő jellegére emlékeztetnek. Mivel e neveknek sem az elnevezőkhöz, sem a megnevezettekhez nincs közük, szürkességüknek, némaságuknak köszönhetően állandóak.

9.2. Utcanévtörténet. A több évszázados stabilitás után az utóbbi másfélszáz évben Dél-Erdélyben hatszor (a 19. század végén, 1918–1920 után, 1945-ben, 1948-ban, 1965 körül, 1989 után), Észak-Erdélyben hétszer (az előbbieket mellett 1940-ben is) változtak az utcanevek jelentősen. Érdeemes hozzátenni, hogy északon nemcsak több névváltozás volt, de ezek erőteljesebbek is voltak, hiszen míg délen csak egy impériumváltás volt (1918–1920), addig északon még további kettő (1940, 1944–1945). A kolozsvári belvárosban hétszer, átlagosan 64%-nyi utcanév módosult: az első két impériumváltáskor a nevek 90%-a cserélődött oda és vissza, a többi esetben kb. 60%-nyi módosult. A brassóiban

¹⁷ Érdeemes idézni a találó hasonlatot: „A városszövetet egy palimpszeszthez hasonlítva: a helynevek textúrája több idősík maradványát őrzi” (l. BAROCH 2019: 147).

hatszor, átlagosan 49%-nyi utcanév változott: itt a legjelentősebb változás a kétlépcsős 1945–1947-es volt, amikor együttesen a nevek 90%-a cserélődött. Minden más gyengébb volt: az impériumváltáskor is csak kétharmad változott, a többi esetben pedig a neveknek maximum a fele. Minden esetben a funkcionális-semleges neveknek volt a leginkább esélyük a túlélésre (1. 5. ábra).

5. ábra: Kolozsvár és Brassó utcanévváltozásai: régi és új nevek aránya, nevek csoportosításai

Erdély városaiban a középkori eredetű, természetes (közösségi) névadású, funkcionális-semleges neveket (pl. *Szentegyház utca*) a hatóságok a 19. század végén egységesítették (Kolozsváron 1869-ben, Brassóban 1887-ben táblázták ki őket a város nyelvi szerkezetével összhangban). A nevek egységesítése mellett, illetve után elindult a mesterséges (hatósági) névadás folyamata is (Brassóban enyhén 1887-ben, Kolozsváron erőteljesen 1899-ben). Kolozsváron (és hasonlóképpen a magyar többségű északi városokban) nagymértékben összmagyar vonatkozású, emlékeztető nevekre cserélték az utcanéveket; ezek egy része kötődött a közterülethez (pl. a funkcionális *Mátyás király tér*), másik része nem (pl. a szimbolikus *Kossuth utca*). Brassóban (és hasonlóképpen a háromnyelvű déli városokban) egyrészt kevesebb néven változtattak, másrészt az új nevek inkább funkcionálisak maradtak,

mivel erősebb motívum volt a (szász) helytörténet (pl. a funkcionális *Honterus udvar*). Ha szimbolikus név került is a névtáblára, akkor az inkább Habsburg vonatkozású volt.

Az I. világháborút követő impériumváltáskor, 1919 környékén Kolozsvár magyar vonatkozású emlékeztető neveit szinte teljesen lecserélték román vonatkozású emlékeztető nevekre, amelyek a magyar többségű városban kevésbé voltak funkcionálisak (pl. *Str. Avram Iancu*), hanem nagyobb mértékben szimbolikusak (pl. *Str. Kogălniceanu*). Brassó funkcionális-semleges vagy szász vonatkozású emlékeztető nevei kevésbé voltak zavaróak, de itt is módosultak a nevek arányai a román emlékeztető nevek felé, csak kisebb mértékben, lassabban. Az 1940-es váltás csak Észak-Erdélyt érintette, amikor ismét minden nevet visszacseréltek a dualizmuskoriakra.

Az 1945-ös és 1947–1948-as névváltozások során Kolozsváron az addig kizárólagosan magyar, majd csak román, pár évig ismét csak magyar névanyag között egyensúlyt találtak a kétnyelvű táblákkal az addigra már magyar–román lakosságú városban (pl. *Str. Avram Iancu* és *Str. Petőfi* együtt), és kiegészítették ezek körét szovjet vonatkozásokkal; a nevek már mind emlékeztetők voltak. Brassó addig aránylag békén hagyott utcaneveit ekkor érte utol a vihar: vége lett a háromnyelvűségnek és a funkcionális, semleges vagy szász vonatkozású nevek korszakának. A már román többségű város 'Sztálinváros' nevéhez illően szovjet vonatkozású emlékeztető, szimbolikus nevek lettek szinte mindenhol a belvárosban (pl. *P-ța 23 August*).

1958 után és még a hatvanas években ismét más irányba módosultak a nevek. A román többségűvé váló Kolozsváron a kétnyelvű táblák leszerelése mellett a magyar és szovjet nevek kezdtek fogyatkozni, helyükbe részben funkcionális-semleges nevek jöttek (pl. *P-ța Muzeului* 'Múzeum tér'), megjelent a szimbolikus-semleges kategória (pl. *Str. Napoca*). Brassóban az egy évtizeddel korábban hirtelen mindent letaroló szovjet nevek tűntek el, helyükben semleges, funkcionális (pl. *Str. Poarta Șchei* 'Bolgárszegi kapu utca') vagy szimbolikus nevek (pl. *Str. Postăvarului* 'Keresztényhavas utca') érkeztek.

Az 1989 utáni névváltozások kapcsán a korábbi nevek visszarendeződése figyelhető meg, de másképpen. Kolozsváron a két világháború közötti, nagyjából szimbolikus-emlékeztető nevek az ideálok (pl. *Str. Avram Iancu* önmagában). Brassóban a középkori vagy akár dualizmuskori funkcionális nevek, tehát a helytörténeti vonatkozások a leginkább elfogadottak.

Az első névkategória a helyhez kapcsolódó funkcionális (motivált), rendszertől független semleges nevéké. A természetes (közösségi) névadású nevek mind ide tartoztak. Kolozsváron felére csökkenve, de tovább éltek a dualizmusban (és újraéledtek a második világháború alatt, pl. *Szentegyház utca*), de az összes román rendszerben szinte teljesen törölték őket (kivételem a *Str. Universității* 'Egyetem utca'), s újabban kevés keletkezett (*P-ța Muzeului* 'Múzeum tér'). Brassóban is fogyatkoztak, de csak az ötvenes évek irtotta ki őket rövid időre. A hatvanas évektől pár középkori háttérű név újraéledt (*Str. Castelului* 'Vár utca'), sőt hasonlók keletkeztek (*P-ța Șfatului* 'Tanács tér', tkp. 'Városház tér').

A mesterséges (hatósági) névadás további három névkategóriát alkotott. Az emlékeztető nevek mindkét városban az 1890-es években kezdtek elterjedni. Az emlékeztető nevek a rezsim ideológiáit közvetítik: egy részük a helytörténetre reflektálva funkcionális (motivált), másik részük szimbolikus (motiválatlan).

A helyhez és rendszerhez is kötődő funkcionális-emlékeztető nevek arányánál nincsenek jelentős kilengések, de a pártállam mellőzte leginkább a helyi vonatkozásokat, egyenruhába öltöztetve az utcaneveket is. Brassóban ma nagyobb arányban vannak ilyenek,

mint Kolozsváron; a belvárosi utcanevek jobban tükrözik Brassó szász múltját (pl. *Curtea Honterus*), mint amennyire Kolozsvár vállalja fel magyar vonatkozásait belvárosi utcanevein keresztül (pl. *Str. Brassai*). Mindehhez hozzá kell tenni, hogy Kolozsváron még most is meghatározó a magyar kisebbség, míg Brassóból a szász lakosság már hiányzik.

A helyhez nem, de a rendszerhez köthető szimbolikus-emlékeztető nevek a legerőteljesebben az ötvenes években voltak jelen, amikor állományuk még szovjet vonatkozásúakkal is bővült. Mindkét városban a két világháború közötti időszakban nőtt meg igazán a számuk (pl. *Str. Brătianu*). Kolozsváron most is nagy arányban vannak, de Brassóban a forradalom után rendkívül lecsökkent a számuk.

A negyedik kategória a helytől és rendszertől is független szimbolikus-semleges nevek csoportja. Ezek a nevek a városközpontokban az 1960-as években jelentek meg, párhuzamosan a lakótelepekkel: míg Kolozsváron inkább az ókorra utaltak (pl. *Str. Napoca*), Brassóban inkább a környező hegyekre (pl. *Str. Postăvarului*).

10. Kitekintés: névhasználat. A fenti osztályozási szempontok mellett a neveket a használati sík szerint is lehet osztályozni. A nevek eleinte mind közösségi nevek voltak, ugyanannak a közterületnek akár több egyenrangú névváltozata is kialakulhatott, akár egy nyelven belül is (*Nagy piac* és *Fő tér*). A város vezetősége kiemelte közülük az egységesített nevet, vagy akár több nyelv esetében az egységesített névváltozatokat. E neveket táblázatban rögzítették, névtáblákon helyezték el.

A *hivatalos név* az egységesített név a hivatalos nyelven, ez szerepel a névtáblán, lakcím estében ezt használjuk. A kolozsvári főter esetében: *P-ța Unirii*. A *kisebbségi név* az egységesített név a kisebbségi nyelven, azaz a hivatalos név kisebbségi nyelvre való fordítása (az 'Egyesülés tér' lenne a fenti megfelelője). Erdélyben a magyar többségű városokban (leginkább Székelyföldön) kétnyelvű utcanévtáblákon ezek is szerepelnek, de lakcím esetében már nem szokás használni. A nagyjából fele-fele román–magyar lakosságú Marosvásárhelyen már rendszertelen a kisebbségi névtáblák helyzete. Láthatóak még 1946-os névtáblák is, amelyek még teljesen kétnyelvűek, majd évtizedeken át csak román nyelvű névtáblák készültek. Az utóbbi években a hatóság olyan névtáblákat tett ki, amelyekben csak a közterület típusát fordították le (mintha *P-ța Unirii tér* lenne kiírva); ezek mellett a civil mozgalom tett ki teljesen kétnyelvű táblákat (*P-ța Unirii / Egyesülés tér* jellegűeket). A még alacsonyabb kisebbségi lakosságárányal rendelkező városokban (mint Kolozsvár vagy Brassó) nincsenek kisebbségi nyelvű névtáblák (a 20%-os határ csak a településnévre vonatkozik). A *történelmi név* a már nem hivatalos név (a kolozsvári főter esetében ilyen a *Nagy piac*, a *Mátyás király tér* és a *P-ța Libertății*). A város önel fogadásának jelzése, hogy a történelmi nevek (érvényességi évszámaikkal együtt) több szászföldi városban szerepelnek külön névtáblán a hivatalos név alatt (a legteljesebben Besztercén); Brassó belvárosában is láthatóak. Volt magyar többségű városokban ilyenekkel nemigen találkozni (csak Tordán, ahol a történelmi neveket románul és magyarul is megadták, sőt még egy idegen nyelvre, angolra is lefordították). A *közösségi név* a fentiekől eltérő, új, természetes névadással létrejött név (kolozsvári egyetemisták körében például a főter megnevezése a *Matyi tér*). Kolozsváron széles körben elterjedt a *Maniu* (egykori *Szentegyház*) *utca* azon funkcionális-semleges megnevezése, amelyet a városi közösség pár évtizede alakított ki, sose volt hivatalos; a névadó motívum az utca két oldalán fekvő, egyforma ház sor: *Tükör utca*.

A kolozsvári magyar közösség (akár újságban is) a fenti típusokat vegyesen használja.¹⁸ Külvárosi utcák esetében a hivatalos név a használatos; könnyű és egyértelmű fordítás esetében esetleg annak (ki nem táblázott) kisebbségi változata – hiszen történelmi (magyar) neve még nem volt az adott utcának, vagy esetleg csak rövid ideig, a második világháború alatt. Belvárosi közterületek esetében sokkal változatosabb a helyzet. A hivatalos név háttérbe szorul. A magyar közbeszédben nincs használatban a főtérre a *Piața Unirii*. Más esetben a hivatalos név valamelyik történelmi névhez hasonló mértékben ismert: az újabban a városba költöztek már inkább a kiírt, hivatalos nevet használják (pl. *Napoca utca*), a régi kolozsváriak az emlékezetben megőrzött történelmi nevet (*Jókai utca*). A ki nem táblázott kisebbségi név még a könnyen adódó fordításkor sem ismert: az *Eroilor* még jelen van a beszédben, de 'Hősök útja'-ként érthetetlen lenne, akárcsak a főtér 'Egyesülés tér'-ként. A sok névváltozás miatt ritka az, amikor a kisebbségi név és a történelmi név megegyezik (pl. *Egyetem utca*), bár ez könnyítené meg a tájékozódást. A történelmi nevek közül az utolsó hivatalos magyar név a legismertebb (kivéve, ha csak négy évig volt hivatalos). A korábbi, középkori nevet nem őrzi az emlékezet: a középkori név (pl. *Farkas utca*) csak akkor maradt használatban, ha nem lett átnevezve a millennium környékén; ez utóbbi esetben a dualizmuskori név az ismertebb (pl. *Karolina tér*). Az előbbi név esetében segített a fennmaradásban a stabilitása és a hírneve (a Farkas utcai templom miatt), az utóbbi esetében pedig motiváltságának egyértelműsége (a Karolina-oszlop tere). Van olyan eset is, amikor a történelmi nevek közül egy román név (soha ki nem táblázott) magyar fordítása van közösségi használatban, talán az egyszerűsége miatt: nem a monarchiabeli *Szent György* és nem a ma hivatalos *Blaga*, hanem a pártállami *Păcii* megfelelője, a *Béke tér* van használatban (a Szent György-szobor már nem ezen a téren áll, és a tér csak nemrég kapta az ott álló könyvtár névadójának a nevét). Különlegesség, amikor a közösségi név (pl. *Tükör utca*) megelőzi az összes többi névváltozatot. Mivel a nevek vándorolnak a településen belül, a *Petőfi utca* jelentheti a Házsongárd előtti utcát is (régi lakos szájából vagy útikönyvben), de azt az utcát is, amely ma viseli e nevet (frissen beköltözött lakos esetében vagy lakcímként).

Felhasznált források

- Agát–Topográf 1996. = *Cluj-Napoca. Kolozsvár*. Agát–Topográf, Budapest, 1996.
 Asztalos Lajos 2004. *Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár*. Polis, Kolozsvár.
 Beuran, Nicolae – Poenaru, Ștefan 1980. *Municipiul Cluj-Napoca*. ICP, Cluj-Napoca.
 Bodányi Sándor 1869. *Kolozsvár szabad királyi város térrajza az új házszámozás szerint*. Keresztesy Pál, Kolozsvár.
 Borteș, Petru 1931. *Harta generală a orașului municipal Cluj*. Litografia Schildkraut, Cluj Napoca.
 Brașov 1911. = *Planul Brașovului*. Biroul orășenesc pentru circulațiunea străinilor, Brașov, 1911.
 Brașov 1922. = *Planul Orașului Brașov*. Inst. Cartografic „Unirea”, Brașov, 1922.
 Brașov 1934. = *Noul plan și călăuza orașului Brașov*. Inst. Cartografic „Unirea”, Brașov, 1934.
 Brașov 194?. = *Planul municipiului Brașov*. Oficiul local de turism al municipiului Brașov, Brașov, [194?].
 Brassó 1912. = *Brassó város térképe*. Városi idegenforg. iroda, Brassó, 1912.

¹⁸ Kolozsvári magyar egyetemisták utcanévhasználatáról I. SZALLÓ (2014).

- Cluj 1958. = *Harta oraşului Cluj*. K. n., H. n. 1958.
- Csányi Gusztáv 1917. *Kolozsvár szab. kir. város belterületének térképe*. Klósz György és Fia Térképészeti Müintézet, Kolozsvár.
- INSSE 2011. = *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor*. Institutul Naţional De Statistică, h. n., 2011. <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2> (2021. 10. 22.)
- Klósz 1942. = *Kolozsvár thj. szab. kir. város átnézeti térképe*. Klósz György és Fia Térképészeti Müintézet, Budapest, 1942.
- Kovács Lehel István 2013. *Brassó magyar közterületnevei*. Magánkiadás, h. n.
- Kronstadt 1887. = *Plan der königlichen Freistadt Kronstadt*. Stern&Haffnerl, Wien, 1887.
- Kronstadt 189?. = *Plan von Kronstadt (Brassó)*. Lehmann, Kronstadt, [189?]. <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkepar/34651> (2021. 10. 21.)
- Kronstadt 1911. = *Plan von Kronstadt*. Städtische Frenndenverkehrskanzlei, Kronstadt, 1911.
- KSH 1912. = *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar Statisztikai Közlemények 42. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.
- Mach J. 1894. *Kolozsvár sz. kir. város tervrajza*. Stein János könyvkereskedése, Kolozsvár. [https://hagyatek.cholnok.ro/terkepek/digitalizalt/2M-VRS%20\(673\)%20Kolozsvar.jpg](https://hagyatek.cholnok.ro/terkepek/digitalizalt/2M-VRS%20(673)%20Kolozsvar.jpg) (2021. 10. 22.)
- Murgu, Mihai 1963. *Braşov şi împrejurimi. Mic îndreptar turistic*. Meridiane, Bucureşti.
- Murgu, Mihai 1967. *Braşov. Ghid turistic*. Meridiane, Bucureşti.
- Oraşul Stalin 1950. = *Noua nomenclatură a străzilor din Oraşul Stalin*. K. n., Oraşul Stalin, 1950.
- OSM 2020. = <https://www.openstreetmap.org> (2021. 10. 21.)
- Pop, Silviu – Princz, Ştefan 1974. *Braşov. Ghid turistic al judeţului*. Editura pentru Turism, Bucureşti.
- Popa, Luana – Covali, Dan 1991. *Călăuză turistică Braşov. Traveller's guide Braşov. Guide touristique Braşov. Reiseführer Braşov*. Bravox, Braşov.
- Posner 1902. = *Kolozsvár szab. kir. város átnézeti térképe*. Posner Károly Lajos és fia térképészeti müintézet, Budapest, 1902.

Hivatkozott irodalom

- BAROCH CSABA 2019. Szimbolikus politikai fordulatok és térbeli mintázataik: közterületek átnevezése Budapest I. és V. kerületében. *Földrajzi Közlemények* 143: 144–157.
- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2005. *Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, XIX. és XX. század)*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE TTK, Budapest.
- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2012. *Kolozsvár térképtörténete*. K. n., h. n. <https://hagyatek.cholnok.ro/temp/kolozsvar-terkeptortenete.pdf> (2021. 10. 20.)
- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2013. *Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2016. The history of street-name changes in Transylvania. In: JORDAN, PETER – WOODMAN, PAUL eds., *Place-Name Changes*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 37–54.
- BENEDEK JÓZSEF – BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2009. Symbolic Spatial Usage in the Historic City Centre of Cluj-Napoca. In: CSIKI BOGLÁRKA – BARTOS-ELEKES ZSOMBOR eds., *Descriptio Transylvaniae*. Cholnok János Geographic Society – Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca. 95–108.
- BERECZ ÁGOSTON 2017. *Chapters from the political life of names. The nationalisation of names and naming in dualist Hungary*. PhD dissertation. Central European University, Budapest.

- BERECZKY ZSOLT 2018. Széchenyitől Sztálinig. Emlékezetpolitika Marosvásárhelyen. *Erdélyi Krónika* 2018. 12. 16. <https://erdelyikronika.net/2018/12/szechenyitol-sztalinig-emlekezetpolitika-marosvasarhelyen> (2021. 10. 20.)
- BERG, LAWRENCE D. – VUOLTEENAHO, JANI eds. 2009. *Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming*. Ashgate, Farnham. <https://doi.org/10.4324/9781315258843>
- BURA LÁSZLÓ 2007. *Öt évszázad utcanevei. Szatmárnémeti (Satu Mare). (1500–2000)*. Szatmári Magyar Hírlap – Státus Kiadó, Szatmárnémeti.
- CSIKI, BOGLÁRKA – BARTOS-ELEKES, ZSOMBOR eds. 2009. *Descriptio Transylvaniae*. Cholnoky Jenő Geographic Society – Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca.
- ERŐSS ÁGNES 2018. *Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárád példája*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE TTK, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2018.051>
- GAAL GYÖRGY 2001. Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban. In: DÁNÉ TIBOR et al. szerk., *Kolozsvár 1000 éve*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- HANNAK, CHRISTOF 1999. Die alten Kronstädter Gassenamen. In: ROTH, HARALD Hrsg., *Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte*. Universitas Verlag, München. 268–285.
- JORDAN, PETER – WOODMAN, PAUL eds. 2016. *Place-Name Changes*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- LÁSZLÓ-HERBERT MÁRK 2003. Sztálingrádok Kelet-Európában. *Korunk* 14/2: 64–74.
- LŐRINCZE LAJOS 1967. Földrajzi neveink élete. *Magyar Nyelvjárások* 13: 3–27.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás*. Nyelvészeti tanulmányok 22. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RUS, VALER 2001. Nomenclatura stradală pentru o istorie a denumirilor străzilor din cetatea Braşov. *Historia Urbana* 9: 91–96.
- SÓFALVI KRISZTINA 2009. *Román és német nyelvi elemek a két világháború közti időszak erdélyi magyar napilapjaiban*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA 1946. *Kolozsvár települése a XIX. század végéig*. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem – Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
- SZALLÓ ÁGNES 2014. *Utcanévek vs. épületek: avagy mi alapján tájékozódik a kolozsvári magyar diák?* Szakdolgozat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kar, Kolozsvár.
- VARGA E. ÁRPÁD 1998–2002. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája* 1–5. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- VIGH KÁROLY 1996. *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közsavak*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7095-7890>
 Babeş-Bolyai Tudományegyetem
 Földrajz Kar

ZSOMBOR BARTOS-ELEKES, The street names of Cluj/Kolozsvár and Braşov/Brassó in the last 150 years

The street names in the Transylvanian towns remained unchanged from their first naming until the mid 19th century. Since then, street names have changed several times, mainly because of the border, regime, and ethnic changes. This makes the relevant period for studying street name changes

in Transylvania the last 150 years (since 1867). This article begins with an overview of the technical terms used. Based on the naming process, streets could be named by convention or authorities. Based on the relation between the street and the name, the street name can be of a functional or symbolic name (it reflects the characteristics of the street, or there is no connection between them). Finally, based on the content of the name, a street name can be neutral or commemorative (independent or dependent of regimes). After this, the author presents two case studies: Cluj/Kolozsvár and Braşov/Brassó/Kronstadt, the first being typical of Northern Transylvania, the second of Southern Transylvania. Next, the author analyzes the changes of the street names in the two city centres, in each period, the proportions of changes, and the name categories (functional – neutral, functional – commemorative, symbolic – commemorative, and symbolic – neutral names). The article ends with a brief overview of the usage of official, minority, historical, and vernacular street names in Transylvania.

11. századi nyomok az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben*

1. Bevezetés. A Pozsonyi Évkönyv 1019. évre vonatkozó, „Felszentelik Szent Adorján egyházát” (KRISTÓ 1999: 355) megjegyzése alapján kétségtelen, hogy Szent István király alapította a zalavári apátságot (DHA. 1: 90, THOROCZKAY 2009: 1408).

Az apátságnak két alapítólevele is fennmaradt: az egyik 1019-es, a másik pedig 1024-es évszámmal (DHA. 1: 86–92, 98–102). A két oklevélben 106 szórvány szerepel: az +1019. évi oklevélben 68, az +1024. évi oklevélben pedig 38. Mindkét Zalavári oklevél 14. századi hamisítvány, és többszörös átiratban maradt fenn. A bennük szereplő magyar nyelvi elemek keletkezését, illetve lejegyzését tekintve tehát bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek, amelyeket a következőképpen datálhatunk: +1019 [14. sz. eleje]/+1328/1347/1370 és +1024 [14. sz. közepe]/+1339/1350 (SZENTPÉTERY 1923: 4, 5; DHA. 1: 86–87, 98). A bizonyos elemeiben megegyező, míg másokban eltérő, illetve egymást ki is egészítő oklevelek már azzal is gyanút keltenek, hogy két külön évből származó iratban rögzítették az alapító adományait, és egyik oklevél sem utal a másikra. Az 1024. évi hamis oklevél nem megerősíti az +1019. évit: az ismétlődő adományok úgy szerepelnek benne, mintha 1024-ben kerültek volna az apátság tulajdonába, továbbá számos +1019. évi adomány nem tűnik fel benne, és sok olyan adomány is van, amelyeket csak az +1024-re datált oklevél tartalmaz (vö. KARÁCSONYI 1891: 107–108).

GYÖRFFY GYÖRGY a két Zalavári oklevél kritikai szövegkiadása során nem számol István-kori előzménnyel (még akkor sem tehát, hogy a fentiekben jelzetteknek megfelelően a zalavári apátság Szent István-i alapítása kétségtelen). 11. századival viszont igen, az 1019-re datált hamis oklevélnek van ugyanis egy olyan, birtokokat összeíró része, amely vélhetően egy egykor létező, 11. század végi összeírásra vezethető vissza (GYÖRFFY 1977: 325; DHA. 1: 86–87, 98–102).

Szent László neve alatt fennmaradt egy 1101. évi oklevél, amelyet a somogyvári konventnek ugyanaz az 1370. évi oklevele tartott fenn, mint az apátság 1019. évi hamis oklevelét: +1101/+1328/1347/1370 (DHA. 1: 313–316). Az oklevél már a datálásával is kétségessé teszi a hitelességét, amellettt ugyanis, hogy Szent László 1095-ben meghalt, uralkodással mindössze 19 évet töltött, miközben a hamis oklevél azt mondja, hogy 1101-ben, a király uralkodásának 22. évében állították ki (vö. DHA. 1: 313, ERDÉLYI 1902: 500). Ezt a helyneveket egyébként nem tartalmazó oklevelet valószínűleg az 1341-es tűzvész után hamisíthatták (DHA. 1: 315, ERDÉLYI 1902: 505). Ha pedig ez így van, akkor az az 1327. évi oklevél, amely még a tűzvész előtt keletkezett, csak a 11. század végén rögzített hiteles, Szent László-kori összeírásra utalhat a szövegében, és nem a ma is ismert, később hamisított változatára (DHA. 1: 312). A hiteles oklevélből – minthogy a tűzvész elemész-tette – nem került át egyetlen szövegegység sem a 14. század közepén hamisított, máig fennmaradt Szent László-kori „összeírásba” (DHA. 1: 312–316).

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) 134389. számú pályázata támogatásával és az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

Elfogadva a hiteles 11. század végi összeírás egykori létezését, illetve ennek bedolgozását a 14. században hamisított 1019. évi oklevélbe, az első Zalavári oklevél esetében három nyelvi-kronológiai réteggel kell számolnunk: 1. a hiteles, 11. század végi összeírásból származó 11. századi réteggel; 2. a 14. század eleji hamisítás korabeli réteggel; 3. a 14. század második feléből, a hamis oklevél átírásainak idejéből való réteggel (az 1347. és 1370. évi átíró oklevél korát együttesen kezelve).

Az 1024. évi Zalavári oklevél hamisításának – 13. századi diplomák mellett – a legfontosabb forrása a 11. század végi összeírás egyes részeit tartalmazó, korábban hamisított 1019. évi oklevél volt (DHA. 1: 100). Ennek megfelelően a nyelvi vizsgálatok szempontjából legfontosabb kronológiai rétegre, a 11. századira jellemző jegyeket talán mindkét Zalavári oklevélben kereshetünk a nevek nyelvészeti elemzése során. Az 1024. évi hamis oklevélben szintén három nyelvi-kronológiai réteg lehet jelen: 1. az 1019. évi hamis oklevélből való 11. századi réteg; 2. egy 13. századi réteg a hamisításhoz felhasznált oklevelek miatt; 3. egy 14. századi réteg a hamisítás és az átírás révén. Az oklevél 14. századi hamisítása (1343–1347 között) időben annyira közel esett az oklevél 1350. évi átírásához, hogy a nyelvi jellegzetességek tekintetében nem szükséges külön kronológiai rétegek tekintenünk a hamis oklevél megírásának idejét, illetve a hamis oklevelet átíró oklevél keletkezési idejét. A szórványok differenciáltabb osztályozása azért is indokolatlan, mert kutatásaim során – így jártam el a korábbi, hasonló céllal készült írásaimban is (vö. pl. SzőKE 2015: 24, 2020a: 30–31) – az oklevelek korai (11. századi) rétegét kívánom elhatárolni a későbbi kronológiai rétegektől attól függetlenül, hogy ezekből egy vagy több lehető fel az oklevelekben.

2. Az 1019. évi hamis oklevél 11. századi összeírásból származó része. GYÖRFFY GYÖRGY szerint az 1019. évi hamis oklevélnek a következő, birtokösszeíró rész származhat a 11. század végi összeírásból (1977: 325): „Et dedimus Sancto Adriano ad serviendum predia, decimas (et piscinas quorum) nomina (hec sunt: *Tisciam cum ecclesia Sancti Adriani, Rada, Strygar, Zalawar, Chash, Borul, Cendj, Njmygh, Besseneu, Fyzegh cum duodecim aratris, et eciam dedimus [...] (et redditus) Coloniensis aque et pontis civitatis, et decimam equorum nostrorum in insula, que vocatur Schepel*” (DHA. 1: 91).¹ Magyar fordításban a szövegrész így hangzik: „És Szent Adorján szolgálatára birtokokat, tizedeket (és halastavakat) adtunk, amelyeknek a nevei: (a *Tiszát*) Szent Adorján egyházával, *Rada, Esztergál, Zalavár, Csács, Borol, Csendi, Nemegy, Besenyő, Füzegy* tizenkét szántófölddel, adtuk továbbá [...] *Kolon* civitas víz- és hídvámját, és a *Csepel* nevű szigeten lévő lovaink tizedrészét” (fordítás tölem: Sz. M.). Ezek mellett GYÖRFFY (1977: 325) ide sorolja az egyház archaikus megnevezését, valamint a két királyi kápolna említését is.

A bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek nyelvi feltárásának egyik legfontosabb módszertani alapvetése az, hogy – amint erről már ugyancsak szóltam több írásomban is (vö. pl. SzőKE 2015: 56–81) – a szórványok helynévtörténeti és nyelvtörténeti forrásértékét különválasztva kell megvizsgálnunk. Az átíratok esetében a kronológiai rétegzettség a nyelvtörténet egyes részterületei szempontjából értendő, azaz az eredeti oklevél nevei és az átírat névformái helyesírásukban, illetve hangállapotukban is eltérhetnek egymástól. Maguknak a neveknek a létezését azonban joggal feltételezhetjük mind az eredeti, fenn nem maradt oklevél, mind pedig a másolati példány keletkezésének korára vonatkozóan.

¹ A tanulmányban idézett oklevélrészletekben található kurzív kiemelések tölem származnak (Sz. M.).

A teljes egészében vagy részleteiben hamis oklevelekben ugyanakkor olyan helynevek is feltűnhetnek, amelyek a meghamisított oklevélben (ha volt ilyen) még nem szerepeltek. A kétes hitelű oklevelek e fajtáinál kétféle kronológiai síkról kell tehát beszélnünk. Az egyes helynevek kapcsán először azt kell megállapítanunk, hogy szerepeltek-e az eredeti oklevélben, illetve léteztek-e abban a korban, amikor az oklevelet visszahamisították, vagy csak a hamisítás során, annak eredményeként kerültek bele a szövegbe. Csupán e kérdés tisztázása után sorolhatjuk be a helyneveket nyelvtörténeti szempontból is az egyes kronológiai rétegekbe. Ugyanakkor még ezt követően sem végezhetjük el automatikusan az oklevelek adatainak a nyelvtörténeti értékelését, mert a későbbi lejegyzésből adódóan egyértelműen a 11. századból származó részek kapcsán is számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a helyneveket a későbbi lejegyzés, a hamisítás során másként írták le, a korabeli kiejtéshez vagy az akkori írásszokásokhoz igazítva őket (vö. SZÖKE 2015: 56–57, 81–82).

Abból tehát, hogy az idézett szövegrészlet helynevei (a Zala megyei *Rada, Esztergál, Zalavár, Csács, Borol, Csendi, Nemegy, Besenyő*; a Csongrád megyei² *Szentadorjánmártír* és a Somogy megyei *Füzegy* településnevek, valamint *Kolon* civitas víz- és hídvámja, illetve a *csepe*li csikótized helynevei) a hiteles 11. századi összeírásból származhatnak, csupán az következhet, hogy ezek helynévtörténeti szempontból valóban 11. századi forrásértékkel bírnak, ám a nyelvtörténeti forrásértékük – mint fentebb utaltam rá – ettől eltérhet.

3. A szövegrészlet nyelvi vizsgálata. A továbbiakban a *Szentadorjánmártír*, a *Borol*, a *Csepe(-sziget)* nevek, illetve a szövegrészben található valamennyi név latin szövegvörnyezetével azt vizsgálom meg, hogy nyelvi oldalról hogyan tárható fel vagy éppenséggel zárható ki az oklevél említett neveinek korai névtörténeti forrásértéke.

3.1. A Szentadorjánmártír név névtörténeti forrásértéke. A Csongrád megyei mai Mártély település korábban *Szentadorjánmártír* és *Adorjánmártír* néven szerepelt a forrásokban; a *Mártély* névre az első adatunk csak a 16. századból származik: +1019/+1328/1347/1370: Tisciam cum ecclesia *Sancti Adriani* (DHA. 1: 91); +1024/+1339/1350: pr. *Zenthadrianmartjyr* vocatum circa Tyzziam (DHA. 1: 102); 1332–7/PR.: de *S. Adriano*, 1335: p. *Adryan-martir* (Gy. 1: 904); 1360: *Aduryan-martir*; 1439: *Adryan-marthe* (FÜSSY 1902: 29); 1450: *Adryanmartir* (Cs. 1: 678); 1528: *Marthe* (FÜSSY 1902: 29); 1560–1563: *Martel*, 1561: *Martyl* (MEZŐ 1996: 51); 1568: *Martheel* (FÜSSY 1902: 29).

Magyarországon a kereszténység felvételével egy időben vált szokássá az, hogy valamely égi patrónus vagy szent tiszteletére templomokat, monostorokat alapítanak, és a nevüket is tőlük kölcsönzik (KMTL. *patrocínium* a., MEZŐ 1996: 36). A Kárpát-medence területén lévő templomok, kápolnák megnevezésében 150 különböző titulus adatolható a középkorban. A templomcimből – amelyekből megközelítőleg 5900 előfordulást ismerünk a Magyar Királyság területéről – az esetek közel negyedében településnév is alakult. A középkori Magyarországon 1390 patrocíniumi településnevet ismerünk (MEZŐ 2003, TÓTH V. 2011: 178–179, HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 294–295).

Szent Adorján tisztelete szórványosnak tűnik Magyarországon (MEZŐ 1996: 51, 2003: 31–32), s megjelenése éppen a zalavári apátság hatásának tulajdonítható (TÓTH E. 1999: 31–32). A Csongrád megyei település névadását egyértelműen az a körülmény motiválta,

² Az 1335. évi oklevélben Csanád megyéből említik (ZalaOkl. 1: 295).

hogy a hely valószínűleg már Szent István korában az apátság tulajdonába került.³ Az +1019. évi oklevél „Tisciam cum ecclesia *Sancti Adriani*” említése azonban még nem a településre, hanem a templomra és annak titulusára vonatkozik. A 1332–7/PR. oklevél „Johannes de sacerdos de *Sancto Adriano*” (Vat. I/1: 254) részlete is valószínűleg az egyház, nem pedig a település papjáról ír. A szövegkörnyezet mellett a patrocíniumi említést erősíti a latin nyelv használata is: a patrocíniumokra ugyanis még abban az időben is latinul volt szokás utalni az oklevelekben, amikor a patrocíniumi településneveket már többnyire vulgáris nyelven rögzítették (vö. TÓTH V. 2011: 181, HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 297). Az 1024-es hamis oklevél „predium *Zenthadrianmartyr* vocatum circa Tyzziam” szövegrészlete már egyértelműen a települést nevezi meg a *Szentadorjánmártír* névvel. A település neve a templomcimből alakult tehát, de a *Szentadorján* forma településnévként nem adatolható, csak a patrocíniumnak a szent vértanú voltára utaló *mártír* szóval bővült *Szentadorjánmártír* változata.

A településnév létrejöttében és nyelvi megformálásában a zalavári apátság hatását feltételezve felmerülhet az a kérdés, hogy az oklevélnek ez a részlete lehet-e helynévtörténeti szempontból 11. századi. Az nem valószínű, hogy már az apátság alapításakor így nevezték el a települést vagy akár csak a templomot is, de a település akkori nevét se igen cserélték rögtön az alapításkor a megváltozott körülményekhez igazodó névre (vö. SZÖKE 2020a: 38–39). Az azonban elképzelhető, hogy az apátság adományait összeíró 11. század végi oklevélben – ahonnan GYÖRFFY GYÖRGY (1977: 325) az 1019. évi hamis oklevél szövegrészletét származtatja – már szerepelt Szent Adorján mint a Csongrád megyei település templomának védőszentje, azaz a hamis oklevél „ecclesia Sancti Adriani” részlete korai névtörténeti forrásértékű lehet.

A +1019: „(*Tisciam*) cum ecclesia *Sancti Adriani*” és a +1024: „predium *Zenthadrianmartyr* vocatum circa *Tyzziam*” szövegrészletek alapján még arra a körülményre kell utalnunk, hogy a korábbi (+1019) oklevél a *cum ecclesia Sancti Adriani* szöveghely előtt sérült (DF. 229 992), ezért GYÖRFFY a zárójelben szereplő szövegrészt más oklevelek alapján rekonstruálta (DHA. 1: 91). A szövegnek a *Tisza* névvel való kiegészítése ugyanakkor több szempontból is különös. Egyrészt a jól olvasható oklevélrész csak annyit mond, hogy az alapító birtokokat és tizedeket adományozott az apátságnak. A halastavak adományozása – amely alapján indokolt lenne a *Tisza* szerepeltetése – az ugyancsak más oklevelek alapján kiegészített részben szerepel: „Et dedimus Sancto Adriano ad serviendum predia, decimas (et piscinas quorum) nomina (hec sunt: *Tisciam*) cum ecclesia Sancti Adriani” (DHA. 1: 91). Másrészt a tárgyesetben való említés szükségessége sem egyértelmű, szemben az +1024. évi oklevél „predium *Zenthadrianmartyr* vocatum circa *Tyzziam*” részletével, amelyben a megnevezőszós szerkezetben megjelölt helyet lokalizálja az accusativust vonzó *circa* prepozícióval szereplő víznév. Ez azt mutathatja esetleg, hogy az 1024. évi hamis oklevél alapján egészíthette ki GYÖRFFY GYÖRGY az 1019. évi hamis oklevélnek ezt a szöveghelyét.

3.2. A Borol név névtörténeti forrásértéke. Az egykor Zalavár és Hídvég között fekvő Zala megyei települést egyrészes *Borol* és kétrészes *Borolfölde* névvel is említik a középkori források: +1019/+1328/1347/1370: *Borol* (DHA. 1: 91); +1019/+1328/1347/1514/XVI: *Borwl* (DHA. 1: 91, DF. 248 765); +1024/+1339/1350: *Burull* (DHA. 1: 101); 1263/1374: *Burulfeulde* (ZalaOkl. 1: 41, FÜSSY 1902: 30); 1335: *Borlovfeldee* (ZalaOkl. 1: 295);

³ Az 1024. évi hamis oklevélben szerepel két *Apáti* nevű település, amelyeknek a neve szintén az apátsági birtoklásra vezethető vissza (DHA. 1: 102).

1348: *Burul* (ZalaOkl. 1: 471, Cs. 3: 38); 1366/1374: *Burul ~ Burulfeulde* (ZalaOkl. 2: 97); 1374: *Burul ~ Burulfeulde* (DHA. 1: 89, FÜSSY 1902: 30–31, ZalaOkl. 2: 97–114).

A településnév adatsora egyrészt azt mutatja, hogy a *-földa* utótagú névváltozat a 13. század közepétől létezhet, másrészt azt, hogy az egy- és a kétrészes névváltozat még a 14. században is párhuzamosan használatban volt. A 14. századi említéseket szövegkörnyezetükkel együtt elemezve azonban árnyaltabb kép rajzolódik ki, amely az 1019. évi hamis oklevél egyrészes *Borol* névváltozatának kronológiai értékeléséhez is közelebb vihet minket.

Amikor 1263-ban IV. Béla király a településre vendégeket telepített, kiemelte, hogy a település a zalavári apátság tulajdona. Később Marczaly István mégis elfoglalta a települést. Erről 1348-ban jelentett a vasvári konvent Lajos királynak. A per Marczaly István és az apátság között még 1374-ben is tartott. Ennek részeként 1366-ban az apátság *Burul*-ként, Marczaly István képviselője pedig *Burulfeulde*-ként nevezi meg a területet: „possessionem quam predictus conventus *Burul* esse nominaret, et quam predictus procurator [...] *Burulfeulde* esse diceret” (ZalaOkl. 2: 97). Ez az okmány egy 1374. évi átiratban maradt ránk, amely többször is említi a településnek mindkét névváltozatát, alkalmazkodva mintegy a perben álló felek névhasználatához (ZalaOkl. 2: 97–114). Az egy- és kétrészes névváltozatnak a 14. századi oklevelekben megmutatkozó elkülönülő használata alapján véleményem szerint esetleg felvethetjük, hogy a 13. század után a névváltozatok nem egymás mellett éltek, hanem az egyrészes névstruktúrát felváltotta a kétrészes. Az apátság viszont a birtoklás megszerzésének idején használatos nevet használta később is, talán ezzel is hangsúlyosabbá téve régóta tartó jogát a település fölött. Ezek alapján az +1019. és +1024. évi oklevél *Borol* említése névtörténeti szempontból származhat a 11. századból. Ugyanakkor természetesen nem zárhatjuk ki teljesen azt sem, hogy a két név párhuzamosan létezett egymás mellett már a 13. század közepe előtt és a 14. században is.

3.3. A helynevek latin szövegkörnyezete. A korai időkre datált, de bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek rétegeinek az elhatárolásában bizonyos esetekben segítségünkre lehet a helynevek szövegkörnyezetének a vizsgálata is (SZÖKE 2020b). A Szent István idejére hamisított oklevelek 11. századból származó rétegei egy olyan korban születtek, amikor a normák még éppen csak kialakulóban lehettek, hiszen az ezért felelős hivatali háttér, a királyi kancellária, illetve a hiteles helyek a későbbi formájukban ekkor még nem léteztek (FEJÉRPATAKY 1885: 10–19, SZENTPÉTERY 1930: 5). Ezeknek az okleveleknek a 11. században keletkezett részeire az is utalhat tehát, ha bennük a később szabályosnak mondható eljárásoktól eltérő megoldásokat találunk, illetve ha az egyes szövegbeillesztési típusok megjelenési aránya jelentős eltéréseket mutat a későbbi századokban keletkezett oklevelekhez képest (vö. SZÖKE 2020a, 2020b).

Az eddigi ismereteink alapján azt feltételezhetjük, hogy a nagyszámú „szerkezet nélküli” beillesztések helyét idővel a megnevezőszók (1055: „in loco qui uulgo *dicitur tichon*”, SZENTGYÖRGYI 2010: 23) vagy a hely fajtáját jelölő latin földrajzi köznevek (1075/+1124/+1217: „*monte Wydrizki*”, DHA. 1: 214) egyre növekvő használata veszi át. Egy korábbi munkámban a Pécsváradi alapítólevélben megjelenő „szegényes” szövegkörnyezetet ilyen megfontolásokra alapozva a 11. századi rögzítés eredményének tartottam (SZÖKE 2020b).

Az itt tárgyalt, 1019. évi hamis Zalavári oklevél szövegezéséről azt mondhatjuk el, hogy a GYÖRFFY által 11. századinak tartott rész a Pécsváradi oklevélhez hasonlóan szegényes szövegkörnyezetű. Ebben a részben találunk ugyan egy megnevezőszós szerkezetet

(„insula, que vocatur *Schepel*”, DHA. 1: 91), de ezen kívül tulajdonképpen csak a neveket sorolja fel az oklevél azok után, hogy leszögezi a birtokok és tizedek felsorolásának a tényét („Et dedimus Sancto Adriano ad serviendum predia, decimas [...] *Rada, Strygar, Zalawar, Chash, Borul, Cendj, Njmygh, Besseneu, Fyzegh*”, DHA. 1: 91). Megjegyzendő, hogy az ezt követő részben – ahol 46 villa tizedét tulajdonítja az oklevél az apátságnak – szintén ugyanígy jár el az oklevélíró: „Ville decimarum hee sunt: *Pobor, Kurbw, Zeulus, Kustan* [...]” (DHA. 1: 91–92). Mindazonáltal az oklevél utolsó harmadában szereplő, az apátságnak adott halastavakról szóló szöveghellyel összehasonlítva a Zalavári oklevél 11. századnak tartott részét egyértelműen kitűnik a latin földrajzi köznevek használatának a hiánya. Itt is előre leszögezi az oklevélíró, hogy halastavak felsorolása következik („*piscine* autem hee sunt”, DHA. 1: 92), mégis fontosnak érzi a földrajzi köznevek használatát az egyes nevek mellett: „*Alba piscina* cum quinquaginta piscatoribus in *villa Podgrad*, alie minores *piscine: Modacha* pro usionibus, *piscin(a)* civitatis iuxta *Draawam* in *Bolsa* cum duodecim piscatoribus), et in insula; item in *Draua*” (DHA. 1: 92). Jelenlegi ismereteink szerint az 1019. évi hamis oklevél 11. századnak tulajdonított szövegrészében a helynevek szövegkörnyezete, pontosabban annak a hiánya kapcsolatban állhat az adott szöveghely korai keletkezésével.

3.4. A Csepel(-sziget) név névtörténeti forrásértéke. Az +1019. évi oklevél elemzett szövegrészletének 11. századi helynévtörténeti forrásértékét nyelvi oldalról megerősítő adalékok mellett szólnunk kell arról is, hogy az ebben az egységben szereplő *Csepel(-sziget)* név 11. századi léte szinte egyértelműen kizárható.

A Dunától körülvelt szigetet a középkorban leggyakrabban a *Nagysziget* névvel nevezték meg (Gy. 4: 198–200). Az 1019. évi hamis oklevélbe bedolgozott 11. századi összeírás szerint a sziget csikótizedét a zalavári apátság kapta: „decimam equorum nostrorum in *insula*, que vocatur *Schepel*” (Gy. 4: 189, DHA. 1: 91). Az adomány típusa nem szokatlan a 11. században, hiszen a tihanyi apátság is kapott 1055-ben évente 50 csikót a király méneséből (DHA. 1: 151). A Zalavári oklevél mellett sokáig csak Anonymusnál találjuk meg a *Csepel(-sziget)* elnevezést (*insulam Sepel*), de nála emellett a ’Sziget’ (*Insula*), a ’Nagysziget’ (*Insula Magna*) és a ’Duna szigete’ (*Insula Danubii*) is feltűnik. Ezt követően csak 1454-ből idézhetjük a magyar nyelvi *Csepel* adatot: *Chepelzygethe* (Cs. 3: 351, Gy. 4: 198–200, BENKŐ 1998: 17).⁴ BENKŐ LORÁND (1998: 17) úgy vélekedik, hogy „az *insula fepel* Anonymusnál időben és névtanilag teljesen egyedülálló, és mint helynév az ő csinálmanya *Csepel* helység neve felhasználásával és a kun nevének megalkotása kedvéért”. A *Csepel* nevű kun lovászmester tehát nem történelmi és nem krónikai személy, a személynevet a nagyszigeti *Csepel* helységnévből alkotta a Névtelen (BENKŐ 1998: 17).

Anonymus névalkotó tevékenysége, illetve a nagyszámú *Insula* és *Magna Insula* adat alapján anakronisztikus lenne az 1019. évi hamis oklevélben szereplő *Csepel(-sziget)* nevet a 11. századra hiteles névként elfogadni. Korábban láttuk, hogy a név említése a megnevezőszós szerkezet használata alapján is elüt a szövegegységben szereplő többi névtől.

4. Az Esztergál név nyelvtörténeti forrásértéke. A továbbiakban arra keresem a választ, hogy vannak-e olyan nyomok az 1019. évi hamis oklevélben, amelyek alapján nyelvtörténeti szempontból is tudjuk értékelni az idézett szövegrészletben feltűnő szórványokat.

A Zalaapátitól délre elhelyezkedő *Esztergál* település neve az *esztergár* ’esztergályos’ foglalkozásnévből alakult (HECKENAST 1970: 100). A R. *esztergár* szláv eredetű, vö. szb.–

⁴ A *Csepel* helységnévre [1257]-ből van az első adatunk (Gy. 4: 198, BENKŐ 1998: 17).

hv. *strügār*; szln. *strugár*. A magyarba egy közelebről meg nem határozható szláv nyelv R. **strugarь* 'esztergályos' szava került át, amelyből a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldása után *esztergár* ~ *isztergár* alakult (TESz. *esztergár* a.).

A településnév említései között a mássalhangzó-torlódást mutató és a torlódás feloldása utáni formákra egyaránt találunk példát: +1019/+1328/1347/1370: *Strygar* (DHA. 1: 91), +1019/+1328/1347/1514/XVI: *Strigar* (DHA. 1: 91; DF. 248 765), +1019/+1328/1347/1427/XVII: *Striger* (DHA. 1: 91; DF. 285 220), +1024/+1339/1350: *Strigar* (DHA. 1: 102), 1273: *Vzturgar* (ERDÉLYI 1902: 498), 1335: *Strygar* ~ *Estergar* ~ *Stregar* ~ *Estergarth* (ZalaOkl. 1: 295–307), 1482: *Ezthergar*, p. (ZalaOkl. 2: 619–620, Cs. 3: 51: *Esthergar*).

Az +1019. évi oklevél *Strygar* kronológiai jellemzőinek meghatározása érdekében annak próbálunk utánajárni, hogy időben el lehet-e határolni egymástól a mássalhangzó-torlódást mutató formákat a magánhangzós kezdetűektől. A településre az első hiteles adat a 13. század végéről, 1273-ból származik, ekkor (már) magánhangzós kezdetet mutat a név (*Vzturgar*).

Az 1335. évi oklevélben (ZalaOkl. 1: 294–307) a somogyi konvent I. Károly királynak az egy hónappal korábban kelt levelére válaszul tesz jelentést a zalavári apátság néhány birtokának határáról. Az *Esztergál* települést említő oklevélrészeket megnézve felfedezhetünk egyfajta szabályszerűséget a kétféle hangszerkezetű névforma használata mögött. A *Strygar* névalak a Károly király levelét átíró részben, a *Stregar* pedig a település határleírása előtt fordul elő („*possessiones sue [...] Strygar*” és „*metas vero dictarum possessionum Barand et Stregar vocatarum hoc modo reambulassent*”, ZalaOkl. 1: 295, 297). Az *Estergar* nevet akkor használja az oklevélíró, amikor Károly király levelének átírása után közli, hogy az említett falvak határleírása következik az oklevélben („*possessionum predictarum Estergar*”, ZalaOkl. 1: 296), az *Estergarth* névforma pedig magában a határleírásában tűnik fel („*in via magna qua in villa Estergarth perveniret*”, ZalaOkl. 1: 299).

A hiteles és eredeti formában fennmaradt, 1335. évi oklevél még az 1341. évi tűzvész előtt készült, abban a korban tehát, amikor még Szent László király azon oklevele is meglehetett, amelyből GYÖRFFY GYÖRGY (1977: 325) az 1019. évi hamis Zalavári oklevél *Strygar* szórványát származtatja. Elemezve az 1335. évi oklevél említéseit elképzelhetőnek gondolom, hogy az +1019. évi oklevél *Strygar* szórványa nemcsak helynévtörténeti, de nyelvtörténeti szempontból is a 11. századból származik. A somogyi konvent által lejegyzett határleírás alapján az körvonalazódik, hogy a 14. század elején (már) a magánhangzós kezdetű névforma lehetett elterjedt. Erre az 1335. évi oklevélnek a település határleírását rögzítő, *Estergarth* nevet tartalmazó szövegrésze utalhat. Ezt az egységet ugyanis valószínűleg a helyszínre kiküldött személyek jegyzetei alapján írták le, szemben a király levelét átíró oklevélrészsel, amelyet vélhetően az eredeti okmány(ok) alapján fogalmaztak meg. A *Strygar* forma korai nyelvtörténeti forrásértékét támaszthatja alá az is, hogy az +1019. évi oklevél 16. és 17. századi átírtaiban, illetve az 1024. évi hamis oklevélben is *Strigar* ~ *Striger* alakokat találunk, miközben a 13. század végétől a településnek a magánhangzós kezdetű névformája (is) adatható.

Természetesen az sem zárható ki, hogy a település nevének két változata egymás mellett élt a 14. században – és ekképpen az +1019. évi oklevél *Strygar* nevének a nyelvtörténeti forrásértékét továbbra is bizonytalanság övezi –, a mássalhangzó-torlódással kezdődő nevek kapcsán ez ugyanis gyakori jelenség volt (vö. KENYHERCZ 2013: 28, 80).

5. Összegzés. A Zalavári oklevelek Szent István király középkorban hamisított oklevelei (a Pécsváradi és a Bakonybéli oklevelek) között névtörténeti és nyelvtörténeti szempontból egyaránt a legbizonytalanabbul vonatkoztathatók a 11. századra, ezen oklevelek

esetében ugyanis valószínűleg nem számolhatunk Szent István-kori oklevélelőzménnyel. A mostani vizsgálat alapján ugyanakkor reményeim szerint talán az is jól látszik, hogy ha nem is ugyanolyan mértékben, mint a másik két oklevélben (vö. SZŐKE 2016, 2019a, 2019b, 2020a, 2020b), de az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben is lehetnek olyan nyelvi adatok, amelyek korai (11. századi) névtörténeti és nyelvtörténeti forrásértékkel bírnak.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ / FEKETE NAGY ANTAL, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–5. MTA, Budapest, 1890–1941.
- DF. = *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*. <http://mol.arcanum.hu>
- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1902. Oklevéltár. In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története 7. A Zalavári apátság története. A legrégibb időktől fogva napjainkig*. Stephaneum, Budapest. 450–692.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ 1885. *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- FÜSSY TAMÁS 1902. A Zalavári apátság története. A legrégibb időktől fogva napjainkig. In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története 7. A Zalavári apátság története. A legrégibb időktől fogva napjainkig*. Stephaneum, Budapest. 5–447.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1977. *István király és műve*. Gondolat, Budapest.
- HECKENAST GUSZTÁV 1970. *Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1891. *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hang-történeti forrásértéke*. A Magyar Névtörténeti Társaság Kiadványai 28. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KMTL. = *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- KRISTÓ GYULA 1999. Pozsonyi Évkönyv. In: KRISTÓ GYULA szerk., *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 354–356.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. METEM Könyvek 15. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS 2003. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. METEM Könyvek 40. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- SENYGYÖRGYI RUDOLF 2010. A Tihanyi alapítólevél szövege. In: HOFFMANN ISTVÁN, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névtörténeti Társaság Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 21–41.

- SZENTPÉTERY IMRE 1923. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZENTPÉTERY IMRE 1930. *Magyar oklevéltan*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- SZÓKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZÓKE MELINDA 2016. A bakonybéli apátság 1037. évi alapítóleveléről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 12: 45–58.
- SZÓKE MELINDA 2019a. Szent István Pécsváradai oklevelének *Sorlogys* helynevéről és ami körülötte lehetett. *Névtani Értesítő* 41: 91–106. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2019.5>
- SZÓKE MELINDA 2019b. A Pécsváradai oklevél *Scedluc* helynevéről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 15: 107–120. <https://doi.org/10.35528/helynevtort/15/05>
- SZÓKE MELINDA 2020a. A latinizálás és hiánya a pécsváradai apátság alapítólevelében. *Névtani Értesítő* 42: 29–46. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2020.2>
- SZÓKE MELINDA 2020b. A Pécsváradai oklevél helyneveinek szövegkörnyezete. *Magyar Nyelvjárások* 58: 109–120. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/05>
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- THOROCZKAY GÁBOR 2009. Szent István okleveleiről. *Századok* 143: 1385–1412.
- TÓTH ENDRE 1999. Szent Adorján és Zalavár. *Századok* 133: 3–40.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2011. Patrocinium Settlement Names in the Carpathian Basin. *Onomastica Uralica* 8: 175–206.
- Vat. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Series I. Tom. 1–6. Szent István Társulat, Budapest, 1885–1891.
- ZalaOkl. = *Zala vármegye története* 1. *Oklevéltár (1024–1363)*. 2. *Oklevéltár (1364–1498)*. Szerk. NAGY IMRE – VÉGHELY DEZSŐ – NAGY GYULA. Zala vármegye közönsége, Budapest, 1886–1890.

SZÓKE MELINDA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2726-4973>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MELINDA SZÓKE, Clues to the 11th century from the 1019 Zalavár charters

The Zalavár charters (1019, 1024) are the least viable sources of information for historical linguistics and historical onomastics regarding the 11th century among the charters of King Saint Stephen forged in the Middle Ages. This is mainly because the Zalavár charters were likely not based on documents from the reign of Saint Stephen. The charters can be classified into three chronological layers through the vernacular elements contained in them. However, the current study aims to prove that the 1019 Zalavár charter does contain information valuable to historical onomastics and linguistics research into the early 11th century, albeit to a lesser degree than than the two other forged charters of the era (the Pécsvárad and Bakonybél charters). The hypothesis is verified by examining a few place names listed in the census of the forged charter from the end of the 11th century and the Latin context of all the names contained in the document.

Metonimikus helynévadás*

1. Bevezetés. A névkutatók jó ideje az egyik meghatározó mechanizmusnak tekintik a metonímiát az új helynevek létrehozásában, jellemzően azonban a metonímia hagyományos felfogásából kiindulva értelmezik ezt a névadási módot. Az ugyanakkor már ezekből a vizsgálatokból is kitűnik, hogy a névadás kapcsán a metonímia több szempontból is sajátosan jelentkezik, s ráadásul számos problémát felvet.

Magam a középkori hegynevekre irányuló kutatásaim részeként kezdtem el a kognitív nyelvelvárási keret névkutatásban való használatának lehetőségeivel foglalkozni, s e megközelítésmód előnyeit elsőként a metonimikus helynévadás kapcsán – elsősorban a régi hegynevek elemzésére támaszkodva – szemléltettem, röviden vázolva, hogy miként értelmezhető a kognitív metonimiakutatás szempontjából ez a névadási folyamat (RESZEGI 2009, 2012). A névtípus jelentősége azonban indokoltá teszi, hogy egy teljes tanulmányt szenteljünk ennek a névadási módnak, olyan részletességgel elemezve az idetartozó nevek sajátosságait a kognitív nyelvészeti keretben, mint azt a metaforikus helynévadás, illetve a formánssal alakult helynevek esetében tettem (RESZEGI 2019, 2020). Annál is inkább, mert más névadási módokat is újraértelmezve a választott keretben e névtípusok egymáshoz való viszonyáról is másként gondolkodom már, mint az idézett munkáimban, ráadásul a magyar névanyag alapján kirajzolódó kép jó néhány részletében tovább árnyalható a más nyelvek metonimikus névanyagát elemző, az utóbbi években megjelent szakmunkák alapján.

2. Metonimikus névhasználat. A metonímia a kognitív nyelvészet felfogásában olyan kognitív mechanizmus, mely a fogalmi tartományok mentén értelmezhető: a világról való ismereteink strukturáltan épülnek ki a mentális rendszerünkben, azaz a tapasztalataink szerint a világban egymással valamilyen kapcsolatban lévő dolgokat olyan módon reprezentáljuk, hogy a kapcsolataikat is leképezzük. A fogalmi reprezentációk ilyen módon szerveződő hálózatait alkotják a különböző komplexitású fogalmi tartományokat. Egy-egy fogalom (közvetítő vagy forrásfogalom) pedig ennek alapján képes aktiválni azt a fogalmi tartományt, amelynek része, illetve a fogalmi tartományon belüli elemeket, amelyekhez erős kapcsolat fűzi (célfogalom), s a fogalmi tartomány aktiválásán keresztül is eljuthatunk egy annak részét képező célfogalomhoz. Jellemzően egy száliens, szembeötlőbb fogalom tesz hozzáférhetővé egy vele fogalmi érintkezésben lévő, kevésbé száliens fogalmat.¹

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának, valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-2020-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült, az NKFI K 128270 számú pályázata keretében, az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programjához kapcsolódva. Köszönöm lektoraimnak a dolgozat egy-egy részletét pontosító, illetve továbbgondolásra készítő megjegyzéseit, tanácsait.

¹A száliens fogalmak olyan entitások leképeződései, amelyek feltűnőbbek, jobban felkeltik a figyelmünket, például a személyre vonatkozó fogalmak jellemzően száliensebbek, mint az élettelen entitásokra vonatkozók (vö. ontológiai száliencia, SCHMID 2010: 119–120).

Ez a fajta fogalmi érintkezés az alapja a fogalmi metonímiának, s ezt teszik explicitté a metonimikus nyelvi kifejezések. A metonimikus leképezés pedig meghatározza, hogy miként konceptualizáljuk a célfogalmunkat, amelyet ebben az esetben nem közvetlenül, hanem a forrásfogalom perspektívájából értelmezzünk.² A nyelvi metonímia értelmezését a nyelvi kontextus és a mindennapi ismereteink alapján tesszük meg (a folyamatban szerepet játszó kognitív operációkhoz l. RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ 2011). A kognitív metonimiakutatás a metonimikus nyelvi kifejezések tanulmányozása alapján igyekszik feltárni, hogy melyek azok a sémák, amelyek mentén a metonímia jellemzően működik, pl. TESTRÉS AZ EMBER HELYETT, AZ ESZKÖZ ANYAGA AZ ESZKÖZ HELYETT stb. (A témáról részletesebben l. LAKOFF–JOHNSON 1980: 35–40, KÖVECSES 2005a: 147–164, TOLCSVAI NAGY 2017: 262).

A kognitív nyelvészet ugyanakkor jobbra csak a köznevekhez kapcsolódóan tárgyalja a metonímia jelenségét, legfeljebb a tulajdonnevek metonimikus használatára hoznak példákat, pl. *Amerika nem akar egy újabb Pearl Harbort; Washington Moszkvával tárgyal; A találkozó előtt nyeretlen Pécs nagy meglepetésre 2-0-ra győzött a címvédő Debrecen otthonában; Párizs bevezette a hosszabb szoknyákat ebben a szezonban; Szeretem Shakespeare-t; Dickenst olvasok; sőt Egy jó erős portóit innék.* A neveknek ez a fajta használata e szócsoport komplex jelentésszerkezetével magyarázható (TOLCSVAI NAGY 2008, RESZEGI 2018), melyen belül a név által jelölt személyhez, helyhez kapcsolódó ismeretek lehetővé teszik, hogy a nevet erre a tulajdonságjegyre leszűkítve, ezt előtérbe helyezve, lényegében közszóként (az esetek egy részében egyedi, konkrét entitásra, konkrét eseményre, konkrét kormányzatra vonatkozó megjelölésként) értelmezzük. A megfeleltetés háttérben pedig A HELY AZ ESEMÉNY HELYETT, A HELY AZ INTÉZMÉNY HELYETT (még specifikusabban A FŐVÁROS A KORMÁNY HELYETT, VÁROS A FOCICSAPAT/SPORTEGYESÜLET HELYETT stb.), AZ ALKOTÓ AZ ALKOTÁS HELYETT, A HELY A TERMÉK HELYETT stb. sémák húzódnak. Az efféle szerkezetekben a tulajdonnevek mindig közvetítő elemként állnak, és csak olyan nevek szerepelnek, amelyek denotatívumaihoz az adott kisebb-nagyobb beszélőközösségben valamilyen jelentős esemény, intézmény vagy más hasonló kapcsolható (vö. KÖVECSES 2005a: 148–149, ehhez l. még SIMON 2008).³ A nevek ilyen módon való használata pedig egyúttal fel is erősíti a jelentésmátrixukban a séma által aktivált jelentéskomponenst.

A nevek metonimikus használata meglehetősen gyakori: az írott és beszélt nyelvi források széles skáláját magába foglaló British National Corpus angol nyelvű szövegeire irányuló korpuszvizsgálatok szerint a helynevek az összes említés 17%-ában (az országnevek az említések 20%-ában) ebben a szerepben fordulnak elő (MARKERT–NISSIM 2006, vö. még 2002). A nevek metonimikus használatának gyakori előfordulását más nyelvek (német,

² Éppen ezért a metonímiát metonimikus figyelemáthelyeződésként, zónaaktiválódásként, profilálásként is leírhatjuk. Ennek alapja, hogy adott szituációban (illetve egy-egy megnyilatkozásban) a különböző fogalmak fogalmi/szemantikai szerkezete nem teljes egészében aktiválódik: jellemzően csak egy részük kerül a beszélő és a hallgató fókuszába (ez az aktív zóna). Például a HÁZ esetében az épületjelleg az elsődleges, de metonímia esetén másodlagos fogalmi elemek kerülnek előtérbe: például az *egész ház összecsődült* kifejezésben az a fogalmi jegy, hogy a házban emberek laknak (vö. VERHAGEN 2007, LANGACKER 2008: 119, TOLCSVAI NAGY 2017: 262–263).

³ A pszicholingvisztikai kísérletek tanulsága szerint ugyanakkor már egyetlen kontextusmondat is elegendő ahhoz, hogy a kísérleti személyek akár teljesen ismeretlen nyelvi formák metonimikus használatát megakadás nélkül feldolgozzák. Háttérismeret és kontextusmondat híján viszont nem tudják értelmezni a tulajdonnévi metonimikus kifejezést (BENCZE M. 2009: 689).

magyar és horvát) vonatkozásában végzett vizsgálatok is megerősítik (vö. BRDAR–BRDAR-SZABÓ 2009). A vállalatok, cégek nevei esetében még nagyobb arányú, 30% a metonimikus használat (vö. MARKERT–NISSIM 2006).⁴

A metonimikus használat gyakoriságához az értelmezést, a fogalmi elérést segítő funkció túl hozzájárulhatnak további pragmatikai tényezők is. A HELY AZ ESEMÉNY HELYETT sémában használt helynevek (a séma működésének értelmezéséhez l. LANGACKER 2008: 250–251) például rendre – bár nem kivétel nélkül⁵ – negatív eseményekre utalnak (pl. *Pearl Harbor, Auschwitz, Hiroshima, Vietnám, Csernobil, Fukushima; Mohács, Trianon* stb.),⁶ melyek közvetlen említése fájdalmas, udvariatlan lenne bizonyos szituációkban. A nevek révén, a neveket mintegy eufemisztikus utaló/felidéző kifejezésként használva elkerülhető a konkrét negatív esemény leírása (vö. az udvariasság pragmatikája, ARIMITSU 2015).⁷ Ez a funkció egyes – egyébként helymegjelölésre adott közösségekben ritkán használt – nevek esetében egyértelműen domináns.

A fenti sémák jórészt univerzálisak,⁸ az egyes metonimikusan használt helynevek, illetve a hozzájuk kötődő ismeretek viszont jellemzően kulturális kötöttségűek, amint azt például a magyar történelmi eseményekre utaló helynevek mutatják. A globalizációnak köszönhetően, illetve az események globális hatásából adódóan ugyanakkor – ismét csak a fenti példasorra utalva – számos esetet idézhetünk arra is, hogy maguknak a konkrét neveknek a metonimikus használata is nemzetközileg ismert. Az egyes nevek metonimikus használata időben is változhat, a nevek egy részénél ez a funkció visszaszorul vagy átértékelődik, más jelentés kapcsolódik hozzájuk, illetve új nevek tűnhetnek fel ebben a metonimikus szerepben az aktuális eseményeknek megfelelően.

3. A metonimikus helynévadás. A nevek esetében a névrendszer elemeinek létrejötte, illetve további alakulása szempontjából nem a fent ismertetett metonimikus használat az érdekes, hanem sokkal inkább az, amikor egy konkrét személy, hely vagy más entitás

⁴ Ennek hátterében nyilvánvalóan komplexebb, a metaforát is magában foglaló folyamatokkal számolhatunk: az intézmények, vállalatok, cégek olyan, az embernél jóval nagyobb léptékű és bonyolult működésű szervezetek, amelyeket nehéz a maga komplexitásában elgondolni, conceptualizálni, ezért ehhez jellemzően metaforákat, többek között AZ INTÉZMÉNY EMBER metaforát használjuk (a jellemző metaforákhoz vö. pl. KÖVECSES 2005b). Ez mutatkozik meg abban, hogy a cég, intézmény a jog felfogásában jogi személy, de a közfelfogásban is gyakran személyként gondoljuk el, aki elad, vesz, bejelentést tesz stb. (a megjegyzést köszönöm lektoromnak). A nevek metonimikus használatának gyakoriságát felismerve a gépi beszédfelismerő, beszédfeldolgozó programok fejlesztői is próbálják ezeket a jelentéseket valamilyen formában beépíteni a programokba (vö. MARKERT–NISSIM 2006).

⁵ Az olimpiák vagy egyéb nagy jelentőségű sportesemények említésekor is tipikus a sajtónyelvben a HELY AZ ESEMÉNY HELYETT séma alkalmazása, pl. *Tokió előtt*. Ezek jórészt semleges megfeleltetések, ebben a témakörben sem ritka ugyanakkor az sem, hogy egy-egy negatív eseményre, például súlyos vereségekre utalnak így.

⁶ EKMAN és munkatársai szerint bizonyos negatív érzelmeket sokkal intenzívebben tapasztalunk meg, a fiziológiai hatásukat tekintve is, mint a pozitívokat (EKMAN–LEVENSON–FRIESEN 1983).

⁷ A metonímia az eufémia egyik eszközeként való használatához vö. még SHI–SHENG (2011).

⁸ A természeti népeknél különösen jellemző, hogy a helynevekkel eseményekre utalnak, illetve gyakran az időről is így beszélnek, korábbi események, utazások helyszíneire utalva (COGOS–ROUÉ–ROTURIER 2017).

megnevezésekor érvényesül ez az érintkezésen alapuló kognitív mechanizmus. Magam a továbbiakban a metonimikus helynévadásra koncentrálok. A helyek és neveik ugyanis nemcsak közvetítő fogalomként jelenhetnek meg a metonimikus folyamatokban, hanem célfogalomként is, azaz mint megnevezendő objektumok. Mint látni fogjuk, a metonímia a helyek megjelölésében igen sajátosan jelentkezik. Ekkor ugyanis egy egyedi téri objektumot jelölnek meg valamely, vele érintkezésben lévő(nek felfogott) dolog (közvetítő fogalom) közszói vagy tulajdonnévi megnevezésével a metonímia mechanizmusára támaszkodva (pl. kútmegjelölés vált a környező terület *Nagykút* ~ *Nagykúti-dűlő* megjelölésévé Veszprém megyében). A folyamat eredménye lehet alkalmi megjelölés (pl. egy ismert helynévvel utalok a környező területre egy adott szituációban), de lehet a névadás szándékával létrehozott megnevezés is (és a fokozatos névátvonódás jelenségét sem zárhatjuk ki). A névadás eredményeképpen ugyanakkor egyúttal természetesen jelentésváltozás is végbemegy. Leképeződik tehát egy új tulajdonnévi jelentés a névadó és a beszélőközösség onomasztikonjában, amely a fogalmi érintkezés révén szerves kapcsolatban van a szóforma eredeti fogalmi reprezentációjával.

3.1. A metonimikus névadás meghatározásának problémái. A helynevek leírására létrehozott és a magyar helynevekre alkalmazott elemzési modelljében HOFFMANN ISTVÁN (1993/2007) is részben hasonlóan határozza meg a metonimikus névadás fogalmát: a névátvitel egyik fajtájaként értelmezi, amely a fogalmi jegyek érintkezése alapján megy végbe. Azáltal ugyanakkor, hogy a metonímia folyamata ebben a modellben elsősorban a nyelven belül értelmeződik – azaz mint jelentésváltozás más névadási módok mellett, azokkal egy szinten jelenik meg –, illetve hogy a tipológia a névalkotási módok között kölcsönösen kizáró viszonyt tételez fel, egyúttal az is adódik, hogy a különböző névadási folyamatok közül az egyes nevek esetében csak egy érvényesülhet (illetve esetleg egymás után több, de ebben az esetben csak az utolsó névalakulási módra van tekintettel a modell). Fontos kitételként szerepel ennek megfelelően a metonimikus (és a metaforikus) névadás meghatározásánál, hogy a névátvitel anélkül megy végbe, hogy bármiféle változás történne a névformában. Azok a nevek tehát nem tartoznak ebbe a kategóriába, amelyek metonimikusan motiváltak ugyan, azaz a hellyel kapcsolatban álló dolog neve vonódik át a hely megnevezésére, de valamilyen morfológiai vagy lexikális formánssal kapcsolódva (HOFFMANN 1993/2007: 116–118).

Megítélésem szerint szerencsésebb – még ha a mentális rendszerben ezek nem is egymástól függetlenül működnek a nyelvi metonímia eseteiben – a tipológia kedvéért, illetve hogy valóban érzékeltetni tudjuk a folyamatok komplexitását, bizonyos értelemben különválasztani a fogalmi mechanizmust, azaz a metonímia folyamatát, illetve a nyelvi jellegű folyamatokat. Így kaphatunk ugyanis teljesebb képet a mögöttes működésről. Emellett pedig épp ilyen módon kerülhetnek egy halmazba, s tanulmányozhatók együtt a különböző – de egységesen metonimikus szemléletre épülő – nyelvi formák, megoldások. A kognitív nyelvészet jelentésfelfogásából természetszerűen adódik ez a fajta közelítésmód. A nyelvi elemek a kognitív keretben, mint ismeretes, fogalmi jelentés és nyelvi forma egységeként írhatók le (vö. LANGACKER 2008: 15), a névadási-névalkotási folyamatok pedig mindkét pólust érinthetik. Erre a tipológiáknak is érdemes tekintettel lenniük, még ha ezek jellemzően összefonódva végbemenő folyamatok is. A továbbiakban erre alapozva egy lehetséges új közelítésmódot vázolok, a metonimikusan motivált nevek leírására a kognitív közelítésmódot alkalmazva.

Abból kell kiindulnunk, hogy a metonímia mechanizmusával fogalmi megfeleltetést tudunk létrehozni egymással érintkező dolgok között. Ezek egyike lehet egy egyedi hely is, amelyhez számos különböző dolgot tudunk asszociálni a tapasztalataink alapján (a növényzetét, állatvilágát, vele kapcsolatban álló személyt, más helyeket, eseményt stb.). A köztük lévő kapcsolat révén ezek a kapcsolódó dolgok is fel tudják idézni a hely képét. Ezek az asszociációk a hely megnevezésében is megjelenhetnek, ami ugyanakkor nyelviileg többféleképpen valósulhat meg. Egyrészt olyan módon, hogy a közvetítő fogalom nyelvi megjelölésének formájában nem történik változás (puszta metonimikus névadás, puszta névátvitel). Másrészt ugyanez a mechanizmus együtt járhat a szóforma nyelvi változásával is: a beszélők nyelvük jellegzetességeinek megfelelően, nyelvi intuícióik, névmodelljük alapján, a meglévő nevek mintájára a metonimikusan aktivált szóalakot formánssal vagy lexikális elemmel kapcsolva használják fel a célfogalom megjelölésére (metonimikus névadás névformánssal, összetétellel).⁹ HOFFMANN ISTVÁN egyébként maga is hangsúlyozza, hogy a „szerkesztett nevekben is érvényesülhet a metaforikus vagy a metonimikus szemlélet” (1993/2007: 117), s egy-egy altípus tárgyalásakor több esetben úgy jár el, hogy a metonimikusan motivált, de formánssal/névrésszel alakult névformákat is megemlíti (pl. *Csapás < Csapási út*, 1993/2007: 120), a név keletkezése szempontjából azonban a nyelvi megformáltságot, a nyelvi szerkezetet érintő alakulást veszi alapul. Ennek megfelelően a magyar névanyag leírásánál rendre elkülönülnek a *Komló – Komlód, Agár – Agárd, Péter – Peterd* alakok (TÓTH 2001: 183, 184): az alapalakok a metonimikus névadással alakult nevek közé, a toldalékos formák a névképzéssel alakult nevek csoportjába sorolódnak. Ami a nyelvi arculat alakulását tekintve teljesen rendjén is van, valójában azonban mindkét névforma mögött ugyanaz a metonimikus séma húzódik, amely azután nyelviileg kétféle formában valósul meg: puszta névátvitellel, illetve névformánssal kapcsolódva. Az idézett példákban szereplő *-d* képzőnek ráadásul tényleg pusztán a névszerűvé tétel a funkciója, rendkívül sematikus – és nem is feltétlenül egyformán egyértelmű – jelentése van tehát. Eszerint a *Peterd*-féle nevek is leírhatók mint metonimikus sémán alapuló nevek, amelyek azonban a korban gyakori, jellemző végződéssel együtt váltak a hely megjelölésévé. A közszei lexikonból az onomasztikonba átkerült, azaz eredetileg valamilyen viszonyjelentéssel bíró végződések névformánsként szintén jórészt függetlenednek az eredeti funkciójuktól, s a tulajdonnévi szerep jelzése az elsődleges feladatuk.

A metonimikus szemlélet és a nyelvi megvalósulás bizonyos értelemben külön kezelését a közszei metonimikus formák is támogatják. A magyarban például a származásra utalás egyik módja az *-i* képző helynévhez kapcsolása, s ez gyakran így jelenik meg A HELY A TERMÉK HELYETT metonimikus kifejezésekben is: *jénai, portói, párizsi, herendi, tokaji, csabai*. (E kifejezések egy részének létrejöttében a metonímia, illetve a jelzős szerkezetből – A MEGNEVEZÉS EGY RÉSZÉNEK TELJES MEGNEVEZÉS HELYETT metonímiaként is értelmezhető – ellipszissel való alakulás összefonódva eredményezte a metonimikus jelentést.) Ezt a fel fogást támogatja közvetve a másik alapvető asszociációs mechanizmuson, a metaforán alapuló metaforikus kifejezések nyelvi (szófaji, nyelvi felépítésbeli) sokszínűsége is (vö. pl. A JÓ FENT sémához: *magas színvonal, feldobódik*, TOLCSVAI NAGY 2017: 256). A formánssos

⁹ ANTONIO BARCELONA szerint ugyan a célfogalom a metonímiában nem lehet explicit (2011: 32), megítélés szerint ez a névadás kapcsán kevésbé szigorúan veendő kitétel, itt ugyanis a különböző névszerkezeti sémák egészen más módon befolyásolják az új nevek létrejöttét, mint a közszei megnyilatkozásokban.

alakok tehát nem kell, hogy kimaradjanak a metonimikus névadás tárgyalásából. S hasonlóképpen a lexémával kapcsolódó alakokra is tekintettel kell lennünk, még ha ezek átmeneti helyzetű elemek is szempontunkból (vö. 3.2.2). Egyébként sem ritka az, hogy a metonimikus névátvonódás két névvariáns (egy változatlan forma mellett egy elő- vagy utótaggal kapcsolódó névváltozat) létrejöttét eredményezi, s ezek akár egymás mellett, egyidejűleg is keletkezhetnek.

Amennyiben az általam javasolt keretben közelítjük meg a metonimikus névadást, más nyelvek névrendszereiben is sokkal árnyaltabban feltárhatók és leírhatók a metonimikus folyamatok. A korábbi keletkezéstörténeti modelleket a szláv (szlovák, cseh) nyelvekre alkalmazva például úgy tűnhet, hogy ott elvéve játszott, illetve játszik szerepet a metonímia a helynevek létrehozásában, s lényegében nem számolhatunk a SZEMÉLY A HELY HELYETT metonímiával. Ez meglehetősen furcsa lenne, tekintve, hogy ez a kognitív mechanizmus igen alapvető és általános (ebben a kultúrkörben legalábbis). Megítélésem szerint csupán arról van szó, hogy ezekben a nyelvekben a nyelvi sajátosságoknak, illetve a névmodellnek megfelelően másként – jellemzően morfológiai névalkotással – válnak végül a névrendszer elemévé ezek a helynevek (vö. pl. ŠTĚPÁN 2012, 2018).

Bizonyos részeiben az általam javasolt közelítésmódot tükrözi a finn névkutatásban használt leírási modell, amely elkülöníti az ún. direkt (közvetlen jelentésbeli kapcsolat a hely és a név között) és az indirekt (közvetett, asszociatív kapcsolat a hely és a név között) kategóriákat. Az előzőbe sorolják azokat a neveket, amelyek közvetlenül informálnak a denotátum sajátosságáról. A második csoportba a hely által keltett asszociációk alapján adott nevek tartoznak, azaz a metaforikus és a metonimikus névadással létrehozott helynevek, melyek – legalábbis a metaforikus nevek kapcsán megengedő a leírás – kapcsolódhatnak más nyelvi elemmel, jellemzően fajtajelölő lexémával (pl. *Kaanaanpelto* 'Kánaán nevező'). A rendszerezés problémája ugyanakkor itt is az, hogy a szomszédos, érintkező hely nevéből alakult új helynevek mindkét csoportban előkerülnek. A pusztá metonimikus névátvitel indirekt esetei mellett a direkt/közvetlen nevek között ezek alkotják az ún. *annexe* ('csatolt') neveket, azaz olyan másodlagos neveket, melyek valamilyen szerkezeti változással együtt tartalmazzák az elsődleges névformát, az alapnevet (AINIALA 2016: 75–79). Egy-egy alapnév köré akár komplex névbokrok is szerveződhetnek (sőt az észti névanyag kapcsán névláncokat is leírnak, vö. LAANSALU 2018). E modellt követve az észti nyelv kapcsán tovább szűkíti a metonimikus nevek körét, hogy még a pusztá névátvitel során is kicserélődik a név nominatívusi formája. Ez viszont megint csak egy, a metonimikus szemléletet nem érvénytelenítő nyelvi jellegű sajátosság.

Szintén kérdésként merül fel a nemzetközi névkutatásban, hogy a pusztá metonimikus névadás eredményeként két névvel kell-e számolnunk vagy egy névvel, amelynek két denotátuma van (ez utóbbi a skandináv névkutatás álláspontja, vö. AINIALA 2016: 78). A kognitív megközelítésmódot alkalmazva azt mondhatjuk, a helynevek az onomasztikonban névfajtánként is alhálózatokba szerveződnek, ennek megfelelően pedig egy név két hálózat részeként is reprezentálódhat olyan módon, hogy köztük szerves kapcsolat, átfedés van. Ez tehát egy sajátos poliszém viszonyként értelmezhető kapcsolat a név létrejöttékor a névadó mentális rendszerében. A névhasználat alakulásának megfelelően ez persze változhat (s maguk a közszói jelentések leírására használt kategóriák is prototipikusan értelmezhetők).

3.2. A metonimikus névadás sémái. A helyekhez számos különböző, érintkezésen alapuló asszociáció kapcsolódhat, s ezekről a metonimikus sémákról több rendszerező áttekintés

is készült. HOFFMANN ISTVÁN – meglehetősen kiterjedt névanyagot vizsgálva – részletesen kidolgozott képet ad a metonimikus helynévadás alapjául szolgáló sémákról, az érintkezés lehetséges relációiról a magyar névrendszerre vonatkozóan (1993/2007: 118–127). Az utóbbi években megjelent nemzetközi névtani szakmunkáknak köszönhetően ugyanakkor más nyelvek metonimikus helynévanyagáról is képet kaphatunk. Némileg eltérő rendszerezést alkalmaz PAVEL ŠTĚPÁN a csehországi Bohémia névkörpuszának (2012), SANDA RAPA a lettországi (2019), STAFFAN NYSTRÖM a svédországi (2013), TIINA LAANSALU az észtországi (2018),¹⁰ VIKEBE DALBERG a dán metonimikus helyneveknek (2008) a leírására (vö. még a finn névanyag kapcsán AINIALA 2016). E munkák alapján mindenekelőtt az látszik, hogy a metonimikus szemlélet jellemzően jóval gyakrabban szolgál a névadás alapjául, mint a metaforikus asszociációk. Emellett persze az is kitűnik, hogy a leírt metonimikus megfeleltetések túlnyomó része – mivel ezek feltehetően univerzális fogalmi relációkat írnak le – átfed ezekben a szakmunkákban, ugyanakkor akad néhány sajátosabb eset is. A látszólag eltérő terminusok, kategóriák, sémák részben csak a kutatók által választott megközelítésmódból adódnak, s bizonyos típusok kapcsán a szerzők nem egyformán részletezően járnak el, ugyanakkor néhány sajátosan nyelvspecifikusan érvényesülő megfeleltetésről is képet kapunk (ŠTĚPÁN 2012).

A részletesebb feldolgozásokból az is kitűnik továbbá, hogy az a korábbi feltételezés, mely szerint a metonimikus megfeleltetés alapjául tulajdonnevek szolgálnak – s más oldalról a metaforikus helynévadás a közszói állományra épít –, nem tartható (ezt meggyőzően bizonyította HOFFMANN ISTVÁN, vö. 1993/2007: 116, 118–125). Sőt az látszik, hogy bizonyos metonimikus sémák jellemzően köznévi alapszóval valósulnak meg (pl. a növényzettel való megfeleltetés), más esetekben inkább tulajdonnévi előzménnyel számolhatunk (érintkező helyvel, a területtel kapcsolatban álló személlyel való megfeleltetés), de messze nem kivétel nélkül (pl. a birtokost gyakran jelöli köznév: *Pálosok, Proletár, Proletárföld*). Az általános metonimikus helynévadási sémák továbbá, mint majd látni fogjuk, jellemzően sajátosan az onomasztikonhoz, illetve azon belül a helynévi lexikonhoz kapcsolódnak, azaz nem feltétlenül fednek át a közszói metonimikus sémákkal.

A továbbiakban a metonimikus megfelelések szerint a leggyakoribbtól a ritkább sémák felé haladva tekintem át és értelmezem újra – ahol ez szükségesnek látszik – választott nézőpontomból a névkutatás korábbi megállapításait. Az egyes sémákat a helynévadásban betöltött szerepüknek, illetve az általuk felvetett (vitás) kérdéseknek megfelelő részletességgel tárgyalom.

3.2.1. HELY A HELY HELYETT (téri kapcsolat). Több nyelv névanyaga kapcsán olvashatjuk, hogy a térbeli érintkezés szolgál a leggyakrabban metonimikus névadás alapjául. Számtalan altípusát különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk. A leggyakrabban alkalmazott kategóriák a leírásokban a metonímia általános sémáinak megfelelő, a bennfoglalási viszonyon alapuló RÉSZ–EGÉSZ (pars pro toto) és EGÉSZ–RÉSZ (totum pro parte), valamint szomszédos területek között a RÉSZ–RÉSZ (pars pro parte) megfeleltetések elkülönítése.

Elviékben ez a fajta névátvonódás könnyebben mehet végbe a szemantikailag nem áttetsző vagy elhomályosulóban lévő, illetve az általánosabb etimológiai jelentésű névalakulatok esetében. A névhasználók szempontjából ugyanis a név jelentéséhez – másodlagosan –

¹⁰ TIINA LAANSALU a meglévő helynevek hatását vizsgálva tárgyalja a metonimikus névadást a névköltöztetés különböző esetei, illetve az annexe nevek mellett (2018).

hozzátartozik a név részeinek az esetleges köznyelvi jelentéstartalma is. Egy *Nyíres* típusú erdőnév esetében például ebből a szempontból látszólag nincs akadálya annak, hogy átvonódjon annak a kiemelkedésnek a megjelölésére, amelyen az erdő található, a hely növényvilága ugyanis mindkét objektumfajta esetében gyakran szolgál a névadás alapjául. Az áttetsző, de a megnevezendő hely jellegének ellentmondó etimológiai jelentésű névformák kapcsán ugyanakkor elvileg nagyobb ellenállással számolhatnánk. A valóságban viszont, amint azt például a nagy számban előforduló *Sárospatak*, *Hegyeshalom* stb. településnevek mutatják, ez nem jelent problémát a névadók és névhasználók számára. Az egyes névelemek jelentéstartalma tehát nem feltétlenül meghatározó abból a szempontból, hogy a metonimikus névadásban részt vehet-e egy adott névalakulat vagy sem. Ez a nevek nyelvi egységként való funkcionálásával, illetve a névmodell szerepével magyarázható. A metonímia által motivált névátvonódások mentén nem ritkán maguk a névszerkezetek is átértékelődnek a beszélők névmodelljében, s az adott névfajtatól első ránézésre idegen struktúrák metonimikus megfeleltetés nélkül válhatnak új megnevezések alapjává (például a *fő* 'forrás' utótagú településnevek, vö. TÓTH 2008: 182–183).

A magyar névanyagban HOFFMANN ISTVÁN elemzése alapján túlnyomórészt a táj egy kisebb részletének, a téri környezetből mint háttérből inkább kitűnő pont- vagy vonalszerű objektumoknak, helyeknek a neve vonódik át a nagyobb terület megjelölésére (RÉSZ–EGÉSZ). Ezen belül igen változatos helyfajta közötti megfeleltetéseket találhatunk: folyó, forrás, állóvíz, út, mezsgye, épület, építmény, terepalakulat egyaránt előfordul közvetítő fogalomként, pl. *Marcal* folyónév > *Marcal* a folyó melletti terület, *Büdös-kút* > *Büdös-kúti-dűlő*, *Kis-tó* > *Kistói-dűlő*, *Betekincs* kocsmá > *Betekincs* utca (1993/2007: 119–121).

Jóval kevesebb példa idézhető a magyar mikronévanyagból az EGÉSZ–RÉSZ sémához (jellemzően ilyen irányban csak a nagyobb terület és a rajta lévő épület közötti megfeleltetés mutatható ki, vö. pl. *Sőre-föld* > *Sőreföld-tanya*), amit HOFFMANN ISTVÁN azzal magyaráz, hogy a nagyobb terület egészének neve kevésbé alkalmas a kisebb részek megnevezésére (1993/2007: 122). Más nyelvekben ugyanakkor kiterjedtebb az idesorolt nevek köre. A lettben SANDA RAPA vizsgálatai szerint egyenesen ez a leggyakoribb névátviteli mód: számos mező és legelő megnevezésében szerepel a domb, halom neve, amelyen fekszenek (2019). A csehben mindkét metonimikus megfeleltetés egyaránt szolgált helynévadás alapjául, de a RÉSZ–RÉSZ séma a leggyakoribb mind a településnevek, mind más névfajta körében. *Most* (< *most* 'híd') települést például egy északnyugat-bohémiai mocsárvidéken átvezető régi cölöphíd közelében alapították, s a nevét is a hídról kapta, míg egy kápolnához közeli mezőt *Kaple*-nak neveztek < *kaple* 'kápolna'. Ugyanez a séma tulajdonnevek átvonódását is eredményezheti (transzonomizáció; ŠTĚPÁN 2012: 772–773).

Amennyiben a metonimikus sémák mentén alakult neveket a morfológiai szerkezetektől függetlenül egy csoportban kezeljük, lehetőség nyílik arra, hogy megvizsgáljuk, ez a névadási mód milyen módon, szerkezetileg milyen formában valósul meg a különböző nyelvekben. A magyarban igen gyakori a morfológiai változás nélküli pusztán metonimikus névátvitel, de nem ritka az elő- vagy utótaggal való alakulás sem, sőt a jelöletlen és a jelölt nyelvi formák létrejöhetnek egymás mellett, szinonim névváltozatokként is. Az egyes alsémák, illetve a preferált nyelvi forma kapcsán HOFFMANN ISTVÁN kisebb-nagyobb területi eltéréseket is kimutatott a magyar névállományban (1993/2007: 119–124). A választott nyelvi szerkezet tehát nyilvánvalóan összefügg a névjárások kérdésével is: ahol inkább a kétrészes helynevek dominálnak a beszélők onomasztikonjában, ott a metonimikus sémák mentén létrehozott új neveket is nagyobb valószínűséggel így illesztik be a névrendszerbe,

míg ahol kevésbé dominálnak a kétrészes nevek, ott ezek modellértéke a metonimikusan motivált új nevek esetében is kevésbé meghatározó. A preferált struktúrák időben is változtak: az ómagyar kor elején még az egyrészes nevek voltak túlsúlyban, majd fokozatosan dominánsabbá vált a kétrészség, s a korábban pusztá metonimiával alakult nevekhez is gyakran kapcsoltak egy elő- vagy utótagot.

A finnben és az észben jellemzően fajtajelölő utótaggal alakulnak ezek a nevek, és igen nagy hányadát teszik ki a névállománynak. A finn névanyagban a sajátosságot kifejező előtagú kétrészes nevek majd 40%-a ide sorolható (AINIALA 2016: 68, 76), a dánban pedig azt láthatjuk, hogy a településnevek gyakran jöttek létre pusztá metonimikus névátvitellel természeti nevekből, míg fordított irányú alakulásra alig akad példa (ezek jellemzően földrajzi köznévvvel kapcsolódnak). Ezt VIBEKE DALBERG (2008: 46) részben az írásbeliség konzerváló hatásával magyarázza: a településnevek már igen korán megjelentek az írott szövegekben, s köztük már ekkor nagyobb számban szerepeltek természeti névből változatlanul alakult formák, melyek az írásbeliség által is rögzítve megőrződtek, s modellhatásuk is jelentős. Ezzel szemben a hivatalos iratokban nagyobb arányban csak később megjelent természeti nevek körében a 16–17. században általánosan elterjedté vált a kétrészség (a meglévő névformák esetében a földrajzi köznévi utótaggal való kiegészülés). Emellett talán a helyek eltérő társadalmi jelentősége is hozzájárult a két nagy helynévkategóriában mutatkozó szerkezeti különbséghez. A nevek körében jelentkező – a helyek szociokulturális jelentőségéből adódó – hierarchiára utal STEFAN BRINK is: a településnevek magasabb státuszúak, s ez a nevek nyelvi arculatát is befolyásolja. Ezt szemléltetik a következő példához hasonló esetek: a svéd *Björnsjön* 'medve-tó' víznév a közeli településre átvonódva megőrizte ezt a formáját, s a homonímia elkerülése érdekében a tó neve egészült ki még egyszer a 'tó' lexémával: *Björnsjösjön* 'Medve-tó-tó' (BRINK 2016: 164).

Mindezek azt mutatják, hogy az azonos szemlélet és azonos kognitív mechanizmus ellenére a névátvitel nyelvi megvalósulása igen különböző lehet. Ez nyilvánvalóan az adott nyelv grammatikai jellemzőivel, illetve a nyelv egyes névjárásaira jellemző névmodellel magyarázható.

A HELY A HELY HELYETT séma kapcsán még egy dologra kell utalnunk. TERHI AINIALA szerint „a megnevezett helyek természetüknél fogva különböznek, és a denotátumuk alapján világosan elkülöníthetők egymástól” (2016: 78, saját fordításom: R. K.). Az észlelési, megismerési folyamatok alapján kevésbé szorosan összetartozó helyek azonos megnevezései valóban a metonimikusan motivált névadás egyértelmű eseteinek tekinthetők, például a természeti névből alakult településnevek (*Sárospaták, Hegyeshalom* stb.). E nevek szemantikai tartalma egyértelműen megváltozott, hiszen egy másik objektum azonosítására is felhasználják őket. És minthogy ez a névadási mód nem ritka, mintaként szolgálhat(ott) újabb nevekhez, más helyfajták kapcsolatában is.

Bizonyos helyfajták ugyanakkor kevésbé különülnek el feldolgozó rendszerünk számára. Az abaúji Hegyközben például a mai névhasználók igen gyakran nem tesznek különbséget a kiemelkedés és az azt borító erdőség megnevezésében: a *Halyagos, Pajna Nagy-Milic* egyszerre jelöli a hegyet és a rajta lévő erdőt (KOVÁTS 2000: 78, 164, 122). Különösen gyakoriak e kettős funkcióban a *-hegy* utótagú helynevek: a *Farkas-hegy, Ór-hegy, Fekete-hegy, Kánya-hegy, Konc-hegy, sőt a Korom-hegy, Lengyel-bérc* neveket a névhasználók ma már jellemzően a kiemelkedésen lévő erdők megnevezésére használják (KOVÁTS 2000: 184, 272, 78, 79, 137, 292, 186). Az *erdő* utótagú nevek jóval ritkábbak ezen a vidéken, s ezekkel is jelölik a kiemelkedést is, amelyen az erdő található: *Urasági-erdő, Erdő,*

Kossuth-erdő (KOVÁTS 2000: 127, 91, 69). Saját gyűjtésem eredményei is azt erősítik, hogy az abaúji Hegyközben egy-egy névvel a kiemelkedés egészét jelölik meg, a rajta lévő erdővel, tisztással stb. együtt. Nem is igen merül fel a hegy és a rajta lévő erdő más-más névvel való elkülönítésének az igénye (vö. RESZEGI 2007).¹¹

E névadási-névhasználati mód könnyen magyarázható a kognitív rendszer működéséből kiindulva: a helynevek magukon viselik a kategorizációs folyamat jellemző vonásait. A megismerési folyamat eredményeképpen a kiemelkedést és az azt borító erdőséget az egyén egyazon denotátumként dolgozza fel. Ezt a szemléletet a névhasználat maga is támogatja: nincs elkülönült nevük az összetartozó helyeknek, ezért nem is tekintik külön objektumoknak őket. Metonimikusan motivált névhasználatról tehát esetükben a jelenkori állapotot tekintve nemigen beszélhetünk. Alaposabb vizsgálatot igényelne azonban, hogy feltárjuk, ezek a nevek a névadás pillanatától egységesen használatosak voltak-e az összetartozó helyek megjelölésére, vagy ez történetileg alakult ki, metonimikus névadással, ahogy a kutatók általában gondolják. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a szorosan összetartozó helyek esetében egyáltalán nem is számolhatunk a metonimikus névalkotással. Ennek a megállapításához azonban az egyes nevek kapcsán nélkülözhetetlen az emberek, a névhasználók ismereteinek a feltárása (vö. RESZEGI 2007).¹²

A bemutatott két típus (természeti név > településnév, erdő- és hegynév) egy skála két végpontjaként értelmezhető. (Valójában a természeti név > településnév alakulás esetében is elkülöníthető további két típus. A legegyszerűbb eset, amikor a település mellett található természeti objektum neve válik a település megnevezésévé, s ehhez képest szerveesebb a településen belüli természeti hely neve > településnév viszony.) A névadás további esetei (pl. hegy – rajta lévő vár, víz – vízpart stb. nevekben megjelenő viszonya) szintén e skálán, jellemzően a skála végpontjai között helyezhetők el. Érdemes lenne egy erre vonatkozó vizsgálat alapján feltárni, hogy miként is szerveződhet ez a skála, illetve hogy e téren milyen egyéni különbségek mutatkoznak. Ilyen módon közelebb juthatunk a történeti adatok megítéléséhez is.

A különböző helyfajták viszonyának skaláris jellege kapcsán arra is utalhatunk, hogy a metonimikusság esetében eleve számolnak egyfajta fokozatissággal a kognitív nyelvészetben belül: a referáló funkciójú prototipikus metonímia példái mellett ANTONIO BARCELONA elkülöníti a tipikus, illetve a sematikus metonímiát (vö. 2011: 19–26). Az általam a település- és víznevek viszonyával szemléltetett metonímia a BARCELONA által vázolt prototipikus metonímia sajátos esetének tekinthető: ennek ugyanis alapfeltétele a referenciális funkció, illetve a forrás- és a célfogalom egyértelmű elkülönülése. A másik pólus, az erdő- és hegynevek viszonya kevésbé illeszthető be ebbe a tipikalitási sorba, inkább a profilálás általánosabb folyamatával értelmezhető az ide kapcsolódó névadás (ehhez l. a 2. lábjegyzetben írottakat).

A névadás alapjául szolgáló kognitív mechanizmus szempontjából itt érdemes utalnunk a jelentésbővülés és jelentésszűkülés eseteire is. A helynevek körében nem ritka, hogy egy elsődlegesen csak kisebb területet jelölő név az adott területet is magába foglaló azonos helyfajtába tartozó nagyobb hely megnevezésévé válik (például hegycsúcsnév hegynévvé, kisebb földterület neve nagyobb határrész nevévé válik). A *Mátra* például eredetileg a mai

¹¹ Hasonló viszonnal számolhatunk a völgy és a benne folyó patak kapcsán is. Négyfalu helynévanyagát vizsgálva például HOCHBAUER MÁRIA (2007: 14) azt találta, hogy az *árok* szóval egyaránt jelölik a völgyet és annak patakját is.

¹² A metonimikus viszony kognitív hátterének a megvilágításában segíthet, ha a neveket szövegbe-foglalásuk módjával, nyelvi kontextusukkal együtt vonjuk vizsgálatba (ehhez l. RESZEGI 2009: 35–36).

Kékes hegy megjelölésére szolgált, az idők folyamán azonban az egész hegység nevévé vált (FNESz.). A *Debrecen* név pedig eredetileg egy kisebb falut jelölt, amely azonban összeépült a szomszédos településekkel (Szentlászlófalva, Mesterfalva), s az egységesülő település összefoglaló elnevezésére szintén a *Debrecen*-t használták (vö. TÓTH 2008: 49). A név így létrejött két jelentése sokáig élhet egymás mellett. HOFFMANN ISTVÁN névtipológiájában ezt a RÉSZ–EGÉSZ szemléleten alapuló névadási módot jelentésbővülésként tárgyalja, s elkülöníti a névátvitel egyik fajtájaként besorolt metonimikus névadástól, noha a két folyamat több hasonlóságot mutat egymással.

A HOFFMANN-modell a jelentésbővülés kapcsán abból indul ki, hogy az ember – sajátos térszemléletéből adódóan – igen gazdagon strukturálja a lokális viszonyokat: a nagyobb területek földrajzi vagy birtokjogi stb. ismeretek alapján kisebb részekre tagolód(hat)nak. Baranyában például az *Émen-tető* nevű dűlőnek négy részét különböztetik meg: a magasabb részét *Nagy-Émen-tető*-nek nevezik, szemben a *Kis-Émen-tető*-vel, emellett elkülönítik a terület *Belső-Émen-tető* és *Külső-Émen-tető* nevű részeit is (BMFN. 2: 102–103). Az ember e viszonyok alapján „többszintű, összetett, hierarchikus rendszert alakít ki” a környezetéről, hogy tájékozódását segítse (HOFFMANN 1993/2007: 113). A helyek reprezentációi tehát egy sajátos hierarchikus viszonyban állnak egymással. Ennek megfelelően (minthogy a fogalmi rendszer és a nyelv nem különül el a mentális rendszeren belül) a helyek nevei is egyfajta hierarchikus rendbe szerveződnek, s az egyén az adott szituációnak megfelelően aktuálisan választ a hierarchia valamely szintjéről.

A hierarchiában való elmozdulás, vagyis egy helynévnek egy új, a korábban jelölt helyet is magába foglaló nagyobb terület összefoglaló jelölésére való használata új denotatív jelentés kialakulásával jár. Az így megragadott folyamatot nevezi HOFFMANN jelentésbővülésnek, a folyamat fordítottját pedig jelentésszűkülésnek (1993/2007: 114). (Az ennél kisebb mértékű, a denotatív jelentést nem érintő tartalmi változásokat – például a falvak belterületének egy-egy határrésszel való bővülése, beépülése következtében – nem sorolja e változások körébe.)¹³ A folyamatot tehát csak azonos fogalmi kategóriába tartozó objektumok nevei között értelmezi, s ez alapján különíti el a fentebb tárgyalt HELY A HELY HELYETT metonímia eseteitől. A HOFFMANN-féle modellt továbbgondoló változástipológiájában TÓTH VALÉRIA (2008: 16) az elkülönítés további szempontjaként említi, hogy a metonímia a helynevek keletkezésében játszik szerepet (azaz lényegében egy névformának új helynévi jelentése, használata is kialakul, vagyis két alhálózat elemeként is rögzül a név), míg a jelentésbővülés és -szűkülés inkább változástörténeti folyamatnak tekinthető (továbbra is egy helyfajta alhálózatán belül reprezentálódik a név tehát, noha a denotatív jelentése módosul). Ez az elkülönítés természetesen adódik az adott megközelítésből.

Ugyanakkor viszont a HOFFMANN-féle tipológia szempontjából kevésbé lényeges, hogy a RÉSZ–EGÉSZ, EGÉSZ–RÉSZ viszonyon alapuló folyamatok, így a jelentésbővülés és a jelentésszűkülés is mind a metonímia körébe tartoznak: egy fogalmi tartományon belül történik elmozdulás, s ez a névhasználatban bekövetkező változás alapja. A jelentésbővülés tehát a RÉSZ–EGÉSZ séma, a jelentésszűkülés pedig az EGÉSZ–RÉSZ metonímia egy sajátos esetének tekinthető. A jelentésbővülés hátterében azzal a névhasználati sajátossággal is számolnunk kell, hogy a helynevek denotatívumai a valóságban és az emberek megismerő rendszere számára „nem individuálisan létező, elkülönülő egyedek” (HOFFMANN 1993/2007: 44, 49),

¹³ Ezek olyan jellegű változások, mint amikor például a *gyümölcs* szó szemantikai pólusa bővül egy újabb gyümölcsfajtaival való megismerkedés hatására. Ez általában nem számít jelentős változásnak.

nem lehet pontosan meghatározni, hogy honnan kezdődik például egy hegy csúcsa, vagy meddig tart a megnevezett hegyoldal. Ez a térszemlélet pedig azt eredményezheti, hogy bizonyos esetekben – különösen ha a hely egészének esetleg nem volt saját neve – a hely valamely részének a megnevezését kiterjeszthetik a névhasználók a hely egészére is. Ezek a HOFFMANN-féle tipológiában jelentésbővülésként meghatározott névadási módok azonban nem is különíthetők el élesen a metonimikus névalkotásnak nevezett folyamatnak a kevésbé egyértelmű eseteitől, s hasonló problémákat is vetnek fel.

A jelentésbővülés és a jelentésszűkülés eltérő megítélése a megközelítésmódok és a leírások célja közötti különbségből adódik, melyek a folyamatok különböző aspektusait helyezik előtérbe. Magam az asszociatív mechanizmusokra fókuszálva a HELY A HELY HELYETT metonímia sajátos eseteinek tekintem a jelentésbővülést és a jelentésszűkülést, amelyek egyébként jól magyarázhatók RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ tartománykiterjesztés (domain expansion) és tartományszűkítés (domain reduction) fogalmaival (2011: 106–107). RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ a metonimikus konceptualizációt általában véve magyarázza ezzel a két kognitív operációval: az előbbi lényegében a RÉSZ–EGÉSZ (FORRÁS A CÉLBAN), míg az utóbbi az EGÉSZ–RÉSZ (CÉL A FORRÁSBAN) metonímiák különböző eseteit működteti.

3.2.2. SZEMÉLY A HELY HELYETT. Az érintkező helyek esetében jelentkező névátvitel mellett a metonimikus névadás másik legjellegzetesebb típusát a helynek a valamely személlyel való kapcsolatán alapuló, azt kifejező nevek alkotják. Ez nem meglepő, tekintve hogy az emberekre vonatkozó fogalmaink, s így a helyek reprezentációjában a kapcsolódó személyekre vonatkozó ismeretek is a fogalmi rendszerünk működéséből adódólag jellemzően kiugróan száliensek (vö. SCHMID 2010).

A SZEMÉLY A HELY HELYETT fő séma valójában számos különböző alséma általánosítása: legjellemzőbb a BIRTOKOSSAL való megfeleltetés, de emellett a HELY ALAPÍTÓJÁRA, HASZNÁLÓJÁRA, az ott LAKÓKRA is utalhat a név, sőt a helynévben megjelenő személynév komplex módon utalhat a személyre magára, illetve a VELE KAPCSOLATOS ESEMÉNYRE is, amely a nevezett helyen történt. Ezek a sémák jórészt a településekhez kapcsolódnak. A birtokos személyével való metonimikus megfeleltetés ugyanakkor más helyfajták (földterület, mező, tó stb.) esetében is működik, de akadnak kivételek is: a nagyobb folyók, hegyvonulatok elnevezésében ezzel nemigen számolhatunk. A természeti helyeknél emellett további helyfajta-specifikus sémák is érvényesülnek, például vizek megnevezésében a HALÁSZÓJOG BIRTOKOSA vagy a SZEMÉLY, AKINEK A BIRTOKÁN KERESZTÜLFOLYIK szintén szolgálhatott metonimikus megfeleltetés alapjául. Azt is meg kell említenünk továbbá, hogy jelentős aránybeli különbségek lehetnek a különböző névfajták között a személlyel kapcsolatos sémák működése szempontjából.

A nevekkal kapcsolatos tapasztalatok alapján az európai névkutatásban elég általános az a felfogás, amely szerint „a személynevek helynévalkotó szerepe minden nyelvben jelentős” (vö. TÓTH 2017: 13, 183). Ez valóban igen jellemző a nyugati kultúrkörben, illetve mindazokban a társadalmakban, amelyekben a föld egyének általi birtoklása alapvető. Mégis érdemes óvatosabban fogalmazni talán, a természeti népek világ- és tájszemlélete ugyanis alapvetően más, s ez a fajta kulturális különbség a föld és az emberek közötti viszony felfogására is hatással van. Azokban a közösségekben, amelyekben a föld nem képez egyéni tulajdont, hanem egyfajta kollektív tulajdonként tekintenek rá, amelyet csak használatra kap meg az adott népcsoport (s ennek megfelelően igyekszik azon a lehető legkisebb mértékben rajta hagyni a nyomát), a BIRTOKOS A HELY HELYETT séma nyilvánvalóan nem alakulhat ki. Ennek megfelelően a személynevek eleve jóval ritkábban jelennek

meg a természeti népek helyneveiben, s esetükben a névadás motivációja is más: jellemzően inkább a személlyel kapcsolatos esemény jelenik meg a személynévi helynevekben. Amint a navahók helyneveit monografikus formában (2001) is feldolgozó STEPHEN C. JETT írja a népcsoport névadása kapcsán: „egy raktárt lehet birtokolni, de nem a földet vagy annak bármely részét; a navahók jellemzően nem neveznek el semmit személyekről [...], mert az felkeltené a természetfeletti erők figyelmét” (1970: 183; a saját fordításom: R. K., vö. még JETT 2011).

Azt lehet tehát mondani, hogy az általunk jól ismert európai kultúrkörben a fenti személynévi sémák jobbra mind jelen vannak. A sémák érvényesülésében persze aránybeli különbségekkel számolhatunk a különböző nyelvekben. A magyar névrendszeren belül a SZEMÉLY A HELY HELYETT séma napjainkig tartó produktivitásához a kognitív megalapozottság mellett a középkori magyarországi viszonyok – illetve az azok nyomán kialakuló helynévmodell sajátosságai – is hozzájárultak. A 11–12. századi feudális államban az írásbeliség még csak terjedőben volt, s a szóbeliség körülményei között a birtokos nevét viselő helyek esetében a névazonosságnak egyfajta jogbiztosító szerepével számolhatunk. Az efféle nevek ugyanis egyértelműen utaltak a tulajdonosi viszonyra, ezért a birtokosok tudatosan éltek e megjelölési móddal (TÓTH 2017: 16–17, 106–113). A tulajdonos megváltozása más nyelvekben is együtt járhatott a név megváltozásával; például a dán *Gökstrop*-ot (< *Gök* férfinév) felváltotta a *Knutstrop* névforma (< *Knut* férfinév) (DALBERG 2008: 55).¹⁴ A jogi írásbeliség fejlődésével a megnevezés jogi funkciója is fokozatosan visszább szorult, maga a metonimikus séma azonban továbbra is aktív maradt. A tulajdonosi viszony más idézett európai nyelvekben is a leggyakoribb megfeleltetési alap ebben a csoportban.

Lényeges eltérések mutatkozhatnak viszont a nyelvek között a sémák nyelvi megvalósulását tekintve. Ebből a szempontból ismét csak a nyelv sajátosságai, illetve a névmodell befolyásoló szerepe meghatározó; emellett közvetve kulturális hatásokkal, település- és birtoktörténeti vonatkozásokkal is számolhatunk (vö. TÓTH 2017: 161). A sémák ebben az esetben is lényegében három névszerkezetben jelentkezhetnek: morfológiailag jelöletlenül, azaz a személynévvvel teljesen azonos helynévi formákban (puszta személynévi névadás, pl. *Bátor*), valamint formással (pl. *Peterd*), illetve közszoói vagy tulajdonnévi lexémával elő- vagy utótagként kapcsolódva (pl. *Mihályfalva*, *Ábelbodony*). A finnben – akárcsak a térbeli érintkezésen alapuló metonímia eseteiben – az összetétellel való alakulás a legjellemzőbb; pl. *Matinpelto* ’Matti mezője’ (AINIALA 2016: 74–75, 81, 84). A szláv nyelvekben ugyanakkor ebben az esetben is a morfológiai formánssal alakult formák majdhogynem kizárólagos egyeduralma a jellemző. Meglehetősen nagy számú végződés van használatban ebben a szerepben, melyekkel az egyéni, illetve a közösségi birtoklás ténye is jelölhető; pl. *Redomysl* személynév > *Radomyśl* helynév, *Petrovici* ’Petr emberei’ > *Petrovice* ’Petr embereié’ településnév (STÉPÁN 2018: 113–117).¹⁵

¹⁴ Anonymus névmagyarázatai mögött is ez a szemlélet, a magyar kultúrában a személynév és a helynév között felfogott oksági kapcsolat húzódik (ehhez bővebben l. BENKŐ LORÁND Anonymus-tanulmányait).

¹⁵ A metonímia LANGACKER felfogásában a referenciapont-jelenség egyik típusa. Ennek lényege, hogy bizonyos fogalmakat más fogalmakhoz viszonyítva gondolunk el, azokon keresztül férünk hozzájuk (ez olyan nem tudatos mentális folyamatokban is megfigyelhető, mint például hogy az ábécét mondva mindegyik betű előhívja a következőt, vö. LANGACKER 1999: 173, 2008: 83–85, 505–508). Egy-egy hely reprezentációja kapcsán referenciapontként működhet a helyhez kötődő személy, azaz például a tulajdonosra utalva aktiváljuk a hely képét. A referenciapont-jelenségnek további tipikus

A magyarban – mint a fenti példák is jelzik – mindhárom struktúra használatos, az arányuk ugyanakkor különböző. Ebből a szempontból jelentős változást hozott a 13. század, amikor az addig különösen domináns puszta személynévi helynevek jelentősége csökkent, és a kétrészes formák aránya nőni kezdett. Ez részben a névrendszer egészét érintő változási folyamattal magyarázható, részben áttételesen a személynévrendszert érintő változásokkal van összefüggésben. Amint arra ugyanis TÓTH VALÉRIA rámutatott, az adott személynév gyakorisága igen erőteljesen befolyásolta, hogy milyen formában alakult helynévvé. A ritka személynévek nagyobb arányban váltak helynévvé formáns nélkül, mint a gyakori személynévek,¹⁶ ebből a szempontból pedig a magyarországi személynévhasználatban jelentős változást hozott a latin eredetű személynévek elterjedése. Az addig nagyszámú, változatos személynévállományt egy jóval kevésbé változatos névállomány váltotta fel, így az egyes nevek gyakorisága sokkal nagyobb lett, mint korábban (TÓTH 2017: 52–59). Ez is hozzájárult, hogy a 13. századtól nőtt a formánssal alakult helynevek aránya a személynévekből alakult helynevek körében. Mindezek ellenére a magyarban napjainkig produktív a puszta személynévi helynévadás.

Ez a névtípus kitüntetett figyelemben részesült a magyar névkutatásban. Több szempontból is igen sajátosnak tekintették ugyanis korábban a szakemberek: Európában egyedülállóan magyar sajátosságnak tartották, amely a nomadizáló időszak emléke lehet (ezért fontos korszak- és etnikum-meghatározó értéket is tulajdonítottak neki). Mára a személynévi helynevekhez kapcsolódó számos tévhit, hosszú ideje hagyományozódó mítosz megdőlt: a több szempontból vitatható korábbi felfogás tarthatatlanságát TÓTH VALÉRIA bizonyította be minden részletre kiterjedően a személynévi helynevekről készült monográfiájában (2017), melyben fontos szerepet kapott a névadási mód kognitív-pragmatikai aspektusainak feltárása is.

Mindenekelőtt arra kell utalnunk, hogy a SZEMÉLY A HELY HELYETT sémán alapuló névadás más nyelvekben is megvalósulhat formai változás nélkül, noha jellemzően igen periferikusnak számít. A patrocíniumi eredetű görög helynevek mellett (SZENTGYÖRGYI 2010: 389–390, 2013: 175) a finn településnevek körében is előfordul; pl. *Vaasa* (a svéd királyi családról, 17. sz.), *Loviisa* (Lovisa Ulrika királynőről a 18. század közepén). Még a szlávban is találunk rá példákat, noha ezek jórészt újabb nevek; pl. *Eliška* tónév < *Eliška* női névből, *Kučera* tónév < *Kučera* személynévből (ŠTĚPÁN 2012: 774). Ugyanakkor a személynévből *-jъ* szláv helynévképzővel alakult nevekből egyes szláv nyelvekben a hangváltozási folyamatok eredményeképpen eltűnt a képzőelem, s az így létrejött, személynévvel azonos alakú helynevek esetleg újabb puszta személynévi helynévformák létrejöttéhez járulhattak hozzá (vö. KISS 1999: 109–110, TÓTH 2017: 78–79). Az igazán döntő érv a névtípus magyar unikum volta ellen viszont az, hogy az újlatin nyelvekben sem példa nélküli

példája a birtoklás, amely a metonímiához hasonlóan referenciapont-szerkezetekben jelenik meg. Ezekben egy olyan mentális entitás a kiindulópont, amelyről valamilyen ismeretük van a kommunikációs feleknek, s ezen keresztül jutnak el a tényleges témához, pl. *János* → *János fia* (TOLCSVAI NAGY 2005: 49–51). A birtokviszonyt alakilag jelölten is kifejező (kétrészes) helynevek a metonímia asszociációs mechanizmusa és a birtokos referenciapont-szerkezet sajátos kombinációjaként értelmezhetők, s nyelvenként, illetve koronként, valamint nyelvi megformáltságtól függően eltérő lehet, hogy melyiket ítéltjük dominánsabbnak.

¹⁶ A személynévek gyakorisági viszonyai a későbbi korokban is hasonlóan befolyásolták a metonimikus névadás megvalósulását (vö. HOFFMANN 1993/2007: 123).

ez a névalakulási mód: pl. francia *Corneille, Marceille*; olasz *Calvigno, Serviglio*; spanyol *Cornelle, Oreja* (ROHLFS 1956: 17–18. lábjegyzet, vö. BÁRCZI 1960: 7). Más oldalról igaz ugyan, hogy a közép-ázsiai törökségi nyelvekből is valóban adatolhatók pusztá személynévi névformák (pl. *Dilgi, Dilger, Muk(k)úr, Sadak, Tujdale*; JARRING 1997: 129, 396, 484), ám ezek jó része folyóvíz neve, míg a magyarban ez tipikusan településnév-adási mód.

A pusztá személynevek helynévvé válásának gyökerei a korábbi vélemények szerint a nomadizáló életformába nyúlnak vissza, amikor csak személyeket lehetett felkeresni, és nem a személyek állandó lakhelyét, ezért a helyeket az éppen rajta tartózkodó ember után volt célszerű megnevezni (vö. MOÓR 1936: 110). Az az elképzelés is felmerült ugyanakkor, hogy egy „ősrégi, prelogikus tudatállapot csökevénye” lehet ez a névadási mód, melyben „az azonos név embernek és földnek a lélekben való tökéletes azonosítását jelenti” (KERTÉSZ 1939: 33, 76–77).¹⁷ Ez a fajta gondolkodás, a helyek és a személyek szerves viszonya a gyerekek térszemléletét is jellemzi a helynév-elsajátítási folyamat kezdetén (vö. RESZEGI 2015). A kognitív rendszer szempontjából ugyanakkor – mint láttuk – a névtípus keletkezése egyszerűen olyan módon is elképzelhető, hogy a fogalmi rendszerben a két entitás, a személy és a föld között szoros, érintkezésen alapuló kapcsolat van, noha ez a kapcsolat nem jelenti a két entitás azonosítását. A fogalmi érintkezés lehetővé teszi a metonímia nyelvi megvalósulását a kommunikációban; ez azután (ahogy a helynév > helynév alakulásmód esetében is) elvezethet a poliszém jelentések, s ezáltal a metonimikus névadás kialakulásához. Amint ugyanis megjelenik ez a névtípus – bizonyos szemantikai feltételek teljesülése mellett –, újabb nevek létrehozásához szolgál mintaként. E nevek esetében pedig az érintkezés mellett már a beszélők helynévmodelljének hatása is meghatározónak tekinthető. Ugyanez a megfeleltetés húzódik természetesen a személynévből valamiféle képzőelem vagy lexikális elem hozzákapcsolásával létrehozott helynevek mögött is. Esetükben azonban a névjelleget (a használati szabályok átértékelése mellett) a szerkesztés révén alakítja ki a névadó. Teljes mértékben egyetérthetünk tehát TÓTH VALÉRIÁVAL abban, hogy a metonimikus sémákat megvalósító helynévstruktúrákra jellemző gyakorisági viszonyok nagyban függenek az egyes nyelvek specifikus rendszertani jellemzőitől (2017: 15).

A hellyel valamiféle kapcsolatban álló személy megjelölése történhet közzszóval is. A csehben különösen tavak megnevezésében gyakori ez, birtokosra utalva; pl. *Komorník* (‘kincstáros’), *Písař* (‘jegyző’), *Rítýř* (‘lovag’) (vö. ŠTĚPÁN 2012: 774; vö. még a meglehetősen nagy számú magyar foglalkozásnévi és népnévi településneveket, pl. *Horvát, Horváti*,¹⁸ *Szakács, Szakácsi, Pásztor*). Esetenként nem könnyen eldönthető ugyanakkor, hogy az ilyen típusú megjelölések közzszóként vagy tulajdonnévként vonódtak-e át a hely megjelölésére.

3.2.3. NÖVÉNY A HELY HELYETT. A hely jellegzetes növényzete vagy egy-egy jellegzetes, szembeötlő fa is gyakran asszociálódik az adott helyhez. Ennek megfelelően ez a száliens

¹⁷ Az antropológiában *prelogikus*-ként jelölt gondolkodásmódot újabban a pszichológiában inkább *transzlogikus*-nak nevezik. Úgy tűnik ugyanis, hogy nem a „normális” gondolkodásmódot megelőző fejlődési fokról van szó, hanem olyan kognitív mechanizmusról, amely a mai hétköznapi gondolkodásunkban is jelen van, s „a formális logika szokásos útjai számára nem hozzáférhető területeit teszi elérhetővé” (MÉRŐ–VARGA 2000: 192, MÉRŐ 2001: 30).

¹⁸ A népnevek közzszói besorolása nem egyértelmű, inkább a közzszói és a tulajdonnévi kategória határán helyezkednek el.

jegy is előhívhatja a hely képét, ezért a névadás alapjául is szolgálhat – különösen természeti helyek esetében, pl. *Rekettye*, *Cseresznyés-dűlő* (HOFFMANN 1993/2007: 122–123). Ezek a nevek ugyanakkor sajátos átmeneti csoportot képviselnek. A növénynevek ugyanis nem ritkán vesznek fel ’ahol az adott növény terem’ helyjelölő funkciót; pl. *dinnye* ’dinnyés, dinnyeföld’; különösen gyakori az ’erdő, liget, bozót’ gyűjtőnévi jelentés kialakulása: *haraszt*, *bükk*, *cser* (BÁBA 2016: 41–43). S ezért – noha a névadás pillanatában ezek a jelentések nem feltétlenül egyforma mértékben aktiválódnak – gyakran nem könnyű meghatározni, hogy valóban tisztán metonimikus névadásról van-e szó, vagy a jelentések egyidejű aktiválódása révén komplexebb kognitív folyamatokkal számolhatunk. (Megítélésem szerint ezeknél a kifejezéseknél a természetes névadási folyamatban inkább az utóbbival számolhatunk, és egy gestalt jellegű komplex fogalmi pólust működtetnek a beszélők, amikor ezeket az elemeket a nevekben felhasználják.)

A NÖVÉNY A HELY HELYETT séma által motivált nevekben – mint ahogyan a továbbiakban tárgyalt sémák kapcsán is – természetszerűen köznévvé válik tulajdonnévvé, s ez a megfeleltetés is többféle nyelvi formában valósulhat meg. A magyarban ugyanakkor egyes képzett növénynévi formák (pl. *bükkös*) esetében szintén jellemző a helyfajtajelölő szerep lexikalizálódása. Utalnunk kell arra is, hogy a növénynevek köznévi besorolása más nyelvekben kevésbé egyértelmű, nemritkán a tulajdonnevek között tárgyalják őket (vö. pl. PAMP 1994, DALBERG 2008: 7–8). A kognitív rendszer szempontjából viszont nyilvánvalóan legfeljebb a két kategória határán való elhelyezkedésükkel számolhatunk, semmiképpen nem tekinthetők tipikus tulajdonneveknek. (Inkább csak a tudományosságban használt latin megjelölések esetében érezhetjük meghatározóbbnak a tulajdonnévi jelleget, nyilvánvalóan összefüggésben azzal, hogy ezek jellemzően nem áttetsző kifejezések, s ez a prototipikus tulajdonnév egyike általában véve, vö. SLÍZ 2012: 283–285).

Igen sajátosan ítéltetők meg a metonimikus névadás szempontjából a növénynévi előtagú utcanevék. A finnben különösen gyakoriak ezek bizonyos területeken (pl. *Kielotie* ’liliom út’, *Kortetie* ’mezei zsurló út’, *Kuminatie* ’kömény út’, *Osmankäämintie* ’gyékény út’; AINIALA 2016: 104). A magyar utcanévadásban sem ritka egymáshoz közeli utcák megjelölésében (pl. Budapest második kerületében: *Gerbera u.*, *Gyopár u.*, *Gyöngyvirág u.*, *Liliom u.*, *Rózsa u.*, *Szegfű u.*, *Viola u.*), de nem leíró funkcióban, hanem egyszerűen egyfajta tematikus utcanévadás eredményeként. Noha az egyes nevek nem a konkrét hely sajátosságai által motivált metonimikus megfeleltetés révén jöttek létre, a közeli utcák növénynévi megjelölése mégis metonimikus folyamatként, egy fogalmi tartomány elemeinek aktiválódása révén magyarázható.¹⁹

HOFFMANN ISTVÁN ezt a fajta névadást a jelentésbeli helynévadás egyik altípusaként, indukciós névadásként tárgyalja (1993/2007: 133). A fenti növénynévi előzményű nevek mellett számos további, az indukáló név etimológiai vagy fogalmi jelentése alapján indukált név létrejött magyarázható ilyen módon; pl. a *Köember* ~ *Emberkő-szikla* hegynév által motivált *Kőasszony-szikla*, *Vénember-szikla*; egy *Amerika* nevű telep mellett Salgótarjánban *Kanada* nevű kolóniasor (HLAVACSKA 1989: 42, HOFFMANN 1993/2007: 133). Megítélésem szerint ezek is értelmezhetők a metonimikus névadás egy meglehetősen sajátos – a metaforával együtt működő – eseteként, mivel esetükben is egy fogalmi tartományon belüli megfeleltetések húzódnak.

¹⁹ Hasonló utcanévbokrokat más témák köré is létrehoztak.

3.2.4. ÁLLAT A HELY HELYETT. A helyhez tartozó állatvilág, illetve az állattartás is megjelenhet a metonimikus nevekben; vö. pl. *Compó* (halfajtáról), *Hódos*, *Rákos*, *Rák-patak*, *Hattyas pataka* víznevek (GYÖRFFY 2011: 58–59). Nem minden, állatnevet tartalmazó helynév mögött kell azonban az ÁLLAT A HELY HELYETT metonimikus sémát gyanítanunk, a régiségben az állatnevek gyakran váltak ugyanis személynévvé. A madárnevek emellett igen jellemzőek a középkori várak megnevezésében; pl. *Baglyaskő*, *Sólyomkő*, *Csókakő*, *Keselyűkő* (vö. KOVÁCS 2015). Ezek egy része állatnévből metonimikusan alakult hegynevekre vezethető vissza, s a HELY A HELY HELYETT metonimikus sémával magyarázható. Más részüknél viszont a már meglévő madárnév + *kő* szerkezet analógiás hatásával, illetve – amennyiben valóban a terület jellegzetes madarára utalnak a névvel – az ÁLLAT A HELY HELYETT metonímia mechanizmusával számolhatunk. Nyilvánvalóan sajátos motivációval számolhatunk az *oroszlán*-t tartalmazó helyneveink (pl. *Oroszlán hegye*) magyarázatában, hiszen ez az állat nem volt honos a Kárpát-medencében; a legyőzhetetlen erő, a bátorság és a büszkeség megtestesítőjének fogalma ugyanakkor már a honfoglalás előtt része volt a magyarság tudatvilágának (vö. KISS 1989). Minthogy a szó személynévként is használatban volt, illetve oroszlános ábrázolásoknak is maradtak emlékei, egyértelmű, hogy noha nem konkrétan az ÁLLAT A HELY HELYETT séma, de a metonímia mechanizmusa az *oroszlán*-t tartalmazó helynevek létrehozásában is szerepet játszhatott.

3.2.5. További metonimikus helynévadási sémák. Számos, a névadásban ritkábban megvalósuló metonimikus sémára lehet még utalni. Ezek közül néhány viszonylag tipikusát emelek ki a továbbiakban, hogy minél teljesebb képet alkothassunk e névadási módról.

Az ANYAG A HELY HELYETT séma motiválta jellemzően a bányásztelepülések névadását; pl. cseh *Stříbro* 'ezüst', *Ruda* 'érc'. Az ESEMÉNY/KÖRÜLMÉNY A HELY HELYETT séma, az alapuló nevek egy részében egy-egy személlyel kapcsolatos esemény jelenik meg, emellett azonban az eseményjelleg kerül előtérbe; pl. *Borbélyhalála*, *Péterakasztó* (vö. HOFFMANN 1993/2007: 124). A nagy számban előforduló középkori cseh *Lhota* és szlovák *Lehota* típusú helynevek irtványfalvakat jelöltek meg, amelyeket egy soltész telepített, s a nevek arra a körülményre utalnak, hogy a lakók egy időre mentesültek a terheik alól; vö. *lhóta* 'mentes egy adott időszakra' (ŠTĚPÁN 2012: 775). Emellett ugyanakkor gyakran profilálódik a névben a hely vásárhely volta is; pl. *Szombathely*, cseh *Pátek* 'péntek' (ŠTĚPÁN 2012: 775). A CSELEKVÉS fogalmi tartományon belül értelmezhető az ESZKÖZ A CSELEKVÉS EREDMÉNYE HELYETT, mely jellemzően a közszókhöz kapcsolódóan érvényesül, de a helynévadásban is működhet; pl. a cseh *Sekera*, *Sekyra* 'fejsze' helynév erdőirtásos területet jelöl (ŠTĚPÁN 2012: 776). Szintén sajátos csoportot képviselnek a cseh nyelvben alkalmazott, a MOZGÁS A MOZGÁS ÁLTAL ÉRINTETT OBJEKTUM séma mentén létrehozott helynevek, pl. *Pád* 'leesik', *Běh* 'fut' nevek (ŠTĚPÁN 2012: 776).

4. Összegzés. A metonimikus sémák áttekintéséből látható, hogy a helynévadásban alkalmazott megfeleltetések jó része valóban speciálisan e tulajdonnévfajta elemeinek létrehozására szolgál, s nyelvi megvalósulásuk más módon működik, mint a közszei metonímiák esetében. A metonímia mechanizmusa ugyanakkor egyúttal a mentális lexikon két alhálózata (a közszei lexikon, illetve az onomasztikon) közötti dinamikus átjárást is biztosítja (jellemzően a köznevesüléssel ellentétes irányban), illetve a tulajdonnévi hálózat alhálózatai közötti mozgást is lehetővé teszi.

Reményeim szerint sikerült igazolnom azt is, hogy a metonímia kognitív mechanizmusként való értelmezésével – s a nyelvi szerkezettől való bizonyos mértékű függetlenítésével – átfogóbb képet alkothatunk a metonimikusan motivált helynevek csoportjáról, s feltárhatók a nyelvi megvalósulásuk kapcsán megmutatkozó nyelvi, illetve névjárásbeli különbségek. A metonímia tehát valóban jelentős szerepet játszott és játszik az új nevek létrehozásában, sőt véleményem szerint ha a kognitív háttérrel nézzük, még jelentősebb ez a szerep, mint azt a korábbi rendszerezések láthatóvá tették.

Hivatkozott irodalom

- AINIALA, TERHI 2016. Place Names. In: AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA eds., *Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 63–123.
- ARIMITSU, NAMI 2015. Analyzing THE PLACE FOR THE EVENT-type Metonymies from the Perspective of Negative Evaluative Factors. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada* 15: 475–502. <https://doi.org/10.1590/1984-639820156138>
- BÁBA BARBARA 2016. *Földrajzi köznevek térben és időben*. A Magyar Névjárási Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BARCELONA, ANTONIO 2011. Reviewing the properties and prototype structure of metonymy. In: BENCZES, RÉKA – BARCELONA, ANTONIO – RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ, FRANCISCO JOSÉ eds., *Defining metonymy in cognitive linguistics. Towards a consensus view*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 7–60. <https://doi.org/10.1075/hcp.28.02bar>
- BÁRCZI GÉZA 1960. Megnyitó. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája, 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 5–16.
- BENCZE M. ILDIKÓ 2009. Mi a metonímia? Elméletek és kísérletek a metonímiakutatásban. *Magyar Pszichológiai Szemle* 64: 677–696. <https://doi.org/10.1556/MPSzle.64.2009.4.4>
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei* 1–2. Szerk. PESTI JÁNOS. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
- BRDAR, MARIO – BRDAR-SZABÓ RITA 2009. The (non-)metonymic use of place names in English, German, Hungarian, and Croatian. In: PANTHER, KLAUS-UWE – THORNBURG, LINDA L. – BARCELONA, ANTONIO eds., *Metonymy and Metaphor in Grammar*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 229–257. <https://doi.org/10.1075/hcp.25.14brd>
- BRINK, STEFAN 2016. Transferred Names and Analogy in Name-formation. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. 158–166. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.43>
- COGOS, SARAH – ROUÉ, MARIE – ROTURIER, SAMUEL 2017. Sami place names and maps. Transmitting knowledge of a cultural landscape in contemporary contexts. *Arctic, Antarctic, and Alpine Research* 49: 43–51. <https://doi.org/10.1657/AAAR0016-042>
- DALBERG, VIBEKE 2008. *Name and Place. Ten Essays on the Dynamics of Place-names*. Navnestudier udgivet af Afdeling for Navneforskning 40. Department of Scandinavian Research Name Research Section, Copenhagen.
- EKMAN, PAUL – LEVENSON, ROBERT W. – FRIESEN, WALLACE V. 1983. Autonomic nervous system activity distinguishes among emotions. *Science* 221: 1218–1220. <https://doi.org/10.1126/science.6612338>

- FNESZ. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névtár Kiadványai 20. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HLAVACSKA EDIT 1989. *Salgótarján utcanevei*. Múzeumi Értekező 6. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján.
- HOCHBAUER MÁRIA 2007. *Helyzetviszonyító elemek a barcasági Négyfalu helyneveiben*. Szakdolgozat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- JARRING, GUNNAR 1997. *Central Asian Turkic Place-Names. Lop Nor and Tarim Area*. Sven Hedin Foundation, Stockholm.
- JETT, STEPHEN C. 1970. An Analysis of Navajo Place-Names. *Names* 18: 175–184.
- JETT, STEPHEN C. 2001. *Navajo Placenames and Trails of the Canyon de Chelly System, Arizona*. American Indian Studies. Peter Lang Publishing, New York.
- JETT, STEPHEN C. 2011. Landscape embedded in language. The Navajo of Canyon de Chelly, Arizona, and their named places. In: MARK, DAVID M. – TURK, ANDREW G. – BURENHULT, NICLAS – STEA, DAVID eds., *Landscape in Language. Transdisciplinary Perspectives*. John Benjamin Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. 327–342. <https://doi.org/10.1075/clu.4.16jet>
- KERTÉSZ MANÓ 1939. A magyar helynévadás történetéből. *Magyar Nyelvőr* 68: 33–39, 67–77.
- KISS LAJOS 1989. Oroszlánnal kapcsolatos földrajzi nevek. *Magyar Nyelvőr* 113: 110–115.
- KISS LAJOS 1999. A Kárpát-medence régi helynevei. In: Uő, *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 1. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba. 104–116.
- KOVÁCS HELGA 2015. A kő utótagú várnevek. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 85–101.
- KOVÁTS DÁNIEL 2000. *Az abauji Hegyköz helynevei*. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005a. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005b. Túl a fogalmi metaforákon. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 21: 71–88.
- LAANSALU, TIINA 2018. Nimesiire ja selle käsitus eesti toponomastikas. *Keel ja Kirjandus* 10: 747–763.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1999. *Grammar and conceptualization*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. <https://doi.org/10.1515/9783110800524>
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- MARKERT, KATJA – NISSIM, MALVINA 2002. Towards a corpus annotated for metonymies. The case of location names. In: GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, MANUEL – SUAREZ ARAUJO, CARMEN PAZ eds., *Proceedings of the 3 International Conference on Language Resources and Evaluation*. Las Palmas, Canary Island. 1385–1392.
- MARKERT, KATJA – NISSIM, MALVINA 2006. Metonymic Proper Names. A Corpus-based Account. In: STEFANOWITSCH, ANATOL – GRIES, STEFAN TH. eds., *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. De Gruyter Mouton, Berlin – New York. 152–174. <https://doi.org/10.1515/9783110199895.152>
- MÉRŐ LÁSZLÓ 2001. *Új észjárások. A racionális gondolkodás ereje és korlátai*. Tercium Kiadó, Budapest.
- MÉRŐ LÁSZLÓ – VARGA KATALIN 2000: Transzlogika transz nélkül. In: PLÉH CSABA – KAMPIS GYÖRGY – CSÁNYI VILMOS szerk., *A megismeréskutatás útjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 178–192.

- MOÓR ELEMÉR 1936. Magyar helynévtípusok. *Népünk és Nyelvünk* 8: 110–117.
- NYSTRÖM, STAFFAN 2013. Metaphorical and metonymical place names in Sweden. In: FELECAN, OLIVIU ed., *Name and naming. Proceedings of the second international conference on onomastics. Onomastics in contemporary public space, Baia Mare, May 9-11, 2013*. Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 355–363.
- PAMP, BENGT 1994. Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. In: JÓHANNESSON, KRISTINN – KARLSSON, HUGO – RALPH BO eds., *Övriga namn*. NORNA-rapporter 56. NORNA-förlaget, Uppsala. 49–57.
- RAPA, SANDA 2019. *Metonymy as a Basis of Toponymy*. Előadás, 4th International Scientific *Aleksandras Vanagas' Conference, Vilnius*, 2019. november 7–9.
- RESZEGI KATALIN 2007. A hegynevek és más helynévfajták kapcsolata. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Nyelv, nemzet, identitás III. Az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.)*. Nemzetközi Magyarásgtudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 37–43.
- RESZEGI KATALIN 2009. A kognitív szemlélet lehetőségei a helynévkutatásban. A metonimikus névadás. *Magyar Nyelvjárások* 47: 21–41.
- RESZEGI KATALIN 2012. Cognitive Approach to Hungarian Toponymy. *Onoma* 47: 367–379.
- RESZEGI KATALIN 2015. A tulajdonnevek a gyermeki nyelvelsajátításban. *Névtani Értesítő* 37: 83–97.
- RESZEGI KATALIN 2018. A tulajdonnevek jelentésszerkezete funkcionális kognitív keretben. *Magyar Nyelvjárások* 56: 5–23. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2018/01>
- RESZEGI KATALIN 2019. A névformánszal való névalkotás (kognitív nyelvészeti keretben). *Magyar Nyelvjárások* 57: 31–50.
- RESZEGI KATALIN 2020. Metaforikus névadás. *Névtani Értesítő* 42: 9–28. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.1>
- ROHLFS, GERHARD 1956. *Studien zur romanischen Namenkunde*. Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München.
- RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ, FRANCISCO JOSÉ 2011. Metonymy and cognitive operations. In: BENCZES, RÉKA – BARCELONA, ANTONIO – RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ, FRANCISCO JOSÉ eds., *Defining metonymy in cognitive linguistics. Towards a consensus view*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 103–123. <https://doi.org/10.1075/hcp.28.06rui>
- SCHMID, HANS-JÖRG 2010. Entrenchment, salience, and basic levels. In: GEERAERTS, DIRK – CUYCKENS, HUBERT eds., *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press, Oxford. 117–138. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199738632.013.0005>
- SHI, YELI – SHENG, JINFANG 2011. The Role of Metonymy in the Formation of Euphemism in Chinese and English. *Journal of Language Teaching and Research* 2: 1175–1179. <https://doi.org/10.4304/jltr.2.5.1175-1179>
- SIMON ESZTER 2008. Nyelvészeti problémák a tulajdonnév-felismerés területén. In: SINKOVICS BALÁZS szerk., *LingDok 7. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged. 167–182.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- ŠTĚPÁN, PAVEL 2012. Metonymical Transfers of Meaning in Toponymy. In: ARCAMONE, MARIA GIOVANNA – BREMER, DONATELLA – DE CAMILLI, DAVIDE – ROSSEBASTIANO, ALDA eds., *Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche. Sezione 5. Toponomastica*. ETS, Pisa. 771–778.
- ŠTĚPÁN, PAVEL 2018. Systematic Relationships Between Toponyms and Anthroponyms in Czech. *Onomastica Uralica* 12: 111–120.

- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. A Tihanyi alapítólevél görög helynevei. *Magyar Nyelv* 106: 295–307, 385–396.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2013. A Tihanyi alapítólevél személynevei 2. Az alapítólevél hagonimái. *Névtani Értesítő* 35: 157–178.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. A magyar birtokos szerkezet jelentéstana, kognitív keretben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 21: 43–70.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 30–41.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2017. Jelentéstan. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *Nyelvtan.* Osiris Kiadó, Budapest. 205–499.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban.* A Magyar Névértéktár Kiadványai 6. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástudományi vizsgálata.* A Magyar Névértéktár Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban.* A Magyar Névértéktár Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- VERHAGEN, ARIE 2007. Construal and perspectivization. In: GEERAERTS, DIRK – CUYCKENS, HUBERT eds., *The Oxford handbook of cognitive linguistics.* Oxford University Press, Oxford. 48–81.

RESZEGI KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3284>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

KATALIN RESZEGI, Metonymic toponymy

With the mechanism of metonymy, we can create a conceptual connection between things that come into contact with each other. One form of this can be a unique place with which many different things can be associated based on experience (flora, fauna, persons associated with it, other places, events, etc.). Through the connection between them, these – generally salient – connected things can also evoke the image of the place. These associations can also appear in the names of the place, which can be realized linguistically in several different ways. In one form, no change in the linguistic designation of the intermediary element can be observed. In another, the same mechanism can change the word form: speakers transform the metonymically activated word with conjunctions or lexical elements, according to the characteristics of their language, to denote the target concept. All types must be considered to build a comprehensive picture of how the mechanism of metonymy manifests itself in naming. Building on this definition, the second part of the study examines previous onomastic statements and reviews them from a cognitive perspective, moving from common to rarer metonymic patterns (PLACE INSTEAD OF PLACE, PERSON INSTEAD OF PLACE, PLANT INSTEAD OF PLACE, ANIMAL INSTEAD OF PLACE, MATERIAL INSTEAD OF PLACE, EVENT/CIRCUMSTANCE INSTEAD OF PLACE, etc.). Approaching metonymy as a cognitive mechanism – and by separating it to some degree from the structure of language – allows for creating a more comprehensive picture of metonymically motivated place names and lingual or dialectic differences in their realizations.

A meseregény írói névadásának jellegzetességei

1. Bevezetés. Tanulmányunkban a kortárs meseregény műfajára jellemző írói névadás sajátosságaival, motivációival, a meseregény-szereplők névanyagának tipologizálásával foglalkozunk. Kutatásunk kiindulópontjaként feltételezzük, hogy mivel a meseregény műfaji tradíciója a népmesében, ezen belül is leginkább a varázsmesében gyökerezik, a meseregény névadási szokásai is hasonlóságokat mutatnak a varázsmese névvilágával. A tanulmány első felében ezért a népmesére jellemző névadási sajátosságokat tekintjük végig, és párhuzamba állítjuk ezekkel a meseregény műfaját. Ezt követően arra összpontosítunk, hogy a két műfaj terjedelmi-szövegtípusbeli különbségeiből adódóan milyen egyediségek, eltérések mutathatók ki a meseregény névvilágában. Vizsgálatunkhoz negyven kortárs, magyar nyelven (is) megjelent meseregényt választottunk ki, melyek átfogó mintái lehetnek a műfaj napjainkbeli reprezentációjának.

A varázsmese és a meseregény névanyagának összehasonlítása a két műfajban színre lépő szereplők vizsgálatából indul ki. Az írottmeseszöveg-kutatást megalapozó V. J. PROPP *A mese morfológiája* című kötetében (1995) a varázsmesében hétféle mesei szerepkört határol el egymástól – a hős, a mátká, az útnak indító, a segítőtárs, az adományozó, az álhős és az ellenfél szerepkörét –, melyeket varázsmesénként más és más szereplő is betölthet. Ezek a szereplők olyan, személyiség nélküli archetipusokként funkcionálnak, amelyek a tradicionális mesei rend értelmében eleve elrendeltek, funkcióikból adódóan cselekednek (PROPP 1995: 37–40). A mese és a regény műfaji hatásait egyaránt magán viselő, hibrid műfajként értelmezett meseregény (LOVÁSZ 2007: 79) azonban a népmese szövegvilágáról leválva nem az archaikus kultúra tudásanyagának átörökítésére (BOLDIZSÁR 2010: 13), az ősi közösségi tapasztalatok releváns tartalmainak továbbadására (IVASKÓ–PAP 2019: 86) törekszik, hanem szándékoltan szembe megy a mesei tradícióval: specifikus módon adaptálja, újragondolja, kisajátítja, és általánosítás helyett az individualizáció kifejezésére fókuszál. Ezt az egyedítési folyamatot tükrözi a varázsmese szereplővilágától való eltávolodása is, amely a tradicionális mesei szerepkörök performálódásában, összerosásában, felcserélésében, új szereplőkkel történő kiegészítésében érhető tetten. A meseregényt különböző intenzitással benépesítő, varázsmeséből kölcsönzött-adaptált figurák már nem az eredeti szerepkörük alapján viselkednek, hanem minden egyes meseregény-szövegtéren belül új, egyedi köntöst kapnak. Ezáltal meglehetősen laza intertextuális kapcsolatba lépnek a varázsmesei szereplővilággal, sőt az új szöveggörnyezetbe való transzportációjuknak köszönhetően többnyire identitásváltozáson is keresztülmennek.

A performáció egyik leglátványosabb külső jele a szereplő személynevének megjelenése, amely G. PAPP KATALIN szerint a népmese „többnyire érintetlenül továbbörökítő névadási gyakorlata” ellenében elsősorban tudatos névválasztási szokásokon alapul (G. PAPP 2007: 81). A népmesének a mitikus gondolkodással összefüggő deperszonalizálásra való törekvésével (PAPP 1995: 45) szemben a meseregény az egyedi és az általános megjelölés elválasztására, a tulajdonnév- és köznévháznál eltérő funkciójára irányítja a figyelmet. Mint HOFFMANN ISTVÁN kiemeli, a tulajdonnév és a köznévi viszonyának tisztázása nem

egyszerű feladat (HOFFMANN 2010: 49); a köztük lévő határ megvonása a meseregényben sem történhet zökkenőmentesen. PAPP ÁGNES KLÁRA szerint mindez arra vezethető vissza, hogy a népmesék „bizonyos fokig a kettő elválása (sőt, ha Lotman és Uspenszkij hipotéziséből indulunk ki, akkor a köznevek kiválása) előtti állapotot tükrözik, még akkor is, ha sok átalakuláson mennek át” (PAPP 1995: 46). VINCENT BLANÁR a köznévi és a tulajdonnévi közös funkciójának a megnevező, kommunikációs, felhívó, expresszív és deiktikus funkciót tartja (BLANÁR 1996: 199), melyek a meseregény névanyagában is fontos szerephez jutnak.

2. A népmesékre jellemző névadási szokások. A népmeséből átemelt, transzformált meseszereplők névanyagának pontosabb megértéséhez érdemes nagy vonalakban áttekinteni a magyar népmesei névadás jellegzetességeit. Ezeket VOIGT VILMOS sajátos mesei névadásnak minősíti, és „a mesei stílus és poétika elidegeníthetetlen kellékének” tartja (VOIGT 1985: 116), BAUKO JÁNOS pedig a népi névadás egy esetének tekinti (BAUKO 2005: 102). VOIGT szerint a magyar népmesei nevek három forrásból merítenek: követik a magyar névadás általános jellemzőit (pl. kételemű nevek), átemelik vagy lefordítják a nemzetközi mesekincs személyneveit (ide tartoznak például a referenciális személynevek, mint a *Tündér Ilona*), valamint belső keletkezésű, mesei neveket használnak (pl. *Hamupipőke*) (VOIGT 2014: 26–27). A névadás indítéka szempontjából a következő névadási típusok elemei tartoznak a népmesék névkorpuszába: közismert valódi személynevek, melyek a keletkezés idején jellegzetesnek, szélesen elterjedtnek minősülnek; beszélő vagy leíró nevek; speciális mesei nevek vagy fantázianevek; személyneveket háttérbe szorító kategórianevek; átmeneti típusú nevek. Az egyes névtípusok között számos esetben átfedések tapasztalhatók; például egy kételemű, tipikus, valódi személynév egyben beszélő névként is funkcionálhat.

A népmesék archetipusos szereplőábrázolása ellenére a névanyagban bőven található antroponimák (BAUKO 2005: 102). A valódi személynevek népmesebeli választására jellemző, hogy az utónév egy-egy kor keresztnévdivatját követi, illetve a leginkább elterjedt, az adott szerepkör számára alkalmas, legtipikusabbnak minősíthető neveket preferálja. Ennek értelmében ez a névalkotási mód az ún. hagyományozódó névadási gyakorlatot tükrözi (G. PAPP 2007: 82), amely a társadalmi típus megszemélyesítésének eszközeként (KOVALOVSKY 1992: 505) funkcionál. A tradicionális közösség kedvelt keresztnéveit preferáló névadási gyakorlatban az is gyakori eset, hogy a valódi személynevet viselő meseszereplőt becéző formával szólítják meg (G. PAPP 2007: 84). VOIGT VILMOS szerint a kicsinyítő, miniatürizáló mesenév típus a magyar mesei névadás legjellemzőbb sajátossága, mivel a tipikus neveket viselő szereplők is számos esetben formailag diminutív alakban szerepelnek (VOIGT 1985: 17) – így lép színre például *János* helyett *Jankó* (pl. *Babszem Jankó*), *Jancsi* (pl. *Ravasz Jancsi*), *Jánoska* (pl. *Ördög Jánoska*); *Júlia* helyett *Julcsa* (pl. *Malac Julcsa*), *Juliska* (pl. *Jancsi és Juliska*); *Pál* helyett *Palkó* (pl. *Kolontos Palkó*), *Pali* (pl. *Erős Pali*). PAPP ÁGNES KLÁRA szerint a becenevek preferálása azt a célt szolgálja, hogy a történetet a legkisebbnek, leggyengébbnek tartott szereplő diadalmaskodására fókuszáljon (PAPP 1995: 48), VOIGT emellett a potenciális célközönség, a gyermek mint befogadó névhasználati szokásaihoz történő igazodás szándékát is feltételezi (VOIGT 1985: 123). G. PAPP KATALIN felhívja a figyelmet arra, hogy a népmese többnyire csak a főhőst ruházza fel személynévvel vagy személynévi jellegű elnevezéssel (G. PAPP 2007: 83), a többi szereplő általában kategórianevet, esetleg beszélő nevet visel. A tipikus nevek lehetnek egyeleműek, amelyek pusztán keresztnévet tartalmaznak (pl. *Jancsi és Juliska* esetében), vagy többeleműek, amelyek beszélő vagy leíró névként funkcionálva, a szereplő leglényegesebb tulajdonságát hordozzák (pl. *Vas Laci* legfontosabb sajátossága, szubsztanciája az erejében található).

A beszélő vagy leíró nevek egy- vagy többemű formában, illetve valódi személynevekként vagy fantáziánevvekként is megjelenhetnek (pl. *Tündér Ilona, Fanyűvő*). BAUKO JÁNOS kiemeli, hogy „a magyar népmesékben szereplő tulajdonnevek nagy része gazdag információ tartalommal rendelkező beszélő név” (BAUKO 2005: 102), amely valamilyen karakterjellemző tulajdonságot vagy funkciójelölést hordoz magában. A többemű nevek esetében a jellegzetes tulajdonságot kifejező jelző, az egyemű nevekben pedig az állandó jelző funkcióját kiváltó előtag bír predestináló jelleggel, és a sztereotípiá esszenciájának megragadásán keresztül ún. „átlátszó” nevet hoz létre. Ilyenkor a név és az attribútum egybeforr, vagyis a nevek tükrözik a viselőik jellemvonását (G. PAPP 2007: 84). Ezek a jelzők a ragadványnevek mintájára tapadnak a személynevekhez (PAPP 1995: 47), sőt BAUKO vizsgálata szerint a mesei nevek egy jelentős része eleve beszélő mesei ragadványnevként funkcionál (BAUKO 2005: 102). Beszélő nevet egyaránt viselhetnek a valódi személynévvel és fantáziánévvel rendelkező szereplők is. A nem valódi személynévvel, hanem motivált fantáziánévvel (PAPP 1995: 48) felruházott mesealakok jelleme a beszélő nevük segítségével azonosítható; ilyen például a *Villámgyors, Jóltaláló, Hegyhordó*. PAPP ÁGNES KLÁRA (1995: 49) és G. PAPP KATALIN (2007: 84) is kiemeli, hogy ezek a beszélő fantáziánevű szereplők többnyire a segítő társ szerepkörét töltik be, de kicsinyítő képző segítségével létrehozott, tulajdonságra utaló beszélő fantáziánév szerepel például a hős vagy a királykisasszony szerepkörét megformáló *Hamupipóke, Nemtudomka, Hőfehérke* nevében is.

A speciális mesei névvel (VOIGT 1985: 118), motiválatlan fantáziánévvel (PAPP 1995: 47–48) vagy fiktív szereplőnévvel (BAUKO 2019: 55) ellátott népmesealakok referencialitást nélkülöző, irodalmi szövegtérben előforduló különös, nememberi fonotaktikájú (VOIGT 1985: 126) mesei nevet viselnek. Ezek a fantáziánevű szemantikai szempontból nehezen felfejthetők, homályos bennük a névalkotás motivációja – ilyen például *Hétszűnyű Kapanyányimonyók* vagy *Fajszikó* neve. PAPP ÁGNES KLÁRA kiemeli, hogy ezek a nevek elsősorban a játékoság kifejezésére szolgálnak, kevés bennük a névszerű hangzású elem, mégis tulajdonnévi funkciót töltenek be (PAPP 1995: 48–49). Az ilyen nevet viselő szereplők közé elsősorban a fantasztikum birodalmából érkező, csodás mesealakok tartoznak, akiknek transzcendens beavatottsága a valódi személynévtől való eltávolodás, másság révén, idegenség tapasztalatot közvetítő névadás segítségével fejeződik ki.

A varázsmesékből ismert mesei szerepkörök intertextuális ismétlődése, mesei szövegtéren belüli folytonos visszaköszönése azt a tendenciát alakította ki, hogy az azonnali azonosíthatóság céljából a mesealakok személynevek helyett elsősorban kategórianevet vagy köznévi névhelyettesítőket (BAUKO 2005: 103) nyerjenek. A *szegény legény, király, vén banya* stb. névhelyettesítők a mesei világ univerzalitását tükrözik, és rámutató, identifikáló funkcióval rendelkeznek (PAPP 1995: 47), valamint szerkezeti elemként funkcionálnak, mivel szorosan összeforrnak a mesei szerepkörökkel (G. PAPP 2007: 83); ilyen például a *sárkány*, a *manó* egyedítést kerülő megjelölése. A kategórianév és a beszélő név használata a viselőre való közvetlen utalásként értelmezhető, hiszen a karakter magában hordozza a nevével járó funkciókat, feladatokat, tulajdonságokat. A név és viselője között mindkét esetben közvetlen, ok-okozati kapcsolat fedezhető fel. A hétköznapi név egyediségjelölő funkciójával szemben a népmese típusalkotásában a személyes identitás feloldódik, és az archetípusokat hordozó szerepkör egyfajta maszkként funkcionál: az általános emberit, a „bárki-létmódot” kívánja megragadni. Ezek a mesei szereplőnevek valamilyen családi státusz (pl. a *legkisebb fűi*), társadalmi helyzet vagy foglalkozásnév (pl. *király, kanász*), a betöltött mesei szerepkör (pl. *boszorkány*) jelölésére szolgálnak (G. PAPP 2007: 82).

A kategórianek azt is elárulják a szereplőkről, hogy a racionális vagy az irracionális világ tartományába tartoznak-e (*szegény ember – óriás*), azonban tér-, idő- és korfüggetlenek, vagyis a mese keletkezési és befogadási ideje közti távolság beazonosíthatatlansága, a referenciális viszonyítási pontok feloldása jellemző rájuk.

PAPP ÁGNES KLÁRA felhívja a figyelmet az átmeneti típusú nevek csoportjára is: erre a megszemélyesített egyedi jelenségek nevei mellett – ilyen például a Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi című varázsmesében szereplő *Nap* és *Szél* – a kategórianek árnyalása jellemző, és ingadozóvá teszi az egyedi, identifikáló névként és köznévként történő névhasználatot. Ez bukkan fel például az egyelemű nevet viselő *róka*, *táltos* vagy a kételeműségről kifolyólag tulajdonnévszerűbben hangzó *hétfejű sárkány*, *sánta farkas* nevében (PAPP 1995: 49–51).

3. A meseregények névadási sajátosságai. A meseregény névkorpuszában – a népmeséhez hasonlóan (BAUKO 2005: 102) – írói nevekkal találkozunk, melyek VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT szerint „az író által tudatosan vagy ösztönösen, meghatározott céllal teremtett, választott vagy alkalmazott” (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 33) neveket foglalnak magukba. SLÍZ MARIANN ezekben az esetekben a névalkotási folyamat tudatosságára irányítja a figyelmet, és nyelvi szignáloknak nevezi az írói neveket, melyek hangalakjuk és – elrejtett vagy világosan feltárulkozó – jelentésük révén befolyásolják az értelmezési munkálatokat is (SLÍZ 2005: 2018). A gyerekirodalom befogadó-központú műfajfelfogásából fakadóan azonban a meseregény névválasztását nemcsak a szerzői intenció, hanem a műfaj potenciális befogadónak, a gyerekeknek az elvárásai is befolyásolják (G. PAPP 2007: 83), ami a későbbiek során bemutatott játékoság-humorosság iránti igényben is felismerhető. Ez a két jelenség szinte mindegyik névtípust átszövi, akár parodisztikus-ironikus minőséget hordozó beszélő névről (pl. Kamarás István Kereső-mese című meseregényében az *Okostojás*; Kamarás 2012), akár a gyereknyelv egyedi szóalkotási módjait idéző, szóhatár-eltolódással, kontaminációval képzett nevekről (pl. Dániel András Egy kupac kuffi című meseregényében *Zödön*; Böszörményi Gyula Lopotnyikjában *Tortadmirális*; Dániel 2017, Böszörményi 2014), akár az alliteráció játékoságára építő névalkotásról legyen szó (pl. Demény Péternél *Hóbuca Hugó* vagy a Rumini-sorozatban *Bojtos Benedek*; Demény 2011, Berg 2006).

KOVALOVSKY MIKLÓS szerint „az irodalmi névadásnak arra kell törekednie, hogy az a képzethangulat, amelyet az alak neve mint szimbólum, bennünk kelt, ne változzék meg, hanem megegyezzzék azzal a benyomással, amelyet a hős egyénisége tesz ránk, mikor már megismertük és egész jelleme előttünk áll” (KOVALOVSKY 1934: 32–33). Ebből kifolyólag feltételezzük, hogy a névalkotás folyamán „a szerzőnek a nevekhez való, merőben gyakorlati viszonya mögött mélyebb megfontolások jelennek, [...] a név szervesen és szorosan integrálódik a mű poétikai rendszerébe” (KARAFIÁTH–TVERDOTA 1992: 330). A meseregények névadási szokásai ezért a népmese típusalkotási és általánosítási szándékához képest markánsabban mutatják az egyedítés, megkülönböztetés, kiemelés jegyeit, melynek köszönhetően a név sztereotípiák helyett a személyiség hordozójává válik.

A továbbiakban a kortárs meseregényre jellemző névalkotási típusokat mutatjuk be, melyeket a névadás motivációja alapján rendszerezünk, az állításainkat pedig példákkal támasztjuk alá. Először a népmese névadási szokásait követő típusokat ismertetjük, majd rátérünk a meseregény névanyagának egyedi sajátosságaira.

3.1. Valódi személynevek. A meseregény szereplővilágának bemutatása során már utaltunk arra, hogy a szereplők három csoportba rendezhetők: lehetnek hétköznapi szereplők, a csodás és a mindennapi világot összekötő személyek, valamint fantasztikus lények (PAPP 2008: 16–17). Mindhárom csoport tagjai viselhetnek egy- vagy kételemű valódi nevet, amely egy adott korra, térre, időre jellemző névhasználatot tükröz. Ennek értelmében a valódi személynév a referenciális világban, az irodalmi szövegtéren túl is használatos antroponimákat takar. Ezek a valódi személynevek – a népmese mintájára – a teljes névvel szemben előtérbe helyezik a kicsinyítő, becéző formákat, melyek a preferált célközönség műfaji elvárásait is tükrözik. Ilyen nevet visel például N. Tóth Anikó Tükörkönyvének két főhőse, *Ani* és *Ina* (N. Tóth 2008), Kalas Zsuzsa A szeretettolvajok című meseregényének *Andris* nevű főszereplője (Kalas 2012), Böszörményi Gyula *Zsófi*-sorozatának címszereplője (Böszörményi 2005a, 2005b) vagy Mandl Péter Sári és Nemszemétke című ökomeseregényének címszereplő kislánya (Mandl 2011). A becenevek a személyesség, ismerősség, közvetlenség benyomását ébresztik, továbbá az olvasó és a szereplők közti életkori, kulturális távolság csökkentésére szolgálnak. A becéző formulák közé sorolhatjuk a *néni*, *bácsi* szólítóneveket is, amelyek PÁJI GRÉTA szerint (2018: 35) a gyermeki perspektívából történő narrációra, a familiaritás, játékoság és bizalmasság kidomborítására irányítják a figyelmet. Ilyen például Böszörményi Gyula Lopotnyik című meseregényében a *Topsics néni* (Böszörményi 2014) vagy Kolozsi Angéla meseregényében (Emília és az angyal, akit Körmőczi Györgynek hívnak; 2014) a *Gyuri bá*.

A valódi szereplőnév azonban a népmeseitől eltérően lehet hétköznapi vagy rendkívüli attól függően, hogy követi-e a megírás jelenének névadási szokásait, vagy ellenkezőleg, attól markánsan eltérő, felhívó funkcióval, a másság, idegenség távolságébresztő funkciójával telítődik-e. Hétköznapi valódi szereplőnév például a *Réti Gergő* és a Gergő és az álomfogók című Böszörményi Gyula-műben (Böszörményi 2002), az átlagosságot sugalló név a szokványosság benyomását, a szereplő „bárkijellegét” kívánja hangsúlyozni. Nem véletlen, hogy a karakter transzcendens képességeinek kibontakozása folyamán a mágikus világtérbe történő átlépést a szereplő névváltása kíséri: az átlagos budapesti fiú helyébe már a mágikus világba beavatott táltos, *Bogi fia Farkas* lép (Böszörményi 2002: 235). Az új név a táltosidentitás kifejezője, a személyiség addig rejtett rétegeinek hordozója lesz. A *Gergő* keresztnév választása ugyanakkor reflektál az utónév ezredfordulóbeli divatosságára, széles elterjedtségére. Az ugyanebben a meseregényben szereplő *Barboncás Döme* viszont már egzotikusabb hangzású, ritkábban használt rendkívüli név, amely a karakter mágikus világba való beavatottságára utal. A szereplő kettős funkciójáról tanúskodik, hogy a fantasztikus világban a személyisége egy másik arcát mutatja, amit a külsejének, vagyis megjelenésének az átalakulása és egy új személynév választása is kifejez. A táltosvilágban ugyanis a sámánöltözéket viselő karaktert *Kendé*-nek szólítják, ami világosan jelzi látványos performálódását, és reflektál a narratívában betöltött funkciójának megváltozására is. A meseregény így írja le a szereplő névváltással kísért átalakulását: „Kende, a vén táltos [...] mióta dobhátasan megérkezett a völgybe, külseje egészen megváltozott; nyoma sem maradt Barboncás Dömének, a Csipetke utcai házmasternek. A táltos csontokkal, tollakkal, kavicsokkal kivarrt ruhát viselt, nyakában bőrszíjon apró, arany karika fityegett; a Nap jelképe. Mezítláb róttá az erdő láthatatlan ösvényeit, s lelógó bajusza figyelmesen borzolódtott, mikor a Találkozó különböző jurtaít, tereit, utcáit ellenőrizte. Mégis az arcán látszott a legfeltűnőbb változás. Barboncás Döme aggodalmaktól árkkolt ráncai kisimultak, a nagyváros örökös zajától ideges tekintete éllettel telt meg” (Böszörményi 2002: 124).

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT szerint (2018: 34) a valódi személynevek névviseelői lehetnek fikatív, vagyis csupán az irodalmi szövegtéren belül létező karakterek – ilyen például Körmöczy György, az angyal és Emília, a kislány Kolozsi Angéla meseregényében (2014) –, illetve kvázivalós, vagyis az objektív valóságban is létező figurák. J. SOLTÉSZ KATALIN ez utóbbi szereplőcsoportot valós névvel felruházott valós névviseelőknél nevezi (J. SOLTÉSZ 1979: 152–153). A fikatív és kvázivalós névviseelők színre lépése TÓTH LÁSZLÓ szerint az irodalmi névadás tárgykörébe vonja a valós(ágos)–fikatív kontraszt kérdéskörét is (TÓTH 2014: 24). A meseregényben ez a dichotómia a játékosság és a humorminőségek kidomborítására kínál lehetőséget. A kvázivalós nevet viselő szereplők referenciális vonatkozásai ugyanis számos esetben rejtve maradnak az előismereteket nélkülöző vagy csupán részben birtokló elsődleges célcsoport, a gyermek befogadók előtt, azonban szereplőazonosítás esetén a valós névviseelő színre léptetése játékos-humoros jelentésrétegeket vonz a szövegtérbe. Ezt találjuk például a Nyulász Péter Helkájában (2016) szereplő *Rigó Jancsi* karakterében, aki a királyi udvar fiatal, kalandvágyó kuktájaként egyszerre idézi meg a 19. században élt magyar cigányprimás habitusát és a róla elnevezett süteményt.

3.2. Összetett motivációjú fantázianevek. Az összetett motivációjú fantázianevek a valódi személynevek antonimáiként értelmezhetők a meseregény névanyagában, és a szereplőtípusok harmadik csoportjának, a fantázialényeknek a megnevezésére szolgálnak. Ezek a szemantikai szempontból összetett módon dekódolható, elmosódott eredeti jelentéssel rendelkező, az olvasói értelmezésre számot tartó fantázianevek olyan karaktereket jelölnek, akik már a nevükkel is jelzik a mágikus világhoz való tartozásukat, a hétköznapi világtól való elkülönböződésüket, másságukat. A transzcendens beavatottságot kifejező tulajdonnevek többnyire olyan fikatív szereplőnevek (BAUKO 2019: 55), melyek az irodalmi szövegtéren kívül nem léteznek, nincs referenciális vonatkozásuk, azonban hangzásuk vagy más, közszoói vagy tulajdonnévi jelentéseket idéző szemantikájuk révén bizonyos asszociációkat ébresztenek a befogadóban (SLÍZ 2005: 220). KOVALOVSKY kiemeli, hogy ezekben az esetekben olyan különös nevekről van szó, amelyek szuggesztív hatások következtében keletkeznek, és rendkívüli hangzásukkal valamilyen sajátos hangulatot, asszociációt, érzést kívánnak kelteni (KOVALOVSKY 1992: 518). Ebben az esetben tehát nem a jelentés, hanem a névtest keltette benyomás, asszociációgerjesztés szándéka kerül előtérbe. Az összetett motivációjú fantázianevek többnyire nem tárják fel a szereplő identitását, nemét, külső-belső tulajdonságát, csupán sejtető-miliőfestő szereppel rendelkeznek. Jelentésüresedésük révén identitásjátékot kezdeményező rejtőzködést biztosítanak a viselőiknek, ezért az álnevekhez hasonlóan nyelvi maszkként (NÉMETH 2014: 9) funkcionálnak. Böszörményi Gyula *Lopotnyik*-meseregényének címadó főhőse például egy kóbor macska (Böszörményi 2014), akinek a neve nyomokban utal a névadás motivációjára, mivel a *Lopotnyik* névtest a macskák járását idéző lopakodás jelentésrétegeit szövi, szöheti a karakter nevébe. Hasonlóan rejtett jelentésű a Nyulász Péter Helka-trilógiájában szereplő *Kamor* varázsló neve, melynek hangzása a *komor* szóra emlékeztet, a varázsló zárkózottságára, önkéntes elszigetelődésére, visszahúzódó személyiségére utalva (Nyulász 2016, 2017a, 2017b). Mindkét esetre igaz azonban, hogy a különös hangzású név elbújtatja a karaktert: szinte bármilyen lény rejtőzhet a névtest mögött, és csupán asszociációk segítségével, a befogadó egyéni értelmezésétől függően tételezhető fel bármiféle kapcsolat jel és jelölő, fantázianév és viselője között.

Az összetett motivációjú fantáziánév gyakran tartalmaz olyan hangsort, amely a napjainkban legtípikusabban használt kicsinyítő képzőket felidézve becenév hatását kelti. Ezt a tendenciát figyelhetjük meg például a *Trapiti* és *Rumini* nevekben: Darvasi László Trapitije egy mágikus világból érkezett, gyermeki naivitással felruházott manó (Darvasi 2002), Berg Judit Ruminija pedig egy szemtelenül bátor matrözegér, aki felforgató személyiségével mindig rumlit hagy maga után (Berg 2006). Szintén a miniatürizálás benyomását kelti a Dániel András Egy kupac kuflijában található *Pofánka* karakternév (Dániel 2017) vagy az N. Tóth Anikó Alacindruskájában (1999) szereplő *Pacuka*, *Bagóca*, *Cinórka*. A felsorolt példákhoz hasonlóan ezekben az esetekben is a belső asszociáció, az egyedi hangzást keltés hívja életre a fantáziánévet. Az összes példa kapcsán megállapítható, hogy a beszélő névvel ellentétben az összetett motivációjú fantáziánévek a szereplők elrejtésére, titokzatosságára irányulnak, vagy összetett identitásúra utalnak.

3.3. Beszélő vagy leíró nevek. A népmesék kapcsán már ismertetett beszélő vagy leíró nevek a meseregény névkorpuszában is rendkívül népszerűek. KOVALOVSKY Kiemeli, hogy a beszélő nevek használata során „a név egy fővonásra mutat rá, azt felnagyítja, előtérbe állítja és a többi részletet homályban hagyja” (KOVALOVSKY 1992: 512). A jellemre, viselkedésmódra utaló szereplőnevek LOVÁSZ ANDREA szerint (2007: 101) a meseregény eseményeit is predesztinálják, hiszen jellemléírásaikkal előrevetítik a szereplők potenciális feladatait, lehetőségeit, viselkedésmintáztatit. Ezáltal egy olyan szemantikai teret hoznak létre, amely az ártatlan beszélő személynevek segítségével egy eufemizált mesevilágot körvonalaz (ilyen például a *Galagonya Máté*, *Kökény Kelemen*, *Áfonya Ábris* története), a fenyegetést hordozó karakternevek viszont az események veszélyességét ígérik. Ez utóbbi esettel szorosan összefügg a névtabu kérdésköre, amely a nyelvi démonizálásra, a nyelv mágikus erejébe vetett hitre vezethető vissza. A tabusított kommunikáció során a beszélők a mondanivalójukat „homályos kifejezésekbe, különös szavakba, körülírásokba burkolják” (HEGEDŰS 1956: 101), nehogy a kimondás révén megidézzék a verbalizált személyt vagy jelenséget. Kiváló példa erre a Harry Potter-sorozat főgonoszának a neve: a *Voldemort* a francia *vol* ’repülés’ és a *mort* ’halál’ baljóslatú jelentéseit tömöríti magában (BAKONYI 2008: 524), s a szereplők a névmágia erejére hivatkozva ki se merik ejteni, csak a *Tudodki*, *Tudjukki*, *Ő, akit nem nevezünk nevén* (Rowling 2019a) körülírással helyettesítik.

A beszélő nevek azonban számos esetben túlmutatnak a jellemábrázoláson. A külső-belső tulajdonságon kívül árulkodhatnak a mesealak foglalkozásáról (pl. *Grillázs mester*, a főcukrász; Berg 2006), fajtájáról (pl. *Gilisza Kázmér*: egy giliszta neve; Kalas 2012), lakhelyéről (pl. *Rév Fülöp* Balatóniában él – mind a személynév, mind a helységnév referenciális utalásokat tartalmaz, vagyis megidéri a földrajzi értelemben is létező Révfülöp települést és a Balaton nevét; Jeney 2013). KOVALOVSKY MIKLÓS szerint ezekben az esetekben külső asszociáció hatására születik meg a karakter neve, amely többek között a hős társadalmi helyzetét, csoportját, foglalkozásnevét is belekódolja a személynévbe (KOVALOVSKY 1992: 515).

A népmese beszélő neveihez hasonlóan a meseregény leíró nevei is lehetnek egy- vagy többeműiek, illetve valódi személynevek vagy motivált fantáziánévek. G. PAPP KATALIN hangsúlyozza, hogy a meseregények névanyaga nemcsak egyéníti a szereplőket és előrevetíti a tulajdonságaikat, hanem szimbolikus-asszociatív tartalmakat is közvetít (G. PAPP 2007: 82). Az egyelemű motivált fantáziánévek ez a sajátossága határozza meg például a Rumini meseregény-sorozatban szereplő, metaforikus jelentésátvitel útján születő *Negró*

név születését, amely a szereplő legtipikusabb jellemvonását ragadja meg: a Negro nevű, torokfájás ellen használt cukorka ízvilágához hasonlóan a szereplő csipős nyelvére utal (Berg 2006). Külső tulajdonságra utaló beszélő fantázianevet rejt például az egyetlen szarvat viselő kölyökördög neve: környezete *Búbocská*-nak szólítja (Orbán 2006).

A motivált beszélő fantázianevek népszerűségére utal, hogy egész mikrovilágok épülnek köréjük, és a szüzsét predestináló, mikrokozmosz-teremtő erejük miatt sejtető-előrevetítő funkcióval telítődnek (PETRES CSIZMADIA 2014), illetve folyamatos újraértelmezésre serkentő humorhatást keltenek a szövegtérben (SLÍZ 2013). Ezekre a sajátosságokra épül Berg Judit Rumini-sorozata (Berg 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013, 2016, 2019, 2020; Berg–Kálmán 2010), amelyben a közszavak a személynevekkel hálózatot alkotva egész névcsaládokat bontanak ki. A motivált beszélő fantázianevet viselő *Mokka sziget*-en él például a *kapucsínus* nevű szerzetesrend, akik halványbarna bőrű, kávébabhoz hasonló szemű szerzetesek (BERG 2011: 78), és a békés délutáni kávézás idejét idézve visszavonultan élnek hétköznapjaikat. A csend és nyugalom szigeteként működő monostorból *Makkiató* nevű apáttal, *Melanzs* és *Szimpla* nevű testvérekkel ismerkedünk meg, akik a sziget titkos növényéből – a referenciális értelemben könnyen azonosítható kávébabból – képesek elkészíteni az új életre serkentő csodaszert, a vitálszérumot. A név mikrovilágteremtő tulajdonságát figyelhetjük meg Nyulász Péter Helka-trilógiájában (Nyulász 2016, 2017a, 2017b) vagy M. Kácsor Zoltán Zabaszauszok-sorozatában (M. Kácsor 2017, 2018, 2019, 2020) is (PETRES CSIZMADIA 2017).

Kételemű valódi személynévként funkcionáló, jellemről árulkodó beszélő név például a Bosnyák Viktória Tündérboszorkányában szereplő, racionális és irracionális világot összekapcsoló *Morcz Aranka*: a tulajdonságjelölő beszélő családnév a szereplő tüksék személységéről árulkodik. A karakternek a cselekmény végére bekövetkező pozitív jellem-módosulását névváltás jelöli: a történet végén a *Kedves Aranka* nevet veszi fel (Bosnyák 2020). A névváltás a könyvtárosnő jellemfejlődésének külső jele és következménye, amely arról is tanúskodik, hogy a beszélő névként használt személynév identitásjelölő funkcióval rendelkezik. Erre az esetre érvényes NÉMETH ZOLTÁN (2014: 22) megállapításra, miszerint a név „kordában tart, előír, afféle felettes énként működik”.

A meseregényt átjáró beszélő név esszenciális jellege koncentrált módon reagál a játékos, nyelvi humor kifejezésére, melyet gyakran ragadványnevek közvetítenek. Játékos-humoros hatást ébresztenek például azok az idegen szavak tulajdonnevesítése révén született motivált fantázianevek, melyek szemantikáját az idegen szó határozza meg, játékoságuk azonban a különös, egzotikus hangzásban rejlik. Ilyen egyelemű beszélő fantázianeév az *Omnitudo* (a Rumini-világban színre lépő, mindentudó bölcs teknőc neve; Berg 2009) vagy a *Foszforeszkó kapitány* kételemű beszélő név (világító fénylény; Berg 2009). Humoros beszélő ragadványnév például a Sárkánytörvényben szereplő *Leiszút Feliszút* (selypítő sárkány) és *Háromig Számolok* (szigorú feltételeket és határidőket szabó sárkánykincstárnok) (M. Kácsor 2018). Ahogy a felsorolt példák is mutatják, a meseregény nemcsak az embereket, hanem bármilyen élőlényt és élettelen dolgot saját névvel ruházhat fel; ezek többnyire beszélő nevekként funkcionálnak. A visszhangjelenség játékos-humoros antropomorfizálódása fedezhető fel a Jeney Zoltán Rév Fülöp és Nyár Lőrinc című meseregényében található *Visz Hang* névben, amit a Balatónia egyik félszigetének remeteéletet vállaló barlanglakója visel (Jeney 2014); a növények átlelkesülése figyelhető meg a Szijj Ferenc Szuromberek királyfi című meseregényében szereplő *Uborka Szilvia*, *Uborka Tünde* és *Uborka Ibolya* nevekben (Szijj 2001); *Káró*, a komisz varjú pedig egy ravaszszággal

felvértezett, antropomorfizált állat neve M. Kácsor Zoltán Utazás Dinómdánomba című meseregényében (M. Kácsor 2017). Ahogy a példák is mutatják, a meseregény műfajára jellemző beszélő nevek rendkívüli gazdagsággal reagálnak a potenciális befogadók játékoság és humor iránti érzékenységére.

3.4. Intertextuális írói nevek. Az intertextuális írói nevek egy másik irodalmi szövegvilágban már létező szereplő nevének áttemelésével keletkeznek (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 34). BENYOVSZKY KRISZTIÁN felhívja a figyelmet arra, hogy az azonos nevet viselő és egymásra hasonlító szereplők vizsgálata során a művek kronológiai rendjéből kiindulva értelmezhetők a karakterek, azonban az eredeti és a feltételezett változat kölcsönösen hat egymásra, az eklektikus szereplő utólagosan visszahat a szintetikus szereplőre (BENYOVSZKY 2018: 279–280). A meseregényben felbukkanó intertextuális írói nevek elsősorban a népmese szövegvilágából kölcsönzött szereplőket idézik meg, ebből kifolyólag ez a névkorpusz hidat képez a népmese tradicionális és a meseregény sajátos névalkotási módjai között. A meseregény intertextuális hálójában azonban – ahogy a meseregény játékoság iránti fogékonyságának kidomborítása erre már rámutatott – nemcsak a népmese névkorpuszára, hanem az összes gyerekirodalmi alkotás, sőt a felnőtt irodalom és kultúra névanyagára is kiterjedhet. Ilyen utalásokat tartalmaz például a Gergő-sorozatban szereplő – a Pityke őrmester című rajzfilmsorozatból kölcsönzött – *Settenke* (denevér neve; Böszörményi 2002), a Búboscka című meseregényben szereplő *Mefisztó*, *Lucifer*, *Párménusz* (Orbán 2006) vagy a Kertész Erzsébet Labirintójában felbukkanó, középkori moralitásokat megidéző *Hiú Ábránd* (Kertész 2012). Az intertextuális írói névre jellemző, hogy az áttemelt név a kontextusváltásnak köszönhetően új jelentésréteget nyer, amely a meseregényben többnyire a humor forrásául szolgál. Emellett szándékoltan megőrzi azokat a legalapvetőbb sajátosságait és szemantikáját is, melyeknek köszönhetően kimutatható az elő- és utószöveg karakterének egymásrautaltsága, kapcsolódása.

A népmesékből kölcsönzött szereplők esetében az intertextuális írói név alakja többnyire valamilyen változáson megy keresztül. Ez akár szerepkör- és funkcióváltást is jelezhet, melynek következtében az eredeti népmesei szerepkörrel ellentétes vagy attól lényegesen eltérő funkciók dominálnak az újragondolt szereplő esetében. A név átalakulása, az azonosságban lelt különbözőség utal az adott mesealak transzportálásából fakadó személyiségmódosulására – ami a névviselő eredeti funkcióinak pontosítását vagy az átalakulását vetíti előre –, és egyben jelzi az előszöveghez fűződő viszonyát is. Ezek a népmesékből áttemelt intertextuális írói nevek elsősorban a köznévi névhelyettesítővel vagy kategórianevekkel ellátott mesealakok archetipusos ábrázolástól való elszakadására hívják fel a figyelmet. Míg az eredeti karakter típusneve a bárkijelleg univerzalitását hangsúlyozza – például *vén banya*, *szegény legény*, *sárkány* –, a meseregény névanyaga az egyediesítésre, az egyszeri és utánozhatatlan személyiség kifejezésére törekszik. Jó példa a felsorolt jelenségekre Darvasi László *Trapiti* – avagy a nagy tökfőzelékháború (2002) című meseregényének *Farkas Bélá*-ja és *Holle mamá*-ja. *Farkas Béla* esetében az ellenfél szerepkör felrúgása figyelhető meg: a karakter tudatosan ellenszegül ennek, és pozitív karakterfejlődésen megy át. A népmesében *farkas*-nak nevezett mesealak a negatív-pozitív pólus felcserélését, lázadását követően új nevet ölt magára, ami egy új élet kezdetét is szimbolizálja. A népmesei típusnév konkretizálása, a köznévi tulajdonnevesítés a karakter irracionális világból való kiköltözését, a mesebeli eredeti szerepről való lemondását is jelzi: a farkas felhagy az emberevéssel, és ártatlan foglalkozást választ magának, egy ételkihordó cégnél

helyezkedik el. Hasonló változás figyelhető meg *Holle mama* karakterében is: az anyóból mamává váló szereplőben a próbatételeket szabó öregasszony helyett nagymamai szerepet betöltő, jóságos és gondoskodó idős hölgy lép színre. Holle anyó karakterének Holle mamává változása a transzcendens profanizálódását, az irracionális világból a hétköznapi világba való importálását jelöli, melynek köszönhetően az eredeti szereplő mindentudása, természetfeletti képességei a nagymama átlagos feladataira és tudására szűkülnek. A név kiegészülése mind a *Farkas Béla*, mind a *Holle mama* esetében a karakterek racionalizálódását, transzcendens képességeik lehámózását, vagyis az eredeti varázsmese-szereplők funkcióinak ellentétes irányú változását eredményezik.

3.5. Titkolózó névadás. KOVALOVSKY MIKLÓS az irodalmi névadást vizsgálva felhívja a figyelmet arra a jelenségre, hogy a szereplők valódi személyneve az irodalmi szövegtérben alkalmanként rejtett módon, ún. titkolózó névadás segítségével jelenik meg. Ezekben az esetekben a név elfedi az alak igazi nevét, amit az érdeklődés fenntartása érdekében sokáig vagy egyáltalán nem árul el, nem leplez le a szöveg (KOVALOVSKY 1992: 531). A meseregény is szívesen él a titkolózó névadás eszközével, például az identitás elrejtése céljából használt álnévvel, lopott identitással és monogrammal (PETRES CSIZMADIA 2015: 77–85).

Az álnév használata a kalandos történetbonyolítás és feszültségkeltés megfelelő eszköze, amely a szereplők felismerhetetlenségének biztonságát, vagyis áldentitás létrehozását biztosítja (N. TÓTH 2015: 11–13). Ezekben az esetekben a legfőbb „álsruhát” az álnév hozza létre, hiszen a mesevilág univerzumának belső szabályai értelmében a szereplő legfőbb jellemzője saját neve (ez a sajátosság figyelhető meg már a fabulákban is, ahol az állatnév az identitás legmarkánsabb jegyét emeli ki; KOVALOVSKY 1992: 511). A szereplő neve a mesevilágban a személyiség helyettesítőjeként funkcionál, így a bemutatkozást követően a mese univerzumában nem férhet kétség a név viselőjének kilétéhez. Ezek a szabályok álnévhasználat esetén is szertelenül működnek: az álnév kimondása megidézi, megteremt az áldentitást, melyet a szereplő környezete a név rámutató jellege miatt eredetiként azonosít. BAUKO JÁNOS ezeket a megtévesztés céljából használt, valódi nevet imitáló álneveket, fedőneveket *fiktonimák*-nak nevezi (BAUKO 2012: 44). Előfordulnak olyan meseregény-szereplők is, akik névválasztásukkal a rejtőzködő identitás paródiáját képviselik. Ezek a szereplők szándékoltan áldentitás mögé bújnak, és olyan álnevet öltenek magukra, amely nem utal pontosan sem a szerepkörükre, sem a karakterük funkciójára. Ezekben az esetekben nem egy konkrét előd fedezhető fel az álneves karakterben, hanem valamilyen szereplőtípus parodisztikus megidézéséről van szó. A szereplő – rejtőzködő szándékából kifolyólag – beszélő név helyett „félrebeszélő” nevet választ magának, ezáltal a névválasztás a szándékolt megtévesztést, félrevezetést szolgálja. Az álnév megformálása humorforrásként is funkcionál, mivel a beszélő név használatának tapasztalataira alapozva az adott álnév a karakter funkcióival ellentétes elvárásokat ébreszt a befogadóban, és kontrasztos névadási szokásokat (KOVALOVSKY 1992: 513) idéz meg. Ilyen típusú álnév például a *Dregdalon Billi* (Darvasi 2002), melyhez negatív konnotációk kapcsolhatók, hiszen a név első tagjának hangzása az ellenfél szerepkörét betöltő *dragon* sárkány kifejezést idézi, az utónév pedig a western történetek tipikus cowboynevére utal. A *Dregdalon Billi* álnév mögé bújt szereplő ugyanakkor gondoskodik arról is, hogy nevét sejtelmes homály, félelmetes hírnév öveze. A többi szereplő a hírhedt név hallatán egy szörnyetegre számít, az álnév azonban egy apró széncinegét rejt el; a félelmetesen hangzó név tehát ellenfél helyett egy hétköznapi, ártalmatlan szereplőt takar. A fiktív másikká válás ebben az esetben az átprogramozhatóság

jegyében zajlik (SZIRÁK 2014: 30), ami egyfajta hatalmi tényreést biztosít az álnév választójának. Az álnév ereje így az ellentétes elváráskeltés, illetve a meglepetés erejében található.

Jelentéshomályosító eszközként működik a Rumini-világban a monogramok és névtöredékek használata. A titkosított rövidítés mint rejtjelezés gyakori kellék a kalandos típusú meseregényekben, mivel a fejtörő a cselekmény bonyolítását, a megoldás elodázását segíti elő. Érc Sámuel, a zúzmaratörpék leigázására szövetkező ércmanókirály a saját monogramja mögé rejtőzik: a trónbitorlónak küldött levelét az *ÉS* szóval zárja, amely – kötőszónak hangozván – komoly fejtörést okoz a levél megtalálójának, Rumininek (Berg 2007: 24). A monogram ereje a szó azonosalakúságában rejlik, hiszen az illetéktelen olvasó nem is sejtí, hogy levéltöredék helyett aláírással találkozik. A kódolt név megfejtése egyben az ellenfél felismerését is jelenti, ami lényegesen előmozdítja a történet cselekményét, így a név hatalma a kódoltságában található.

3.6. A név performatív-mágikus hatalma. KÁLMÁN C. GYÖRGY szerint a név szimbolikus valóságmódosító hatalommal is bírhat, vagyis a kimondás, megnevezés, néven nevezés aktusának segítségével performatív cselekvésként funkcionálhat (KÁLMÁN C. 1992: 474). Ebben az esetben a név kimondása mágikus funkcióval telítődik, és a név kimondója transzcendens hatalmat nyer a név viselője vagy a név hangzását befogadó személy fölött. Ez az eljárás felidézí a névmágia ősi hagyományait, melynek értelmében „a név tökéletesen azonos azzal, akit takar” (KOVALOVSKY 1992: 508). A meseregényben azonban a név és viselője közti azonosulás nem csupán rámutató szereppel bír, hanem a név kimondása – beszédaktusjellegéből kifolyólag – akár a valóság és fikció határának átlépéséhez is vezethet, és megidézheti, felélesztheti az irracionális világot. Ilyenkor a név kimondása a racionális és irracionális világ közötti kapuként funkcionál, és a cselekményt átlendíti a fantasztikum világába, a csodás események pedig a névmágiának köszönhetően veszik kezdetüket.

A megfelelő név kimondásának fontosságával találkozunk a Rumini Zúzmaragyarmaton (Berg 2007) című meseregényben, Ruminiék jégcellából történő menekülése során: a kitörést csupán a titkos kód megfejtése teheti lehetővé, azonban senki sincs birtokában a megfelelő kombinációnak. Időközben a szereplők tudomást szereznek a régi kódról, amely az előző király teljes – és egyben titkos, hét tagból álló – személynevének kezdőbetűit, illetve az édesapja születési évét foglalja magában. Zúzmaragyarmat legnagyobb hatalommal bíró személyének neve a legnagyobb hatalmat kifejező kódot is jelenti egyben, így a királyi név ismerete (*Zúzmaraföldi Kopaszhegymelléki Diadalfi Miklós Mátyás Demeter Atanáz*) a szabadsághoz vezető utat is jelenti. Nem véletlen, hogy az új kód az új király nevéhez kapcsolódik, amely szimbolikusan egy új korszak kezdetét fejezi ki, ugyanakkor a név viselőjétől való nehéz szabadulást is jelképezi, hiszen a menekülő csapat csak nagy nehézségek árán tudja feltörni az új jelszót. Míg az előző király a börtön kódjába cirkalmas családnevét és édesapja születési dátumát illesztette, kifejezve ezzel elődje iránti tiszteletét és munkásságának folytatására irányuló szándékát, az új király konzervatív tradíciókhoz láncoló családnév helyett a királyi funkció megnevezését emeli be személynevébe (*Rianástorky Jégcsap Hubert, Zúzmaragyarmat királya*), amit a trónra lépésének új korszakot megnyitó dátumával told meg (Berg 2007: 120–129). A megfelelő név felismerése tehát varázsfunkcióval bír, hiszen a név kimondói előtt kitérülnek a feltörhetetlennek vélt börtönkapuk.

A néven nevezés átalakító erejére találunk példát a Rumini és a négy jogar (Berg 2009) című meseregényben, amelyben rejtélyes körülmények között Rumini kezére kerül egy kigyó formájú arany karkötő. A leleplező stigmaként viselt karperec csak akkor kerülhet le

a kisegér karjáról, ha fel tudja idézni a titokzatos ékszer nevét. „Ha nevén nevezzük a bajt, könnyebb tőle megszabadulni” (Berg 2009: 83) – kapja a bölcs tanácsot Rumini. A szereplő névannéziája azonban makacsul elhúzódik, ami egyre több bajba sodorja őt. A névre való görcsös emlékezni akarás hipnotikus erővel hat a kisegérré: minél jobban koncentrálnak az elfelejtett emlékképre, annál közelebb sodródik a karkötő ellenfeléhez. A név kimondásának hiánya tehát az anonim ékszer negatív pólusát vonzza a történetbe, s a karkötő viselőjének és a karkötő ellenfelének találkozása végzetes eseményeket hozhatna a kisegér számára. Mielőtt a találkozás létrejönne, Rumininek egy-egy beszélgetésfoszlány hatására kialakuló déjá vu révén sikerül feloldania az emlékgátjait, és az utolsó pillanatban néven nevezi karperecét. A kimondott név (*Serpentina*) hallatára az ékszer azonnal aranykígyóvá változik, aki a mágia alól felszabadulva végre elindulhat megmenteni népét. A néven nevezés aktusa tehát performatív erővel bír, az élettelen tárgyból élőlényt varázsol.

A személynévtől való idegenkedés, az önelidegenedés tendenciái mutatkoznak meg a Rumini Zúzmaragyarmaton című meseregényben szereplő hódkisasszony, Dori életében (Berg 2007: 169–180). Dér Dorián lánya képtelen azonosulni a túlságosan előkelő nevével – *Dorinilla Szimonetta Hódkristály* –, a lényegesen puritánabb személyiség egy egyszerű hangzású személynév után vágyakozik. Amikor Rumini a várurak rettenetes névadási szokásai felől érdeklődik tőle, a lány nem vállalja fel előtte a teljes nevét, így próbálja háttérbe szorítani királylány-identitását. A névszuggeszció azonban eléri a hatását, mivel a súlyos és merev úrilánynév elhagyása felfedi a szereplő valódi személyiségét édesapja előtt, aki meglátja lányában a határozott, önálló döntésekre képes, félig-meddig felnőtt embert.

4. Összegzés. A meseregény névanyagának áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy a meseregény lényegesen kidolgozottabb szereplővilággal, ezáltal gazdagabb névanyaggal rendelkezik a varázsmesénél, és ez utóbbi műfaj általánosításra, sztereotipizálásra törekvése helyett a konkrét, egyedi, sőt a rendkívüli neveket helyezi előtérbe. A névanyag gazdagságának hátterében egyrészt a meseregény terjedelme, cselekmény- és szereplőgazdagsága, másrészt azon műfaji sajátossága áll, hogy a népmesei tipikus szereplőkön túl a meseregény szövegterében bármilyen antropomorfizálódó vagy animizálódó élőlény, tárgy, jelenség szereplővé performálódhat, ezáltal névhordozóvá válhat. Emellett azt is fontos leszögeznünk, hogy ugyan a tanulmány csak a szereplők megnevezését vizsgálta, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a meseregény számos esetben a helyszíneket, tárgyakat, különböző jelenségeket is saját névvel látja el. A meseregény névkorpuszának gazdagsága és árnyalódása olyannyira a műfaj jellegzetességévé válik, hogy segítségével a befogadó azonosítani tudja, felismeri a meseregény műfaját, sőt az egyedi névanyag támpontokat kínálhat a népmese és a meseregény elválasztásához is.

A meseregény személynevekre irányuló individualizáló szándékáról tanúskodik, hogy a műfaj kifejezetten törekszik a teljes szereplővilág személynévvel való felruházására, vagyis nem csupán a főszereplőket, hanem a pár vonással megrajzolt mellékszereplőket is nagyobb eséllyel látja el egyedítő, identitásjelölő saját tulajdonnévvel. PIERRE BOURDIEU szerint a személynév a szubjektum individualitását, másoktól való elkülönülését, másságát fejezi ki (BOURDIEU 2002: 71), így egzisztenciális alapértékként, az egyedítés eszközeként funkcionál. A névnek ebben az értelemben való, énteremtő technikaként, a személyiség kereteként való felfogása (SZIRÁK 2014: 27) a figuraábrázolásra is érvényes, hiszen a szereplők az elbeszélte világ entitásaiént reprezentálódnak. A meseregény szereplőinek névanyagát éppen ezért nem csupán a tulajdonnevek megsokasodása, hanem

a tipikustól eltérő antroponimák számának megnövekedése jellemzi. A hétköznapiól eltérő, rendkívüli vagy szokatlan nevek előtérbe helyezése azt eredményezi, hogy a meseregényben visszaszorulnak a népmesére jellemző kategórianevek és az átmeneti típusú nevek, ám a népmesében is használt valódi személynévek, fantázianevek, beszélő nevek is performációs folyamatokon mennek keresztül. Fontos sajátossága a korpusznak, hogy a népmesei és meseregénybeli névanyag jelentős részét beszélő nevek uralják, vagyis a funkcióra és tulajdonságra közvetlenül utaló névválasztás tendenciája kiemelt figyelmet nyer bennük. A tradicionális mesenevanyag ugyanakkor átalakul és kibővül, a névadási szokások és motivációk megváltoznak, sőt a népmesei névanyagtól eltérő, új típusú személynévválasztás kezd hódítani a meseregényben: szerephez jut a titkolózó névadási mód, a jelentéshangulatra, asszociációkra épülő névválasztás, a név mágikus funkciójának a kidomborítása, mindezeket pedig a játékoságra és komikus hatásra való törekvés járja át. A meseregény névanyagának további fontos sajátossága, hogy a népmeséből nemcsak a névalkotási szokásainak, módszereinek egy részét, hanem konkrét szereplőneveket is áttemel, vagyis intertextuális írói neveket használ. A meseregény névanyagának kiemelt pozíciójáról árulkodik az a tendencia is, hogy egy-egy szereplő jellemfejlődését szívesen jelöli a műfaj névváltással is – ez a módszer figyelhető meg például Békés Pál *Félőlény*-ből lett, kihívásokat legyőző, személyes identitását megtaláló *Élőlény*-ében (Békés 1999) vagy a színészetet alapvetően elutasító *Kormos néni Cifráné*-vá változásában is, miután a morcos házmesternét a tömbházban lakó lányok magukkal viszik a színes szivárványvilágukba (Kerekesová–Moláková–Salmela 2013: 54).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a meseregény szereplővilágának értelmezésében kiemelt pozíciót tölt be a névvizsgálat, mivel a névadás, az egyedi névvel való felruházás a szereplők individualitását, egyéniségét kívánja kidomborítani. A műfaj meghatározó vonásaként tartjuk számon, hogy a meseregény a tradicionális meseszereplőktől eltérő, új, egyre inkább összetett identitású karaktereket léptet színre, és ezt a változást a név funkciójának a felelősítése is markánsan kifejezi.

Felhasznált források

- Békés Pál 1999. *A Félőlény*. Móra Kiadó, Budapest.
Berg Judit 2006. *Rumini*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2007. *Rumini Zúzmaragyarmaton*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2009. *Rumini és a négy jogar*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2011. *Rumini Datolyaparton*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2012. *Rumini Ferrit-szigeten*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2013. *Rumini a Fényvizeken*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2016. *Rumini kapitány*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2019. *Rumini Tükör-szigeten*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit 2020. *Rumini és az elsüllyedt világ*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Berg Judit – Kálmán Anna 2010. *Galléros Fecó naplója*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
Bosnyák Viktória 2020. *Tündérboszorkány*. Kolibri, Budapest.
Böszörményi Gyula 2002. *Gergő és az álmfogók*. Magyar Könyvklub, Budapest.
Böszörményi Gyula 2005a. *Zsófi és az elnévtelenedett falu*. Jonathan Miller Kiadó, Budapest.

- Böszörményi Gyula 2005b. *Zsófi és a boszorkánypláza*. Jonathan Miller Kiadó, Budapest.
- Böszörményi Gyula 2014. *Lopotnyik*. Cerkabella Könyvkiadó, Budapest.
- Dániel András 2017. *Egy kupac kuffli*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
- Darvasi László 2002. *Trapiti – avagy a nagy tökfőzelékháború*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Demény Péter 2011. *Hóbuca Hugó a mókusoknál*. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.
- Jeney Zoltán 2013. *Rév Fülöp*. Kolibri, Budapest.
- Jeney Zoltán 2014. *Rév Fülöp és Nyár Lőrinc*. Kolibri, Budapest.
- M. Kácsor Zoltán 2017. *Utazás Dínómdánomba – Zabaszauruszok 1*. Kolibri, Budapest.
- M. Kácsor Zoltán 2018. *Sárkánytörvény – Zabaszauruszok 2*. Kolibri, Budapest.
- M. Kácsor Zoltán 2019. *Acsargó mocsarak – Zabaszauruszok 3*. Kolibri, Budapest.
- M. Kácsor Zoltán 2020. *Dragalád visszavág – Zabaszauruszok 4*. Kolibri, Budapest.
- Kalás Zsuzsa 2012. *A szeretetoltvajok*. Kolibri, Budapest.
- Kamarás István 2012. *Kereső-mese*. Pont Kiadó, Budapest.
- Kerekesová, Katarína – Moláková, Katarína – Salmela, Alexandra 2016. *Mimi & Liza*. Ford. Polgár Anikó. Scolar Kiadó, Budapest.
- Kertész Erzsébet 2012. *Labirintó*. Cerkabella Kiadó, Budapest.
- Kolozsi Angéla 2014. *Emília és az angyal, akit Körmőczi Györgynek hívnak*. Pozsonyi Pagony, Budapest.
- Lovász Andrea 2007. *Jelen idejű holnemvolt*. Krónika Nova, Budapest.
- Mandl Péter 2011. *Sári és Nemszemétke*. Cerkabella Kiadó, Budapest.
- Nyulász Péter 2016. *Helka – A Burok-völgy árnyai*. Betűtészta, Budapest.
- Nyulász Péter 2017a. *Ciprián – Helka tündérpróbája*. Betűtészta, Budapest.
- Nyulász Péter 2017b. *Kamor – Helka menyegzője*. Betűtészta, Budapest.
- Orbán János Dénes 2006. *Búbocska*. Alexandra Kiadó, Pécs.
- Rowling, J. K. 2019. *Harry Potter és a bölcsek köve*. Ford. Tóth Tamás Boldizsár. Animus Kiadó, Budapest.
- Szijj Ferenc 2001. *Szuromberek királyfi*. Jelenkor, Pécs.
- N. Tóth Anikó 1999. *Alacindruska. Történetek Palóciából*. AB-ART Kiadó, Pozsony.
- N. Tóth Anikó 2008. *Tükörkönyv*. Kalligram, Pozsony.

Hivatkozott irodalom

- BAKONYI DÓRA 2008. A szereplők tulajdonneveinek fordítási kérdései a Harry Potter-kötetekben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 519–527.
- BAUKO JÁNOS 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 27: 95–109.
- BAUKO, JÁNOS 2012. Krycie mená na internete. In: MÚCSKOVÁ, GABRIELA ed., *VARIA XX. Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 24.–26. 11. 2010)*. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava. 44–48.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4891109>

- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2018. Névtorzítás és alakpárhuzam a krimi irodalomban. *Magyar Nyelv* 114: 278–287. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2018.3.278>
- BLANÁR, VINCENT 1996. *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- BOLDIZSÁR ILDIKÓ 2010. *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*. Magvető Kiadó, Budapest.
- BOURDIEU, PIERRE 2002. Az életrajzi illúzió. In: BOURDIEU, PIERRE, *Gyakorlati észjárás*. Napvilág Kiadó, Budapest. 68–76.
- HEGEDŰS LAJOS 1956. Adalékok a nyelvi tabu és névmágia kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 80: 101–113.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.
- IVASKÓ LÍVIA – PAPP MELINDA 2019. A metaforikus nyelvhasználat szerepe a terápiás történetmondásban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2: 85–95. <https://doi.org/10.14232/JENY.2019.2.7>
- KÁLMÁN C. GYÖRGY 1992. Név és beszédaktus. *Helikon* 38: 474–477.
- KARAFIÁTH JUDIT – TVERDOTA GYÖRGY 1992. Irodalom és onomasztika, bevezetés. *Helikon* 38: 329–332.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1992. Az irodalmi névadás. *Helikon* 38: 504–521.
- LOVÁSZ ANDREA 2007. *Jelen idejű holnemvolt*. Krónika Nova, Budapest.
- NÉMETH ZOLTÁN 2014. Ál/név/misztika. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Álnév és maszk az irodalomban*. Belanium, Besztercebánya. 9–25.
- PÁJI GRÉTA 2018. Megszólítások és említőformák pragmatikai szempontú megközelítése Kosztolányi Dezső szépprózái szövegeiben az Aranysárkány és novellák alapján. *Magyar Nyelvőr* 142: 22–44.
- PAPP ÁGNES KLÁRA 1995. Köznév és személynév határán (98 Benedek Elek mese névanyagának vizsgálata). *Névtani Értesítő* 17: 45–53.
- PAPP ÁGNES KLÁRA 2008. *Mese, mítosz és modernség. A modern műmese kétarcúsága*. Napkút, Budapest.
- G. PAPP KATALIN 2007. Azonosságok és különbözőségek a magyar népmese és az irodalmi mese névadási szokásaiban. *Névtani Értesítő* 29: 151–159.
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA 2014. A csodás nevek hatalma. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 227–235.
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA 2015. Bujdosó mesehősök. Az irodalmi mesék kölcsönzött szereplőinek álnevei. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*. Belanium, Besztercebánya. 77–85.
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA 2017. Ha unod a banánt... *Ambroozia* 8/4. <https://www.ambroozia-archiv.hu/2017-6/121-2017-6-kritika> (2021. 09. 30.)
- PROPP, VLAGYIMIR JAKOVLEVICS 1995. *A mese morfológiája*. Osiris–Századvég, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2013. Rúth Rhonda és Phil O’Dendron. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITKOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.
- SLÍZ MARIANN 2014. Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 217–226.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZIRÁK PÉTER 2014. Név, álnév, mű, olvasás. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Álnév és maszk az irodalomban*. Belanium, Besztercebánya. 27–36.

- N. TÓTH ANIKÓ 2015. Álnév és maszk: elmélet és gyakorlat. In: ARDAMICA ZORÁN szerk., *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*. Belianum, Besztercebánya. 11–22.
- TÓTH LÁSZLÓ 2014. *Elméleti és módszertani lehetőségek az irodalmi onomasztyikában – Tulajdonnevek Szilágyi István műveiben különös tekintettel a Hollóidő című regényre*. Doktori (PhD) disszertáció, PPKE BTK, Piliscsaba.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018. *Az írói névadás sajátosságai. Karinthy Frigyes művei alapján*. Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4890065>
- VOIGT VILMOS 1985. A magyar mesei tulajdonnevek kis onomasztyikája. *Névtani Értesítő* 10: 116–127.
- VOIGT VILMOS 2014. A nevek és különösen a népmesei nevek szemiotikájáról. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 22–40.

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4942-0543>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

BÁRCZI ZSÓFIA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9249-7883>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

GABRIELLA PETRES CSIZMADIA – ZSÓFIA BÁRCZI, Characteristics of literary name-giving in fairy tale novels

The study examines the personal names of contemporary fairy tale novels, the motivations, and a typology of name-giving. It is based on the preconception that the characters of fairy tale novels go through a marked process of individualization as a result of novelization, in contrast to the characters of fairy tales, due to which the genre gradually moves away from depicting archetypes and tries to endow its characters with more independent personality traits. This process of individualization is also reflected in the personal names found in fairy tale novels, which function as an external marker of the personal identity of the characters. In the first section, the study reviews the naming habits of folk tales and then draws attention to the specific name-giving motivations along which fairy tale novels give their characters names. The study notes that real personal names, fantasy names, and descriptive names found in folk tales go through transformation in fairy tale novels, and a secretive naming style, associative naming, and name-giving in line with the magical function of names, playfulness and comic effect grow in importance. Descriptive, playful, and comic personal names – resonating with the expectations of the potential recipient – play an important role among the anthroponyms of fairy tale novels, and can even affect the story with their meanings or sound.

A családnévhasználat jellegzetességei a viccek szövegtípusában

1. Bevezetés. Tanulmányomban a sztereotípiaképzés felől közelítve vizsgálom a viccekben megjelenő magyar családnevek jellegzetességeit, használatuk kontextusát és körülményeit. Figyelmem elsősorban a viccben mint szövegtípusban megjelenő családnevek tipológiájára, a nevek csoport- és etnosztereotípiák felé való elmozdulására, illetve a tulajdonnév új, kontextusfüggő jelentésének, illetve jelentéseinek konstruálódására irányul, s ennek kapcsán elsősorban a név (vélt vagy valós) gyakorisága, a csoporthoz kötődése és a sztereotip névhasználat összefüggéseire kívánok rámutatni.

A személynevek egyes típusai – elsősorban a korábban ebből a szempontból már vizsgált keresztnévek (TAKÁCS 2018) és a most vizsgálat alá vont családnevek – a vicc forgatókönyvének lényeges elemét jelentik. Sőt feltételezésem szerint épp ebben a szövegtípusban kapcsolódnak a nevekhez olyan új jelentéselemek, amelyek lehetővé teszik, hogy a név – eltávolodva használatának eredeti szituációjától és kontextusától – a típusnévi használat vagy az etnonima felé közelítsen. Hipotézisem alátámasztására kétféle elemzést is végeztem. Egyrészt egy 9000 magyar viccet tartalmazó korpuszt vizsgáltam meg a névsztereotípiák megjelenése, gyakorisága és típusai szempontjából, másrészt pedig a korpuszvizsgálat anyagát alkotó viccekre épülően online kérdőíves kutatást végeztem, majd a két vizsgálat eredményeit több szempontból is összevettem. Kutatásomban a viccekre névhasználati helyzetként, azok szövegére pedig onomasztikai vizsgálat anyagaként tekintek; az elemzett korpusz kapcsán felmerülő sztereotípiák, esetleges előítéletek elemzése, értékelése nem tartozik tanulmányom célkitűzései közé.

2. A vicc sémája és forgatókönyvének elemei. A séma és forgatókönyv fogalmának megközelítését a viccekre vonatkozóan HÁMORI (2017) áttekintése alapján közlöm, és korpuszomból vett példákkal illusztrálom (a korpuszról részletesen a 3. pontban írok). A séma olyan szervezett memóriastruktúra, amely a világról való tudásunkat, elvárásainkat rendszerezi, és az észlelést, a feldolgozást, az emlékezetet és a következtetéseket irányítja. E sémák egyik típusa a forgatókönyv, amely a társas élet cselekményeivel kapcsolatos tudásunkat szervezi, időbeli, sorrendi és szerepekre vonatkozó összetevőket is tartalmazva.

HÁMORI (2017) kérdőíves kutatásában az átlagos magyar nyelvhasználó viccről való prototipikus tudáselemeit, a vicc formai és tartalmi jellegzetességeit is fel kívánta térképezni. Válaszadói a vicc mint séma kognitív modelljének alapvető elemeként leggyakrabban a következő öt tényezőt említették: rövid, szóbeli, történet, nevetés, csattanóval végződik. Az elemek között vannak a nyelvi szerkezetre (rövid, narratív, párbeszédés), a tartalomra (humoros), az altípusokra (Móriccka, rendőr, zsidó) és a viccnek mint történetmondásnak a kommunikációs körülményeire vonatkozó elemek is (elmeséljük, spontán, van írásos is, csattanóra végződik stb.) (HÁMORI 2017: 317–318).

A vicc nem tekinthető egységes szövegtípusnak vagy műfajnak, mivel számos altípusa és formája létezik, és kultúránként is mutat eltéréseket, ugyanakkor jellegzetes tartalmilógikai szerkezete és formai jellemzői vannak (HÁMORI 2017: 321). Az egyik legfőbb formai

jegy a tipikus kezdő formulák (vö. 1., 2., 3. vö.)¹ alkalmazása, amelyek gyakran már az első szavakkal kijelölik a vö. szövegtípusát, sőt akár altípusát is:

- (1) *Pistike* boldogan újságolja a mamájának:
 - Mama, azt tanultuk az iskolában, hogy minden harmadik gyerek, aki a világra jön, kínai.
 - És most minek örülsz így?
 - Annak, hogy a mi családjunkban csak két gyerek van.
- (2) *Kovácsékhoz* váratlanul betoppan a vidéken élő anyós. A veje szívélyesen fogadja:
 - Isten hozta, drága mama! Meddig tetszik nálunk maradni?
 - Ameddig szívesen láttok!
 - Ó, hát már egy kávét sem tetszik meginni?
- (3) *Kohn* újságolja *Grünnek*:
 - Hallottad, hogy a *Schwarz* tízezer pengőt kapott, mert megfelelt egy kérdésre?
 - Ne mondd! És mi volt az a kérdés?
 - Az öreg *Braun* azt kérdezte tőle: elvenné-e feleségül a sánta, félszemű lányát, és ő azt mondta: igen.

Témánk szempontjából ki kell emelnünk a séma összetevői közül a jellegzetes szereplőket (*kisfiú, anyós, rendőr, zsidó*), akiket igen gyakran tulajdonnévi elemmel neveznek meg; pl. *Móriczka, Pistike, Kovács, Kohn* (HÁMORI 2017: 321–322). A tulajdonnévvel elindított vö. típusa igen gyakori, tipikusnak tekinthető, ezért könnyen felismerhető és aktivizálható forgatókönyvet kínál a hallgatónak. A befogadó a séma elsajátítása után tudja, hogy ha a vö. nevet hall, az a vö. mesélés forgatókönyvének a része, és a továbbiakban a *Kovács*, a *Béla*, a *Pistike* vagy a *Kohn* kapcsán nem a prototipikus tulajdonnévi jelentést hívja elő, hanem az elemet a kategóriától eltávolodva valamilyen csoportra jellemző névsztereotípiaként ('átlagos férfi', 'együgyű férfi', 'rosszesont kisfiú'), vagy etnosztereotípiaként ('magyar férfi', 'zsidó férfi') értelmezi.

A névhasználat sztereotip volta összefügg a személynévnek a SLIZ (2013) által a paródia névadásával kapcsolatban hangsúlyozott intertextuális és interkontextuális tulajdonságával is, azaz hogy a név képes felidézni korábbi műveket, kontextusokat, szöveghelyeket. HÁMORI (2017: 322) szerint a korábban megismert szövegek elemeinek, például szereplőinek vagy akár szövegrészeinek megisméltése szintén fontos jellemzője a vö. műfajának; olyannyira, hogy maga a vö. is épülhet pusztán erre a formai jegyre (4):

- (4) *Móriczka, Pistike, Arisztid és Tasziló, a Nyuszika, a Medve, a Farkas, a Róka, az ügyvéd, Jean, Kohn és Grün, az agresszív kismalac, a szóke nő, a rendőr, a skót, az öreg székely és a fia, az anyós, az amerikai, az orosz és a cigány bemennek a kocsmába. A kocsmáros csodálkozva kérdi:*
 - Mi ez, valami vö.?

¹ A tanulmányban minden példaként szereplő vö. a vizsgált korpuszból (Kun 2005) származik (ennek bemutatását l. a 3. pontban). A vö. szövegét a korpuszból változatlanul, az abban alkalmazott helyesírást is megtartva vettem át. A roma csoportra a vö.ekben is szereplő *cigány* terminust használom. A vö.ekben szereplő neveket kurzíválással emelem ki.

A viccek mint szövegtípusnak a sztereotip névhasználaton túl alapvető jellegzetessége a rövidség és a párbeszéd forma, továbbá a párbeszéd elején a kontextus és/vagy a szituáció rögzítése is (HAMORI 2017: 322):

- (5) – Ismeri maga a *Kohnt*?
 – Nem, dehogy!
 – És a *Grünt*?
 – Ajjaj, akkor már inkább a *Kohnt*!
- (6) *Kovácsék* vendéget várnak.
 – Drágám, – szól a feleség, – tedd el azt a biciklit az előszobából, mert *Szabóék* is meghívtuk.
 – Na és? A *Szabóék* nem lopnak.
 – Tudom. Csak nem akarom, hogy felismerjék!
- (7) Sorozáson:
 – Mondja a nevét, kérem!
 – *Céjna Géza* – szól halkán és szerényen a kérdezett.
 – Mondja mérgesebben! – kiált rá a sorozó parancsnok.
 – *Céjna Géza*, ilgum-bulgum!

A személynevek gyakran válnak csoport- és etnikumjelölővé, közülük pedig elsősorban a családnevek működnek etnikai szimbólumokként, s válnak e funkciójuk révén az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés eszközévé (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018: 36). ALLEN (1983) amerikai szlengből és nyelvjárásokból származó korpuszon végzett vizsgálatában 186 tulajdonnévi eredetű etnosztereotípiát elemzett, melyekkel 35 különböző csoportot neveznek meg (pl. *Mike* 'ír férfi', *Donovan, Mulligan, Murphy* 'ír ember', *Bridget* 'ír nő', *Olaf* 'svéd férfi', *Hans* 'német férfi', *Abe* 'zsidó férfi', *Lize* 'afroamerikai nő'), s ezek elsősorban a keresztnévek, ritkábban pedig a családnevek közül kerültek ki (ALLEN 1983: 308). Jelen tanulmányban a viccek szövegtípusában előforduló sztereotip használatú magyar családnevek jellegzetességeit és egyes csoportok kapcsán megjelenő eltéréseit kívánom egy korpuszon végzett elemzés (3. pont) és egy kérdőíves kutatás során (4. pont) feltárni.

3. Korpuszvizsgálat a családnévet tartalmazó viccek körében. Vizsgálatom korpuszát egy közel 9000 viccből álló elektronikus dokumentum (Viccek, humoreszkek, anekdoták) jelentette. A gyűjtemény két kötete 287 nyomtatott vicckönyv és újság, illetve 30 internetes viccgyűjtemény korpuszát egyesíti több mint 1100 oldalon. A gyűjtemény első forrása 1840-ből származik, s igen koraiak a huszárérettel kapcsolatos adomákat (1858) és a cigányvicceket tartalmazó források is (1879, 1898) (a források pontos listáját l. Kun 2005: 605–615). Feltehetőleg a korai források nagy száma is magyarázza az etnosztereotípiák sok esetben negatív, erősen elítélő használatát, amely főleg a cigányviccekkal kapcsolatban érhető tetten.

3.1. A vizsgált kb. 9000 magyar vicc meglepően kevésfajta családnévi névegyedet tartalmaz. A vizsgálat szerint minden tizenötödik viccben szerepel valamilyen családnév is (609 viccben 676 adat, 7%). A korpusz tanulsága szerint családneveket a keresztnevéknél sokkal kisebb gazdagságban tartalmaznak a magyar viccek. Összesen 21 különböző családnévet

találunk, s ezek között leggyakrabban a *Kovács* (*Kovácsné, Kovácsék, Kovács úr, Kovács kartárs*) jelenik meg (457 adattal) (8, 9), illetve gyakori még a *Kohn* (69), a *Grün* (38), a *Szabó, Szabóék* és *Szabóné* (35), valamint a *Kolompár* (8).

- (8) *Kovács* dicsekedve mondja a kávéházban:
 – Nekem minden hónap végén marad még a fizetésemből!
 – Nálam éppen fordítva van – mondja erre *Szabó*. – Nálam minden fizetésem végén marad még a hónapból...
- (9) *Kovácsnének* mondja az orvos:
 – Asszonyom, a férjének nyugalomra van szüksége. Jót tenne neki egy utazás.
 – Én utazzak el vagy a férjem?
 – Az mindegy.

A viccekben a magyar férfit utaló *Kovács* családnév mellett a viccekben ritkán áll keresztnév (10, 11): a tipikus magyar férfit utaló utaláshoz a korpuszomban szereplő viccek 80%-ában elegendő pusztán a családnév.

- (10) – Maga, ott az utolsó sorban! – szólítja fel a professzor az előadóteremben az egyik hallgatót. – Hány lakosa van a legnagyobb japán szigetnek, és mi a neve?
 – Sok – válaszolt a hallgató. – És *Kovács Jánosnak* hívnak.
- (11) Meghal *Kovács János* sorkatona édesanyja. Az örmesterre vár a feladat, hogy közölje vele a gyász hírt. Az örmester sorakozót rendel el.
 – Az árvák lépjenek ki... Maga is *Kovács*!

ALLEN (1983: 310–311) a *John* név kapcsán jegyzi meg, hogy ez a név, illetve kicsinyítő képzős (pl. *Johnny, Johnnie*) és egyes nyelvekből származó alakjai (pl. *Hans, Ivan, Jean, Sean*) jelennek meg az anyagában etnikumjelölőként a legtöbbször 'akárki, bárki' értelemben. Ugyanez a jelentés ('bárki, akárki, mindenki') a magyar nyelvjárásokban és szólásokban (KnE. 165), illetve a vizsgált viccekben is megjelenik, ám ezekben szűkebb jelentéssel. A *János*, mely évszázadok óta az egyik leggyakoribb férfinevünk (KnE. 165), így 2020-ban is az 5. leggyakoribb magyar férfinév volt, a vizsgált anyagban családnévvel együtt általában a magyar férfit utaló etnosztereotípiaként jelenik meg (10, 11), de önállóan állva szűkebb kategóriákra utal (pl. falusi ember, parasztgazda) (12, 13), sok esetben névkiegészítővel is ellátva:

- (12) – *János* bácsi, hallotta? Olcsóbb lett a zab! Örvend-é?
 – Örvendjen a ló!
- (13) *János* gazda elmegy *Kohn*hoz, aki kölcsönügyletekkel foglalkozik. *Kölcsön* kér ezer forintot azzal, hogy aratás után duplán adja vissza. Addig otthagyja a fejszét zálogba. Már búcsúzkodnak, amikor azt mondja *Kohn*:
 – Várj csak, *János*! Az jutott az eszembe, hogy aratás után igen nehezen tudod majd előteremteni azt a kétezer forintot. Nem lenne jobb, ha a felét most rögtön megadnád? Úgy könnyebb neked is...

János megérti, igazat ad, és visszaadja az ezrest. Hazafelé menet erősen töpreng:
– Milyen furcsa ez! Az ezres elment, a fejsze elment, ráadásul tartozom is ezer forinttal, mégis minden stimmel.

A magyar házaspár megnevezése *Kovácsék* (8) vagy *Szabóék* (4). Ha általánosságban utalunk a feleségre, akkor a vickekben leggyakrabban *Kovácsné* (50) vagy ritkábban *Szabóné* (10) lesz a neve.

Mint látjuk, a vizsgált vickekben a magyar férfitra és nőre vonatkozó családnévnek a leggyakoribb magyar családnévnek (*Nagy, Kovács, Tóth, Szabó, Horváth, Varga, Kiss, Molnár, Németh, Farkas*)² közül kerülnek ki.³ Azok a családnévnek, melyek ritkán, egy-egy viccben jelennek csak meg (*Botos, Gerendás, Lefkovichs*), családnévként is ritkák. A pusztai családnév az esetek döntő többségében a vickekben is férfitra vonatkozik, a nőket általában keresztnévvel nevezik meg, s ha – nagyon ritkán, korpuszomban összesen kétszer – a családnévük is szerepel a szövegben (tehát nem asszonyneven említik őket), akkor emellett a keresztnév is megjelenik (14, 15). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezekben a vickekben olyan szituációk jelennek meg (házasságkötés, rendőri előállítás), melyek a teljes névforma használatát igénylik, így a családnév megjelenésének, használatának oka nem is feltétlenül a női keresztnévhez kapcsolódás, hanem a hivatalos névhasználatot igénylő szituáció.

- (14) A mindig köntörfalazó kritikus nőszül.
– Hajlandó feleségül venni *Kertész Ilonát*? – kérdi az anyakönyvvezető.
Mire a kritikus:
– Kérem, a javaslatlaltal egyetértek, de lenne néhány észrevételem...
- (15) Szabálytalan vezetés miatt előállítottak egy nőt. A tiszt felveszi az adatait:
– Neve?
– *Kovács Lenke*.
– Hány éves?
– 50.
– Foglalkozása?
– Tanárnő.
– Ah, hát maga az, *Lenke* néni, az általános iskolai tanárnőm?
– Jaj, *Pisti*, hát meg sem ismerlek. Olyan komoly ember lettél ebben az uniformisban!
Erre *Kovács* örmester feláll, kihúzza magát, és szigorúan rászól volt tanárnőjére:
– Most leül ide, és százszor leírja olvashatóan: Ha a lámpa piros, a kereszteződésen áthaladni tilos!

3.2. Vizsgálatom alapján a családnévként való gyakoriság és a sztereotipikus használat a 'tipikus magyar férfi' megnevezésére vonatkozóan a vickekben erős összefüggéseket mu-

² <https://www.nyilvantarto.hu/hu/statisztikak>, Lakossági számadatok, Családnév statisztika alatt (2021. 06. 21.).

³ ALLEN korpuszában a *Horvat* családnév magyar bevándorlóakra alkalmazva, 'magyar ember' jelentéssel szerepel 1919-ből származó adatként (1983: 316). A névadás motivációjaként ALLEN a csoporton belüli gyakoriságot nevezi meg.

tat, a cigányokra és zsidókra utaló nevek azonban a név csoporton belüli valós vagy vélt gyakoriságán alapulnak. A viccekben ugyanis tapasztalataim szerint a LAWSONNÁL (1996: 1744) sokak által ismert, elterjedt képeknek (widely held images) nevezett sztereotípiák jelennek meg: azaz a csoportokhoz kötődő közismert, de nem személyes tapasztalatokon alapuló tudás, mely nem mindig (pl. a cigányosnak tartott nevek esetében sem) esik egybe a tényekkel.

A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet 2006-ban végzett reprezentatív kutatást (VÁRADI 2012), mely a cigány családnevek diszkriminációteszteléshez való kiválasztásához szolgált előtanulmányként: ennek célja a tipikus, legtöbbször által cigánynak tartott nevek meghatározása volt. Eredményei arra mutattak rá, hogy a tipikus (gyakori) és a tipikusnak vélt cigány nevek listájában jelentős eltérés mutatkozik. A megkérdezettek által leggyakrabban vélt cigány családnév a *Lakatos*, az *Orsós*, az *Oláh* és a *Kolompár* volt (a cigány adatközlők az *Oláh*, a nem cigányok a *Lakatos* nevet említették a legtöbbször), a névgyakorisági listák alapján azonban a cigányok körében a *Horváth* a leggyakoribb családnév (VÁRADI 2012: 236–244). Nemcsak a vonatkozó névtani szakirodalom (pl. FARKAS 2015: 31), hanem az általam végzett kérdőíves kutatás is alátámasztja a gyakorinak vélt nevek sztereotip megítélését: az i)-vel jelölt viccben (4.2. pont), melyben két cigányos hangzású családnévet kellett a szövegbe illeszteni, a 99 válaszoló közül legtöbbször a *Lakatos* (45), *Kolompár* (21) és *Orsós* (10) nevet érezték kellően tipikusnak, a valóban sokak által viselt *Horvát(h)* nevet viszont csak néhányan (4).

Az elemzett korpusz cigányvicceiben is e családnevek vélt gyakorisága köszön vissza: cigányra utalva vagy cigány emberek megnevezésére leggyakrabban az *Orsós* és a *Kolompár* (16, 17) neveket találjuk. Az erősen tipikusnak tartott *Lakatos* csak egyetlen viccben, a cigányok körében családnévként valóban gyakori *Horváth* viszont egyáltalán nem jelenik meg a korpuszban.

(16) A cigány bemegy az anyakönyvi hivatalba:

- Modernizálni akarom a nevemet.
- Miért? Hogy hívják?
- *Orsós*nak.
- És mire változtatná?
- *Kazettásra*.

(17) A riporter kérdezi *Kolompárt* a cigánysoron:

- Maguk mivel fűtenek?
- Tavaly még padlófűtésünk volt, de idén már elfűtöttük a padlót.

A cigányokra utaló etnonimák néha explicit módon is jelentkeznek a szövegekben, és bár a legtöbb vicc esetében az etnikumjelölő családnév is elegendő az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés egyértelműsítéséhez, a családnév és keresztnévi alakváltozat együttes használata – ahogy erről a *dr. Kolompár Winnetou* névalak kapcsán FARKAS (2013: 135) is írt – erősíti a sztereotípiaképzést (18):

(18) *Kolompár Zsiga* kivándorol Angliába, s hamarosan besorozzák a brit hadseregbe.

- Egyszer egy magas rangú tiszt megszólítja:
- Hogy hívják?
- *Kolompár Zsiga*.

A tiszt elkomorodik a kurta válasz hallatán.

- Ha a brit hadsereg tisztjének válaszolsz, mindig tedd hozzá, hogy: „Sir”. Tehát hogy hívnak?
- Sir *Kolompár Zsiga*...

Bár az ún. cigányvicsekben leggyakrabban a csoporton belül gyakori vagy annak vélt családnéven említik a cigányokat, a következő szövegekben a sztereotipikusnak tartott keresztnev hozza létre a cigány etnikumú szereplőre való utalást (19–20):

- (19) Tűzvész pusztított a faluban. Másnap a cigány is bemegy a biztosítóhoz:
- Jaj, nagyságos uraim, szörnyű az én károm. Leégett a tévém, a videóm, a hifi-tornyom, a mosógépem, a hűtőszekrényem, a mikrohullámú sütőm...
 - Te, *Gazsi*! Hiszen nálad nincs is bevezetve a villany...
 - Ja, igen! Leégett az áramfejlesztőm is!
- (20) A falusi kocsmában cigányzene mellett mulatnak a gazdák. Az egyik odainti magához a primást:
- Te, *Zsiga*! Tudod-e, hogy nyitva van a slicced?
 - Nem, de tessék eldúdolni, majd utánjátszom!

3.3. Az ún. zsidóvicsek típusában vizsgált korpuszomban a következő családnevek fordulnak elő: *Kohn* (69 adattal), *Grün* (38), *Schwarz* és *Rotchild* (3) *Braun*, *Weisz*, *Klein*, *Kaufman* és *Rosenfeld* (1). Ezek a vicsekben etnosztereotípiaként szerepelnek (21–24) (vö. FARKAS 2003, TAMÁS 2011). A sztereotip nevek hatáskeltő eszközként való használata az élclapok szerzőinek is kedvelt módszere volt (TAMÁS 2013, 2014, 2015):

- (21) A *Kohn*, a *Grün* és a *Weisz* egy szekéren utazik a városba. Egyszer csak a lovak megállnak, s nem mennek tovább, se jó szóra, se ostorra. A három zsidó látja, hogy az utat egy kidölt fa keresztezi. Mindhárman kiszállnak, körülállják a fát, és vitatkozni kezdenek arról, hogy mitévők legyenek most. Már vagy fél órája tanakodnak, amikor újabb szekér érkezik. Két parasztleány leszáll róla, megragadják a fát, és odébb taszítják. A három zsidó megütközve néz egymásra:
- Ja, erővel!...

ALLEN vizsgálata szerint az amerikai szlengben elsősorban utónéven (pl. *Abe*, *Abie*, *Dave*, *Moses*, *Sol*, *Rachel*, *Rebecca*), ritkábban pedig családnéven (*Levi* vagy *Goldberg*) nevezik meg a zsidókat (1983: 315). A magyar vicsekben a két névtípus használatának aránya eltérő: a zsidókra utalva egyénnév ritkán jelenik meg, a családnév mellett legfeljebb névkiegészítőt (*úr*; *bácsi*) vagy igen ritkán tipikusnak tartott egyénnevet (22) is találunk, de az általában más névtípus nélkül, önállóan szerepel (23, 24):

- (22) Haldoklik az öreg *Weisz*. Körülveszik őt a barátai, és vigasztalják:
- Ne csüggedj, *Samu*. Jehova meggyógyít téged, és elélhetsz akár kilencven esztendeig is!
 - Weisz* a fejét rázza:
 - Ha Jehova megkaphat nyolcvanért, miért adna értem kilencvenet?

- (23) *Áron*, a fiatal izraeli kikíséri amerikai unokatestvérét a repülőtérré.
 – Nos – mondja *Áron* – végül is mi a benyomásod Izraelről?
 – Pompás ország – feleli a kuzin. – Csak egy dolog zavart. Hogy az emberek itt másról sem beszélnek, mint a pénzről, lakásról, evésről. Az Egyesült Államokban a társalgás az építészetről, az irodalomról, a művészetekről folyik...
 – Na igen – feleli *Áron* –, mert mindenki arról beszél, amiye nincs.
- (24) *Árminka* rosszul tanul az iskolában. Az apja megfenyegeti, hogy ha továbbra is így tanul, átíratja a piaristákhoz. *Árminka* nem veszi komolyan a fenyegetést, ezek után sem töri magát. Erre az apja beváltja az ígését. S lám, csoda történt. *Árminka* az év végén jeles bizonyítvánnyal jön haza a piaristáktól. A papa csodálkozva kérdezi tőle:
 – Ezt hogy csináltad kisfiam?
 – Tudod, apu, ketten voltunk zsidók az osztályban. A másik a tábla felett keresztre van feszítve. Akárhányszor ránéztem, az jutott eszembe, hogy ebben az iskolában nem babra megy a játék.

FARKAS megjegyzi (2003: 153; 2012), hogy a zsidóviccek hagyományos szereplői helyett a *Fehér* és *Fekete* vagy a *Kovács* és *Szabó* nevek is megjelenhetnek, ám korpuszomban sem ez, sem pedig a nála 'zsidó férfi' vagy 'zsidó nő' közzsói jelentéssel említett *Móric*, *Mócsi*, *Rebeka*, *Sára*, *Rifke* egyénnevek etnosztereotípiaként nem jellemzőek.

Természetesen a tulajdonnévi alapú sztereotipizáció más jellegű, például vallási csoport kapcsán is megjelenhet (25). Figyelemre méltó, hogy a (katolikus) magyar férfit ebben a viccben is a *Kovács* és a *János* névvel, a reformátust a *Molnár Gábor* névkombinációval, a zsidó férfit azonban pusztán családnévvel említik:

- (25) Az I. világháború alatt Augustza főhercegasszony sebesült katonákat látogat egy hadikórházban. Odalép az első ágyhoz, és azt kérdi:
 – Neve? Vallása?
 – *Kovács János*, alázatosan jelentem. Római katolikus.
 A főhercegasszony bólint:
 – Jól van fiam – és átad harminc cigarettát.
 Odalép a következő ágyhoz, ott is megkérdi:
 – Neve? Vallása?
 – Alázatosan jelentem: *Molnár Gábor*, református.
 A főhercegasszony átad húsz cigarettát.
 A harmadik ágyról odaszól *Kohn*:
 – Tudja mit, fenség? Adjon tíz cigarettát, és ne kérdezzen semmit!

4. A sztereotip névhasználat kérdőíves vizsgálatának eredményei. Érdeemesnek találtam azt is megvizsgálni, vajon mennyire tudják a viccek kapcsán névsztereotípiáik ismeretét aktivizálni a nyelvhasználók.

A korpuszvizsgálat alapjául is szolgáló viccek közül meghatározott szempontokat figyelembe véve (vö. 4.2.) kilencet emeltem ki, s ezekkel online kérdőíves vizsgálatot végeztem 2020 novembere és 2021 januárja közt. A hólabda módszerrel végzett vizsgálat eredményei az adatközlők véletlenszerű kiválasztása miatt nem reprezentatívak, de úgy

vélem, a 102 visszaküldött válasz nyújtotta eredmények pontosítják a névsztereotípiákkal kapcsolatos ismereteinket, és számos lényeges elemmel ki is egészítik.

Válaszóim 69%-a nő, 31%-a férfi, legnagyobb részük a 18–25, illetve a 25–35 éves korosztályból került ki. 36%-uk középfokú, 36%-uk pedig felsőfokú végzettséggel bír (8% általános iskolai, kb. 20% pedig posztgraduális végzettséggel rendelkezik). Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a kérdőív a fiatal felnőtt nők névsztereotípiáiról adja a legpontosabb képet.

4.1. A vizsgálat négy szakaszból állt. A kérdőív elején néhány kérdést tettem fel a válaszolók személyét illetően (nem, életkor, iskolai végzettség), majd az I. részben a viccek személynévhasználatával kapcsolatos két általános kérdés következett:

„1. Tapasztalatai szerint melyik személynévtípus jelenik meg a magyar viccekben leggyakrabban?” (Lehetséges válaszok: keresztnév, családnév, becenév, ragadványnév, családnév + keresztnév, egyéb.)

„2. Írjon példát olyan család-/kereszt-/becse-/ragadványnévre, illetve családnév + keresztnév kombinációra, mely Ön szerint kifejezetten gyakori a viccekben!” (A válaszoló ekkor csak az 1. kérdésben általa bejelölt névtípus megnevezését látta.)

A válaszolók csaknem fele a keresztnévet nevezte meg a viccek leggyakoribb személynévtípusának, kb. negyede a becenevet, és csak kb. 20%-a a családnévet. A ragadványnevet senki nem jelölte gyakoricént. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a *családnév + keresztnév* kombináció kifejezés nehezen értelmezhető volt, ugyanis többek között a következő példákat adták rá: *Kohn, Jean, Bélám, Lakatos, Ubul, Bözsike, Micike, Géza, Grün, Kovács, Kiss, Szabó, Kolompár, Gazsi, Józsi, Hurka Gyurka, Palimadár*. A kérdőív tartalmazott egy egyéb lehetőséget is, melyre a válaszolók csaknem 10%-a adott választ (pl. *rendőr, székel, skót, egy pasas, egy ember*). Bár a kérdés egyértelműen a személynévtípusokra vonatkozott, meglepő volt, hogy minden 10. válaszadó összemosta a vicc tipikus szereplőinek megnevezését az őket megnevező névtípusokkal.

Az I. rész 2. kérdésével egyrészt annak egyértelműsítése volt a célom, hogy a válaszoló valóban tudja-e azonosítani az általa gyakorinak vélt névtípust, másrészt pedig a prototipikus nevek előhívására törekedtem. Viccekben gyakran előforduló, tipikus keresztnévként adták meg a következőket: *Móricka* (17), *Pistike* (11), *Béla* és *Józsi* (5). Ebben a kategóriában női névként egy-egy adattal a *Lujza, Mari* és *Gizi* is megjelent. Viccekben tipikusnak tartott családnév: *Kovács* (9), *Grün* (5), *Kohn* (4), *Szabó* (3), *Lakatos* (2); becenevek: *Móricka* (6), *Pistike* (7), *Józsi* (3), illetve egy-egy adattal a *Laci, Mari, Béla, Juliska, Feri, Tompika* és *Annácska*. Az onomasztikai ismeretek hiányosságaira utalhat, hogy a keresztnévi és a becenévi kategória példái a válaszokban erős átfedéseket mutatnak, azaz (legalábbis a vizsgálatomban részt vevők) a személynevek altípusait nem tudják egyértelműen elkülöníteni.

A vizsgálat II. részében viccekből törölt személynévi példákat kellett pótolni, a III. részben pedig az egyes névtípusok (családnév, férfi és női keresztnév) leggyakoribb egyedeire kérdeztem rá (Mit gondol, melyek a leggyakoribb családnévek / női keresztnévek / férfi keresztnévek Magyarországon?). Mivel ez utóbbi kérdéssor szorosan összefügg az I. résszel, az eredményeket itt mutatom be, de a válaszok közül csak a családnévekkel (III/1. kérdés) kapcsolatos tanulságokat emelem ki. Az összefüggéseket az 1. táblázatban tüntettem fel.

1. táblázat: A családnevek vélt és valós gyakoriságának adatai

Pozíció	A leggyakoribb magyar családnevek (2020)	A leggyakoribbnak vélt magyar családnevek (III/1. kérdés)	A korpusz vicceiben leggyakrabban szereplő családnevek	A vicceken leggyakoribbnak vélt családnevek (I/2. kérdés)
1.	<i>Nagy</i>	<i>Kovács</i>	<i>Kovács</i>	<i>Kovács</i>
2.	<i>Kovács</i>	<i>Kis(s)</i>	<i>Kohn</i>	<i>Grün</i>
3.	<i>Tóth</i>	<i>Nagy</i>	<i>Grün</i>	<i>Kohn</i>
4.	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>
5.	<i>Horváth</i>	<i>Tóth</i>	<i>Kolompár</i>	<i>Lakatos</i>

Válaszadóim tudása és tapasztalata a gyakori családnevekről (3. oszlop) szinte egybehangzó a statisztika adataival (2. oszlop), csupán a gyakoriság sorrendje különbözik, illetve a statisztikában gyakori *Horváth* nem jelenik meg. Amikor azonban arra kérdeztem rá, hogy véleményük szerint melyek a vicceken gyakori családnevek (I/2. kérdés, 5. oszlop), már nem csupán a viselők száma volt a döntő: megjelentek olyan, az össznépszerűségben ritka, de egy-egy közösségben (pl. a zsidók között) gyakori (vagy annak vélt) nevek is (*Grün, Kohn*), melyek a magyar névközösségen belül etnonimaszerűen értelmezhetők. A példánygyakoriság és a sztereotipikus használat azonban nem minden csoport esetében függ egyértelműen össze, a sztereotipikus használatot befolyásolja a név vélt gyakorisága is, ahogy azt a *Lakatos* kapcsán is tapasztalhatjuk. Ez a név a cigányok körében nem kiugróan gyakori, mégis tipikus cigány névnek vélik, és a vicceken sztereotipikusnak és gyakorinak tartják, holott a vizsgált szövegekben igen ritkán jelenik meg cigány emberre utaló névként (a korpusz adatai szerint e funkcióban inkább a *Kolompár* áll).

4.2. A vizsgálat II. részében az elemzés korpuszából válogatott viccek hiányzó tulajdonnévi elemeit kellett pótolni. Az ehhez kapcsolódó kérdés a következő volt:

„Az alábbi viccekből hiányzik egy (néhány esetben több) név. Egészítse ki a szöveget úgy, hogy Ön szerint értelmes és humoros legyen! Ahol 1., 2. alakot adtunk meg, két különböző nevet kell megadnia. Ahová nem tud nevet beírni, hagyja ki!”

A vicceket úgy választottam ki, hogy a válaszoló olyan kulcsszavakat találjon benne, melyek a vicc altípusának meghatározását segíthetik (pl. *cigánygyerek, újgazdagék, unoka, iskola, rabbi, Rotschild*). Ügyeltem arra is, hogy a kiválasztott vicc a típusának lehetőleg ismert példája legyen, továbbá zárójelben megadtam azt is, milyen személynévtípust kell beírni (keresztnév, családnév, becenév). Az a), c), e), h) viccek a tipikus magyar férfit és fiút vonatkozó névsztereotípiákat tartalmazták, a d) viccben különböző életkorú nőre utaló neveket kerestünk, a g), i) szövegekben cigány, a b), f) esetekben pedig jellegzetes zsidó családneveket kellett felismerni. A példákban dőlttel szerepelnek a kérdőívben kihagyott elemek.⁴

a) *Kovács* idézést kap az Adóhivaltól. Be kell mennie adóellenőrzésre. Amikor minden papírját átvizsgálták, az ellenőr udvariasan megkérdezi:

⁴ Bár alább a vizsgálatomban szereplő minden viccet bemutatok, a továbbiakban elsősorban a családnevekkel kapcsolatos elemzés eredményeinek bemutatására koncentrálok.

- Hívjunk önnek taxit?
 - Köszönöm, de kocsival vagyok – feleli *Kovács*.
 - Na, azt maga csak hiszi!
- b) *Grün* kivándorol Amerikába. Első dolga, hogy felkeresi régi barátját, *Kohnt* New York-ban. *Kohn* már öt éve él itt, biztosan ismeri a dörgést. Meg is találja, amint a Rotschild bankház tövében hot-dogot árul.
- Te, *Kohn* – kérdi tőle –, adnál nekem 200 dollárt kölcsön?
 - Nem.
 - Miért nem?
 - Megállapodtam Rotschilddal. Ő nem árul hot-dogot, én pedig nem adok kölcsön.
- c) – Szervusz, *Kovács*! Hogy vagy?
- Szervusz, *Szabó*. Régen láttalak...
 - Mit keresel itt a szemészetén?
 - Most mondtam. Régen láttalak. Most nem...
- d) Egy férfi felfigyelt az élelmiszerboltban egy nőre, aki egy három év körüli kislánnyal vásárolt. A süteményespult előtt elhaladva a kislány fánkot kért, de az anyja nemet mondott. A lányka erre elkezdett nyafogni és hisztizni, mire az anyja csendesesen csak ennyit mondott:
- Jól van, *Mónika*, már csak a sor fele van hátra, már nem tart sokáig, mindjárt végzünk.
- Amikor a pénztárhoz értek, a kislány rágógumit akart, hiába. Újabb hiszti, az anyja erre is csendesesen csak ennyit mondott:
- *Mónika*, öt perc múlva túl leszünk a pénztáron, aztán hazamehetsz, és alszol egy jót.
- A férfi, aki végignézte az egész bevásárlást, követte őket a parkolóba, és megszólította a nőt:
- Ne haragudjon, hölgyem, de végig figyeltem önöket, és meg kell mondjam, bámulatos amilyen türelemmel bántik a kis *Mónikával*.
- Mire az anyja:
- *Mónika* én vagyok. A kislányt *Timinek* hívják.
- e) Újgazdagék külföldön:
- A *Kovács* házaspár megtekinti a párizsi Louvre-t. A képtár idegenvezetője végigvezeti őket a termeken, és mindent elmagyaráz. A látogatás végén megkérdezi:
 - Ha valakinek van még kérdése, szívesen válaszolok.
- Kovácsné* jelentkezik:
- Mivel fényesítik a parkettot, hogy olyan szépen csillog?
- f) *Kohn* füstölt, főtt sertéscsülköt eszik egy vendéglőben. Jóízűen falatozik, amikor meglátja a rabbi, és ráförmed:
- *Kohn*! Tudod, hogy drágán megfizetsz ezért?
 - Tudom, rabbi – von vállat *Kohn*. – Láttam az étlapot.

- g) Két cigányzenész beszélget:
 – Hallottad, hogy meghalt az *Orsós Zsiga*?
 – Ne mondd! Aztán miben?
 – Hát abban a kék lajbiban...
- h) Idős hölgy kopogtat a tanári szoba ajtaján:
 – *Kovács Pistike* nagymamája vagyok. Szeretném elkérni az unokámat az óráról.
 – Lehetetlen. *Pistike* ma nem jött iskolába.
 – Hol van?
 – Az ön temetésén...
- i) Cigánygyerek hazamegy:
 – Édesanyám, a *Lakatos* az cigány név?
 – Az, fiam!
 – De jó, hogy mi *Kolompárok* vagyunk!

Az egyes viccek kiegészítésére 78 és 99 között volt a válaszok száma. A legkevesebben a b)-vel és c)-vel jelölt (az egyik zsidókra és egy átlagos magyar férfira vonatkozó) viccet tudták kiegészíteni, a legtöbben pedig az i)-vel jelöltet egészítették ki, azaz tipikus(nak gondolt) cigány családneveket véltek a szövegben felismerni.

Az a), c), e), h) (tipikus magyar férfit vagy fiút megnevező) viccekben válaszadóim a következő kiegészítéseket tették (az említések mennyiségének gyakorisági sorrendjében): *Kovács, Szabó, Kis(s), Nagy, Tóth*. A III/1-es kérdésre (Ön szerint melyek a leggyakoribb családnevek?) ugyanezeket a neveket írták, csak eltérő gyakorisággal: *Kovács, Kis(s), Nagy, Szabó, Tóth*. Amikor tehát konkrét szövegek környezetben kellett felidézni tipikus magyar családneveket, a nevekről való (gyakoriságot érintő) elméleti tudás felülíródik: *Kovács* és *Szabó* áll párban, nem pedig a leggyakoribbként megnevezett *Kovács* és *Kis(s)*.

Érdekes eredményeket hozott a h)-val jelölt vicc, melynek felismerését a forgatókönyv számos eleme (*nagymama, iskola, temetés, hiányzás*) is segítette, mégis meglepően kevesen adták meg az eredeti viccben szereplő névkombinációt (*Kovács Pistike*). Ebben a szövegben jeleztem, hogy először egy család- + keresztnév kombinációt, majd egy keresztnévi vagy becenévi elemet kell behelyettesíteni. Az első részhez írt megoldások a gyakoriság sorrendjében: *Kovács Pistike, Kovács Pisti, Kiss Pista, Kovács Móricka, Kovács István, Kiss Pistike, Kiss Béla, Horváth Lajoska, Kiss Petike, Kovács Laci, Kovács Bélus*. Megjelentek azonban (a vizsgált viccek szövegében igen ritka, a vizsgált 9000 viccből álló korpuszban mindössze két esetben előforduló) női névkombinációk (pl. *Kovács Noémi, Kovács Pirike, Kovács Vica, Kiss Gizike, Nagy Vivike, Kertész Erzsike, Kiss Pirike*), sőt etnonimikus használatú családnevek is (*Grósz Móricka*). A neveknek e nagy változatossága arra utalhat, hogy a kontextus támogató erejével sem volt egyértelmű a vicc típusának meghatározása, sőt a női nevek nagy száma azt sugallja, hogy magának a forgatókönyvnek a felismerése sem.

A g) és i) a cigány nevekhez kapcsolódó sztereotípiák felismerésére vonatkozott. Mindkét esetben egyértelművé vált a vicc típusa a szituáció megadásakor, ami nagy segítséget nyújtott a névkombinációk megtalálásához (amire a válaszok relatíve nagy száma is utal). Az i) viccben egyértelműbb volt a puszta családnevi etnonimák megnevezése (az említések számának gyakorisági sorrendjében): 1. név: *Lakatos* + 2. név: *Kolompár / Orsós / Suha / Rafael / Kanalas / Rostás*; 1. név: *Orsós* + 2. név: *Lakatos / Kolompár / Rezes / Kalányos*; 1. név: *Oláh* +

2. név: *Kolompár / Lakatos / Orsós*. A *Lakatos* mindegyik kombinációban megjelenik, azaz a cigányokra igen jellemzőnek gondolják, azonban ezt sem a név csoporton belüli valós gyakorisága, sem pedig a korpusz cigányvicceinek névhasználati gyakorlata nem támasztja alá.

A tipikus cigány keresztnév kapcsán kizárólag férfinévi alakok jelentek meg a g) szövegben, amit feltehetően a kontextus és a forgatókönyv többi eleme (*cigányzenész, lajbi*) indukált: *Lakatos Apika, Lakatos Gazsi, Lakatos Osz, Kolompár Feri, Kolompár Gazsi, Orsós Dezső, Orsós Géza*. A *Gazsi* névalakot többféle családnévvel (*Kolompár, Lakatos, Lukács*) kombinálva is tipikusnak érezték válaszólim, a manapság divatos *Krisztofer* keresztnév (vö. FEKETE-NAGY–SIK 2013: 133, FÉNYES–KATONA 2015) pedig a *Pusoma* és az *Oláh* családnév mellett is megjelenik a tipikus cigányzenész neveként.

5. Összegzés. A vicc szövegtípusában a tulajdonnevek a forgatókönyv egyik elemeként jelennek meg. Vizsgálataim alátámasztották, hogy bár a keresztneveknél ritkábbak, azokhoz hasonlóan a családnévek is lényeges formai elemét, gyakran szövegindító formuláját jelentik a vicc sémájának. A családnévek viszonylagos nagy száma azonban nem társul igazi változatossággal: a 9000 vicc szövegében előforduló csaknem 700 adat csupán 21-féle családnévhez köthető. A prototipikus névhasználatnak a példánygyakoriság csak az egyik összetevője. A kérdőíves vizsgálat tanulsága szerint a sztereotípiává válás másik indukálója a név (vélt vagy valós) kötődése valamilyen (általában etnikai, ritkábban vallási vagy egyéb, például életkori vagy foglalkozáshoz kötődő) csoporthoz.

Korpuszom személyneveinek vizsgálata alátámasztja, hogy a családnévek elsősorban etnikai, a keresztnévek pedig egyéb csoportokhoz tartozásra utaló sztereotípiaként jelennek meg: a magyar viccekben az átlagos magyar férfit *Kovács*, a tipikus zsidó embert *Kohn*, a cigány férfit pedig leggyakrabban *Kolompár* néven említik. Míg a magyarokra és a zsidókra utalóan általában a gyakori, ezért tipikusnak tartott családnév is elegendő az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés egyértelműsítéséhez, a cigányviccekben az etnikumjelölő (vagy annak tartott) családnév és keresztnév együttes használata egyértelműen erősíti a sztereotípiaképzést. Ezt a megállapítást mind a korpusz elemzése, mind pedig a viccek névhasználatával kapcsolatos kérdőíves kutatás eredményei alátámasztják.

Felhasznált forrás

Kun Ákos 2005. *Viccek, humoreszkek, anekdoták* 1–2. K. n., h. n. <http://mek.oszk.hu/03500/03556/pdf>

Hivatkozott irodalom

- ALLEN, IRVING LEWIS 1983. Personal Names that Became Ethnic Epithets. *Names* 31: 307–317.
- FARKAS TAMÁS 2003. Név és névváltoztatás – vicc és valóság. *Névtani Értesítő* 25: 153–160.
- FARKAS TAMÁS 2012. Jewish Name Magyarization in Hungary. *AHEA E-Journal* 5. <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012/28>
- FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 131–139.

- FARKAS TAMÁS 2015. Changing Names as Abolishing the Difference. Personal Names as Ethnic Symbols, Characteristics of Surname Changes and the Magyarization of Surnames in Hungary. *Léttünk* 45/3: 27–39.
- FEKETE-NAGY MANCI – SIK ERNŐ 2013. Keresztnevek a célkeresztben. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Egyenlőtlenség és polarizálódás a társadalomban*. TÁRKI Monitor jelentések 2012. TÁRKI, Budapest. 128–133.
- FÉNYES CSONGOR – KATONA ESZTER 2015. Állandóságok és változások – keresztnevek társadalmi jelentései. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Jól nézünk ki (...?)! Háztartások helyzete a válság után*. TÁRKI Monitor jelentések 2014. TÁRKI, Budapest. 214–221.
- HÁMORI ÁGNES 2017. Diskurzusműfaj, séma és foratókönyv: a „vice” műfaj sémájának jellemzői és kiépülési dinamikája a társas interakciókban. *Magyar Nyelv* 113/3. 311–329. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2017.3.311>
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. A magyar nyelv kézikönyvei* 16. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- LAWSON, EDWIN D. 1996. Personal Name Stereotypes. In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d’onomastique*. HSK. 11.1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 2: 1744–1747.
- SLÍZ MARIANN 2013. *Rúth Ronda* és *Phil O’Dendron*. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA szerk., *Sokszínű humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.
- SLÍZ MARIANN – P. TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018. Családnév és etnikai kategorizáció. A magyar családnév kategóriája az anyaországban és kisebbségi helyzetben. *Névtani Értesítő* 40: 53–75. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.3>
- TAKÁCS JUDIT 2018. A kategóriaalkotás és sztereotipizáció vizsgálata viccek keresztnévanyaga alapján. In: NEMESI ATTILA LÁSZLÓ – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA – BARTA PÉTER szerk., *Humorstílusok és -stratégiák. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 204. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 376–388.
- TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–131.
- TAMÁS ÁGNES 2013. Nemzetiségi sztereotípiák és a humor eszközei a 19. század második felében. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA szerk., *Sokszínű humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–130.
- TAMÁS ÁGNES 2014. *Nemzetiségek görbe tükörben. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- TAMÁS ÁGNES 2015. Névmagyarosítás, személy- és földrajzi nevek az élclapokban a tisztaeszlári vérvád időszakában (1882–1883). *Névtani Értesítő* 37: 157–168.
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnévek diszkriminációteszteléséhez való kiválasztásához. In: SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. ELTE TáTK, Budapest. 236–244.

TAKÁCS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-0893>Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

JUDIT TAKÁCS, Characteristics of surname use in jokes

The study examines the characteristics, use, context, and circumstances of Hungarian surnames used in jokes from the formation of stereotypes. The paper hypothesizes that surnames are an essential element of the jokes. In fact, in these types of texts, the new meanings associated with a name allow it to move towards typical names or stereotypical use (by separating it from its original use and context). Research is based on a corpus of almost 9000 jokes and a questionnaire survey of 102 people based on the corpus. Although surnames are common in the Hungarian jokes examined, their large number and frequency do not mean they are varied. The 700 examples within the 9000-joke corpus only contain 21 different family names. An examination of the surnames and first names in the corpus confirms that more surnames that appear in jokes are primarily ethnic, while first names denote stereotypes of belonging to other groups: in jokes, the average Hungarian man is called *Kovács*, the typical Jewish man *Kohn*, and the typical Romani man is most often *Kolompár*. In the case of jokes featuring Hungarian and Jewish men, the surname, which is generally considered common and therefore typical of Hungarians and Jews, clarifies ethnocultural categorization and group formation. However, in jokes that feature Romani men, using an ethnic signifier or the frequent combined use of a signifier and a surname (considered as such) and a first name also reinforce stereotyping.

Helynevek Bács-Kiskun megyéből Egy torzóban maradt névtár közzétételi munkálatai*

1. Bevezetés. Az alábbi összefoglaló abba a 2017 óta zajló kutatási folyamatba nyújt betekintést, amely a kéziratban, töredékesen fennmaradt Bács-Kiskun megyei földrajzinévgyűjtés közzétételére irányul. Áttekinti a megye helynévgyűjtő munkáinak történetét, bemutatja a névanyag speciális tulajdonságait, vázolja a feldolgozás alapelveit és a közzététel lehetséges módszereit, és felvillantja a névtani elemzés lehetőségeit.

A magyar helynevek rendszerezett összegyűjtésére és kiadására vonatkozó szándék a korai kísérletek után az 1960-as, 70-es, 80-as években valóságos mozgalommá érett, és jelentős eredményeket hozott. VÉGH JÓZSEF, ÖRDÖG FERENC és a Nyelvtudományi Intézet szakmai felügyeletével helyi megbízottak és önkéntesek gyűjtötték az élő nyelvhasználatban fellelhető földrajzi neveket, és sorra jelentek meg az egyes megyék, járások anyagát összefoglaló közlemények. Az 1990-es évekre a korábbi dinamizmus megtört, és már csak kisebb számban, a korábbiaktól eltérő struktúrával jelentek meg efféle kiadványok (bővebben l. HOFFMANN 2003: 57–79). A 2010-es évektől indult el – és 2022-től új lendületet kap – a Magyar Nemzeti Helynévtár kutatási projekt,¹ amely a kiadott helynévgyűjtések egységes adatbázisba formálását és digitális közlését, valamint a „fehér foltok” eltüntetését, vagyis újabb helynévgyűjtések készítését tűzte ki céljául.

2. Előzmények: a Bács-Kiskun megyei helynévgyűjtés története. A Bács-Kiskun megyei helynevek iránti érdeklődésemet – a személyes kötődésen túl – ez az utóbbi években formálódó tudományos törekvés, a korábban kiadott vagy gyűjtött helynévtárak közös helynévadatbázisba rendezésének igénye hívta életre. Céлом az volt, hogy a mintegy negyvenöt évvel ezelőtti helynévgyűjtő munka elkallódott maradványait felkutassam és rendszerezve, szerkesztve közzétegyem, lefedve a jövőbeli nemzeti helynévtár egyik legnagyobb fehér foltjának minél tekintélyesebb részét. 2018-ig igyekeztem szakirodalmi tájékozódással és személyes utánajárással tájékozódni afelől, hogy mi történt az egykori gyűjtés kézírataival, hiszen nyomtatásban csak Kiskunfélegyháza környékének

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-2020-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja, illetve a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az ELTE Tematikus Kiválósági Program „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” elnevezésű pályázatának keretében készült.

¹ Lásd a honlapját: <http://mnh.unideb.hu>.

helynévanyaga jelent meg. A helyzet biztatóbbnak tűnt annál, mint ahogy a gyűjtés egyik szakmai felügyelője, ÖRDÖG FERENC korábban számomra jelezte: a kéziratok a munka irányítójának, BOGNÁR ANDRÁSNAK 1989-es halála után elvesztek. Az illetékes intézményekkel és személyekkel való hosszas levelezés után nagyjából sikerült rekonstruálni az egykori gyűjtés sorsát és tisztázni sok fontos részének hollétét; a „nyomozás” azonban néhány település esetében egészen napjainkig folytatódott.

A Bács-Kiskunban egykor nagy erővel végzett gyűjtésből a kézzelfogható eredmények egy része megsemmisült, elveszett, más része pedig különféle intézmények irattáraiban lappangva várt feldolgozásra. A helynévgyűjtő mozgalom Bács-Kiskun megyében 1975–1976-ban szerveződött meg, és a gyűjtés BOGNÁR ANDRÁS irányításával, a megyei könyvtár koordinálásával zajlott a következő években. 1978-ban már a gyűjtőmunka közeli lezárulása alkalmából szerveztek tudományos tanácskozást a munkálatok vezetői, az előadásokat megjelentető kötetben, 1982-ben pedig már az adatok ellenőrzéséről, kiadásra való előkészítéséről olvashatunk (BOGNÁR szerk. 1982). A munka azonban a tervezettnél lassabban haladt, 1985-ben BOGNÁR ANDRÁS részletes jelentésben foglalta össze a gyűjtés speciális, megyére jellemző buktatóit és a hátralévő feladatokat. A kéziratos anyagok egy része BOGNÁR ANDRÁS 1989-es váratlan halála után valóban végleg eltűnt. A gyűjtemény maradáka az 1990-es évek elején RÓNAI BÉLA névkutatóhoz, Pécsre került, de a kiadás előkészítésében érdemi előrelépés nem történt. 1993-ban viszont új lendületet (és megyei közgyűlési támogatást) kapott a projekt, és az egyes járások kéziratai járási felelősöknek lettek szétosztva. A Kalocsai, Kiskőrösi, majd a Kiskunhalasi járás anyagai a kalocsai Viski Károly múzeumba, ROMSICS IMRÉHEZ kerültek, aki hozzá is kezdett a hiányzó települések (pl. Homokmégy, Fajszy) gyűjtésének megszervezéséhez. A Bajai járás kéziratait a bajai főiskola kapta meg, ahol hallgatókkal igyekeztek a hiányzó részeket pótoltatni (pl. Kecel). Kiskunfélegyháza és környékének földrajzi nevei, amely már 1985-ben szerkesztett kéziratként készen állt, 1997-re megjelent (FEKETE szerk. 1997). A Kecskeméti és Kunszentmiklósi járás gyűjtéseit a jegyzőkönyv szerint a kecskeméti könyvtárban helyezték el.

Intézményi háttértámogatás híján és a helynévgyűjtő mozgalom országosan is érzékelhető lendületvesztése nyomán (HOFFMANN 2003: 73–75) a gyűjtés és a szerkesztés folyamata az 1990-es évek második felére elakadt, így két és fél évtized elmúltával meglehetősen kaotikus és töredékes állapotokkal találkoztam.

A kecskeméti-kunszentmiklósi kistérségbe tartozó anyagok gyakorlatilag eltűntek. A kecskeméti megyei könyvtár helytörténeti gyűjteményében 2011-ben még őriztek két dobozt, amelyekben a gyűjtés adminisztrációjával kapcsolatos iratok, térképszelvények (köztük egy kecskeméti gyűjtést bizonyító térképrészlettel), történeti adatokat tartalmazó füzetek voltak, de 2018 után ezt a könyvtár munkatársai már nem találták. Az azóta nyugdíjba vonult egykori könyvtárosok sem emlékeztek rá, mi történhetett a Kecskemét környéki települések gyűjtőlappjaival, céduláival (ami minden bizonnyal több dobozt tett ki). A megye összes fontosabb közgyűjteményével (levéltár, egyéb könyvtárak, múzeumok) kapcsolatba lépve sem leltem nyomára ennek a gyűjteményrészletnek – ez tehát a legnagyobb hiány.

Baja környékének névgyűjtéseit átvehettem az egykori megbízottól, ám az anyag alapos átfésülésével kiderült, hogy a települések kétharmadából nem tartalmaz gyűjtéseket, és ahonnan igen, onnan is csak elsődleges gyűjtőlappokat vagy gyűjtési jegyzeteket. (Csak néhány település esetében maradt meg cédulázott anyag, de a cédulák sok esetben összekeveredtek, eltűntek.)

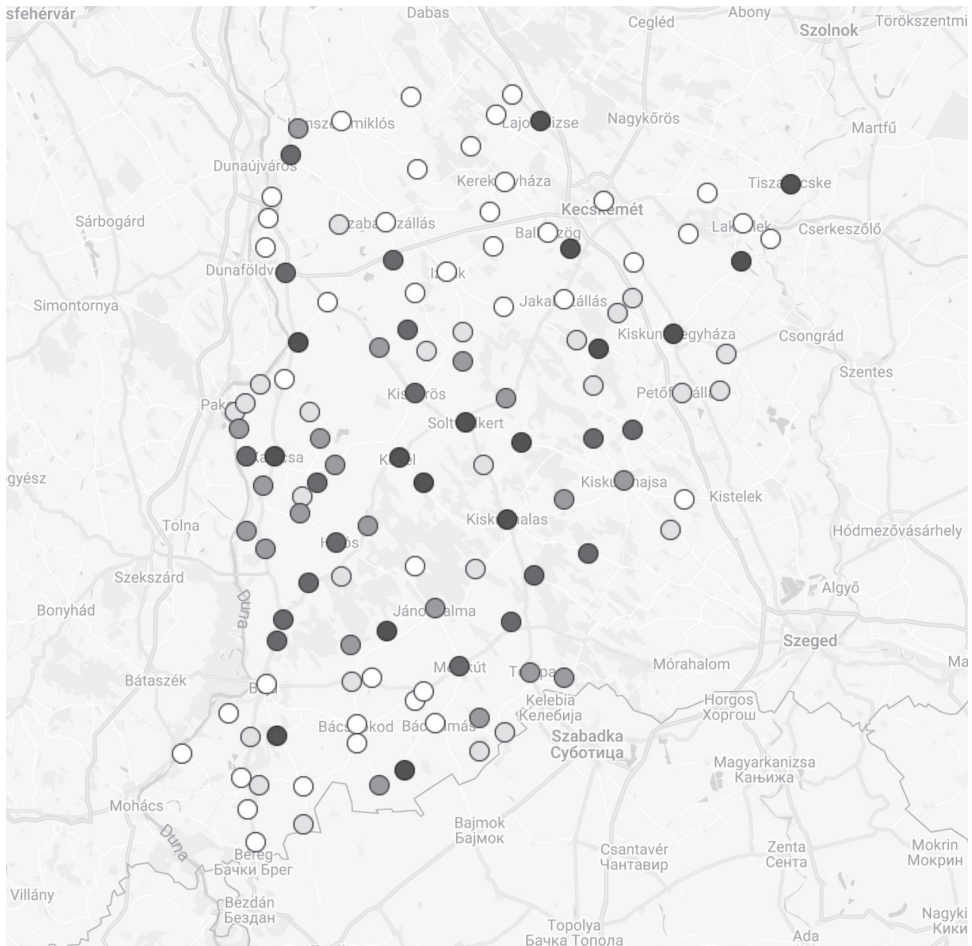
A legjobb „állapotban” a kalocsai és kiskőrösi járáshoz tartozó települések anyaga volt, a kalocsai Viski Károly Múzeumban. A számos település kb. egyharmadából maradtak fenn gyűjtőlapok és szerkesztett cédulák, néhányukból csak cédulák, ugyancsak egyharmadukból csak eredeti gyűjtőlapok, két településről szerkesztett kézirat. A jelentős mennyiségű térkép egy része nem a végleges, számokat is tartalmazó 10 000-es térkép volt, hanem a gyűjtőmunkát elősegítő munkatérkép, a főbb határnevekkel. (Ezekben az esetekben tehát utólag azonosíthatatlan a cédulák vagy a gyűjtőlapok számozása.) Kiskunhalas környékének névgyűjtései szintén múzeumi archívumban őrződtek meg, nagy arányban cédulákra szerkesztve.

Az egykori jelentések, levelezések alapján jutottam hozzá nyolc, Kecskemét környéki település gyűjtőlapjaihoz, amelyeket valaha lektorálásra-cédulázásra küldtek Budapestre, a Nyelvtudományi Intézetbe. A helynévgyűjtő mozgalommal nagyjából egyidőben több településről készültek helyneveket tartalmazó szakdolgozatok, helytörténeti munkák. Ezeket egykeztem felkutatni és adataikat az adatbázisba építeni.

3. A kéziratok gyűjtemény feldolgozása. Munkám legnagyobb részét a kéziratok gyűjtések feldolgozása tette ki. A cédulákat, gyűjtőlapokat hallgatói közreműködéssel digitalizáltam, az adatokat táblázatos formában, a Magyar Nemzeti Helynévtár struktúrájához hasonló módon rögzítettem. (Az egyes helynévformákat külön rekordba, sorszámokkal összekötve vittem számítógépre.) A sok eltűnt települési adattár ellenére (a megye nagysága miatt elsősorban) igen nagy számú, több mint 35 000 névadatot emeltem az adatbázisba 78 településről. A különféle állapotú kéziratok sajátos problémákat tartogattak: sokszor kideríthetetlenek voltak a gyűjtés külső körülményei: időpontja, gyűjtője, adatközlői. Sok esetben a gyűjtésben hiányok (más forrásokból kideríthető fontosabb nevek, fajtajelölések, nyelviség megjelölése stb.) vagy fölösleges többletek (túlzón aprólékos magyarázatok, hely- és családtörténeti leírások) jelentkeztek. Többször a kiolvashatatlan kézírás okozott fejtörést, bár az elsőre homályos, nem transzparens személy- és helynevek jó részét némi utánajárással (mai névjegyzékek, analógiák révén) tisztázni lehetett.

A megmaradt anyagok feldolgozásával párhuzamosan azon dolgoztam, hogy a kéziratok hiányosságait más forrásokból pótoljam. Felhasználtam PESTY FRIGYES ide tartozó gyűjtéseit (BOGNÁR szerk. 1984, KÖHEGYI–SOLYMOS szerk. 1973), kataszteri térképeket, 1950-es, 60-as évekbeli topográfiai térképeket, helytörténeti kiadványokat, régészeti-történeti szakmunkákat, földrajzinév-tárakat. Mivel az ország legnagyobb megyéjéről (8445 km²), 119 településről van szó, összesen több mint 40 000 névadat került be a létrehozott adatbázisba az írott források felhasználásával (hogy melyik helységekből és milyen arányban, azt a mellékelt térképeken jeleztem; 1. ábra).

1. ábra: Az 1970-es évekből származó, megmaradt élőnyelvi helynévgyűjtések helyszínei (nagyobb teli ponttal) és a hiányzó, csak írott forrásokból feldolgozott települések (kisebb üres ponttal)²

4. A névtár sajátos problémái. A feldolgozás során számos elméleti-módszertani problémába ütköztem, amelyek természetesen négy évtizeddel korábbi elődeim számára is sok fejtörést okoztak. Alapvetően ilyen „gond” volt a megye hatalmas területe, településeinek nagy száma és a helységek határának nagy kiterjedése, illetve nehézségeket okoztak a gyűjtések óta eltelt években lejátszódott közigazgatási változások is. Névtani, strukturális problémát jelentett a helynevek között óriási számban előforduló – más megyékben kevésbé jellemző – tanyanevek kérdésköre. Bár ezen névadatok egy-egy település

² Az adatmennyiséget az ikonok színének árnyalata jelzi.

névállományát igen eltérővé teszik például hasonló lélekszámú dunántúli helységeiktől, és felmerül közigazgatási hovatartozásuk, illetve „névségük” kérdése is, a számítógépes adatbázisba valamennyi efféle nevet felvettem a kommunikációban betöltött helynévszerű funkciójuk, illetve társadalomtörténeti értékük (családnevek, ragadványnevek) miatt. Egy későbbi, nyomtatott kiadás szerkesztésekor azonban minden bizonnyal egyértelmű döntést kell hozni szerepeltetésükről vagy mellőzésükről, hiszen nem feltétlenül illenek a prototipikusan névszerű helynevek sorába.

A megye helyneveinek sajátos vonása még a 18. századi betelepítéseknek köszönhető nyelvi-nyelvjárási sokszínűség. A települések között nagy számban találunk délszláv (Bácsalmás, Dusnok, Katymár, Vaskút stb.), szlovák (Kiskőrös, Miske), német (Császártöltés, Harta, Nemesnádudvar, Hajós stb.) lakosságú helységeket. A helyi magyar nyelvjárások között pedig a dél-alföldi *ő-ző* alaprtegen kívül számos más (palóc, dunántúli) eredetű nyelvvaltozattal találkozunk. Mivel a gyűjtők nem minden esetben tartották be a szervezők precíz előírásait a nyelvjárási vagy idegen nyelvi (német, horvát, szlovák) formák írásmódjára vonatkozóan, településenként változik, hogy mennyiben biztos forrásértékű egy-egy helynévforma a nyelvhasználat regionalizmusaira vagy kontaktushatásaira vonatkozóan.

A legnehezebb feladat elé a „történetivé vált” helynévtár adatainak lokalizálása állított. Mivel tucatjával kerültek elő olyan települési gyűjtések, amelyeknek térképe hiányzott vagy hibás volt, a pusztá névfelsorolássá szürkült adatsorokat többféle (térképi) forrás segítségével igyekeztem „megszólaltatni”. Így a nevek kisebb hányadát (kb. ötödét) sikerült pontosan lokalizálnom, a többi névhez pedig átmenetileg csak településszintű koordinátákat rendeltem az adatbázisban; áttekintő nyelvföldrajzi-névföldrajzi vizsgálatok céljára ez mégiscsak alkalmassá teszi a teljes anyagot. A fennmaradt kéziratos térképvázlatokat digitalizáltam, de a georeferálási kísérletek csak néhány térkép esetében vezettek megnyugtató eredményre. A végleges, könyv formájú kiadás térképes megjelenítése az egyes objektumok újralokalizálása, a nevek aktualizálása nélkül jelenleg elképzelhetetlennek tűnik.

5. Online és nyomtatott közzététel. A felkutatott és feldolgozott helynévanyag kiegészített, szerkesztett adatbázisát egy erre a célra létrehozott, szabadon hozzáférhető honlapon publikáltam.³ Az online felületen lehívható a teljes helynévadattár. A részletes keresést (település, évszám, névadat, információk szerint) különféle szűrési lehetőségek segítik. A keresési eredmények interaktív térképes felületen ábrázolhatók, a találati listák kimenthetők. A települések „törzsadatai”, gyűjtési információi külön menüpontból és a névadatokhoz kapcsolva is előhívhatók. Az adattárhoz részletes ismertetőt, segédletet és forrásjegyzéket mellékeltem.

A nyílt digitális adatbázis biztosítja, hogy az évtizedeken át elfeledett, közgyűjteményi raktárakban vagy magánszemélyek polcain porosodó cédulák, gyűjtőlapok adatai elérhetővé váljanak a névtan és a társtudományok művelői számára. Mindazonáltal – részben a gyűjtemény hiánytolt sorsa, hiányai, részben a gyűjtések óta eltelt mintegy négy évtized változásai miatt – a honlapot inkább fontos állomásnak, mintsem végterméknek tekintem egy kutatási folyamatban. Jó alap ahhoz, hogy aktualizáló és kiegészítő élőnyelvi gyűjtésekkel valóban teljes megyei helynévtár születhessen a jövőben, és már jelenleg is alkalmas arra, hogy – az 1970-es évek végi állapot lenyomataként – integrálni lehessen a Magyar Nemzeti Helynévtárba. Megfelelő bázis ahhoz is, hogy egy szócikkos formájú könyv(sorozat) születhessen belőle, amelynek szerkesztésébe – a Kálocsai járás településeivel kezdve – bele is fogtam.

³ <https://bkmhelynevek.herokuapp.com>

6. Kutatási lehetőségek. A helynévtár jelentőségét ebben az összefoglalóban csak néhány példával igyekszem szemléltetni, utalva azokra a lehetséges kutatási irányokra, amelyek számára értékes adatok válnak hozzáférhetővé az egykori gyűjtések közzétételével.

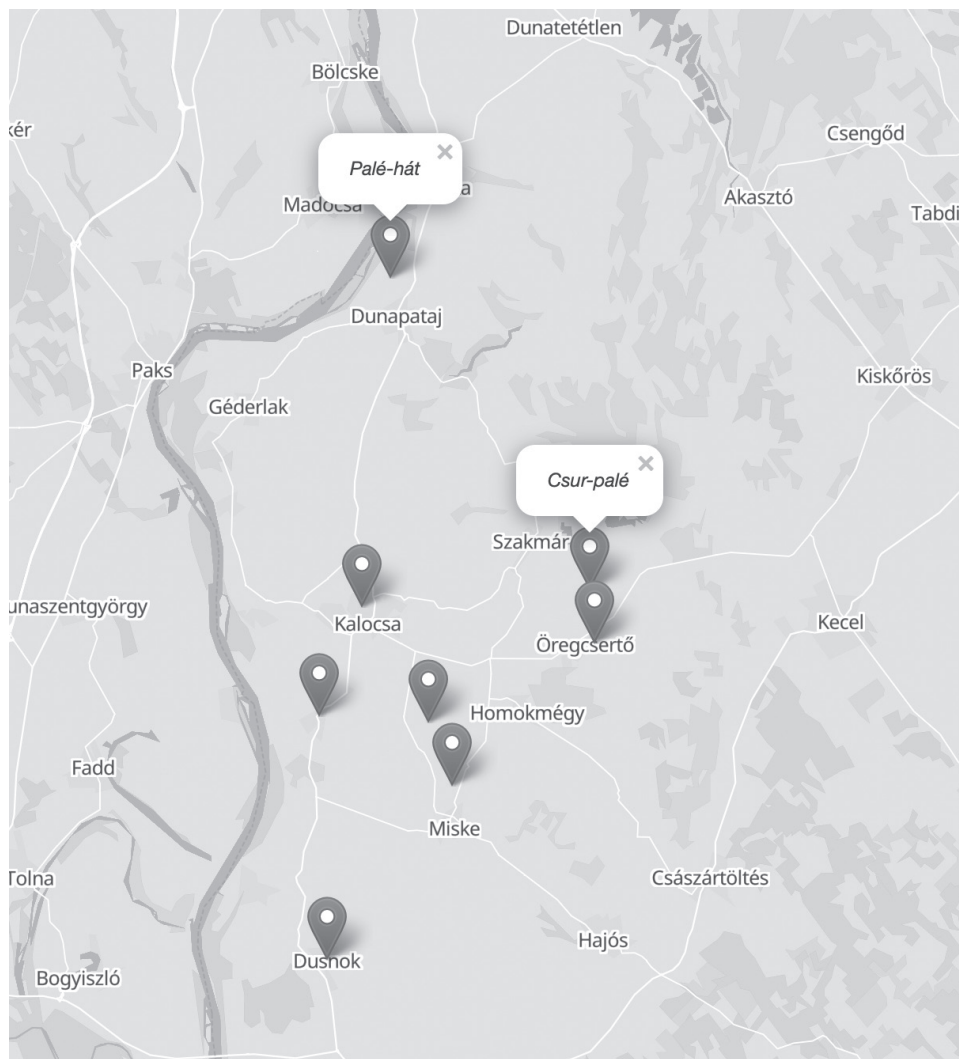
A történeti nyelvjáráskutatás számára a lokalizált, időhöz kötött helynévadatok fontos szerepet töltenek be a nyelvjárási jelenségek elterjedtségének meghatározásában (bővebben: HOFFMANN 2003: 206, BÁRTH M. 2018: 28–29). Bár felhasználásuknak korlátokat szab a gyűjtők lejegyzésmódja, egyes tendenciák párhuzamba állíthatók a nyelv földrajzi vizsgálatokkal, atlaszlapokkal, amelyek Bács-Kiskun megye területéről igen ritkás kutatópont-hálózattal rendelkeznek. Így például pontosabb képet kaphatunk a helynevek alapján az ő-zés korabeli meglétéről, intenzitásáról: *Mérőgbót* (Akasztó, 1977), *Macska-högy* (Bócsa, 1970), *Zódhögy*, *Kékhögyi-erdő*, *Szamárhögyi-dűlő* (Érsekszanád, 1976), *Némőkertők* (Ordas, 1971), *Fősző-körösz* (Géderlak, 1976); a hivatalos (térképi) névformák és az élőnyelvi adatok különbségeiről: *Hegyes ~ Högyes* (Bócsa, 1970, 1980), *Vaskereszt ~ Vaskörösz* (Bugac, 1978).

Szóföldrajzi-név földrajzi vizsgálatokra különösen sokrétű lehetőséget kínál a lokalizált és kereshető adatbázis. A névadás regionális kötöttségeire a legkézenfekvőbb példákat akkor láthatjuk, ha térképet készítünk az egy-egy kisebb régióra jellemző földrajzi köznevekből: ilyen például a sekély és kisebb mocsaras, vizenyős területet jelölő *palé* (más területeken *palaj*; vö. BÁBA–NEMES 2014: 260), amely a megyén belül a Kalocsa környéki, szláv lakosságú és azokkal szomszédos településeken fordul elő gyakran (l. a mellékelt térképen; 2. ábra).

A történeti kutatások, elsősorban a régió korai településszerkezetét feltáró történeti földrajz és régészet számára kulcsfontosságúak a helynevek, különösen az egykori települések nevét őrző határnevek. Az ilyen vizsgálatokat végzők természetesen korábban is felhasználták és ma is hasznosítják az írott névelőfordulásokat, térképi megjelöléseket, azonban a 20. század végi élőnyelvi gyűjtésből származó, lokalizált adatoknak nagy jelentőségük lehet a hajdani települések helyének meghatározásában. Jó példa erre az először 1369-ben említett (Cs. 3: 356), a középkortól egészen 1709-ig lakott Bática környéki *Varajt* falu, amelynek nevét egy, a falutól délre eső, az 51-es út mellett elterülő terület nevéként, hajdani faluhelyként azonosították az adatközlők az 1960-as években gyűjtő Fehér Zoltánnak. Figyelemre méltó, hogy kb. egy kilométerre délnyugatra onnan egy *Szelistye* nevű terület is fekszik, amelyet pedig Bática korábbi faluhelyeként jelöltek meg (a 'puszta faluhely' jelentésű névtípusra l. FNESz. *Szeleste* a.). Régészeti terepbejárás tisztázhatja a jövőben, hogy a középkori *Varajt* a nevét őrző szántó helyén vagy *Szelistye* területén feküdt-e a múltban (l. még TIMÁR 1939, D. SZABÓ 1992: 227; összefoglalóan: ROMSICS 2016: 31, 147).

A legkülönbözőbb névtani, névrendszertani vizsgálatokhoz természetesen elengedhetetlen a szinkrón névgyűjtések elvégzése, a megye teljes helynévanyagának egybeállítására. A kéziratban maradt gyűjtemények adatbázisba rendezése ehhez a munkához pótolhatatlan alapanyagot, a nevek előhívására alkalmas alapforrást jelent. A névhasználat, névismeret, névszociológia területén különösen izgalmas kutatási területnek ígérkezik a nyelvi kontaktusok vizsgálata a helynevekben. Próbavizsgálataim azt jelzik, hogy a többnemzetiségű települések 1960-as, 1970-es években gyűjtött szerb, szlovák, német stb. névanyaga a felgyorsuló nyelvi asszimiláció következtében egyre kisebb arányban ismert a névhasználók körében.

2. ábra: A *palé* földrajzi köznévi előfordulásai a Bács-Kiskun megyei helynevekben

Hivatkozott irodalom

- BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA 2014. *Magyar földrajzi köznévek tára*. A Magyar Névtár Kiadványai 32. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÁRTH M. JÁNOS 2018. *Névföldrajzi térképlapok Erdélyből. A helynévadás területi variabilitása a történeti adatok tükrében*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- BOGNÁR ANDRÁS szerk. 1982. *Névtudományi tanácskozás Kalocsán. 1978. július 27.* Magyar Névtani Dolgozatok 25. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- BOGNÁR ANDRÁS szerk. 1984. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések.* Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ / FEKETE NAGY ANTAL, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–5. MTA, Budapest, 1890–1941.
- FEKETE JÁNOS szerk. 1997. *Bács-Kiskun megye földrajzi nevei I. Kiskunfélegyháza és környéke.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 210. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002.* A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- KÓHEGYI MIHÁLY – SOLYMOS EDE szerk. 1973. *Észak-Bácska földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratos Helynévtárában.* A Bajai Türr István Múzeum Kiadványai 21. Türr István Múzeum, Baja.
- KUCZY KÁROLY 1980. *A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata.* Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 3. Viski Károly Múzeum, Kalocsa.
- ROMSICS IMRE 2016. *A Kalocsai Sárköz települései a XI–XVII. században.* Kalocsai Múzeumi Értekezések 17. Viski Károly Múzeum, Kalocsa.
- D. SZABÓ KÁLMÁN 1992. *Dusnok történelmi földrajza.* In: BÁRTH JÁNOS – SZTRINKÓ ISTVÁN szerk., *Cumania 13. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve*, Kecskemét. 164–241.
- TIMÁR KÁLMÁN 1939. *Varajt története.* *Kalocsai Újság* 1939. április 7. 2–3.

BÁRTH M. JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3389-7558>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcészettudományi Kar

JÁNOS BÁRTH M., **Toponyms from Bács-Kiskun county** **Publication of a fragmentary onomasticon**

The study provides insight into research that began in 2017 and aims to publish a fragmentary collection of geographical names from Bács-Kiskun County that has survived in manuscript form. It reviews the history of efforts to collect the toponyms of the county, presents the unique properties of the name stock, outlines the principles of processing and possible methods of publication, and highlights some aspects of onomastic analysis. Much of the tangible results of collecting geographical names of Bács-Kiskun County in the 1970s and 1980s were destroyed or lost, while others were scattered in the archives of various institutions. The author of the study has identified and collected manuscript materials in recent years and edited them into an up-to-date database. The collection has been supplemented with historical evidence and maps. The over 40,000 entries making up the database are stored in a structure that can be connected to the Hungarian National Toponym Registry currently under development. The collection of place names is already searchable on a website created for the purpose, and in the future, it will be supplemented with present-day collections. The database may also be published in the form of a name dictionary. Some examples in the study illustrate the significance of the published data, the possibilities of their linguistic, historical, sociological, and onomastic use.

Beszámoló a 27. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról*

1. A Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) legutóbbi kongresszusát online formában, 2021. augusztus 23–27. közt rendezte meg. Az eredetileg 2020-ban esedékes, Krakóba tervezett nagyszabású konferenciát az egész világot sújtó járványhelyzet miatt halasztották el előbb egy évvel, majd helyezték át az online térbe. A szervezést ezúttal három ország tudományos intézményei: a lengyel, a cseh és a szlovák nyelvtudományi kutatóintézet, a Lengyel Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága, valamint több régióbeli egyetem (élen természetesen a krakkói Jagelló Egyetemmel) együttműködése biztosította.

Névkutatás más tudományágakkal kölcsönhatásban (Onomastics in interaction with other branches of science) – ezzel a témával hirdették meg a kongresszust a szervezők. A rendezvény több mint 250 résztvevője 50-nél több országból érkezett, s vett részt a – közép-európai időzóna szerint napközben, online, a Zoom felületén zajló – konferenciaprogramban. A rendezvény hivatalos nyelveinek sora a megszokott angol, német és francia (az ICOS működési nyelvei) mellett ezúttal az orosz nyelvvel bővült, a legjellemzőbb munkanyelv szerepét azonban most is az angol töltötte be.

Az ICOS-kongresszusok, melyeket hagyományosan háromévente, változó helyszínen rendeznek meg, a névkutatók legreprezentatívabb nemzetközi szakmai találkozói. Tartalmuk a szakterület aktuális kutatási irányába, területeire, életébe nyújt jó betekintést.¹

2. A kongresszus programja a rendhagyó körülmények közt is az ICOS-kongresszusok során általában megszokott rendben zajlott. A program meghatározó részét természetesen az előadások alkották: a kiemelt plenárisok, a program nagy részét kitevő szekció-előadások, valamint a néhány speciális tematikájú blokkban (elsősorban a szervező országok névkutatásának állását bemutató szimpóziumokban) elhangzottak.

2.1. A kongresszus tervezett programjában három plenáris előadás kapott helyet.² A nyitó napon Az exonima/endonima megkülönböztetés alapvető és vitatott fogalma a helynevekben című előadásában az osztrák PETER JORDAN az exonima és endonima megkülönböztetésének fő kérdéseit és problémáit vette számba. Meghatározásuk egyrészt történhet pusztán nyelvi alapon, mely megközelítés a nyelvet absztrakt rendszerként kezeli, figyelmen kívül hagyva a jellemzően helyhez kötött nyelvhasználókat. Másrészt történhet a névközösség és ennek elhelyezkedése alapján, mely ez esetben nem veszi figyelembe a nyelvi kritériumokat, és egyben felveti a kérdést, mi történik az exonima státusszal, ha a név átlépi a névközösségek határát. A kongresszus második napján a kanadai SHEILA

* Készült a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az ELTE Tematikus Kiválósági Program „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” elnevezésű pályázatának keretében.

¹ A kongresszus programját, az előadások absztraktjait és egyéb anyagokat az alapinformációkkal együtt lásd a rendezvény ötnyelvű honlapján: <https://icos2020.ijp.pan.pl> (2021. 11. 03.)

² A plenáris előadások felvételei visszanezhetők: <https://icos2020.ijp.pan.pl/videos> (2021. 11. 03.)

EMBLETON Nevek Indiában: történelem, gyarmatosítás, újraelnevezés, kortárs problémák címmel tartott előadásában az 1,4 milliárd lakosságú India rendkívül összetett névadási rendszerét mutatta be, amelyet az ország kulturális, nyelvi, vallási, földrajzi és éghajlati sokszínűsége, a gyarmati idők brit, francia és portugál befolyása, illetve a kasztrendszer és egyéb társadalmi tényezők alakítottak. Az előadás a helynevek posztkoloniális változásának állomásait és a személynévadási rendszer társadalmi osztály, kaszt, vallás, nem és a nyugati angol kultúra általi meghatározottságát veszi sorra. A negyedik napon kapott volna helyet a lengyel MARIUSZ RUTKOWSKI A névtani diskurzuselemzés gyakorlatáról című előadása, ez azonban elmaradt.

2.2. A kongresszuson a szekció-előadások egyszerre 5-6, egymással párhuzamosan folyó szekcióban hangoztak el az öt nap alatt. Az előadások és a program tematikus gazdagságát mutatja, hogy a két legszélesebb témakört – a személy- és helynévkutatást – magába foglaló szekciókból egy időben akár kettő közül is választhattak az érdeklődők, míg a további szekciók az általános névtanhoz, az irodalmi névadáshoz és az egyéb nevek témaköréhez kapcsolódtak. Az egyes alszekciókhoz a szervezők külön címet nem rendeltek, azok az előadások szűkebb témája, kisebb részben az előadások nyelve alapján álltak össze a programban logikus egységgé.

2.2.1. A személynévkutatás szekciójában a régóta vizsgált témákkal kapcsolatos legújabb elméleti és gyakorlati eredményeket bemutató előadások mellett a 21. század aktuális alkalmazott névtani kérdéseit boncolgató prezentációk is jelen voltak. Az előadók által tárgyalt változatos témák: a családnevek és a keresztnévek történeti vizsgálata (az ókori görög és egyiptomi egyénnevektől az újkori zágrábi zsidó családnevekig, többek között Kelet-Közép-Európa, a Baltikum, illetve Mexikó és a Karib-térség névanyagának kapcsán); a személynévek különböző nyelvek és írásrendszerek határán (lett–orosz, lett–német, lengyel–német nyelvi kontaktusban, lengyel személynévek különböző európai országok viszonylatában); a keresztnévadás dinamikája és ennek meghatározói (Ukrajna, Svédország, Japán névadása kapcsán); a névdívat hagyományai és változásai (Puerto Ricótól több európai országon át Kínáig); a házassági névválasztás (Magyarország kapcsán); a becenevek és egyéb személynévek (orosz, osztrák, angol példákkal); név és identitás, név és etnikum, név és nem (Mexikótól Oroszországon és Svédországon át Japánig); a személynévek pragmatikai megközelítésének általános kérdései; az internetes felhasználónevek kutatástörténete.

A szekcióban négy magyar előadót hallhattunk. SLÍZ MARIANN a szentkultuszok történeti vizsgálatára irányuló kutatásai kapcsán a történeti személynévanyag elemzésében megmutatózó, a férfi és női szentek esetében különbözőképpen felmerülő metodológiai nehézségekre irányította a figyelmet. A szentekhez kötődő keresztnéveknek és az ezekből keletkezett családneveknek az évszázadok folyamán változó gyakorisága történeti változásokról, társadalmi és földrajzi variabilitásról adhat számot. SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA a házassági névviselésre vonatkozó törvény módosításának 2004-es életbe lépése után férjhez ment nők megkérdezésével végzett kutatásáról számolt be. Az előadás hangsúlyozta az identitásképzés, az egyéniség és a férjzett státusz kifejezésére való törekvés meghatározó szerepét a névválasztás során. N. FODOR JÁNOS a nyelvföldrajz és a személynévek kapcsolatát, valamint ennek lehetséges kutatási irányait, perspektíváit tárgyalta. A legfrissebb nemzetközi geonomasztikai vizsgálatok felvázolása után a Történeti magyar

családnévatalasz 18. századi névanyagán statisztikai számítások és ún. hőtérkép segítségével mutatta ki a magyar családnév típusok térben is megmutató jellegzetességeit. HAUBER KITTI az erdélyi szászok családnévanyagát elemezte tipológiai és statisztikai szempontú előadásában. A kognitív szemléletű kutatás célja a névadás során működő névmodellek azonosítása és összevetése volt a mai németországi, valamint a 18. századi Magyarország és Sopron névanyagával a névadásban megmutató esetleges szemléletbeli különbségek kimutatása érdekében.

Magyar vonatkozású témája, bőséges magyar névtörténeti anyaga miatt érdemes kiemelni MILOŠ MAREK előadását, amelyben középkori források alapján elemezte az etnikumra utaló személynevek szerepét és típusait. Az előadó olyan kérdésekre kereste a választ, mint a név és etnikum összefüggése, az etnikumra utaló megkülönböztető nevek megterheltsége, illetve változatossága az egyes vizsgált időszakokban, földrajzi vagy társadalmi környezetben.

2.2.2. A helynévtani szekcióban szintén jelen voltak a hagyományos, az addigi ismereteket tovább bővíteni szándékozó és az új kutatási témákat, irányokat és módszereket kereső, a névelmélet vagy az alkalmazott névtan irányába mutató előadások. Itt az előadók olyan, ugyancsak változatos témákkal szerepeltek, mint a metonímia és metafora szerepe a helynévadásban, a névadás kognitív nyelvészeti megközelítése, a névváltozás és névváltoztatás, a földrajzi nevek antropológiai megközelítése, helynévtörténeti vizsgálatok, a szinkronia és a diakronia különböző aspektusai a földrajzi nevek kapcsán, földrajzi nevek tipológiai, kvantitatív és strukturális vizsgálata, helynév és jog kapcsolata, a hivatalos és a nyelvjárási vagy kisebbségi névvariánsok egymáshoz való viszonya, földrajzi nevek multikulturális környezetben, tájszemiotika, helynevek szerepe az oktatásban. Az előadások az ókortól a 21. századig tekintették át különböző országok névanyagát Új-Zélandtól Marokkón át Oroszorszáig.

A szekcióban kilenc előadó szerepelt Magyarországról. TÓTH VALÉRIA előadásában rámutatott, hogy az ómagyar korból jelentős részben a főként tulajdonneveket tartalmazó latin nyelvű oklevelekre támaszkodhat forrásként a történeti nyelvészet. E tekintetben, amint azt példázta, főként a helynevek jelentik a legmegbízhatóbb forrást, ugyanakkor esetükben is számos probléma merülhet fel. PÓCZOS RITA a Kárpát-medence legkorábbi adatolt helyneveinek kutatását szolgáló forrásokra vonatkozó új kutatási eredményeit ismertette, összevetve őket a korábbi ismeretekkel és következtetésekkel. A 11. századi oklevelek kutatásában forrásértéküknél fogva alapvető fontosságú a legújabb elméleti megközelítések és módszerek alkalmazása. SZŐKE MELINDA előadásában felvázolta a történeti forrásokból származó helynevek datálásának problematikusságát és a velük való nyelvészeti munka lehetőségeit. Megállapításait a pécsváradi apátság 11. századi alapító oklevelének példájával szemléltette, amelyről napjainkra egy 13. századi hamisítás 15. századi másolata maradt fenn. KENYHERCZ RÓBERT a német, magyar és szláv lakossággal rendelkező középkori Szepesség többnyelvű helynévrendszerét tárta fel, nagy hangsúlyt fektetve azokra a nyelvi folyamatokra, amelyek hatással voltak a helynevek létrejöttére. Emellett kitért a felhasznált forrás jellegzetességeire, valamint a helynevek alapján történő nyelvi-etnikai rekonstrukció lehetőségeire és korlátaira is. PELCZÉDER KATALIN a középkori helynevek nyelvtörténeti rekonstrukcióját és elemzését mint a nyelvi kontaktológia forrását mutatta be előadásában a bakonybéli bencés kolostor 11. századi összeírásában fellelhető helynevek alapján. Ezek a magyar–szláv nyelvi kapcsolatok legintenzívebb idejét mutatják, így segítségükkel következtethetünk a szláv nyelvek magyarra gyakorolt hatásának mértékére. RESZEGI KATALIN

a kognitív nyelvészet metaforát érintő vizsgálati eredményeit mutatta be a névkutatás szempontjából. Előadásában a konceptuális metafora névalkotásban játszott szerepének vizsgálatát a helynévkutatás további perspektívájaként tárgyalta. RESZEGI KATALIN másik, MARIE A. RIEGERrel közösen tartott, szintén kognitív nyelvészeti kiindulópontú előadásában a mentális térkép és a nyelv, illetve elsődlegesen a helynevek kapcsolatára helyezte a hangsúlyt. A tanzániai Usambara-hegységben gyűjtött helynévadatok elemzésén keresztül mutatták be azt, hogy milyen módon hathat a nyelv a nyelvhasználók környezeti percepciójára. KOVÁCS ÉVA a magyar helynévállomány egy karakterisztikus részrendszerének kronológiai és strukturális jellemzőire irányította a figyelmet előadásával. A természeti környezetre utaló településnevek altípusait funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai elemzésnek vetette alá, felvetve, hogy kutatásuk a mikrotoponimák esetében is előremutató lehet.

Szintén magyarországi résztvevőként DANIEL NYANGWESO, az ELTE doktorandusza a helynév-ontológiák online közlönyökben való használatának célját és módját meghatározó tényezőket tekintette át előadásában. MALAK ALASLI, ugyancsak magyarországi doktori hallgatóként, a többnyelvű és többkultúrájú Marokkó helyneveinek kapcsán vizsgálta a hivatalos név és a nem hivatalos névváltozatok kapcsolatát és egymásra hatását.

Magyar érdekltségű témával – a közös népi, nyelvi és történeti múlt, illetve tágabb régióink sajátosságai alapján – találkozhattunk JAROMÍR KRŠKO és PETRA JESENSKÁ előadásában is, mely Besztercebánya utcaneveinek névszemiotikai tájképét, illetve ennek történeti változásait tárgyalta, természetesen az egykori magyar közterületnevek létrejöttét és utóéletét, lecserélésük eseteit is érintve.

2.2.3. Az általános névtani szekcióban mind átfogó igényű elméleti, mind empirikus vizsgálatokon alapuló, illetve alkalmazott névtani vonatkozású előadások hangoztak el a következő témákban: név és identitás, a tulajdonnév meghatározása, névfordítás, terminológiai kérdések, a szláv és az északi nyelvek névkutatásának aktuális témái, tulajdonnév és köznévi egymáshoz való viszonya, idegen eredetű tulajdonnevek a laikus nyelvhasználók szempontjából.

A szekcióban két magyar előadás hangozott el. FARKAS TAMÁS számba vette a névfordítások során figyelembe veendő nyelvi és nyelven kívüli tényezőket. A témát különböző műfajú forrásokból vett, idegen nyelvekről magyarra fordított szövegekben megfigyelt fordítási hibákon keresztül közelítette meg. BÖLCSKEI ANDREA előadása az ICOS korábbi konferenciaköteteiben megjelenő terminushasználatot elemezte modern korpusznyelvészeti eszközökkel. Kitért az ICOS Terminológiai Munkacsoportja által készített terminológiai lista bővítési lehetőségére, szükségességére, valamint a korpusznyelvészeti eszközök felhasználhatóságára a terminológiai vizsgálatokban.

2.2.4. Az irodalmi nevek szekciójában elsősorban szépirodalmi források elemzésére támaszkodó előadások hangoztak el a következő témákban: a tulajdonnevek különböző – identitásalkotó, humoros, történeti-kulturális – funkciói; a névváltoztatás szerepe irodalmi szövegekben; a névtelenség, elnevezhetetlenség és a több névvel való megnevezés jelensége; a név mint metafora használata; a szépirodalom és a folklór viszonya névtani szempontból; különböző írói névadások vizsgálata. Szóba kerültek többek között Shakespeare, Joseph O'Neill, Robert Louis Stevenson, Leonardo Sciascia, Leo Spitzer, William Gilbert, Arthur Sullivan, Tóth Krisztina és Wislawa Szymborska művei, valamint több különböző műfaj a középkori szövegektől a kortárs francia disztópiáig. Másrészt, a szekció témakörét tágan értelmezve, itt kaptak helyet egyéb, funkcionális szövegekkel foglalkozó előadók is,

akik olyan témákat érintettek, mint a helynevek szerepe a turisztikai, marketing- és politikai szövegekben, a videojátékok virtuális világát felépítő helynevek, a névfordítás kérdésköre vagy éppen a vallási szövegekben előforduló, illetve a mitológikus nevek elemzése.

A szekció magyar előadója, HÖRCHER ESZTER ÉVA a személynévrendszerek és az egyéni nevek irodalmi kontextusban való működését vizsgálta *A személynévek vizsgálata* Tóth Krisztina műveiben címmel. Fő kérdése a neveknek, a névrendszernek a szerepe volt az író által teremtett tárgyias világban, és hogy e tárgyiasság kapcsolódik-e a névtelenség kérdéséhez.

2.2.5. Az egyéb nevekkel foglalkozó szekcióban malajziai utca-, Csehországban léte-sült kínai étterem- és spanyol pártneveknek, német, angol és orosz hadihajók és brit moz-donyok neveinek vizsgálatáról, illetve a tárgynevek definíciójának kérdéseiről, továbbá a név és marketing kapcsolatától hallhattunk előadásokat. A változatos tematikát magába foglaló szekcióban magyar előadó nem szerepelt.

2.3. A kongresszus folyamán három szimpózium zajlott a szekciókkal párhuzamosan. Az első napon megtartott szimpóziumon a lengyel hely- és személynévkutatás, valamint az irodalmi nevek kutatásának múltját, jelenét és jövőjét ismertető előadások hangzottak el, illetve felvázolták az egyéb tulajdonnevek elméleti megközelítésű és tipológiai vizsgálá-tának lengyel eredményeit és további perspektíváit. A második napon a cseh névkutatás eddigi eredményeit, illetve a cseh névtani iskolát, valamint a névtan és a történetírás kap-csolatát tekintették át az előadók. A negyedik nap szimpóziumának előadói Vincent Blanár névelméleti munkásságáról, a szlovák személy- és helynévkutatásról, illetve az egyéb tu-lajdonnevek szlovákiai kutatásáról számoltak be. Az utóbbi szimpózium keretében elmon-dottak egyes pontokon érintették természetesen a szlovákiai magyar, illetve a magyaror-szági szlovák tulajdonnévanyag kérdéskörét is.

A kongresszus utolsó napján került sor egy kerekasztal-beszélgetésre, amelynek során a több országból érkezett szervezők a helynevek és az Open Data összefüggéseiről, illetve a nyílt adatok mibenlétéről, felhasználhatóságáról, jelentőségéről kezdeményeztek diskur-zust tágabb értelemben, a névtani kutatásokra fókuszálva. Az összekapcsolt nyílt adatok (linked open data) koncepciójának lényege e vonatkozásban az volna, hogy az internet egy olyan globális helynévadatbázissá váljon, amelyet bárki elérhet, és amely nemcsak emberi, hanem automatikus számítógépes feldolgozásra is alkalmas.³ Az ennek a célnak a megva-lósításához szükséges módszertan elméleti alapjait is áttekintették a résztvevők.

3. Az ICOS-kongresszus a programjának gerincét képező szekciók, illetve szimpóziu-mok mellett, a szokott módon számos további testületi ülésnek, illetve szakmai megbeszélésnek, találkozóznak biztosított keretet.

A kongresszus folyamán került sor az ICOS közgyűlésére, melynek a beszámolók mel-lett a tisztújítás lebonyolítása is a feladata. Az újonnan felálló vezetőtestület élére az ICOS történetében először jelöltek és választottak magyar névkutatót Reszei Katalin, a Deb-receni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke munkatársának személyében, aki az előző ciklus második felében már e testület tagjaként tevékenykedett. Az ICOS új vezető-testülete a kongresszus folyamán meg is kezdte munkáját. A közgyűlés ugyancsak döntött

³ Ilyen jellegű források több országból már most is elérhetők, vö. https://icos2020.ijp.pan.pl/wp-content/uploads/2021/08/Workshop_Place-names%20as%20open%20data.pdf (2021. 11. 03.)

a következő kongresszus helyszínéről. 2024 augusztusában a Helsinki Egyetem ad majd otthont a rendezvénynek, melynek meghirdetett témája: Fenntarthatóság a nevekben, névadásban, névkutatásban (Sustainability of names, naming and onomastics). A kongresszus honlapja az interneten már elérhető.⁴

Megtartották összejöveteleiket az ICOS munkacsoportjai is. A Terminológiai Munkacsoport tevékenységének köszönhetően tovább bővült az alapvető névtani terminusok különböző nyelvű listáinak köre, az ICOS honlapjáról is elérhetően.⁵ A terminuslisták bővítése, új terminusokkal való kiegészítése szintén megkezdődött. A nemzetközi névtani terminológiai munkálatok a szláv nyelvek névkutatói által kezdeményezett ONOMATERM projekthez kapcsolódva vehetnek újabb lendületet a jövőben. A Bibliográfiai Munkacsoport, újratervezve tevékenységét, többek közt az egyes régiók, nyelvek, országok névtani szakirodalmát, illetve annak egyes témaköreit áttekintő szemlecikkek készítését és közzétételét vette tervebe. Az ICOS legfiatalabb, PR Munkacsoportja a szakterület nemzetközi láthatóságának és presztízsének növelését tűzte ki céljául. Tevékenységi köréhez kapcsolódik az ICOS online felületeinek már eddig is megtapasztalható gyarapodása és megnövekedett aktivitása: hivatalos honlapjának tartalmi gazdagodása mellett a közösségi médiában való képviselése (Facebook-oldal, Twitter-csatorna), további tervként pedig egy Youtube-csatorna indítása is. Az ICOS-nak a fiatal kutatók, doktoranduszok számára létrehozott csoportja szintén megtartotta összejövetelét, melynek napirendi pontjai közt szerepelt egyebek mellett a 2019-ben megvalósult nyári egyetem újbóli megrendezésének, illetve online események szervezésének a lehetősége.

Az előző ICOS-kongresszuson felújított gyakorlatot folytatva került sor a névtani folyóiratok szerkesztőinek megbeszélésére, a korábbi találkozóon tárgyalt témaköröket véve ezúttal is sorra. E megbeszéléshez kapcsolódó eredmény, hogy a szervezet a honlapján a nemzetközi névtani folyóiratoknak (köztük egyúttal, ilyen módon nem teljesen szerencsésen: sorozatoknak) igen széles listáját tette elérhetővé a kapcsolódó legalapvetőbb információkkal együtt.⁶ Kiemelendő, hogy az ICOS saját folyóirata, az *Onoma* – melynek szerkesztőbizottsága szintén ülésezett a kongresszus folyamán – teljes mértékben ledolgozta korábbi többéves késését, megjelenése ismét rendszeres. Az *Onoma* újabb számai a nyomtatott megjelenés mellett saját honlapján elektronikus formában szabadon elérhetők. A folyóirat a következő évekre is tematikus jellegű számokkal készül.⁷

A nemzetközi névtani kongresszusok jellegzetes és figyelemre méltó „kísérőrendezvénye”, a névtani kiadványok kiállítása ezúttal sem maradt el, csupán az online térbe kényeszerült. A résztvevők által küldött rövid, jórészt angol nyelvű bemutatások egy pdf fájlba szerkesztve, országok szerinti betűrendben (Andorrától az USA-ig) adtak, illetve adnak tájékoztatást az érdeklődőknek az utóbbi évek szakirodalmi terméséről.⁸ A magyarországi irodalmat a Névtani Értesítő, valamint a Tulajdonnevek és szótárak című tanulmánykötet képviseli az említett szemle anyagában. A kongresszusi honlap mindemellett a lengyel

⁴ <https://www.helsinki.fi/en/conferences/28th-international-congress-onomastic-sciences> (2021. 11. 03.)

⁵ <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology> (2021. 11. 03.)

⁶ <https://icosweb.net/periodicals> (2021. 11. 03.)

⁷ <https://icosweb.net/publications/onoma> (2021. 11. 03.)

⁸ https://icos2020.ijp.pan.pl/wp-content/uploads/2021/08/ICOS_2021_Book_exhibition.pdf (2021. 11. 03.)

nyelv akadémiai kutatóintézetének digitális projektjeiből is tanulságos bemutatókat kínál, köztük – nyelvtörténeti, dialektológiai és nagyszótári projektek mellett – a lengyel családnevek internetes szótáráról is (természetesen a megfelelő továbbvezető linkekkel ellátva).⁹

4. Az ICOS legutóbbi nemzetközi kongresszusa ezúttal is széles körű áttekintését nyújtotta napjaink névkutatásának. Erről ad majd képet a várható konferenciakötet is, melynek megjelentetésére nyomtatott és elektronikus formában fog sor kerülni. A kongresszus sikeres online megrendezése remélhetőleg jó új gyakorlatokat is elindít a nemzetközi névkutatás színterein – mindemellett szívből reméljük, hogy a következő ICOS-kongresszus ismét a megszokott személyes találkozások ezúttal sajnálatosan hiányzó lehetőségeivel együtt valósulhat meg.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS – KITTI HAUBER, Report on the 27th International Congress of Onomastic Sciences

A 27th ICOS Congress was originally planned to be hosted by Krakow in August 2020. However, due to the coronavirus pandemic, it was eventually organized digitally between 23–27 August 2021. Its central theme was Onomastics in interaction with other branches of sciences. More than 250 participants represented over 50 countries at the conference. In addition to plenary and section presentations, the schedule included three symposia focusing on the onomastics of the three countries organizing the event (Poland, Czechia, and Slovakia) and a panel discussion on place names and open data. Various ICOS bodies and working groups also held their meetings. The General Assembly of ICOS elected, among others, the Governing Body for the upcoming period with Katalin Reszegi as its President and selected Helsinki as the host of the 28th ICOS Congress due in 2024. This meeting will focus on the sustainability of names, naming and onomastics.

⁹ <https://icos2020.ijp.pan.pl/digital-projects-of-the-institute-of-polish-language-ijp-pan> (2021. 11. 03.)

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2020-ban

MIKESY GÁBOR, Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvtudomány. Budapest, 2019. 179 lap
DOI: 10.15476/ELTE.2019.181

Témavezető: BÖLCSKEI ANDREA. Opponensek: HEGEDŰS ATTILA, BÁRTH JÁNOS
Védés: 2020. január 29.

1. A disszertáció témája, célja, forrásai és módszerei. A dolgozat Magyarország mikrotoponimiájával foglalkozik térképi források alapján. Feltárja azokat a nagy és közepes méretarányú térképsorozatot, amelyek az ország teljes területét lefedik, névanyaguk gazdagságával jelentős forrásként figyelembe veendő és összehasonlító kutatások alapját képezhetik. Történeti áttekintésre vállalkozom, azaz a megállapítások az adott korszak Magyarországának területére vonatkoznak. Az időkeret hozzávetőlegesen az első katonai felmérés kezdetétől (1769) a rendszerváltásig (1990) terjed. Mivel e periódusban a térképkészítést monopolhelyzetben lévő, nagy állami szervezetek dominálták, a kutatásnak ki kellett térnie ezek szabályzataira is. A mikrotoponimák közül – a térképi tartalmaknak megfelelően – alapvetően a külterületek, főleg a területi kiterjedéssel rendelkezők képezik a vizsgálat tárgyát.

A helynevek a szókincs igen jelentős mennyiségű és gazdag nyelvi, kulturális, történeti értéket magukban hordozó állományát képezik, ezért alapos megismerésük társadalmi és tudományos érdek. A nevek az élet számos területén szolgáltathatnak értékes adatokat, több tudományban, a speciális névtani megközelítéseken túl is a nyelvészeti, a történeti (hely-, társadalom-, gazdaság-, család-, valamint művelődéstörténeti) és földrajzi vonatkozások emelhetők ki, de akár az ökoszisztéma változásai is megragadhatók a nevek által. A névkincs új kiaknázási lehetősége egy bizonyos revitalizációs igény kielégítése: újranevelő területeken előszeretettel keresik elő a régi helyneveket, hogy róluk nevezzék el utcákat, cégeiket stb. Jóllehet Magyarországon nagy hagyománya és szakirodalma van a földrajzi nevek kutatásának, a különböző térképeken előforduló nevek feltárására, elemzésére, forrásértékük minősítésére való szándékot egyelőre nem találtam. Általános tapasztalat pedig, hogy a különböző források – legyenek azok térképek vagy egyéb, helyadatokat is közlő szöveges források – ugyanarról a kisebb régióról jelentős változatosságú, helyenként ellentmondásos helynévanyagot hordoznak. A térképek a mikrotoponimák legjelentősebb hordozói, több részletes térképsorozat elkészült az egész országra. Ezekre különösen azokon a területeken kell komoly figyelmet fordítani, ahol nem készültek más, például nyelvészeti célú helynévgyűjtések.

A források minősítése elengedhetetlen valamennyi felhasználási területhez, ehhez pedig kritikai megközelítés szükséges, melynek támaszkodnia kell a névállományok keletkezési körülményeinek feltárására: a célokra, a szellemi közegre, a módszertanra és az adatolás személyi és technikai lehetőségeire. A legfontosabb a hitelesség kérdése, amely a mikrotoponimák

esetében azt jelenti, hogy a forrás milyen mélyen és tisztán alapul a szóban forgó helység közösségének élő, valóságos névhasználatán, illetve külső körülmények befolyásolták-e a térképi névírás minőségét. A nevek és a névvel jelölt objektumok (denotátumok) együtt, szoros egységben foglalják magukban a kutatási és felhasználási lehetőségeket. A nevek és a denotátumok kapcsolatát a térképek biztosítják. A helynevek szempontjából sem mellékes, hogy milyen célból készült és milyen pontos azonosítást lehetővé tevő térképeken adattolták őket, ezért a célkitűzések között a térképfajták és a helynevek viszonyának tisztázása is szerepel. A természet munkája és a gazdasági tevékenység következtében a denotátumok is folytonosan átalakulóban vannak, és az ott élő társadalom viszonyai sem állandóak, így a különböző korok különböző térképtípusain többféle névállományt rögzíthettek.

Dolgozatom anyaga a két meghatározó térképes ágazatban, a földmérési/kataszteri és a topográfiai/katonai térképezésben feltüntetett mikronevek, kis kitekintéssel más releváns térképfajtákra (pl. turistatérképekre) és kiadványokra (pl. nyelvészeti névgyűjtésekre). A kataszteri térképezés – a 18. századi, félbemaradt és többnyire meg is semmisített kezdeményezések után – az 1848–1849-es szabadságharc leverését követően indult, s tulajdonképpen tart a mai napig. Több sorozat készült el a teljes történelmi Magyarország valamennyi községére, átlagosan 20–30 szelvényt eredményezve. Olyan részletességgel térképezték fel a teljes országot, hogy a legkisebb földrésztletek korrekt azonosítását is lehetővé tegyék, ez képezte ugyanis az akkori legfontosabb adónem, a földadó alapját. Az összesített szelvénytárszám elérheti az egymillió darabot.

A topográfiai térképezés a kezdetektől erősen kötődött a katonai feladatokhoz; polgári topográfia csak az 1950-es évek végén jelent meg. Az előbbiben 1:25000 a leginkább jellemző méretarány, az utóbbiban az 1:10000. A topográfiában névvel jelölt objektumok merőben különböznek a katasztertől annak köszönhetően, hogy a terepi tájékozódás és a logisztika szempontjai másfajta helyismeretet követeltek meg, mint a földtulajdon nyilvántartása. A domborzat, a vízrajz és a külterületi lakott helyek vonatkozásában törekedtek minél pontosabb felvételekre. A szelvénytárszámok a néhány száztól a Monarchia korabeli térképművek másfél ezer körüli értékén át a részletesebb, a mai országterületre vonatkozó 1:10000 ma. polgári sorozatok akár négyezret is meghaladó számaiig terjednek.

A névanyag ilyen bősége egy-egy forrás esetében sem teszi lehetővé a teljes feldolgozást, ugyanis ezekről digitális korpusz nem áll rendelkezésre (bár az utóbbi időben képi anyag bőven van az Arcanum Adatbázis Kft. jóvoltából), azonban a következtetések levonásához ez nem is szükséges. A térképi névállományok általában nem függetlenek egymástól. Tulajdonképpen egy-egy névállomány a másik tükrében értelmezhető, így mindenképp a szélesebb körű, ám egy-egy forráscsoportot tekintve mintaterületekre épülő áttekintést tartottam célravezetőnek, a térképművek összevetésével.

Az állami térképezés nagy szervezetet, jelentős műszaki adottságokat és felkészített személyi apparátust feltételező, költséges tevékenység volt mindig, így szigorú szabályok és ellenőrzések mellett zajlott. E körülményekhez koronként változóan titkosítás is társult. A szabályok vonatkoztak a névírásra is. Ezek átfogó számbavétele még nem történt meg, pedig a források értelmezését lényegesen befolyásolják. A dolgozat kísérletet tesz a szabályzatok valamennyi, a névírást érdemben befolyásoló paragrafusainak, szakaszainak minél szélesebb körű feltárására és a végrehajtásuk vizsgálatára is. A név adatok hitelessége szempontjából különös figyelmet fordítok a következő aspektusokra: 1. Egy térképmű nevei helyi adatközlésen alapulnak-e, avagy régebbi forrás anyagait használták fel újra (részben vagy egészben)? 2. Volt-e olyan előírás vagy bevett gyakorlat, amely konkrét

összevetése világítja meg a név eredetét, alakulásmódját, kultúrtörténeti vonatkozásait. Legrészletesebben Gyöngyfa községnek a Baranya megye földrajzi nevei című kötetben közölt anyagát mutatom be: ez komplexen tükrözi a nyelvészeti névgyűjtések módszertanából fakadó bizonytalanságokat.

3. A disszertáció eredményei. Az eredményeket a következőkben összegezhetem. Mind a kataszteri, mind a topográfiai térképek vonatkozásában – a rendelkezésre álló szabályzatok és a konkrét névanyag ismeretében – olyan korszakolást végeztem, amely lehetővé teszi a térképművek kritikai megközelítését, forrásértékük meghatározását. A topográfiai térképekkel új és névállományát tekintve jelentős, tudományos kiaknázásra váró forráscsoportot mutattam be. A kataszteri és topográfiai térképek vonatkozásában számos olyan, a névtani irodalomban ismeretlen előírást tártam fel és tettem közzé, amelyek a források névanyagára meghatározó befolyással voltak. Bemutattam, hogy az ismert, felgyűjtött magyar helynévállománynak a jelentős része mesterséges beavatkozással – többek közt fordítással – keletkezett. A korábbi szakirodalom alapján ez a jelenség kvázi ismeretlennek számított, a rendszerűsége mindenképp. Példákon mutattam be, hogy a nevek helyes lokalizálása nemcsak a fizikai valóság ismeretéhez járul hozzá, hanem elengedhetetlen a nevek keletkezésének és alakulásmódjának a megismeréséhez, névéltani elemzéséhez több térkép összevetése által.

A kataszteri térképezés történetében három, jól elkülöníthető korszakot állapítottam meg a helynevek kezelése alapján, figyelmen kívül hagyva más szakmai szempontokat. E korszakok megállapítása véleményem szerint hozzájárul a kataszteri névanyag értelmezéséhez, ugyanis e névanyagot figyelembe vették a nyelvészeti névgyűjtések és az azokra épülő munkák során is. Az első korszak az 1850-es kezdettől 1894-ig tartott. E korai szakaszban a kataszteri dűlőnevek forrása a helyi községi előljáróság: a kataszteri mérnököknek a község vezetői által adott pecsétes igazolással kellett tanúsítania, hogy a nevek a községi akaratot tükrözik. A dűlők névanyagán külső tényezők hatása alig érződik, a kisebbségi nyelvek neveinek korlátozása sem. A második korszakot 1894–1957 közé teszem. Ekkor a földmérő mérnököknek és a kataszteri szervezetnek jogosítványai voltak a névanyag alakítására. Különösen figyelemre méltó, hogy a nemzetiségek által lakott helységek névanyagát hivatásszerűen formálták magyar nyelvűre, élve mind a fordítási eljárások különböző módjaival (pl. *Mühlgrabenäcker* > *Malomárki szántók*, *Zahumenice* > *Kertek mögött*), mind új, de magyar nyelvű nevek alkotásával (pl. *Ruthacker* > *Rudas*). A nyelvi beavatkozások nagy területen voltak jelentős hatással a magyar földrajzinév-állomány szerkezeti és lexikai tulajdonságaira. A fordított, kifejezetten a kataszter céljára alkotott nevek mint élőnyelvi adatok jönnek elő későbbi gyűjteményekben. A nevek spontán magyarosodása korábban is megfigyelhető volt, e korszakban viszont nagy mennyiségben és helyi egyeztetés nélkül, rossz értelmezéssel is megvalósulhatott. A harmadik, máig tartó korszakban a dűlőnevek elveszítették minden korábbi funkciójukat. A helynévi megírások ugyan megmaradnak a térképek többségén, de ez már korántsem általános, és a legkevésbé sem ellenőrzött.

A topográfiai térképek mindhárom nagy korszakának (az 1. világháború előtt, a két világháború között, a 2. világháború után) megvannak azok az emblematikus térkép-sorozatai, amelyek lefedték a teljes országot; az első korszakban ez egyben közel a teljes nyelvterületet is jelentette. Megállapításaimat kiterjedt mintaterületek névanyagának összevetése alapján teszem. Az első korszakban (az 1. világháborúig) a közös hadsereg bécsi Katonaföldrajzi Intézete (Militärgeographisches Institut) irányította a katonai felméréseket. Névanyag tekintetében leginkább előzmény nélküli, terepi gyűjtésre támaszkodó

munka a második katonai felmérés (1806–1869). A harmadik felmérés (1869–1885) olyan névtervvel készült, mely alapként tartalmazta a második katonai felmérés névanyagát, amelyen irodai (mesterkéltnem helyi névgyűjtésre alapozó) korrekciókat is végeztek. A terepi felmérés nem maradt el, a korábbi névanyagot helyenként (de korántsem egyöntetűen) jelentősen kiegészítette. Mindkét felmérésben fontosnak tartották a nevek helyi nyelven való lejegyzését. Az önálló magyar topográfia 1920–1948 közti szakaszában a korábbi, Bécsből örökölt szelvényeket tekintették alapnak. A korszak végére nacionalista, majd irredenta szellemben (a bécsi döntésekkel visszakerült területeken is), irodai munkával magyarrá alakították a teljes névállományt (pl. *Konjski vrch* > *Löhegy*, *Karlsöhöhe* > *Károly-magaslat*). Új névanyagot csak néhány visszakerült területen vettek fel, illetve ahol turistatérképek kiadását tervezték; ezek az anyagok azonban kiválóak. A mesterségesen alakított névállomány gyökeret vert későbbi térképműveken, majd egy részük a népszerű, főleg turistatérképeken keresztül jelentős ismertségre tett szert. A 2. világháború után a katonák szovjet támogatással az ötvenes évek közepén végeztek olyan alapos „új felmérés”-t 1:25000 méretarányban, melynek névanyaga máig érezhető hatását. Viszont csak ott vettek fel a teljes szelvényre új névanyagot, ahol a két világháború közötti anyagot elégtelennek minősítették, azaz a forrásérték megállapításához egy-egy szelvénynek az előzményekkel való összevetése szükséges. Az első polgári 1:10000 méretarányú topográfiai sorozat (1957–1974) lényegesen több földrajzi név térképi megjelenítését tette lehetővé. Szelvények igen nagy számán található pontos és bőséges, új terepmunkával kialakított névanyag. A topográfiai térképek nevei a méretaránynak, a terep tagoltságának és a térképi tartalom zsúfoltságának függvényében kerültek térképre, egyes szelvényeken a magyar nyelv földrajzi neveinek kifejezetten gazdag, számos tudományos kiaknázási lehetőséget rejtő állományát örökítették meg. Ezek – szemben a kataszteri jellegű munkákkal – mindaddig jórészt elkerültek a névkutatók figyelmét.

A dolgozat eredményei használhatók a térképi névírás tervezésében, újabb nyelvészeti névgyűjtések előkészítésében, és szempontokat jelölhetnek ki tudományos kutatások számára.

MIKESY GÁBOR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0232-1396>

Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.

Ingtalan-nyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA, *Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen*

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvstudomány. Debrecen, 2020. 238 lap

Témavezető: GYÖRFFY ERZSÉBET. Opponensek: FARKAS TAMÁS, RESZEGI KATALIN

Védés: 2020. október 9.

1. A disszertáció témája, célkitűzése. A nyelvészeti kutatások számos esetben bizonyították, hogy a nevek és a neveket használó közösségek, a névhasználat és a társadalom között szoros kapcsolat van. A nevek – és ezen belül természetesen a helynevek is – nem pusztán nyelvi jelölők: a használatukat és a velük kapcsolatos vélekedéseket a szociális és

pszichikai tényezők egész sora irányítja. Ezeknek az összefüggéseknek a vizsgálatát én is kiemelt fontosságú feladatnak tartom, ennél fogva a dolgozatom alapjául szolgáló kutatásaimat egyfajta szociolingvisztikai keretben végeztem. Az első és legfontosabb kérdésem az volt tehát, hogy milyen társadalmi tényezők irányítják a helynévismeretet és az ezzel összefüggő helynévhasználatot. Dolgozatomban a helynevek társadalmi meghatározottságát a helynévismeret és a kognitív térképezés, valamint az ezekkel kapcsolatos helynévhasználat szempontjából tárgyalom részletesen. Emellett jóval kisebb szerepben, de a kérdésselvetés szintjén olyan témakörök is helyet kapnak, mint a helynévpolitika, a helynévtervezés és helynévváltoztatás, a helynév-kontaktológia, valamint a helynévattitúd. Ezekhez a vizsgálatokhoz a kutatási terepet a Partium tömbmagyar részei, elsősorban a Szatmár megyei Kisbábony és a Bihar megyei Szalárd, tehát a romániai magyar nyelvhasználat színterei biztosították.

2. A disszertáció felépítése. Az írás öt nagy fejezetből áll. Ezek közül az első három egység egyes elméleti, tudománytörténeti és módszertani témaköröket érint, míg az utolsó két fejezet egy-egy esettanulmányt tartalmaz. Az első rész a névszociológia és a helynév-szociológia területét mutatja be röviden. A szocioonomasztika és a helynév-szociológia meghatározásán túl az ahhoz köthető kutatási területeket veszi számba.

A második fejezet a vizsgált területek névszociológiai kontextusát vázolja. Ez a rész az általam végzett helynévgyűjtések tanulságait, a szakirodalomnak a témához kapcsolódó megállapításait, valamint a romániai törvények helynévhasználatra vonatkozó passzusait ismerteti, s ezzel a határon túli, partiumi helynévhasználat általános kérdéseinek feltárására törekszik. Az itt felsorakoztatott példák a helynévpolitika, a helynévtervezés és -változtatás, valamint a helynév-kontaktológia témaköreit érintik.

A harmadik fejezet a helynévgyűjtések és a helynévismereti felmérések módszertanát tárgyalja. Ebben a részben elsőként az élőnyelvi helynévgyűjtésekről és a névattitúdnek a helynévgyűjtést is befolyásoló szerepéről szólok, majd a történeti helynevek körére térek rá. A felmérések mikéntjéről szóló részt végül a helynévismereti mérések során alkalmazott eljárásokkal, valamint a módszertani kérdésekkel és buktatókkal zárom.

A dolgozat központi részét a negyedik és az ötödik fejezet képezi. Ezekben a pontokban két településen, a Szatmár megyei Kisbábonyban (r. Băbești) és a Bihar megyei Szalárdon (r. Sălard) gyűjtött élőnyelvi és történeti helyneveket adom közre, szócikkos formába rendezve.

A helynévközléseket követő részek főként elemző írásokból állnak, s elsősorban a két településen végzett névszociológiai felmérésekre fókuszálnak. Egy területhez vagy közösséghez köthető helynévkincs tárgyalása többféle módon is lehetséges. Jelen munkában a vizsgálatok két fő téma köré tömörülnek. Az egyik a helynévismeret kérdését célozza meg, a másik pedig a téri leképezést, a különböző csoportok kognitív térképezését és az azokkal kapcsolatos helynévhasználatot helyezi a középpontba. A fejezet egyik fontos kiindulópontja, hogy a helynevekhez tartozó társadalmi vagy kulturális jelentések megfejtéséhez az azokat használó közösségek megismerésén keresztül vezet az út. Éppen ezért ez a rész sok tekintetben egyszerre nyelvészeti és szociológiai, mivel a felsorakoztatott helyneveket a kisbábonyi és a szalárdi közösségek bemutatásán keresztül igyekszik értelmezni.

3. A választott módszerek és szempontok. Kutatásaimban hagyományos és rendhagyó módszereket egyaránt felhasználtam. Ezek közül a téma szempontjából az interjú, a rajzoltatás, a tartalomelemzés és a megfigyelés bizonyult a leginkább kiaknázható eljárásnak. Ez utóbbival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy mivel a kutatások ideje

alatt jómagam is a vizsgált településeken laktam, bőven volt lehetőségem arra, hogy a helynevek használatát és a helynevekkel kapcsolatos vélekedéseket spontán beszélgetésekben is megfigyelhessem.

A vizsgálatok alapját képező települések, Kisbábony és Szalárd nem pusztán a méretüket, szerkezetüket, elhelyezkedésüket tekintve különböznek egymástól, de a lakosság számát, összetételét és életmódját tekintve is. A kapott eredményeket e jellemzők figyelembevételével interpretáltam. Bár a kutatások fókuszában a magyar nyelv és a magyar etnikumú beszélőközösségek álltak, mind a helynévismereti, mind a kognitív térképes vizsgálatok alatt igyekeztem más nemzetiségű adatközlőket is megszólaltatni. Ennek megfelelően a kisbábonyi kutatások magyar anyanyelvű cigány adatközlők, a szalárdi kutatások pedig román anyanyelvű román adatközlők bevonásával egészülnek ki. A magyar helynevek működését tehát részben nem magyar környezetben is megpróbáltam nyomon követni.

4. A kutatás eredményei. A két településen elsősorban négy, a helynevek ismeretét és használatát, az alap- és a periférikus névkincs alakulását befolyásoló változóval foglalkoztam: életkor, nem, foglalkozás és – a foglalkozással szorosan összefüggő – mobilitás. Érintőlegesen azt a kérdést is vizsgáltam, hogy a településen töltött évek száma alapján hogyan csökkennek és növekednek a névismeretet ábrázoló mutatók. A kérdés kapcsán végül a különböző társadalmi csoportok helynévismeretét és helynévhasználatát is jellemeztem.

4.1. Helynévismeret és életkor. A helynévismereti vizsgálataim igazolták, hogy a helynévkincs az életkor előrehaladtával bővül. Az egyéni élettér kiszélesedésével lesznek egyre kidolgozottabbak, pontosabbak a közvetlen környezettel kapcsolatos ismeretek. Mindez természetesen azt is feltételezi, hogy a mentális helynévlexikon is napról napra gyarapodik, hiszen a helyekre gondolni és a helyekről beszélni a tulajdonnevek használata révén a legkézenfekvőbb. A helynévlexikon látványos gyarapodása azonban csak egy bizonyos életkorig figyelhető meg. Az, hogy ki mikor jut el abba a szakaszba, amiktől már csak ritkán tanul meg új helyneveket a közvetlen környezete, a szülőfaluja névkészletének köréből, egyénenként változó. A kisbábonyi magyarság esetében nagyjából a 30 év alattiakra igaz az, hogy a fiatalabbak kevesebb helynevet ismernek, mint a náluk idősebbek. A szalárdi magyarság esetében ez a választóvonal 35–40 éves kor között van. A legjobb helynévismerők mindkét településen ötven év felettiak voltak. Az idősebb generáció tagjai között azonban azok sem voltak kevesen, akik gyenge vagy átlagos helynévismerettel rendelkeztek. Megállapíthatjuk, hogy a fiatal felnőttkor és a középkor határán az életkor háttérbe szorulása és az egyéb helynévismeretet befolyásoló tényezők térnyerése megy végbe.

Emellett a helynévhasználat és az életkor összefüggése kapcsán általánosan elmondható, hogy más-más névkincsel rendelkeznek a gyermekek, a tizenévesek, a fiatal felnőttek, a középkoriak és az idősek. Ez a különbség nem pusztán mennyiségi, de bizonyos értelemben tipológiai is. A különböző korosztályoknak nem csupán a névismeretében, de a névhasználatában és a névadásában is eltérések mutatkoznak. A kisgyermekek esetében például a mesevilág, a fantázia éppolyan meghatározó, mint a helynevek történetbe ágyazottsága. Ugyanakkor a helynevek értelmezését illetően náluk határozottan megfigyelhető egyfajta aluláltalánosítás is. Egy-egy település nevét például kezdetben még nem az egész településre vonatkozóan használják, hanem csak egy egészen kicsi részére, többnyire a saját utcájukra vagy házukra vonatkoztatva.

4.2. Helynévismeret és nem. Az általam vizsgált településeken a nők átlagosan szinte minden generációs csoportban kevesebb helynevet tudhattak a magukénak, mint a férfiak. A kapott értékek között viszont – sem a kisbányai, sem a szalárdi felmérésnél – nem volt jelentős eltérés. Ugyanakkor néhány generációs csoportnál nők voltak a legtöbb helynevet ismerő adatközlők. Véleményem szerint ezek az eltérések elsődlegesen a munkamegosztásból, a társadalmi különbségekből fakadhatnak. A férfi és a női megkérdezetteim között egyaránt találunk tájékozott és kevésbé tájékozott névhasználókat. Ez szinte minden esetben annak függvénye, hogy „kinek mi jut a környezetéből”, hogy ki milyen típusú feladatokat lát el a mindennapjai során. A vizsgált településeken a férfiak egy csoportja például azért ismerhet több helynevet, mert a lakóhelyüket és a lakóhelyük környékét illetően több közvetlen fizikai tapasztalattal rendelkeznek, mint a többi megkérdezett.

4.3. Helynévismeret és foglalkozás. A felmérések ideje alatt számos interjúalany igazolta azt az előfeltevést, amely szerint a gazdálkodók nagyobb hely- és helynévismerettel rendelkeznek, mint azok a személyek, akik egyáltalán nem foglalkoznak földműveléssel. Ugyanakkor – Kisbányon esetében – az is beigazolódott, hogy a mezőgazdálkodás mellett végzett egyéb tevékenységek és a települések közötti nagyobb fokú mobilitás negatívan hat a közvetlen környezet helyneveinek elsajátítására. A legjobb hely- és helynévismerők a mezőgazdálkodó, erdész, földmérő adatközlők köréből kerültek ki, illetve azok közül, akik valamely szabadidős tevékenységnek köszönhetően látogatják gyakran a határt. Ezzel szemben azok, akik sohasem járnak ki a külterületre, csupán a belterületi helyekről és helynevekről szereznek ismereteket.

4.4. A különböző társadalmi csoportok helynévismerete. Értekezésemben a különböző társadalmi, etnikai-nyelvi és felekezeti csoportok helynévismeretének és -használatának jellemzésére is kísérletet tettem. Erre a részre – hasonló hazai kutatások hiányában – egyrészt mint újszerű kérdésfelvetésre, másrészt pedig mint egyfajta kísérleti vizsgálódásra tekintek. A magyarok helynévismeretét Kisbányonban a cigányok, Szalárdon pedig a románok helynévismeretével vettem össze. A kisbányai adatok arra mutattak rá, hogy a helyi cigányság az életvitelénél fogva jóval kevesebb helynevet ismer, mint a kisbányai magyarság. Ezzel szemben Szalárdon a két etnikai csoport helynévismereti tudása hasonló volt. Ezt az eredményt jómagam a két csoport, a magyarok és a románok hasonló életvitelével magyaráztam.

4.5. A helynevek ismertsége. A két település helynevei között kevés olyan mikrotoponimát találunk, amelyet kivétel nélkül mindenki ismer és használ. A nevek ismertsége ugyanakkor nem nyelvi, hanem elsősorban nyelven kívüli tényezők függvénye: a funkcionalitás a meghatározó. A névhasználók főként azért tanulnak helyneveket, hogy tudjanak beszélni az általuk jelölt objektumokról. Kisbányonban a *Cselősz* helynevet például azért ismeri a teljes magyar lakosság, mert a terület kiválóan alkalmas epertermesztésre, emellett nagy kiterjedésű, szinte minden családnak van azon a területen földje – gyakorlatilag a teljes magyar lakosság jár ki oda dolgozni. Mindemellett a szó maga semmit sem mond számukra. Sem az eredetéről, sem az eredeti jelentéséről nem tudtak tájékoztatást adni.

4.6. A kognitív térképezés és a helynévhasználat. A szocioonomasztikai kutatások újabbban a téri leképezés kérdésével is foglalkoznak. A helynév-szociológia és a kognitív térképezésről szóló munkák között ugyanis bőven találunk kapcsolódási pontokat. Akkor,

amikor valakinek vagy valakiknek a kognitív térképezésével foglalkozunk, egy adott térre vonatkozóan gyűjtünk információkat, mindezt úgy, hogy közben kifejezetten az egyén és a csoport szemszögéből, az ő belső világán keresztül szemléljük a kutatás alapját képező környezetet. Ennek a vizsgálatát az interjúk, a beszélgetések mellett ún. mentális vagy szubjektív térképek rajzoltatásával oldjuk meg.

A Kisbáonyról készült mentális térképek alapján azt mondhatjuk, hogy ezen a településen a magyar református közösség tagjai nem ugyanolyannak látják a falut, mint a cigány római katolikus közösség tagjai. A településük ábrázolásakor mindkét fél a saját csoportjuk által lakott részeket helyezte előtérbe. A két közösség máshova tette a településrészek határait, máshogy tagolta a falut, ez pedig a helynévhasználatukban is megmutatkozott. Szalárd esetében hasonló eredmények születtek. A magyarok a magyarok által lakott területeket dolgozták ki részletesen, és ezeknek a részeknek a helyneveit emelték ki a történeteikben.

A kognitív térképes vizsgálat kapcsán a helynévhasználat és az életkor összefüggéséről, valamint a különböző társadalmi (etnikai, felekezeti) rétegekhez tartozó egyének helynévhasználatáról elmondható, hogy a gyermekekéhez hasonlóan a felnőtt adatközlők helynévhasználatát szintén jellemzi egyfajta aluláltalánosítás. Náluk viszont ez a fajta gondolkodás főként a társadalmi különbségekből adódik. A helyi lakosság gondolkodása szerint a települések és a településrészek sohasem akkorák, mint amekkorák közigazgatásilag lennének. Az egy településen élő, eltérő közösségek nem ugyanolyannak látják a környezetüket, alkalmasint képzeletben teljesen máshová teszik a különböző törésvonalakat és határokat. A helynevek segítségével történő határvonalhúzás pedig gyakran egyfajta elhatárolódást is takar, amely a település többi szociológiai csoportjára irányul.

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3686-4455>

Partiumi Keresztény Egyetem

Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

PhD theses on onomastics defended in 2020

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: MIKESY, GÁBOR: Geographical names on maps. Investigations in Hungarian microtoponyms using maps as sources; SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA: Toponym-sociological studies in two Romanian-Hungarian settlements.

KÖNYVSZEMLE

MARTYNA GIBKA, *Literary Onomastics. A Theory** [Irodalmi névtan: Elméleti megközelítés]

ArchaeGraph, Łódź, 2019. 173 lap

1. MARTYNA GIBKA könyve az irodalmi tulajdonnevek funkcióinak kérdéseivel foglalkozik. Elsődleges célja a témában végzett kutatások bemutatása és rendszerezése, valamint egy új módszertani megközelítés előterjesztése. Azt az elterjedt nézetet igyekszik megcáfolni, mely szerint az eddigi kutatások magukban foglalják és kimerítően leírják a tulajdonnevek irodalmi alkotásokban való működésének minden lehetséges aspektusát. Ez az állítás azért sem tartható, mert a véglegesnek mondott lista majdnem minden tanulmányban különbözik, új funkciók bukkannak fel, míg a korábbiak meghatározása és alkalmazása folyamatosan változik. A kötetet részben ez az inkongruencia hívta életre. Másrészt a szerzőt MARZENNA CYZMAN munkássága is motiválta, aki az irodalmi tulajdonnevek funkcióinak ismert osztályozása helyett teljesen új elemzési módszer(ek) kidolgozását javasolja. GIBKA nem ért egyet maradéktalanul CYZMAN felvetésével, a kaotikusnak tűnő helyzet ellenére viszont bizonyos eredményeket átemelhetőnek ítél és haszonnal alkalmaz saját elméleti keretének kidolgozásában. Az elemzett korpusz a regények főszövegében, valamint a fejezeteket megelőző idézetekben szereplő tulajdonnevekre szorítkozik; az eszközrendszer pedig a nyelvészeti módszerekkel tart rokonságot.

A fent vázolt célnak a könyv hármas tagolása is megfelel. Az első fejezet az irodalmi tulajdonnév funkciójának kutatását járja körül, bemutatva az eddigi vizsgálatok legjelentékenyebb eredményeit és hiányosságait. A második fejezet a témának a szerző által kidolgozott új megközelítését tárgyalja. A névadás és a névhasználat kettős aktusán alapuló módszertan lényege az irodalmi tulajdonnévi funkciók átfogó és egységes, minden regényre egyaránt alkalmazható elemzési apparátusának elméleti megalapozása, amely mentes a korábbi munkák hiányosságaitól. A harmadik fejezet az új eljárás alkalmazhatóságát demonstrálja három szerző egy-egy regényében szereplő tulajdonnevek funkcióinak elemzésével.

2. Céljának megfelelően az első fejezet (13–45) az irodalmi névtan helyzetéről számol be a kronológia követése helyett a problémaalapú megközelítést választva. Ez felismerhetőbbé teszi az eddig kirajzolódó tendenciákat, láthatóbbá téve az új megközelítés elkülönböztetését az elődeitől. Az irodalmi tulajdonnevek funkcióinak kérdései a lengyel névkutatók körében rendkívüli érdeklődésre és szakmai visszhangra találtak. Ezzel, valamint természetesen a szerző lengyel voltával magyarázható, hogy az első fejezet öt alfejezetéből

* Elektronikus változata elérhető: https://www.archaeograph.pl/lib/1231bv/Literary-onomastics_ebook-jzo0bxdw.pdf (2021. 10. 01.)

három is lengyel tanulmányokat és monográfiákat mutat be. A negyedik az angol nyelvű publikációkra összpontosít, az ötödik alfejezet pedig az irodalmi tulajdonnevek azonosításának és meghatározásának elméleti alapvetését célzó törekvéseket tekinti át.

Irodalmi műben előforduló tulajdonnevekkel foglalkozó lengyel tanulmány elsőként 1933-ban látott napvilágot, azonban még az ötvenes években közölt írásokban sem szerepelt az irodalmi tulajdonnevek funkciója mint téma: a neveket csupán a fiktív karakterek jellemzésének egyik eszközeként kezelik. Elsőként a hatvanas években, KONRAD GÓRSKI beszélt az irodalmi tulajdonnevek két fő funkciójáról. Leírásából azonban hiányzik a rendszer, a struktúra és legfőképpen a funkciók komponenseinek azonosítására szolgáló elméleti bázis és módszer.

ALEXANDER WILKOŃ volt az első, aki a funkciók speciális rendszerét mutatta be, amely a későbbi lengyel munkák gyakorlatilag egyetlen hivatkozási pontjává vált, ezért a szerző szerint a munkássága e témában megkerülhetetlen. A lengyel nyelvész 1970-ben megjelent, úttörőnek számító monográfiája az irodalmi tulajdonneveknek az általa vizsgált szövegekben betöltött hatféle szerepét írja le. Az irodalmi tulajdonnevek funkciójának kimerítő vagy univerzális tipológiáját ugyan nem dolgozta ki, és maga is tisztában volt az általa vázolt rendszer hiányosságaival, munkásságnak jelentősége mégis abban áll, hogy a kötet megjelenése az irodalmi tulajdonnevek funkcióival foglalkozó kutatások lavináját indította el. Az elméletnek számos követője akadt, mások további funkciókkal egészítették ki az eredeti listát, megint mások munkái pedig látszólag nem az ő megállapításaiból indultak ki, valójában mégis összefüggtek vele. Ezért GIBKA az irodalmi névtani kutatásokat 1. a WILKOŃ előtti; 2. a WILKOŃ-féle tipológiát átvevő, azt továbbgondoló vagy attól eltérni szándékozó, arra mégis reflektáló; 3. valamint a nem WILKOŃ téziseiből kiinduló, azt kritizáló tengelyen helyezi el.

Az irodalmi tulajdonnévi funkciók kérdéskörének más megközelítéseit és a WILKOŃhoz kötődő osztályozás kritikáját több tanulmány is színre viszi, melyek közül MARZENNA CYZMAN megállapításai két szempontból is kiemelhetők: ő volt az egyetlen, aki a tulajdonnevek funkcióinak kérdését az irodalmi mű ontológiája szempontjából tárgyalta, valamint különösen erőteljes és részletes kritikáját adta az összes korábbi irodalmi névtani tanulmánynak (beleértve azokat is, amelyek nem a WILKOŃ-féle rendszert követik).

Az angol nyelvű névtani kutatás bővelkedik az irodalmi tulajdonneveknek szentelt írásokban. Ezeknek sajnos csak a töredéke foglalkozik a tulajdonnevek funkcióival, és még kevesebben járulnak hozzá a kérdéskör továbbgondolásához, fejlesztéséhez.

Az első fejezet utolsó alfejezetében (42–45) GIBKA arra mutat rá, hogy WILKOŃ munkájának, a követők és a tipológiáját elvető kritikusok írásainak, sőt szinte minden irodalmi névtani tanulmánynak a legjelentősebb hiányossága abban áll, hogy nem definiálják az irodalmi alkotásban előforduló tulajdonnevek funkcióit, és nem magyarázzák meg azt a módszert, amelyet az adott mű szerzője ezen funkciók megkülönböztetésére alkalmaz. GIBKA szerint CYZMAN az egyetlen kutató, aki explicit módon definiálta a fent említett kifejezést. Mindazonáltal ez a haszon a megvalósítás pillanatában elvész, mivel a CYZMAN által javasolt funkciók egyrészt ellentétesek a saját alaptételeivel, másrészt bizonyos funkciókat épp az általa bírált szerzőktől vett át.

3. A kötet második fejezete (47–88) GIBKA munkájának origója. A szerző ebben mutatja be a tulajdonnevek irodalmi művekben betöltött funkcióinak új, az irodalmi névadás és a névhasználat kettős aktusán alapuló módszertani megközelítését, egy új elmélet alapvetését. Előrebocsátja, hogy felhasználja a korábbi tanulmányok egyes kimeneteit, és hogy kutatását az amerikai irodalomkritikus, M. H. ABRAMS által meghatározott regény műfajának megfelelő szövegekben előforduló szereplők nevére korlátozza.

A szerző az első alfejezetben (49–64) a regényben megfigyelhető névadási aktust és az ennek alapján azonosított, ún. állandó (permanens) funkciókat járja körül. A névadási aktuson alapuló elemzés ötletét a mikrotoponima-funkciók azonosításának RUTKOWSKI által használt módszere ihlette, aki munkájában a JAKOBSON-féle kommunikációs modellt és LUTTERER névadási modelljét használta. GIBKA szerint ez a módszer lehetővé teszi a név által betöltött funkciók azonosítását a név keletkezése pillanatától az egész történet során, függetlenül az egyes névhasználatoktól.

Elsőként LUTTERER névadási modelljét módosítja úgy, hogy irodalmi kontextusban alkalmazható legyen, létrehozva a névadási aktus alapvető modelljét egy regényben. Az irodalmi tulajdonnév funkcióján azt a szerepet érti, amelyet a regénybeli karakter tulajdonneve a névadási aktus egy bizonyos elemével kapcsolatban tölt be. Ennek alapján – és a tulajdonnevek elsődleges, azonosító-megkülönböztető szerepének kizárásával – nyolc funkciót azonosít. Következésképpen a funkciók így kialakított listája a másodlagos szerepekre korlátozódik. Ezt követi a funkciók részletes definiálása.

GIBKA szerint a bemutatott modell elégtelen lehet egynél több fiktív világot tartalmazó vagy más szövegeket is prezentáló regények esetében. Ezért a következő rész célja az előző „alapmodell” módosítása úgy, hogy alkalmazható legyen a szereplők tulajdonnévi funkcióinak elemzésére egy olyan regényben, amelynek fiktív világa egy másik teremtett univerzumot is magában foglal. Ez természetszerűleg a tulajdonnevek által betöltött szerepeknek egy bővített listáját eredményezi, hiszen ebben az esetben két névcsoport van, amely irodalmi funkciókat tölthet be: a keretregény fiktív univerzumából származó nevek és a keretregényen belül létrejött regény kitalált világából származó nevek. Míg az első rész névanyagának funkciókészlete megegyezik a korábbi fejezetben felsorolt készlettel, addig a vizsgált tulajdonnevek második csoportjához egy némileg módosított lista szükséges. GIBKA lelkiismeretesen végigveszi a módosított listát is. Ez a modell hasonló bővítések mentén alkalmazhatóvá válik a legtöbbszőrözött világokat színre vivő regények névanyagának hatékonyabb elemzésére. Az alapmodell egy olyan mű tanulmányozásához sem elegendő, amely a nem irodalmi világban megjelent más irodalmi művek szereplőinek tulajdonneveit tartalmazza, az ilyen regényekre azonban a szerző tudatosan nem tér ki ebben a részben.

A második alfejezet (64–88) a regényben megfigyelhető névhasználatot és az ennek alapján azonosított, ún. átmeneti szerepeket járja körül. Következétesen folytatva a megkezdett struktúrát és logikát, a szerző elsőként a névhasználat aktusát mutatja be, megalkotva a névhasználati aktus alapvető modelljét egy regényben. Ezt követően az átmeneti funkciókat mutatja be a felvázolt modell mentén. (A funkción itt is azt a szerepet érti, amelyet a regénybeli karakter tulajdonneve a névhasználati aktus egy bizonyos elemével kapcsolatban betölt.)

GIBKA a két fiktív világot bemutató regények elemzéséhez szükséges módon alakítja át a modellt. A névhasználati aktus három modelljét látja szükségesnek annak meghatározására, hogy a használt (kimondott vagy elgondolt) név milyen kapcsolatokat létesíthet az egyes elemekkel. A viszonyrendszer tisztázása után következik a funkciók listázása és meghatározása.

Míg a korábbiakban a szerző a nem irodalmi világban megjelenő más irodalmi művek szereplőinek tulajdonneveit tartalmazó regényekre nem tért ki, a következőkben visszatér ehhez a kérdéshez. Megállapítása szerint az ilyen jellegű regényekben a nevek háromféle névhasználati műveletben alkalmazhatók, így újfent három modellt dolgoz ki, melyekből kiindulva felállítja az irodalmi tulajdonnevek funkcióinak listáját és azok definícióit.

Az irodalmi névtan GIBKA szerint abban is különbözik a névkutatás többi ágától, hogy lezár, kész entitásokat tanulmányoz: a kutató szembesül a regényvilágban megalkotott

(abba szánt) nevek használatának, azok kimondásának minden változatával, amelyeknek a száma nem gyarapszik. Következésképpen a nevek által ellátott funkciók kizárólag a teremtett-alkotott világ(ok) (név)használati szituációiban elemezhetők.

4. A kötet harmadik nagy fejezete (89–140) az új elméleti apparátus és megközelítési eszközrendszer próbája: GIBKA három regény szereplőinek tulajdonneveit elemzi azok funkciói szempontjából. A művek tudatos választás eredményei, hiszen az általuk bemutatott fantáziavilág(ok) mindegyikének más és más a struktúrája. Graham Swift Lápvilága az egyetlen teremtett világgal rendelkező regény példája; Terry Pratchett Fantasztikus Maurícus és az ő tanult rágcslói című műve az egyik teremtett világ keretében létrejövő másik fikciós világot bemutató regény példája, míg Robert Galbraith A selyemhernyó című alkotása egy olyan regényt példáz, amelyben nemcsak egy kitalált világ foglal magában egy másikat, hanem a nem irodalmi világban működő más irodalmi művekben megjelenő karakterek tulajdonneveit is tartalmazza. Így a fejezet elemzése során GIBKA az elméletet a lehető legátfogóbb mértékben alkalmazza. Elemzéseit minden esetben a regényíró, illetve a választott szöveg rövid bemutatásával kezdi. Ezt követően a névadás, majd a névhasználat aktusán alapuló modellek szerint állapítja meg az adott szövegszituációban működő irodalmi tulajdonnévi – állandó, illetve átmeneti – funkciókat. Az elemzéseket a tőle megszokott módon számos modelldiagrammal, táblázatba foglalt és kifejtett funkciólistával teszi vizuálisan is áttekinthetőbbé, követhetőbbé.

Záró megjegyzéseiben (141–145) a szerző újból hangsúlyozza munkája szükségességét. A bemutatott módszer előnye, hogy a tulajdonnévi funkciók közös nevezőjét kínálja, ezzel biztosítva, hogy a vizsgált kérdéskör továbbfejleszhető legyen, de ne váljék kaotikussá. A három regény névanyagának elemzése új funkciók feltárását eredményezte, és a lista további fejlesztése GIBKA szerint érdekes eredményeket hozhat. A legtermékenyebbek itéli az új elméleti megközelítés alapján még nem vizsgált irodalmi műfajokba tartozó művek elemzését, a viszonyok mentén szerveződött megközelítést, az eredmények bemutatását pedig más szervezőelv alkalmazásával is elképzelhetőnek, kívánatosnak tartja. A könyv utolsó bekezdése visszanyúl a monográfia Bevezetésében (9–11) olvasható idézethez – a Harry Potter és az azkabani fogoly című ifjúsági fantasyból – azzal, hogy az irodalmi tulajdonnevek regényvilágon belüli funkcióinak villámvázlatát nyújtja az új elmélet és eszköztár alkalmazásával.

A kötet egy kiterjedt bibliográfiával (147–159), a regénykarakterek tulajdonneveinek mutatójával (161–167), valamint egy német (169–170) és egy orosz nyelvű rezümével (171) zárul.

5. MARTYNA GIBKA monográfiája vitathatatlanul hiánypótló munka. Az irodalmi tulajdonnevek funkciójának koherens elmélete és új megközelítése a tudományterület régi adósságának törlesztése, amely méltán tarthat számot elsősorban a témában érdekelt szűkebb szakmai közösség érdeklődésére, és a jövőben az irodalmi névtani kutatások hasznos eszköztára és referenciapontja lehet.

HEGEDŰS ORSOLYA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7438-5183>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Nyelv, kultúra, identitás
Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben IV.
Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet

Szerkesztők: FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA – HELTAI JÁNOS IMRE.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020. 121 oldal
<https://doi.org/10.1556/9789634545385>

1. A *Nyelv, kultúra, identitás* című sorozat a 2019-ben megrendezett XXVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszuson elhangzott előadások írott változatának válogatott gyűjteménye. Az alkalmazott nyelvtudomány számos kutatási területét érintő tanulmányok öt tematikusan összeállított kötetben jelentek meg. A negyedik kötetben szociolingvisztikai, nyelvtörténeti és névtani témájú tanulmányok szerepelnek, melyek közül alább a névtani témájúakat ismertetem.

2. KECSKÉS JUDIT a közoktatásban széles körben használt két magyar nyelv-tankönyvet és a bennük található gazdag onomasztikai szakszókincset vizsgálta (23–31). Tanulmányában arra keresi a választ, hogy az 5–12. évfolyamnak szóló tankönyvek mennyire következetesen használják a névtani terminusokat, és megfelelően tükrözik-e a névtan mint részdiszciplína nyelvtudományon belüli pozícióját. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a névtani fogalmak viszonykapcsolatainak rendszerező bemutatásával elérhető lenne a magyar névtani szakkifejezések terminusként való tudatosítása a diákokban. Ez a magyar nyelv és egyéb szaktárgyak (pl. történelem, földrajz, idegen nyelvek) közötti átjárhatóságot és a tantárgyi kohéziót is erősíthetné.

SLÍZ MARIANN elsősorban a magyar történelemből vett példákon keresztül mutatja be, hogyan voltak használhatók a szentnevek különböző politikai célok (pl. háború, trónöröklés, támogatás) ideológiai alátámasztására (32–40). A szentnevek használatának ilyen célú alkalmazhatóságát a szerző négy fő területet átfogó tipológiába rendezi: a névadás, a névváltoztatás, a névazonosság kihasználása és a névadás magyarázata mint politikai-ideológiai eszköz. A személy- és helynevek, intézménynevek stb. megváltoztatása például gyakran használatos valamilyen ideológiával való azonosulás vagy az azzal szembeni állásfoglalás kifejezésére (vö. pl. a budapesti *Szent István Kórház* átnevezéseit, a *szent* név-elemet elvéve, illetve visszaadva az intézménynek).

BARANYINÉ KÓCZY JUDIT írásában az asszonynévtípusok és a névviselek által képviselt kulturális családsemák közötti összefüggéseket kereste (41–48). Házasságkötéskor a házasuló nők hét névtípusból választhatnak napjainkban, a névválasztás motivációja pedig szorosan összefügg az egyén családhoz kapcsolódó tradicionális vagy modern értékrendjével. A szerző saját, kérdőíves kutatása eredményeit mutatja be, melyben vizsgálandó szempontokként elsősorban a családszerkezet, a családon belüli munkamegosztás és a névválasztás motivációs tényezői szerepeltek. Mivel egy dinamikusan változó rendszer vizsgálatáról van szó, a kutatás a rendszer jelenlegi helyzetét és a névválasztók jelenlegi álláspontját hivatott bemutatni.

TAKÁCS JUDIT két, a börtönszlenget feldolgozó magyar nyelvű szótár tulajdonnévi eredetű szókincset vizsgálja, ezen belül is a köznevesülést tárgyalja (49–55). A tulajdonnévi

eredetű bejegyzéseket három szempont alapján jellemzi: a köznevesülés forrásául szolgáló tulajdonnevek típusai, a közszoói alakok grammatikai megformáltsága és a jellemző attrakciós központok. A vizsgált közszoók forrásai a leggyakrabban személynévi eredetűek (pl. *szenna* 'autótolvaj'), de gyakori a művészeti alkotásokban szereplő fiktív nevek köznévként való használata is (pl. *hókuszpók* 'börtönőr', *obivankenobi* 'régóta börtönben lévő rab'). A börtönszleng attrakciós központjai meghatározhatók a szókincs vizsgálatával: a beszélői csoport által kiemelt fontosságú fogalmak több mint tíz szlengszinonimát is kaphatnak (pl. a hierarchiával kapcsolatos szavak, a *börtönőr* és a *kábítószert* szinonimái).

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ irodalmi művekből és nyomtatásban megjelent fordításaikból korpuszt alkotott, melynek segítségével a tulajdonnevek fordításának lehetőségét tárgyalja német–magyar nyelvpárban (56–63). Három Thomas Mann-elbeszélést és fordításukat vizsgálva a szerző bemutatja a fordítási megoldásokat, és bizonyos tulajdonnévtípusoknál (pl. beszélő nevek, jellemző-osztályozó nevek) rámutat az egyes jelentésrétegek közvetíthetlenségére is (pl. a Tobias Mindernickel című történet tulajdonnevein keresztül).

Az írói névadás témájánál maradvá, FARKAS TAMÁS Terry Pratchett Korongvilág-regényein keresztül mutatja be a tulajdonnév-fordítás kihívásait angol–magyar nyelvpárban (64–70). Az író fiktív világa, mely több mint negyven regényen keresztül bomlik ki, gazdag és változatos névkorpuszt foglal magában. A regények nyelvi humora, valamint a fiktív univerzum és a valós világ közötti összefüggéseknek a névadásban való megjelenése számos érdekes fordítási megoldást kíván meg a célnyelvre való közvetítés során (pl. a Korongvilág feltaláló-polihisztora, *Leonard of Quirm* és a valós történelmi alak, Leonardo da Vinci közötti hasonlóság; a Korongvilág híres színháza, a *The Dysk* és a shakespeare-i The Globe színház közötti hasonlóság).

BÖLCSKEI ANDREA az online informatikai támogatottság lehetőségeit vizsgálja az üzleti tevékenységet folytató vállalkozások, termékek és szolgáltatások neveinek kialakításában (71–79). A kereskedelmi nevek tulajdonságainak kutatása számos diszciplína érdeklődési körébe tartozik: a közgazdaságtan a névhez kötődő pénzürtéket tartja a legfontosabb elemzési tényezőnek, a jogtudomány a szellemi tulajdon védelme felől vizsgálódik, a társadalom- és bölcsészettudományok pedig a nevek kulturális és nyelvi értékével, valamint a brandek működésével foglalkoznak. A szerző egy fiktív példán keresztül bemutatja, hogy az ingyenesen elérhető online névgenerátorok hogyan használhatók a kereskedelmi névadás folyamatában. Ezek az alkalmazások az üzleti életben használt névtípusok számos jellemzőjét figyelembe véve kínálnak fel lehetőségeket: egyes alkalmazások a felhasználó által bevitt kulcsszavak alapján tesznek ajánlásokat, míg mások a kívánt névforma egyéb jellemzőit is figyelembe veszik (pl. karakterszám, rímek alkalmazása, magán- és mássalhangzók aránya).

3. A kötetben szereplő tanulmányok az alkalmazott névtan számos gyakorlati területen való felhasználhatóságát igazolják: az oktatásügy, politika, szociológia, szociolingvisztika, fordítástudomány és kereskedelem területein egyaránt található olyan kérdéskörök, amelyek névtani jellegű kutatásokat és elemzési szempontrendszeret hasznosíthatnak.

OLÁH BENCE ATTILA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3557-857X>

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Onomastics between Sacred and Profane [Névkutatás a szent és a profán között]

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. Vernon Press, Wilmington, 2018. 434 lap

1. Noha a modernizáció szekularizációt vont maga után, a szentség témaköre továbbra is pezsgő diskurzusokat vált ki a tudományokban, és számos esetben a profánnal való összehasonlítással próbálják árnyalni a szentről való ismereteket. Az OLIVIU FELECAN szerkesztette kötet huszonhat angol nyelvű tanulmányt vonultat fel, amelyek a szenthez és profánhoz köthető névtani kérdéseket járnak körül. A paletta igen széles: a szerzők a világ számos pontjáról származnak, a könyv több vallás névadási problémáit öleli fel, a kutatók pedig interdiszciplinárisak, így nemcsak a nyelvtudomány keretei között mozognak, hanem a teológia, etnológia, szociológia, pszichológia, filozófia, antropológia, földrajz és történelem tudományát is érintik.

A kötet öt, témáját tekintve koherens nagyobb fejezetből áll. Az első részben szereplő tanulmányok azt a kérdést vizsgálják, hogy az Isten vagy istenek nevei hogyan konstruálódnak meg a különböző vallásokban és nyelvekben (4–140). A második fejezetben a helynevek szenttel és profánnal való kapcsolata áll a középpontban (141–249), a harmadik részben a személynevekre irányul a figyelem ugyanezen szempontok alapján (251–302). A negyedik rész a szent és profán kereskedelmi neveket vizsgálja (303–342), az ötödik az irodalmi neveket és a névtani szójátékokat tanulmányozza (343–398). Végül egy név- és szómutató segíti az olvasókat a tájékozódásban (399–412).

2. Az első részt WAFÁ ABU HATAB nyitja, aki a Koránban előforduló istenneveket veszi számba (3–13). Kifejti, hogy a nevek megértése igen fontos szerepet játszik az iszlám vallás megélésében, ezért a Korán kutatói nagy hangsúlyt fektetnek a névadás vizsgálatára. A szerző több kutató munkássága alapján az iszlám istenneveinek alapos rendszerezését végzi el.

A második fejezetben DAVIDE ASTORI bemutatja, hogy bizonyos mesterséges nyelvekben milyen logika szerint teremtik meg az Isten és a Sátán nevét: meglátása szerint leginkább ellentéppárokkal jelölik meg őket (15–31). A szerző ezt a dualitást SAUSSURE és PAUL VALÉRY elméleteit alapul véve értelmezi.

Ezt követően GHEORGE CHIVU azt a problémát veti fel, hogy bizonyos adatok szerint az antik világ istenei nem lehettek ismeretesek a műveltebb óromán olvasók számára (33–44). CHIVU ezt próbálja cáfolni az első román bibliafordítások névtani vizsgálatával: rámutat, hogy már ezekben a korai keresztény szövegekben is említik a pogány istenek neveit. Mindezekből arra következtet, hogy a románok már a Nyugat-Európából származó szövegek elterjedése előtt ismerték a görög–római isteneket, de említéseiket cenzúrázták a korabeli ortodox vallási vezetők.

DAIANA FELECAN tanulmánya a vallásos keresztnévadással foglalkozik, így névtani, nyelvészeti, teológiai, etnológiai és filozófiai módszereket is alkalmaz annak érdekében, hogy kategorizálhassa a szent neveket (45–58). Megállapítja, hogy a keresztnevek szent konnotációval rendelkeznek, s az ilyesféle névválasztás extralingvális okokra vezethető vissza. A szerző a névadás ezen extralingvális motivációit alaposan körüljárja, s elemzi e nevek szemantikai-pragmatikai funkcióit.

ALEXANDRU GAFTON és ADINA CHIRILĂ közös tanulmánya összefoglalja, hogy Isten nevének kimondása tiltott, ugyanis a szó (név) reprezentálja a mögötte álló valóságot, Isten teljes valósága azonban felfoghatatlan, így pusztán néhány tulajdonsága realizálódik a különféle körülíró megnevezésekben (59–73). A tanulmány azt járja körül, hogy a nevek miképpen teremtenek kapcsolatot a valósággal, s ezek milyen cselekvő funkcióval bírnak.

ARTUR GALKOWSKI ezt követően a szektanevekkel foglalkozik (75–89). A tanulmány a szektanevek nyelvi szerkezetére összpontosít, igyekeztén feltérképezni, hogy az elnevezések miképpen tükrözik a szekták üzeneteit, motivációit, céljait. Arra is keresi a választ, hogy szemantikailag és strukturálisan mitől atipikus nevek ezek. A vizsgálat korpuszalapú, elsősorban angol, francia és olasz adatokra építkezik. A szerző számos ismertebb szektanevet elemez és kategorizál.

A vallás és a népi hiedelmek által befolyásolt japán névadási szokásokat antropológiai és szociolingvisztikai szempontok alapján vizsgálja LEO LOVEDAY (91–105). Igyekszik megállapítani, hogy az adott névtípusok mely vallás hatására terjedtek el, valamint azt a kérdést is körüljárja, hogy miképpen befolyásolta a névadási szokásokat a törvényi szabályozás. Ennek alapján négy sintoista névadási kategóriát különböztet meg.

BERTIE NEETHLING célja, hogy olyan közneveket tárjon fel vallástörténeti, etimológiai, nyelvészeti és kulturális szempontok alapján, amelyek az 'istenség' vagy 'Isten' jelölésére használatosak az amaxhosza vallásban (107–118). A szerző a csettintő hangok alapján megvizsgálja, hogy milyen afrikai törzsek lehettek hatással a népcsoportra, s ezek figyelembevételével bemutatja, hogy az istenkép kifejezésére milyen nyelvi elemeket használnak.

Az első rész utolsó tanulmányában EPHRAIM NISSAN abból a problémából indul ki, hogy a zsidóság Isten nevét mint tabut nem ejtheti ki, így körülírással kell nyelvi jelölniük (119–140). A héber Biblia ókori fordítói Isten héber nevét 'isten' jelentésű köznevekkel fordították (pl. *θεός*, *deus*, *dominus*), ezzel elhomályosítva azt, hogy a héber Biblia különféle nevekkal hivatkozik Istenre. NISSAN körüljárja a tetragrammaton és a különféle istennév-rekonstrukciók problémáit, és a muszlimmal való kapcsolódási pontokat is feltérképezi.

3. A második rész első tanulmánya VLADISLAV ALPATOV tollából származik (144–156). A szerző névtani és kognitív nyelvészeti szempontból vizsgálja azon helynevek tipológiáját, amelyek imaneveket vagy imaszavakat tartalmaznak. Kategorizál a névadás motivációja és a denotátum alapján, végezetül pedig a név jelöléssel, névadással, társadalommal és vallással való viszonyát kognitív szempontok alapján is megvizsgálja.

NICOLAE FELECAN azokat az erdélyi és román helyneveket vizsgálja, amelyeket a kommunista propaganda megváltoztatott, így a helynevek etimológiai átláthatósága megváltozott (157–165). A szerző amellet érvel, hogy a régi helynevek lecserélésével a nyelvi jel (helynév) és a jelölt (település) közötti motivációs viszonyok eltűntek, ezért a jelenlegi helynévanyag erősen mesterséges alkotásnak tekinthető.

A következő írásban OLIVIU FELECAN arra mutat rá, hogy az egyházi helynevek vizsgálatával felderíthető, milyen népekkel volt kapcsolatban a románság bizonyos korokban és területeken (167–184). Ennek céljából a szerző a 'szent' szót tartalmazó helyneveket vizsgálja, figyelembe véve a magyar, a német és a román nyelvtörténeti – főleg hangtörténeti – ismereteket. A szerző károsnak tartja, hogy az új, kollektív emlékezetet kialakítani törekvő helynevek lecserélik az etimológiailag motivált névállományt.

FRANK NUESSEL a profán amerikai helynevekkel foglalkozik (185–195). Az Egyesült Államokban jelenleg 1441 olyan helynév regisztrálható, amely valamilyen nép- vagy vallási

csoporttal szemben sértő. Az ún. etnofaulizmusok sztereotípiákból és a néphez köthető külső és belső jegyekből származnak, metonimikus névátvitellel keletkezettek.

ROMAN RAZUMOV és SERGEY GORYAEV a bolsevizmus előtti orosz utcanévadási szokásokat vizsgálja (197–212). A történeti névadás vizsgálatával ugyanis következtetések vonhatók le a lakosságnak a vallással szembeni korabeli attitűdjéről. Ezt követően a szerzőpáros foglalkozik a kommunizmus időszakát megelőző eredeti, szent nevek visszaállításának lehetséges módjaival.

JOAN TORT-DONADA az Ebro folyó partvidékének helynévadási motivációit vizsgálja (213–228). Célja annak megállapítása, hogy a szent vagy a profán nevek-e a gyakoribbak. Ehhez húsz helynévvel foglalkozik alaposabban, s különös figyelmet szentel a víz- és hegyneveknek, illetve ezek etimológiai vizsgálatának.

A második rész utolsó tanulmányában TÓTH VALÉRIA azt a hipotézisét teszteli, mely szerint bizonyos helynévtípusok érzékenyebben reagálnak az extralingvális változásokra (229–249). Ezt bizonyítandó két névtípusnak a nyelven kívüli valósággal való kapcsolatát mutatja be funkcionális keretben: az egyházzal kapcsolatos helynevekét, valamint a világi földbirtokosoktól származó helynevekét, a 14–16. századra összpontosítva.

4. A harmadik rész első fejezete SAMBULO NDLOVU és TENDAI MANGENA közös tanulmánya, amely a tabuneveket járja körül a ndebele és a sona kultúrában és azok névtani rendszerében (253–263). A szerzőpáros hipotézise, hogy a modern világban elkerülhetetlen a tabunevek használata. Ezért megvizsgálják, hogy e két nép körében a szekularizáció okán történt-e változás a szent személyneveket, illetve a politikai és vallási vezetőknek, valamint a halottaknak a megnevezéseit tekintve.

IDOWU ODEBODE írásából kiderül, hogy a jorubák több nevet is adnak gyermekeiknek (265–277). A tanulmány funkcióik szerint kategorizálja e neveket, különös figyelmet szentelve a vallási motivációval létrejöttre. A névadást a szerző szociolingvisztikai keretben értelmezi, illetve azt vizsgálja, hogy egy-egy személynév miképpen fejezi ki a viselőnek az istenekkel való kapcsolatát.

A kötet második magyar vonatkozású tanulmánya SLÍZ MARIANN és FARKAS TAMÁS közös munkája, amely a magyar keresztnevek történetét vizsgálja a szakrális és a profán ellentétpár szempontjából (279–292). A szerzők a kereszténység előtti nevek motivációinak bemutatása után a kereszténység egyénnévadásra gyakorolt hatására helyezik a hangsúlyt, majd történeti áttekintést adnak arról, hogy a különböző korokban hogyan viszonyult a magyarság a szent és a profán nevekhez.

A harmadik rész utolsó tanulmánya SOLOMON WALIAULA és TENDAI MANGENA írása, melyben a bukuszu és a sona nép névadási szokásait vizsgálják interjúk alapján, középpontba helyezve a rokonság, a halál és a temetés szociokulturális kontextusából származó neveket (293–302).

5. A negyedik rész első fejezetében ANGELIKA BERGIEN bemutatja, hogy számos város helymárkát igyekszik kiépíteni, amely az adott település kultúrájából és történelméből építkezik (305–315). Ezen gyakorlat a helyeket magukat kulturális értéként kezeli, s mintegy szent térként azonosítja. Az ilyesféle szent tereket kategorizálja a tanulmány, majd bemutatja, hogy a reformáció legkiválóbb személyei hogyan váltak egy-egy város reklámarcává, ebben pedig milyen problémák rejlenek.

PAULA SJÖBLÖM azt tárgyalja, hogy milyen hatással van a Kalevala a kereskedelmi nevekre (317–323). A szerző kifejlesztett egy kognitív nyelvészeti alapokon nyugvó módszert

a nevek szemantikai elemzésére, s ennek alapján a tanulmányban olyan finn termékneveket vizsgál, amelyeket a Kalevala ihletett.

MICHAELA MUNTEANU SISERMAN munkája a természetes gyógytermékek elnevezéseit vizsgálja olyan szempontból, hogy alkotóik milyen jellemzőkkel igyekeznek elnyerni a vevők bizalmát (325–342). A tanulmány rendszerezi a természetes alapanyagokból készült gyógyszerek neveit, melyek közt előkelő helyet foglalnak el a szentségre utaló elemeket tartalmazó nevek.

6. Az ötödik rész első írásában ALINA BUGHEȘIU a tarot kártyalapok neveinek szemantikáját vizsgálja, s e profán és szent neveket szemantikai, névtani, szemiotikai és pragmatikai szempontból is elemzi és rendszerezi (345–353).

EPHRAIM NISSAN tanulmánya azt vizsgálja, hogy a rabbikus bibliai szövegmagyarázatok során a vallási vezetők hogyan magyarázták a személyneveket, illetve hogy bizonyos népi nevek esetében milyen szójátékokkal éltek a római időktől a középkorig (356–383). Ennek alapján számos etimológiai és népetimológiai fejtegetést vonultat fel a szerző, illetve számba veszi ezek motivációit és funkcióit is.

A kötet utolsó tanulmánya ANNA TSEPKOVA nevéhez köthető. A szerző az irodalmi nevek profán mivoltát és szimbolikus jelentéseit kutatja Sue Townsend Adrian Mole titkos naplója könyvsorozatában (385–398). A szerző a nominális determinizmus elvét tartja szem előtt, és azt vizsgálja, hogy a névből származó asszociációk mennyiben határozzák meg a karakterek interpretációit.

7. A kötet sokszínűsége rávilágít a névtan aldiszciplínáinak és megközelítésmódjainak változatosságára, kiegyensúlyozottsága és központi témája mégis koherens egészé teszi a kiadványt. A változatos tanulmányokat olvasva jól látható, hogy a szent és profán kettségének a nevekben való megjelenése számos tudomány érdeklődését kiváltó, sokféle szempontból, változatos módszertannal megközelíthető kutatási téma.

SARNYAI VIVIEN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5825-7242>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Namenmoden syn- und diachron [Névdívatok napjainkban és a történetiségben]

Szerkesztők: MARIETTA CALDERÓN – SANDRA HERLING. Romanische Sprachen und ihre Didaktik 68. ibidem-Verlag, Stuttgart, 2019. 265 lap

1. A kötetben olvasható 14 tanulmány az azonos című szimpóziumon hangzott el 2014 júniusában a Siegeni Egyetemen, Németországban. A könyv célja bemutatni a névtani kutatások aktuális kérdéseit, eredményeit és módszertani újdonságait olyan kutatók révén, akik többnyire a romanisztika területén működnek, de vizsgálatukba a német nyelv-

területet is bevonják. A kötet előszavában (v–viii) a szerkesztők rövid tartalmi áttekintést adnak a tanulmányokról. A kötet három nagy fejezetre tagolódik: személynévkutatás, tárgy névkutatás és helynévkutatás.

2. A személynévtani fejezet első két tanulmányának szerzői, CLAUDIA POSCH (3–19) és ANGELA BERGERMAYER (21–44) egyaránt az osztrák névadás jelenlegi törvényi szabályozását és társadalmi normáit mutatják be. POSCH egy online kérdőíves kutatása eredményeit ismerteti. A válaszadók saját keresztnévüként 170 különböző nevet adtak meg: legtöbbször egyszeri említés, azonban a nőknél a *Julia* és *Elisabeth*, míg a férfiaknál a *Martin*, *Thomas* és *Johannes* többször is előfordult. A szerző vizsgálta, hogy a válaszadók elégedettek-e a keresztnévükkel, és ismerik-e annak jelentését. A megkérdezett 1061 személy 64%-a ismeri keresztnéve jelentését; a nők 85%-a, míg a férfiak 88%-a elégedett a keresztnévvel. Emellett 285 válaszadó 84%-a úgy vélte, fontos ismerni az adott keresztnév jelentését a gyermeknek való névadáskor. BERGERMAYER olyan házaspárok körében vizsgálódott, amelyeknek az egyik tagja osztrák, a másik pedig valamely szláv nyelvű ország állampolgára, Ausztria keleti részén élnek, és 2001-ben született gyermekük. Összesen 999 gyermek (494 lány és 505 fiú) keresztnévének vizsgálata alapján a legnépszerűbb női nevek a *Julia*, *Kat(h)arina*, *Sara(h)*, *Anna*, *Laura*, *Nat(h)alie*, *Christina/Kristina*, *Melanie*, *Nicole* és *Vanessa*, míg a legnépszerűbb férfinevek a *David*, *Daniel*, *Dominik*, *Alexander*, *Phil(l)ip(p)*, *Lukas/Lucas*, *Kevin*, *Michael*, *Patrick* és *Benjamin* voltak. Ha összehasonlítjuk a felsorolt neveket az Ausztriában 2001-ben legnépszerűbb keresztnévek listájával, láthatjuk, hogy nagy az átfedés köztük: a szláv–osztrák családokban is azok a nevek voltak kedveltek, amelyek Ausztria-szerte; a szláv keresztnévek adása ezzel szemben igen ritka. JOHANNA WARM 6 észak-olaszországi Facebook-felhasználó (4 férfi és 2 nő) nyilvános profiljához köthető nevek alapján elemezte a közösségi médiára jellemző névhasználati szokásokat (45–59). A vizsgált 781 névből – melyek a hat felhasználó Facebook-történetében (kommentekben, posztokban, bejegyzésekben, fotókon, ismerősnek jelölésekben) jelentek meg a vizsgált két hónap alatt – 626 család- és keresztnévből áll. A további 155 nevet a szerző az alábbi kategóriákba sorolta: álnév jellegű nevek (51): *DreamerMc*, *Dade Yo*; becenevek (47): *Lory* < *Lorenzo*, *Jas* < *Jasmin*; névhez kapcsolódó viszonyító elem (39): *Stefania Zia*, ahol a *zia* ’barátnő’ jelentéssel áll; különleges grafikai jegyet tartalmazó nevek (7): *TaNiaa*, *Sära*; határozott névelő használata keresztnév előtt (6; ez az észak-olaszban főleg női nevek előtt jellemző): *La Francy*, *Laa Carlotta*; egy kategóriába sem sorolható nevek (5).

3. A második fejezet a magyar szakirodalomban rendszerint az egyéb nevek típusa-ként emlegetett tulajdonnevek kategóriáját tárgyalja. EVA MARTHA ECKKRAMMER és VERENA THALER arra tesznek kísérletet írásukban (61–78), hogy elhatárolják egymástól és definiálják a márkanevekkel kapcsolatos német névtani terminusokat, továbbá felállítsák a köztük lévő hierarchikus viszonyt. Ez a szerzők szerint a következőképp alakul: a legfelső szint az *Ergonyme* ’tárgynevek’, ez alatt van az *Ökonyme* ’termékek, szolgáltatások és vállalkozások nevei’, majd a *Produktnamen* ’terméknevek’, a legalacsonyabb szinten pedig a *Warennamen* ’árunevek’. HOLGER WOCHLE a hotelnév mint névfajta változását elemzi és hasonlítja össze Romániában és Európa német nyelvterületein; továbbá vizsgálja, hogy a hotelek névadása hogyan tükrözi egy adott korszak értékítéletét (79–97). A 20. században Romániában a hotelnévadásnál a családnevek és az arisztokráciára utaló nevek voltak

a dominánsak. Tübingiában szintén ez utóbbi volt jellemző, továbbá a címerállatok, valamint a *Hof* 'udvar' és *Haus* 'ház' végű szerkezetek is gyakoriak voltak. A dél-olasz térségben és Párizsban a célközönséghez (vagyis a turistákhoz) igazították a hotelneveket, amelyek többségében külföldi helyekre utaltak. Franciaországban és Németországban a hotelek napjainkban különböző hotelláncok neveit viselik. SVENJA DUFFERAIN-OTTMANN 372 francia és 342 spanyol étterem nevét vetette össze szemantikai és morfológiai szempontok alapján (99–114). A francia éttermek nevei a vidéki életre, gasztronómiára, valamint a „kényelemre és öröme” utalnak. A spanyol éttermek nevei között az étterem típusára, a vidéki életre és az építészetre utalókat találunk. ANNE-KATHRIN GÄRTIG-BRESSAN firenzei kávézók és bárók elnevezését elemezte (115–132). Megállapítják, hogy a tradicionális névadással szemben – amelyben a *Bar* és *Caffè* a név első tagjaként fordulnak elő (pl. *Caffè degli Artisti*) – új tendenciák kerülnek előtérbe: a *Bar* és *Caffè* megnevezések a név utolsó tagjaként szerepelnek (pl. *La folle bugia Caffè*) vagy teljesen elmaradnak (pl. *gusto Giusto*). A névadást motiválhatja a tulajdonos neve, egy ismert személy vagy művészeti alkotás is. A tulajdonosokkal készített interjúkból kiderült, hogy a névadást gyakran a kínált ételek, a kiszolgálás jellege és a kávézó, bár elhelyezkedése inspirálja. MARIETTA CALDERÓN a számítógépes vírusok neveit első megjelenésük szerint sorolja fel és elemzi (133–153): legtöbbszörük internacionalizmusnak tekinthető, leginkább angol nyelvűek, és utalást tartalmaz(hat)nak egy adott személyre, együttesre, filmes karakterre. Gyakori köztük a palindrom (pl. *Nimda – Admin*) és az ironikus-szarkasztikus tartalom is (pl. *I-love-you* [Szeretlek]). NELSON PUCCIO az európai labdarúgás kabalafiguráinak neveit és azok identitáskonstruáló és -jelölő funkcióját elemzi olyan csapatoknál, amelyek a 2014/2015-ös szezonban bejutottak a három legrangosabb német bajnokság egyikébe (156–172). A név gyakran a focicsapat hazájára (városnévre) utal: pl. *Hoffi* (TSG Hoffenheim). Találkozhatunk azonban a klubcsapat nevére asszociáló elnevezésekkel is, például *Jahni* (Jahn Regensburg) és *Loki* (FC Lokomotive Leipzig). A névadást motiválhatja a kabala színe (pl. a *Blacky* egy fekete párducra utalva) vagy az adott állatot jelölő köznévi is (pl. *Berni* egy medve; vö. ném. *Bär* 'medve'). ANTIJE LOBIN a márkanevek képzését vizsgálja morfológiai szempontból, spanyol és olasz nyelvterületen (173–181). Elemzése nyomán megfigyelhető a fokozás elterjedése, azon belül is a melléknevekhez csatolt spanyol *-ísimo/-a* (pl. *totalísimo*) és olasz *-issimo/-a* (pl. *conissimo*) szuffixumok gyakori használata.

4. A helynévkutatás eredményeit felsorakoztató, utolsó fejezetben GERHARD RAMPL az alpesi sziklamászó-útvonalak névadását tekinti át egy sziklamászóknak összeállított útikalauzt használva korpuszként (183–205). Vizsgálatában arra jutott, hogy a névadást motiválhatja az adott hely első mászójának neve; a hegy neve, ahol az útvonal húzódik; az útvonal típusa; de találkozhatunk kreatív, művészi névalkotásokkal is, például *Das Phantom der Zinne* 'A csúcs fantomja' vagy *Ötzi trifft Yeti* 'Ötzi találkozik a jetivel'. SONJA SÄLZER a hegyikerékpár-útvonalak névadását elemzi honlapokból összeállított korpusz alapján, Franciaország, Olaszország, Portugália, Svájc, Spanyolország és Kanada területén (207–223). Megfigyelte az angol nyelvű útvonalnevek terjedését, illetve olyan összetételek gyakori használatát, amelyek második tagja az angol *Trail* ('sáv, nyom'). A névadáskor gyakran színekkel jelölik a pálya nehézségét. Könnyebb pályákat olyan nevekkkel is illetnek, mint *Bambi* és *Easy* (ang. 'könnyű'). A névadást gyakran motiválja még a pálya adott tulajdonsága: *Serpentine* – utalás a kanyarokra, *The Channel* – utalás alagutakra, *Citrus Run* – utalás a pálya menti citromfákra. SANDRA HERLING azt kutatja, miként hatott a spanyol nyelv

a gyarmatosítás időszakában a kaliforniai és floridai helynevekre (225–253). A spanyol nyelv hatása egyaránt megfigyelhető városok (pl. *San Diego*), falvak (pl. *La Carpinteria*), folyók (pl. *Río Perdido*) és szigetek (pl. *Isla de Mosquitos*) nevében is. GERNOT PETER OBERSTEINER az osztrák Stájerország tartomány régióinak a neveit elemzi (255–265). Írásából megtudhatjuk, hogy a hét nagy régió nevét a kerülethatárok nevei és a tartományokon belüli elhelyezkedésük (észak, kelet, dél, nyugat, centrum) adta (*Liezen, Obersteiermark Ost, Obersteiermark West, Oststeiermark, Südoststeiermark, Südweststeiermark* és *Steirischer Zentralraum*); a kisebb régiókat települések, hegyek és völgyek után nevezték el.

5. Az itt felsorolt eredmények rövid betekintést engedhetnek a névtani kutatások sokszínűségét is bemutató kötet tanulmányaiba, amelyekben a szerzők a francia, spanyol, olasz, román, angol és német nyelvből hoznak számos további érdekes és jellemző példát a romanisztika és a névtani kutatások iránt érdeklődők számára.

WALDHAUSER SZIMONETTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1700-3542>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**I. M. NICK, *Personal Names, Hitler and the Holocaust*
A Socio-Onomastic Study of Genocide and Nazi Germany
[Személynevek, Hitler és a holokauszt. A népirtás és a náci
Németország névszociológiai vizsgálata]**

Lexington Books, Lanham – Boulder – New York – London, 2019. 471 lap

1. IMAN M. NICK, a *Names* című amerikai folyóirat főszerkesztője és a Német Igazságügyi Nyelvészeti Társaság elnöke a név és hatalom, identitás és emlékezet kérdéskörét járja körül névszociológiai munkájában, legyen szó akár olyan totalitárius államról, mint a Harmadik Birodalom, akár modern demokratikus országról, mint az Amerikai Egyesült Államok. A könyv elsősorban a hitleri Németország és a holokauszt eseményeire koncentrálna, azonban sokszor talán túlzóan részletes beszámolóinak köszönhetően akár kordokumentumnak is tekinthető, amely felvázolja előttünk a II. világháború máig ható következményeinek névtani vonatkozásait.

A kilenc fejezetből álló könyv egy előszóval indul, amelyben az író két személyes élményével indokolja munkája megszületését (ix–xix). Ezután következik a köszönetnyilvánítás (xxi), majd a II. világháborús német katonai rangoknak és ezek amerikai megfelelőinek (xxiii–xxiv), valamint a használt rövidítéseknek és mozaikszavaknak (xxv–xxvi) a listája.

2. Az első fejezetben a szerző bemutatja az USA által indított programokat, amelyek feladata névadatok gyűjtése különböző okokból és célokból, a személyneveket elsősorban nyelvi eredet, ezen keresztül pedig etnikai alapon osztályozva (1–36). A honvédelem

érdekében történő adatgyűjtés és a reptéri átvilágításkor használt listák azonban számos hiányossággal és hibával működnek, amelyek nemcsak fals pozitív, hanem fals negatív találatokat is eredményeznek. E problémák kihasználása szerepet játszott többek között a 2001. szeptember 11-i terrortámadás megvalósulásában is.

A második fejezetben a szerző bemutatja, milyen szoros kapcsolat van név és társadalom között, és hogyan használták Németországban a személyneveket politikai eszközként a 19. századtól a náci párt (NSDAP) hatalomra kerüléséig (37–77). A növekvő antiszemitizmus részeként megjelent az igény a zsidó lakosság egyértelmű identifikációjára. Mivel a személynévre etnikai szimbólumként való működése miatt ennek egyik eszközeként tekintettek, életbe léptek a család- és egyénnévváltoztatást szabályozó törvények, amelyek elsődleges célja volt meggátolni, hogy az érintettek névváltoztatás útján elfedjék zsidó származásukat. Azonban miután világossá vált, hogy sok, akkoriban zsidónak nyilvánított nevet árja németek is viselnek, a zsidókat az egyértelmű azonosíthatóságuk érdekében kötelezték (a nemüknek megfelelően) a *Sara(h)* vagy az *Israel* középső névként való felvételére (pl. *Anne Müller* > *Anne Sara Müller*, *Joseph Schmidt* > *Joseph Israel Schmidt*). Az eseményeket egyéni névváltoztatási történeteken keresztül ismerhetjük meg, ami miatt a szöveg némileg mozaikszerű, sokszor csapongó.

A harmadik fejezetben a náci vezetés azon igyekezetét ismerhetjük meg, hogy a tiszta német vért megőrizzék és még erősebbé tegyék (79–133). Talán túlzóan részletes leírását olvashatjuk a Lebensborn (Életforrás) intézeteknek, ahol a német gyermekek a lehető legszabályozottabban cseperedtek. Ezen intézményekben az egyházi keresztelők mintájára rendeztek náci keresztelő szertartásokat is. A német szülők névválasztási gyakorlatát, a névdivat változását a szerző Heinrich Himmler számos keresztgyermekének példáján keresztül mutatja be. Tagadhatatlan a gyakorisága a párthoz közeli családokban a *Heinrich* és az *Adolf*/keresztneveknek, a teljes német lakosságot tekintve mégsem számítottak a leggyakoribbnak. A női nevek esetében sem volt példa nélküli a vezetők nevének női megfelelőit választani, de a névdivat sokkal kevésbé volt konzervatív. Ez annak ellenére is így volt, hogy a náci párt számos keresztnevgyűjteményt és -szótárt jelentetett meg, amelyekkel népszerűsíteni kívánták a germán eredetű ditematikus neveket. A szerző – feltehetően saját amerikai tapasztalatából kifolyólag is, hiszen az USA-ban nincs szabályozva az egyénnévadás – kifejezetten elítélően ír ezekről a kiadásokról, melyek nem előíró jelleggel, hanem tájékoztatóként, illetve e nevek propagálójaként igyekeztek szolgálni a gyermeküknek nevet kereső szülők számára.

A negyedik fejezetben a szerző felvázolja a társadalmi és jogi változásokat, amelyek az említett névtörvények életbe lépésével bekövetkeztek Németországban (135–168). Tekintve, hogy a *Sara(h)* és *Israel* második névelem felvételét maguknak a zsidóknak kellett kérvényezniük, önmaguk jelentkeztek a hatóságoknál. Ennek és ezután e név minden helyzetben való használatának elmulasztása komoly büntetéssel járt, amit azok sem kerülhettek el, akik mit sem tudtak zsidó származásukról, vagy már elhunytak. A második névelem jóval a sárga csillag előtt megbélyegezte a zsidó származású lakosságot, ami nemcsak rájuk, hanem az árja német lakosságra is hatással volt. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a deportálási listák összeállítása, amelyekhez a náci hatóságok többféle forrást és eszközt használtak fel. A mainzi listák készítésének folyamatát a szerző a munkát kényszerűségből irányító Michel Oppenheim visszaemlékezésein keresztül mutatja be.

Az ötödik fejezetben a névtörvények 1945 utáni eltörlésének következményeiről olvashatunk (169–185). A német közvéleményben nagy felháborodást váltott ki, hogy az életben

maradt zsidóknak újra maguknak kellett kérvényezniük a megbélyegző névelemek elhagyását. Sokak kérelmét azonban elutasították arra hivatkozva, hogy a háború utáni NSZK-ban nem létezik többé antiszemitizmus, így a zsidó lakosságot nem érheti diszkrimináció a névelem miatt. A német lakosság névváltoztatási kérelmeinek esetében hasonló ellentmondásokat mutat be a szerző.

A fejezet második felében a nürnbergi perek mozzanatairól kapunk képet (185–205). A náci szervezetek taglistáit a szövetségesek csak későn és csak a szerencsének köszönhetően szerezték meg. Addigra több tízezen, egyes vélekedések szerint akár több százezen szerezhettek új dokumentumokat és éltek álnéven. A hidegháború következtében aztán sok náci hivatalos úton is szerezhettek új nevet magának, amikor az amerikai hadsereg alkalmazta őket a szovjetek ellen; például Nikolaus Barbie, „a lyoni mészáros” is új néven folytatta tovább karrierjét.

A hatodik fejezetben a szerző felvázolja a menekülő nácik által használt álnévválasztási sémákat (213–289). Berlin eleste és Hitler öngyilkossága után Himmler parancsa az álnéven való menekülés volt. Bevett séma volt az eredeti névtől minden tekintetben eltérő új név felvétele (pl. *Alexander Riesle* > *Bernd Classen*). Gyakori volt így is a kezdőbetűk megtartása (pl. *Karl Heller* > *Kurt Hanz*), és kézenfekvő forrás volt a családtagok kevésbé ismert neve is (pl. *Anton Streiwieser* > *Klaus Werner Krug*, a feleség leánykori családnévéből). Megfigyelhető továbbá az új keresztnév + régi családnév (pl. *Reinhold Vorberg* > *Heinz Vorberg*), illetve a régi keresztnév + új családnév párosítás (pl. *Richard von Hegener* > *Richard Wegner*). Ilyenkor szintén törekedtek az eredeti hangzás (pl. *Franz Novak* > *Franz Dolak*) vagy jelentés megtartására. Utóbbira a szerző többek között a *Hans Ernst Schneider* > *Hans Werner Schwerte* példát hozza, mondván, hogy a felvett ’kard, szablya’ jelentésű *Schwerte* családnév szemantikai kapcsolatban áll az eredeti ’szűrő, vágó’ jelentésű *Schneider* családnévvel. A *Schneider* családnév alapját valóban az eredetileg ’vágó, szabó’ jelentésű közép-felnémet *snīdere* foglalkozásnév jelenti, ám a családnevek kialakulásakor a szó jelentése már leszűkült a szabó foglalkozásra (DFN., DFD.), így a *Schneider* családnév is erre utal. A használt álnevekből a szerző egy-egy válogatott listát is közöl típusonként (217–218, 224, 238, 247).

A hetedik fejezet azokat a nőket mutatja be, akik valamilyen szerepet vállaltak a náci háborús gépezetben (291–368). E nők a háború utáni elszámoltatásban kevesebb figyelmet kaptak. Ennek oka egyrészt, hogy sokszor csak közvetetten voltak részesei az eseményeknek, másrészt mert a házasság útján végrehajtott törvényes névváltoztatásaik miatt nehezebb volt az azonosításuk. Példának okáért a koncentrációs táborok alkalmazottai még fiatal nőként követték el bűneiket, majd házasságuk után felvették férjük nevét, és tisztos családanyaként folytatták tovább életüket. Emellett az örök és a foglyok nyelve sokszor eltérő volt, s az öröket gyakran csak ragadványnéven ismerték a foglyok, valódi nevük rejtve maradt. E névváltoztatásokat és ragadványneveket a szerző táblázatos formában közli (294, 314).

A nyolcadik fejezetben holokauszt-túlélőknek vagy leszármazottaiknak olyan beszámolóit olvashatjuk, amelyekben különböző okoknál fogva szerepet kapnak a nevek, elsősorban mint emlékeztető, emlékezetmegtartó funkcióval bíró szimbólumok (325–368). A történeteket vagy maguk az érintettek, vagy az általuk megadott információk alapján a szerző vetette papírra – hogy mikor melyik eset áll fenn, a szövegből nem derül ki.

Az utolsó, kilencedik fejezetben (369–421) elsőként a dachauai koncentrációs táborban embereken kísérletező August Hirt által meggyilkoltak testrészeiből összeállított

anatómiai gyűjtemény történetét olvashatjuk; utólag 86 áldozatát sikerült azonosítani a maradványaik vizsgálata alapján). Ezután két nagyszabású névtani projektet mutat be a szerző: a Yad Vashem World Holocaust Center vállalkozásának, a Names Recovery Projectnek a keretében létrejött és folyamatosan bővülő Names Database elnevezésű többnyelvű online adatbázist, valamint a United States Holocaust Memory Museum online adatbázisát (World Memory Project). Mindkettő célja, hogy a hatmillió holokausztáldozat nevét közvégték. A feladatot nehezíti a források egyenetlensége, ugyanis a dokumentumok nehezen hozzáférhetők, elvesztek a háború alatt, vagy eleve nem jegyezték fel az áldozatok nevét. További nehézséget jelent a különböző nyelvi és írásváltozatok, ragadvány-, bece- és hivatalos névalakok egyeztetése, a névsorrend eltérése és a hiányzó névelemek kitöltése.

A záró fejezet második felében a szerző a náci bűnösök olyan leszármazottaival készített interjúról számol be, akik elkötelezettek az áldozatok és hozzátartozók mentális segítségében. Például Amon Göthnek, a plaszóvi koncentrációs tábor parancsnokának a lánya és unokája vagy Heinrich Himmler öccsének unokája is aktívan részt vállal ebben. A fejezet végén pedig számos olyan tragikus eseményt sorol fel a szerző, köztük a délszláv háborút is, amelyben az áldozatok kiválasztása névlisták és a valamilyen típusú vagy eredetű névről alkotott laikus elképzelések alapján történt.

A könyv végén a hivatkozások (423–449), valamint a tárgy- (452–464) és névmutató (465–469) található. A könyv a szerző rövid bemutatásával zárul (471).

3. A könyv a címében sugallt és bevezetőjében vázolt témájához, céljához szorosan kapcsolódó, névtani, névszociológiai részeivel átfogó, mégis részletekben gazdag, színes képét adja a náci ideológia és a személynevek kapcsolatának. Kevés hasonló, a holokauszt névtani vonatkozású történéseinek teljességét feltárni szándékozó munka jelent meg eddig. Ugyanakkor a könyv olvasását, értelmezését jelentősen megnehezíti a szerző sokszor csapongó gondolatmenete és a már említett munkamódszere, hogy az eseményeket, tényeket egyéni történeteken és visszaemlékezéseken keresztül mutatja be. Többször olvashatunk a kutatás alapvető tárgyát tekintve irreleváns életrajzi adatokat, információkat, leírásokat, a kutatás eredményei pedig sokszor csak mintegy mellékesen említődnek meg ezek mellett. Néhány esetben az anekdotikus hangvétel a névadatok összekeveréséhez is vezet: a névváltoztatások kapcsán példának okáért Gertrude Scholtz-Klinket már azelőtt e néven említi a szerző, hogy az életrajzában részletes leírásban találkozott volna második férjével, Herr Scholtzcal, akinek aztán felvette a nevét (313–318). De itt említhető a szintén összevagyó eljárása a szerzőnek, amellyel a nyolcadik fejezetben szerepeltetett interjúalanyok által a rendelkezésére bocsátott családi fényképfelvételeket a könyv egy korábbi részében szerepelteti (281–290). A képek ugyanakkor valójában semmilyen közvetlen kapcsolatot nem mutatnak a visszaemlékezések témájával. Hasonlóképpen, a náci bűnösök leszármazottaival készített interjúknak sincs közvetlen névtani vonatkozása, az interjúalanyok csupán elvélve, egy-egy mondattal utalnak azokra az esetlegesen elszenvedett nehézségekre, amelyek hírhedt családnevük miatt érhatték őket. A szerző legalább annyira látszik koncentrálni a könyvben említett személyek által elkövetett bűnökre vagy az áldozatok által elszenvedett borzalmakra, mint a vonatkozó névtani, névszociológiai tényekre, összefüggésekre. Így a könyv egészét, tágabb keretét tekintve inkább szociológiai elemzését nyújtja a holokausztnak, amelyben a nevek által játszott szerep a kötetben végigvonulón fontos, ugyanakkor a címben sugalltnál jóval kisebb teret tölt be.

Hivatkozott irodalom

- DFD. = *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz. <https://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/> (2021. 11. 25.)
- DFN. = KOHLHEIM, ROSA – KOHLHEIM, VOLKER Hrsg. 2005. *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20000 Nachnamen*. Dudenverlag, Berlin.

HAUBER KITTI
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A névmódosítás mint közfeladat

Szerkesztő: NÉMETH GABRIELLA. OFFI Zrt., Budapest, 2020. 165 lap

1. A névmódosítás mint közfeladat című kötet az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda (a továbbiakban: OFFI) gondozásában megjelent sorozat része, és szervesen kapcsolódik az állami fordítószolgálat fennállásának 150. évfordulójára szervezett konferencián elhangzott előadásokból készült két kötethez (SZOTÁK 2019a, 2019b). Ezek többek között bemutatják az OFFI szakmai jogelődeinek, szabályozásának történetét, foglalkoznak a jogi szaknyelvi közvetítés témakörében fellelhető problémákkal, a fordítás elméleti és gyakorlati kérdéseivel.

Az alább ismertetendő kötet három elemző tanulmány mellett egy terjedelmes névjegyzéket (72–156) és egy terminológiai segédletet (157–159) is tartalmaz. A szerkesztői előszóból (7–12) megtudjuk, hogy a kötetrel többek között a jogalkalmazóknak és a közigazgatási szakembereknek igyekeznek segítséget nyújtani. Az OFFI célja ugyanis, hogy kiadványaival a fordítási és nyelvi közvetítési tevékenysége során felmerülő jó gyakorlatokat megossza a szakmai közönséggel, fordítókkal, egyetemi tanárokkal.

2. UGRÓCZKY MÁRIA tanulmányában (15–40) a személynév-módosítás jogintézményének jogszabályi hátterét mutatja be részletesen, kiemelve a névmódosítási és a névváltoztatási eljárás jellemzőit és különbségeit. A névmódosítási eljárásban a név megváltoztatásának az állampolgári státusz megváltozása, a magyar állampolgárság megszerzése a feltétele. A névmódosítások többségét a határon túli, kisebbségi helyzetben lévő magyarok kérik az egyszerűsített honosítási eljárásuk során. A névváltoztatás a polgár akaratnyilvánításán alapul: az érintett névváltoztatási kérelemmel fordul Budapest Főváros Kormányhivatalához, ha az addigi nevét nem kívánja tovább viselni. A tanulmány kitér az elcsatolt területeken élő magyar lakosság névanyagán végbevitt változtatásokra, szemlélítve a román, szerb, kárpátaljai és (cseh)szlovák gyakorlatot. Például a román közigazgatási hatóságok gyakorlata nem volt egységes: a családnevek körében az ékezet nélküli

átírás (pl. *Kovacs, Szabo*), a magyar betűk román kiejtés szerinti betűre történő cseréje (pl. *Covaci, Sabo*), illetve a névforma teljes megváltoztatása (pl. *Nagy – Naghi, Csortos – Ciortos*) volt a jellemző. Az utónevek körében az általános gyakorlatot követve a névnek a román nyelvben ismert megfelelőjét tüntették fel (pl. *László – Vasile/Ladislau, Erzsébet – Elisabeta*). A szerző ismerteti az OFFI munkatársainak szakértői tevékenységét az idegen nyelven lejegyzett nevek magyar megfelelőinek a kiválasztásában, illetve a közigazgatási döntéshozatal mechanizmusát. A tanulmányt két melléklet zárja: egy névmódosítás iránti kérelem, valamint egy honosítási okirat mintapéldánya.

RAÁTZ JUDIT írásában (41–55) bemutatja egy-egy új, az adható utónevek listájában még nem szereplő nevek kérvényezésének hivatalos útját, a névválasztás jogszabályait, valamint azt a 14 alapelvet, melyet az Utónévbizottság a jogszabályok mellett figyelembe vesz egy szakvélemény készítésekor. A nevek írásmódjával foglalkozva a szerző sorra veszi a jelenlegi, figyelembe veendő helyesírási szabályokat, gazdag példaanyaggal szemlélítve a különböző eseteket. Felhívja a figyelmet arra, hogy az ellentmondásos jogszabály felülírja a helyesírási szabályzatot, amikor kimondja, hogy az anyakönyvezés a magyar helyesírási szabályai szerint történik, a személynevek és a földrajzi nevek bejegyzése során csak a 44 betűs magyar ábécé betűit lehet használni. A jelenlegi helyesírási szabályzat (AkH.¹²) szerint ugyanakkor a latin betűs írást használó nyelvek tulajdonneveiben általában változtatás nélkül követjük az idegen írásmódot, akkor is, ha a magyarban nem használatos mellékjeles betűket tartalmaznak. A mellékjeles betűket tartalmazó családneveket a hivatalos okiratokban tehát a néviselő kérésére a megfelelő mellékjeles betűvel kell írni, ugyanakkor ha bármilyen anyakönyvi bejegyzés, iratcsere történik, a fent említett jogszabályra hivatkozva néha mellékjel nélkül jegyzik be a családnevet. A szerző ennek kapcsán bemutatja a névkérelmek elbírálásának és a nevek átírásának folyamatát, valamint a latin és a nem latin betűs nevek átírása során felmerülő nehézségeket.

KÁNTOR ÁKOS a közfeladat-ellátásról szóló tanulmányában megadja a közfeladat definícióját, majd felsorolja az online közfeladat-kataszterben az OFFI közfeladatait (56–69). Bemutatja az OFFI elődszervezeteit, valamint feladatköreinek változását a közfeladat-ellátásban. Napjainkban egy 1986-os rendelet határozza meg az OFFI feladatkörét: hiteles fordítás, fordítás hitelesítése, idegen nyelvű iratról hiteles másolat készítése, nem hiteles fordítás és ezekkel összefüggő egyéb munkák. A névmódosítási kérelemhez adandó, a név vagy névelem nyelvi jellemzőjéről szóló igazolás kiállítsa vagy a név hiteles fordítása is az OFFI feladatköréhez tartozik. Az OFFI-nak a hiteles fordítás és tolmácsolás területén ellátási felelőssége és rendelkezésre állási kötelezettsége van, tehát akkor is el kell látnia a feladatot, ha az veszteséges. Ez a két, fent említett tényező megköveteli a szakfordítások esetében a minőségi, gyors munkát, melynek kivitelezéséhez a hiteles fordításokat végző fordítók munkáját magas szakmai színvonalú terminológiai adatbázisok, auditált fordítás-minták és szakmai továbbképzések segítik.

3. A kötet végén található a névmódosítási kérelmek alapján összeállított névjegyzék (71–156), amely a trianoni békeszerződés következtében magyar nevüket elvesztő személyeknek, illetve azok leszármazottainak adott államnyelvi (horvát, lengyel, román, szerb, szlovák, szlovén, orosz, ukrán) nevet, valamint a magyar állampolgárság megszerzése során visszamagyarosított nevüket tartalmazza. A névjegyzék hasznos kiegészítése a kötet tanulmányainak: a felsorolt személynevek sok esetben kiválóan példázzák az írásokban bemutatott névtani jelenségeket. A névjegyzék család- és utóneveket egyaránt tartalmaz: a családnevek erdélyi, vajdasági és kárpátaljai, az utónevek pedig erdélyi, felvidéki, vajdasági

és kárpátaljai személyek nevei. Az erdélyi anyagrészből kiragadva a *Juhász* családnév: a névjegyzék első tétele az eredeti név, esetünkben a *Ciobanu*, tehát a magyar családnév román nyelven anyakönyvezett változata, a második oszlop a magyarosított nevet tartalmazza, tehát a *Juhász* formát, az utolsó oszlopból pedig megtudjuk, hogy az adott személy-név mely nyelvterületről származik, pontosabban melyik nyelv hatására érték a változások.

A kötetet záró, UGRÓCZKY MÁRIA által összeállított terminológiai segédlet (157–159) a névjogi szakkifejezések mellett a vonatkozó törvényeket, jogszabályi helyeket is feltünteti. Kiderül belőle például, hogy mi a különbség a névváltoztatás és a névmódosítás között. A név megváltoztatása a névviselő kérelmére, a hatáskörrel bíró közigazgatási hatóság engedélye alapján történik. Magyar állampolgár születési család- és utónevének megváltoztatását az anyakönyvi szerv engedélyezi. A névmódosítás ezzel szemben a névváltoztatásnak csupán az egyik esete, amikor a honosítási vagy visszahonosítási eljárással párhuzamosan az eljáró szerv a magyar állampolgárságot szerző személynek engedélyezi, hogy idegen hangzású neve helyett magyar vagy magyarosabb nevet viseljen.

4. A kötetben megjelenő tanulmányok egyaránt szólnak a téma iránt érdeklődő laikusoknak és a szakmai olvasóknak. A kiadványt hiánypótló munkává teszi a szerzők azon törekvése, hogy minél jobb betekintést nyújtsanak többek között a névmódosításra vonatkozó jogalkalmazói gyakorlatba, az idegen nevek átírásának nehézségeibe, és nem utolsósorban az OFFI közfeladat-ellátásának folyamatába.

Hivatkozott irodalom

SZOTÁK SZILVIA szerk. 2019. *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., Budapest.

SZOTÁK SZILVIA szerk. 2019. *Diszciplínák találkozása, nyelvi közvetítés a XXI. században*. Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., Budapest.

HAINDRICH HELGA ANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4996-317X>

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

Shifting Toponymies. (Re)naming Places, (Re)shaping Identities [Változó helynévallomány. Helyek (át)nevezése, identitások (át)formálása]

Szerkesztők: LUISA CAIAZZO – IMAN NICK. Cambridge Scholars Publishing,
Newcastle upon Tyne, 2020. 216 lap

1. Az alább ismertetendő, multidiszciplináris megközelítésű tanulmánykötet a helynevek és az identitások kapcsolatát tárgyaló írásokat tartalmaz. A fókuszban főként az átnevezések

identitásformáló és/vagy -kifejező ereje áll. A könyvet a tartalomjegyzék után a szerzők ismertetése nyitja (vii–x). A kötetben összesen tizenegy angol nyelvű tanulmány található, melyeknek rövid ismertetése a szerkesztők, LUISA CAIAZZO és IMAN NICK bevezető fejezetében olvasható egy rövid tudománytörténeti áttekintést követően (1–7).

2. A könyv első tanulmánya ESTERINO ADAMI munkája, melyben a delhi metró neveinek kulturális és szimbolikus jelentőségét elemzi (9–24). A metróállomások elnevezése ideológiák kifejezésének az eszköze, amit a szerző a kognitív pszichológia segítségével vizsgál.

LUISA CAIAZZO kutatásának nyelvi és kulturális kontextusa szintén India, azonban a középpontban itt az ország elnevezése áll (25–42). Az 1950-ben érvénybe lépő alkotmányban az *India* és a *Bharat* egyenrangú országnevekként jelentek meg; az elnevezések körüli konfliktust a szerző a kritikai helynévkutatás elméleti keretében és a korpusznyelvészet eszközeivel vizsgálja.

MIRKO CASAGRANDA Kanada egyik térképészeti problémájával foglalkozik: a kritikai térképészet a térképekre diskurzusként tekint, amely lehetőséget ad népek és helyek kiemelésére vagy akár elfedésére (43–55). A szerző az említett ország őslakosok lakta területének térképein vizsgálja az őshonos népek helyneveinek hiányát.

A negyedik fejezetben OLIVIU FELECAN Románia településneveinek változásait mutatja be, ahogy azok tükrözik az aktuális politikai, ideológiai helyzeteket (57–76). A tanulmány 1878-tól, Románia létrejöttétől kezdve napjainkig vezet végig a településnév-változtatások típusain, valamint a folyamatokon, ahogy a változtatások tükrözik az ország politikai evolúcióját. A névváltoztatási típusokat szemléltető példák között számos magyar településnév is található.

PAUL GERAGHTY szintén diakrón megközelítésű kutatásában a Fidzsi-szigetek angol helyneveinek történetét mutatja be (77–96). Az 1860–70-es évek nagymértékű bevándorlását követően a szigeteken jelentős számban jelentek meg angol helynevek – ideiglenesen a bevándorlók számára otthonosabbá változtatva a teret –, a bevándorlások végét követően azonban hamar el is tűntek.

A nemzetközi helynévkutatás terminológiai inkonzisztenciájára hívja fel a figyelmet ALBERTO MANCO tanulmánya, melyben számos példával mutatja be a problémakört (97–112). A helynévtípusokra vonatkozó terminusok változatos előfordulása és használata véleménye szerint félreértéseket, félreértelmezéseket okoz a helynévkutatásban, megoldásként ezért az egységesítést javasolja.

ANNA MONGIBELLO tanulmányában a kanadai őslakos ktunaxa nép reprezentációjának problémájával foglalkozik (113–132). Az őshonosok által *Qat'muk*-nak nevezett, *Jumbo Valley*-ként is ismert területre síterepet terveztek építeni; az erről szóló, online médiában megjelent cikkek szolgálták a kutatás nyelvi anyagaként. A szerző megállapítása szerint a terület megnevezése, a variánsok közti választás az újságírói pozicionálás eszközeként jelent meg.

IMAN NICK két írással járult hozzá a kötethez. Az első egy társadalomtörténeti szemléletű esettanulmány, melyben a buchenwaldi koncentrációs tábor helyneveit vizsgálta, ahogy azok a szélsőséges ideológia megtestesítőiből a holokauszt emlékéért életben tartó neveké váltak (133–149). A szerző második tanulmánya az oklahomai „feketék lakta városok” elnevezéseiről szól: a területet betelepítő, úttörő munkát végző emberek közül sokan afroamerikaiak és őshonos amerikaiak voltak, aminek a településnevekben is nyoma van (151–171).

FRANCESCO-ALESSIO URSINI kutatásában Olaszország helyneveinek eredetével foglalkozik (173–186). A hatalmas helynévanyag összetett, multikulturális, nyelvileg diverz rétegződést mutat, amelynek az identitásokban is van lenyomata.

Az utolsó fejezetben SARA LOUISE WHEELER a walesi függetlenségi törekvés egyik mottóját, a helynevet is tartalmazó *Cofiwch Dryweryn* ('Emlékezzetek Trywerynre') frazémát vizsgálja a kulturális, történelmi és politikai kontextusokat figyelembe véve (187–208). A Tryweryn folyó völgyében található Capel Celyn települést 1965-ben elárasztották egy Liverpool és a Wirral-félsziget számára fontos víztározó építése során. Az eredetileg falfirkaként megjelenő frazéma azóta a hegemoniaellenes walesi nacionalizmus egyik szimbóluma lett.

A kötetet az egyes fejezetekhez tartozó végjegyzetek zárják.

3. A tanulmánykötet fontos kutatásokat tartalmaz a nemzetközi szinten napjainkban népszerűnek számító kritikai helynévkutatás területéről. A változatos nyelvi anyagot interdiszciplináris, módszertanilag is sokrétű vizsgálatok kísérik, melyek a helynévkutatás ezen ágának lehetőségeit is bemutatják.

BALOGH ROLAND JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-2690>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

SEBESTYÉN ZSOLT, *Kárpátalja helységnevei*

K. n., Nyíregyháza, 2020. 528 lap

1. A helynevek összegyűjtésének az igénye már a 19. század elején megfogalmazódott. TELEKI JÓZSEF az 1821-ben megjelent, *Egy tökéletes magyar szótár* elrendeltetése, készítése módja című művében (18) hangsúlyozta elsőként, hogy a tulajdonneveknek (a helyneveknek és a személyneveknek) is mindenképpen helyük van a „tökéletes magyar szótár”-ban: „egy [...] második tóldalékban lehetne a’ nevezetesebb hazai vidékek, Városok, helységek, vizek, hegyek [...] és az olly idegen tartományok, Országok, városok [...] nevezeteit, mellyeknek nyelvünkben különös eredeti nevek vagyon, felvenni”. Az elmúlt 200 évben ez az elképzelt helynévtár nem készült ugyan el, de fontos lépések történtek a megvalósítása felé. A magyar nyelv külső régióiban, a határon túli térségekben a magyar nyelv folyamatos térvesztése miatt különösen sürgetővé vált e feladat elvégzése.

2. SEBESTYÉN ZSOLTnak a határon túli területek helyneveinek összegyűjtésében jelentős érdemei vannak. A 2020-ban napvilágot látott, *Kárpátalja helységnevei* című munkája az Ukrajna nyugati megyéjének számító Kárpátalja ma önálló települési rangú helységeinek történelmi névadatait (az első ismert említéstől egészen napjainkig) és névmagyaroztatást tartalmazza betűrendes elrendezésben. Ha az egykori beosztást vesszük alapul, akkor 6 vármegye (Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ung és Ugocsa) helynevei szerepelnek a kötetben. Számításaim szerint 606 szócikket (a szerző 605 helységet említ, 6) ad közre a kötet: Bereg megyéből 226, Máramaros megyéből 197, Ung megyéből 117, Ugocsa megyéből 61, Szabolcs megyéből 4, Szatmár megyéből pedig 1 település helyneveit.

A szerzőnek korábban is jelentek meg a történelmi Magyarország északkeleti térségének helyneveivel foglalkozó munkái. 2008-ban Kárpátalja teljes területére vonatkozóan végzett helynévgyűjtést. Ez a kötet 476 egykori és mai település 19–20. századi helynévanyagát (településneveit és mikrotoponimáit) ismerteti a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjának kataszteri térképei, birtokrészleti jegyzőkönyvei és határjárásai alapján. Később a történelmi Bereg (SEBESTYÉN 2010), Máramaros (SEBESTYÉN 2012) és Ung vármegye (SEBESTYÉN 2014) helységneveinek etimológiai szótárát is elkészítette.

A Kárpátalja helységnevei című, 2020-ban közreadott szótár tulajdonképpen a korábbi kötetekben nagyrészt már szereplő településeket mutatja be gazdagabb adatolással és részletezőbb névmagyarozattal. A különbséget jól érzékelteti például az, hogy míg Bereg megye helységneveinek etimológiai szótárában Bene település 19 névadattal szerepelt (SEBESTYÉN 2010: 23), addig a mostani kötetben már 97 adattal jelenik meg (48–49). Az új kötet a gazdagabb adatolás mellett néhány ponton a szerkesztési elvekben is eltér a korábbi kötetek gyakorlatától. A korábbi megyei kiadványok a ma is létező helységek mellett az időközben elpusztult településeket is megemlítik: ebben MEZŐ ANDRÁS ÉS NÉMETH PÉTER Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára (1972) című munkájának eljárását követte SEBESTYÉN ZSOLT. A mostani szótár ezeket nem tartalmazza. A megyei szótárak térképmellékletei szintén nem kerültek át a kárpátaljai kötetbe: ebben a munkában egyáltalán nem szerepelnek térképek. További különbségként említhetjük meg, hogy az elemzés záró kronológiai határa a korábbi munkákban 1920 volt, s ennek eredményeként a trianoni békeszerződés után faluvá alakult külterületi lakott helyeket vagy újonnan telepített falvak nevét nem találjuk meg bennük. A mostani szótárban viszont már megtalálhatók: ilyen a máramarosi *Borkút* határában, a Fekete-Tisza jobb partján a 20. században létrejött *Trosztyanec* (444) vagy a máramarosi *Técső* határában lévő *Tyacsivka* (449).

3. Az itt ismertetett kötet a jelentőségéhez mérten meglehetősen rövid, háromoldalas bevezető résszel kezdődik (5–7). Ebben egyrészt a *Kárpátalja* elnevezés jelentésének változásáról, a régió magyar névhasználatáról, valamint a szótár szerkezetéről (6–7) szól a szerző. A szótárban használt jelek és rövidítések jegyzéke (8) után következik közel 500 oldalon a helységnév-etimológiai szótár (9–493). Végül gazdag forrás- és irodalomjegyzék (495–514), valamint a kötet használatát megkönnyítő névmutató (515–526) zárja a munkát.

A szócikkek címszáva minden esetben a település hagyományos magyar neve, illetőleg a hivatalos ukrán név; pl. *Bökény* és *Тисобикень* (Ugocsa megye, 65). A címszóvá emelt magyar név kiválasztásakor a helységnév-változtatások előtti, természetes névadással kezelt nevet vette alapul a szerző (6). A terület ruszin helységei esetében a régi, párhuzamos magyar elnevezések az elmúlt évtizedekben háttérbe szorultak, a szerző azonban azzal a nem titkolt szándékkal, hogy „a szélesebb olvasóközönség, de elsősorban a kárpátaljai magyar névhasználó közösség körében” életben tartsa ezeket, a magyar neveket emelte címszóvá: pl. *Bárdháza* ~ *Barbovo* (41–43).

A települések lokalizálása a hozzájuk legközelebbi nagyobb településhez (azaz járási központhoz) való viszonyítással történik; pl. *Szernyehát* 'település Ungvártól D-re' (401). Az egyes települések vármegyei besorolásáról a szócikkek elemző része a legtöbb esetben egyértelmű információt nyújt ugyan („Repede a 14. század második felében települt a történelmi Bereg megyében a Latorca folyó bal partján, Szentmiklós szomszédságában”, 366), de ha például az egyes vármegyékhez tartozó valamennyi település szócikkét kívánjuk egyberendezni, azt csak a teljes kötet átlapozásával tudjuk megtenni. A kötetben

szereplő értékes anyag megyék szerinti felhasználhatóságát a települések neveinek ilyen rend szerinti felsorolásával nagy mértékben segíthette volna a szerző.

A kötet fő szócikkrendező elve az, hogy az egyazon településhez tartozó valamennyi adatot egy szócikkben szerepelteti. Ennek megfelelően egy helyen található meg az egy denotátumhoz köthető, de eltérő lexikális-morfológiai szerkezetű névalakok mellett az idegen nyelvű névadatok is (pl. *Gecse* a.: *Geche*, *Mezőgecse*, *Геча*; 140). A természetes névalakulási folyamatok, a párhuzamos, valamint a hivatalos névadás feltárása érdekében a szócikkeken belüli adatközlés az időrendet követve és nem az írásváltozatok szerint történik. Ebben az elrendezésben kisebb hangsúlyt kap ugyan a településnevek alakváltozatainak sokszínűsége vagy a szinonimitás jelensége, de a kötet végén lévő névmutató (515–526) valamelyest segíti a tájékozódást ebben a tekintetben is. A lehető legrészletesebb adatolás érdekében a szerző az adatokat például a kárpátaljai és magyarországi levéltári források mellett oklevéltárak, kéziratok, mikrofilmen lévő dikális összeírások, a Magyar Nemzeti Levéltár digitalizált urbáriumai, illetve magyar helységnevtárak (1773–1944) segítségével gyűjtötte össze (5). Egyes települések már a 12–13. században feltűnnek a forrásokban (pl. Anonymus gesztájában is szerepel közülük jó néhány): *Ungvár* (1150 k./13–14. sz.: *Hunguar*, 457), *Borzsova* (1150 k./13–14. sz.: *Borsoa*, 62), *Munkács* (1200: *Muncas*, 279), *Batár* (1216: *Batar*, 4), *Péterfalva* (1220: *villa Petur*, 339), *Badaló* (1226: *Bodolou*, 37), *Császlóc* (1263: *Chaslouch*, 80).

A legkorábbi említésektől történő adatolás az etimológiai elemzések szempontjából is elengedhetetlen. SEBESTYÉN ZSOLT szótára ebben a tekintetben is hiánypótló, hiszen Kárpátalja valamennyi helységnevééről korábban nem jelent meg etimológiai szótár. Tulajdonképpen csak KISS LAJOS munkái vehetők számításba ezen a területen (pl. FNESz.); a szerző az ő nyomdokain indult el (6). A FNESz.-ben is szereplő nevek etimológiáját átveszi, és sok esetben ki is egészíti, sőt az ukrán szakirodalom névmagyarozatai is részét képezik a munkának. A szerző fontos célja továbbá, hogy település- és művelődéstörténeti információkkal is megismertesse olvasóját, ezek az ismeretek ugyanis a névadás hátterének a feltárását is elősegíthetik (7). Az egyes településekhez köthető személyek nevei ugyan csak megjelennek a szócikkekben (7).

4. A Kárpátalja helységneveit bemutató helynévtörténeti szótár a magyar névkutatás értékmentő darabja. Jelentősége főként abban rejlik, hogy a történelmi Magyarország olyan területének településneveit gyűjtötte össze a teljességre törekvés igényével, etimológiai magyarázattal ellátva, ahonnan eddig csak töredékes ismereteink voltak. Kárpátalja területén – soknemzetiségű vidék lévén – magyar, ruszin, román, szlovák és német nevek egyaránt fellelhetők. A kötetben szereplő gazdag helynévanyag ezáltal a nyelvi érintkezések vizsgálatának is kétségkívül kiváló terepe lehet a továbbiakban.

Hivatkozott irodalom

FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

MEZŐ ANDRÁS – NÉMETH PÉTER 1972. *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára*. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Nyíregyháza.

- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településneveinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára.* АУТДОР – IIIAPK, Ungvár.
- TELEKI JÓZSEF 1821. Egy tökéletes magyar szótár' elrendeltetése, készítése módja. In: HORVÁT ISTVÁN kiad., *Jutalomfeleletek a' magyar nyelvről, a' Magyar Nemzeti Muzeum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire.* Trattner, Pest. 1–69.

SZÖKE MELINDA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2726-4973>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2021-ben beérkezett magyar névtani kiadványok

- SEBESTYÉN ZSOLT – MINYA KÁROLY szerk. 2021. *Emlékkönyv Mizser Lajos tiszteletére.* Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyháza. 144 lap.
- SLÍZ MARIANN 2021. *Szentkultusz és személynévadás Magyarországon.* Szent István Társulat, Budapest. 168 lap.

FOLYÓIRATSZEMLE

Onoma 54. (2019)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences, Uppsala. 246 lap

1. Az Onoma 54. számában megjelent írások többsége fiatal kutatók és egyetemi hallgatók tollából származik, amint azt előszavában RICHARD COATES is kiemeli (2), s az ismeretendő szám tematikus címe is utal rá: Young Scholars of Onomastics. A folyóirat ezen számában tizenegy angol nyelvű tanulmány olvasható változatos témákban a névtan különböző területeiről, valamint egy rövid, francia nyelvű jegyzet ENZO CAFFARELLITŐL (245–246).

2. Bevezetőjében LASSE HÄMÄLÄINEN (7–14) a fiatal kutatók nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódásának jelentőségére és kihívásaira hívta fel a figyelmet bemutatja az ICOS Hallgatói Hálózatát és nyári egyetemét, megalakulásuk körülményeit, célkitűzéseit és eddigi eredményeit, a jelen szám tanulmányaival együtt.

A piemonti (észak-olaszországi) Marene település mikrotoponimáit vizsgálja SARA RACCA (15–38) szocioonomasztikai megközelítésben egy élőnyelvi korpusz alapján, amelynek adatait a helyiekkel készített interjúk adják. A vizsgált területen az olasz köznyelvvvel együtt él a helyi piemonti nyelvjárás. Az előbbi ismerete és használata inkább a fiatalabb, míg utóbbié az idősebb generációra jellemző. E két nyelvváltozat együttélése a mikrotoponimák különböző változatainak, illetve ugyanazon helyek különböző elnevezéseinek a kialakulását és használatát eredményezte. A szerző elméleti kiindulópontja Aldo Prosdocimi olasz nyelvész tulajdonnév-elmélete.

SOŇA WOJNAROVÁ (39–52) tanulmányában hasonlóképpen a helynevek (két különböző nyelvbéli) vizsgálatának egy módszertani kérdése, megfontolása kap hangsúlyt. A színneveket tartalmazó finn és cseh helyneveket vizsgáló doktori disszertációjából származó példákkal bemutatva tárgyal olyan problémaköröket, mint a két ország nyelvi, kulturális, tudományos tradíciói, illetve biológiai és földrajzi különbségei. Munkájával példázza az összehasonlító elemzés jelentőségét a különböző nyelvek, kultúrák helyneveinek vizsgálatában azok természete, valamint az emberi megismerés közötti kapcsolat feltárása szempontjából.

A helynevek és a nyelvjárások kapcsolatára fókuszálva teszi föl a kérdést WEN GE (53–76): a nyelvjárások, a nyelvi, nyelvhasználati sokszínűség elfogadásáról híres Norvégiában eme sokszínűség és elfogadás jelen van-e a helynevekben, illetve azok használatában is? A szerző a Norvégia északi részén fekvő Hardanger régió két volt önkormányzatának adataiból dolgozva vizsgálja a helyi lakcímetek a helyi nyelvjárási sajátosságok megjelenése után kutatva, figyelembe véve a helynevekre vonatkozó helyi szabályozásokat is.

A diszkurzív identitáskonstruálás egy sajátos területe, valamint eszköze áll DORCA ZUVALI-NYENGA és ALAN LIBERT (77–98) tanulmányának középpontjában. A szerzőpáros a zimbabwei

Bindura város helynevei, helynévhasználata, valamint történelmi és kulturális sajátosságai közötti kapcsolat feltárására tesz kísérletet. Mivel a történelemnek, az emlékezetnek és a kultúrának gyakran kiemelt jelentősége van az identitás kialakításában, a tanulmány egy többnyelvű, multikulturális közösség névadási, névhasználati szokásai és identitásai közötti kapcsolat pontosabb megismerését teszi lehetővé. A szerzőpáros az adatgyűjtés részeként korábbi nyelvi anyagok vizsgálatán túl modern szociolingvisztikai módszerekkel végzett élőnyelvi gyűjtéseket a vizsgált terület nyelvhasználói körében.

Bécs nyelvi tájképére koncentrálva vizsgálja FATEMEH AKBARI (99–116) az iráni bevándorlók által nyitott helyi perzsa éttermek, kávézók és üzletek elnevezéseit. A különböző forrásokból származó adatok szemantikai elemzéséből kiderül, hogy a tulajdonosok által választott perzsa nevek elsősorban Irán különböző vidékeire, a perzsa irodalomra, történelemre és mitológiára reflektálnak, valamint perzsa személynéveket tartalmaznak. A szerző megállapítja, hogy a bevándorlók perzsa nevek melletti döntése mögött gyakorlati megfontolások (is) állnak, hiszen az adott vendéglátóhely, üzlet által kínált termékhez kapcsolva a perzsa név a termék hitelességét, eredetiségét is igazolhatja – ugyanakkor alkalmasabb a nem kívánt jelentések és konnotációk elkerülésére, mint egy (a tulajdonos szemszögéből) idegen nyelven alkotott, választott név.

A *Fallout* videójáték-sorozat virtuális terében megjelenő tárgyak, dolgok neveit vizsgálva OLEKSANDRA KUZMENKO (117–136) amellet érvel, hogy e neveknek jelentős szerepe van az említett szerepjáték posztapokaliptikus atmoszférájának megteremtésében. A számítógépes játék mint valóságmodell számos tárgyat, objektumot foglal magában. A szerző 424 összegyűjtött nevet elemez, hogy alátámassza, e nevek tudatosan a műfaj sajátosságainak megfelelően, a játék interaktivitásához igazodva születtek.

Az időszámításunk előtti 14. században Mezopotámia területén virágzó Mitanni birodalomból származó indoárja nyelvemlékek személynévállományát vizsgálja SIMONE GENTILE (137–160). E személynévanyag a mitanni kultúráról legtöbb információval szolgáló dokumentumok közé sorolható: tanúskodik például a kiemelt értékű javakról, mint a lóról vagy a szekerről, illetve a vizsgált kultúra eszméiről, például a vendégszeretetről és az igazságosságról. E források az indoírani személy- és istennevekkel való összevetések révén értékes adatokat szolgáltatnak egyrészt az összehasonlító filológia számára, másrészt az indoírani kulturális miliő és az árja személynévek közötti kapcsolatok, összefüggések megismeréséhez is. A nevek morfológiai és szemantikai elemzésének legfontosabb eredményeit közölve a tanulmány egy új személynév-tipológia megalkotására is lehetőséget kínál.

Az észak-olaszországi Chieri székesegyházában őrzött 16. századi keresztleveleket vizsgálva ELISABETTA ROSSI (161–180) arra keresi a választ, hogy az ellenreformációt és rekatoлизációt előkészítő tridenti zsinatot (1545–1563) követő másfél-két évtizedben mi jellemezte az előkelő családok névadási szokásait. Számos olyan történelmi esemény és kulturális tényező hatott ebben a korban Chieri elitjére, amelyek a névadási szokásokat is befolyásolták (pl. a szentkultusz hatása, az antik kultúra újrafelfedezése, a kortárs irodalom felé fordulás).

A személynévek szociokulturális beágyazottságának bemutatására tesz kísérletet ANNA ELIZABETE GRIKE (181–196) egy esettanulmánnyal, amelynek témája a kortárs lett keresztnevéadás. A szerző a lett központi statisztikai hivatal által gyűjtött adatokat (az elmúlt száz év száz leggyakoribb lett keresztnevét) összevetve egy interjú gyűjtés (amelyeket a szerző négy újdonsült édesanyával készített), valamint más megelőző kutatások alapján a keresztnevéadást vizsgálja Lettországból, bemutatva a folyamat összetettségét, tényezőit, hagyományait, társadalmi és kulturális motivációit.

KSENIA ESKOLA és LASSE HÄMÄLÄINEN – ugyancsak kvantitatív és kvalitatív elemzést végezve egy nagyobb személynévanyagon – a 2000 után Finnországban született orosz anyanyelvű személyek (9459 fő) keresztnéveit vizsgálja (197–217). Átfogó demográfiai adatok segítségével új módját mutatják be a kisebbségi névadás vizsgálatának, figyelmet szentelve a területiség szempontjának is. A tanulmányból kiderül, hogy a legtöbb névadó fontosnak tartotta a névvel is kifejezni orosz gyökereit, míg szintén nagy részük a nemzetközi trendeknek megfelelően választott keresztnévet, illetve voltak, akik hagyományos finn nevet választottak.

A dél-franciaországi Languedoc településeinek utcaneveit vizsgálva ad képet REX TAYLOR (221–241) e települések emlékhely mintáiról, elkészítve azok ún. emlékezeti profilját. A tanulmány a helyi és a nemzeti identitás „emlékhelyeinek” tekinti az utcaneveket, amelyek közül alapvetően a személynevekből létrejöttékre koncentrál. E profil minden település esetén három különálló ún. emlékezeti tengelyen való elhelyezkedésből jön létre. E tengelyek – amelyek szempontjából értékelhetők az utcanevek, illetve a személynevek denotatívumai – a következők: a forradalmi vagy a régi rend (az *ancien régime*) idején élő; regionális vagy nemzetközi jelentőséggel bíró; elméleti vagy gyakorlati tevékenységéről ismert személy.

A kötetet ENZO CAFFARELLI francia nyelvű jegyzete zárja (245): felhívja a figyelmet egy hiányosságra az *Onoma* 53., írói névadásnak szentelt számában olvasható bevezetés kapcsán, amelyben nem kap helyet az olasz irodalmi névtan számos eredménye.

3. A kötetben olvasható tanulmányok rámutatnak a fiatal kutatókat felkaroló, ösztönző vállalkozás, az ICOS Hallgatói Hálózat munkájának gyümölcsöző voltára. Egyet kell értenünk LASSE HÄMÄLÄINEN bevezetőben megfogalmazott gondolataival, miszerint egy tudomány pályakezdő művelői számára sokszor a legnagyobb kihívást az akadémiai körökbe való belépés, a nemzetközi tudományosságba való becsatlakozás jelentheti. Az e kihívással való szembenézés sikerességét célzó intézményes támogatás nem csupán a fiatal kutatók, de a tudomány intézményei számára is kiemelt fontosságú és megterülő erőfeszítés, hiszen ahogyan a felnövekedő generációknak szükségük van a tudományos intézmények biztosította lehetőségekre a fejlődéshez, úgy a tudományos közösségeknek is szükségük van a fiatal tehetségek értékes munkájára.

WENDL DÁVID

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Names. A Journal of Onomastics 68. (2020)

Szerkesztő: IMAN NICK. Taylor & Francis, Abingdon-on-Thames. 248 lap

Az amerikai folyóirat 2020-as száma a második, mely az új, IMAN NICK által vezetett szerkesztőség munkája. A változatos névtani kutatási irányokat bemutató folyóirat továbbra is évfolyamonként négy számból áll, a szerkezete változatlan. A megjelent írásokat rovatonként ismertetem.

Tanulmányok. Az évfolyamban összesen tizennégy tanulmány olvasható. Az első számot HEIKO MOTSCHENBACHER korpusznyelvészeti alapú tanulmánya nyitja, melyben az országnevek határozott névelős használatát vizsgálja az angol nyelvben (1–16). A második tanulmányban JAN TENT az egytagú, köznévi elemből álló helyneveket teszi kutatása tárgyává négy, angolul beszélő közösségben. XING XU tanulmánya a névváltoztatás és az etnikai identitás kapcsolatát járja körül a szerző személyes példáján keresztül (32–41).

A második szám első tanulmánya WANG FENG, ZHANG SHUYUE és CHEN CHENG közös munkája, melyben a FIFA országos futballcsapatok informális megnevezéseinek statisztikai jellegű vizsgálatát jegyzi (59–75). Ezt LINDSEY N. H. CHEN írása követi, amely amerikai és tajvani kézműves szappanok elnevezéseit hasonlítja össze, kiemelve a terméknevezések kulturális különbségeit (76–87). HEIKO MOTSCHENBACHER az első számban megjelent tanulmányához hasonlóan a korpusznyelvészet névtani vonatkozásait tárgyalja, ezúttal főleg az elméleti és módszertani lehetőségekre felhívja a figyelmet (88–103). JONG-MI KIM tanulmányában a tulajdonnevek fordításának nyelvelméleti vonatkozásait vizsgálja a személynevek és vállalkozások neveinek angol–kínai–koreai fordításain keresztül (104–124).

A harmadik számban IMAN NICK az afroamerikaiakkal kapcsolatos angol etnonimák használatát vizsgálja szociolingvisztikai megközelítéssel (131–140). STEPHEN J. BUSH kutatása az alliteráló személynevek divatját elemzi angliai és walesi adatok segítségével (141–155). XING XU, HE HUANG, TANG JIANG és YUANPENG ZOU a népszerű kínai közösségimédia-felület, a WeChat felhasználóneveit vizsgálja közös tanulmányában (156–168). PŘEMYSL MÁCHA a csehországi Olza folyó névváltozatainak jelentőségét elemzi a háromnyelvű határvidek nemzeti és helyi politikájának tükrében (169–184).

A negyedik szám MELANIE MACÉACHERON tanulmányával kezdődik, amely a hawaii nők házasságinév-felvételének használatát mutatja be demográfiai változók és statisztikai elemzések segítségével (193–209). PETER BACKHAUS a nevek stilisztikai funkcióját vizsgálja John Updike Nyúl-sorozatában. Az évfolyam utolsó tanulmányában MICHAEL D. SUBLETT az amerikai felsőoktatási sportesemények címeiben szereplő helyneveket, valamint azoknak a földrajzi pontosságát elemzi.

Recenziók. Az első szám három recenziót tartalmaz. Az első egy, az Ausztráliához tartozó Norfolk-szigetnek, valamint a Kenguru-sziget Dudley-félszigetének helynévanyagát vizsgáló kötetet mutat be (46–48). A második a PETER WHITFIELD által írt, *Mapping's World* című művet ismerteti, mely a Shakespeare műveiben található helyszíneket mutatja be korabeli források felhasználásával (48–51). A harmadik recenzió egy tanulmánykötet, mely a skandináv térség országainak szociolingvisztikáját járja körül a hely- és személynév-kutatáson át a márkanévek vizsgálatáig (51–53).

A második számban két recenzió található. Az első egy helynévtáré, melyben az amerikai óslakos póhatan törzs által használt helynévanyag található meg történeti változatokkal együtt (125–126). A második ismertetésben egy kézikönyvről olvashatunk, amely a családnév-kutatás és a DNS-vizsgálatokkal segített genealógiai kutatások kapcsolatát ismerteti (127–130).

A harmadik számban két, ókori kontextusokra fókuszáló mű recenziója található. Az első a mai Irak területén található ókori Hatra arámi felirataiban szereplő személyneveket vizsgálja (185–187), a második pedig egy, az ókori Görögország személynévanyagának átfogó kutatását bemutató tanulmánykötet (187–191).

A negyedik szám első recenziójában egy Jeruzsálem szent helyeinek elnevezéseivel foglalkozó tanulmánykötetről olvashatunk (238–240), amelyet egy, a dél-afrikai busmanok állatnevezéseiről és az ezekből alakult helynevekről szóló monográfia bemutatása követ (240–246).

Egyéb írások. Az egyéb írások közé sorolok minden, nem tanulmány vagy recenzió jellegű munkát. Jelen évfolyamban olvasható egy, az „év nevei”-vel kapcsolatos szavazásról és annak eredményéről szóló cikk (pl. az év márkanéve, személyneve) (42–45). Olvasható még a folyóiratban egy megemlékezés a 2019-ben elhunyt DONALD J. ORTH helynévkutatóról, az American Name Society volt elnökéről (54–57), valamint egy, az előző évfolyam legjobb cikkének járó díjat bejelentő írás (247–248).

BALOGH ROLAND JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-2690>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Rivista Italiana di Onomastica 26. (2020)

Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Róma.
1110 lap (1. 562 lap, 2. 548 lap)

A RION. 26. évfolyamának írásai ismét több mint ezer oldalt töltenek meg. A fő rovatok között nincs új, de a főszerkesztő egyre nagyobb teret szentel a „névtani figyelő” (*osservatorio*) résznek.

Tanulmányok, kisebb közlemények. A két kötetben 19 tanulmányt olvashatunk. A személyneveket állítják vizsgálatuk középpontjába a következő írások: ENZO CAFFARELLI az olasz Délen gyakoribb, névelőt tartalmazó családnevekről (pl. *La Rosa, Lapalombella, Li Bassi/Libassi, Lumare, Del Neri* stb.) közölt igen terjedelmes tanulmányt, melyhez függelékét is összeállított e névtípus gyakorisági adatairól; ezekben a listákban az összolasz helyzetén kívül külföldi (francia, katalán), illetve olasz területi listákat is közreadott (15–102). Egy másik cikkében a főszerkesztő a pápák nevével készített szintén bőséges összefoglalást (577–629), egy harmadik tanulmányban pedig arról írt, hogy a híres színész, Totò (akinek polgári neve Antonio De Curtis volt) milyen nagy gonddal, célzatossággal választotta meg filmbeli szerepei neveit (764–777). Spanyol nyelvű írásában MIKEL GORRÓTXATEGI NIETO a Franco-korszakban Baszkföldön kikényszerített névváltoztatásokról és ezeknek a diktatúra utáni visszaállításáról értekezett (107–126). MIRO TASSO görög etimológiájú délolasz családnevekről írt (135–153). CATERINA SARACCO a középkori izlandi nyelv egyik legrégebbi emlékének, a Landnámabókának, a középkori izlandi irodalom egyik első emlékének a névanyagát, ezen belül elsősorban a nevek morfológiai és szemantikai aspektusait mutatta be (167–196). SLÍZ MARIANN angol nyelvű írása (Cult of Saints, politics and name-giving in Angevin Hungary) a szentkultusz, a politika és a névadás közti összefüggéseket tárta fel a középkori Magyarország példáján (197–211). CARLO LIVI a 11–15. századi szárd nevekről adott áttekintést (631–668). ROBERTO RANDACCIO egy (talán görög gyökerű) nápolyi, bizonytalan jelentésű tájszó (*sarchiapone* ’kb. húsgombóc, hústömeg, nagy szemekkel’) 1958-as, két színész általi felélesztéséről és az összolasz szókincsbe való beviteléről folytatott kutatásait adta közre (741–747).

A helynevek témakörébe sorolható írások a következők: OTTAVIO LURATI a Lugano melletti Malcantone tartomány „beszélő” helynevei kapcsán hívta fel arra a figyelmet, hogy

mennyi kognitív haszonnal jár az oktatásban-nevelésben ezek etimológiájának feltárása a fiatalok számára (103–106). LUIGI MATT a helynévből képzett *turritano* melléknév etimológiáját (< szárd Porto *Torres*) tárta fel (127–133). Francia nyelvű tanulmányában MARC-ALEXANDRE BEAULIEU a tág jelentésű spanyol *porto* szónak a 16. századi Észak- és Dél-Amerikában való elterjedését vette górcső alá (155–166). SABINA FONTANA az olasz siketek jelnyelvében vizsgált meg szicíliai helynevek megjelölésére szolgáló megoldásokat, különös tekintettel a terület dialektális megosztottságára; néhány konkrét helynév olasz jelnyelvi megoldását szöveggel is magyarázott fényképek illusztrálják (230–253). GUIDO BORGHI az ősi szicíliai helynévallomány legrégebbi rétegeihez tartozó *Baiótiς* név kapcsán állított fel hipotéziseket (669–720). FEDERICA CUSAN és ALBERTO GHIA elméleti jellegű cikkükben a létező helynevekből új helynevek alkotásának kétféle mentális útját különböztették meg: az egyik a monogenezis, vagyis egy helynév újrafelhasználása, hasonlósági alapon álló „továbbkölcsonzése”; a másik az elkülönülés vagy polarizáció, vagyis a megnevezendő térformák – térben és időben állandó – elhelyezkedésbeli viszonyain alapul (721–739).

Az egyéb névfajták témakörébe vonhatók a következő írások: ROBERTO RANDACCIO a Garibaldi nevéhez kötődő, olasz *O Roma, o morte!* 'Róma, vagy (a) halál!' politikai szlogen utóéletét, illetve annak későbbi (olykor tréfás-ironikus) analógiás változatait (pl. *O Schengen o morte*) mutatta be (213–219). ANGELO VARIANO az olasz Risorgimento politikai mozgalma hatására a francia nyelvben megjelent ún. xenizmusokról (*gouvernement des prêtres, i Mille di Garibaldi* stb.) értekezett (221–228). Érdekes a témaválasztása VINCENZO D'ANGELO cikkének: az olasz pénzügyőrség titkos műveleteinek elnevezéseiről kapunk áttekintést (749–762). ELISA ALTISSIMI a *rimmel* és a *mascara* 'szempilláspirál' jelentésű, köznevesüléssel keletkezett márkanevek történetét kutatva korábbra datálta az első előfordulásokat is (778–799).

Névtan – röviden (Minima onomastica). E népszerű rovatban a két kötetben összesen 55 egyoldalas tanulmány szerepel; többségük olasz vonatkozású. Kiemeljük közülük a következőket: FRANCESCO SESTITO a francia tartományok számának 2016-os csökkentésével összefüggésben a tartománynevek olasz elnevezésének esetlegesen szükséges módosításairól ír (279); ARTUR GALKOWSKI a lengyel *Włochy* 'Olaszország' szónak és változatainak a jelentéseiről ad rövid összefoglalást (838); MIRO TASSO az üldözéseket túlélő piemonti valdenses névallományáról, helyi megoszlásáról közöl statisztikai adatokat (851).

Szemle. A két kötet ismerteti a főszerkesztő, ENZO CAFFARELLI egy-egy frissen megjelent könyvét. A továbbiakban csak a rovat magyar vonatkozásaira térünk ki. A névtani bibliográfiában szerepel VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018-ban megjelent monográfiája Karinty írói névadásáról (913), illetve a VÖRÖS FERENC és SAMARDŽIĆ ANNA által szerkesztett, A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IX. című konferenciakötet (913). Mindkét kötet tartalmaz ismertetést a Névtani Értesítő számairól (40: 357–359, ill. 41: 902–904). RESZEGI KATALIN és TÓTH VALÉRIA egy-egy tanulmányát megemlítik továbbá egy 2018-as, Potenzában rendezett névtani konferencia 2020-ban publikált kötete kapcsán (315).

Rendezvények. A rovat a 2019 szeptembere és 2021 októbere között az egész világon lezajlott, illetve tervezett, névtani kutatásokkal kapcsolatos eseményekről közöl előzetest és/vagy beszámolót (377–421, 929–936). A COVID-járvány hatása ezen a területen is megmutatkozott: míg az első kötetben még 46 esemény van felsorolva, a másodikban csupán 8 ténylegesen megtartottról és 16 lemondottról/elhalasztottról esik szó. A magyar névkutatók neve a következő rendezvények ismertetésében bukkan fel: egy 2019-ben Münsterben megrendezett konferencia kapcsán SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ neve és előadásának címe (380); rövid

beszámoló a 2019 szeptemberében az ELTE-n tartott alkalmazott névtani konferenciáról (387); 2019 november elején a bécsi, Place Names and Migration című konferencián MIKESY GÁBOR előadása (395); a 2021-es krakkói ICOS-konferencián RÁCZ ANITA előadása (934).

Folyamatban levő munkák, események. A rovatban olasz és nemzetközi eseményekről, projektmunkákról, felhívásokról, frissen megjelent vagy kiadás előtt álló könyvekről tájékoztat a főszerkesztő (423–461, 937–960). Itt most csak a következő információkra fókuszálunk: hosszabb beszámolóban van ismertetve a TÓTH VALÉRIA által koordinált magyar digitális helynévtár (447–448); a főszerkesztő rövid írásban emlékezik meg a RION. 25 évéről (937–938); a *Patronymica Romanica* sorozatnak megjelent az újabb, állatneves kötete (938).

Figyelő. E rovat írásait 15 névkutató készítette, ezáltal 124 oldal terjedelemben (467–530, 962–1020). A vizsgálódások a következő területeken zajlottak: terminológia, köznevelés, személynevek, helynevek, utca- és térnevek, márkanévek, transzonímia (névfajtaváltás), névgyakoriság, irodalmi névadás és – új területeként a – névdidaktika (ebben a névtan oktatásával kapcsolatos hírekről, együttműködésekről és ösztöndíjas lehetőségekről, névtani tananyagokról stb. esik szó). Most csak a névgyakoriságra térek ki: ebben a rovatban szerepel az 1999–2018 között születettek összesített utónévlistája (az első 10: *Francesco, Alessandro, Andrea, Lorenzo, Matteo, Mattia, Gabriele, Davide, Leonardo, Luca*; illetve *Giulia, Sofia, Martina, Sara, Chiara, Alessia, Giorgia, Aurora, Francesca, Alice*); a 2018-ban születettek utónévlistája pedig ez: *Leonardo, Francesco, Alessandro, Lorenzo, Mattia, Andrea, Gabriele, Riccardo, Tommaso, Edoardo*; illetve *Sofia, Giulia, Aurora, Alice, Ginevra, Emma, Giorgia, Greta, Beatrice, Anna*); ezek mellé lehet tenni azután a szintén 2018-ban született külföldi állampolgárságú névviselők utónévsorrendjét: *Adam, Amir, Rayan, Matteo, Leonardo, Youssef, Gabriel, Mohamed, David, Daniel*; ill. *Sofia, Sara, Emma, Aurora, Emily, Amira, Amelia, Giulia, Jannat, Noemi* (502–511).

Játék a nevekkel. Ebbe a rovatba ezúttal is a főszerkesztő, továbbá FEDERICO MUSSANO és ROBERTO RANDACCIO írásai kerültek be (531–536, 1021–1045). Kiemelésre kívánczik a félrevezető, „becsapós” jelentésű családnevek rövid kommentárokkal ellátott jegyzéke (1021–1040): ezek között szerepel a *Maggiari* családnév is, mely nem azonos az ol. *magiaro* ’magyar’ népnév többes számú változatával, hanem egy szicíliai, köznévi eredetű, ’kő, kőhalom’ jelentésű szóra megy vissza (1033).

Nekrológok. A RION. fényképpel is kísért hosszabb nekrológgal búcsúztatta és méltatta az utóbbi években elhunyt következő névkutatókat (537–546, 1079–1084): Massimo Pittau (1921–2019), Liljana Dimitrova Todorova (1946–2018), Alan Rayburn (1932–2019), Barbara Czopek-Kopciuch (1952–2020), Ankica Čilaš Šimpraga (1970–2020), Karol Zierhoffer (1924–2019). Rövidebb megemlékezés olvasható Germà Colon (1928–2020) elhunytáról (949).

A 2019. év névtani bibliográfiája. 2019-ben is a RION. főszerkesztője, ENZO CAFFARELLI került a publikációs gyakoriság első helyére (írásai négy teljes oldalon vannak felsorolva: 1052–1056). A Névtani Értesítőben és a Magyar Nyelvben publikált, olasz vonatkozású írásaik okán a listába bevett magyar szerzők: DOMÁNY BARBARA (1076), FÁBIÁN ZSUZSANNA (1060, 1076), OLÁH BENCE ATTILA (1077).

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Namenkundliche Informationen 112. (2020)

Szerkesztők: MICHAEL PRINZ – INGA SIEGFRIED-SCHUPP. Deutsche Gesellschaft für Namenforschung – Philologische Fakultät der Universität Leipzig, Leipzig. 456 lap

1. A német folyóirat 112. évfolyama ünnepi szám, a német Név kutatási Társaság (Gesellschaft für Namenforschung, GfN.) 30 éves jubileumát köszönti. Összesen 16 szlavisztikai, romanisztikai, germanisztikai és indogermanisztikai vonatkozású tanulmányt közöl, széles névtani témaválasztással. Közülük hét írás a Münsteri Egyetemen tartott GfN.-konferencia előadásainak írott változata.

2.1. Az előzőhöz hasonlóan e számban is magas színvonalú, alapos és nagy terjedelmű, többségükben helynévkutatási tematikájú tanulmányok kaptak helyet. SIMONE BERCHTOLD és LINDA STEINER a svájci St. Gallen kanton középkori helynévállományán végzett vizsgálatokról számol be (13–44). Az óalemann és órétoromán nyelvekből megfejthető helyneveket főként a nyelvi kontaktusok szempontjából vizsgálják: azokra a kérdésekre keresik a választ, hogy miként integrálódnak az eltérő nyelvcsaládból származó nevek a németbe, illetve milyen típusai figyelhetők meg a kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak a fennmaradt adatok tanúsága szerint. A 4500 adatot tartalmazó adatbázison végzett elemzés egyrészt elméleti igényvel készült: számos terminust (különösen a névintegrációs típusok osztályozását érintő szakszavakat) (újra)definiálnak, másrészt viszont gyakorlati, módszertani problémákra is keresik a megoldást. A tanulmány utolsó fejezetében a névfejtésnek azon nehézségeit mutatják be gazdag példaanyaggal szemléltetve, amelyek a korai írásbeliség kiforratlanságából, illetve az átalakulóban lévő hangrendszer instabilitásából adódnak.

A kötet második svájci témájú dolgozatában MARTIN HANNES GRAF és TOBIAS ROTH mutatja be a svájci névkutatás legjelentősebb platformját, az ortsnamen.ch internetes oldalt (173–185). A portál adatbázisába számos jelentős svájci német helynévgyűjtemény anyaga bekerült georeferált adatokként; bizonyos projektek kötelesek ezen a platformon publikálni az adataikat. A rekordok sokféle információt tartalmaznak, többek között nyelvjárási és történeti formákat, etimológiai magyarázatokat és kapcsolódó szakirodalmat is.

MIRJAM KILCHMANN szintén svájci német példaanyagon szemlélteti névjelentéstani elméleti elképzeléseit (219–247). Az általa névikeknek nevezett névpárokat szemantikai alapon osztályozza, újradefiniálva a névtani homonímia, poliszémia és szinonímia fogalmát, valamint ezek egyes altípusait. A vizsgálat korpuszát egy 1200 középkori helynévből álló adattár képezi; az elméleti megalapozás után a teljes névanyagon végzett kutatási eredményeket mutatja be a szerző gazdag példaanyaggal. Az elemzések meglepő eredménye, hogy a korpusz mintegy ötöde névikernek tekinthető, tehát egyáltalán nem ritka, hogy egy névrendszer tagjai valamilyen szemantikailag tipologizálható kapcsolatban vannak egymással.

IRENE RETTIG a *Guet* és a *Hof* lexémák közszói és helynévalkotó szerepét vizsgálta tanulmányában (335–374). A két lexéma jelentése lényegében azonos ('birtok, udvar'), és gyakran egymással kombinálva szerepelnek a forrásokban (*Hof und Guet*). RETTIG a vizsgálatot szintén svájci névanyagon, Luzern kanton déli részének helynévkincsén végezte,

fő szempontja pedig a *-guet* és a *-hof* utótagokkal alkotott helynevek térbeli és időbeli elterjedtsége volt; emellett a köznévi használat egyes eseteit is elemezte. A dolgozat egy esettanulmánnyal zárul, amely azt bizonyítja, hogy ugyanannak a denotátumnak a neveiben váltokozva is előfordulhatnak ezek a lexémák.

Egy nagyszabású nemzetközi, interdiszciplináris projekt névtani részleteiről számol be írásában ALOIS DICKLBERGER és WOLFGANG JANKA (121–141). A keletbajor és délceh egyetemek közötti együttműködés a nyelvi és irodalmi örökség területén végzett kutatásokat fogja össze, ennek keretében került sor a régiók helynévi és családnévi adatbázisainak digitális fejlesztésére. A korábbi nyomtatott és elektronikus adattárak tartalmát nem csupán rögzítették egy modern online adatbázisban, hanem az egyes adatokat különböző szempontok alapján (pl. névfajta, névréteg, etimológia, morfológiai struktúra) elemezték, és lehetővé tették ezek térképes megjelenítését is. Az adatbázis családnévi alrendszere teljesen új fejlesztés: a családnévek integrációjának és az interferenciajelenségeknek a vizsgálatát segítő számos egyéb elemzési szempont is bekerült a kategóriák közé (pl. grafematikai, fonetikai, fordítási jegyek, illetve kommentárok). A projekt ezenkívül egy mobiltelefonos applikáció fejlesztését is lehetővé tette, melynek célcsoportját leginkább a turisták és utazók alkotják; ebben a keresőfelület kevésbé komplex, a magyarázatok pedig rövidebbek.

HARALD BICHLMEIER néhány felsőfrank helynév eredetét vizsgálja tanulmányában, mely JOACHIM ANDRASCHKE 2016-ban megjelent munkájának kritikája (45–94). ANDRASCHKE korábban szlávként magyarázott bajor helyneveket igyekezett a 700 előtti nyugati germán, illetve német névréteghez kötni. BICHLMEIER ezek közül öt településnevet és három mikro-nevet elemez hangtörténeti, alaktani és szemantikai szempontból, rendkívül gazdag analóg példatár segítségével, egyenként táblázatos formában és szövegesen is megmutatva, hogy miért nem fogadhatók el a nyugati germán etimológiai kísérletek e nevek esetében.

Szintén etimológiai írásában KARLHEINZ HENGST az ószorb *-grod* elemet tartalmazó helynevek névadási motivációját tanulmányozza (213–218). Az ilyen nevek mögött a kutatás hagyományosan váras helyet feltételezett, azonban a közelmúlt régészeti kutatásai azt mutatják, hogy a 10–13. századból adatható 19 ószorb *grod* toponima közül mindössze hét esetében igazolható egykori várfal, erődítmény megléte. HENGST ezért új magyarázatot javasol e neveknek: mivel az ószláv **gordъ* jelentései között megtalálható a 'sövény, bekerített hely' jelentés is, a *grod* elemet tartalmazó helynevek eredeztetésekor érdemes ezt is szem előtt tartani, s ugyanígy Európa egyéb területein a *gradъ*, *gard* közszóból alakult helynevek esetében is.

BERND KOENITZ *Magdeborn* nevének sokat vitatott magyarázatához fűz új értelmezési lehetőségeket (249–292). Merseburgi Thietmar krónikájában bukkan fel először a helynév, csakhogy több alakban, ami nehezíti az eredeztetést. Ráadásul maga a krónikás különös magyarázatot tulajdonít a névnek, még homályosabbá és rejtélyesebbé téve annak keletkezését. KOENITZ számba veszi a korábbi etimológizálási kísérleteket, igyekszik feltárni Thietmar tudását, háttérismeretét, és elemzi a szórványok szövegkörnyezetét. A vizsgálatok végkövetkeztetése az, hogy a krónikás magyarázata alapján módosítható a kiinduló szláv alak rekonstrukciója, sőt a későbbi adatok értékelése is, az új összefüggések pedig legalábbis kétségessé teszik az eddigi magyarázatokat.

WALTER WENZEL a szászországi szlávok korai településtörténetéhez szolgáltat adalékokat a Rohlitz környéki helynévkincs etimológiai és térképes vizsgálatával (409–418). A tanulmány első részében néhány helynév korábbi magyarázatát pontosítja szótárszerű feldolgozással, majd a névtípusok térképét veti össze a régió talajminőségi térképével.

Ezek segítségével meghatározza a korai szlávtság megtelepedésének az irányát, sorrendjét, a vizsgált helynevek ugyanis utalnak a korábbi lakosságra, illetve az újonnan érkezők bizonyos szociális és gazdasági viszonyaira. A szerző kísérletet tesz a megtelepült lakosság nagyságának kiszámítására is.

CHRISTIAN ZSCHIESCHANG tanulmánya a dülőnevek gyűjtésének, illetve adatbázisban történő rögzítésének az elméleti és módszertani kérdéseire keresi a választ (419–450). Az egyik legfőbb nehézséget a vizsgálat, illetve közzététel formájában látja: vajon megfelelőek-e a településnevek esetében már hagyományosnak tekinthető névkönyvek, vagy célszerűbb-e nagy területek adatait digitális eszközökkel rögzíteni és elemezni, esetleg kisebb régiók mikronévállományát névfajták szerint tanulmányozni. Mivel a dülőnevek általában egy-egy település beszélőközösségének a kommunikációjában jelennek meg, ZSCHIESCHANG szerint érdemes a helynévrendszereket is ilyen léptékben, mikrorégióként vizsgálni, ezek az elemzések pedig mozaikdarabokként alkothatnak majd teljes képet a dülőnévrendszer általános jegyeiről. Szintén fontosnak tartja, hogy az egyes nevek ne csupán tradicionális etimológiai magyarázatot kapjanak: meg kell kísérelni feltárni a konkrét motivációt is. A tanulmány második felében Schmelz település helynévanyagának a feldolgozása szemlélteti az első részben megfogalmazott módszertani alapelveket.

2.2. Személynevekkel a kötet két tanulmánya foglalkozik. DANIEL KROISS a középkori német humanista személynévadás egyes típusait vizsgálja írásában (311–334). A 15–18. század között sok humanista tudós latinosította vagy görögösítette a családnevét. Ennek egyik eszköze a latin vagy ógörög végződés használata, a másik pedig a szemantikailag átlátszó név lefordítása volt. Sok név keletkezett a két módszer ötvözésével, emellett a nevek írott alakját is gyakran a latin írásmódhoz alakították. A korábbi megfigyeléseket KROISS a Német családnévátlasz (Deutschen Familiennamenatlas; DFA) adatbankját elemezve pontosította, kiegészítette.

CORINNA SALOMON angol nyelvű írásában a rét nyelvű személynévadással kapcsolatos kutatásának eredményeit ismerteti (375–408). A turrén nyelveszaládba tartozó (így az etruszkkal rokonított) nyelvről csupán kisszámú vaskori felirat maradt fenn Észak-Itáliában, ezeknek viszont a jelentős része személynévet is tartalmaz: a mintegy 160 nyelvészetiileg elemezhető feliratból kb. 70 azonosítható nagyobb valószínűséggel személynévként, és további 50 esetében is felvethető ez a lehetőség. A neveket a kontextus és a végződés alapján azonosítják a kutatók. A rét személynévek a szerkezetüket tekintve lehetnek egyrészesek vagy kétrészesek, az utóbbiak egyik névrésze családnévszerű elem. Ez a névtípus képzővel jön létre a személynévekből, a képző pedig utal a névviselő nemére is.

2.3. Az irodalmi névadás tárgyköréből szintén két tanulmány kapott helyett e számban. RICHARD BRÜTTING Bernhard Schlink A felolvasó című regényének személy- és helynévadását elemzi (95–119). A náci korszakban és az azt közvetlenül követő időszakban játszódó regény központi kérdése, hogyan lehet viszonyulni az ún. „első generáció” tagjaihoz, azaz a tettesekhez, a támogatókhoz és az áldozatokhoz. BRÜTTING pedig azt vizsgálja, hogy milyen szerepe van az egyes értelmezési síkokon a szereplők neveinek, beceneveinek (vagy épp a névtelenségnek), illetve milyen interpretációs lehetőségei vannak a regény helyneveinek.

VOLKER KOHLHEIM E. T. A. Hoffmann A király menyasszonya című meséjének személy- és helyneveit veszi számba (293–309). Hoffmann zeneszerzői munkásságának fontos jellemzője

volt a disszonancia, ez köszön vissza az irodalmi műveiben is. E mese szereplőinek a neveiben is megfigyelhető a disszonancia, amelyet a szerző tövek és képzők, a különböző nyelvekből származó elemek furcsa keveredésével, illetve beszélő nevek használatával ér el.

2.4. Szintén két írással képviselteti magát az ún. interakciós névtan. PEPE DROSTE olyan megszólításokkal foglalkozó kutatások eredményeiről számol be (143–171), melyek korpuszát kb. 80 órányi, családi interakciós epizódokból álló német nyelvű audio- és videofelvételek alkotják. Az elemzés központi kérdése, hogy milyen helyzetekben, milyen kontextusokban használják ezeknek az informális interakcióknak a szereplői a keresztneveket, és mikor a különböző becéző formákat, illetve rokonságneveket.

A másik írásban SUSANNE GÜNTNER a névtani önreflexiót járja körül, azaz olyan interakciókat, amelyekben a megszólaló nem egyes szám első személyben utal magára, hanem harmadik személyként, személynévvvel vagy valamilyen személynévyszerű megnevezéssel (187–212). Az elemzés korpuszát ebben a kutatásban német nyelvű WhatsApp-dialógusok alkotják, melyek szövegét a konverzációelemzés módszertánával vizsgálja a szerző.

3. A folyóirat az előző számhoz hasonlóan ismertetéseket nem tartalmaz, de a kötet végén megtalálható az Onomastikblogon 2020-ban megjelent recenziók listája.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onomastica 64. (2020)

Főszerkesztő: BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH – URSZULA BIJAK. Polska Akademia Nauk – Komitet Językoznawstwa i Instytut Języka Polskiego, Kraków. 281 lap

Megemlékezések. A folyóirat megemlékezéseket tartalmazó rovatában elsőként Barbara Czopek-Kopciuch haláláról értesülhetünk egy rövid szerkesztői közleményből. A folyóirat e számának a megjelenése előtt nem sokkal elhunyt főszerkesztő emlékének a szerkesztőség az Onomastica következő számát szenteli majd (5). Rajta kívül a lengyel Karol Zierhoffer (7–11) és Stefan Warchoł (12–18), illetve a horvát Ankica Čilaš Šimpraga (19–22) immáron lezárult munkásságáról olvashatunk rövid emlékező összefoglalást.

Tanulmányok. A kötet első tanulmánya RESZEGI KATALIN írása, amelyben a szerző a helynevek és a téri reprezentáció összefüggéseit vizsgálja a kulturális különbségek kontextusában, s különböző nyelvekből származó helynévi példákon mutatja be a beszélők névmodelljének nyelvi és kulturális sajátosságait (23–39). Ezt követően EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA előző számban megjelent tanulmányának a folytatását olvashatjuk. A lengyel földrajzi nevek sztenderdizációjának kérdéseit tárgyaló írás második részében a jelenlegi munkálatok alapvetéseit és módszertani elveit a sztenderdizációs törekvések történetének fényében ismerhetjük meg (41–52). URSZULA WÓJCIK a lengyel *świnia* 'disznó'

jelentésű szónak és különböző hiponimáinak (*wieprz, knur, kiernoz, prosię*) a megjelenését vizsgálja a történeti személy- és helynévállományban. A tanulmány a kapcsolódó nevek keletkezésének jelentéstani és alaktani elemzésén túl a nevek történeti antropológiai vonatkozásait is bemutatja (53–67). Egy speciális helynévadási, illetve megnevezési motívumot ismerhetünk meg TOMASZ JELONEK írásából, aki az útszéli kegyhelyek és keresztek nevének földrajzi nevekben és helyek megjelölésében betöltött szerepét tárgyalja. Ehhez 26 település határában gyűjtött több mint ezer jelenkori mikrotoponimát dolgozott fel a Sziléziai vajdaság térségéből (69–82). IRENA KALUŻYŃSKA a kínai névalkotás sajátosságait ismerteti, elsősorban egyén- és helynevek példáin keresztül. A kínai tulajdonnevek szemantikai osztályozása kapcsán bemutatja a legfontosabb névadási módokat, emellett kitér a kínai tulajdonnevek lejegyzésének a kérdéseire is (83–92). A lengyel személynév-kutatás terminológiájának kérdéseivel foglalkozik HALSZKA GÓRNY munkája. A szerző az elmúlt évtizedekben született legfontosabb, személynévvel, illetve a személynév-kutatás terminológiájával foglalkozó lengyel munkák terminushasználatát tekinti át, majd a cikk második részében az etnikai hátterű nevek terminológiájának a tudománytörténeti alakulását mutatja be részletesebben (93–106). MOZGA EVELIN angol nyelvű tanulmányában a régi magyar nyelv személynévadási módjainak az összefoglalására vállalkozik, s a jelentésbeli, morfológiai és szintagmatikus névadási módokat a Tihanyi Összeírás névanyagán példázva mutatja be (107–120). Ezek után WOJCIECH WŁOSKOWICZ írását olvashatjuk, amelyben a szerző az Osztrák–Magyar Monarchia katonai egységeinek az elnevezéseit vizsgálja. A tárgyalt nyelvi elemek tulajdonnévi státuszának tisztázása után a tanulmány a feldolgozott források alapján közli, majd szerkezeti és névhasználati szempontból elemzi is a katonai egységek megnevezéseit (121–148). A következő két tanulmány a fogyasztói kultúrához, azon belül is a kereskedelmi nevekhez kapcsolódó névadás kérdését érinti. IZABELA ŁUC a felső-sziléziai kávézók elnevezéseinek jellegzetességeit mutatja be. A nyelvi megformáltságon túl többek között foglalkozik a nevek marketingértékével és imázsképző funkciójával is (149–166). TERHI AINIALA angol nyelvű írásában különböző finn városokban működő grillételezők és az ott forgalmazott ételek neveit vizsgálja. Kutatásának fő szempontja, hogy a kioszkok és az ételek neveiben miként jelennek meg bizonyos lokális sajátosságok, például a városhoz vagy magához a kioszkhoz kapcsolódó hely- és személynév (167–177). AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK a keresztúti ájtatosság stációinak az elnevezéseit mutatja be, különös tekintettel a 20. században bekövetkezett változásokra. A szerző a mintegy 200 forrás feldolgozásából összeállított gyűjteménye alapján kirajzolódó sajátosságokat történeti és egyháztörténeti kontextusba helyezve értelmezi (179–192). A tanulmányok sorát EDYTA GROTEK munkája zárja. A szerző a kortárs kínai író, Zhang Wei novelláinak lengyelre való fordítása kapcsán azokat a kérdéseket járja körül, amelyek a kínai nevek használatához, illetve a személyek megnevezésére szolgáló szavak fordításához kapcsolódnak. A problémát az teszi még összetettebbé, hogy a tanulmány szerzője nem kínából, hanem különböző fordítóktól származó német nyelvű fordítások alapján készítette el a lengyel kiadás szövegét, így a személyek megnevezésében tükröződő nyelvi kép adaptációja nem közvetlenül, hanem egy közvetítő nyelven keresztül valósulhatott meg (193–209).

Adatok. A rovat egyetlen írásában JUSTYNA B. WALKOWIAK a litván nyelvtudományi intézet 16–19. századi forrásokra épülő, személynéveket tartalmazó cédulagyűjteményéből azokat a litván eredetű lengyel családneveket közli, amelyek kimaradtak a litván családnevek 1985–1989 között kiadott szótárából. Az itt olvasható adatközlésbe azok a lengyel családnevek kerültek bele, amelyeknek közvetlen litván eredete igazolható (211–228).

Ismertetések. Az ismertetéseket tartalmazó rovatban elsőként ZBIGNIEW BABIK kritikai észrevételeit olvashatjuk IVETA VALENTOVA szlovák mikrotoponimák gyűjtésével és névtár formájában történő kiadásával foglalkozó 2018-as könyve kapcsán (229–238). Ezt követi az európai névtani periodikák szokásos szemléje, benne magyar vonatkozásként a Névtani Értesítő 40. és 41. számának a bemutatása (229–238).

A tudományos élet krónikája. A rovatban elsőként a 2018-ban elhunyt Aleksandra Ciešlikowa munkásságát, illetve tudományos jelentőségét bemutató két írást olvashatunk (259–265, 266–272). Ezután az ICOS 2019-es helsinki nyári egyetemének az összefoglalója következik (273–274). Végezetül egy szlovákiai és egy orosz névtani konferenciáról olvashatunk rövid beszámolót (275–277, 278–280).

KENYHERCZ RÓBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Kölcsy Ferenc Tanítóképzési Intézet

Acta onomastica 61. (2020)

Főszerkesztő: PAVEL ŠTĚPÁN. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 520 lap

2020-ban a cseh folyóiratnak két száma jelent meg; tartalmukat a továbbiakban rovatonként ismertetem.

Tanulmányok. A rovatban 11 cseh, 4 szlovák, 4 angol, 2 orosz és 1 lengyel nyelvű cikk, összesen 22 tanulmány szerepel. Az alábbiakban névfajták szerint tárgyalom a publikációkat.

Helynévi témájú tanulmányok. M. BELÁKOVÁ (7–19) a Kis-Duna északi részének standardizált és nem standardizált vízneveit vizsgálja diakrón szempontból. Az összegyűjtött 357-ből 135 víznév 12–19. századi, 222 pedig 20–21. századi írott forrásokból származik. V. BLÁŽEK (20–28) a *Chřiby* és a *Brdo* hegységek etimológiájával foglalkozik (a Chřiby hegység legmagasabb csúcsa a Brdo). A nevek a szerző szerint szemantikailag összefüggést mutatnak. A. I. ILIADI (48–60) a Don menti víznevek alán eredetű réteget mutatja be, melyek a múltbeli alán–szláv nyelvi kontaktusokra utalnak. E. KACZYŃSKA (76–101) a helynévgörögösítés sajátosságairól, az 1909-ben Görögországban létrejött helynévbizottság helységnev-változtatási munkálatairól értekezik, amely például Krétán 102 településnév megváltoztatását eredményezte. A szerző a helységnevek görögösítését az 1920–1987 közötti időszakban megváltoztatott krétai településnevekkel szemlélteti. V. LÁBUS (126–135) a Vysoké nad Jizerou város kataszterében lévő helyneveket nyelvjárási szempontból elemzi. A gyűjtött korpuszban a hangtani, alaktani, szókészletteni nyelvjárási sajátosságokat mutatja be. S. LYCHUK (136–152) a szláv nyelvekben, azon belül az ukrán nyelvben előforduló népi földrajzi közneveket tárgyalja. Rámutat a téma kutatásával kapcsolatos elméleti-módszertani kérdésekre is. M. NOVÁKOVÁ (153–160) a cári Oroszország ma Ukrajnában lévő, csehek által lakott településeinek neveivel foglalkozik. A 102 helységnevet etimológiai szempontból csoportosítja. A cseh és ukrán

eredetű helységnevek mellett a névanyagban vegyes, cseh–ukrán kontaktusváltozatok is megjelennek (pl. az ukrán tőhöz cseh szuffixum kapcsolódik). J. PLESKALOVÁ (175–184) a történeti és élőnyelvi mikrotoponimák közti összefüggésről ír. A diakrón és szinkrón helynévállomány használatának sajátosságait délmorva települések névanyagán keresztül szemlélteti. Kiemeli a név orientációs funkciójának szerepét: a múltban és jelenben is fontos tájékozódási pontokat azonosító helynevek a helynévállomány alapvető rétegét alkotják. J. DAVID és A. RUPÍŇSKA (299–310) pragmatikai-kommunikációs szempontból értelmezi három, az 1945–1989 közötti cseh sajtóban megjelenő helynév variánsainak (*Podkarpatská Rus / Zakarpatská Ukrajina; Bahía de Cochinos / Zátoka svini; Falklandy / Malvíny*) használatát a politikai diskurzusban. A szerzőpáros rámutat arra is, hogy a *Bahía de Cochinos* helynevet helytelenül fordították le cseh nyelvre: a *Zátoka svini* jelentése 'disznók öble'. A *cochino* szó az öböl nevében nem disznót jelöl, hanem egy tengeri hal (Balistes vetula 'királynő ijhal') megnevezése Kubában. J. MATÚŠOVÁ (343–360) a két világháború közötti időszakban standardizált cseh helynevekkel kapcsolatos észrevételeit közli. M. ZIRHUTOVÁ (388–402) a *soutka* 'szűk utca' cseh földrajzi köznévvé előfordulását vizsgálja Csehország helyneveiben.

Személynévi témájú tanulmányok. M. KAZÍK (102–125) Moravany nad Váhom (Moraván) település 19. század 2. feléből származó egyházi anyakönyvei alapján tárgyalja a nők és férfiak bérmanevét. A tanulmány végén táblázatokban, betűrendben is közli az összes bérmanevet. M. PUKANEC (185–193) a 9–10. században a Nagymorva Birodalom területén uralkodó Mojmir-ház két képviselőjének (Mojmir és Szvatopluk) személynevét elemzi történeti-etimológiai szempontból. I. BAREŠOVÁ (267–286) japán diákok körében vizsgálja a személynevekből alakult ragadványneveket. A kérdőíves kutatása során 989 diákragadványnevet gyűjtött össze. J. DAVID és J. DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ (287–298) a cseh nemzeti korpusz publicisztikai szövegeiben megjelenő, ismert személyek nevét tartalmazó kollokációkat (pl. *a cseh Elvis Karel Zich, a cseh Brad Pitt, a morva Edison*) elemzi. Ž. DVOŘÁKOVÁ (311–331) jobbagyok 17. századi cseh írott forrásokból származó családnéveit hasonlítja össze a jelenkori (2017-es) cseh családnévállománnyal. Elsősorban a *K* betűvel kezdődő családnéveket veszi górcső alá, melyek statisztikailag a legnagyobb számú családnévanyagot teszik ki a vizsgált korpuszból. SLÍZ MARIANN angol nyelvű tanulmánya (361–374) a középkori latin és német nyelvű magyarországi írott forrásokból származó személynévanyagban fellelhető kontaktushatásokat tipologizálja. Nyelvbeli közvetlen és közvetett, valamint diskurzusbeli (hangtani, helyesírási, morfológiai, szintaktikai) névkontaktus-jelenséget különböztet meg.

Egyéb témákkal foglalkozó névtani tanulmányok. A. CHOMOVÁ (29–47) a kutyanevek használatáról értekezik egy kisebb közösség kommunikációjában. Azt vizsgálja, hogy az egyes családtagok milyen névváltozatokkal (pl. *Pici, Piciko, Picinko*) szólítják, illetve említik a tulajdonukban lévő kutyák nevét a különböző kommunikációs szituációkban. A. KALASHNIKOV (61–75) a Shakespeare Szentivánéji álom című vígjátékában előforduló kézművesek hat tulajdonnevét elemzi a mű tíz orosz fordításában. Az orosz nyelvű névfordítások többsége a 20. századi angol kritikai kiadások megjegyzései alapján történt, a személynevek a kézművesek foglalkozására vagy valamilyen tulajdonságára utalnak. K. OSOLSOBĚ és H. ŽÍŽKOVÁ (161–174) a cseh nemzeti korpuszban előforduló tulajdonnevek felismerésével kapcsolatos problémákat ismerteti. A cseh nyelv automatikus morfológiai analízise során a számítógépes program gyakran nem tudja elkülöníteni az adott morféma köznévi vagy tulajdonnévi státuszát a szövegben. A korpusznyelvészeti kutatás

alapjául 28, állatnévből származó helynév szolgált. M. ŠUBRTOVÁ (194–209) a parfümneveket jellemzi névrendszertani szempontból, s a névfajta megnevezésére a *parfémonima* terminust javasolja. Összesen 69 olyan parfüm névadásának indítékát, keletkezéstörténetét ismerteti négy korszakra bontva, amely az 1889–1989 közötti időszakban jelent meg a piacon. Az elemzett korpusz idegen eredetű, nagyrészt francia neveket tartalmaz. N. KOLESNIK (332–342) ún. folklóronomasztikával, vagyis a szóban terjedő néphagyományokban (mesékben, mondákban stb.) meglévő tulajdonnevek sajátosságaiával foglalkozik írásában. D. SVOBODOVÁ (375–387) az idegen nyelvű filmek címeinek cseh nyelvi környezetbe való adaptációjáról, fordításáról értekezik.

Vita. E rovatban két hozzászólás olvasható. H. BICHLMEIER (403–416) az egykori *Beikheim* megnevezésű település nevének német eredzetetését vitatja, a megszűnt helység nevét szláv etimológiájúnak tartja. P. ŠTĚPÁN (417–439) a cseh nyelvben használatos helynevek helyesírásával kapcsolatban közli kritikai észrevételeit.

Recenziók. A folyóirat több kiadványt ismertet (210–230, 440–462): cseh nyelvű, gyermekeknek írt és illusztrált, népszerűsítő jellegű névnaprárt; két, a Cseh Tudományos Akadémia által kiadott könyvet: az egyik a cseh nyelvjárások szóállományát mutatja be, a köznevek mellett tulajdonneveket is értelmezve, a másik pedig a történelmi személyiségek nevéből származó cseh helységneveket és mikrotoponimákat elemzi történeti szempontból. Megismerhetünk továbbá egy Dél-Szilézia lakosainak 19. századi családneveit tárgyaló, lengyel nyelvű szótárt; egy, a *Bardutzky* családnévről szóló, német nyelvű monográfiát; egy, a Cseh Köztársaságban működő névbizottságok történetét és a helynevek utóbbi száz évben véghez vitt standardizálásával kapcsolatos megjegyzéseket tartalmazó cseh nyelvű könyvet; egy Plzeň és Opava városok utcanévállományát ismertető szótárt; két ukrán helynévszótárt; egy, a szlovák mikrotoponimák lexikáját feldolgozó monográfiát; valamint egy, a tulajdonnevek és köznevek kapcsolatrendszerével foglalkozó, német nyelvű konferenciakötetet.

Krónika. E rovatban két megemlékezés (Aleksandra Ciešlikowa, 1936–2018; Stanislava Kloferová, 1955–2020) és két születésnap köszöntés (Pavol Odaloš, Jana Matušová) található (231–242, 463–471).

Hírek és megjegyzések. Névtanosok kollektívája ismerteti az egyes országokban megjelenő névtani folyóiratokat (többek között a Névtani Értesítő 40. számát is, 243–244), kiadványokat, konferenciákat, a 2019-es helsinki névtani nyári egyetemet, a tulajdonnevekkel foglalkozó, sajtóban és világhálón olvasható rövid cikkeket (243–254, 472–513). Ž. DVOŘÁKOVÁ és M. KNAPPOVÁ beszámolnak a 2019-ben Csehországban kérvényezett új keresztnemekkel kapcsolatos szakértői véleményekről (506–513).

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Вопросы ономастики 16. (2019)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVIČS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg.

1. 244 lap, 2. 295 lap, 3. 251 lap, 4. 275 lap

Az állandó Tanulmányok mellett továbbra is számonként változó rovatszerkezettel megjelenő orosz folyóirat 16. évfolyamában összesen 42 tanulmány és számos kisebb írás jelent meg orosz, angol és német nyelven. Az évfolyam az utóbbi években megszokott három helyett négy számmal jelentkezett.

1. szám

Tanulmányok. Az első számban nyolc orosz és három angol nyelvű tanulmányt olvashatunk. A. JE. PETROSZJAN cikke középkori örmény irodalmi szövegek alapján a legősibb, hellenizmus előtti örmény pantheon egyik istenének alakját és nevét igyekszik rekonstruálni, ókori görög és perzsa mitológiai párhuzamokat is figyelembe véve (7–18). H. DIRBAS hasonló témával foglalkozik: miután egy 19. századi elmélet, mely szerint a sémi nyelvek állapotokra utaló közszavakból keletkezett személynevei ősi totemizmusra utalnak, visszatérni látszik, megvizsgálta ennek alátámaszthatóságát névtani szempontból (19–35). Amorita, héber, arámi és arab nevek vizsgálata alapján arra jutott, hogy az említett feltételezés nem bizonyítható egyértelműen. N. M. ZAJKA dél-franciaországi, helyiel való kapcsolatra utaló családnévek 1881–1915 közti állományát, annak időbeli változását és területi változatosságát elemzi névföldrajzi, gazdasági és nyelvtudományi szempontból (36–52). Számos figyelemreméltó megállapítása közül csupán kettőt kiemelve megemlítendő, hogy e névtípus aránya nagyobb városokban alacsonyabb, valamint az okszitán és a francia nyelvű vidékeken eltérő e névfajta aránya. L. A. FEOKTYISZTOVA olyan orosz nyelvjárási közszavakkal foglalkozik, amelyek homonimek a *Jelena* 'Ilona' névvel vagy annak valamely változatával (53–70). A homonimáknak három fő típusát különíti el, a véletlen egybeesés mellett a köznevesülés eredményét is közéjük értve. N. M. SVAREV a *Maurtóból* keletkezett orosz személy- és helynevekkel foglalkozik történeti szempontból, különös figyelmet szentelve a *Maurino* típusú helyneveknek, amelyek a jaroszlavlvi régióban, valamint Kosztroma, Vologda és Vlagyimir környékén igen elterjedtek (71–103). TÓTH VALÉRIA és RÁCZ ANITA közös cikke a középkori magyar településnév-állomány példáján keresztül mutatja be, hogyan használhatók a népnévi eredetű településnevek egy-egy terület adott időbeli etnikai összetételének feltárására (104–120). A módszer bemutatása kapcsán számos ponton óvatosságra, az adatok körültekintő értékelésére intenek. E nevek ugyanis nem feltétlenül a lakosok, hanem akár a tulajdonosok etnikumára is utalhatnak, ráadásul a népnevekből személynevek is keletkezettek, így a vizsgált helynevek esetenként nem feltétlenül népnevekre, hanem személynevekre vezethetők vissza. D. IVŠIĆ MAJIĆ az Adriai-tenger azon szigetneveit fogja vallatóra, amelyek még a szláv betelepülés előtti időkre vezethetők vissza, és kölcsönzés útján kerültek a horvát nyelvbe (121–139). A 9–13. századi források alapján a szerző összeállítja e nevek történeti adatait, végigkísérve a nevek alakjának változásait annak érdekében, hogy felismerje rajtuk a horvát nyelvi hatás

legkorábbi nyomait. F. G. HISZAMITGYINOVA, R. T. MURATOVA, G. N. JAGAFAROVA és M. R. VALJEVA közös írásának középpontjában a baskír helynevekben megjelenő színnevek állnak, az ezekből keletkezett helynevek ugyanis az egyik legjellemzőbb típusként a baskír helynevek 6%-át teszik ki (140–159). A színnevek különféle szerkezetekben jelenhetnek meg (pl. földrajzi köznévhöz, állatnévhöz, növénynévhöz kapcsolódva). JU. SZ. KOSZTILEV az Oroszországhoz tartozó Szevernaja Zemlja szigetcsoport azon helyneveivel foglalkozik, amelyek az Északi-sarkvidék felfedezésének szovjet időszakából származnak (160–172). Megállapítása szerint a névadások, esetenként többszöri névváltoztatások mögött szinte minden esetben ideológiai motiváció, propagandisztikus cél fedezhető fel. M. V. AHMETOVA az orosz Sztaraja Russza város lakosságának kétféle megnevezését, azok dominanciájának változását követi nyomon különféle szövegtípusok (irodalom, sajtó, történeti szakirodalom) alapján a 19. század végétől napjainkig (173–199). N. R. OJNOTKINOVA munkája az altáji nyelveket beszélő sámánhitű népek néhány istennevének etimológiáját igyekszik feltárni, mivel ezek ismerete elengedhetetlen az istenségek funkcióinak megismeréséhez (200–212). Megállapítása szerint a nevek jellemzően természeti jelenségek, tárgyak és történelmi személyek mitologizálásával születtek, és gyakran utalnak az alvilágra.

Rövid közlemények. A rovat egyetlen cikkében A. D. KAKSZIN a dél-szibériai Hakasz-föld vízneveinek történeti-nyelvi rétegeit igyekszik elkülöníteni (213–221). Megállapítása szerint a török nyelvű neveket megelőző rétegekben szamojéd, ugor és indoeurópai eredetű nevek is fellelhetők, tükrözve a terület korábbi lakosságának nyelvi-etnikai sokszínűségét.

Recenziók. A rovat ez alkalommal csupán egy ismertetést közöl: G. HOLZER németül mutatja be W. WENZELnek a szászországi helynevek korai, német betelepedés előtti szláv eredetű elemeit tárgyaló, szintén német nyelvű kötetét (222–227).

Megemlékezés. E rovatban két, 2018-ban eltávozott névkutatóról, M. Majtánról (228–230) és Th. Witkowskiról (231–232) emlékeznek meg kollégáik.

Évfordulók. A folyóirat szerkesztősége egy rövid szakmai életrajzzal és munkáinak összesített bibliográfiájával köszönti a 2018-ban 80. életévét betöltő R. A. Agejevát (233–244).

2. szám

Tanulmányok. A második számban nyolc orosz és egy angol nyelvű munkát olvashatunk. T. A. AGAPKINA, JE. L. BEREZOVICS és O. D. SZURIKOVA közös írása (7–68) egy tanulmányosorozat harmadik része, mely a mágikusnak tartott köveknek adott ősi nevek eredetét és változatait vizsgálja. E nevek elsősorban a szlávok lakta vidékek északi részének (különösen a mai Oroszország és Belarusz területének) mitológiai hagyományában maradtak fenn. L. N. VINOGRADOVA olyan személynevekkel foglalkozik cikkében, amelyeket ördögökre utaló eufemizmusként használtak a ruszin népi hagyományban (69–84). E nevek (jellemzően férfinevek) meglepően nagy mennyiségben maradtak fenn, és az ördögök azon fajtájára utalnak, amelyek a népi hiedelem szerint a keresztleletlenül elhunyt gyermekek lelkéből keletkeznek; ez magyarázza a számos becéző formát. A. V. CSERNIH (85–110) a Perm–Káma régió óhítű csoportjaira a nép körében használt kifejezéseket vizsgálja. E csoportnevek többsége a magyarban nem minősül tulajdonnévnek, ugyanakkor közülük több személynévből vagy eseménynévből keletkezett. V. SZ. KUCSKO az Arhangelszki terület Onyega régiójában használt, keresztény, országos vagy helyi hagyományokhoz kötődő egyedi ünnepnevek rendszerét írja le tanulmányában (111–128). E nevek létezésére az Uráli Egyetem 2018-as helynévgyűjtő útján figyeltek fel a kutatók. V. V. WARDITZ írása

egyrészt azokat a kulturális, vallási, politikai és ideológiai tényezőket igyekszik feltárni, amelyek az orosz keresztnévdivatot formálták 1700-tól az 1920-as évekig, másrészt bemutatja e változásokat, a nyelven kívüli folyamatok egymással sokszor ellentétes hatását (pl. európaivá tétel vagy oroszosítás, modernizáció vagy archaizálás) (129–144). JE. V. ZAHAROVA a karéliei helynevekben szereplő, 'átkelő' jelentésű elemeket (pl. 'híd', 'gázló', 'rév') választotta elemzése tárgyának (145–167). Számos karjalai és orosz eredetű tövet sikerül feltárnia; ezek területi megoszlása egybeesik a régióval kapcsolatos történeti adatokkal. L. TOORIANS egyes észak-hollandiai helynevek lehetséges kelta eredetét veti fel írásában (168–177). A terület a 4. században elnéptelenedett, majd az 5. században újra benépesült; ekkor vehette át a kelta helyét a germán, amely ugyanakkor szubsztrátumként máig is őrizhet kelta elemeket. N. V. SIMKEVICS cikke az orosz rendszerváltás utáni pártok, egyesületek, csoportok nevével, illetve az ezeket létrehozó jellemző névadási tendenciákkal foglalkozik (178–198). Ezekre – a szláv névkutatásban igen jellemző módon – külön terminust is alkot: *политоним*-nek, azaz *politonimá*-nak nevezi őket. L. N. IKITJAN egy Leonyid Andrejev orosz író által alkotott névvel kapcsolatos vitás kérdéshez szól hozzá (199–212). Aprólékos bizonyításának lényege, hogy a címszereplő *Zseguljev* családnévet nem a Zsiguli-hegység neve motiválta, mint korábban gondolták, s az írói névadás vizsgálata nem lehetséges az író névadási-névközpontosi szokásainak, művei névrendszerének ismerete és pragmatikai szempontok bevonása nélkül.

Vita. A rovatban két, orosz nyelvű cikket olvashatunk. Az elsőben A. K. ALIKBEROV és O. A. MUDRAK a *Kaukázusi Albánia* nevű, egy (a mai Albániával semmiféle kapcsolatban nem álló), hajdan a Kaukázus és a Kaszpi-tenger közt fekvő ókori állam elnevezéseinek eredetét, illetve azoknak az *alán* népnévvel való etimológiai kapcsolatát tárgyalja, egy új etimológiát javasolva (213–231). JU. A. DZICCOJTI az említett cikk érveit részletesen megfontolva továbbra is a hagyományos etimológiát tartja érvényesnek. Véleménye szerint a szerzők téves következtetésekre jutottak, mert számos, az iráni és alán kultúrával foglalkozó szakmunkát figyelmen kívül hagytak, valamint korlátozott ismeretekről tesznek tanúbizonyságot az oszét nyelv történeti fonológiája és morfológiája terén (232–258).

Rövid közlemények. LA DUNIFA angol nyelvű írásában az indonéziai buton törzsre napjainkban jellemző egyénnévadási rendeket követi nyomon, feltárva a globalizáció hatásait, a hagyományos buton nevek lassú eltűnését (259–268).

Áttekintés. A rovat egyetlen, orosz nyelvű cikkében K. HENGST a németországi szláv nevekkel kapcsolatos kutatásokat, azok intézményrendszerét és főbb eredményeit mutatja be a 20. század elejétől napjainkig terjedően (269–280).

Recenziók. A rovat egyetlen írásában Sz. O. GORJAJEV ismerteti egy, a B. A. USZPENSZKIJ és F. B. USZPENSZKIJ szerzőpáros által írt, orosz szerzetesi névadásról és névhasználatról szóló monográfiát (281–290).

Könyvespolc. A rovat négy, 2017–2019 közt megjelent névtani kiadványról (két monográfiáról, egy szótárról és egy konferenciakötetről) közöl rövid, orosz nyelvű összefoglalót (291–295).

3. szám

Tanulmányok. A rovat tizenkét orosz nyelvű tanulmányt tartalmaz. Az elsőben A. F. LITVINA és F. B. USZPENSZKIJ a szentek 16–17. századi Oroszországra jellemző ún. kettős tiszteletét tárgyalja (9–29). Ekkoriban ugyanis a források szerint számon tartották, hogy

a több azonos nevű szent közül a gyermek melyikét kapta (ezzel látták biztosítottnak a névadó szent aktív védelmező szerepét), de a régebbi, nem orosz szenttel együtt azt az orosz szentet is tisztelték, aki erről a korábbi szentről kapta a nevét. JU. V. BOROVIK írása a jekatyerinburgi óhitűek 20. század eleji keresztnévadási szokásait elemzi egyházi anyakönyvek alapján, más vidékekkel való összevetésben (30–47). A függelék közli az összes, 1907–1926 közt regisztrált nevet nemek szerinti bontásban, a 23–24 leggyakoribbat gyakorisági sorrendben. A. A. PLOTNYIKOVA munkája szintén az óhitűek névadási szokásaival foglalkozik, a jelenleg Lettországhoz tartozó Latgale régió egyházi feljegyzései alapján (48–60). Ezekből nemcsak a standard formák, hanem ezek kollokvialis változatai is összegyűjthetők voltak. Ezek közelebbi képet nyújthatnak a névhasználatról, hasonlóképpen a 2016–2017-ben helybéli óhitűekkel készült interjúkhoz. I. I. MULLONEN a rezsemantizáció (tkp. népetimológias helynév-átértelmezés) három főbb típusát különíti el karéliai helynevek alapján, helyi mondákat is felhasználva (61–77). L. V. VORONYINA, JU. N. MELNYIKOVA és T. N. SZKOKOVA közös tanulmánya a német helynevek alkotásmódjainak mintázatával kapcsolatos publikációk sorába illeszkedik: olyan nevekkel foglalkozik, amelyeknek keletkezésmódja a képzés és összetétel határterületén helyezhető el (78–90). E keletkezésmódokat igyekeznek nyelvtörténeti korszakokhoz is kötni, megjegyezve, hogy egy-egy név mai alakjának létrejöttében egyszerre több, gyakran időben is elkülöníthető folyamat is közrejátszhatott. L. Z. PODBEREZKINA egy orosz nemzeti park szabadmászói (azaz köteleket és egyéb eszközöket nem használó hegymászói) által használt személy- és helyneveket, valamint jellemző terminusokat, illetve ezek fajtáit és alkotásmódjait vizsgálja írásában (91–109). A 150 éves múltra visszatekintő, saját ceremóniákkal, ünnepekkel és szokásokkal rendelkező közösség által használt egyedi névrendszerre a szerző mint a csoportgondolkodás kifejezőjére tekint. A. A. GARANYIN és R. M. GARANYINA közös cikke olyan, személynévi eredetű modern orvosi terminusokkal foglalkozik, amelyek betegségek, tünetek, tesztek, gyógymódokat stb. neveznek meg (110–124). Elemzésük kiemelt szempontja a névadó nemzetisége, valamint az elnevezést befolyásoló történelmi, kulturális és gazdasági környezet. I. A. PODJUKOV olyan tulajdonneveket állít cikke középpontjába, amelyek az oroszban a túlvilággal kapcsolatos fogalmak megjelölésére használatosak (pl. a halál metaforikus megnevezései, temetők vagy túlvilági lények nevei) (125–139). E nevek egyrészt a hívők archaikus világlátásáról tanúskodnak, amely szerint a túlvilág elválaszthatatlan az élők világától, másrészt a halál problémájának egyfajta pszichológiai adaptációjaként szolgálnak. G. B. MADIJEVA, V. I. SZUPRUN és G. A. BORIBAJEVA közös tanulmánya kazahsztáni városnevek tudományos etimológiáit veti össze népetimológias és mai, tudománytalan magyarázataikkal (140–161). Ennek során egyrészt a tudósok felelősségét hangsúlyozzák az áltudományos információk terjedésének ellensúlyozásában, másrészt annak fontosságát, hogy feltárják a nem tudományos etimológiák mögötti társadalmi okokat és kulturális mintázatokat. M. V. GOLOMIDOVA cikke azt veti fel, hogy a márkanévadási módszereket érdemes lenne a hivatalos városi helynevek létrehozásában is alkalmazni (162–178). Ilyen módszer például a hasonló denotátumok neveinek áttekintése, a név általi imázsépítés lehetőségeinek felmérése, az elnevezendő objektumot a többitől megkülönböztető, azt versenyképessé tévő tulajdonságok megállapítása vagy a név hatásának előzetes tesztelése egy kisebb befogadói csoporton. JU. A. KACSALKOVA és M. E. RUTH írása is a városi helynevekhez kapcsolódik: az utcanévadás és -változtatás ideológiai hátterére, illetve a változtatások társadalmi megítélésére mutat rá a szovjet éra utáni időszak jekatyerinburgi példája alapján, két uráli egyetem hallgatóival végzett felmérés alapján (179–192). G. V. SZUDAKOV munkája

az orosz településnevek standardizációjának fontosságát hangsúlyozza, bemutatva az erre irányuló törekvések eddigi eredményeit is (193–204). Az egységesítésnek az írott forma mellett a kiejtésre is fontos kiterjednie, mint azt nem helybéliek, például médiaszereplők által hibásan kiejtett számos név példája igazolja.

Rövid közlemények. A rovat két rövidebb, angol nyelvű írást közöl. Az elsőben A. BREEZE az angliai *York* városnév etimológiája kapcsán fogalmaz meg új gondolatokat (205–211). A szakirodalomban felmerült két lehetséges eredet közül a latin *Eburus* személynévből való eredeztetés mellett áll ki, szemben a ’tiszafa’ jelentésű ír *iubhar* szóból való magyarázattal. X. SOUSA családnévöldrajzi témájú munkája a *Cartografia de Apelidos de Galicia* online szabadon hozzáférhető oldalt mutatja be (212–223). A program a galíciai (spanyolországi) családnévek mai területi megoszlását mutatja népszámlálási adatok alapján.

Megemlékezés. A rovatban T. N. DMITRIJEVA tekinti át röviden oroszul a 2019-ben elhunyt Székely Gábor pályáját (224–241). A Pécsi Tudományegyetem nyelvésze 2005–2014 között öt nyelvészeti gyűjtőutat is vezetett az Észak-Uráiban, melynek során manysi helyneveket is gyűjtött és elemzett, összevetve ezeket Reguly Antal térképével. A nekrológot Székely Gábor műveinek bibliográfiája egészíti ki (242–246).

Tudományos élet. A rovat egyetlen cikkében E. N. BEKASZOVA és P. A. JAKIMOV orosz nyelvű összefoglalóját olvashatjuk a 2018 novemberében megrendezett 4. Összorosz Konferenciáról (247–251).

4. szám

Tanulmányok. A rovat nyolc orosz és két angol nyelvű tanulmányt tartalmaz. Az első, orosz nyelvű munkában V. L. VASZILJEV a *Volga*, a *Dvina* és a *Dnyeper* folyónevek sokat tárgyalt etimológiájához szól hozzá, a korábbiakat kritikus szemmel áttekintve, majd új eredeztetéseket javasolva (9–32). B. M. PRÓSPER az ókori Emonában (egy, hajdan a mai Ljubljana helyén fekvő városban) talált feliratok számos személynévének eredetére igyekszik fényt deríteni angol nyelvű írásában (33–73). A kontaktusnyelvészet módszereit és a kelta nyelvjárások vizsgálatának eredményeit alkalmazó kutatása szerint a nevek jelentős része nem egy máshonnan ismeretlen indoeurópai nyelvjáráshoz köthető, ahogyan korábban feltételezték, hanem keleti gall vagy itáliai (venét) eredetű. A. K. BAJBURIN egy, az orosz személynévssorrendben az 1930–40-es évek hivatalos szovjet kommunikációjában bekövetkezett változásnak az okait keresi (74–82). Az indoeurópairól a családnév + apai név + keresztnév sorrendre való áttérést a szerző az egyéniség szerepének korabeli háttérbe szorulásával magyarázza. Napjainkban a két sorrend párhuzamosan él az informális szférában, de eltérő konnotációt hordozva. L. A. FEOKTYISZTOVA a *Dmitrij* ’Demeter’ névvel és annak beceneveivel kapcsolatos konnotációkat tekinti át cikkében e nevek köznevesült, illetve állandósult szókapcsolatokban szereplő alakjainak jelentései alapján (83–107). O. V. BELOVA egy Szmolenszk környéki, áldozócsüdtörtökön szokásos zárandoklat nevének (*гинецъе*), valamint a zárandoklaton részt vevő belarusz parasztasszonyok megnevezésének (*авдомку*) az eredetét igyekszik feltárni néprajzi és dialektológiai módszerek, illetve szakirodalom felhasználásával (108–122). KOVÁCS ÉVA angol nyelvű tanulmánya a Tihanyi, a Százdí és a Garamszentbenedeki Alapítólevél, valamint a Tihanyi Összeírás helynévanyagának szerkezeti, jelentéstani és motivációs elemzésével a korai ómagyar kor helynévalkotási mintázatait vizsgálja (123–133). Ez alapján két fő csoport rajzolódik ki: az egyrészes, személynévből keletkezett neveké (ezek többnyire településnevek), valamint

a kétrészes, földrajzi köznévi utótaggal ellátott, többnyire természeti objektumokat jelölő mikrotoponimáké. A motivációs elemzés kapcsán a szerző hangsúlyozza, hogy e helynevek csak a megfelelő óvatossággal használhatók fel etnikai rekonstrukcióra, hiszen az alapjukat szolgáló közszavak jövevényszavak, azaz a magyar szókészlet részei is lehetnek, és az idegen eredetű személynevek se feltétlenül utalnak viselőjük idegen etnikumára. I. V. ZOC és O. A. SZULEJMANOVA az orosz városi helyneveknek a latin ábécére való átalakítását (szó szerinti értelemben vett fordítását, transliterációját és transzkripcióját) vizsgálja közös cikkében (134–150). Korpuszukat az a több mint 3000 moszkvai utcanév, valamint a metró-megálló nevei alkotják, amelyek megtalálhatók a nyilvántartásban, valamint térképeken, utcanévtáblákon; módszereik között pedig különféle nyelvű adatközlőkkel készített, fókuszosított interjúk is szerepelnek. A. P. LIPATOVA tanulmánya az internetes személynév-használatot az iskolások online önreprezentációjának eszközeként közelíti meg (151–167). Megállapítása szerint a nemek által alkalmazott eltérő stratégia (vagyis hogy a lányok inkább semleges, a fiúk viszont provokatív formákat használnak) a női és férfiszerepekkel kapcsolatos szociokulturális sztereotípiák lenyomata. I. T. VEPREVA mai orosz vendéglátóipari egységek olyan neveit vizsgálja írásában, amelyek valamely képzeletbeli párbeszéd részletei lehetnének (pl. 'Hol vagy?', 'Visszahívlak, szívem') (168–179). A. A. FOMIN az Alexander Grin egyik művének címét adó és a műben gyakran szereplő *Arventur* név jellemzőit és azok irodalmi funkcióit járja körül cikkében (180–201). A név érdekessége, hogy bár sokszor fordul elő a szövegben, és fontosságát címmé emelése is jelzi, nincs konkrét jelölete a szövegben, így az olvasó se névfajtaához nem tudja kötni, se a névviselő mivoltát, illetve jellemzőit nem tudja megállapítani.

Rövid közlemények. A rovat egyetlen, orosz nyelvű írásában JE. V. SZUNDUJEVA a kínai Belső-Mongólia Autonóm Terület északnyugati régiójában található, növénynévi eredetű helynevekkel foglalkozik, mivel ezek vizsgálata információkkal szolgálhat a mongol betelepülés üteméről (202–211).

Anyagok. E rovatban is egyetlen, orosz nyelvű cikk szerepel: N. V. KABINYINA egy előkészületben lévő helynévszótárt mutat be, amely az Arhangelszki terület egyik régiójának finnugor eredetű helyneveit foglalja majd magában (212–240).

Recenziók. Az aktuális szám két, orosz nyelvű könyvismertetést tartalmaz. Az elsőben N. V. VASZILJEVA mutatja be V. KOHLHEIM írói névadásról szóló német nyelvű monográfiáját (241–251), a másodikban pedig K. A. GEIN egy, a helynévkutatás aktuális kérdéseit tárgyaló tanulmánykötetet (252–259).

Tudományos élet. A rovatban előbb rövid, néhány sortól két oldalig terjedő, orosz nyelvű ismertetéseket olvashatunk 2016–2019 között különféle nyelveken megjelent névtani kiadványokról (260–269), köztük SLÍZ MARIANN *Personal Names in Medieval Hungary* című könyvéről (260–261) és a *Névtani Értesítő* 2018. évi 40. számáról (265–266). Ezt követi a 2018–2019 között megvédett orosz névtani szakdolgozatok adatainak összegzése (270–271).

Megemlékezés. Az évfolyam utolsó számát záró cikkben a 2019-ben elhunyt lengyel névkutató, Stefan Warchoł emlékének adózik M. OLEJNIK és V. I. SZUPRUN (272–275).

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Вопросы ономастики 17. (2020)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVIČS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg.
1. 269 lap, 2. 344 lap, 3. 351 lap

A folyóirat 2020. évi három számában összesen 34 tanulmány és számos rövidebb írás (összefoglaló cikk, ismertetés, konferenciabeszámoló, köszöntő, megemlékezés stb.) jelent meg, többségében orosz, kisebb számban angol és francia nyelven. A következőkben az évfolyam tartalmát számonként ismertetem.

1. szám

Tanulmányok. A rovat kilenc hosszabb, orosz nyelvű írást tartalmaz. Sz. M. TOLSZTAJA a *Vlagyimír* személynév etimológiájával kapcsolatos, máig tisztázatlan kérdéseket járja körül (a név előtagja főnév-e vagy ige; az utótag jelentése 'béke' vagy 'világ'-e; más, hasonló nevekkel való lehetséges etimológiai kapcsolatok; az összetétel jelentése) (9–29). A. A. MAKAROVA és JU. B. POPOVA közös cikke Oroszország két északi régiójának állatok megnevezéseiből eredő közösségi, azaz lakosságot jelölő ragadványneveivel foglalkozik az Uráli Állami Egyetem 1960–2019 közötti terepmunkáinak gyűjtései, valamint szótárak és monográfiák anyaga alapján (30–46). JE. N. VARNYIKOVA az orosz lónevek alkotás-módját és jelentéstani csoportjait vizsgálja 16–18. századi monostori összeírások alapján (47–83). Megállapítása szerint a kora újkori lónevek rendszere nagy hasonlóságot mutat a középkori orosz keresztnévrendszerrel: e lónevek ugyanis jellemzően valamilyen közszóból, személy- vagy helynévből keletkeztek. JU. SZ. KOSZTILEV tanulmánya a jeges-tengeri Vrangel-sziget állatokat jelölő, illetve velük kapcsolatos (pl. vadászatokra, tenyésztésükre utaló) közszavakból keletkezett helyneveit állítja a középpontba térképek, visszaemlékezések és a helyi nemzeti park egyik vezetőjével készített interjú alapján (84–94). Az elsőre meglepőnek tűnő forrásválasztás oka, hogy a vidék helynévanyaga mindössze 150 éve kezdett formálódni. A. G. BELJAJEV és JE. I. SUBNYICINA közös munkája a Scsugor folyó völgyének vízneveit vizsgálja etimológiai szempontból (95–112). Megállapításuk szerint az orosz eredetűnek tűnő nevek egy része valójában különféle uráli nyelvekből való átvétel lehet. M. V. DACISINA a második világháborúban a németek által elfoglalt szovjet települések átnevezésének stratégiáit elemzi tanulmányában korabeli hivatalos dokumentumok, sajtóhírek és szemtanúk beszámolója alapján (113–135). A Harmadik Birodalom az átnevezéshez útmutatókat adott ki, hogy elkerüljék a félreértéseket a helyi, megszálló adminisztráció és Berlin hivatalos levelezésében, illetve hogy ezzel is elősegítsék a terület germanizálását. M. LI és JE. SZ. RJABCEVA cikke a sanghaji és a jekatyerinburgi utcanévadás jellemzőit hasonlítja össze egymással, a nevek motivációjára és történeti hátterére koncentrálna (136–149). Az összevetésben három fő motivációs csoportot különítenek el: az emlékállító, a leíró és a szimbolikus utcaneveket. O. I. KLIMKINA írása a török háznevek szerkezeti és jelentéstani jellemzőit igyekszik feltárni (150–167). E sajátos, a török kultúra és történelem által formált mikronévrendszerben jelentős csoportot alkotnak például azok a nevek, amelyek a birtoklást vagy az 'otthon' fogalmát emelik ki, illetve valamilyen

eseménynek állítanak emléket. B. Z. NANZATOV és V. V. TYISIN közös tanulmánya a burjátokra utaló ótörök *bayirqu* ~ *bayarqu* és a 13. századtól adatolt *barju* ~ *barqu* népnév közös eredetével kapcsolatos nyelv- és történettudományi álláspontot kérdőjelezi meg hangtörténeti érvek alapján (168–189). Véleményük szerint az a gondolat, hogy az utóbbi népnév az előbbinek a 13. századi alakja, jól illik a Bajkál régió etnikai folytonosságáról alkotott narratívába; ugyanakkor a korábban sosem végzett, ezért e cikkben általuk végrehajtott filológiai elemzés ennek ellentmondó eredményt hoz.

Rövid közlemények. A rovat négy rövidebb, orosz nyelvű tanulmányt közöl. Az elősben A. K. ALIKBEROV és O. A. MUDRAK a folyóiratban 2019-ben megjelent, a Kaukázusi Albánia nevű ókori állam egyes neveivel foglalkozó írásuk témáját folytatják egy, a mai Irán területén lévő hajdani város, Perszeopolisz mellett talált háromnyelvű sziklafelirat pártus nyelvű szövege alapján (190–202). A. SZ. ALEKSZEJEVA egy, a folyóiratban 2018-ban megjelent írás felvetésével ellentétben úgy véli, hogy az orosz folklór *Apolevta* folyóneve nem egy azonosíthatatlan görög szóra megy vissza, hanem egy nyelvjárási jelenséget nem ismerő írnok hibás szövegolvasásának eredményeként születhetett meg (203–208). O. V. ZAGOROVSKAJA és SZ. V. LESZNYIKOV egy orosz tájszótárban szereplő tulajdonnevek alapján mutatják be cikkükben, hogy milyen nyelvészeti feladatokkal, szakmai kihívásokkal és előnyökkel jár egy nyomtatott szótár elektronikus változatának elkészítése (209–222). V. V. KAZIABA írása az internetes nicknevekkel kapcsolatos kutatások anyaggyűjtésének módszertani kérdéseit tárgyalja az általa tíz év alatt, német nyelvű online kommunikációból gyűjtött adatok alapján (223–235).

Áttekintés. A rovatban R. A. AGEJEVA összegzi E. M. Murzajev tudományos pályáját egy, a bemutatott szerző tudományos ismeretterjesztő munkáit közreadó gyűjteményes kötet ismertetésén keresztül (236–240).

Recenziók. A rovatban két ismertetést olvashatunk: A. I. FALILEJEV egy walesi helynevekről szóló angol nyelvű monográfiát (241–252), A. A. PLOTNYIKOVA pedig egy, a lengyelországi óhitűek személynévrendszérét tárgyaló lengyel kötetet (253–261) mutat be.

Tudományos élet. Az első számot SZ. O. GORJAJEV beszámolója zárja a Volga-vidék névtana című 17. Nemzetközi Tudományos Konferenciáról (262–269).

2. szám

Tanulmányok. A második számban tizenegy orosz nyelvű tanulmányt olvashatunk. D. V. KUZMIN írása Karélia lakosságának kereszténység előtti személynévállományát két nagy csoportra osztja: a belső keletkezésűekre és a népi érintkezéssel átvett, orosz eredetű világi nevekre (9–35). Mivel a források csekély mennyisége miatt mindeddig kevés figyelem irányult e névrendszer rekonstrukciójára, a szerző sorra veszi az ezt segítő módszertani lehetőségeket. N. SZ. SISELOV az Alaszkában és Kanadában élő északi atapaszka indiánok személynévrendszerének egy hagyományosan jelentős, egyes csoportokban még ma is élő alrendszerét vizsgálja: olyan neveket, amelyeket a szülők a gyermekükről kaptak (36–58). V. JU. GUSZEV az Alsó-Jenyiszej régiójában élő szamojéd népek és törzsek, klánok neveinek eredetével foglalkozik tanulmányában (59–74). V. L. VASZILJEV elemzésének tárgyát a *-ka* végű folyónevek képezik, melyek az összes orosz folyónév 30%-át teszik ki (75–106). Megállapítása szerint e nevek fele településnevekből származik, a negyedüket a tavakról nevezték el, amelyekből erednek, 7%-uk egy-egy korábbi név továbbképzése, és csak ötödük vezethető vissza valamilyen közszóra. JE. E. IVANOVNA az uráli féldrágaköbányák

helyneveit és helynévadási mintázatait igyekeznek feltárni (107–134). Korpuszát interjúkból, térképekről, geológiai és helytörténeti munkákból, levéltári forrásokból és fórumokról gyűjtötte. JE. L. BEREZOVIČS, I. T. GYEMKINA és D. V. SZPIRIDONOV közös cikke egy féldrágakő-típus (*марьино стекло* 'máriaüveg') nevének eredetére és történetére igyekeznek rávilágítani kultúrtörténeti adatokra támaszkodva (135–165). A névnek számos európai nyelvben megvan a fordítással keletkezett megfelelője (pl. lat. *glacies Mariae*, ném. *Marienglas*), s motivációja talán jellemzőiben (átlátszóság, tisztaság), valamint használatában rejlik (üveg helyett alkalmazták relikviák előtt). H. V. VERTIJENKO írása az Avesztában, a zoroasztrizmus szent könyvében szereplő két mitikus hálnév eredetével és mitológiai funkciójával foglalkozik (166–185). T. V. SMELEVA cikke Velikij Novgorod ortodox monostorainak a neveit, azok motivációs rendszerét mutatja be (186–200). Egyes monostorok szentekről, mások evangéliumi eseményekről vagy ikonokról kapták a nevüket, s a hivatalos nevek mellett gyakran van informális is. R. V. RAZUMOV és Sz. O. GORJAJEV közös munkája három orosz nagyváros (Jekatyerinburg, Ribinszk és Jaroszlavl) helyneveit veti össze abból a szempontból, hogy mennyiben fejeződik ki bennük, illetve általuk lakóik regionális identitása (201–219). Ezt tükrözik például a régióhoz kapcsolódó történelmi eseményekről és személyekről, növény- és állatvilágról adott utcanévek. T. P. ROMANOVA reklámcelű eseménynevekkel (pl. fesztiválok, kiállítások, vásárok neveivel) foglalkozik cikkében (220–240). Véleménye szerint e nevek célzottan figyelemfelhívók, informatívak, erős érzelmi töltéssel rendelkeznek, mivel eleve az események promóciójához hozták létre őket. I. V. KRJUKOVA tanulmánya azt vizsgálja, hogy világszerte ismert nevek hogyan kapnak az oroszban sajátos szimbolikus vagy metaforikus jelentést, konnotációt, amelyek eredményeképpen akár köznevesülhetnek is (241–255). Korpusza 110 nevet tartalmaz, különféle névfajtákból; a mintákat két, tízéves időszakból gyűjtötte és vetette össze (1998–2008 és 2009–2018).

Az alkalmazott névtan kérdései. A rovat mindkét írása az orosz helynevek helyesírásával, nagy- vagy kisbetűs írásmódjával kapcsolatos aktuális problémákra reflektál, áttekintve a korábbi és jelenlegi szabályozásokat és a gyakorlatban (pl. térképeken, nyilvánosságban, honlapokon, szótárakban) tapasztalható tendenciákat (JE. V. ARUTJUNOVA, JE. V. BESENKOVA és O. JE. IVANOVA közös munkája: 256–277; I. A. DAMBUJEV cikke: 278–302).

Rövid közlemények. A rovatban egy orosz és egy angol nyelvű cikket olvashatunk. P. A. ROZSKOVA és M. E. RUTH munkája az orosz forradalom előtti és mai cégnevek jellemzőit veti össze egymással (303–311). Megállapítják, hogy a tulajdonos nevéből alkotott nevek, melyek a korábbi időszakban a legjellemzőbbek voltak, napjainkra szinte teljesen átadták a helyüket a különféle asszociációkat mozgósítani hivatott neveknek. G. M. MADJEVA és A. T. ALIAKBAROVA a kazahsztáni egyénnévadási trendek változásait tekintik át az utóbbi két évtized újszülöttjeinek adott nevek hivatalos statisztikai adatai alapján (312–322). A szerzők három feltűnő változást figyelnek meg: a nemzeti kultúrához, történelemhez kötődő; az iszlám hátterű, arab eredetű; valamint az újonnan átvett európai nevek divatját.

Fórum. A rovat egyetlen cikkében B. JU. NORMAN és N. RAJNOCHOVÁ az orosz személynevek apanévi elemét az orosz kultúra szimbólumaként értelmezi (323–336). Cseh és orosz nemzeti szövegkorpuszokra támaszkodva vizsgálják az apanév használatának (és nemhasználatának) kommunikációs-pragmatikai funkcióit: az apanév lehet például az etnikum, az életkor (felnöttség) vagy a társadalmi státusz kifejezője.

Tudományos élet. Az évfolyam második számát A. BUGHEȘIU és Sz. O. GORJAJEV beszámolója zárja az 5. International Conference on Onomastics „Names and Naming” konferenciáról (ICONN, Nagybánya), a rendezvény magyar előadóit is név szerint említve (262–269).

3. szám

Tanulmányok. A kötetben tizenegy orosz, két angol és egy francia nyelvű tanulmányt olvashatunk. Az elsőben A. JE. PETROSZJAN egy ókori örmény eposz szövegét elemzi, mivel – SAUSSURE meglátása nyomán kialakított hipotézise szerint – abban egyes hősök és istenek neve anagrammák formájában van kódolva (9–22). V. V. ALPATOV cikke a kereszténységgel kapcsolatos asszociációkat keltő középkori angol megkülönböztető nevekkel foglalkozik (23–50). Ilyenek például az egyházi tisztségre, jámbor természetre vagy egyházi ünnepekre utaló nevek, amelyek közül számos máig fennmaradt családnévként. L. REPANŠEK az ókori Noricum és Pannonia provinciák alkotta területen előforduló gall *Loucita* női névből kiindulva, annak lehetséges töveit és képzőit keresve különféle kelta névalkotásmódokat vesz sorra (51–64). N. V. KABINYINA a *Maur-* tövű keleti szláv családnevek (pl. *Maurenko*, *Maurov*) eredetét kutatja írásában (65–82). A népszerűsítő online oldalakkal ellentétben úgy véli, e nevek nem a *Mavra* női névből származnak, és nem is egy istennő nevéből, amint azt egy korábbi tudományos cikk felvetette, hanem az ukrán *Magura* hegynévből, s a népesség keletre vándorlása révén terjedtek el a mai Oroszország területén. M. V. BOBROVA és I. I. RUSZINOVA az Oroszországi Föderáció permi régiójának a mitológiai szövegekben szereplő démonneveknek, azaz betegséget okozó gonosz szellemek nevének eredetét és funkcióját tárja fel közös munkájában (83–103). Megállapításuk szerint a 67 név jelentős hányada személynévi eredetű, és a legfőbb funkciójuk a démon megkülönböztetése az általa megszállt személytől. O. D. SZURIKOVA egy 19. századi orosz polihisztor, Elpidifor Barszov egyik háromkötetes, orosz folklórt bemutató művének névanyagát dolgozza fel tanulmányában, átfogó képet kívánva nyújtani a különféle névfajták szövegbeli szerepéről (104–155). Meglátása szerint a kötetekben szereplő sirlalmak névanyaga – lévén ezeket az énekeket csak asszonyok adták elő – a női perspektívát tükrözi (pl. „női” ünnepek, Szűz Mária kultuszára utaló egyházi nevek), a helynevek pedig a műfaj északosors eredetére engednek következtetni. I. A. KJURSunOVA a birtokos esetben álló személyneveket tartalmazó, a terület birtokosára utaló karéliei orosz helyneveket állítja cikke középpontjába (156–185). E névtípus mennyiségileg jelentősebbnek látszik a természeti környezet jellegzetességeire utalónál, alakilag azonban egészen a 17. század végéig változékony volt, a birtoklást kifejező többféle toldalékkal is létrejöhetett (pl. *-in*, *-ov/-ev*, *-scsina*). R. COATES munkája a Horvátországhoz tartozó *Krk* sziget nevének etimológiáját mediterrán és európai kontextusba helyezve, a terület hasonló neveivel összefüggésben igyekszik felfejteni (186–208). Véleménye szerint a vizsgált nevek feltűnő geológiai sajátosságokra utalnak, s bár az már nem állapítható meg, hogy mely nyelvben keletkeztek, annyi látszik, hogy többségük görög közvetítéssel került az európai nyelvekbe. JU. A. DZICCOJTI a Kaukázusban található *Khokh* hegynév etimológiájának egy kérdéses pontjához szól hozzá (209–225). Egyes forrásokban ugyanis a névnek egy-egy *A-* val kezdődő változata bukkan fel. Ezt a szerző egy protoiráni prefixumra vezeti vissza, mely rajta levést fejez ki, így az *A-Khokh* helynév etimológiai jelentése véleménye szerint: ’hegyvidék, felföld’. JU. SZ. KOSZTILEV tanulmánya a közép-uráli bányavidék 18–19. században keletkezett helyneveinek rendszerét vázolja fel (226–240). Elemzéséből kiderül többek közt, hogy a nevek többsége személynévre vezethető vissza, s a bányászattal vagy az adott aranybányával kapcsolatban álló személy (pl. tulajdonos, munkavezető) emlékét őrzi, de a vallási motiváció is gyakori. JU. A. KRIVOSCSAPOVA írása az uráli régió jellemző ásványaiból készült ékszerkövek nevét (pl. *orszki jáspis*) mint márkaneveket értelmezi: a bennük szereplő helynevek funkciója

a vidékhez kötés, ezáltal pedig a kő reklámozhatóvá és kelendőbbé tétele (241–262). M. V. GOLOMIDOVA a városi helynévadást értelmezi hasonlóképpen, vagyis a márkaépítés eszközeként. A jobbra Jekatyerinburg példáját bemutató cikkének újdonsága, hogy vizsgálatához a diskurzuselemzés módszereit is segítségül hívja (263–278). A. GALKOWSKI a márkaneveknek a hozzájuk kapcsolódó szlogennel alkotott egységét, annak hatását vizsgálja írásában korpuszelemzési módszerekkel, kommunikációelméleti keretben, szerkezeti, jelentéstani és pragmatikai szempontból egyaránt (279–292). Az utolsó tanulmányban M. A. KLIMOVA a Dota 2 online játékban használt nicknevekkel foglalkozik profi és amatőr játékosoktól gyűjtött adatok alapján: igyekszik kijelölni e névfajta helyét a személynevek kategóriáján belül, feltárni e nevek funkcióit, illetve rávilágítani a névválasztási indítékokra (293–315).

Rövid közlemények. A rovat egyetlen, orosz nyelvű írásában G. SZ. HAZIJEVA egy tatár folklórban ismert, az utazóknak segítő, valamint betegségtől és szerencsétlenségtől védelő szellem nevével foglalkozik (316–324).

Tudományos élet. A rovatban ezúttal JE. V. ZAHAROVA, D. V. KUZMIN és I. I. MULLONEN orosz nyelvű összefoglalóját olvashatjuk a karéliei névtani kutatások elmúlt ötven évéről (325–338).

Konferenciák. Ezúttal a Volga-vidék névtana című 18. nemzetközi névtani konferenciáról olvashatunk egy rövid, orosz nyelvű összefoglalót NY. SZ. GANCOVSKAJA és G. D. NYEGANOVA tollából (262–269).

Évfordulók. Az évfolyam utolsó száma a 70 éves F. Hiszamitgyinóvát köszöntő A. S. JU-SZUPOVA írásával (344–347), valamint az ünnepelt műveinek bibliográfiájával (347–351) zárul.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Namn och bygd 108. (2020)

Szerkesztők: STAFFAN NYSTRÖM – EVA NYMAN – INGE SÆRHEIM. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 219 lap

A folyóirat 2020. évi száma hét, angol nyelvű absztrakttal és összefoglalóval is ellátott tanulmányt, három kisebb írást, illetve szintén hét ismertetést, recenziót tartalmaz.

Uppsala a skandináv névtudomány Mekkája – kezdi a kiadvány nyitó tanulmányát SVANTE STRANDBERG (5–18). Áttekintésében képet kaphatunk az uppsalai kutatóközpontban (az egyetemen és egyéb intézményekben) folyó munkáról a 20. század elejétől napjainkig. STRANDBERG kiemel egy-egy meghatározó oktatót-kutatót (pl. ADOLF NOREEN, JÖRAN SAHLGREN és ELOF HELLQUIST), a Svéd Helynévarchívum jelentőségét, valamint a Svédország helynevei című sorozat fontosságát.

INGE SÆRHEIM a délnyugat-norvég *-land* utótagú nevek kérdésének szenteli írását (19–46). A vizsgált helynevek olyan településeket, tanyákat jelölnek, melyek a vaskorban

elnéptelenedtek. A neveket azonban a szájhagyomány a mai napig fenntartotta, így általuk fény derülhet az egykori tanya- és településnév-adási szokásokra.

Az észak-svédországi Jämtland megye meghatározó településnév-típusait mutatja be OLOF HOLM a viking kortól a 16. századig (47–86): *-gård*, *-by* és *-böle* utótagú, valamint személynévi vagy személyre utaló közzsói előtagú neveket vizsgál. A szerző felkutatja a nevek településtörténeti hátterét, az első névrész értelmét, a különböző névtípusok kronológiáját, valamint a második, földrajzi köznévi lexéma jelentését.

A rúnák világába kalauzolja az olvasót MAGNUS KÄLLSTRÖM (87–94). Egy nem jól olvasható és korábban félreértelmezett férfinév, az *ayt--u* magyarázatát adja meg: a szerző szerint az *ÖydiarfR* férfinév rejtőzik mögötte.

Ezt a tematikát követi MICHAEL LERCHE NIELSEN is, aki az U253-as kövön olvasható hiátustöltő *r* rúnával foglalkozik (95–114). A *kuprlaug*, illetve *kuprlauk* neveknél úgy véli, hogy spontán vagy egyéni hiátustöltés történt, azaz a vésnök egyszeri művének tekinthető, a *þiupreiþr* esetében pedig másolási hibát gyanít a szerző. Emellett megadja az első név, az *Undrlaug* jelentését is: 'újonnan megkeresztelt'. Az e nevet viselő nő férjének lehet a neve a szintén a rúnán található *Sylfa*, melynek etimológiája: 'akit a felszenteléssel vádolnak' vagy 'piszkos, bűdös'.

A *Lundén*, *Lundin* és *Lundell* a végződésüket tekintve három, igen gyakori svéd családnévtípus reprezentánsai. MÄRIT FRÄNDÉN ezeket az *-én*, *-in*, *-ell* végződésű svéd családnéveket vizsgálja (115–156). A korpuszba napjaink svéd családnéveit meggyéknént vette fel, így munkájában a területi megoszlás szemléltetése nagy hangsúlyt kap. Az *-in* végű nevek például Nyugat-Norrland megyében a leggyakoribbak, míg a másik két végződés az ország délkeleti részén domináns.

A magyar névkutatás szempontjából ritkábban kutatottnak tűnő témát érint ANITA SCHYBERGSON: 17. századi hajóneveket elemez tanulmányában (157–192). A hajók három típusa (tengeri, városi ember által birtokolt kereskedelmi, vidéki ember által birtokolt kereskedelmi) szerint csoportosítja a neveket, s ezeken belül tárja fel a jellemzőbb névtípusokat (pl. a kereszténységhez, mitológiához, állatvilághoz köthető nevek, településnévi hajónevek) és ezek változását. Az analízis külön hangsúlyt fektet arra, hogy a nevek hogyan tükrözik a kor történelmi eseményeit és a kulturális trendeket.

A rövidebb írások közül az első STAFFAN FRIDELL tollából született, s a *Juttern* tónév etimológiájához szól hozzá (193–194). Nem hiányozhatnak SVANTE STRANDBERG nyúlfarknyi, de informatív rövidke munkái sem. Ebben a számban a *Salgha* (195–197), valamint az *Åländern* és az *Ämmern* tóneveket (198–201) veszi górcső alá.

A kiadvány a NORNA 47. szimpóziumát bemutató tanulmánykötetnek, három monográfiának és az Onoma három kötetének a recenziójával zárul.

GYÖRFFY ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MEGEMLEKEZÉS

Szabó József

(1940–2021)

2021. január 12-én örökre itt hagyott bennünket Szabó József tanár úr, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének nyugalmazott professzora, egykori vezetője. 81 évet élt, gazdag nyelvészeti örökséget hagyott maga után, és ebben a névtan is jelentős helyet kapott. A népnyelv és a néprajz iránti érdeklődésével a Nyíri Antal által is képviselt szegedi hagyományt követte, amit később továbbfejlesztett és kiegészített a nyelvföldrajz, a szociolingvisztika irányában. A legtöbb figyelmet szülőfaluja, a Tolna megyei Nagykónyi és környéke nyelvjárás leírására fordította. Számos idevágó tanulmánya, adatközlése mellett önálló kötetek jelzik az egész életpályát átívelő, bensőséges elköteleződését a szülőföld nyelvéhez és kultúrájához:¹ Nyelvjárás szöveggyűjtemény Nagykónyiból (1982), A nagykónyi nyelvjárás (1986), Koppány menti tájszótár (2000, Sz. Bozóki Margittal). Kandidátusi disszertációjával új tematikai és módszertani fejezetet nyitott a magyar dialektológiában, mivel Deme László mondattani rendszerét alkalmazva egy elhanyagolt területet, a nyelvjárás szintaxist karolta fel, szociolingvisztikai beágyazottsággal (A mondat szerkesztés nyelvészeti vizsgálata a nagykónyi nyelvjárásban, 1983). Akadémiai doktori értekezésével a modern, nyelvatlaszokra és nyelvtatisztikára épülő nyelvföldrajz egyik fejezetét írta meg (Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek, 1990), amellyel a Benkő Loránd és Imre Samu által megalapozott magyar geolingvisztikai irányzatot erősítette. Legfontosabb 20. századi dialektológiai tanulmányait külön kötetben is kiadta (Nyelvjárás és szociolingvisztikai tanulmányok, 1999), de még utána is folytatta ezirányú kutatásait. Különösen érdekelt a népi szemléletmód megjelenése a nyelvjárás lexikában és szemantikában. Esettanulmányain kívül külön könyvet is szánt a témakörnek (A népi szemléletmód tükröződése nyelvjárásaink szókészletében, 2007).

Kutatási eredményeit nemcsak cikkekben és könyvekben, hanem hazai és nemzetközi konferencia-előadásokban is közvetítette. Tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányának és az Internationale Gesellschaft für Dialektologie des Deutschennek, valamint a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak.

Névtani munkásságának kezdete a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek fordulójára tehető, amikor helynévgyűjtésbe kezdett, és be is számolt gyűjtési tapasztalatairól (1970). Külön is közzétette szülőfaluja földrajzi neveit (1974), illetve jelentős részt vállalt szűkebb pátriája, a Dél-Dunántúl, szorosabban véve Somogy és Tolna megye helyneveinek önálló

¹ Életművének bibliográfiája (2016-ig) elérhető a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének a honlapján: http://mnyelv.bibl.u-szeged.hu/Szabo_publicaciok.html.

kötetben való közzétételében (1974, 1981). A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyvében a kéziratkészítés fejezetét írta meg (1978). A Dél-Dunántúl mellett – szegedi kötődése révén – az Alföld kínálta neki a másik kedves gyűjtési területet. Helytörténeti és néprajzi kiadványokban többek között Szöreg (1977), Algyő (1987), Kiskundorozsma (1995) és Szatymaz (2002) földrajzi neveit tette közzé. Folyamatosan követte az országos helynévgyűjtő mozgalom alakulását, és ismertetésekben reflektált a kiadványaira (pl. Vas megye földrajzi nevei, 1984; Baranya megye földrajzi nevei, 1985; A mátészalkai járás földrajz nevei, 1990; Bács-Kiskun megye földrajzi nevei I. Kiskunfélfegyháza és környéke, 1998; Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás, 2002).

Tudományos és népszerűsítő cikkekben mutatta meg a helynévgyűjtemények sokoldalú felhasználásának lehetőségeit, legyenek azok nyelvészeti, néprajzi, településtörténeti, történettudományi vagy honismereti érdekűek. Ilyenek például a következők: a) etimológia, szótörténet: Nagykónyi község nevének eredetéről (1981), Keresztnévi eredetű közszevak Nagykónyi nyelvjárásában (1985), Néhány oszmán-török eredetű földrajzi nevükről (2000); b) onomatodialektológia: Csongrád megye nyelvjárási sajátosságainak áttekintése a földrajzi nevek alapján (1981), Újabb adatok a *Tabán* földrajzi név elterjedéséhez (1983), A *cserény* tájszó földrajzi neveinkben (1987); c) hagyományörzés, helytörténet: A török hódoltság néprajzi emlékei a földrajzi nevekben (2000), Hagyományörzés Veszprém földrajzi neveiben (2003), Miként vall Veszprém múltjáról a *Tobak szér* és a *Tobak utca?* (2005), Régi korok emléke Somogy megye földrajzi neveiben (2010), Régi korok emléke Tolna megye földrajzi neveiben (2010), Szent István és Mátyás király emléke a Veszprémi járás földrajzi neveiben (2011). Több tanulmányban is foglalkozott a dél-dunántúli német és délszláv lakosság helynévi nyomaival. A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben (2008), valamint A tatárjárás emléke a földrajzi nevekben és néhány néprajzi gyűjtésben (2017) című könyveivel a néprajztudománynak is nagy szolgálatot tett, megerősítve ezzel a szegedi etnolingvisztikai hagyományokat.

Szabó József tanár urat kezdő kutató korom óta módomban volt ismerni. Először dialektológiai és névtani tanácskozásokon, konferenciákon találkoztunk. Nagy szeretettel figyelte és szólította meg a szárnyukat próbálgató fiatalokat, de biztatta a már sínre került, nevet szerzett szakembereket is. Sokat jelentett a figyelmessége, közvetlensége, a barátság, amellyel nyilvánosan és magánbeszélgetésekben is megajándékozott bennünket. Magatartása ugyanakkor egyfajta kötelezettségvállalást is közvetített egyrészt a magyar nyelv és kultúra, másrészt a szűkebb szülőföld hagyományainak megőrzése, ápolása irányában.

Kedves Tanár Úr! Megértettük és továbbadjuk ezt a nemes üzenetet!

JUHÁSZ DEZSŐ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1508-9688>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcseztudományi Kar

Földi Ervin (1931–2021)

Földi Ervin neve évtizedeken keresztül egyet jelentett a térképi névírással Magyarországon. Fiatalon elkötelezte magát a földrajzi nevek kutatása és minél egzaktabb megjelenítése mellett. A földrajzi nevekkal és kezelésükkel, nyilvántartásukkal kapcsolatban szerteágazó gyűjtő, oktató, szabályzó és irányító tevékenységet fejtett ki hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Munkássága a magyar mikrotoponimák dialektológiájától a nagyvilág földrajzi neveinek átírásán át a terminológiai kérdésekig terjedt, a földrajzi nevek más területekhez fűződő ezer kapcsolódási pontjának kiváló ismeretével. Igazi polihisztor volt. Neve mellett nem sorakoznak terjedelmes monográfiák, mégis meghatározó, szemléletformáló alakja volt a szakmájának.

Földi Ervin 1931. március 6-án született Budapesten. Érettségi vizsgáit követően, 1949-ben a Honvéd Térképészeti Intézetben helyezkedett el, ahol komoly hagyományai voltak a helynevek gyűjtésének, tudományos feldolgozásának. A nagy kedvvel és érdeklődéssel végzett gyakorlati térképkészítési munkákkal azonban – szemének fokozódó romlása miatt – hamarosan fel kellett hagynia. Elöljárói viszont meg akarták tartani a szakmának a tehetséges fiatalembert, s továbbtanulásra ösztökölték. 1952-től a szegedi József Attila Tudományegyetemen tanult földrajzot és földtant, majd átjelentkezett az ELTE-re, amikor tudomására jutott, hogy ott egyetemi térképészeti képzés indul. A diplomás magyar térképészek első generációjának tagjaként végzett 1957-ben.

Munkáját a Kartográfiai Vállalat (KV) szerkesztőjeként kezdte (1957–1969), de már ekkoriban sűrűn bedolgozott a felettes Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalba (ÁFTH), alapvetően idegen nyelvi tájékozottsága alapján. A KV-ben ismerkedett meg Takács Józseffel, a két világháború közötti idők térképi névírásának meghatározó személyiségével és a fiatal Hőnyi Edével, aki a földrajzi nevek helyesírási kérdéseiben mélyedett el. A nyugati nyelveket jól beszélő Földi Ervin a kezdetektől figyelemmel kísérhette a földrajzi nevek egységesítése terén kibontakozó, az ENSZ keretében szerveződő nemzetközi együttműködést, amely éppen az ötvenes évek végén kezdett szervezett formát ölteni. Ennek folyamatába illeszkedve alakult meg az ÁFTH keretében a Földrajzinév-bizottság (FNB) 1963-ban, amelynek első titkára lett 1978-ig, majd a bizottság elnökévé választották. Az FNB elnöki tisztét 2004-ig látta el, de utána is aktívan részt vett a bizottság munkájában 2011-ben bekövetkezett kényszerű távozásáig. 1969-től nyugdíjazásáig, 1991-ig a Földmérési (a későbbiekben Földmérési és Távérzékelési) Intézet (FÖMI) állományába tartozott, ahol teljes munkaidőjét a földrajzi nevek szerteágazó ügyeinek szentelhette. Különös érzékenységgel fordult a nyelvek és a magyar nyelv felé. Az előbbiben az átírási rendszereknek, az utóbbiban leginkább a nevek helyesírásának és nyelvhelyességi kérdéseinek szakértője lett, s tagja volt az MTA Helyesírási (majd Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó) Bizottságának (1970–2016).

Mind titkárként, mind elnökként évtizedeken át szinte egy személyben koordinálta az FNB munkáját, precízen előkészítette és dokumentálta a földrajzi nevek használatában a térképi megjelenítésen túlmenően is fontos véleményezővé, majd – tárcaközi kormánybizottsággá

válva – egyes névtípusokban döntéshozóvá előlépő testület tevékenységét. Részint a hazai térképészet, részint a nemzetközi együttműködés igényeinek kiszolgálására számos kor-szakos jelentőségű mű készült Földi Ervin részbeni szerzőségével, illetve szerkesztésében, koordinálásában. Kiemelkednek ezek közül a földrajzi nevek helyesírásának szabályzatai (1965, 1998 – Fábíán Pállal és Hőnyi Edével közösen), a Kartográfiai értelmező szótár, az első hivatalos magyar országnévjegyzék, a KV világtalaszainak névmutatói, a földméri és a topográfiai térképek szabályzatainak névírasi fejezetei stb. Az országnévjegyzékek és a világtalaszok névanyagának különleges értékét az adja meg, hogy nem idegen nyelvi közvetítéssel, hanem az eredeti névalakok lehető legnagyobb körének gyűjtésével és értelmezésével határozták meg a magyarországi használatra szánt alakokat, s ehhez segédanyagként az európai nyelveken túl arab, bengáli, hindi, kínai stb. nyelvű földrajzi közneveket értelmező jegyzékek készültek. A Földi Ervinhez köthető legnagyobb vállalkozás Magyarország földrajzinév-tárának elindítása. Az elképzelés három lépcsőben valósult volna meg. Elkészült az első kettő, a fontosabb domborzati, táj- és vízneveket 1:500 000 méretarányban meghatározó mű, továbbá a közepes méretarányokhoz igazodó megyei névtárak. A mikrotoponímia széles körére kiterjedő, nagy méretarányokban használható és folyamatos aktualizálásra szánt műnek a kísérleti, a terepi névgyűjtésre és helyi megerősítésre épülő módszertanát kidolgozó darabjai készültek el az irányításában aktív pályafutása alatt. Számtalan minisztériumi beadványában nem győzte tudományos alapossággal hangsúlyozni a földrajzi nevek jelentőségét a nemzeti kulturális örökség fenntartásában, ápolásában. Alapvetően az ő kézzel viselte számos, a témakörben született jogszabály, és egy időre sikerült állami alpmunka minősítést biztosítani a földrajzinév-tári munkákhoz.

Földi Ervin a kezdetektől részt vett az ENSZ tematikus szakértői csoportja, az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) munkájában, az első három ENSZ Földrajzinév-egységesítési Konferencián (1967, 1972, 1977) és egyes szakértői üléseken. Különösen a nem latin betűs nyelvek földrajzi neveinek átírási kérdései, továbbá a terminológia terén fejtette ki tevékenységét. Az előbbi téma munkacsoportjának (Working Group of Romanization Systems) tagja, majd 1977–1984 között a vezetője volt. Nemzetközi névírasi kurzusok előadójaként (1982, 1989), a tananyag egyik kidolgozójaként is segítette az illetékes munkacsoportot (UNGEGN Working Group on Training Courses in Toponymy). Magyarra fordította az UNGEGN terminológiai szótárának első változatát (1992). 1964–1972 közt részt vett a Nemzetközi Térképészeti Társulás (ICA) Többnyelvű térképészeti szótárának munkáiban.

Saját egyetemi jegyzetéből oktatta az ELTE-n a térképészek generációit a térképi névírás összetett, nyelvi és kulturális finomságokra figyelemmel való megvalósítására. Sokak pályáját egyengette, segítőkészsége számtalan formában megnyilvánult tanárként, munkatársként, tanácsadóként szakmai kiadványok előkészítésében. Ahol tevékenykedett, ott a derű és a szelíd humor járta át a levegőt. Kétszer ismerték el a Térképészet kiváló dolgozója kitüntetéssel (1965, 1970), majd megkapta a szakma legmagasabb elismeréseit, a Lázár deák emlékérmét 1982-ben és a Fasching Antal-díjat 2004-ben.

MIKESY GÁBOR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0232-1396>

Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.

Ingtalan-nyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásaikat **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar nyelvű **tartalmi összefoglalót** is illesszenek (az angol nyelvű absztrakt számára). A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket** (felsőoktatási intézmény esetében a kart is), illetve működési helyüket, ORCID azonosítójukat¹ és nyilvános (hivatalos) ímécímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A további kapcsolattartás megkönnyítésére, kérjük, adják meg mellékelten egyéb **elérhetőségeiket** (ez utóbbit természetesen nem tesszük nyilvánossá).

A beérkezett tanulmányok két-két lektor által végzett, mindkét irányban anonim lektorálási folyamaton mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kézirateik megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirathoz készült sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és egyéb **beállítások használatát**. Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatjuk folyóiratunk **legújabb** számát is.

2. A tanulmányok (és a táblázatok, ábrák) szövegében Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák (esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék) esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, melyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Pentelé*-ből, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFYNÉL stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1., 2., 3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközöként – megfelelő mértékkel – alkalmazhatjuk

¹ Útmutató az azonosító létrehozásához: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/33839>.

a decimális rendszert: **1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket (bekezdés)címekkel is kombinálhatjuk, melyeket félkövérrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyük figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, s címüket a táblázat, ábra fölött közöljük. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, és **lábjegyzeteket** is csak mérsékelten használjunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában általában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve (*l.*, *pl.*) szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNyt. II/1–2.). – Többszörös zárójelet lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „,»...«?”. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadóak.

3. A felhasznált irodalomra szövegközben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegközi **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 1999) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY – HAJDÚ szerk. 1997. 1: 5–9). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 1997a) vagy (BENKŐ 1997b: 62). Megegyező családnév esetén: (TÓTH E. 2000) és (TÓTH V. 2002). – Több hivatkozás esetén pontosveszszővel, egy szerző művei közt vesszővel: (BÁRCZI 1951, 1953; PAIS 1959).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (TESz., Gy. 4: 290 stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáira a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét tekintjük mérvadónak (elérhető: <http://ojs.elte.hu/magyar nyelv>, a Rövidítésjegyzék cím alatt).

A folyó szövegben említett önálló művek címét idézőjelek és kurziválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

Az egyes szakirodalmi tételek bibliográfiai **sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

OSZK Kt. = *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára.*

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnévet is kiírjuk), a teljes név kiskapitálissal szedve. Külföldi szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnévet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközök közé vett) nagykötőjellel kapcsoljuk. Pl.:

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszoói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280.

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve**. A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolt megadásával tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a lehetőleg **teljes cím**, amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–154.

BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 62–70.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok*. Szerk. KISS JENŐ. Czupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötetszámot is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötetszámot csak az éven belül nem folyamatos lapozású periodikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

GASQUE, THOMAS J. 2010. The American Name Society and International Onomastics. *Onoma* 45: 87–106.

KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *Névtani Értesítő* 11: 48–53.

LADÓ JÁNOS 1988. Látszat a családnevekben. *Édes Anyanyelvünk* 9/2: 11.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc.
- TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:” után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetleges sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

- BALÁZS JÁNOS 1970. *A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai*. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia*. Budapest, 1969. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.
- SCHMUCK, MIRIAM – DRÁGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada*. York University, Toronto. 319–336. <https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/handle/10315/3961>

A kifejezetten az **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét. Pl.:

- COHEN, GILLIAN – BURKE, DEBORAH M. 1993. Memory for proper names: A review. *Memory* 1: 249–263. <https://doi.org/10.1080/09658219308258237>
- FEJES LÁSZLÓ 2014. Miért nem írunk családnevekről? *Nyelv és Tudomány*. <http://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekről>

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalmi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk a szövegben (BENKŐ LORÁND, *Üver*. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, *Családnevek enciklopédiája*. Tinta Kiadó, Budapest, 2010) is, külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő a Tanulmányok, illetve Műhely rovatában megjelenő önálló közleményeket a továbbiakban **DOI** (digitálisobjektum-) **azonosító**val látja el, mely az interneten megjelenő változatok jobb elérhetőségét szolgálja. A folyóiratban publikált közlemények azonosítóit a szerkesztőség biztosítja.

A folyóiratunk által alkalmazott, ún. CrossRef DOI szabályai szerint az így közzétett cikkek bibliográfiájában minden olyan szakirodalmi tételnél, amely maga is rendelkezik hasonló DOI azonosítóval, ezt az azonosítót a szerzőnek **fel kell tüntetni**. DOI azonosítóval rendelkezhetnek folyóiratcikkek, önállóan megjelent kötetek, könyvfejezetek, valamint egyéb típusú digitális állományok (pl. doktori disszertációk pdf változatai) is.

A hivatkozott irodalom DOI azonosítóinak feltárásához segítséget nyújt a következő internetes oldal: <http://search.crossref.org/references>. Itt feltölthető egy cikk teljes bibliográfiája, melynek tételeit az oldal ellenőrzi, s a valószínűsíthető találatokat megjeleníti.

(A felkínált találatokat szükséges egyenként is ellenőrizni, hogy ténylegesen a hivatkozott szakirodalmi tételre, s ne például egy arról később megjelent ismertetésre utaljanak.) Ugyanezen, vagy a szolgáltatótól független (központi) <http://doi.org> oldalon a DOI azonosítók felől is kereshetünk, és ellenőrizhetjük azokat.

A **bibliográfiában** szereplő, DOI azonosítóval rendelkező folyóiratcikk vagy teljes kötet esetében ezt a DOI azonosítót adjuk meg a bibliográfiai leírás végén. Könyvfejezet esetében – ha van ilyenje – a könyvfejezet DOI azonosítóját tüntessük fel a bibliográfiában; ha nincs, de a befoglaló kötet rendelkezik DOI azonosítóval, akkor azt közöljük.

Ha az adott bibliográfiai tételnek DOI azonosítója és egyéb internetes elérhetősége is van, csak az előbbi, azaz az állandó elérhetőséget biztosító DOI azonosítót közöljük. DOI azonosító feltüntetése esetén az utolsó letöltés idejét nem adjuk meg. A DOI azonosítót a bibliográfiai tétel végén, a közvetlen elérhetőséget biztosító internetes (<https://doi.org>/kezdetű) formában közöljük. Pl.:

BÁBA BARBARA 2017. A földrajzi köznevek funkcionális jellemzői. *Magyar Nyelv* 113: 167–178.
<https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.2.167>

HOUGH, CAROLE ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>

LAWSON, EDWIN D. et al. 2016. Personal Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.31>

6. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett **elektronikus formában, szabad hozzáférésű** (Open Access) formában is közzétesszük a folyóirat honlapján (<http://nevtart.elte.hu>), illetve az ELTE és az MTA repozitóriumában. A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek.

A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikküknek akár a szerkesztőség által elfogadott, esetleg még nem végleges kéziratát (ún. pre-print verzióját) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét ímélen, a szerző vagy intézménye honlapján, a szerző kutatóhelyének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumában, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Amikor a szerző ily módon terjeszti művét, figyelmeztetnie kell olvasóit, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata. Ha a cikk végső változata már megjelent, engedélyezzük és javasoljuk a szerzőnek ezt (az ún. post-print) változatot hasonló módon közzétennie. Ebben az esetben meg kell adnia a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor **ezen irányelveket** automatikusan **elfogadja**.

Számunk szerzői

Rövidítések: BBTE = Babeş–Bolyai Tudományegyetem, BTK = Bölcsészettudományi Kar, DE = Debreceni Egyetem, egy. = egyetemi, EKKE = Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, ELKH = Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, f. = főiskolai, KRE = Károli Gáspár Református Egyetem, NYTK = Nyelvtudományi Kutatóközpont, MTA = Magyar Tudományos Akadémia, NYE = Nyíregyházi Egyetem, PE = Pannon Egyetem, PKE = Partiumi Keresztény Egyetem, tud. = tudományos, UKF = Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

Balogh Roland József, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium, Budapest, e-mail: rolandjbalogh@gmail.com — Dr. Bárcki Zsófia, egy. docens, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: zbarcziova@ukf.sk — Dr. Bárh M. János, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: barth.janos@btk.elte.hu — Dr. Bartos-Elekes Zsombor, egy. docens, BBTE Földrajz Kar, Magyar Földrajzi Intézet, Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia), e-mail: zsombor.bartos@ubbcluj.ro — Dr. Bauko János, egy. docens, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: jbauko@ukf.sk — Dr. Benő Attila, egy. tanár, BBTE BTK Magyar és Általános Nyelvészeti Intézet, Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia), e-mail: attilabe@yahoo.com — Dr. Benyovszky Krisztián, egy. tanár, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: kbenyovszky@ukf.sk — Dr. Fábián Zsuzsanna, professor emeritus, ELTE BTK Romanisztikai Intézet, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Budapest, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu — Dr. Farkas Tamás, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu — Dr. Gyórfy Erzsébet, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: gyorffy.erszebet@arts.unideb.hu — Dr. Haindrich Helga Anna, tud. munkatárs, ELKH NYTK Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Budapest, e-mail: h_helga15@yahoo.com — Hauber Kitti, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvészet Doktori Program, Névtan Alprogram; ELKH NYTK Lexikológiai Intézet, Budapest, e-mail: hauber.kitty@gmail.com — Dr. Hegedűs Orsolya, egy. adjunktus, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Pedagógusképző Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: ohegedus2@ukf.sk — Dr. Józán Ildikó, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék, Budapest, e-mail: jozan.ildiko@btk.elte.hu — Dr. Juhász Dezső, professor emeritus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: juhasz.dezso@btk.elte.hu — Dr. Kenyhercz Róbert,

f. docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Debrecen, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu — Dr. Mikesy Gábor, földrajzinév-szakértő, Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft., Ingatlannyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság, Budapest, e-mail: gabor.mikesy@lechnerkozpont.hu — Oláh Bence Attila, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Terminológiai Kutatócsoport, Budapest, e-mail: olah.bence.attila@gmail.com — Dr. Parapatics Andrea, egy. docens, PE Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék, Veszprém, e-mail: parapatics.andrea@mftk.uni-pannon.hu — Dr. Petres Csizmadia Gabriella, egy. docens, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: gpetres@ukf.sk — Dr. Póczos Rita, egy. adjunktus, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: poczos.rita@arts.unideb.hu — Dr. Reszegi Katalin, egy. adjunktus, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: kataszakall@gmail.com — Sarnyai Vivien, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: sarnyaiivivi@gmail.com — Dr. Slíz Mariann, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: sliz.marianna@btk.elte.hu — Dr. Szilágyi-Varga Zsuzsa, egy. tanársegéd, PKE Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék, Nagyvárad (Oradea, Románia), e-mail: szilazsu@partium.ro — Dr. Szőke Melinda, tud. munkatárs, MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutató-csoport, Debrecen, e-mail: koteles-szoke.melinda@arts.unideb.hu — Dr. Takács Judit, egy. docens, EKKE Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger, e-mail: takacs.judit@uni-eszterhazy.hu — Waldhauser Szimonetta, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Germanisztikai Nyelvtudomány Doktori Program, Germanisztikai Nyelvtudomány Alprogram, Budapest, e-mail: waldhauser.szimonetta@gmail.com — Wendl Dávid, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: davidwendl88@gmail.com

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Society of Hungarian Linguistics
and the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of
ELTE Eötvös Loránd University, Budapest

Editor-in-chief: TAMÁS FARKAS (ELTE)

Editor: MARIANN SLÍZ (ELTE)

Editorial Board:

JÁNOS BAUKO (UKF), ANDREA BÖLCSKEI (KRE), ZSUZSANNA FÁBIÁN (ELTE),
KÁROLY GERSTNER (ELKH), ATTILA HEGEDŰS (PPKE), ISTVÁN HOFFMANN (DE),
DEZSŐ JUHÁSZ (ELTE), KRISZTINA LACZKÓ (ELTE), VALÉRIA TÓTH (DE)

Address of the Editorial Office:

ELTE BTK Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A– E-mail: nevert@btk.elte.hu

Available online: <http://nevert.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 43

Budapest, 2021

Supported by

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

and the National Research, Development and Innovation Office within
the framework of the Thematic Excellence Program: “Community building:
family and nation, tradition and innovation”